

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Sayı: 8 (3) Kasım 2018

ISSN: 1309-9302

ODÜSOBİAD

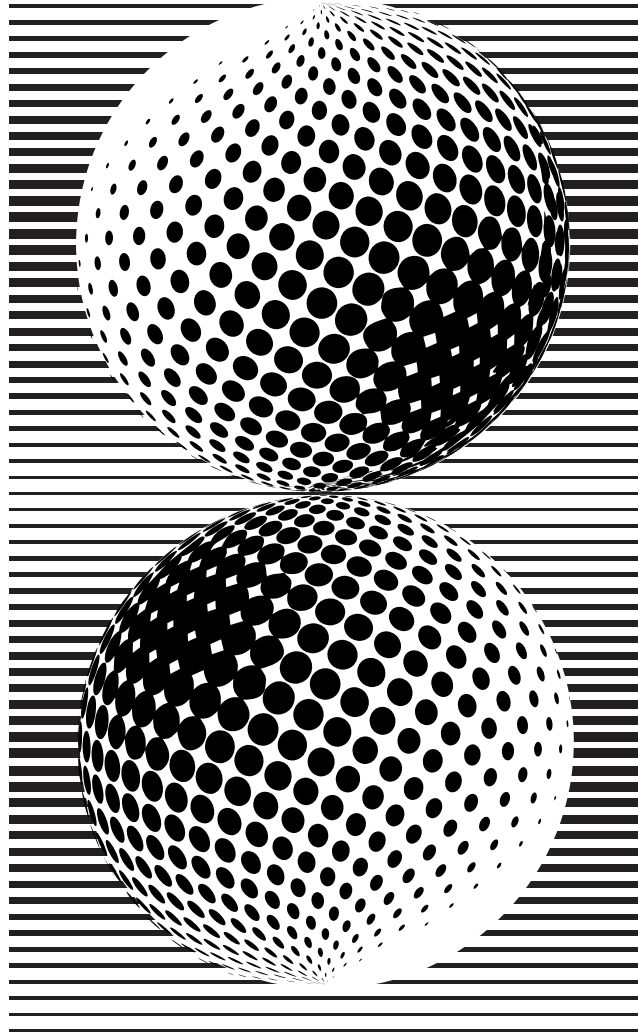
Bu sayfa boş bırakılmıştır.

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sayı: 8 (3) Kasım 2018

ISSN: 1309-9302

ORDU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

KASIM 2018

ODÜSOBİAD

SAHİBİ
Ordu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Prof. Dr. Necip Fazıl DURU
(SBE Müdürü)

EDİTÖR

Dr. Öğr. Ü. Abdulkadir ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Ü. Seçkin EVCİM

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Ü. Hüseyin YILDIZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Sabri YENER
Prof. Dr. Cavit YAVUZ
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Doç. Dr. Erol TAŞ
Doç. Dr. Keziban TEKŞAN
Doç. Dr. Seval Mutlu ÇAMOĞLU
Doç. Dr. Sebiha KABLAY
Doç. Dr. Sema YİĞİT
Doç. Dr. Turgay HAN
Dr. Öğr. Ü. Fevziye EKER
Dr. Öğr. Ü. Jale ÖZYILMAZ
Dr. Öğr. Ü. Seçkin EVCİM
Dr. Öğr. Ü. Yusuf Bahri GÜNDOĞDU
Dr. Öğr. Ü. Orhan İYİBİLGİN
Dr. Öğr. Ü. Sait KAR
Dr. Öğr. Ü. Nihat Sezer SABAHAT
Dr. Öğr. Ü. Ömer KARAMAN
Dr. Öğr. Ü. Adem YÜCEL
Dr. Öğr. Ü. Figen TAŞKIN
Dr. Öğr. Ü. Deniz YILDIRIM
Dr. Öğr. Ü. Mehmet KOCA
Dr. Öğr. Ü. Fuat HACISALİHOĞLU
Dr. Öğr. Ü. Yasin Vahdet AKYÜZ
Dr. Öğr. Ü. Hüseyin YILDIZ

Müzik
Turizm, Hakla İlişkiler Tanıtım
Sinema ve Televizyon
Eğitim Bilimleri
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi
İktisat
Sosyal ve Beşeri Bilimler
İşletme
Dil Bilim, Yabancı Dil
Arkeoloji
Sanat, Resim
Sanat Tarihi
Felsefe ve Din Bilimleri
Temel İslam Bilimleri
İslam Tarihi ve Sanatları
Güzel Sanatlar, Heykel
Eğitim Bilimleri
Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar, Web Tasarımı
Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler
Kamu Yönetimi
Sosyoloji
Tarih
Tiyatro
Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

Öğr. Gör. Selin YURDAKUL
Öğr. Gör. Manolya AKYÜZ
Öğr. Gör. Ece EREREN
Öğr. Gör. Mine BEKTAŞ

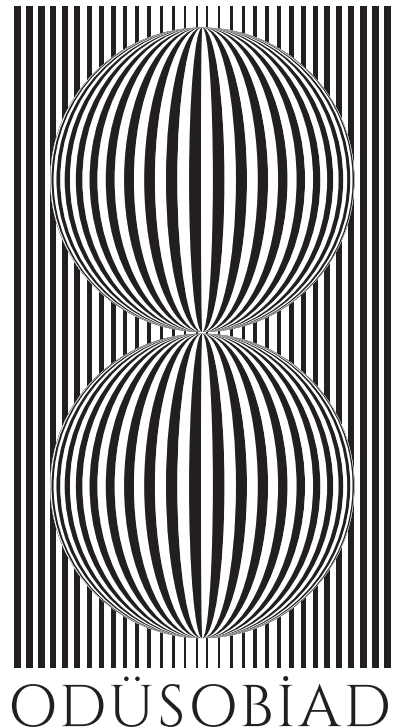
KAPAK TASARIM

Dr. Öğr. Ü. Adem YÜCEL

DİZGİ / MİZANPAJ

Arş.Gör. Özgül YILDIRIM

KASIM 2018

ODÜSOBİAD'ın değerli okurları,

Eğitim, Türk dili, tarih, halk bilim, arkeoloji, sanat tarihi, sanat, inanç, inanç tarihi, kamu yönetimi, halkla ilişkiler ve idari bilimler konularındaki çalışmaların yer aldığı oldukça zengin bir sayı ile karşınızda olmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Ayrıca, geçen sayıda olduğu gibi bu sayıda da yayın tanıtımına yer vermeye gayret ettik; dergimize bu alanda katkının artacağını umut ediyor ve desteğiniz için çağrıda bulunuyoruz.

Dergimizin bu sayısına değerli çalışmalarıyla katkıda bulunan ve bu çalışmaların sizlere ulaşmasında emeği geçen herkese şükranlarımızı sunarız. Yeni sayımızda verilen emeğin karşılık bulmasını, çalışmaların bilime, topluma ve ülkemize faydalı olmasını diler, 2019 Mart sayısında buluşmak üzere herkese sağlık, mutluluk ve esenlikler dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir Öztürk

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Evcim

ODÜSOBİAD 8(3) Kasım 2018 Editörleri

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Ermenilerin Sevki Sürecinde Aziziye Kaymakamı Hamid Bey Hakkında Suistimal ve Yolsuzluk İddiaları <i>The Claims of Misuse and Corruption About Hamid Bey, District Governor (Caimacam) of Aziziye (Pınarbaşı) During The Armenians' Relocation</i> Ayşe PUL	447-454
İstasyon Tekniğinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına ve Görüşlerine Etkisi <i>The Effect of Station Technique on Academic Success and Views of 7th Grade Students</i> Cengiz ÖZYÜREK & Özge YÜKSEL & Filiz DEMİRCİ	455-478
Kamu Yöneticilerinin Yeni Kamu Yönetimi Örgüt Kültürünü Ne Ölçüde İçselleştirdiklerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma <i>A Research on the Determination of The Internalization Ratio of the New Public Administrative Organization of Public Administrators</i> Ercan OKTAY & Abdullah TURAN	479-512
Karaçay Malkar ve Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması <i>Similar Proverbs In Turkish Language of Turkey And Karachay-Balkarian</i> Erdal AYDOĞMUŞ	513-524
Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Gelecek Hedefleri <i>Renewable Energy Potential and Future Aims of Turkey</i> Eren Alper YILMAZ & Hatice CAN ÖZİÇ	525-535
Vladimir Petroviç Davidov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul <i>Istanbul in 1835 According to Vladimir Petrovic Davidov's Travel Notes</i> Fatih ÜNAL	537-556
Investigation of the Website Communication Quality: A Study on Turkish Container Ports <i>Web Sitesi İletişim Kalitesinin İncelenmesi: Türk Konteyner Limanları Üzerine Bir Çalışma</i> Gül DENKTAŞ ŞAKAR	557-577
ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew'un Karadeniz Seyahati ve Gözlemleri <i>US Ambassador Joseph C. Grew's Black Sea Trip and His Observations</i> Hakan GÜNGÖR	579-586
Hz. Peygamber'in Zifaf Gerçekleşmeden Boşadığı İddia Edilen veya Vefatıyla Boş Kalan Hanımlar <i>The Wives Of Prophet Muhammad Who Allegedly Divorced Before The Nuptial Or Widowed After His Death</i> Hakan TEMİR	587-593
Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme <i>A Review on the Relationship between Religion and Culture</i> Hasan TANRIVERDİ	595-601
Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış <i>A Critical Overview on the Problematic of Contemporary Science of Kalam</i> Mehmet Kenan ŞAHİN	603-611
İşletmelerde Bilgi Koruma Stratejileri <i>Knowledge Protection Strategies In Enterprises</i> Mehtap ARAS	613-621

Topluma Hizmet Uygulamaları Etkinliklerinin Öğretmen Adaylarının Sosyal Becerileri ve Öz Yeterlik İnanç Düzeylerine Etkisi <i>The Effect of the Events aiming at Community Service Applications to the Social Skills and Self-efficacy of Teacher Candidates</i> Murat ÇETİNKAYA	623-635
Ordu İli Ulubey İlçesi Geleneksel Tedavi Yöntemleri <i>Ordu Ulubey District Traditional Treatment Methods</i> Mustafa EREN	637-649
Halkla İlişkilerin Stratejik Bir İşlevi Olarak Konu Yönetimi: Bir Havayolu Şirketinde Konu Yönetimi Analizi <i>Issue Management As A Strategic Function Of Public Relations: The Analysis of Issue Management In A Civil Aviation Company</i> Osman YILDIRIM & Çiğdem KARAKAYA ŞATIR	651-662
MÖ 4. Yüzyıl Karia İmar Programında Mimarlar ve Mimari Atölyeler <i>Architects and Architecture Workshops in the 4th Century Building Program of Caria</i> Ögül Emre ÖNCÜ	663-676
Heykeli Sinestetik Düşünmek <i>Thinking Sculpture Synesthetically</i> Önder YAĞMUR	677-683
Afganistanda Yapılan Bir Türkoloji Alan Araştırması: Gözlem ve Deneyimler <i>Survey of a Turkology Field in Afghanistan: Observation and Experiences</i> Savaş ŞAHİN	685-690
Ödül Yönetiminin İşgücü Atıklığı Üzerine Etkisi: Kahramanmaraş İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma <i>The Effect of Reward Management on Workforce Agility: A Research in Kahramanmaraş Textile Sector</i> Sevda DEMİR & Firdevs YAŞAR	691-705
Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Türk Resim Sanatına Dair Eleştirilere Genel Bir Bakış <i>The Criticism of Turkish Painting in The Early Republican Period (1923-1950) General Overview</i> Sevinç EREN	707-714
Okul Müdürlerinin Yönetmelik Özellikleri, Kültüre Bağlı Yönetmelik Değerleri ve Kendilerinden Beklenen Evrensel Liderlik Değerleri <i>The Administrative Characteristics of School Principals, Cultural-based Managerial Characteristics and Universal Leadership Values Expected Them</i> Şenol SEZER & Durdağı AKAN	715-723
Kitabiyat <i>Abid, Sebine (2017). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Cümlelerin Mantıksal Yapısı. İstanbul: Kriter Yayınevi.</i> Büşra AKKUŞ	727-729

Ermenilerin Sevki Sürecinde Aziziye Kaymakamı Hamid Bey Hakkında Suistimal ve Yolsuzluk İddiaları¹

The Claims of Misuse and Corruption About Hamid Bey, District Governor (Caimacam) of Aziziye (Pınarbaşı) During The Armenians' Relocation

Ayşe PUL²

Geliş Tarihi: 14.09.2018 / Düzenleme Tarihi: 17.10.2018 / Kabul Tarihi: 19.10.2018

Özet

Aziziye, bölge olarak Afşar aşireti, Kafkas muhacirleri ve kuruluşundan bir süre sonra buraya yerleştirilen Ermenilerden oluşan kozmopolit denilebilecek yapıda bir yerleşim yeri haline gelmişti. Dolayısıyla bölge sakinleri arasında pek çok konuda anlaşmazlıklar ve uyumsuzluklar yaşanmaktaydı. Öyle ki, Muhacirler ile Afşarlar arasında yaşanan anlaşmazlıkların silahlı çatışma haline geldiği ve devletin bölgede kuvvet bulundurmamak veya takviye güç taleplerine cevap vermek durumunda kaldığı sıklıkla belgelere yansımıştı. Bu sebeple burada memuriyet yapmak o kadar kolay bir iş değildi. Dengeyi sağlamak, yaşayanların refahını ve güvenliğini temin etmek, adil bir yönetim anlayışı sergilemek de o anda zordu.

Bunun yanı sıra, Ermeni sevkini gündeme geldiği zamanlarda görevli memurların yolsuzluk, suistimal ve usulsüzlüklerine sık rastlanmaktaydı. Devlet, bu durumun önlenmesi hususunda oldukça titiz davranmaktaydı. Memurlarının haksızlığa ve iftiraya uğrayabileceği ihtimalini göz ardı etmeyerek Ermenilerin sağlıklı bir şekilde nakledilmeleri için gereken özeni göstermişti. Devlet, görevliler hakkında ortaya atılan iddiaları ve ithamları tahkikat heyetleri kurarak etraflıca soruşturmuştu. Suçu sabit görülenleri görevinden azletmiş ve Divan-ı Harbe havale etmişti. Bunlardan biri de Aziziye kaymakamı Hamid Bey idi. Hamid Bey de hakkındaki usulsüzlük ve yolsuzluk iddiaları üzerine tahkikattan geçmişti. Bu çalışmada, ulaşılabilen Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Aziziye kaymakamı Hamid Bey'in 1915 yılında Ermenilerin bölgeden sevk edilmesi sürecinde karşılaştığı suçlamalar, soruşturmalar ve sonuçları hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Ermeni, Osmanlı, Tehcir, Sivas, Kayseri, Pınarbaşı

Abstract

There were disagreements and disparity in the cosmopolitan Aziziye, which was a settlement for the Afşar tribe, the Caucasian immigrants and the Armenians. It often appears in documents that the disputes between the immigrants and Afşar turned into armed conflicts and that the state had to have force in the region. Thus, it was not so easy to be employed here. At the same time, it was difficult to achieve and ensure the prosperity and safety of the people, and to demonstrate a fair sense of government.

Furthermore, the corruption, abuse and irregularities of the officers who were in charge at the time of the Armenian relocation were frequent. The state was very careful to prevent this situation. It did not ignore the possibility that its officers might be subjected to injustice and slander, and it focused on the need for the Armenians to be transported in a healthy manner. The government thoroughly investigated allegations and accusations about the officials by establishing an investigation committee. The state dismissed those who committed crime and sent them to court martial. One of them was Hamid Bey, caimacam of Aziziye. The committee investigated Hamid Bey on allegations of irregularity and corruption. In this study, we tried to give information about the accusations and investigations that the Aziziye District Governor Hamid Bey encountered during the process of transferring the Armenians in the region in the light of the accessible Ottoman archival documents.

Key Words: Armenian, Ottoman, Relocation, Sivas, Kayseri, Pınarbaşı

Tehcir Öncesinde ve Tehcir'de Aziziye'deki Ermenilere Dair

30 Ekim 1861'de iki bin hanelik Afşar aşireti, kendi arazi ve müstemilatıyla beraber evlerini gönüllü olarak muhacirlere bırakmışlar, Zamantı kazası yakınlarında kendileri için inşa edilen hanelere geçmeyi beklemekteydiler. İskan edilecekleri yere Sadabad ismi verilmişti. Müdürlüğüne ise Afşar aşiretinden bin kuruş maaşla Hacı Bey tayin edilmişti. Aziziye'nin bir kaymakamlık olarak teşkil ise, "...geçende yine Uzunyayla derununda muhacirin iskânıyla teşkil kılınmış olan Mesudiye ve yeniden yapılan Sadabad kazasının ilhakıyla Aziziye namıyla bir kaymakamlık teşkil ve işbu kaymakamlık memuriyetine

¹ Bu çalışma, Pınarbaşı Sempozyumu'nda (11-12 Mayıs 2018) sözlü sunulan ve yayımlanmamış olan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu.

E-posta: a.pul69@hotmail.com

beş bin guruş...³ şeklinde belirtilmekteydi. Bölgede bulunan bu iki unsur zamanla bir takım anlaşmazlıklar yaşamaya başlamışlardı. Genellikle tartışmaların odağında arazi meselesi, otlak ve hayvan, gasp ve hırsızlık, hatta adam öldürmeye veya yaralamaya kadar varan çeşitli olaylar yer almaktaydı. Osmanlı arşiv belgelerine sıkça yansıyan bu anlaşmazlık hikâyelerinde, merkezin yaklaşım tarzı bir tarafın mutlak haklılığı üzerinden değerlendirilmemekte, her iki taraf arasında bir denge kurulmaya çalışılmaktaydı. Meydana gelen hadiselerin çözümünde titiz davranılmakta, kimsenin mağdur olmayacağı kararlar verilmeye çalışılmaktaydı. Bu konuda her zaman başarılı olunduğunu iddia etmek zamanın şartlarına bakıldığında elbette ki söylenemez. Binlerce muhacirin Osmanlı topraklarına göçü ve iskânı sırasında yerli halkın da memnun olacağı bir model tesis edip uygulamak oldukça zor bir işti. Bu işi, görevlendirdiği memurlar ve idareciler, gerek duyulduğunda askerlerle yürütmeye çalışan devlet, onların suistimalleri, yolsuzlukları ve usulsüzlükleriyle de baş etmek durumunda kalmaktaydı.

Merkez ile ahali arasında iribatın ve iletişimin sağlayıcıları olan askeri ve sivil personel, çözüm bulma ve uygulama hususunda büyük sorumluluk taşımaktaydı. Hadiselerin barışçı yollarla çözüme kavuşturulmasından askeri müdahaleye kadar tüm adımları atmakta, gerekli tedbirleri almaktaydılar. 15 Nisan 1863 (25 Şevval 1279) tarihinde Sivas Eyaleti muhasebecisi Ahmed Hamdi tarafından Maliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda, muhacirler ile Afşar aşireti arasında süren anlaşmazlıkların giderilmesi veya ortadan kaldırılması hususunda nasihatın yeterli olmayacağı, geçici de olsa orada Asakiri Nizamiye'nin bulundurulması istenmiş, Aziziye kasabasının Kayseri sancağı dahilinde olduğu, Pınarbaşı mahallinin adı Aziziye kasabası olarak tesmiye edildiği ifade edilmişti (MVL. 649/96-4).

Bölgedeki muhacir ve Afşar aşiretinin arasında cereyan eden anlaşmazlıklar giderilmeden, sükûnete kavuşturulmadan bölgeye Ermenilerin iskânı gündeme gelmişti. Buraya 1865 yılında iki yüz haneden oluşan Haçin Ermenilerinin iskân edildiğini görmekteyiz. Haçin'deki Ermeni milleti ileri gelenlerinden Ekmekçi Mardiros, Sivas mutasarrıflığına göndermiş olduğu tezkerede, Kozan-ı şarki'ye bağlı Haçin kasabasının arazisinin dar ve ziraate müsait olmamasından şikâyet etmekte ve 200 hanenin Aziziye'ye nakledilmesini arzu etmekteydi. Mardiros dilekçesinde, terk-i vatan eden diğer muhacirlere olduğu gibi kendilerine de hane ve dükkan için münasip yerler verilmesini, huzur ve refahla iskanlarının sağlanmasını talep etmekteydi (A.MKT.MHM. 348/18-1). Bu dilekçeden hareketle 28 Aralık 1865 (9 Şaban 1282) tarihinde Sivas mutasarrıfı Esseyd Ahmed, Dördüncü Ordu Müşirliğine, Fırka-i Islahiye kumandanlığına hitaben gönderdiği bir belgede, göç etme isteklerini haklı bulunduğunu, hakikaten Haçin kasabasının ve arazisinin dar, ziraate elverişsiz olduğunu, bundan dolayı buradaki 200 hane Ermeni'nin Aziziye kasabasına göç ettirilmesi işinde Mardiros Kahya'nın da iddia ettiği gibi bunların gittikleri yeri imar edecekleri, boşalttıkları yerin ise biraz daha hafifleyebileceğinden bahsetmekteydi (A.MKT.MHM. 348/18-2). Sanatla uğraşanlar için hane ve dükkan arsaları ile ziraatle uğraşacaklar için yeteri kadar arazi verilmesi, nakliye masraflarının devlet tarafından ödenmesi, Haçin'de az da olsa tasarruflarında bulunan yerler var ise kendilerinin malı olması dolayısıyla dilediklerine satarak sermaye yapabilecekleri bildirilmiş, Çukurova'ya nakledilenler için de aynı şartların geçerli olduğu eklenmişti⁴. Sivas mutasarrıflığına ve Adana valiliğine gerekli yardımı şartları iletilmiş, *ahali-i merkûmeden mârû'z-zikr Aziziye kasabasına nakl etmek isteyenlere irade-i ruhsat ile beraber bu yolda kendülerine lazım gelen her dürlü mu'âvenetin ifâsı ve şayet bunlardan Çukurova cânibine nakl edecekler olur ise anlar hakkında dahi mu'âmele icrası icâbının husûsunda himmet buyrulması* ve bu işleri yaparken de hazineye çok fazla yük getirilmemesi istenmekteydi (A.MKT.MHM. 348/18-4).

Hakikaten Mardiros Kahya'nın iddia ettiği gibi geldikleri *bu yeri imar edip* etmedikleri noktası bir kenara, aradan geçen yaklaşık 30 sene sonra Afşar aşireti ile Çerkes muhacirler arasında cereyan eden anlaşmazlıklara Ermenilerin de dahil olduğunu görüyoruz.

Hadiselerin endişe verici duruma geldiğini, bölgede askeri birlikler bulundurulması talebinin belgelere yansımalarından anlamaktayız. 20 Ekim 1895 (1 Ca 313) tarihinde, Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu Gürün, Zara, Divriği, Gemerek, Köprü, Gümüşhacıköy, Niksar, Suşehri ile Sivas'ın merkez sancağına tabi Aziziye kazasında Müslim, Çerkes, farklı kavimler ve Ermenilerin yaşamasından dolayı ellışer neferden toplam dört yüz elli nefer efrâd-ı ihtiyatîyenin geçici süreliğine silah altına alınarak eşkıya takibi için sevkine müsaade edilmesi dile getirilmekteydi⁵. Durum, iki gün sonra Serasker Rıza tarafından Dördüncü Ordu Müşiriyeti'ne de bildirilmişti (A.MKT.MHM. 660/8-6).

Durumun hassasiyeti ve ciddiyeti daha da tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. 2 Kasım 1895 (21 T.evvel 311) tarihinde Köyyeri müdürü Mustafa ve Sarız telgraf memuru Nuri tarafından, Zeytun kasabası eşkıyasının Maraş telgraf hatlarını kestikleri, Sarız'a yakın mevkiilerin de 800 kişiden oluşan eşkıya tarafından muhasara edildiği ve ahaliye zulüm yapıldığı bildirilmişti (A.MKT.MHM. 660/19-2). Sadaret'ten Sivas Vilayeti'ne gönderilen 3 Kasım 1895 (22 T. Evvel 311) tarihli telgrafta, Aziziye dahilinde bulunan Sarız telgraf hatlarının Ermeniler tarafından kesilip tahrip edilmek amacıyla Köyyeri köyüne ve çevresine saldırıcaıkları konusunda ihbar geldiği, durumun araştırılması istenmişti (A.MKT.MHM. 660/19-1). Ermeni saldırılarının kitlesel boyutlara ulaşmasına mukabil, Ermeniler tam aksini söyleyerek Afşar kabilesinin müferit de olsa Ermeniler arasında adam öldürme ve yağmalama suçlarına karışıkları iddialarını ortaya atmaktaydılar. Yani asıl kendilerinin zulme uğradığını ifade etmekteydiler.

Adana valisi Faik, 21 Aralık 1895 (9 T.sani 311) tarihinde Adalet Nezareti'ne yolladığı bir yazıda, *Sivas vilayetine mülhak Aziziye kasabasının Sarız ve Saidabad nahiyelerinde ka'in Afşar kabilesi Haçin'e tabi' ve merkez kazaya on saat mesafede vaki Şar karyesinden güya dört Ermeni'yi katl ve mallarını yağma eyledikleri* yolunda şikayeti bildirmiş, merkez ise durumun

³ A.MKT.MVL. 138/66. 30 Ekim 1861 (25 R 1278) bu tarihlerde Sivas Eyaleti mutasarrıfı Muhammed Zeki idi. 1863 (1280)'de ise Sivas valisi Muhammed Reşid idi.

⁴ A.MKT.MHM. 348/18-3. 15 Ocak 1866 (28 Şaban 1282) tarihli Derviş ve Cevdet Paşa imzalı arz.

⁵ A.MKT.MHM. 660/8-2; 19 Ekim 1895 (7 T.evvel 311) Sivas valisi Halil'in yazısı için bkz. A.MKT.MHM. 660/8-8

abartıldığını, Hıristiyanlardan hiçbir kimsenin katledilmediğini ve mallarının yağmalanmadığını ifade ederek haberi yalanlamıştı (A.MKT.MHM. 660/61 lef. 1-2).

I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllara gelindiğinde, artık Ermenilerin müstakil bir devlet olma yolunda uzun yıllar devam eden mücadelelerinin son aşamasına ulaşılmıştı. Savaşın patlamasından sonra Anadolu'daki Ermenilerin yanı sıra Kafkasya ve İran'daki Ermeniler de Rusların safında yer almışlardı. Hatta Osmanlı ordusu içinde savaşmak için silah altına alınan Ermeniler de Rusların tarafına geçmişti. Geri kalanlar ise hem terör, isyan, anarşi gibi hareketler içerisinde bulunuyorlar hem de orduyu arkadan vurma emelini taşıyorlardı. O dönemde Aziziye'nin de bağlı olduğu Sivas Eyaleti'nde mevcut şartlarda devam eden huzursuzluklara merkezin gerekli tedbirleri alamadığı noktalarda valiler ve kaymakamlar yetkileri çerçevesinde müdahale ediyorlardı. Örneğin Vali Muammer Bey, Dahiliye Nezareti'ne bölgedeki olumsuz şartlar hakkında bilgi verirken, bir taraftan da Ermeni halkın elindeki silahları toplamak gibi bir çareye başvurmuştu. Tam da bu sırada devlet sevk edilme kararını almıştı.

4 Temmuz 1915'te Trabzon, Sivas, Mamuretül-aziz ve Canik Mutasarrıflığı'na yollanan telgrafta, "*çıkartılacak Ermenilerin hükümetçe zararlı görülen kişilerin aileleriyle birlikte uzaklaştırılmaları ve kendi işleriyle uğraşan tüccar ve esnafın vilayet ve livalar içinde kasabaları değiştirilmek üzere alıkonulmaları*" emri verilmişti. Aynı yılın Temmuz ayının muhtelif günlerinde farklı vilayetlere yollanan telgraflarda ise, çocukların güvenlik altına alınması, bir tutanakla güvenilir ailelerin yanına yerleştirilmesi, cinayetlerin önlenmesi istenmişti. Devlet, can ve mal güvenliğinin sağlanması hususunda azami gayreti göstermişti (Gürün 1985: 220-221). Bununla birlikte, bir takım şikâyetlerin önüne geçememişti. Hatta Talat Paşa, bir yabancı gazeteye verdiği demeçte, tehcir esnasında bazı memur ve askerlerin sert ve uygunsuz davranışlarda bulunduğunu ve suçluların gerekli cezaya çarptırılacağını söylemişti (Özdemir vd. 2005: 99)⁶. Bölgede huzursuzluk çıkaran ve güvenliği tehdit eden başta Ermeniler olmak üzere diğer herkese karşı alınan tehcir kararının yanı sıra hükümet, göç sırasında bunlara kötü muamele edenlere resmi veya sivil fark etmeksizin gerekli cezaları vermekten çekinmemişti. Tehcirin başladığı tarihten itibaren Diyarbakır, Erzurum, Bitlis, Trabzon, Sivas gibi ilgili pek çok valiliğe yazılar göndererek Ermenilerin güvenliklerinin sağlanması hususunda azami ölçüde dikkatli olunması, sağlanamadığı durumlarda sevkîyatın ertelenmesi, yol esnasında saldırıya uğramamalarına dikkat edilmesi, gasp ve katl hareketlerine kalkışanların da şiddetle cezalandırılması istenmişti⁷. 5 Temmuz 1915 tarihinde Ermeniler Sivas'tan demiryoluyla Diyarbakır-Cizre üzerinden Musul-Urfa-Zor bölgesine sevk edilmişlerdi. Sivas sancağından sevk edilenlerin dağılımı şöyleydi: Merkez 23.455, Aziziye 949, Tonus 13.113, Yenihan 1.366, Hafik 11.347, Koçgiri 5.978, Divriği 8.262, Darende 2.783, Gürün 7.656, Kangal 3.088 (Kuzucu 2014: 45-46)⁸. 28 Eylül 1915 tarihli Sivas Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta, Sivas merkez ve mülhakatından Cizre'ye nakledilen 136.084 nüfustan bahsedilmekteydi (Özdemir vd 2005: 91-92 ve Kolbaşı 2014: 183)⁹.

Ermenilerin sevkinde bir takım istenmeyen durumların yaşanması üzerine İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından görevini kötüye kullananlar, talimatlara uymayanlar ve terk edilmiş mallarla ilgili olarak suistimali olanlar hakkında soruşturmalar açılmış, 2 Eylül 1915 ve 25 Eylül 1916 tarihinde Şura-yı devlet'ten Temyiz Mahkemesi'nden ve Yüksek Ceza Mahkemeleri reislerinden mürekkep bir komisyon kurularak, Anadolu'nun çeşitli yerlerine yollanıp araştırmalar yapılmıştı. Bu amaçla Talat Paşa'nın 28 Eylül 1915 tarihli tezkeresi üzerine, Meclis-i Vükela 30 Eylül 1915 tarihinde soruşturma komisyonları kurulması kararı almıştı. Bu kararda Ermenilerin sevk ve iskânı sırasında ahaliden bazıları ile bir kısım memurların suistimalleri ve kanuna aykırı hareketlerinin olduğunu anlaşıldığı, bu sebeple bunları yerinde incelemek ve suçlu görülenleri Divan-ı Harplere sevk etmek amacıyla Hüdavendigâr, Ankara vilayetleri ile İzmit, Karesi, Eskişehir, Karahisar-ı Sahib, Kayseri, Niğde livalarına Temyiz Mahkemesi Reisi Hulusi Bey'in başkanlığında Şura-yı Devlet azasından Seyyid Haşim ve Jandarma binbaşılardan Galip Beyefendilerden; Adana, Halep ve Suriye vilayetleriyle Maraş, Urfa ve Zor livalarına İstinaf Mahkemesi Reisi Asım Bey'in başkanlığında İzmir Jandarma Mıntıka Müfettişi Kaymakam Hüseyin Muhyiddin ve Ankara vilayeti Mülkiye Müfettişi Muhtar Beylerden; Erzurum, Trabzon, Sivas, Elazığ, Diyarbakır ve Bitlis vilayeti ile Canik livasına Bitlis eski valisi Mazhar Bey'in başkanlığında İstanbul Bidayet Müdde-i Umumisi Nihad ile Jandarma binbaşılardan Ali Naki Beylerden üç heyet oluşturulduğu belirtilmekteydi (Halaçoğlu 2001: 61). Bu heyetlerin başlıca görevi, Ermeni ve Rumların sevk edilmesinde bazı memurlar hakkında ortaya atılan suistimal ve yolsuzluk iddialarını sözlü veya yazılı her türlü ihbara istinaden araştırmaktır. Bu tahkikat karşılıklı olarak Ermenilerden de Türklerle yapılan haksızlıklar ihbar edildiğinde onları da kapsamaktaydı (Ata 2011: 65, 70). 27 Mayıs 1915 Sevk ve İskân Kanunu'na göre tehcire tabi olanların can, mal ve namuslarına herhangi bir halel gelmemesine azami dikkat edilecekti. Aksi halde askeri mahkemelere sevk edileceklerdi (Ökse 1985: 274 ve Öke 1991: 117). 1918 yılı başlarına kadar görevini sürdüren bu komisyona verilen talimatta, jandarma, polis, amirler ve memurlar hakkında soruşturma yapılması ve yapılacak soruşturma sonucuna göre, suçlu bulunan ve görevlerini suistimal edenlerin Divan-ı Harplere sevk edilmeleri emredilmişti¹⁰. Bu tahkikat neticesinde pek çok devlet görevlisinin Divan-ı Harb-i Örfilere havale edilerek çeşitli cezalara çarptırılması kararlaştırılmıştı. Yozgat tehcir davasının duruşması sırasında Savcı Sami Bey, Tahkik Heyetlerinin raporları sonucu Divan-ı Harb-i Örfilerde ceza alanların sayısını şöyle açıklamıştı: Sivas Vilayeti'nden memur ve ahaliden 19, Mamuretülaziz (Elazığ) 28 memur, 11 jandarma zabiti, 69 jandarma efradı, halktan 111 kişi, Diyarbakır'dan 69, Bitlis'ten

⁶ 14 Nisan 1909'da Adana'da Ermeniler Müslümanları öldürmeye başladıktan sonra Avrupa'da Ermenilerin öldürüldüğü yolunda tam aksi haberler yayılmaya başlamış, Adana valiliğine gönderilen Cemal Paşa, kurduğu Divan-ı Harb'de 47 Müslüman ve sadece 1 Ermeni'yi idam ettirmiştir. (Halaçoğlu 2001: 24).

⁷ Yazarın aynı bilgileri içeren yazısı için bkz. (Sarınay 2014).

⁸ Sivas'ta tehcire tabi olmayanların sayısı 6.055'dir.

⁹ 1914 yılında Sivas Vilayeti'nde Ermeni nüfus 151.674'tür (Gürün 1985: 103).

¹⁰ <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevlilerin-divan-i-harpte-yargilanmalari>. Ayrıca bkz. (Ata 2011: 74). Osmanlı Devleti'nde, Divan-ı Harbi Örfi (Sıkıyönetim Bölgesi Askeri mahkemeler) Mahkemeleri olarak bilinen bu mahkemeler, 1876 Anayasası'nın 113. Maddesine göre sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde devletin iç ve dış güvenliğini ihlal edecek bütün suçlar ile isyan, ihtilal, çetecilik faaliyetleri, savaş sırasında hükümetin yayınlamış olduğu her türlü kanun, emir ve talimat hükümlerine aykırı davranışları yargılamıştır. Bu mahkemeler, Mütareke döneminde İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucu kurulan mahkemelerden farklı olarak komisyonların raporlarına dayanarak yargılamada bulunmuşlardır.

25, İzmit'ten 16, Nallıhan'dan 29 kişi olmak üzere toplamda 377 kişi çeşitli cezalara çarptırılmışlardı. Diğer yerleri de ekleyince 1916 yılında polis, asker, memur ve sivil 1673 kişi idam da dahil çeşitli cezalar almışlardı¹¹.

1916 yılı ortalarına kadar Divan-ı Harplerde yapılan yargılamaların sonuçlarına göre¹²: 67 kişi idam cezası, 524 kişi hapis cezası, 68 kişi kürek, para, kalebent, pranga ve sürgün cezası, 227 kişi berat ve yargılama reddi, 109 kişi mahkeme devam etmekte ve inceleme aşamasında, 4 kişi velisine teslim, 674 kişi ise hakkında henüz bir işlem yapılmayanlar kategorisinde yer almıştı. Dâhiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Şubat 1916, 12 Mart 1916 ve 22 Mayıs 1916 tarihli gizli yazıların ekinde yer alan listelere göre Divan-ı Harplerde yargılananlar içerisinde Sivas'tan 579 kişi mahkemeye verilmişti. Örneğin Kayseri'den 146, Canik'ten 89 gibi diğer vilayetlerle birlikte toplamda 1.673 kişiden büyük kısmı idam cezasına kadar varan çeşitli cezalara çarptırılmışlardır¹³. Bunlar içerisinde rütbeli subaylar olduğu gibi, devlet görevlisi ve halktan da kişiler bulunmaktaydı. Keza silah kaçakçılığı, evlerinde veya dükkânlarında izinsiz silah ve mühimmat bulundurma, yasadışı mühimmat sevkiyatı gibi savaş suçu işleyen Ermeni halk ve esnafdan da Divan-ı Harb'e gönderilenler olmaktadır. 1914 ve 1915'te sıklaşan bu hadiselerle örnek olarak, Amasya'da bomba imal eden Ermeniler 1914 Temmuzunda Dersaadet Divan-ı Harb'te mahkeme edilmişlerdi. Yine 1915 Mart'ında halı ticaretiyle iştiğal eden Hüseyin Kasabyan adlı bir Ermeni silah ithaline aracılık ettiği gerekçesiyle Divan-ı Harb'e gönderilmişti (Yarç 2014: 170). 1914'te Kayseri, bomba imal yeri ve silah deposu haline getirilmişti. Öyle ki Amerika'da bomba yapımını öğrenen Ermeni komitacıları etkin rol oynamışlardı. 30 Mart 1915 ile 21 Mayıs 1915 tarihleri arasında Kayseri'de 11 bomba, 90'dan fazla muhtelif bomba, dinamit lokumu, patlayıcı maddeler, 400'den fazla silah, mavzer ve tabanca ele geçirilmişti ve tahkikat derinleştikçe sayılar da artmaya devam etmişti (Uras 1987: 603)¹⁴. Öyle ki 22 Nisan 1915'te Sivas valiliğinden Dahiliye Nezareti'ne yollanan bir telgrafta, vilayet içinde Ermenilerin toplu olarak buldukları yerlerin Şebinkarahisar, Suşehri, Hafik, Divriği, Gürün, Gemerek, Amasya, Tokat ve Merzifon olduğu, yapılan aramalarda çok miktarda yasak silah ve dinamit bulunduğu bildirilmekte idi (Gürün 1985: 207). Sivas, Ermeniler tarafından orduyu arkadan vurmak için en uygun yer olarak hazırlanmış, üç bölgeye ayrılmış, 1. bölgeye Sivaslı Murat (Hamparsum), ikinci ve üçüncü bölgeye ise eşkiya kumandan atanmış ve Rus ordusunun harekete geçmesi beklenmekteydi (Uras 1987: 604)¹⁵.

Güvenlik güçleri tarafından tutuklanan Ermeniler ise, mahalli harp divanlarında yargılanmış, suçları sabit olanların dosyaları ayrı ayrı hazırlanarak Dahiliye Nezareti'ne, oradan Adliye Nezareti üzerinden Sadaret'e gönderilmiş, burada tekrar gözden geçirilen dosyalar Padişahlık makamına onay için yollanmıştı. Burada tekrar tetkik edildikten sonra nihai kararlar verilmişti. Çoğu kez padişah idam kararını kürek cezasına çevirmişti. Ceza infazı için dosyalar kalem kalem suçları belirtilmek suretiyle Harbiye Nezareti'ne havale edilmişti (Öke 1991: 115-116). Görüldüğü gibi son derece detaylı inceleme ve resmi prosedürün akabinde ilgili kararın verilmesi ve uygulamasına geçilebilmekteydi.

Ermeni lehindeki uluslararası kamuoyu ise, çift taraflı yargılamalar devam ettiği sürece hem Ermenilerin, hem de kendilerinin sözde hak arayışındaki haksızlıklarının/suçlarının fark edileceğini anlamışlar ve Osmanlı aleyhindeki propagandalarında yargılan(ma)maya enstrümanını taktiksel amaçla kullanmışlardı.

Oysa ki devlet bulunduğu olumsuz şartlara rağmen gerekli tedbirleri almaktan ve yardımları yapmaktan çekinmemişti. 30 Mayıs 1915 tarihli Meclis-i Vükela'nın kararında Dahiliye Nazırı Talat Paşa şu tedbirleri almıştı: Nakli gerekli görülenlerin can ve mal güvenliği sağlanacak, iskan edilene kadar göçmen ödeneklerinden yardım yapılacak, eski mali durumlarına uygun olarak arazi ve mal verilecek, ev yaptırılacak, tohumluk, alet-edevat gibi gerekli yardımlar yapılacak, geride bırakmak zorunda kaldıkları taşınabilir kıymetli eşyalar kendilerine ulaştırılacak, ulaştırılmaması durumunda kıymetleri karşılığı para ödenecek, gayri menkul kıymetleri üzerinden kayıt altına alınacak, boşalan yerlere muhacirler yerleştirilecek, yine taşınmaz mallar açık artırma ile satılacak veya kiraya verilecek, elde edilen tutar sahibinin hesabına mal sandıklarında emanete alınacaktı (Babacan 2005: 125 ve Öke 1991: 119). Depolarda tutulabilenler tutulacak, sahibi belli olmayanlar da koruma altına alınacaktı. Kiliselerdeki eşya, resim ve kutsal kitaplar listelenecek, gittikleri yerde yapılacak yeni kiliselerine ulaştırılacaktı. Bahçelerdeki dikili ağaçların bakımına bile özen gösterilecekti. Bu kurallara uymayanlara cezai işlemler uygulanacaktı. Hakarete uğramaları için dahi hassasiyet göstermiş olan devlet, istisna kabilinden gerçekleşen usulsüzlüklerin de önünü almak istemişti. Görevini kötüye kullanan görevlilere bu şartlar altında hiçbir devlette görülmeyen bir oranda, "kendi memuruna" ceza vermekten çekinmemiş, Divan-ı Harb-i Örfilere sevk ederek haklarında gerekli cezaları vermişti (Göksel 1985: 171).

30 Mayıs 1915 tehcir kanununa ek olarak 10 Haziran 1915'te 34 maddelik ikinci bir yönetmelik daha yayınlamıştır. Buna göre Ermenilere ait mal, mülk, arazi ve kültür varlıklarının korunmasına özen gösterilmişti (Çiçek 2002: 53-54 ve Çaycı 2006: 66). Bu yönetmelikle, tehcire tabi tutulan Ermenilerin mallarının değerlerinin tespit edilip muhafaza altına alınması, boşaltılan köylerin isimleri, buralardaki Ermenilere ait malların kayıt altına alınması hedeflenmişti. Bu malların defter halinde kayıtlarının tutulması, kayıt yapılan defterlerin bir nüshasının mahalli kiliselerde, birisinin mahalli idarecilerde, diğerinin de yeni kurulan Emvâl-i Metrûke Komisyonu'nda muhafaza altına alınması ön görülmüştü. Mevcut taşınır malların arasında bozulabilir olanlarının bir heyet tarafından açık artırma ile satılarak gelirlerinin sahibi adına, sahibi belirlenemez ise eşyanın bulunduğu köy ve kasaba adına emanet olarak mal sandıklarına teslim edilmesi uygun görülmüştü. Emval-i Metrûke

¹¹ Terk edilmiş mallar suistimalinde komisyon tahkikiyetiyle suçu sabit görülen Mazgirt kaymakamı Tevfik Efendi 25 Eylül 1916 (12 Eylül 1332)'da Divan-ı Harb-i Örfiye verilmiştir (Ata 2011: 62-63). (Temizgüney 2017: 114).

¹² Tablo için bkz. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevli-er-menilerin-divan-i-harpte-yargilanmalari>.

¹³ Gürün'e göre, Sivas vilayetinden 648 kişi mahkemeye verilmişti. Örneğin Kayseri mutasarrıflığından 69, Canik mutasarrıflığından 14 gibi diğer vilayetle birlikte toplamda 1397 kişiden büyük kısmı idam cezasına kadar varan çeşitli cezalara çarptırılmışlardır (Gürün 1985: 222). Sayılarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevli-er-menilerin-divan-i-harpte-yargilanmalari>. Ayrıca bkz. (Temizgüney 2017: 114).

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. (Metin 1992: 133-146).

¹⁵ Aziziye dışında Şebinkarahisar, Zara, Hafik, Gürün ve Tonus'taki Ermenilere ait mühimmat sayıları ve çeşitleri hakkında bkz. (Metin 1992: 141)

Komisyonu bulunmayan mahallerde ise, bu işlemlerin yerel yöneticiler tarafından yapılması, yukarıda söz konusu edilen işlerin yapılmasından ve Ermenilerin geri dönecekleri tarihe kadar olan geçen sürede yapılan işlemlerden, mal tespitlerinden, Emval-i Metruke Komisyonu'nun işlem ve kararları, açık artırma gibi konularda yerel yöneticilerin birinci derecede sorumlu oldukları da ayrıca yönetmelikte beyan edilmişti (Altıntaş 2005: 87-88).

Ermeni tehcirinin en sağlıklı şekilde sağlanmasını umut eden hükümet, yukarıda da belirtildiği üzere Emval-i Metruke Komisyonları kurarak barış koşulları sağlandığında geri gelececekleri düşündüğü Ermenilerin taşınabilir olanlarını yanlarına alıp, diğer geride bıraktıkları kıymetli malları kayıt altına almıştı (Çiçek 2002: 55, 57-62).

Malların tasfiyesi sırasında bir takım yolsuzluklar gündeme gelmişti. Hükümet iddia edilenin aksine bu şikayetlere kayıtsız kalmamıştı. Yağmaların ve malları ucuza kapatmanın önüne geçmek için sert tedbirler uygulamıştı. Bunun için 30 Temmuz 1915'te bir kanun bile çıkarmıştı. Bu kanuna göre, boşaltılacak bölgelere yabancı kişilerin girişi yasaktı, ucuza mal satılmaması için piyasa yapıcılığı izni komisyonlara verilmişti. Bunlar fiyatları normal seviyede tutacaklar, satış iptal edebileceklerdi (Çiçek 2002: 73). Talat Bey, yayınladığı bu kararlar, malları değerinin çok altında satın alanlar tespit edildiğinde satışları iptal etmek, fiyatların normal seviyede olmasını sağlamak, yasadışı kar sağlamayı önlemek istemişti (Öke 1991: 119).

Kısaca ifade edilecek olursa, farklı zamanlarda yürürlüğe konulan kararnamelerle, tehcir edilen Ermenilerin geride bıraktıkları mallar kanuni olarak koruma altına alınmış, mallar, hayvanlar, imalathaneler açık artırma usulüyle satışa çıkarılmış, komisyonlar aracılığıyla yürütülen bu çalışmalar sonucu elde edilen para sahiplerine teslim edilmişti. Ancak işler azami titizlik gösterilmesine rağmen suistimallere açık olmuş, devlet memurlarının malları değerinden düşük fiyata kendi hesaplarına satın aldıkları sıkça görülür olmuştu. Bu sebeple 11 Ağustos 1915'te Emval-i Metruke Komisyonu'na gönderilen bir telgrafta ihtikar (vurgunculuk) ve suistimallerin önlenmesi için gerekli tedbirin alınması istenmiş, bölgeye bir müfettiş gönderilerek bu türdeki bütün işlemleri tutanak altına alması istenmişti (Kuzucu 2014: 48, Metin 1992: 152 ve Halaçoğlu 2001: 68-69). Şikayetleri azaltmak ve görevi kötüye kullanmaları önlemek amacıyla devlet memurlarının komisyonlardan mal almaları yasaklanmıştı (Çiçek 2002: 74). Bu satışlar sırasında memurlardan bazılarının birikmiş maaşlarına karşılık satın alma işlemlerine talip oldukları alınan bazı haberlerden anlaşılmaktaydı. Devlet memurlarının bu gibi işlere karışmalarının ifiralara ve yolsuzluklara meydan vereceği düşünülmekteydi (22 Ağustos 1915) (Metin 1992: 153).

29 Ağustos'ta Hüdavendigar, Ankara, Konya, Adana, Halep, Sivas, Mamuretül-aziz, Diyarbakır, Erzurum Valilikleri ile İzmit, Maraş, Urfa, Zor, Kütahya, Karesi, Niğde, Karahisar-ı sahib ve Kayseri mutasarrıflıklarına yollanan Dahiliye genelgesinin bir maddesinde, kabilelerin saldırıya uğramaması, hırsızlık, gasp, *hayvani hislerle ırz ve namusa hâlel getirme* gibi hadiselerin yaşanmaması için dikkatli olunması, bu durumdan memurların ve jandarmanın sorumlu tutulması, bu kurallara uymayan memurların azledilmesi, Divan-ı Harbe havalesi ve isimlerin ihbarı, olay tekrarlanması halinde vilayetin sorumlu olacağı belirtilmekteydi. Bu durumda valilerin mesuliyet korkusuyla hadiseleri mümkün olduğu ölçüde önemsiz göstermekte olduklarını Talat Paşa hatıralarında belirtmekteydi. Oysaki Ermeni zulmünden kaçan Müslüman muhacirlerin yaşamış olduğu sefaleti anlatan ve raporlayan, tıpkı Alman ve Amerikalı misyonerlerin Ermenilerin sefaletini duyurduğu kamuoyuna gibi uluslararası bir platform yaktı (Öke 1991: 120-121). Ermenilere karşı hassas bir tavır sergileyen yabancı temsilciler ve yayın organları, aynı duyarlılığı Müslümanlar için göstermediler. Dolayısıyla yaşanan hadiselerin aktarımı ve çizilen resim tek taraflı oldu. Müslüman ahali, kendi acılarını tarihe yazılı yansımaksızın en ağır şekilde çekti. Şunu da belirtmek gerekirse, hükümetin tüm bu uygulamaları sadece yabancıların propaganda faaliyetlerinin bir sonucu olarak göstermelik ve geçiştirme, maskeleye gibi algılanmaması gerektiği yapılan yargılamalardan, takibat ve tahkikatlardan, 1915 yılının farklı zamanlarında çıkarttığı nizamname ve yönetmeliklerle tespit edilen olumsuzlukları düzeltmeye çalışmasından anlaşılmaktadır.

Aziziye Kaymakamı Hamid Bey'in Yargı Süreci

Erzurum, Trabzon, Sivas, Elazığ, Diyarbakır ve Bitlis vilayeti ile Canik livasına Bitlis eski valisi Mazhar Bey'in başkanlığında İstanbul Bidayet Müdde-i Umumisi Nihad ile Jandarma binbaşılardan Ali Naki Beylerden oluşan heyet görevlendirilmişti. Görevi, jandarma, polis, memur ve amirleri haklarında yapılacak inceleme sonucuna göre Divan-ı Harb'e sevk etmektir. Buraya sevk edilenlerin bir listesi Dahiliye Nezareti'ne verilecekti. Ancak, vali ve kaymakamların tahkikat sonuçları öncelikle nezarete bildirilecek, ondan sonra gerekli işlem yapılacaktı. Kabilelerden para veya eşya çalmak, kabilelerin güvenliğinde yaşanan zafiyet, sevk kanunlarına aykırı hareket etmek, kadın ve çocuklara karşı yapılan zulüm gibi çeşitli suçlar işleyen memurlar görevlerinden ihraç edildiler, gerekli görülenler Divan-ı Harb-i Örfilerde yargılanarak idama kadar varan cezalar aldılar (Halaçoğlu 2001: 61-62).

Talat Paşa 11 Ağustos 1915'te sevk kararının uygulandığı bölgelere bir yazı göndermiş, Ermenilere ait malların satışında usulsüzlükler yapıldığı, malların değerinden düşük satın alındığı, mal sahiplerinin zarara uğratıldığı ve bu ortamda fırsatçıların türediğini bildirmiş, gerekli önlemlerin alınmasını istemişti (Temizgüney 2017: 104). Ermenilerin sevk ve iskâna tabi tutulduğu bütün bölgelerde incelemeler yapan tahkikat komisyonlarının verdikleri raporlara dayanarak, yöneticiler, memurlar, askerler görevlerini kötüye kullanmak ya da güvenlik için gerekli tedbirleri almamak suçları başta olmak üzere Divan-ı Harplere sevk edilmişti (Ata 2011: 74 ve Altıntaş 2005: 90)¹⁶, yargılamaların sonucunda idam edilenler bile olmuştu. Mesela, Tokat Jandarma Komutanı hakkında soruşturma açılmış, Tonus/Tenos kaymakamı Cemil Divan-ı Harbe sevk edilmişlerdi. Gürün kaymakamı Şuayb ve Suşehri kaymakam vekili Fahri Bey de bunlar içerisindeydi (Kuzucu 2014: 47). Konya Askerî Valisi Azmi Bey kötü muameleden, Jandarma Onbaşılı Sadık ve Aslan Ermenilerden rüşvet almaktan, Binbaşı Mehmet Ermenilere kötü muameleden, Artin Velet Halep Ermenilerinin tehcirinden, Armıyan Ermeni tehciri esnasında mücevherat çalma suçlarını işlediklerinden ötürü cezalandırılmışlardı (Altıntaş 2005: 91). Pek çok bölgeden şikayetler merkeze ulaşmaktaydı. Yine Hüdavendigar Eyaleti'nde Ermenilerin ev ve arazilerinin zorla sattırıldığı, paranın

¹⁶ <http://turksandarmeniens.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevilerin-divan-i-harpte-yargilanmalari>.

da zorla geri alındığı bildirilmiş, yapılan soruşturma neticesinde satışların usulüne uygun yapıldığı herhangi bir suistimalin yaşanmadığı cevabı gelmişti. Kayseri Mutasarrıflığı'ndan gelen bir yazıda ise, Talimghah Alay Kumandanı Muavini Binbaşı Binbaşı Rüştü Bey'in henüz kayda geçmemiş bir evin mührünü açarak kullandığı ifade edilmişti. Yine Bünyan Kadısı Hulusi Efendi'nin de yolsuzluk ve suistimal suçlamalarıyla azli istenmekteydi (Temizgüney 2017: 107-108). 5 Kasım 1918'de Diyarbakır eski valisi Reşid Bey, 2 Aralık Mamuretül-aziz valisi Sabit Bey, 16 Aralık Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey tutuklanmış, 21 Aralık'ta Ereğli Kaymakamı azledilmişti (Ata 2011: 86).

Aziziye kaymakamı Hamid Bey de Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk edilen başka bir Osmanlı bürokratyıdı. Bir çalışmada, "Aziziye Kaymakamı Hamid Bey ile Tenos/Tonus Kaymakamı Cemil Bey hakkında Ermeni sevkıyatında yeterince hassas ve sevkıyatta uyulması gereken kurallara uymadıkları gerekçesiyle tahkikat açılmış yapılan inceleme ve soruşturmalar sonucunda suçları sabit görülerek bunların şiddetle cezalandırılmaları, görevlerinden uzaklaştırılmaları ve soruşturma evraklarının tahkik heyetleri tarafından divan-ı harbe gönderilmesi İçişleri Bakanlığı tarafından istenmişti" (Altıntaş 2005: 91) şeklinde durum izah edilmiş, yine diğer çalışmalarda Hamid Bey'in görevini kötüye kullandığından dolayı mahkeme edildiği ve azledildiği ifade edilmesine rağmen bu suçlamaların ayrıntıları, arşiv belgelerine yansıyan boyutları ve niteliği hakkında geniş bir bilgiye ulaşılamamıştı. Biz burada arşiv belgeleri ışığında mümkün olduğunca hadiseyi aydınlatmaya çalışacağız.

Hamid Bey hakkında usulsüzlük iddiaları merkeze ulaştığında, Dahiliye Nazırı Talat, Sivas Valiliği'ne gönderdiği şifre telgrafta, Aziziye Kaymakamı Hamid Bey'in Ermeni tehcirindeki usulsüzlüklerinden dolayı Divan-ı Harbe verilmesini Heyet-i Tahkikiye Reisi Mahzar'a bildirmişti (Onaran 2013). Mahzar Bey, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tezkerede muhtelif sınıflardan oluşan Ermeni tehcirinde sanık bulunanların isimlerini içeren defteri Divan-ı Harbe verilmek üzere Harbiye Nezareti'ne teslim ettiğini belirtmişti (Ata 2011: 87).

20 Eylül 1915 (7 Eylül 331) Sivas Valisi, soruşturma neticesinde hakkında kanuni işlem yapılacağını anlayan Hamid Bey'in Dahiliye Nezareti'ne telgraf çekerek işi *tezvirata bırakarak* yakayı kurtarmak niyetinde olduğunu ifade etmekteydi (DH.ŞFR.490/8-2). 21 Eylül 1915 (8 Eylül 331) tarihinde Tokat'a yollanan şifre telgrafta, hakkında ihbar olmasına rağmen Hamid Bey'in eşyasının araştırılmadığı gibi tam tersine kendisine kolaylık sağlanarak Kayseri'ye gitmek üzere yola çıktığı ifade edilmekte, *emval-i metruke işlerinde su-i istimalatı ve muamelat-ı sairedede yolsuz ahlaksızlığı tahakkuk etmektedir* denmekteydi (DH.ŞFR.490/8-1).

Hakkında nihai kararın bir an verilebilmesi için merkez, tahkikatın hızlandırılması bağlamında, 23 Eylül 1915 (10 Eylül 331) tarihinde Sivas Vilayeti'ne bir yazı göndermiş, suistimali ve yolsuzluğu bildirilen Aziziye kaymakamı hakkındaki soruşturmanın neticesinin bir an evvel Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılmasını istemişti (DH.ŞFR.56/128).

Soruşturma devam ederken Hamid Bey'in zorunlu izne çıkarıldığını görmekteyiz. 5 Ekim 1915 (22 Eylül 331) tarihinde Dahiliye Nezareti Memurun Müdüriyeti'nden Sivas Vilayeti'ne yollanan şifre telgrafta, Emval-i metruke işlerinde suistimali olduğu 20 Eylül 1915 (7 Eylül 331) tarihli şifre telgrafta bildirilen Aziziye kaymakamı mezuniyetinin 1 ay daha uzatılması, hakkındaki soruşturma neticesi olumsuz olarak çıkarsa işten el çektilmesi istenmekte, olumlu çıkarsa görevine iadesinin mi yoksa izninin uzatılmasının mı gerektiği sorulmaktaydı (DH.ŞFR.56/295).

Bundan bir hafta sonra sonucun olumsuz olduğunu anlıyoruz. Çünkü, 12 Ekim 1915 (29 Eylül 331)'te Dahiliye Nezareti'nin Sivas Vilayeti'ne yolladığı bir telgrafta, Hamid Bey'in görevden alınması konusunda vilayetin yetkili olduğu ve gereğinin yapılması emri verilmişti (DH.ŞFR.56/365). 20 Ekim 1915 (7 T. evvel 331) tarihinde Heyet-i Tahkikiye Reisi Mazhar Bey tarafından Sivas'a yollanan şifre telgrafta (DH.ŞFR.494/37-3 leff) Aziziye kaymakamı Hamid Bey'in oradaki Ermenilerin sevki esnasında çeşitli usulsüzlükler, rüşvet ve suistimaller yaptığı, kuvvetli deliller ve adli makam, kaymakam vekili ve tahkikat komisyonu tarafından yapılan incelemenin sonuçlarına göre tespit edilmişti. Hamid Bey şu suçlarla Divan-ı Harb-i Örfi'ye verilmişti:

- 1- Nakledilecek aileleri araştırarak üzerlerinde bulunan paraları almak,
- 2- 36.952 kuruşun 19.226 kuruşunu ziraat taifesine, 55,5 lira ise ailelerin nakli için tutulan 35 araba ücreti için verildikten sonra, geriye kalan 12.338,5 kuruşu saklamak,
- 3- Emval-i metrukeden kıymetli bir takım bilezikleri değerlerinden çok düşük bedel ile alenen almak,
- 4- Kiliseye ait gümüşleri aldırıp eritmek,
- 5- Emval-i metruke deposu olarak kullanılan camii istediği vakit açtırarak bir takım eşyalardan istifade etmek ve buna benzer suistimal ve irtikab (rüşvet, yolsuzluk) etmek gibi hareketlerde bulunmak,

25 Ekim 1915 (12 T. evvel 331) Emniyet genel müdürlüğünden Sivas Vilayeti'ne hitaben yazılan bir yazıda,

"Aziziye kaymakamı Hamid Beğin mahal Ermenilerinin esna-yı sevkindeki ahval ve hareket-i gayr-i layıkanesine binaen azli derdest olunduğundan eli işden çekdirilmesi muktezidir mumaileyhe aid evrak-ı tahkikiyenin divan-ı harb-i örfiye tevdi'i heyet-i tahkikiye reisi Mazhar Beğe iş'ar kılınmışdır" denilmekteydi (DH.ŞFR.57/116). Yani yukarıda maddeler halinde sıralanan suçlara istinaden görevden uzaklaştırılması ve gerekli evrakın da Divan-ı Harb-i Örfi'ye yollanması istenmekteydi. Bu durum hemen aynı gün Mazhar Bey'e de bir telgrafta bildirilmişti (DH.ŞFR.57/117).

3 Kasım 1915 (25 Z. hicce 333 ve 21 T. evvel 331)'te Dahiliye Nazırı Talat Bey imzalı Sadaret'e gönderilen yazıda, Aziziye kaymakamı Hamid Bey'in Ermenilerin sevki esnasında uygunsuz hareketlerinden ve suistimallerinden dolayı görevden uzaklaştırılarak hakkındaki tahkikattan sonra kaymakamın azledildiği ve yerine münasip birinin seçilmesi istenmekteydi. Tahkikat dosyası da Divan-ı Harb-i Örfiye gönderilmişti (İ.DH. 1517/16-1).

Hemen ertesi gün, 4 Kasım 1915 (26 Z.hicce 333/22 T.evvel 331)'te Sadrazam Mehmed Said ve Dahiliye Nazırı Talat imzalı bir Dahiliye Nezareti iradesinde Aziziye kaymakamı Hamid Bey'in azledilme kararı onaylanmıştı. Yazıda, *İşbu irade-i seniye'nin icrasına dahiliye nazırı memurdur* denilmekteydi (İ.DH. 1517/16-2). 19 Kasım 1915 (6 T.sani 331) tarihinde Sivas'a gönderilen şifre telgrafta da evrakı Divan-ı Harb-i Örfi'ye yollanan Tonus Kaymakamı Cemil Bey ve Hamid Bey'in celb edilmeleri istenmekteydi (DH.ŞFR.666/130).

1 Aralık 1915 (18 T.sani 331)'te nazır Talat imzalı Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sivas Vilayeti'ne yollanan telgrafta, 18-19 Kasım 1915 (5-6 T.sani 331)'de Divan-ı Harb-i Örfice celblerine karar verilen Tenos kaymakam-ı sabıkı Cemil ve Aziziye kaymakam-ı sabıkı Hamid Beylerin memur refakatinde Sivas'a gönderildikleri ifade edilmekteydi (DH.ŞFR.58/179).

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin olanca hızıyla sürdüğü bir dönemde, Osmanlı memurları görevi kötüye kullanma, yolsuzluk, suistimal gibi pek suçlamalarla yargılanmışlar, mahkemelerin sonucuna göre görevlerinden azledilmelerinden idama kadar varan cezalara çarptırılmışlardı. Bu hadiseler bilhassa Ermeni tehcirinin yaşandığı 1915 yılında sıklıkla yaşanmıştı. Devlet memurlarının hakikaten suçlu olanlarının yanı sıra iftiraya uğrayanların da sayısı az değildi. Bu durum zaten içinde bulunduğu zor şartlarla mücadele eden devleti de yıpratın başka bir unsurdur. Savaş elbette ki her zaman cephede ya da silahlı mücadele anlamına gelmemekteydi. Manevi yıpratma, idari mekanizmayı işlemez hale getirme, psikolojik olarak karşılıklı güvenin zedelenmesi gibi argümanlar savaş silahı olarak kullanılmaktaydı. Yabancı devletlerin kara propagandalarının da etkisiyle devlet görevlileri ve askerlerin bu gibi suçlamalarla yıpratılacağı, moral ve psikolojik tahribata yol açılacağı düşüncesinin, bir tür savaş silahı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Asker veya sivil memurlar, görevlerini kararlılıkla ifa etme noktasında suçlanma kaygılarını yoğun bir şekilde hissetmişlerdi. Sık sık memuriyet değişiklikleri de işlerin aksamasında devletin yüzleştiği problemlerdendi. Açlık, sefalet, gasb, hırsızlık, cinayet, yağma, tecavüz, asker firarileri, eşkıyalık hareketleri, isyan girişimleri, silahlı çatışmalar, çeşitli doğal felaketlerin de eklenmesiyle zaten dayanılmaz şartlar altında bulunduğu dönemde yönetici konumundaki görevlilerin perspektifinden de değerlendirmeler yapılmalıdır. Kuzu postuna bürünmüş kurt misali kimin ne olduğunun çok da tahmin edilemediği bu savaş yıllarında Ermeni vatandaşların gadre uğradığı gibi tek taraflı bir değerlendirme yapılmamalı aynı şekilde Müslüman ahalinin de türlü eziyetlere maruz bırakıldığı göz ardı edilmemelidir.

Bunun yanı sıra, Ermeni lehindeki uluslararası kamuoyu, tehcir sırasında veya sonrasında yapılan yargılamalar neticesinde Ermeniler, dolayısıyla kendilerinin sözde hak arayışındaki haksızlıklarının/suçlarının fark edileceğini anlamışlar ve Osmanlı aleyhindeki propagandalarında Ermeni suçluların yargılan(ma)ması enstrümanını da kullanmışlardı.

Osmanlı Devleti şikayetlere duyarsız kalmadığını tarihsel süreçte olduğu gibi bu dönemde de göstermişti. Bu tarihten yaklaşık 50 yıl öncesinde Büyük Çerkes göçünde idarecilerin, memurların, askerlerin usulsüzlüklerine, yolsuzluklarına ve suistimallerine dair belgelerde pekçok bilgiye ulaşılmıştı. Örneğin Trabzon valisi, muhacirin komisyonu memuru, sağlık mensuplarının karıştığı yolsuzluk ve suistimallere dair Trabzon'da görevli eczacı Hüseyin Efendi'nin şikayet veya bir nevi ihbar mektubu bunun en açık delilidir (Pul 2011: 413-423). Bu dönemde de devlet, memurlar hakkında merkeze ulaşan yoğun şikayetleri dikkate almış, teşkil ettiği tahkikat heyetleriyle titizlikle yerinde incelemeler yaptırmış, suç isnadı olan memurları mezuniyet adı altında izinli sayarak ya da "açığa alarak" görevden belli bir süre uzaklaştırmış, suçsuzsa görevine iade edilmesi ya da bir müddet daha isterse izinli sayılmasını istemişti. Hem halkı hem de memurunu mağdur ettirmeyeceği kararlar vermeye çalışmıştı. Ancak herkesi ve her kesimi memnun da edememişti.

Aziziye Kaymakamı Hamid Bey de savaş ve sürgün yıllarının kargaşa ortamında, fırsatçı ve vurguncu muydu yoksa iftiraya uğramış mağdur muydu? Bilinmez ama tıpkı diğer askerler, valiler, kadılar gibi bu zor yıllarda görev üstlenmiş, soruşturmalar geçirmiş, yargılanmış ve görevden alınmış bir Osmanlı memuruydu.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Belgeleri:

A.MKT.MHM. 348/18 (4 leff.); 660/19 (2 leff.); 660/61 (2 leff.); 660/8 (Leff. 2, 6, 8);
A.MKT.MVL. 138/66
DH.ŞFR.490/8 (2 leff.); 494/37 (3 leff.); 56/128; 56/295; 56/365; 57/116; 57/117; 58/179; 666/130
İ.DH. 1517/16 (2 leff.)
MVL. 649/96-4

Araştırma Eser ve Makaleler:

Altıntaş, A. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nun Tehcir Kararı Alması Ve Uygulaması. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/1, 77-99.
Ata, F. (2011). *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*. Ankara: TTK Yay.
Babacan, H. (2005). *Mehmed Talât Paşa (1874-1921)*. Ankara: TTK Yay.
Çaycı, A. (2006). *Türk-Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Ankara: ATAM Yay.
Göksel, B. (1985). Meşrutiyet Öncesine ve Sonrasına Ait Resmi Devlet Yayınlarına Göre Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri. *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu Erzurum 8-12 Ekim 1984*, Ankara, 159-176.
Gürün, K. (1985). *Ermeni Dosyası*. Ankara: TTK Yay.
Halaçoğlu, Y. (2001). *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*. Ankara: TTK Yay.
Kolbaşı, A. (2014). 1878 Berlin Kongresi'nden 1915 Tehcirine Merzifon Ermenileri. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, c. 6, Ankara: TTK Yay.161-186.
Kuzucu, K. (2014). 1021'den 1921'e Türk-Ermeni İlişkilerinin Sivas Boyutu. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, c. 4, Ankara: TTK Yay. 1-54.
Metin, H. (1992). *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*. İstanbul: MEB Yay.

- Onaran, N. (2013). *Osmanlı'da Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi (1914-1918)*. İstanbul.
- Öke, M. K. (1991). *Ermeni Sorunu 1914-1923*. Ankara: TTK Yay.
- Ökse, N. (1985). Ermeni Sorununun Doğuşu, Tehcir Kanunu ve Uygulanması. *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu Erzurum 8-12 Ekim 1984*, Ankara. 271-278.
- Özdemir, Hikmet vd., (2005). *Ermeniler: Sürgün ve Göç*. Ankara: TTK Yay.
- Pul, A. (2011). Kafkasya Muhacirlerinin Durumlarına Dair Eczacı Es-Seyyid Hüseyin Efendi'nin Bir Mektubu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Cilt: 4 Sayı: 16, Kış, 413-423.
- Sarıнай, Y. (2014). Tehcir Sebebiyle Yapılan Yargılamaların Değerlendirilmesi (1915-1916). *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu (2-4 Mayıs 2012)*, Erzurum.
- Temizgüney, F. (2017). *Emval-i Metruke Meselesi Ermenilerden Kalan Mallar (1915-1923)*, Ankara: TTK Yay.
- Uras, E. (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yay.
- Yarıcı, G. (2014). Ermeni İhtilal Komitelerinin Silahlandırılması. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*. c. 10, Ankara: TTK Yay. 128-172.
- URL:<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-sevk-kararini-ihlal-eden-gorevli-lerin-divan-i-harpte-yargilanmalari>
-

Summary

Aziziye (Pınarbaşı) was established in the form of a provincial governorship of Sivas in October 30, 1861. It was a cosmopolitan region where the Afşar tribe, the Caucasian immigrants and the Armenians were settled and lived. Thus, there were disagreements and disparity among the people of Aziziye. It often appears in documents that the disputes between the immigrants and Afşar turned into armed conflicts and that the state had to have force in the region. Thus, it was not so easy to be employed here. At the same time, it was difficult to achieve and ensure the prosperity and safety of the people, and to demonstrate a fair sense of government. In this uneasy environment it was very difficult to act as a district governor, and the Aziziye was among the places where the district governor frequently changed due to the complaints of various elements in the region.

After the outbreak of World War I, the situation became even more complicated for civil officers and governor in the region. Because, in this process, Armenians in the Caucasus and Iran, as well as Armenians in Anatolia, supported the Russians. Even the Armenians, who had been put under arms to fight in the Ottoman army, changed side and fought for the Russians. The rest of the Armenians were involved in acts such as terrorism, rebellion and anarchy, as well as shooting the Ottoman army from behind. At the time, Sivas Province, where the Aziziye was also affiliated, was intervening in the presence of the governors and district governors at the points where the center could not take the necessary precautions on the uneasiness on the conditions.

After the affirmation of the deportation and the relocation was taken, instructions were sent to the relevant regions for the respectable operation of the process. Nevertheless, some of the complaints could not be avoided. Even Talat Pasha, the Minister of Internal Affairs, told a foreign newspaper that during the deportation some officers and soldiers were in harsh and inappropriate behavior and that the offenders would be punished with necessary punishment. The government did not hesitate to punish those who ill-treated the Armenians during their relocation, regardless of whether they are official or civil. However, the corruption, abuse and injustice of the officers in charge took place in this process. The state very cautious about this situation. It both keep an eye on the officers against any possibility that they could suffer from injustice and slander, and it showed the necessary commitment for the healthy transfer of the Armenians. The State thoroughly investigated the allegations and accusations raised against officials, ensuring that no negligence occurred. Those who were accused of mistreatment were detained for a certain period of time, if committed criminal offense, they took an "off duty" for a certain period of time, if they were not guilty, they returned to their job. The state dismissed those who committed crime, and it sent them to court martial. One of them was Hamid Bey, caimacam of Aziziye. The committee investigated Hamid Bey on allegations of irregularity and corruption. It was decided that he committed these crimes, and decided on 4 November 1915 to be dismissed from his duty and sent for a trail to court martial.

İstasyon Tekniğinin 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarısına ve Görüşlerine Etkisi¹

The Effect of Station Technique on Academic Success and Views of 7th Grade Students

Cengiz ÖZYÜREK²

Özge YÜKSEL³

Filiz DEMİRCİ⁴

Geliş Tarihi: 24.06.2018 / Düzenleme Tarihi: 16.09.2018 / Kabul Tarihi: 20.09.2018

Özet

Bu çalışmada, "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi (EAGD-KE)" konularının öğretiminde kullanılan istasyon tekniğinin, 7. sınıf öğrencilerinin fen başarılarına etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılının bahar döneminde Ordu ilinin merkezinde bulunan bir devlet ortaokulunda, 7. sınıfta öğrenim gören toplam 54 öğrenci oluşturmaktadır. Bu araştırmada, hem nicel hem de nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın nicel boyutunda veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından geliştirilen "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi Başarı Testi (EAGD-KEBT)" kullanılmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda veri toplama aracı olarak ise, nicel boyutta elde edilen bulguları detaylandırmak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen "EAGD-KE Konuları Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Nicel yöntemle elde edilen sonuçlara göre, kontrol ve deney grubunun ön test ve son test puanları arasında, son test lehine anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Tek yönlü ANCOVA sonucu, deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test puanlarına göre düzeltilmiş son test puanları arasında, deney grubu lehine anlamlı farklılaşmanın olduğu saptanmıştır. Ayrıca deney ve kontrol grubundaki öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarına göre, deney grubu öğrencilerinin doğru yanıt sayılarının kontrol grubu öğrencilerine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın her iki yöntemiyle elde edilen sonuçların benzerlik gösterdiği, dolayısıyla EAGD-KE konularının öğretiminde kullanılan istasyon tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin başarısını arttırmada daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: İstasyon Tekniği, Fen Başarısı, Kimya Öğretimi, Yarı-Yapılandırılmış Görüşme

Abstract

In this study, it is aimed to examine the effect of the station technique used in the teaching of "Domestic Waste and Recycling-Chemical Industry (DWR-CI)" subjects to the science achievement of 7th grade students. The study group consists of 54 students in 7th grade in a state secondary school in the center of Ordu in the spring of 2016-2017 academic year. In this research, a mixed research method, which is used together both quantitative and qualitative method, has been adopted. The "Domestic Waste and Recycling-Chemical Industry Achievement Test (DWR-CIAT)" developed by researchers was used as a data collection tool in the quantitative part of this study. As a data collection tool in the qualitative part of the study, "DWR-CI Subjects Semi-Structured Interview Form" was used to detail the findings obtained from quantitative method. According to the quantitative results obtained from the study, it was determined that there is a significant difference, in favor of post-test, between DWR-CI pre-test and post-test scores of control and experimental group. As the one way ANCOVA result, it was determined that there is significant difference in favor of the experimental group, between the post-test scores corrected according to the DWR-CIAT pre-test scores of students in the control and experimental groups. In addition, according to the results of semi-structured interviews conducted in the experimental and control group students, it was found that correct answers of the students in the experimental group are more in number than those in the control group. It was concluded that the results obtained from both methods of the study show similarity, so the station technique used in the teaching of HWR-CI subjects is more effective in terms of increasing the achievement of the 7th grade students.

Key Words: Station Technique, Science Achievement, Chemistry Teaching, Semi-Structured Interview

¹ Bu çalışma ikinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Ayrıca, 18-21 Ekim 2017 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirilen "II. International Academic Research Congress"inde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: cengizozzyurek@outlook.com.

³ Yüksek Lisans, Fen Bilimleri Enstitüsü, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı. Ordu, Türkiye.
E-posta: yuxelozgem@hotmail.com

⁴ Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: filizdemirci@odu.edu.tr

Giriş

Değişen, gelişen ve hızla büyüyen dünyada, çağa ayak uydurmak ve çağa yön vermek için nitelikli insan gücüne olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Nitelikli insan gücüyle; teknolojik ve bilimsel bilgilerle donanımlı bireyler yetiştirmek kastedilmektedir. Bireylerin bu donanımlara sahip olabilmesi için, bireyde merak uyandıran, araştırma, inceleme ve deney yapmalarına olanak sağlayan, doğal çevreyi tanıma fırsatı veren bir fen eğitime daha fazla önem verilmelidir.

Öğrenme konusunda bugün ulaşılan nokta, öğrencinin pasif birer dinleyici olarak kendisine aktarılan bilgileri aynen almadığı, tam tersine kendine ulaşan her bilgiyi süzgeçten geçirerek, bu bilgilerin yorumlanmasını yaparak kendi dünyasında bir anlam yüklemeye çalıştığı yönündedir (Brooks ve Brooks, 1993; Akt. Korsacılar ve Çalışkan, 2015).

Kalıcı bir fen öğretimi öğrencilerin derse aktif katılımı sağlanması, sınıfın veya öğrenme ortamlarının çeşitli görsel ve işitsel (bilgisayar, leva, poster vb.) materyallerle donatılması, öğrencilerin yaparak-yaşayarak kendi öğrenmelerinin oluşturulmasıyla mümkündür. Bu amaçla, bireysel ve kültürel farklılıkları ne olursa olsun tüm öğrencilerin fen okuryazarı olmaları sağlanarak, eğitim öğretim sürecinde yapılandırmacı (constructivist) öğrenme yaklaşımı benimsenmiştir (MEB, 2005). Bu yaklaşımla bilginin öğrenciye sunulması ya da öğrenci tarafından ezberlenmesi değil, öğrencinin bilgiyi yapılandırması, oluşturması, üretmesi, uygulaması ve geliştirmesi esastır (Oral, 2014).

Bir sınıftaki öğrenciler aynı yaş grubunda olsalar da, her öğrencinin ilgileri, yetenekleri, üstün zekâ alanları, çalışma istekleri birbirinden farklıdır. Bütün öğrencileri eşit şekilde geliştirmeye çalışsak, sabit bir zamanda bazı öğrencilerin hemen öğrendiği, bazılarının biraz daha geç öğrendiği, bazılarının da hiç öğrenemediği görürüz. Oysa öğretmen, eğitim ortamlarını öğrencilerle daha iyi ilgilenebilecek, onlara rehberlik ederek öğrencilerin bireysel çalışmalarını değerlendirebilecek şekilde düzenleyebilse, her öğrenci kendi zekâ, ilgi, yetenek ve çalışma temposunda diğer öğrencilere engel olmadan ilerleyebilir (Ergün ve Özdaş, 1997; Akt. Ocak, 2015). Öğrenciye, deney ve etkinlik faaliyetlerine daha fazla yer verildiği zenginleştirilmiş öğrenme ortamları yaratılarak, öğrencilerin birbirleriyle etkileşim ve işbirliği içerisinde, fikir alış veriş yapabilecekleri bir ortamda, kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu aldığı öğretmen rehberliğinde çalışabilecekleri ortamlar öğrenmelerinde daha fazla yarar sağlayacaktır.

Fen biliminin öğretiminde istenen kazanımlara ulaşılması için yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak öğrenci merkezli, aktif öğrenme-öğretme modellerinin, yöntemlerinin ve tekniklerinin kullanılması gereklilik haline gelmiştir. Bu tekniklerden biri olan istasyon tekniği; aktif öğrenmenin temel alındığı, buluş yoluyla öğretim yaklaşımı kullanılarak önceden belirlenmiş olan hedef bilgileri öğrencilerin kendi çabalarıyla keşfederek ulaşmasının sağlandığı, öğretmenin temel görevinin öğrencilerin kendi deneyimleriyle öğrenebilecekleri ortamları oluşturmak ve bu süreçte rehber rolü üstlenmek olduğu, öğrencilere sınıfta işbirlikli gruplarda ve dönüşümlü olarak çalışma fırsatı veren bir tekniktir.

İstasyon tekniği, öğrencileri araştırmaya ve keşfetmeye teşvik ederek onlara zengin yaşantılar sunan, eleştiren ve sorgulayan bireyler yetişmesini amaçlayan, öğrencilerin öğrenme sorumluluklarını üstlendiği, deney ve etkinlikler yoluyla ürünlerin oluşturulduğu, öğrencilerin öğretmen rehberliğinde araştırarak ve sorgulayarak bilgiye ulaştığı öğrenme ortamları şeklinde tanımlanmaktadır (Benek ve Kocakaya, 2012). Böylece öğrencilerin farklı fikirleri açık olmasını, paylama ve dayanışma becerilerinin kendilerine olan güveni gelişir. Benek (2012), istasyonlarda öğrenme tekniğini; işbirlikli, çoklu zekâ ve yapılandırmacı öğrenme yaklaşımlarından yararlanılarak, öğrencilerin kendi öğrenme sorumluluklarını üstlendikleri süreç boyunca aktif olmalarını sağlayan, öğrencilerin işbirlikli gruplarda tüm zekâ alanlarına hitap edecek etkinlikleri yapmalarına fırsat veren çağdaş bir öğrenme yaklaşımı olarak tanımlamıştır. Demirörs'e (2007) göre ise öğrenme istasyonlarını öğrencilere bağımsız bir şekilde bol miktarda araç-gereç kullanarak çalışma fırsatı sunan, onları oturarak ders dinleme monotonluğundan kurtararak aktif olmalarını sağlayan, görselliğin kullanılarak öğrenilen bilgilerin kalıcılığına hizmet eden modern bir ders işleme şeklidir. Böylece öğrencilerin farklı fikirleri açık olmasını, paylama ve dayanışma becerilerinin gelişmesini, geliştirilen zengin öğrenme ortamlarıyla farklı fikirlerle yeni ve orijinal düşünceler üretmesine yardımcı olur. Alacapınar, (2009), çalışmasında istasyon tekniğinin öğrencilerin hoşuna gittiği, diğer tür ders işleyişlerinden farklı buldukları, birlikte çalışmaktan ve paylaşmaktan zevk aldıkları, yaratıcılığı sağladığı ve düşünme becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşmıştır. Demirörs, (2007), çalışmasında öğrenme istasyonlarında çalışan öğrencilerin ders başarılarında ve derse karşı tutumlarında olumlu etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Tüm bu tanımları ve sonuçları göz önüne alırsak istasyon tekniği öğrencilerin akademik başarısını arttıran, yaratıcılıklarının ve problem çözme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayan, sorumluluk almalarını teşvik eden, özgüvenlerini geliştiren, derse karşı olumlu tutum geliştirmelerini destekleyerek öğrenmeyi etkileyen hem bilişsel hem de duyuşsal faktörler üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Fen bilimleri eğitimi ile ilgili alan yazında çok sayıda araştırmada da öğreneni merkeze alan istasyon tekniği gibi aktif öğrenme modellerinin, klasik öğrenme modellerine göre daha etkili bir öğrenme sağladığı görülmektedir (Howatson, 1971; Fraling, 1982; Tofte, 1982; Porter, 2004; Demirörs, 2007; Demir, 2008; Güneş, 2009; Köseoğlu vd., 2009; Mergen, 2011; Benek, 2012; Erdağı, 2014; Avcı, 2015; Korsacılar ve Çalışkan, 2015). Sonuç olarak alan yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde, fen bilimleri dersinde yeni bir başlık olan EAGD-KE konularında istasyon tekniği ile öğretimin öğrenci başarısı ve görüşleri ile ilgili bir çalışmaya rastlanamamıştır. Yapılan bu çalışmanın EAGD-KE konularında istasyon tekniği ile öğretimin öğrenci başarısı ve görüşleri ile ilgili olmasından dolayı, alanda yapılacak olan ilgili çalışmalara genel bir fikir sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, ortaokul 7. sınıf fen bilimleri dersinde yer alan “Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi (EAGD-KE)” konularında kullanılan istasyon tekniğinin, öğrencilerin fen başarılarına etkisini ve EAGD-KE konularındaki bilgi düzeyleri ortaya koyularak elde edilen bu sonuçların detaylandırılması amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemleri

Bu çalışmanın dayandırıldığı temel problem cümlesi:

7. sınıf fen bilimleri dersinde uygulanan istasyon tekniğinin öğrencilerin EAGD-KE konularındaki akademik başarısına ve görüşlerine etkisi nedir?

Olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?
2. İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?
3. İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu ile mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?
4. EAGD-KE konularının öğretiminde uygulanan istasyon tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarının, nicel yöntemle elde edilen sonuçlara göre benzerlik ve/veya farklılıkları nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, hem nicel hem de nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma yöntem araştırmadır. Araştırmada, karma yöntem araştırmalarından “açımlayıcı sıralı desen” (explanatory sequential design) kullanılmıştır (Creswell ve Plano-Clark, 2015). Açımlayıcı sıralı desende araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında, nicel veriler toplanır ve istatistiksel testlerle genel bir bakış açısı sağlayan nicel sonuçlara ulaşılır. İkinci aşamada, nicel bulguların üzerine inşa edilen nitel verilerin toplanması ve analiziyle devam eder. Böylece araştırmanın nitel basamağından elde edilen sonuçlar, nicel sonuçları derinleştirerek ve araştırmaya çoklu bakış açısı sağlamaktadır (Creswell ve Plano-Clark, 2015).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

2.2.1. Nicel Örneklem

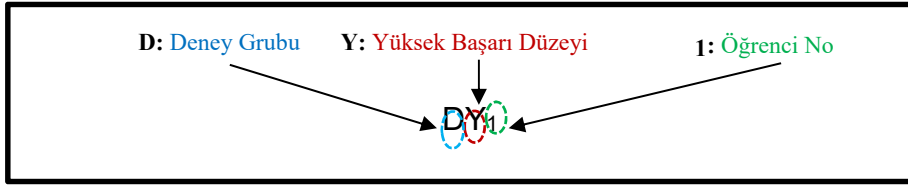
Araştırmanın nicel aşamasındaki örneklemi 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Ordu ilinin merkezindeki bir ortaokulda 7. sınıfta eğitimine devam eden 54 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın yürütüleceği nicel örneklem, araştırmacının kolayca ulaşabileceği bir örneklemden olan seçkisiz örnekleme yöntemlerinden olan “uygun örnekleme” kullanılmıştır (Büyükoztürk, 2016). Öğrencilerin gruplara göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin gruplara göre dağılımı

	Deney Grubu (7-B)		Kontrol Grubu (7-E)		
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	
Cinsiyet	Kız	12	40	12	50
	Erkek	18	60	12	50
	Toplam	30	100	24	100

2.2.2. Nitel Örneklem

Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin EAGD-KEBT’den aldıkları puanlara göre başarı düzeyleri; “0 ila 6” aralığında “düşük düzeyde”, “7 ila 12” aralığında “orta düzeyde” ve “13 ila 19” aralığında “yüksek düzeyde” olarak, belirlenen her başarı düzeyinden ve gruptan 2’şer öğrenci olmak üzere toplamda 12 öğrenciyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın yürütüleceği nitel örneklem, çeşitlilik gösteren durumlar arasındaki ortaklıkları, benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarmayı sağlayan amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Araştırmanın etiği açısından görüşmelere katılan öğrencilerin kimliği gizlemiş ve öğrencilere kodlar verilmiştir. Öğrencilere verilen kod isimlerin örnek gösterimi ve açıklaması Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın nitel aşamasına katılan öğrencilerin örnek kod ismi ve açıklaması

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada nicel veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen, 7. sınıf fen bilimleri dersi “Maddenin Yapısı ve Özellikleri” ünitesinde yer alan “Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm” ve “Kimya Endüstrisi” konularını kapsayan, EAGD-KEBT kullanılmıştır. 19 çoktan seçmeli sorudan oluşan EAGD-KE başarı testinin KR-20 güvenilirlik katsayısı 0.74; ortalama güçlüğü 0.63 ve testin ayırt edicilik indeksi 0.42’dir. Ayrıca araştırmanın nicel aşamasından elde edilen bulguların benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırmak amacıyla, EAGD-KE konularının sahip olduğu 9 kazanımı kapsayacak şekilde 9 açık uçlu sorudan oluşan “EAGD-KE Konuları Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” geliştirilmiştir. Geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular, EAGD-KEBT’nin içeriğiyle örtüşecek şekilde hazırlanmaya çalışılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

2.4.1. Nicel Verilerin Analizi

Araştırmanın 1. ve 2. alt problemlerini yanıtlayabilmek için, öncelikle t testinin kullanımının ön koşullarından olan, bağımlı değişkene ilişkin elde edilen puanların normal dağılım sergileyip sergileyemediği incelenmek amacıyla kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT’den aldıkları ön test-son test puanlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 2.’de sunulmuştur.

Tablo 2. Deney ve kontrol gruplarının EAGD-KEBT aldıkları ön test puanlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları

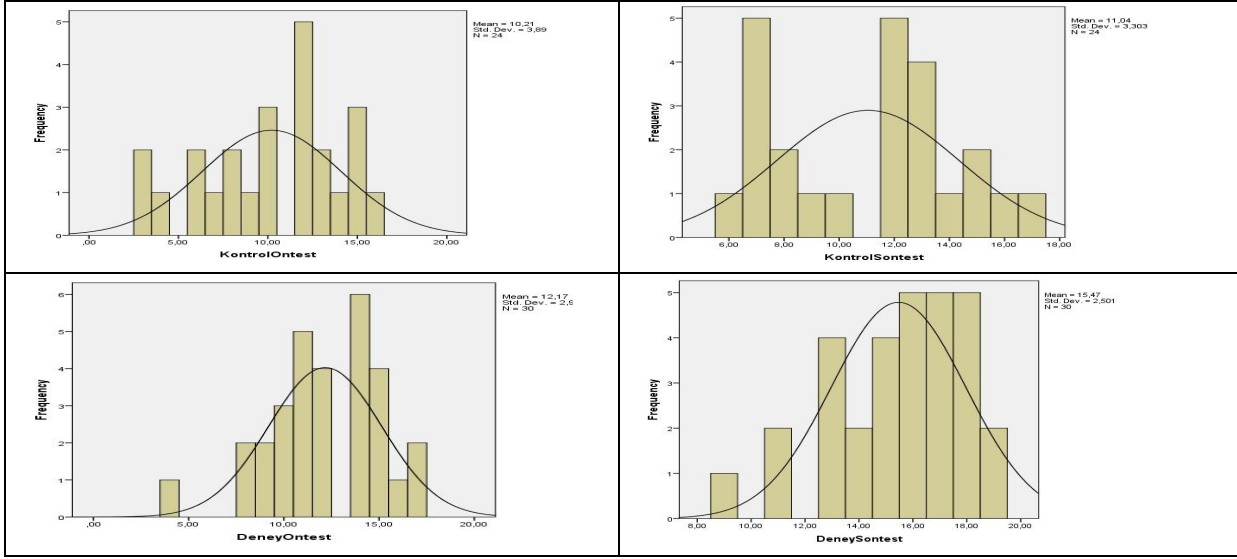
		N	Min	Maks	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Kontrol Grubu	Ön test	24	3.00	16.00	10.21	3.89	-0.44	-0.78
	Son test	24	6.00	17.00	11.04	3.30	-0.01	-1.22
Deney Grubu	Ön test	30	4.00	17.00	12.17	2.97	-0.54	0.45
	Son test	30	9.00	19.00	15.47	2.50	-0.77	0.18

Araştırmada elde edilen betimsel istatistik değerleri incelendiğinde, kontrol grubundaki öğrencilerin ön testten aldıkları ortalama puanların 10.21’den son testte 11.04’e yükseldiği; deney grubundaki öğrencilerin ise ön testte aldıkları ortalama puanların 12.17’den son testte aldıkları ortalama puanların 15.47’ye yükseldiği görülmektedir (Tablo 2). Bununla birlikte çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarında ön test ve son testte alınan puanların +1 ile -1 arasında değer almadığı ve bu bağlamda verilerin normal dağılım göstermediği görülmektedir (Çokluk vd., 2016). Verilerin normal dağılım sağlayıp sağlayamadığına ilişkin daha fazla fikir sahibi olabilmek için normallik testi sonuçları ile histogram grafikleri de incelenmiştir. Kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT’ den ön test ve son testten aldıkları puanlara ilişkin Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son testte aldıkları puanlara ilişkin Shapiro-Wilk normallik testi sonuçları

		Shapiro-Wilk			
		İstatistik	Sd	p	
EAGD-KEBT	Ön test	Kontrol Grubu	0.94	24	0.18
		Deney Grubu	0.96	30	0.24
	Son test	Kontrol Grubu	0.92	24	0.06
		Deney Grubu	0.94	30	0.07

Shapiro-Wilks normallik testi değerleri incelendiğinde, deney ve kontrol gruplarında yer alan öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanların normal dağılım sergilediği ($p>0.05$) görülmektedir (Tablo 3). Kontrol ve deney gruplarının EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlara ilişkin histogram grafikleri Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2. Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test uygulamalarından aldıkları puanlara ilişkin histogram grafikleri.

Ayrıca bağımlı gruplar t testinin ikinci koşulu olan “fark puanlar birbirinden bağımsız olması” varsayımı için fark puan dizisinin normallik testleri yapılmıştır.

Tablo 4. Fark puan dizisinin betimleyici istatistik sonuçları

	N	Min	Maks.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
FARK	54	0.00	5.00	2.2037	1.56	-0.26	-1.34

Fark puan dizisinin normal dağılıma ilişkin önemli bir bulgusu olan, çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olmadıkları görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 5. Fark puan dizisinin normallik testi sonuçları

			Kolmogorov-Smirnov		
			İstatistik	Sd	p
EAGD-KEBT	Ön test	Kontrol Grubu	0.87	54	0.00

Grup büyüklüğü 50’den büyük verilerde, Kolmogorov-Smirnov değerleri incelendiğinde, fark puan dizisinin normal dağılım sergilemediği ($p<0.05$) görülmektedir (Tablo 5). Elde edilen bu bulguya göre, bağımlı gruplar t testinin “fark puanlarının birbirinden bağımsızdır” varsayımı yerine getiremediği söylenebilir. Sonuç olarak elde edilen çarpıklık-basıklık değerleri ve fark puan dizisine ilişkin normallik testleri dikkate alındığında; deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test-son testten aldıkları puanlarının analizi için hedeflenen bağımlı gruplar t testinin temel varsayımlarını karşılayamadığı (Tablo 2, Tablo 3, Şekil 2, Tablo 4, Tablo 5) bu sebeple 1. ve 2. alt problemlerden elde edilen verilerin bağımlı gruplar t testinin alternatifi olan Wilcoxon işaretli sıralar testiyle analiz edileceğine karar verilmiştir.

Araştırmanın 3. alt problemini yanıtlayabilmek için, kullanılan tek yönlü kovaryans analizi (ANCOVA) ile deneysel bir işlemde çalışmanın iç geçerliğini tehdit edecek olan, yani bağımlı değişken üzerinde etkisi olabilecek başka bir bağımsız değişkenin kontrol altına alınarak, koşullar standardize edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle bağımlı değişken ile ortak değişken (kovaryant) olan ön test puanları arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişki gösterip göstermediği incelenmiştir. Öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son test puanları arasında korelasyon sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Bağımlı değişken ile ortak değişkene ilişkin korelasyon sonuçları

		Ön test	Son test
Ön test	Pearson Korelasyon	1	0.91*
	p (2-Yönlü)		0.00
	N	54	54
Son test	Pearson Korelasyon	0.91*	1
	p (2-Yönlü)	0.00	
	N	54	54

*: p<0.01

Ortak değişken olan EAGD-KEBT ön test puanları ile bağımlı değişken olan EAGD-KEBT son test puanları arasında anlamlı ve doğrusal bir ilişkinin ($r=0.91$, $p<0.01$) olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). Elde edilen bu bulguya göre deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test uygulamasından aldıkları puanlar ortak değişken (kovaryant) olarak belirlenmiş ve böylece tek yönlü ANCOVA'nın temel varsayımlarından birisi sağlanmıştır. Grupların varyans homojenliği varsayımı için Levene testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre varyansların eşit olduğu varsayımını sağladığı ($F_{(1, 52)}=4.52$, $p=0.06>0.05$) tespit edilmiştir. Ayrıca bir diğer varsayım olan gruplar içi regresyon eğilimleri eşitliği (homogeneity of regression slopes) varsayımı test edilmiştir. Regresyon doğrusu eğilimleri arasında anlamlı fark olmadığı ($F_{(1, 50)}=0.1$, $p=0.91>0.05$), başka bir ifadeyle ortak değişken ve kontrol edilen değişkenin birbirinden bağımsız oldukları tespit edilmiştir. Elde edilen tüm bu bulgular neticesinde tek yönlü ANCOVA'nın temel varsayımlarının sağlandığı ve dolayısıyla araştırmanın 3. alt probleminden elde edilen verilerin tek yönlü ANCOVA ile analiz edileceğine karar verilmiştir.

2.4.2. Nitel Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel aşamasında EAGD-KEBT ile elde edilen verileri derinleştirmek amacıyla, öğrencilerin EAGD-KEBT'den aldıkları puanlara göre belirlenen üç farklı başarı düzeyinin her birinden ve deney ve kontrol gruplarından 2'şer öğrenci olmak üzere toplamda 12 öğrenciyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme sorularına vermiş oldukları yanıtlar, araştırmacılar tarafından oluşturulan cevap anahtarı formu baz alınarak; "doğru yanıt (DY)", "yanlış yanıt (YY)" ve "boş yanıt (BY)" olmak üzere 3 kategoride kodlanmıştır. Araştırmanın etiği açısından görüşmelere katılan öğrencilerin kimliği gizlemiş ve öğrencilere kod isimler (örneğin; DY₁, KD₂ şeklinde) verilmiştir.

Nitel verilerin analizinde içerik analizi çeşitlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Strauss ve Corbin'e (1990) göre tümevarımcı analizde amaç, kodlama yoluyla verilerin temelindeki kavramların ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Ortaya çıkan kodlar (kavramlar) ve bu kodlar arasındaki ilişkiler (temalar), verilerin altında yatan olguyu ya da kuramı açıklamakta yardımcı olmaktadır.

İçerik analizi için öğrenci görüşmelerinden elde edilen transkriptler işlenmiş, transkriptlerden DY, YY ve BY olmak üzere 3 kod oluşturulmuş ve daha sonra kodlardan temalara ulaşılmıştır. İçerik analiziyle görüşmelerden elde edilen her bir koda yükleme yapan öğrencilerin sayısı frekans, kod isimler ve görüşlerinden örnek alıntılar yapılarak tablo halinde sunulmuştur. Analiz sonucu elde edilen bulgular tablolaştırılarak açıklamalarıyla birlikte yorumlanması şeklinde içerik analizi için gerekli adımlar işlem sırası ile takip edilmiştir.

Nitel veri analizindeki güvenilirliği sağlamak için ise; araştırmacı tarafından elde edilen görüşme verileri; öncelikle fen bilgisi eğitimi ABD'de görevli bir araştırma görevlisine kodlatılmış, elde ettiği kodları önceden belirlenen temalar altında toplaması istenmiştir. Uzman'dan alınan değerlendirme sonuçlarına göre "Görüş Birliği" ve "Görüş Ayrılığı" olan maddeler belirlenmiştir. Nitel aşamada elde edilen kodların uyum yüzdesini hesaplamak için Miles ve Huberman'ın (1994) " $Güvenirlilik = [(Görüş Birliği) / (Görüş Birliği) + (Görüş Ayrılığı)] \times 100$ " güvenirlilik formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen kodların güvenirlilik analizi sonucu güvenirlilik yüzdesinin %70'in üzerinde çıkması çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994). Bu araştırmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenirlilik çalışmasında %97.6 oranında bir uzlaşma (güvenirlilik) sağlanmıştır. Bu sonuç, araştırmada istenilen güvenirlilik düzeyine ulaşıldığını göstermektedir.

Son olarak, istasyon tekniğinin öğrencilerin EAGD-KE konularındaki başarısına etkisini incelemek amacıyla nicel yöntemle elde edilen bulgular, nitel yöntemle elde edilen bulgularla karşılaştırılarak birlikte yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?

Araştırmanın "*Mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?*" alt problemine ilişkin veriler Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edilmiştir. Kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT'den aldıkları puanlara ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlara ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	P
Negatif Sıra	0	0.00	0	-2.99	0.00*
Pozitif Sıra	11	6.00	66		
Eşit	13				
Toplam	24				

*: p<0.05

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucunda, kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu ($z=-2.99$, $p<0.05$) görülmektedir (Tablo 7). Bununla birlikte sıra ortalamaları ve sıra toplamları incelendiğinde, elde edilen bu farkın pozitif sıralar lehine başka bir ifadeyle son testin lehine olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin 7. sınıf “Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi” konularındaki başarılarını geliştirmede etkili olduğu söylenebilir.

3.2. İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?

Araştırmanın “İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?” alt problemine ilişkin veriler Wilcoxon işaretli sıralar testi ile analiz edilmiştir. Deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT’den aldıkları puanlara ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son testten aldıkları puanlara ilişkin Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	P
Negatif Sıra	0	0.00	0	-4.87	0.00*
Pozitif Sıra	30		465		
Eşit	0	15.50			
Toplam	30				

*: p<0.05

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucunda, deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu ($z= -4,87$, $p<0.05$) görülmektedir (Tablo 8). Dolayısıyla istasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin 7. sınıf Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi konularındaki başarılarını geliştirmede etkili olduğu söylenebilir.

3.3. İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu ile mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?

Araştırmanın “İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu ile mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin, EAGD-KEBT son testten aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma var mıdır?” alt problemine ilişkin verilerde tek yönlü ANCOVA kullanılmıştır. Kontrol ve deney grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT’ nin son testten aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistik sonuçları Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin EAGD-KEBT’den aldıkları puanlarına ilişkin betimsel istatistik sonuçları

Varyansın Kaynağı	N	Ort.	SS	Düzeltilmiş Ort.
Kontrol Grubu	24	11.04	3.30	11.93
Deney Grubu	30	15.47	2.50	14.75

Bu çalışmada deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin EAGD-KEBT düzeltilmiş son test ortalamaları incelendiğinde, deney grubunda yer alan öğrencilerin son test ortalamalarının nispeten yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 8). Düzeltilmiş ortalama puanlar arasında gözlenen bu farkın anlamlı olup olmadığına ilişkin tek yönlü ANCOVA sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin EAGD-KEBT puanlarına ilişkin tek yönlü ANCOVA sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Kısmi η^2
Düzeltilmiş Model	665.774	2	332.89	612.33	0.00	0.96
Engelleme (Intercept)	74.32	1	74.32	136.70	0.00	0.73
Ön test	404.70	1	404.70	744.43	0.00	0.94
Grup	97.91	1	97.91	180.10	0.00	0.78
Hata	27.73	51	0.54			
Toplam	10535.00	54				
Düzeltilmiş Toplam	693.50	53				

Yapılan tek yönlü ANCOVA sonucu, deney ve kontrol grubunda EAGD-KEBT ön test puanları kovaryant olarak atanarak düzeltilmiş son test puan ortalaması arasında, deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılığın bulunduğu ($F_{(1,51)}=180.10$, $p<0.05$) görülmektedir (Tablo 10). Bu bulguya göre, deney grubunda uygulanan istasyonda tekniğinin, öğrencilerin Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi konularındaki başarıları üzerinde nispeten etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca hesaplanan etki büyüklüğü değerinin ($\eta^2=0.78$) orta düzeyde olduğu, yani EAGD-KEBT puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık %78'nin uygulanan öğretim yöntemine ait olduğu söylenebilir.

3.4. EAGD-KE konularının öğretiminde uygulanan istasyon tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarının, nicel yöntemle elde edilen sonuçlara göre benzerlik ve/veya farklılıkları nelerdir?

Araştırmanın "EAGD-KE konularının öğretiminde uygulanan istasyon tekniğinin 7. sınıf öğrencilerinin başarısına etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarının, nicel yöntemle elde edilen sonuçlara göre benzerlik ve/veya farklılıkları nelerdir?" alt problemine ilişkin verilerin analizi için öncelikle EAGD-KEBT' teki ve yarı yapılandırılmış görüşme formundaki benzer sorular, EAGD-KE konularındaki ilişkili kazanımların altında sınıflandırılmıştır. Ardından deneysel uygulama sonrası, nicel yöntemle elde edilen bulguları derinleştirmek amacıyla öğrencilerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşme bulgularının benzerlik ve/veya farklılıkları karşılaştırılarak birlikte yorumlanmıştır.

3.4.1. "7.3.5.1. Evsel Atıklarda Geri Dönüştürülebilir ve Dönüştürülemeyen Maddeleri Ayırt Eder" Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan "7.3.5.1. Evsel atıklarda geri dönüştürülebilir ve dönüştürülemeyen maddeleri ayırt eder." kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'deki 16. sorusu ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 16. soruya ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. EAGD-KEBT'nin 16. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test – son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

16. Soru	Cevaplar	Üzerinde, yukarıdaki şekil olan kutuya aşağıdakilerden hangileri atılmamalıdır?							
		Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Kırılmış ahşap masa	23	76.67	28	93.33	20	83.33	21	87.50
B	Ambalaj atıkları	1	3.33	1	3.33	-	-	1	3.33
C	Plastik oyuncak	4	13.33	1	3.33	2	8.33	2	8.33
D	Gazete kâğıtları	2	6.67	-	-	2	8.33	-	-

EAGD-KEBT'nin 16. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %93.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %87.50'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 11).

Ayrıca nicel boyutta EAGD-KEBT'nin 16. sorusundan elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.1. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo 12. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.1. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Geri dönüştürülebilir maddeler nelerdir? Örnek verebilir misin?	Deney	DY	6	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₁ , DD ₂	DO ₂ : Cam, kâğıt, plastik, ama evsel atıklar geri dönüştürülemiyor.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-
	Kontrol	DY	6	KY ₁ , KY ₂ , KO ₁ , KO ₂ , KD ₁ , KD ₂	KO ₂ : Pet şişeler, poşet, cam, plastikler, kâğıt, pil, yemeklerin bazıları gübre için
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-

Deney ve kontrol grubundaki her başarı düzeyindeki (düşük, orta ve yüksek) öğrencilerin bu soruya doğru yanıtladıkları görülmektedir (Tablo 12). Dolayısıyla, 7.3.5.1. numaralı kazanımına ilişkin gerek nitel, gerekse nicel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği ve her iki gruptaki öğrencilerin bu kazanıma ilişkin yöneltilen soruya çoğunlukla doğru yanıt verdikleri söylenebilir.

3.4.2. “7.3.5.2. Evsel Katı ve Sıvı Atıkların Geri Dönüşümüne İlişkin Proje Tasarlar” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı’nda yer alan “7.3.5.2. Evsel katı ve sıvı atıkların geri dönüşümüne ilişkin proje tasarlar” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT’teki 2. ve 19. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 2. ve 19. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 13 ve Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 13. EAGD-KEBT’ nin 2. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

2. Soru	Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Atık maddeler değerlendirilerek yeniden kullanılabilir hale getirilebilir.	-	-	-	-	1	4.17	1	4.17
B	Atıklar kaynağında ayrılarak azaltılabilir.	26	86.67	28	93.33	12	50	11	45.83
C	Kaynakları bilinçli kullanarak daha az atık oluşturulabilir.	1	3.33	-	-	2	8.33	2	8.33
D	Tüketim alışkanlıklarımız değiştirilerek, ihtiyacımız kadar ambalajlı ürün kullanılabilir.	3	10	2	6.67	8	33.33	10	41.67

EAGD-KEBT’nin 2. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %93.33’ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %45.83’ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 13).

Tablo 14. EAGD-KEBT’nin 19. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

19. Soru	Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Yalnız I	1	3.33	2	6.67	6	25	3	12.50
B	I-III	25	83.33	23	76.67	11	45.83	13	54.17
C	I-II	1	3.33	2	6.67	5	20.83	3	12.50
D	II-III	3	10	3	10	2	8.33	5	20.83

EAGD-KEBT'nin 19. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %76.67'sinin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %54.17'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 14) .

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 2. ve 10. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.1. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 15'de sunulmuştur.

Tablo 15. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.2. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Evsel atık yağların suları kirletmemesi için ne gibi önlemler alınabilir?	Deney	DY	5	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₂	DY ₁ : Kendi ailemin de yaptığı gibi atık yağları pet şişelerde biriktirip ilgili yerlere götürülebilir. Asla lavabolardan aşağı dökülmemelidir. Kızartma yağlarını bir kere yerine iki-üç kez kullanabiliriz. Böylece elimizdeki atık yağ miktarı azalmış olur.
		YY	1	DD ₁	DD ₁ : Su arıtma tesisleri yapılabilir.
		BY	-	-	-
		DY	5	KY ₂ , KO ₁ , KO ₂ , KD ₁ , KD ₂	KD ₂ : Evsel atık yağları lavabolara dökmememiz lazım. Bir şişeye doldurup dışarda bulunan atık yağ kutularının içine atarız.
	Kontrol	YY	-	-	-
		BY	1	KY ₁	-

Deney grubundaki düşük başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesinin bu soruya yanlış yanıt verdiği ve kontrol grubundaki yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesinin de bu soruyu yanıtlamadığı görülmektedir (Tablo 15).

Dolayısıyla 7.3.5.2. numaralı kazanımına ilişkin başarı testi sorularını doğru cevaplama oranının deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilerinden daha yüksek olduğu ve benzer şekilde görüşme sorularının deney grubunda yüksek ve orta düzeyde başarıya sahip öğrenciler tarafından doğru cevaplanma oranının kontrol grubunda aynı düzeyde yer alan öğrencilerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuç olarak ilgili kazanımına ilişkin gerek nicel gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

3.4.3. "7.3.5.3. Geri Dönüşümü, Kaynakların Etkili Kullanımı Açısından Sorgular" Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan "7.3.5.3. Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular" kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'deki 12. ve 15. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 12. ve 15. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 16 ve Tablo 17'de sunulmuştur.

Tablo 16. EAGD-KEBT'nin 12. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

12. Soru	Cevaplar	Deney Grubu		Kontrol Grubu						
		Ön test		Son test						
		f	%	f	%					
<p>Bir plastik şişe doğada 3 bin yıl süre yok olmamaktadır. Bu kadar uzun sürede yok olan plastik şişe geri kazanılırsa;</p> <ul style="list-style-type: none"> Petrol kaynakları daha az tükenir. 1 ton plastik geri kazanıldığında 14000 kW/h enerji tasarrufu sağlanmış olur. 	A	Geri dönüşüm, enerji ve ham madde kaynaklarının etkili kullanılmasını sağlar.	20	66.67	19	63.33	11	45.83	12	50
	B	Geri dönüşüm atık miktarının çoğalmasını önler.	6	20	5	16.67	6	25	2	8.33
	C	Geri dönüşüm işleminde her malzeme türü için farklı işlem uygulanmalıdır.	1	3.33	4	13.33	1	4.17	6	25
	D	Değerlendirilebilir atıklar, diğer atıklarla karışmadan temiz ve ayrı biriktirilmelidir.	3	10	2	6.67	6	25	4	16.67

EAGD-KEBT'nin 12. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %63.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %50'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 16).

Tablo 17. EAGD-KEBT'nin 15. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

Soru	Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Geri dönüştürülebilir ürünleri değişik sanat ürünleri yapımında değerlendirmek	4	13.33	4	13.33	3	12.50	2	8.33
B	Şehre kurulması planlanan geri dönüşüm tesisin merkezden ne kadar uzağa kurulması gerektiğini araştırmak	-	-	1	3.33	6	25	4	16.67
C	Geri dönüşümün önemi konusunda halkı bilinçlendirmek için broşür ve afişler hazırlanması	12	40	22	73.33	10	41.67	11	45.83
D	Geri dönüştürülebilir ürünlerin kaynağında ayrı toplanabileceği geri dönüşüm kutuları tasarlamak	14	46.67	3	10	5	20.83	7	29.17

EAGD-KEBT'nin 15. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %73.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %45.83'ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 17)

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 12. ve 15. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.1. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 18'de sunulmuştur.

Tablo 18. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.3. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Sence geri dönüştürülebilir maddeleri kullanmayı tercih etmeli miyiz? Nedenini açıklayabilir misin?	Deney	DY	6	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₁ , DD ₂	DY ₂ : Herkes kağıdını, plastiğini geri dönüşüm kutusuna atsa zaman, ekonomi, işgücü açısından kazanç sağlanır. Hem ülke ekonomisine katkı sağlar hem de daha kolay bir hayat yaşamız oluruz. Bazıları geri dönüşümü önemsemiyor olabilir ama bence önemli. Hem ülkenin maliyeti azalır hem bize de katkı sağlar. Geri dönüşüm yaptıkça üretim hızlanır. Ekonomik kazanç sağlar. Bazı insanlara geri dönüşüm fabrikalarında iş imkanı sağlar. Enerji tasarrufu hem iş tasarrufu sağlar.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-
	Kontrol	DY	6	KY ₁ , KY ₂ , KO ₁ , KO ₂ , KD ₁ , KD ₂	KY ₁ : Geri dönüşüm olmasaydı ülke ekonomisinde büyük çöküşler yaşanırdı. Aynı zamanda da daha fazla ürün üretmemiz gerekirdi ham maddeler de boşa giderdi. Ormanları kesmemiz gerekirdi. Mesela bir kâğıt yapmak için o kadar ağaç kesiliyor. Ama onun yerine geri dönüştürülerek ağaçların kesilmesi önlenir. Geri dönüşüm olmasaydı. Daha fazla ham madde kullanırdık.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-

Deney ve kontrol grubundaki her başarı düzeyindeki (yüksek, orta, düşük) öğrencilerin bu soruya doğru yanıtladıkları görülmektedir (Tablo 18). Dolayısıyla, 7.3.5.3. numaralı kazanımına ilişkin gerek nitel, gerekse nicel boyutta elde edilen

bulguların tutarlılık gösterdiği ve her iki gruptaki öğrencilerin bu kazanıma ilişkin yöneltilen soruya çoğunlukla doğru yanıt verdikleri söylenebilir.

3.4.4. “7.3.5.4. Yakın Çevresinde Atık Kontrolü Sorumluluğunu Geliştirir” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan “7.3.5.4. Geri dönüşümü, kaynakların etkili kullanımı açısından sorgular” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'teki 4. ve 13. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 4. ve 13. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 19 ve Tablo 20'de sunulmuştur.

Tablo 19. EAGD-KEBT'nin 4. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
	Ön test		Son test		Ön test		Son test	
	f	%	f	%	f	%	f	%
A Ali	-	-	-	-	2	8.33	-	-
B Burak	9	30	4	13.33	4	16.67	5	20.83
C Ceyda	19	63.33	26	86.67	16	66.67	19	79.17
D Deniz	2	6.67	-	-	2	8.33	-	-

EAGD-KEBT'nin 4. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %86.67'sinin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %79.17'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 19).

Tablo 20. EAGD-KEBT'nin 13. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
	Ön test		Son test		Ön test		Son test	
	f	%	f	%	f	%	f	%
A Kullanılan atık piller atık pil toplama kutularında toplanmalıdır.	3	10	2	6.67	4	16.67	3	12.50
B Tek kullanımlık piller yerine şarj edilebilir piller kullanılmalıdır.	2	6.67	-	-	-	-	-	-
C Atık piller toplanarak şehir merkezi dışında toprağa gömülmemelidir.	1	3.33	1	3.33	3	12.50	3	12.50
D Kullanılan piller çöp kutusuna atılmalıdır.	24	80	27	90	17	70.83	18	75

EAGD-KEBT'nin 13. sorusunu, son testte deney grubunda yer alan öğrencilerin %90'ının ve kontrol grubundaki öğrencilerin %75'inin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 20).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 4. ve 13. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.4. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 21'de sunulmuştur.

Tablo 21. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.4. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Doğal kaynakların sınırsız olmadığı, dikkatli kullanılmadığı sürece bir gün bu kaynaklarımızın tükenbileceği göz önüne alındığında atık maddelerin geri dönüşümüne katkıda bulunmak için vatandaş olarak üzerimize düşen görevler nelerdir?	Deney	DY	6	DY ₁ ,DY ₂ , DO ₁ ,DO ₂ DD ₁ ,DD ₂	DY ₁ : Çevremizde bilgi sahibi olmayanları da bilgilendirmeliyiz. Atıkların hepsini aynı yere değil, ayırarak, grup grup kutulara koymalıyız. Daha sonra ilgili yerlere atıklarımızı vermeliyiz. Atık ambalajı geri dönüştürülebilir ürünler tercih etmeliyiz.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-
	Kontrol	DY	3	KY ₂ ,KO ₁ , KO ₂	KO ₂ : Geri dönüşüm malzemelerini (kâğıt, pet şişe...) bir yerde biriktirip, geri dönüşüm kutularına atmalıyız.
		YY	2	KD ₁ ,KD ₂	KD ₁ : Yerlere çöp atmamalıyız. İsraf yapmamalıyız.
		BY	1	KY ₁	-

Deney grubunda yer alan her başarı düzeyindeki (yüksek, orta, düşük) öğrencilerin bu soruyu doğru yanıtladığı ve kontrol grubunda yer alan yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesi bu soruyu yanıtlayamazken, düşük başarı düzeyindeki iki öğrenci de bu soruyu yanlış yanıtladığı görülmektedir (Tablo 21). Sonuç olarak, 7.3.5.4. kazanımına ilişkin gerek nicel, gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

3.4.5. "7.3.5.5. Atık Suların Arıtımına Yönelik Model Oluşturur ve Sunar" Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan "7.3.5.5. Atık suların arıtımına yönelik model oluşturur ve sunar." kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'deki 9, 11. ve 18. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 9., 11. ve 18. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 22, Tablo 23 ve Tablo 24'de sunulmuştur.

Tablo 22. EAGD-KEBT' nin 9. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

9. Soru	Müge, binalardaki atık suların içerisindeki katı atıkların temizlenmesi amacıyla bir model oluşturmuş. Modelinde sırasıyla; I. Binadaki her daireden çıkan atık sular birleşip borular yardımıyla alt taraftaki havuza geliyor. II. Havuzun üst kısmında bulunan süzgeç katı atıkları ayrılıyor. III. Havuzdaki atık suların bir süre dinlendirilmesiyle, atık su içerisindeki bazı maddelerin çökmesi sağlanıyor. IV. Atık su tahliye borusundan da çökelen kısımdan arta kalan su arıtma tesislerine gönderiliyor. Aşağıdakilerden hangisi Müge'nin modelinin sağladığı faydalardan birisi değildir?	Deney Grubu				Kontrol Grubu					
		Cevaplar		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%		
A	Arıtma tesislerine gönderilecek suların kirliliği azalır.	4	13.33	7	23.33	3	12.5	1	4.17		
B	Şehirlerin ana boruları daha az zarar görür.	11	36.67	5	16.67	9	37.5	8	33.33		
C	Arıtma tesislerindeki maliyet düşer.	8	26.67	2	6.67	6	25	5	20.83		
D	Daha az su tüketimi sağlar.	7	23.33	16	53.33	6	25	10	41.67		

EAGD-KEBT'nin 9. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %53.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %41.67'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 22).

Tablo 23. EAGD-KEBT'nin 11. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test – son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

11. Soru	Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Rogar Kapağı	6	20	6	20	2	8.33	1	4.17
B	Banyo Süzgeci	1	3.33	2	6.67	1	4.17	1	4.17
C	Kalorifer Izgarası	21	70	21	70	20	83.33	19	79.17
D	Musluk Süzgeci	2	6.67	1	3.33	1	4.17	3	12.50

Çay koyarken süzgeç kullanılması ve makarna haşladıktan sonra süzgeç kullanılmasındaki benzer amaçla, atık suların arıtımında hangisi **kullanılmaz?**

EAGD-KEBT' nin 11. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %70'inin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %79.17'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 23).

Tablo 24. EAGD-KEBT'nin 18. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

18. Soru	Belediye 'Ne kadar atık yağ, o kadar sıvı yağ' kampanyası düzenlenmektedir. Belediyenin bu kampanyadaki amacı aşağıdakilerden hangisi olamaz?	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Atık yağların, arıtılmadan kanalizasyona katılmasını engellemek.	7	23.33	2	6.67	5	20.83	3	12.50
B	Atık yağların nehirleri ve denizleri kirletmesine engel olmak.	5	16.67	1	3.33	5	20.83	1	4.17
C	Atık yağları çeşitli yöntemler kullanarak araç yakıtına (biyodizel) çevirmek.	15	50	3	10	9	37.50	10	41.67
D	Kızartma yağları arıtılarak yeniden kullanılmak üzere piyasaya sunmak.	3	10	24	80	5	20.83	10	41.67

EAGD-KEBT'nin 18. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %80'inin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %41.67'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 24).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 9., 11. ve 18. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.4. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 25'de sunulmuştur.

Deney grubunda yer alan düşük başarı düzeyindeki sadece bir öğrencinin bu soruyu yanlış yanıtladığı ve kontrol grubunda yer alan yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesi ile orta düzeyde başarıya sahip öğrencilerden bir tanesi tarafından doğru olarak yanıtladığı görülmektedir (Tablo 25). Sonuç olarak, 7.3.5.5. kazanımına ilişkin başarı testi sorularını doğru cevaplama oranının deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilerinden 11. soru hariç yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca görüşme soruları deney grubunda yer alan düşük başarı düzeyindeki sadece bir öğrenci tarafından yanlış olarak cevaplanırken, kontrol grubunda yer alan yüksek başarı düzeyindeki bir öğrenci ile orta düzeyde başarıya sahip öğrenciler tarafından doğru olarak cevaplandırıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, ilgili kazanımına ilişkin gerek nicel gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Tablo 25. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.5. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı		
Evsel atık sularımız arıtma tesisine ulaşana kadar sence ne gibi önlemler alınabilir? Örnek vererek açıklayabilir misin?	Deney	DY	5	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₂	DY ₁ : Önce halkı çevre konusunda bilinçlendirmeliyiz. Annem örneğin patates kızartıyor onu iki kere daha kullanıyor ve sonra o yağı pet şişelere koyuyor. Babam da belediyenin tesisine götürüyor. Atık yağlar suya geçtiği zaman temizlenmesi daha fazla zaman alıyor. Bu sular akarsulara gidiyorsa çevre kirliliğine sebep olur. Eğer suların içinde katı cisimler varsa sudan ayrıştırılmalıdır. Borulardaki suların tesislere gidebilecek en temiz şekilde gitmesi için borulara suları arıtacak filtreler takılabilir Böylece arıtma tesislerinin işi kolaylaştırılmış olur.		
				YY	1	DD ₁	DD ₁ : Sular dışarıya akmamalı. Akarsa doğaya zarar verir.
	Kontrol	DY	2	KY ₁ , KO ₂	KY ₁ : Mesela lavabolara falan kızgın yağlar, kullanılmış yağlar dökmememiz gerekir. Suları kirlitebilecek şeyler dökmememiz gerekir.		
					YY	2	KY ₂ , KD ₁
				BY	2	KO ₁ , KD ₂	-

3.4.6. “7.3.5.6. Geri Dönüşüm Tesislerinin Ekonomiye Katkısını Tartışır” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan “7.3.5.6. Geri dönüşüm tesislerinin ekonomiye katkısını tartışır” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'deki 6. ve 10. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 6. ve 10. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 26 ve Tablo 27 'de sunulmuştur.

Tablo 26. EAGD-KEBT'nin 6. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

9. Geri dönüşüm sayesinde başka ülkelerden daha çok ham madde almamızı, böylece dış ülkelere bağımlılığımızı artırır.

D Y

Geri dönüşüm sayesinde atık miktarı artar. Geri dönüşüm için kurulan tesisler insanlara iş imkanı sağlar.

D Y D Y

1. Çıkış 2. Çıkış 3. Çıkış 4. Çıkış

Pinokyo'nun verdiği her doğru cevapta burnu bir miktar kısalmaktadır. Pinokyo'nun, tüm sorulara doğru cevap vermesi onu hangi çıkışa götürür?

Cevaplar		Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	1. Çıkış	1	3.33	1	3.33	2	8.33	1	4.17
B	2. Çıkış	8	26.67	5	16.67	8	33.33	11	45.83
C	3. Çıkış	17	56.67	23	76.67	13	54.17	11	45.83
D	4. Çıkış	4	13.33	1	3.33	1	4.17	1	4.17

EAGD-KEBT'nin 6. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %76.67'sinin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %45.83'ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 26).

Tablo 27. EAGD-KEBT'nin 10. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test-son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu											
	Ön test		Son test		Ön test		Son test									
	f	%	f	%	f	%	f	%								
A	Geri dönüşümün insan sağlığına yararları								-	-	-	-	1	4.17	2	8.33
B	Geri dönüşümün toplum açısından önemi								2	6.67	-	-	5	20.83	3	12.50
C	Geri dönüşümün ülke ekonomisine katkısı								25	83.33	30	100	15	62.50	17	70.83
D	Geri dönüşümün çevre sorunlarına katkısı								3	10	-	-	3	12.50	2	8.33

10. Soru

Geri dönüşüm için harcanan enerji, dönüştürülen maddenin ilk elde edilişi için harcanan enerjiden daha azdır.

Geri dönüştürülebilen maddelerden ham madde edilmesi, başka ülkelerden daha az ham madde alınmasını sağlar.

EAGD-KEBT' nin 10. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %100'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %70.83'ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 27).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 6. ve 10. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.6. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 28'de sunulmuştur.

Tablo 28. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.6. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı			
Geri dönüşüm tesislerinin faydaları nelerdir?	Deney	DY	6	DY ₁ ,DY ₂ , DO ₁ ,DO ₂ , DD ₁ ,DD ₂	DO ₁ : Geri dönüşüm tesisleri ülke ekonomisine katkı sağlar. Ham madde tüketimini azaltır. Başka ülkelere bağıllığımızı azaltır. En azından kendi kendimize ekonomiye katkı sağlıyoruz bu geri dönüşüm sayesinde. İnsanlar geri dönüşüm yaparsa zaten ne başka ülkelere ihtiyacımız olur ne de fazla ham maddeye ihtiyacımız olur. Geri dönüşüm tesisleri hem de orda çalışan insanlara iş imkânı sağlar.			
					YY	-	-	-
					BY	-	-	-
	Kontrol	DY	5	KY ₂ ,KO ₁ , KO ₂ ,KD ₁ , KD ₂	KD ₁ : Geri dönüşüm tesisleri çevre kirliliğini önüyor. Ülke ekonomisine katkı sağlar. Turistler ülke ekonomisine katkı sağlamış oluyor. Turistler çevredeki çöpleri gördüğü zaman tiksindir ve daha da gelmek istemez. Hem daha fazla tasarruf yapmış oluruz geri dönüşüm tesisleri sayesinde. Geri dönüşüm tesislerinde çalışan işçilerin maaşlarını devlet veriyor. Onlara iş imkânı sağlar.			
					YY	1	KY ₁	KY ₁ : Onlar olmasaydı geri dönüştürülebilen maddeler olsa dahi bir şey yapamazdık.
					BY	-	-	-

Deney grubunda yer alan her başarı düzeyindeki (yüksek, orta, düşük) öğrencilerin bu soruyu doğru yanıtladıkları ve kontrol grubunda yer alan yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesinin bu soruyu yanlış yanıtladığı görülmektedir. (Tablo 28). Sonuç olarak, 7.3.5.6. numaralı kazanımına ilişkin gerek nicel gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

3.4.7. “7.3.5.7. Yeniden Kullanılabilecek Eşyalarını, İhtiyacı Olanlara İletmeye Yönelik Proje Geliştirir” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan “7.3.5.7. Yeniden kullanılabilecek eşyalarını, ihtiyacı olanlara iletmeye yönelik proje geliştirir” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'teki 3, 5. ve 14. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 3, 5. ve 14. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 29, Tablo 30 ve Tablo 31'de sunulmuştur.

Tablo 29. EAGD-KEBT' nin 3. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

3. Soru	Yeniden kullanılabilecek eşyaların, ihtiyacı olanlara iletilmesinde eşyaların hangi özelliklere sahip olması <u>gerekmez</u> ?	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Test kitaplarının çözülmüş olmalıdır.	27	90	29	96.67	17	70.83	15	62.50
B	Elektronik araçlar çalışır durumda olmalıdır.	-	-	-	-	2	8.33	2	8.33
C	Kıyafetler sökülmemeli ve temiz olmalıdır.	-	-	-	-	2	8.33	1	4.17
D	Oyuncakların bozuk ve kırık olmaması gerekmektedir.	3	10	1	3.33	3	12.5	6	25

EAGD-KEBT'nin 3. sorusunu, son testte deney grubunda yer alan öğrencilerin %96.67'sinin ve kontrol grubundaki öğrencilerin %62.50'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 29).

Tablo 30. EAGD-KEBT'nin 5. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

5. Soru	Efe, “Kıyafet, Oyuncak ve Kitap Kumbarası” projesi geliştirmiştir. Kumbaraya atılan; 1. Kitap için kumbara pastörize süt, 2. Oyuncak için kumbara elma, 3. Kıyafet için kumbara su vermektedir. Efe'nin projesinin amacı aşağıdakilerden hangisidir?	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Çevresinin takdirini toplamak.	-	-	-	-	3	12.5	2	8.33
B	Eşyaların evde fazla yer kaplamasını engellemek.	1	3.33	-	-	2	8.33	2	8.33
C	Ailesinin yeni eşyalar almasını sağlamak.	1	3.33	2	6.67	1	4.17	2	8.33
D	Kullanılabilir durumdaki eşyaları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak.	28	93.33	28	93.33	18	75	18	75

EAGD-KEBT'nin 5. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %93.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %75'inin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 30).

Tablo 31. EAGD-KEBT'nin 14. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

14. Soru	Okullarında “Kardeş Köy Okulu Sorumluluk Projesi” adı altında proje gerçekleştiren öğrenciler kullanılabilecek durumda olan eşyalarını, küçülen kıyafetlerini, kullanmadıkları oyuncaklarını ve fazla kırtasiye ürünlerini bir köy okulundaki arkadaşlarıyla paylaşmak istemektedirler. Öğrencilerin bu projedeki amaçlarından birisi aşağıdakilerden hangisi <u>olamaz</u> ?	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Köy okullarına gezi düzenlemek.	27	90	25	83.33	13	54.17	13	54.17
B	Paylaşmanın önemine dikkat çekmek.	2	6.67	2	6.67	3	12.50	7	29.17
C	Kullanmadıkları eşyaların değerlenmesini sağlamak.	1	3.33	2	6.67	1	4.17	3	12.50
D	Kullanmadıkları kıyafetleri ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak.	-	-	1	3.33	7	29.17	1	4.17

EAGD-KEBT' nin 14. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %83.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %54.17'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 31).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 3., 5. ve 14. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.5.4. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 32'de sunulmuştur.

Tablo 32. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.5.7. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Yeniden kullanılabilir eşyalar nelerdir? Örnek verebilir misin? Yeniden kullanılabilir eşyalar hangi özelliklere sahip olmalıdır?	Deney	DY	6	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₁ , DD ₂	DO ₁ : Kıyafetler, tokalar, oyuncaklar, kalemlerim, kitaplar. Özelliğini kaybetmemiş, yıpranmamış, kullanılabilir olması gerekir.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-
	Kontrol	DY	6	KY ₁ , KY ₂ , KO ₁ , KO ₂ , KD ₁ , KD ₂	KD ₂ : Kıyafet, ayakkabı, mobilya. Bu eşyalar temiz olmalı, yırtık olmamalı.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-

Deney ve kontrol grubundaki her başarı düzeydeki (yüksek, orta, düşük) öğrencilerin bu soruya doğru yanıtladıkları görülmektedir (Tablo 32). Sonuç olarak, 7.3.5.7. numaralı kazanımına ilişkin gerek nitel, gerekse nicel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği ve her iki gruptaki öğrencilerin bu kazanıma ilişkin yöneltilen soruya çoğunlukla doğru yanıt verdikleri söylenebilir.

3.4.8. “7.3.6.1. Yakın Çevresindeki Kimya Endüstrisi Alanındaki İşletmelerin, Toplum ve Ülke Ekonomisine Katkılarını Fark Eder” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan “7.3.6.1. Yakın çevresindeki kimya endüstrisi alanındaki işletmelerin, toplum ve ülke ekonomisine katkılarını fark eder” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT'teki 7. ve 17. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 7. ve 17. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 33 ve Tablo 34'te sunulmuştur.

Tablo 33. EAGD-KEBT'nin 7. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

Kimya endüstrisi, günümüzde birçok endüstri koluyla ilişkili, hayatı kolaylaştıran her türlü ürünün üretimine ve gelişimine katkı sağlayan bir sektördür.

Buna göre kimya endüstrisi;

7.
Soru

sektörlerinden kaç tanesiyle ilişkilidir?

Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu					
	Ön test		Son test		Ön test		Son test			
	f	%	f	%	f	%	f	%		
A	6		12	40	25	83.33	5	20.83	5	20.83
B	5		3	10	-	-	-	-	2	8.34
C	4		9	30	4	13.33	16	66.67	12	50
D	3		6	20	1	3.33	3	12.50	5	20.83

EAGD-KEBT'nin 7. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %83.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %20.83'ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 33).

Tablo 34. EAGD-KEBT' nin 17. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

17.
Soru

Kimya endüstrisiyle ilgili,

- I. Ürünlerin geliştirilmesi ve yurt dışına satılmasıyla ülke ekonomisine katkı sağlar.
- II. Birçok sektör için gerekli ham madde ihtiyacını karşılar.
- III. Ülkedeki kimya endüstrisinin gelişmiş olması, ülkenin gelişmişlik düzeyini gösterir.
- IV. Kimya endüstrisinin gelişmesi yeni iş alanları oluşturarak bireylere ekonomik destek sağlar.

Yukarıda verilen yargılarından hangileri doğrudur?

Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu				
	Ön test		Son test		Ön test		Son test		
	f	%	f	%	f	%	f	%	
A	I-II	1	3.33	2	6.67	2	8.33	2	8.33
B	I-II-III	6	20	2	6.67	2	8.33	4	16.67
C	II-III-IV	4	13.33	4	13.33	5	20.83	1	4.17
D	I-II-III-IV	19	63.33	22	73.33	15	62.50	17	70.83

EAGD-KEBT' nin 17. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %73.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %70.83'ünün doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 34).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 7. ve 17. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.6.1. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 35'de sunulmuştur.

Tablo 35. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.6.1. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Kimya endüstrisi hangi sektörlerde hizmet etmektedir? Sence kimya endüstrisi alanındaki bu işletmelerin, toplum ve ülke ekonomisine ne gibi katkıları olabilir?	Deney	DY	6	DY ₁ ,DY ₂ , DO ₁ ,DO ₂ , DD ₁ ,DD ₂	DO ₂ : Boya, gıda, sanayi, ilaç, kozmetik. Boya sanayisi orda üretiliyorlar hammadde ihtiyacını azaltıyor. İnsanlara parayla almak yerine kazanç sağlıyor. Dış ülkelere bağlılığımızı azaltıyor.
		YY	-	-	-
		BY	-	-	-
	Kontrol	DY	3	KY ₁ ,KD ₁ , KD ₂	KD ₁ : İlaç. Diğer ülkelere bu ürünleri göndererek ülke ekonomisine katkıda bulunabilirler.
		YY	-	-	-
		BY	3	KY ₂ ,KO ₁ , KO ₂	-

Deney grubunda yer alan her başarı düzeyindeki (yüksek, orta, düşük) öğrencilerin bu soruyu doğru yanıtladıkları ve kontrol grubunda yer alan yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerden bir tanesi ile düşük başarı düzeyindeki iki öğrenci de bu soruyu yanlış yanıtladığı görülmektedir (Tablo 35). Sonuç olarak, 7.3.6.1. numaralı kazanımına ilişkin gerek nicel gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

3.4.9. “7.3.6.2. Ülkemizdeki Kimya Endüstrisinin Gelişimine Katkı Sağlayan Resmi/Özel Kurum ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Yaptığı Çalışmaları Araştırır ve Sunar” Kazanımına İlişkin Elde Edilen Bulgular ve Yorumlar

2013 Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda yer alan “7.3.6.2. Ülkemizdeki kimya endüstrisinin gelişimine katkı sağlayan resmi/özel kurum ve sivil toplum kuruluşlarının yaptığı çalışmaları araştırır ve sunar” kazanımına ilişkin araştırmanın nicel boyutunda elde edilen veriler EAGD-KEBT’teki 1. ve 8. sorular ile ölçülmüştür. 7. sınıf öğrencilerinin 1. ve 8. sorulara ilişkin EAGD-KEBT ön test ve son test puanlarına ait betimsel istatistik analiz bulguları sırasıyla Tablo 36 ve Tablo 37’de sunulmuştur.

Tablo 36. EAGD-KEBT’ nin 1. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

1. Soru	“İmalat sanayi alanında her çeşit silah, patlayıcı madde, makine ve malzeme gibi ürünlerin savunma ihtiyaçlarına göre planlamak, ekonomik bir şekilde üretmek ve pazarlamak amacıyla kurulmuştur.” Buna göre yukarıda bahsedilen kurum aşağıdakilerden hangisidir?	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği	5	16.67	4	13.33	12	50	12	50
B	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu	2	6.67	-	-	1	4.17	1	4.17
C	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	14	46.67	25	83.33	7	29.15	10	41.67
D	TMMOB Kimya Mühendisleri Odası	9	30	1	3.33	4	16.68	1	4.17

EAGD-KEBT’nin 1. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %83.33’ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %41.67’sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 36).

Tablo 37. EAGD-KEBT' nin 8. sorusuna ilişkin deney ve kontrol grubu öğrencilerinin ön test–son test uygulamalarından aldıkları puanlara ait frekanslar ve yüzde değerler

8.Soru	Cevaplar	Deney Grubu				Kontrol Grubu			
		Ön test		Son test		Ön test		Son test	
		f	%	f	%	f	%	f	%
A	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü	1	3.33	5	16.67	2	8.33	-	-
B	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı	18	60	22	73.33	16	66.67	15	62.50
C	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu	4	13.33	1	3.33	2	8.33	5	20.83
D	Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi	7	23.33	2	6.67	4	16.67	4	16.67

EAGD-KEBT'nin 8. sorusunu, son testte deney grubundaki öğrencilerin %73.33'ünün ve kontrol grubundaki öğrencilerin %62.50'sinin doğru yanıtladığı tespit edilmiştir (Tablo 37).

Ayrıca EAGD-KEBT'nin 1. ve 8. sorularından nicel boyutta elde edilen verileri detaylandırmak amacıyla nitel boyuttaki veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilere 7.3.6.2. numaralı kazanım ile ilgili yöneltilen soruya verdikleri yanıtların içerik analiz sonuçları Tablo 38'de sunulmuştur.

Tablo 38. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin 7.3.6.2. numaralı kazanımına ilişkin yapılan görüşmelerden elde edilen içerik analizi sonuçları

Açık Uçlu Soru	Grup	Değerlendirme	f	Kod İsim	Örnek Alıntı
Ülkemizde kimya endüstrisinin gelişmesinde katkı sağlayan kurumlar ve sivil toplum kuruluşlarına, oda ve derneklere örnek verebilir misiniz?	Deney	DY	5	DY ₁ , DY ₂ , DO ₁ , DO ₂ , DD ₁ ,	DO ₁ : Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, PETKİM, Kimya Mühendisleri Odası
		YY	-	-	-
		BY	1	DD ₂	-
	Kontrol	DY	3	KY ₁ , KY ₂ , KD ₁ ,	KD ₁ : Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Kimya Mühendisleri Odası
		YY	-	-	-
		BY	3	KO ₁ , KO ₂ , KD ₂	-

Deney grubunda yer alan düşük başarı düzeyindeki sadece bir öğrencinin bu soruyu yanıtlamadığı ve kontrol grubunda yer alan orta başarı düzeyindeki öğrenciler ile düşük düzeyde başarıya sahip öğrencilerden bir tanesinin de bu soruyu yanıtlamadığı görülmektedir (Tablo 38). Sonuç olarak, 7.3.6.2. numaralı kazanımına ilişkin gerek nicel gerekse nitel boyutta elde edilen bulguların tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

4. Sonuç ve Tartışma

Çalışmanın birinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, kontrol grubunda mevcut uygulamalarla yürütülen 7. sınıf fen bilimleri dersi EAGD-KEBT'nde öğrencilerin ön test ve son test puanları arasındaki farka öğrencilerinin başarılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Benzer olarak Benek, (2012), çalışmasında mevcut uygulamaların 7. sınıf öğrencilerinin fen başarısını artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda, araştırmadan elde edilen sonuç ile alan yazındaki araştırma sonucuyla (Benek, 2012) paralellik gösterdiği söylenebilir. Ancak, Sürücü vd., (2013)'ün öğretmen adaylarıyla ve Arslan (2017)'in öğrencilerle yaptığı çalışmaların sonucunda, geleneksel öğretim yönteminin öğretmenlerin ve öğrencilerin başarı düzeylerini artırdığı, ancak bu artışın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalarda kullanılan yöntem, strateji ya da tekniğin öğrencilerin başarılarını her zaman olumlu yönde etkileyemeyebilir. Özellikle geleneksel öğretim yönteminin uygulandığı kontrol grubu öğrencilerin başarılarında anlamlı düzeyde bir artış gözlenmemektedir (Sürücü vd., 2013).

Çalışmanın ikinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, İstasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu öğrencilerinin, 7. sınıf fen bilimleri dersi EAGD-KEBT ön test ve son test puanları arasındaki farkın öğrencilerin son test puanları lehine anlamlı farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. İstasyon tekniğinin öğrencilerin başarıları üzerindeki etkisini inceleyen bazı çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Benek, 2012; Arslan 2017). Buna karşın; Sürücü vd., (2013) çalışması sonucunda, istasyonlarda öğrenme modelinin uygulandığı Genel Kimya Laboratuvar-I dersinde fen bilgisi öğretmen adaylarının kavram başarı not ortalamalarında artış olduğu fakat bu artışın anlamlı olmadığı görülmüştür. Bu durumun sebepleri; öğrencilere modelin uygulanış biçimiyle ilgili yeterince bilgi verilmemesi, öğrencilerin derse karşı motive

edilmemeleri, test sonucunda not alma kaygısı taşımadıklarından teste yeterince odaklanmamaları ve soruları çözerken gerekli önemi vermemeleri ya da bu modelin bu konuda öğrenci başarısını artırmada etkili bir model olmaması olabilir.

Çalışmanın üçüncü alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, istasyon tekniğinin kullanıldığı deney grubu ile mevcut uygulamalarla yürütülen kontrol grubu öğrencilerinin 7. sınıf fen bilimleri dersi EAGD-KEBT son testten aldıkları puanlar arasında deney grubu lehine anlamlı farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde yapılan bir başka araştırmada, 3. sınıflar için hazırlanan istasyonların okuduğunu anlama becerilerini geliştirdiği ve istasyon tekniğinin deney grubu öğrencilerinin başarısında anlamlı fark yarattığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Frasing,1982). Buna ek olarak, alanda istasyon tekniğinin farklı kullanım biçimleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş benzer araştırmaların sonuçları incelendiğinde, mevcut araştırmanın yukarıda anlatılan sonucuya paralellik gösterdikleri; başka bir ifadeyle, istasyon tekniği kullanımının genel olarak öğrenci başarısını olumlu etkilediği görülmüştür (Howatson, 1971; Farkas, 2002; Demirörs 2007; Demir, 2008; Güneş, 2009; Mergen, 2011; Benek, 2012; Avcı, 2015; Arslan 2017). Buna karşın; Sürücü vd., (2013) çalışmaları sonucunda istasyonlarda öğrenme modelinin kullanıldığı deney grubundaki fen bilgisi öğretmen adaylarının kavram başarı testi son test puanları ortalamaları ile geleneksel öğretim yönteminin kullanıldığı kontrol grubundaki fen bilgisi öğretmen adaylarının kavram başarı testi son test puanları ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Güç vd., (2016) çalışmaları sonucunda istasyon tekniğinin uygulandığı deney grubundaki öğrencilerin başarı testi son test puan ortalamaları ile geleneksel öğretim yönteminin uygulandığı kontrol grubundaki öğrencilerin başarı testi son test puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını görmüştür. Kullanılan model ya da tekniğin öğrencilerin başarıları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmamasının sebebi; uygulanan model ya da tekniğin bu konuda öğrenci başarısını artırmada etkili olmaması olabilir.

Son olarak çalışmanın dördüncü alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, deney grubunda görüşme yapılan öğrencilerin tamamı (6 öğrenci) 7.3.5.1., 7.3.5.3., 7.3.5.4., 7.3.5.6., 7.3.5.7. ve 7.3.6.1. numaralı kazanımlara ait soruları doğru olarak cevaplamıştır. Yine deney grubunda yer alan sadece düşük başarı düzeyindeki 1'er öğrenci 7.3.5.2. ve 7.3.5.5. kazanımlara ait soruları yanlış cevaplarırken, 7.3.6.2. kazanıma ait soruyu boş bırakmıştır. Bu sonuçlar göz önüne alındığında deney grubunda yer alan yüksek ve orta başarı düzeyindeki öğrenciler tarafından EAGD-KE konularının kazanımları kavrandığı, düşük başarı düzeyinde yer alan öğrenciler tarafından kısmen kavrandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda öğrencilerin başarı testi sonuçları ile görüşme sorularına verdikleri cevaplar arasında tutarlılık bulunmaktadır. Kontrol grubunda görüşme yapılan öğrencilerin tamamı (6 öğrenci) 7.3.5.1., 7.3.5.3. ve 7.3.5.7. kazanımlara ait soruları doğru olarak cevaplamıştır. Kontrol grubunda yer alan sadece yüksek başarı düzeyindeki 1 öğrenci 7.3.5.2. kazanıma ait soruyu boş bırakırken, 7.3.5.6. kazanıma ait soruyu yanlış cevaplamıştır. Benzer şekilde 7.3.6.1. kazanıma ait soruya orta başarı düzeyindeki öğrenciler tarafından ve yüksek başarı düzeyindeki bir öğrenci tarafından yanıt verilememiştir. Benzer sonuçlar göz önüne alındığında kontrol grubunda yer alan öğrenciler tarafından EAGD-KE konularının kazanımları yeteri kadar kavranamadığı, her başarı düzeyindeki öğrenciler tarafından bilgi eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Kontrol grubunda görüşme yapılan yüksek başarı düzeyindeki öğrencilerin sorulara boş ya da yanlış yanıt vermesinin sebebi, bu öğrencilerin ilgili konuları ve test tekniğini bilip, bireysel görüşmelerde kendilerini ifade edememeleri olabilir. Ayrıca kontrol grubunda düşük başarı düzeyindeki öğrencilerin özellikle 7.3.6.1. ve 7.3.6.2. kazanımlarına ait soruları diğer başarı düzeyindeki öğrencilere nispeten doğru cevaplamalarının sebebi; son test uygulaması ile görüşme yapıldığı kadarki zaman aralığında (1-2 hafta) öğrencilerin bireysel çalışmaları veya öğretimi destekleyici uygulamalarla (özel ders alma, etüt merkezleri vb.) bilgi eksikliklerini tamamlamalarından kaynaklanabilir.

5. Öneriler

Bu çalışmada istasyon tekniğinin, 7. sınıf fen bilimleri dersi "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi" konularının öğretiminde etkili bir teknik olduğu sonucuna varılmış olup, bu bağlamda istasyon tekniğinin fen bilimleri dersinin tüm konularında ve fen bilimleri dersi dışındaki diğer derslerde ve eğitimin her kademesinde etkili bir şekilde kullanılması faydalı olabilir.

Yaptığımız çalışma sürecinde, istasyon tekniği ile öğrencilerin sosyalleştiği, iletişim, kendine güven ve sorumluluk alma duygularının güçlendiği, katılımdan keyif aldıkları gözlemlenmiştir. İstasyon tekniğinin bu avantajları dikkate alınarak, öğrencilerin sınıf içi çalışmalarında bu tekniğine daha fazla yer verilebilir.

MEB; seminer, konferans, hizmet içi eğitim kursları ile mevcut öğretmenlerimizi istasyon tekniği hakkında bilgilendirebilir. Bunun yanı sıra, eğitim fakültelerinde istasyon tekniği gibi yöntem ve tekniklerin uygulamalı olarak işlenmesi, yeni mezun olan öğretmenlerin de bu konuda donanımlı olmalarına yardımcı olabilir.

Bu çalışmada istasyon tekniğinin ilköğretim 7. sınıf fen bilimleri dersi "Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm-Kimya Endüstrisi" konularındaki bilgi düzeylerini nicel boyutta başarı testi ile ölçmekte olup, bu verileri nitel boyutta da öğrencilerle yapmış olduğu bilgi ve görüşme soruları ile desteklemiştir. Alan yazında istasyon tekniğinin etkililiğini bu kapsamda ölçülmesine yönelik bir araştırmaya rastlanamamış olup, farklı konularda benzer nitelikte çalışmalar yapılabilir.

Bu çalışma istasyon tekniğinin öğrenci başarısına ve görüşlerine etkisi ile sınırlıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda tekniğin kalıcılığı, tutumlara etkisi araştırılabilir, gözlem tekniği kullanılabilir ve öğretmenlerin teknik hakkındaki görüşleri alınabilir. Ayrıca bu çalışma yapıldığı okul, örneklem ve kullanılan araç- gereçlerle sınırlıdır. Çok daha geniş örneklemli ve daha zengin araç-gereçlerle yapılacak çalışmalar, istasyon tekniğinin etkililiği hakkında daha genel yorumlar yapmaya katkıda bulunabilir.

Kaynakça

- Alacınar, G. F. G. (2009). *İstasyon tekniği ile ders işlemeye yönelik öğrenci görüşleri*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 70-76.
- Arslan, A. (2017). *Türkçe öğretiminde istasyon tekniği kullanımının, öğrencilerde akademik başarıya, tutuma ve kalıcılığa etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Avcı, H. (2015). *İngilizce öğretiminde istasyon tekniği kullanımının akademik başarıya, tutumlara ve kalıcılığa etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Benek, İ. (2012). *İstasyonlarda öğrenme tekniğinin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin fen ve teknoloji dersindeki başarılarına etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Benek, İ. ve Kocakaya, S. (2012). *İstasyonlarda öğrenme tekniğine yönelik öğrenci görüşleri*. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1(3), 8-18.
- Creswell, J. W., Plano-Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları: Tasarımı ve yürütülmesi*, Çev. Ed.: Totan, T., Ankara: Anı Yayıncılık (Orijinal çalışma basım tarihi 2011).
- Büyükoztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çokluk, Ö. Şekerioğlu, G., ve Büyükoztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demir, M. R. (2008). *İstasyonlarda öğrenme modelinin hayat bilgisi dersindeki üst düzey beceri erişimine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirörs, F. (2007). *Lise 1. sınıf öğrencileri için ohm yasası konusunda öğrenme istasyonlarının geliştirilmesi ve uygulanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdağı, S. (2014). *İstasyon tekniğinin fen ve teknoloji dersinin akademik başarısına etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kars Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kars.
- Farkas R. D. (2002). *Effect(s) of traditional versus learning-styles instructional methods on seventh-grade students' achievement, attitudes, empathy, and transfer skills through a study of the holocaust*. Phd thesis, St. John'sUniversity, Jamaica, New York.
- Fraling, C. C. (1982). *A study to improve reading comprehension skills through the use of prepared reading learning stations*. (The Union For Experimenting Colleges And Universities). MA Thesis. ABD.
- Güç, F., Korkmaz, Ö., Çakır, R. & Bacanak, A. (2016). *İstasyon tekniğinin matematik dersi akademik başarısına etkisi ve öğrenci görüşleri*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40, 171-190.
- Güneş, E. (2009). *Fen ve teknoloji dersinde istasyon tekniği ile yapılan öğretimin erişime ve kalıcılığa katkısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Howatson, G. B. (1971). *An attempt to evaluate a work centers approach to teaching at the second-grade level*. MA thesis, Wyoming University.
- Korsacılar, S. & Çalışkan, S. (2015). *Yaşam temelli öğretim ve öğrenme istasyonları yönteminin 9. sınıf fizik ders başarısı ve kalıcılığa etkisi*. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(2), 385-403.
- Köseoğlu, P., Soran, H. & Storer, J. (2009). *Developing learning stations for the purification of waste water*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 1(1), 210-214.
- MEB, (2005). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- Mergen, H.H. (2011). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrenme istasyonları uygulamasının akademik başarıya ve kalıcılığa etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded source book*. California: SAGE Publications.
- Ocak, G. (2015). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Oral, B. (2014). *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Porter E. J. (2004). *Classroom learning centers: study of a junior high school learning assisted program in mathematics*. MA thesis, Pacific Lutheran University.
- Sürücü, A., Özdemir, H., Baştürk ve R. (2013). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının kavram başarılarına istasyonlarda öğrenme modelinin etkisi*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(45), 52-62. <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue>
- Tofte, W. L. (1982). *The comparative effectiveness of learning center and traditional approaches for college introductory Geology laboratory course*. PhD Thesis, New Mexico State University, New Mexico.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Summary

The use of student-centered, active learning-teaching models, methods and techniques play an important role in achieving the desired achievements in science education, in accordance with constructivist approach. The station technique, which is one of these techniques, is defined as it offer learning environments which undertake students' learning responsibilities, create their products through experiments and activities, encourage learners to research and inquire in the teacher's guidance, encourage students to explore and explore, aim at educating individuals who offer rich experiences, criticize and question them. When investigating literature, the station technique; we can say that students have a positive influence on both cognitive and affective factors that enhance their academic success., contribute to the development of their creativity and problem-solving skills, encourage to taking responsibility, develop self-confidence, develop positive attitudes toward the classroom, In a large number of research articles about science education, it has been observed that active learning models such as the station technique, which takes the learning center, provide more effective learning than the classical learning models. This study supports 7th grade student's knowledge in DWR-CI subjects of science course through achievement test in quantitative dimension, and then it supports these data with the students' opinion data which obtained

from qualitative dimension. When the literature was investigated, it hadn't been found any research which determine the effect of station technique used these subjects, and it is thought that this study will be important in terms of providing a general idea to the relevant studies to be performed on the field. In this context, it is aimed to investigate the effect of using station technique in DWR-CI subjects on academic achievement of 7th grade students in this study.

The study group consist of seventh grade 54 students in a state middle school in the center of the province of Ordu in the spring of 2016-2017 academic year. In this research, a mixed research method, in which both quantitative and qualitative methods are used together, has been adopted. Before the experimental applications were started, DWR-CI achievement test was applied as a pre-test to the experimental and control groups In a total 2-week experimental application period, it was carried out using current teaching practices the in the control group, while using the station technique in the experimental group.

In the study, it was used as a quantitative data collection tool which is "Domestic Waste and Recycling-Chemical Industry Achievement Test" developed by researchers. This test consists of 19 multiple-choice questions and its KR-20 reliability coefficient was 0.74. In addition, it was also used as a qualitative data collection tool which is "Domestic Waste and Recycling-Chemical Industry Semi-Structured Interview Form" developed by the researchers to detail the quantitative findings, consisting of 9 open ended questions and includes acquisitions with DWR-CI subjects. The achievement levels of the students of the experiment and control groups according to the scores obtained from DWR-CI achievement test; are classified according to three levels of success: "low level" in the range "0 to 6", "moderate" in the range "7 to 12" and "high level" in the range of "13 to 19". Semi-structured interviews were carried out a total of 12 students, including 2 students from each success level determined by the group. Students' responses to semi-structured interview questions was encoded based on the response key form generated by the researchers; "Correct answer (DY)", "wrong answer (YY)" and "empty answer (BY)". While Wilcoxon signed rank test and unidirectional covariance analysis (ANCOVA) were used to analyze the data obtained from quantitative dimension, content analysis was used to analyze the data obtained from qualitative dimension. According to the quantitative results obtained from the study, it was determined that the s had a significant difference in favor of the post- test between the DWR-CI achievement pre-test and post-test scores.

The ANCOVA result showed that the students in the experimental and control groups had a significant difference in favor of the experimental group between the post-test mean scores corrected for the EAGD-KEBT pre-test scores. According to the results of semi-structured interviews conducted by the students in order to elaborate the quantitative findings, it was determined that the correct answers of the students with the "high" and "medium" achievement levels in the experimental group were more than the control group. It was concluded that the results of the study showed similar results and that the station technique used in teaching DWR-CI subjects was more effective on the academic success of 7th grade students.

Kamu Yöneticilerinin Yeni Kamu Yönetimi Örgüt Kültürünü Ne Ölçüde İçselleştirdiklerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma¹

A Research on the Determination of The Internalization Ratio of the New Public Administrative Organization of Public Administrators

Ercan OKTAY²

Abdullah TURAN³

Geliş Tarihi: 27.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 20.09.2018 / Kabul Tarihi: 21.10.2018

Özet

Uzun yıllardır bir kültür olarak bünyemize yerleşmiş olan Weberyen bürokratik yapının sert yapısını esnek bir hal aldirmek Türk Kamu Yönetimi için kolay bir kültürel geçiş süreci olmayacaktır. Bu ihtiyaçtan dolayı çalışma ile bu husustaki lider-örgüt kültürü etkileşimi; diğer bir ifade ile liderin yeni kültürü içselleştirmesi hususu ortaya konulmak istenmektedir. Ayrıca çalışma bir ilçedeki ulaşılabilir her kuruma yayılması, her farklı yöneticinin görüşünü alması, bu hususta genel bir görüş ortaya koyması ve YKY'nin göz önündeki tüm özelliklerini yansıtmaya çalışması ile de önemli hale gelmektedir.

Çalışmanın teorik kısmında örgüt kültürü, geleneksel kamu yönetimi (GKY) örgüt kültürü, GKY lider anlayışı verilmiş; GKY'nden YKY'ine geçiş süreci sebepleri ile değerlendirilmiş; YKY'nin önemi ve özellikleri verilmiş, YKY örgüt kültürü, YKY lider anlayışı bu yeni kültürün benimsenmesinin faydaları gözetilmiş; YKY'nin örgüt kültürüne ve liderliğe yansıma şekilleri verilmiştir. Uygulama kısmında ise kamu yöneticisinin YKY'nin yeni kültürünü benimsemeleri durumunu değerlendirmek adına, bu amaçla, Şereflikoçhisar İlçesi sınırları içerisinde kamu yöneticisi sıfatında çalışanların olduğu Belediye, Askeriye, Kaymakamlık, Adliye, Vergi Dairesi, SGK, Aski, Tarım İlçe Müdürlüğü, Okul, Hastane ve Sağlık Ocakları, Müftülük, Halkeğitim Merkezi, Kredi Yurtlar Kurumu ve Emniyet Müdürlüğünde bulunan yöneticilere anketler dağıtılmış ve toplamda 94 tane anket tam ve kullanılabilir bir şekilde elde edilmiştir. SPSS programı ile yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular ve de yorumlamalar neticesinde YKY'nin yöneticilerce içselleştirilen ve içselleştirilmeyen özellikleri tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi, Geleneksel Kamu Yönetimi, Liderlik, Kamu Yöneticisi

Abstract

For many years, the Weberian bureaucratic structure and culture have settled down. Making this culture flexible is not an easy transition process for Turkish Public Administration. Because of this need, the study reveals the interaction of leader-organization culture; in other words, the study reveals the rate of leader internalizing new culture. It is also important that the study be disseminated to every accessible institution in a district, to take the views of each different manager, to raise an overall view on this issue, and to try to reflect all the characteristics of the NPM.

In the theoretical part of the study, there is organizational culture, traditional public administration (TPA) organizational culture, TPA leadership understanding. In this section, there is the process of transition from NPM to NPM and the reasons for this. This section has the importance and features of NPM. In this section, there are NPM organizational culture, NPM leadership understanding, NPM adoption benefits. In this section, the NPM has a reflection on organizational culture and leadership. In order to assess public administrators' internalization rates of NPM's new cultures, in the application part of the study, in Şereflikoçhisar District, it was distributed to public administrators as "municipality, soldier, district governor, court, tax office, SGK, Aski, Agricultural District Directorate, School, Hospital, health centers, Mufti, Public Education Center, Credit Dormitory Institution and Security". As a result, a total of 94 questionnaires were collected in a complete and usable way. Analyzes were made with the SPSS program. Finally, findings and interpretations were obtained. Thus, internalized and non-internalized aspects of NPM were identified by the managers.

Key Words: New Public Management, Traditional Public Administration, Leadership, Public Manager

¹ Bu araştırma "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Bağlamında Örgüt Kültürü ve Liderlik Etkileşimi" adlı Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi bünyesinde yazılan Yüksek Lisans Tezi temel alınarak yapılmıştır.

² Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

E-posta: ercanoktay@kmu.edu.tr

³ Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi, Yerel Yönetimler Bölümü.

E-posta: aturan40@hotmail.com

1. Giriş

21. Yüzyıl canlı cansız her şeyin değiştiği ya da değişmek zorunda kaldığı bir asır olması ile ön plana çıkmaktadır. Değişime adapte olmak adeta hayatta kalmak ya da mutlu olmak için bir gerekçe haline gelmiştir. Farabi'nin tüm insanların birbirine yardımı ile erişilebilen erdemi artık değişime dâhil olup bunu zamanında başararak olmaktadır. Çünkü değişime ayak uyduramayan bir özel sektör personeli iş bulamamaktadır, değişime ayak uyduramayan bir delikanlı evlenememektedir, değişime ayak uyduramayan bir ülke büyük bir savaşı kaybedebilmektedir. Dolayısıyla insanlar güzel şeyleri elde edemediklerinden mutlu olamamaktadırlar.

İnsanı yaşat ki devlet yaşasın deyişi günümüzde daha önemli hale gelmiştir. Çünkü kapitalist sistemle birlikte şükreden insandan doyumsuz insana geçilmiştir. İnsanlar dünyadaki diğer insanlardan teknoloji ve iletişim vasıtası ile derhal etkilenmekte ve kendisinde olmadığına ise ülkesine karşı ayaklanabilmekte ve itaatsizlikle isteğini elde edebilmektedir. Siyasal iktidar ise, insanın talebine cevap vermediğinde ülke yönetimini elinden yitirebilmektedir. Bu nedenle insanların ihtiyacına cevap vermesi gerekir. Ancak öteki taraftan da yönettiği kitleye verdiği şeylerin gelecek maliyetlerini de düşünmelidir. Bu nedenle bir yandan değişime ayak uydurarak talepleri karşılamakta; öteki taraftan da değişimin getirdiği sakıncaları ortadan kaldırmak zorunda kalmaktadır.

Kamu yönetimi mekanizmaları yürüttüğü politikalarla insanı ciddi anlamda etkilemektedir. Alınan bir karar, çıkarılan bir yasa ya da getirilen bir reform ülkede birçok şeyi değiştirebilmekte ve birçok insanın hayatını değiştirebilmektedir. Dünya'da 1970 sonrası dönemdeki gelişmeler Yeni Kamu Yönelimi anlayışı şeklinde kabullenilmiş ciddi değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yeni anlayış hem geleneksel Weberyen tip kamu yönetimine karşı çıkmakta hem de onu neredeyse tamamen değiştirmektedir. Bu anlayış ki Türk toplumunu ve kamu yönetim kültürünü neredeyse bütünüyle değiştirmeyi istemektedir. Bu değişim ciddi bir kültürel dönüşümü ve yönetsel anlayış değişikliğini beraberinde getirmiştir. İdeolojik olarak, dış baskılarla ve kamu yönetiminin geleneksel yapısının içeriden yarattığı baskıyla bu anlayışı yürütmek zorunda kalmış olmak her sorunu çözmek anlamına gelmediğinden süreci takip edip tıkanıklıkları gidermek gerekecektir. Bu yeni yönetim anlayışının getirdiği kamu yönetimi sistemi, hem örgütsel kültür anlamında değişmekte, hem de kamu yöneticilerini birçok yönden değiştirmektedir. Bu yeni anlayış yeni bir kültürü getirmekte ve bu kültürü yeni sistemi içselleştiren bir lider gerçekleştirebilmektedir. Böyle bir liderin olmaması bu yeni anlayışın getirdiği kültürün yerleşmesini geciktirmekte ve bu gecikme kamu yönetiminde aksamalara neden olmaktadır. Bu problem temelinde bu çalışma ile şu anki kamu yönetimi sisteminde çalışan kamu yöneticilerinin YKY kültürünü içselleştirme durumlarının ölçülmesi amaçlanmaktadır.

Çalışma, "yeni yönetim anlayışının getirdiği kamu yönetimi yeni kültürü ancak bu yeni anlayışı benimseyen bir yönetici ile gerçekleşir" hipotezi üzerinden bunun şu anki kamu liderince yürütülüp yürütülemediğini görmeyi mümkün kılmak üzere yapılmıştır. Çalışma YKY'nin görünür tüm özelliklerinde kamu yöneticisini değerlendirmeye çalışması, kamu yönetimi hizmeti sunan neredeyse her kurumun yöneticisinin ankete katılımının sağlanması ve yeni yönetim anlayışı ile liderin etkileşimini bu hususta uygulama yönünden ölçen ilk çalışma olması ile önemli hale gelmektedir. Çalışmanın sınırlılığı ise geleneksel kültürün hâkim olduğu bir ilçede ağırlıklı olarak ikamet eden yöneticilere uygulanmış olmasıdır. Weberyen yönetim yapısı geleneksel yönetimlere daha yakın olduğundan bu çalışma neticesinde elde edilen olumlu veriler aslında modern ilçe ya da illerde bu sonucun daha iyi çıkabileceği ihtimalini de ortaya koymaktadır.

Çalışma ile ilgili konu üzerine var olan literatür incelendiğinde YKY'nin Türk yerel yönetimlere etkisi üzerine (Kahraman, 2009; Eren 2001); YKY'nin yönetim kültürüne etkisi üzerine (Özmen, 2012); YKY'de liderliğin önemi üzerine (Şekeroğlu, 2010); YKY ile kamu hizmet anlayışında değişme olması üzerine (Atmaca, 2012; Kurun, 2017); YKY'nin uygulanmasında yaşanan sorunlar üzerine (Çevikbaş, 2012) ve YKY'nin örgüt kültürü ve liderlik ilişkisi üzerine (Turan, 2011) çalışmalar mevcut bulunmakla birlikte bu çalışmalardan hiçbirinin "YKY'nin örgüt kültürünü liderliğin içselleştirmesi" üzerine olmadığı görülmüştür. Bu husustaki eksiği gidermeye dönük olması açısından çalışma içerik olarak literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmanın yürütülmesinde ilk olarak teorik kısım mümkün olan en özet şekilde verilmiştir. Geleneksel kamu yönetimi içerisinde lider ve örgüt kültürüne, yeni yönetim anlayışının gelişimine, önemine ve temel ilkelerine öncelikli olarak yer verilmiş, sonrasında yeni yönetim anlayışında kamu yönetimi kültürü ve liderliği açıklanarak araştırma kısmının daha iyi anlaşılmasının sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu kısmın hazırlanmasında ağırlıklı olarak Turan'ın (2011) tezinden faydalanılmıştır. Bu teorik kısma güncel bilgiler ilave edilmesi yanı sıra, araştırma kısmında kamunun yönetici çalışanlarına 8 tane demografik soru ve 42 tane önerme yöneltilerek "kamu yöneticilerinin liderlik yönleri itibarı ile yeni kamu yönetimini içselleştirip içselleştiremedikleri" hususunda SPSS 16 programı yardımı ile analizler gerçekleştirilerek bulgulara yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

İkiden az olmayan insanın ortak bir amaca erişebilmek maksadı ile davranışlarını biçimsel kurallara göre düzenlediği yapıya "örgüt" denir (Karcıoğlu ve Timuroğlu, 2004: 319). Her örgütün kendine özgü bir kültürünün olmasının yanı sıra örgütlerin başarısını etkileyen önemli unsurlardan biri de yine kültürdür (Bedestenci, Bakan ve Büyükebeşe, 2004: 5). Toplumların olduğu gibi örgütlerin de bir kültürü vardır (Alpugan, 1996: 73). Örgüt kültürü, örgütçe paylaşılan değerler, kurallar ve bunları taşımaya yarayan sembollerden oluşur (Terzi, 2000: 24). Örgüt kültürü bireyin çalıştığı kurum içerisindeki davranışını ve iletişimini belirlemesi yönü ile çok hayattır (Şimşek ve Fidan, 2005: 14). Örgüt kültürü bireyin düşüncesindeki görünmez anlayışı vurgular ve yönetim taleplerini yansıtır ki böylece yönetimin belirlediği politikalar, prosedürler, amaçlar ve hareketler kültürel alt yapıda şekillenerek kültürün ortak paylaşılan bir görüş halini almasını sağlar (Kovancı, 2001: 147). Örgütler 21. yüzyılın değişen koşullarına ayak uydurabilmek; etkinliklerini artırabilmek ve çalışanlarını örgüte bağlı hale getirebilmek için güçlü bir örgüt kültürüne sahip olmak zorundadırlar (Köse, Tetik ve Ercan, 2001: 239).

Liderlik tarihte eskiden beri var olagelen Dünya'nın en eski olgularından biridir. Lider olarak kabul edilen kimseler dünyanın sınırlarının değişmesine, kültüre, sanata, doğaya, insan yaşamına, dine, dile, ölüme ve yaşama büyük tesirler vermektedir. Örgüt ve gruplar lider olmadan bir anlam ifade etmez (Bulut ve Uygun, 2010: 30; Şahin, Temizel ve Örselli, 2010: 657-658; Aslan, 2008: 241)

Lider, kişileri ve grupları amaçları gerçekleştirme hususunda yönlendirebilen, verdiği emir ve talimatları önemsenen kişidir. Örgüt imajı için çok önemli olması yanı sıra kuruma kişilik kazandırması ve kurum değerlerini etkilemesi yönü olan kimsedir (Koçel, 2003: 58; Şimşek ve Fidan, 2005: 41). Lider kişi insanoğlunu kendi istekleri doğrultusunda harekete geçirir. Lider aydınlatan, yol gösteren, basiret sahibi olan, sezen ve etkileyen bir kimsedir (Bakan, 2008: 3). Liderlik ise bir süreci ifade ederek harekete geçmeyi, rehberlik etmeyi, motivasyonu temin etmeyi, iknayı bünyesinde barındırır (Şahin, Temizel ve Örselli, 2010: 658). Bu noktada yönetici ile liderin farklı olduğuna dikkat çekmek gerekir. Yönetici kontrol vazifesi üstlenmiş lider yetki kullanarak ve inisiyatif alarak yücelmektedir. Yönetici disiplinli olmaya yönelmiştir, lider ise bunun aksine bireysel gelişme üzerinde durur. Yönetici tutarlı olmaya çalışırken lider kimse kendini adama derdindedir. Bu anlamda lider daha kapsamlı bir yapı arz eder (Erengül, 1997: 70-71).

Hem örgüt kültürü yönetim üzerinde; hem de yönetim örgüt kültürü üzerinde etkiye sahiptir (Ataman Unutkan, 1995: 78). Liderin örgüt kültürü oluşturmadaki payı büyüktür. Hatta bu iki unsur bir madalyona ait iki yüz gibidir. Örgüt kültürünü oluşturan unsurlar tahlil edildiğinde liderlikle ilgili bilgilere de ulaşılır (Saran, 2004: 250-251). Başarılı lider kişiler örgüt kültürünü bir araç olarak kullanarak örgütlerine yön verirler. Örgüt kültürüne yeni şekiller vererek çalışanlara yol gösterirler ve onları yeni duruma adapte ederler (Şimşek ve Fidan, 2005: 111).

Kültür değerleri örgütte uyum sağlamayı kolay hale getirir. Kurumun paylaştığı örgüte ait kültür, ortak dayanışma zeminini oluşturur. Böylece tüm çalışanlar farklı kavrayış risklerinden sıyrılmış olurlar. Örgütün kültür değerleri üyeleri yakınlaştırır, samimileştirir, çalışanları örgütle bütünleştirir (Şahin, 2010: 30). Yönetici kimliğindeki kimse örgütün tarihten gelen kültürünü sürdürme uğraşında iken lider kişi her yeni ürün ya da hizmet için ayrı bir kültür oluşturur. Lider kültüre yeni anlamlar dâhil eder (Şimşek ve Fidan, 2005: 106-108).

Örgüt kültürünü yönetebilmenin şartı bu kültürü anlamakla mümkündür. Kültürün anlaşılması çalışanların bu kültür ile örgüt stratejilerine nasıl faydalı olabileceklerini anlamalarını sağlar. Çalışan ve yöneticilerin davranışları bu kültür ile ilgilidir (Genç, 1993: 303). Var olan örgüt kültürü örgüt personelinin tamamına sorumluluklar yükler. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi ile birlikte örgütte ortak inanç ve değerler kuvvetlenerek güçlü bir örgütsel kültürün oluşturulması mümkün olur (Topaloğlu ve Kara, 2011: 4). Bu nedenle örgüt kültürünü analiz edebilen ve bu kültürü etkileme kudretine sahip liderlere ihtiyaç vardır. Yönetim anlayışındaki gelişmeler de yöneticilerin örgüt kültürü oluşturmasını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü örgüt kültürü bir örgütü diğer örgütten ayırdığı gibi örgütleri ayakta tutan bir mekanizmadır (Topaloğlu ve Kara, 2011: 17).

Kamu yönetimi dendiğinde kural ve politikaların uygulandığı müessese akla gelmelidir. Bürokrasi dendiğinde ise daireler ile hükümet etme, güçlü bir merkezi otorite ve bu otorite ile atanan memurlardan oluşan bir yapı akla gelmelidir (Duverger, 1998: 186). Bürokrat ise bu yapıyı kurallara uygun işleten atanmış kamu personelidir ve daha çok yönetici vazifesinde olan personeli ifade eder (Gül ve Alican, 2007: 456-457). Kamu yöneticisi dendiğinde ise aklımıza daha geniş bir yapı gelmelidir. Bu ifade hem atanmışları hem de seçilmişler içerisine alan bir yapıyı arz etmektedir (Özen, 1996: 8).

Bu kısımda GKY ve YKY'nin örgüt kültürü ve liderlik özellikleri, YKY'nin doğuşu ve gelişimi ile yarattığı dönüşüm konularının verilmesinin yanı sıra YKY'nin araştırma kısmında üzerinde analiz yapılacak olan özellikleri ön plana çıkarılacaktır.

2.1. GKY'nde Örgüt Kültürü ve Liderlik

Kamu yönetimi ve işletme yönetiminin sanayi toplumu sürecindeki birlikte olan ve birbirini etkileyen gelişimi neticesinde yönetimin gelişimi Klasik (geleneksel), Neo-Klasik ve Modern yönetim teorisi şeklinde aşamalardan geçerek gerçekleşmiştir. Geleneksel yönetimin meydana gelmesi ise öncüler ve en güçlüler olarak Woodrow Wilson'un "siyaset-yönetim ayrılığı ilkesi", Max Weber'in "Bürokrasi Teorisi", Frederick Taylor'un "Bilimsel Yönetimi" ve Henry Fayol'un "Yönetim Süreci" yaklaşımları ile kamusal örgütler hakkında ilk derli toplu anlamda çalışma yapması ile mümkün olmuştur (Eryılmaz, 2015: 44-47; Şahin, 2014:55-66). Weber rasyonel bürokrasi yapısı ile ideal tipini ortaya koyarak bu örgüt yapısının erdemlerini açıklamış, Taylor yaptığı incelemeler ile israfın önüne geçmeye çalışmış, Fayol ise genel kabul görmüş bir takım ilkelerin olmamasından yakınmıştır (Şahin, 2014:55-66). Bu üç anlayış aslında iki ana fikir üzerine yükselmiştir: Birincisi Taylor'un yaklaşımını esas alarak "günlük işlerde insanı makineye ilave olarak nasıl kullanırız"ın düşünülmesi; ikincisi ise Taylor ve Weber'in yaklaşımları temelinde "formel örgüt yapısı oluşturulması" dır (Gökçe ve diğ. , 2004: 116).

Weber bürokrasiyi uzmanlaşma temeline dayalı iş bölümünün esas alındığı, ayrıntılı kuralların ve biçimselliğin varlığına dayanan, gayrişahslik, hiyerarşide katılık unsurlarını benimseyen, kariyeri esas alması yanı sıra ve merkeziyetçi özellikler taşıyan bir model (Eryılmaz, 2001: 32) olarak ifade etmiştir. Bugün gelinen noktada ise geleneksel yönetim doğrudan Weber'in bürokrasi yapısı üzerinde bedene bürünmüştür. Her ne kadar Weber'in ideal tip olarak benimsediği ilkelerin dışına çıkılsa da şekilselliğin ön plana çıktığı kamu yönetimlerinde kabul gören örgüt biçimi bürokrasi olmuş (Eryılmaz, 2015:45) ve bu yapı Türk toplumsal yapısı ile bütünleşmiştir (Nişancı, 2012:1279; Turan ve Göktürk, 2017:907).

GKY Eryılmaz'ın (2010:16-17) ifadesiyle "Weber'in bürokrasi modeline göre örgütlenmiş, kamu hizmetlerini kendi kurumları ile yürüten, siyasi ve idari konuları birbirinden ayrı işleyen ve siyasilere politika belirleme ve bürokratlara bunu gerçekleştirme görevi veren, özel sektör yönetiminden farklı olarak topluma duyarsız ve profesyonel yönetime bağlı ömür boyu istihdam sağlayan bir yapı" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla GKY bu yapısının bir sonucu olarak kamu kurumlarına yansıyan büyük ve merkeziyetçi örgütlenme, katı hiyerarşik yapı, iş bölümü ve uzmanlaşma esasına dayalı olması, biçimsel ve kuralcı yapının yoğunluğu, mekanik yapısı, gizliliğin yanı sıra yeniliklere kapalı olması, meslekleşmesi,

tekelci yapısı ve kamu yönetiminin özel bir biçimi olması yönü gibi (Al, 2002b: 47-60) bir takım özellikleri ile yerine yenisi konulması gereken bir yapı arz etmektedir. Dolayısıyla GKY'nin örgütsel kültürü de bu yönde gelişmiştir.

Weberyen bürokrasi GKY'nin temeli olarak kabul görmektedir (Kurt ve Uğurlu, 2007: 86). GKY'nin temelini oluşturan bürokrasi anlayışı üç temel anlamı içermektedir. Öncelikle tüm devlet örgütünü ve personelinin, ikinci olarak belirli bir örgüt biçimini ve en son kırtasiyeciliği ifade etmesi anlamında kabul görür (Tortop, İsbir ve Aykaç, 1999: 205). Her ne kadar anlamları bu şekilde olsa da esasında katı hiyerarşik kural esaslı, şekilci, merkeziyetçi bir yönetim biçimidir (Bilgiç, 2003: 27). Bu yapı çıktılara değil, girdilere önem vermektedir (Gökbunar ve Ünal, 2011: 11). Kamu yönetiminde kurum ve kuruluşların amaç ve vazifeleri yasalarla belirlenmiştir ve personel bu yasalardaki kurallara göre hareket eder (Yüçetürk, 2007: 222). GKY'nin gerçek kültüründe ise kamu çalışanları yazılı olmayan kurallara da uymak zorunda bırakılmaktadır. Bürokratik yapı içerisinde gayri resmi bir ödül ve ceza sistemi de işlemektedir. Kurumlardaki personel arası dostluklar ya da düşmanlıklar kamu kaynaklarının kullanım şekli ile perçinlenmektedir. Bu tür gayri resmi tavırlar da amirin takdir hakkı olarak yorumlanmaktadır (Yüçetürk, 2007: 223-224). Bürokratik geleneksel kültürün getirdiği gayri resmi yapı ile hiçbir yasa metninde yer almasa da çalışanlar yönetici içeri girdiğinde ayağa kalkmaya zorlanır, Atatürk portresinin amirin arkasında asılması söz konusudur. İş yapan memur olsa da sadece imza atan amirin masası daha büyüktür. Yönetici her zaman haklı kabul edilir ve ast mağdur duruma düşürülür. Yöneticiler özel imkânlarla donatılmakta ve hatta yöneticilerin araçları bile kapalı otoparklara konularak ayrıcalık yaşamaktadır (Özen, 1996: 245). Yükselmeye liyakatten ziyade tuzaklar, hırs, güç, ideoloji, kayırma etkili olmak sureti ile niteliksizleri yükselten bir örgüt kültürü hâkim olmaktadır (Yüçetürk, 2007: 215). Ayrıca, yöneticinin şikayet edilmesine müsaade etmeyen bir sistem hâkimdir (Yüçetürk, 2007: 224-225). Mevzuatın aşırı detaycılığı, yöneticinin inisiyatif kullanma riskini almaması kamu hizmetlerini olumsuz etkilemekte ve bazı işlerin kurumlar arasında sahiplenmemiş olması ile hizmetler aksamaktadır (Ökmen ve Canan, 2009: 158). Türk kamu bürokrasi yapısı işleyiş itibarı ile objektif olmaması sebebi ile adanmacı bir yapı, himaye ve pragmatizm gibi keyfi uygulamaların baskın olduğu geleneksel bir yapı göstermektedir (Saran, 2004: 253). İşini yürütemeyen insanlar ise kamu kurumlarında tanınan akrabalar vs. arayışına girmektedir (Ökmen ve Canan, 2009: 159).

Geleneksel Türk kamu yönetimi sistemi Weber'in mirası olarak kabul edilen özellikleri taşımakta, bu nedenle güç üstte toplanmakta, kişisel duyguların kamuya yansıtılmasına engel olunmaktadır. Kararlara vatandaşın katılması bir yana, personelin katılması bile mümkün olmamaktadır. Bu sistemin böyle işleminin gerekçesinin "tarafsızlığı sağlamak" olduğu iddia edilmektedir (Yıldırım, 2009: 107-108). İletişim sağlıklı işlemekte ve buna bağlı sorunları tetiklemektedir. Astların iletişime dâhili hazırladıkları raporlardan ibarettir. Bu kültür yenilikçi ve yaratıcı düşüncelerin varlığına müsaade etmemektedir. Üstlerin olan bitene kızmaması için üstlere duymasını istediği şeyleri söyleyen bir yapı var olmaktadır. Üstlerin astlara güvenmemesi sebebi ile yetki devretmemesi işlerin yürütülmesini tıkamaktadır. Astlara bilgi ve tecrübe aktarılması söz konusu olmamaktadır. Bu durum kamuda ortak değerlerin paylaşılmasını, ortak amaçlara yönelmesini engellemektedir (Saran, 2004: 256). Türk kamu yönetimi sistemi adeta kendisi için kurulmuş görüntüsü vermektedir. Vatandaş katılımı söz konusu olmamakla beraber bazı kurumlarda yönetici inisiyatifi ile geçici olarak vatandaşa yönelik tavır alınmaktadır (Ateşoğlu ve Özkan, 2010: 51). Tüm bu özelliklerin kamu yönetim kültüründe yerleşmiş olması bilgi çağının bir gereği olan demokrasi, bireyselleşme, esneklik, yerelleşme gibi yeniliklerin işlemesine engel olmakta ve birçok soruna kaynak teşkil etmektedir (Saran, 2011: 11).

Geleneksel yönetim kültüründe kamuda çalışan yöneticinin temel vazifesi görevini hukuka uygun olarak yerine getirmektir (Gül ve Alican, 2007: 479). GKY'ndeki yönetici tipi, politikacıların hedefleri doğrultusunda formalite ve kuralları eksiksiz bir şekilde uygulamaya çalışan bir özellik taşımaktadır. Fiil alanları ve takdir hakları oldukça dar bir durumdadır (Yıldırım, 2010: 857). GKY'nde yöneticilik hiyerarşik denetim ile kurallar temelinde yönetimi sürdürme prensibine dayalı konumdadır (Yıldırım, 2010: 845). Yönetici seçiminde karakter unsuru önemsenmeden tercih yapılmaktadır (Özgür, 2004: 27). Kamu yöneticileri iktidarda tutunabilmek için sürekli değişen siyasi yöneticilerin gönüllerine de kendilerini uydurmak zorundadır. Politikacı değişikliği politika değişikliği de beraberinde getirmektedir. Bu siyasal etki ve baskılar sebebi ile kamu yöneticisi kişiler kısa dönemli tedbirler ve programlar hazırlayarak zaman israfı yaşamaktadır (Eryılmaz, 2010: 49). Siyasi yönetici ve kamu yöneticilerinin sık bir şekilde değiştirilmesi de uygulanan politika ve vazifelerin aksamasına sebep olmaktadır (Gül ve Alican, 2007: 476).

Yönetici personel atamalarında astlara danışılmaktan ziyade üstlerin takdiri geçerlidir. Bu nedenle amirler kendilerini atayan üstlere karşı sorumlu hissetmektedirler. Bu nedenle astlara duyarsız olan yöneticiler kararlara katılımın olmadığı sorgulanamaz bir yönetim sürdürmektedirler. Bu geleneksel anlayış astların üstlere soru bile sormadığı bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Çünkü kamu yöneticileri bu tavırları ile "lider yönetici tavırlarını" üstlenmediklerini ortaya koymaktadırlar. Astın üste karşı hakkını bile savunmadığı bu kültürde üst, elindeki güç ve yetkilerden dolayı her daim haklı çıkacak ve sistemi bu şekilde işletecektir (Turan, 2011:113). Geleneksel yönetici tipinde sesini fazla çıkararak ast haklılığının bir cezası olarak olumsuz sicil alabilmekte, "kötü personel" sıfatı ile kirletilebilmektedir. Liderlikten yoksun bir yönetici hem astlara hem de örgüte ciddi zararlar vermektedir (Özsalmanlı, 2011: 145).

Klasik sistemde liyakate göre yeterlilik belirlenmemekte, masada bekleme süresi olarak ifade bulan kıdeme göre belirlenmektedir. Bürokratlar emekliliğe yaklaştıklarında yetmezlik düzeyine de erişmiş olmaktadır (Gökbunar ve Ünal, 2011: 9). Bürokratik kültürün getirdiği ortamda iş ilişkilerinin sosyo-psikolojik yönleri üzerinde durulmamakta, astlara otoriter davranılmakta, astların amirlerine itaatkâr ve emrini harfiyen uygulayan biat etmiş bir özellik taşımasının üzerinde durulmaktadır. Bu anlatılan "geleneksel yönetici tipinin" kendisinin arkasından "lider özellikleri taşıyan yöneticiler yetiştirilmesi" de mümkün görünmemektedir. Kurumlar bu tutucu yapı ve ataletle, liderlerden ziyade bu eski kültürde yöneticiler yetiştirme eğilimindedir (Özgür, 2004: 26). Mihçioğlu (1968:46-47) Türk kamu yönetim kültürüne özgü yönetim kültürü değerlerini ve bu hususta yöneticilerin davranışlarını şöyle ifade etmiştir: "Girişim gücü zayıf, eğitim kalitesinin yoksunluğu ile yetişmiş olması ile eyleme dönük olmayan, asker bir ulus olunmasına bağlı olarak otoriter, yetkilerin üstte

toplanması yönü ile ayrıntılara boğulmuş, yasaların özünden ziyade sözüne dayanarak davranış sergileyen ve zamanı akılcı kullanmayan bir takım özellikler taşıyan yapı”.

Kamu yönetim sistemi hiçbir yöneticilik tecrübesi ya da bilgisi olmayan birini stratejik bir mevkiye atamaya müsait olarak işlemektedir (Özgür, 2004: 22). Geleneksel yönetici tipi ileride sorumluluk getireceğini düşündüğü işlerde tek başına karar verme yetkisi bile olsa konu hakkında karar vermek için üst makamdan onay alma derdine düşmektedir. Kendini olduğundan yetenekli gösterme çabası içerisindedir. Bunu göstermek için her işte elinin ve imzasının olmasını sağlamaya yönelmektedir (Aykaç, 1997: 31-34).

2.2. YKY'nin Tanımı Doğuşu ve Gelişimi

Küreselleşmeyle beraber bilgi ve teknolojinin oluşturduğu yeni ortam, örgütler ve işleyişi üzerinde baskıları artırmıştır. Buna bağlı olarak örgütün yaşama sürdürmesi için çevreye duyarlı olması gerekmiş ve mecburen örgütler bürokrasi dışında yeni yönetim arayışlarına yönelmişlerdir(Sargut, 1997: 1). Yeni kamu yönetimi olarak adlandırılan bu yeni model devletin rolünü, hükümeti, bürokrasiyi ve vatandaşların aralarındaki ilişkiyi yeniden tanımlayarak biçimlendirme amacına yönelmiştir (Özer, 2010b: 4). GKY anlayışında yaşanan aksaklıklar ve var olan eksiklikler yeni anlayışa ihtiyaç doğuran büyük bir sebeplerdir (Morgan, 1998: 41). Bilim ve teknolojiye dönüştürmeyle ilgili olarak üretim sistemleri ile örgüt yapıları değişmiş, toplumsal ilişkiler ve dış dünya ile ilişkiler değişmiştir (Eser, 1995: 5). Küreselleşme ile dünyanın tek pazar haline gelmesine bağlı olarak bunu sağlamaya yönelik yapılan kurumsallaşma ve diğer çalışmalara bağlı olarak ulus devletler önleyemeyeceği hadiseler yaşamak durumunda kalmıştır (Al, 2002b: 91). Dünyadaki değişimden etkilenmek sureti ile geçmişte antidemokratik olan yönetimler daha demokratik olma ve bu hususta insan haklarına ilişkin çalışmalar yapılmakta ve gönüllü kuruluşlar artmaktadır(Giddens, 2000: 91; Al, 2002b: 104). Fordizm üretimden postfordizm adı taşıyan yeni üretim modeline geçiş ile buna bağlı bir toplumsal dönüşüm ve kültürel gelişme yakalanmıştır,(Yılmaz, 1996: 110) 1929 ekonomik buhranına çözüm getiren Keynesyen uygulamalara bağlı olarak gelişen refah devleti uygulamaları bir noktada tıkanmış ve 1970'de Batı'da ortaya çıkan krizi çözemediği için değer kaybetmiştir (Saylan, 2000: 11; Örnek, 1992: 53). YKY anlayışını doğuran ve yeni sağ politikaları etkileyen bir ideoloji olarak liberalizmin devleti küçültmeye, piyasaya yetki vermeye, özelleştirmeleri artırmaya, yönetimde katılımı sağlamaya, gizlilik esaslı yönetimden uzaklaşmaya ve vatandaşın belirlemesinde kamu tercihi teorisyenlerinin de büyük etkisi olmuştur (Isaac-Henry, 1993: 4). Bu teorisyenler, bürokratların ve politikacıların toplumdan ziyade kendi çıkarlarını gözettiğini ve bu nedenle seçilmişler tarafından denetlenmeleri gerektiğini(Bayraktar, 1999: 60)savunan ve sorunun başı olarak kamu harcamaları artışını gören ve bu alanda çözüm arayışında olan insanlardır(Kovancılar ve Elçi, 2000: 238; Buchanan, 1991: 1). Özellikle 1970'lerdeki petrol krizinin büyük etkisi ile ülke ekonomileri hasar görmüş ve buna bağlı olarak ABD ve İngiltere'de devleti küçültmek yeniden düzenlemek isteyen yeni sağ parti ve liderler yeni sağ politikaları hayata geçirerek devleti ciddi anlamda etkilemişlerdir (Eryılmaz, 2010: 18). Yeni sağcılar GKY karşısında daha etkin olan özel sektör işletmeciliği uygulamalarını kullanarak devleti güçlendirmek ve kamu hizmeti etkinliğini sağlamak adına piyasa benzeri mekanizmaları kullanıp kamu personeli sendikal gücünü azaltmak uğraşındadır (Pollitt, 1993: 49). Yeni sağ düşünce YKY'nin ortaya çıkmasında düşünce arka yapısını oluşturmakta ve vergilerin düşürülmesini benimsemektedir (Heywood, 2007: 113-114). Bu ifade edilen gerekçelere bağlı olarak 1970'lerin sonu ve 1980 başları yönetimde ciddi dönüşümler yaşanmış ve YKY yükselme trendine ulaşmıştır. Bu yeni anlayış devlet-hükümet-bürokrat ve vatandaş ilişkilerini yeniden biçimlendirmiştir (Bilgiç, 2003: 27).

Yukarıda belirtilen bu gelişmeler nedeniyle GKY önem kaybetmiş ve geleneksel kamu yönetiminin kültür ve ilkelerine karşı çıkan YKY ortaya çıkmıştır (Özer, 2010a: 4). Bu yeni anlayış Danimarka'dan Yeni Zelanda'ya kadar birçok ülkede sağlık, eğitim, yerel ya da merkezi yönetimde, yönetime dair sorunların çözümü olarak öne sürülmüş ve farklı birtakım değerler YKY'nin içerisine eklenmiştir (Hood, 1991: 8). YKY'nin dünyada hızlı yayılmasında Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların büyük etkisi olmuştur. Bu kuruluşlar “kredi verme karşılığı olarak” yapılmasını talep ettikleri değişikliklerle ülkeler üzerinde etkili olmuş ve bu anlayış ile devletlerin ekonomisine, politikasına, piyasadaki ağırlığına müdahale edebilmişlerdir (Kutlu, 2003: 107-108).

Managerialism (Yönetimcilik/İşletmecilik), Girişimci Yönetim-Hükümet (Entrepreneuria Management-Government), New Managerialism (Yeni Yönetimcilik), Yönetimin Yeniden İcadı (Reinventing Government), Kamu Sektörü İşletmeciliği (Public Sector Management) Kamu İşletmeciliği (Public Management), ve Yeni Kamu İşletmeciliği (New Public Management) gibi adlar altında anılmakla beraber en yaygın olarak kullanılan adı “Yeni Kamu İşletmeciliği-Yönetimi” (New Public Management) kavramıdır (Al, 2002b: 143). Bu anlayışın belli bir yönetim teorisi veya tek bir yönetim programını ifade etmediği için tanımını yapmak kolay değildir (Gözel, 2003: 196). Ancak yine de özellikleri ve ilkelerinden yola çıkarak bir tanımını yapmak gerekirse, YKY, hizmetlerde rekabet ve kaliteyi amaç edinen, vatandaşın tüketici anlamında değerlendiren, seçeneklerin fazlalığını önemseyen, bürokrasinin küçültülerek etkinleştirilmesini sağlayan, hiyerarşinin ve kırtasiyeciliğin az olmasını arzulayan, çalışanları işlerinde karar verir hale getirmek isteyen, kamu hizmetlerini piyasaya yaptıran (Gül, 1999: 22), bunları yaparak kamu yönetiminin daha kaliteli yönetilmesini ve harcamalarının azaltılmasının mümkün olduğunu sağlayan (Hood, 1991: 15) geleneksel yönetim anlayışının temel ilke ve uygulamalarına karşı duran bir paradigma değişimidir (Ömürgönülşen, 2003: 4).

2.3. YKY'nin Örgüt Kültürü ve Liderlik Alanında Yarattığı Dönüşüm

21. yüzyılda esen değişim rüzgârı hem özel sektörü hem de kamu sektörünü etkilemiştir. Bu zaman sürecinde modern toplumdan post modern topluma bir evrilme olmasına bağlı olarak post modernizmin ilkelerinin de benimsenmesi ile toplumun geleneksel değerlerinden uzaklaşılması durumu söz konusu olmuştur (Özer, 2010b: 5). Özel sektörün çağdaş usullerle hizmet sunumuna yenilikler getirmesine karşın devletin geride kalması ile kendisini sorgulaması söz konusu olmuş ve bürokrasi kültürünü değiştirme ihtiyacı doğmuştur (Gökbunar ve Ünal, 2011: 9-10).

YKY ile birlikte kamu sektörü yapısı, kültürü ve kamu faaliyetleri yürütme şekilleri değişmektedir. YKY'nin getirdiği kültür, devlet-bürokrasi-vatandaş temelli ilkelerinde bir farklılaşma yaratmıştır (Ömürgönülşen, 2003: 13). YKY'nin amacı, bürokrasiyi temel alan GKY yerine piyasa mekanizması değerlerini baz alan yeni kamu hizmeti kültürünü takas etmek adına stratejiler belirleyerek politikalar gerçekleştirmektir (Ömürgönülşen, 2003: 24). Bu aşamada YKY, GKY'nin evrenselliğini elinden alarak ve de politikacıların hedeflerine yönelerek tarafsızlığını koruyan ve her hedefe bir amaç olmak sureti ile ortaya çıkan bir yapı arz etmektedir (Hood, 1991: 8).

Yeni anlayış kamu idaresinden (public administration) kamu yönetimine (public management) bir dönüşümü ifade etmektedir. Geleneksel anlayış ile yeni anlayışın temel farkları ise sermaye birikim yöntemi ve devletin toplum-ekonomi yaşamındaki vazifesi üzerinedir (Kurt ve Uğurlu, 2007: 86). YKY ile kamunun özel sektöre bakışı değişmiş ve özel sektöre karşı durmak yerine "onu" tamamlayıcısı olarak görmeye yönelmiştir. Piyasa mekanizması, rekabet gibi unsurları ile özel sektörden yararlanmıştır (Arikboğa, 2007: 58). YKY özel sektör prosedürlerine, politika yapım sürecini örnek almaya ve özel sektörün yönetime ilişkin stratejilerine yönelmiştir. YKY, büyük ve karmaşık yönetimlerin nasıl yönetileceğine ilişkin fikirler sunmuştur. Böylece YKY ve işletme yönetimi GKY'nin yerini almaya yönelmiştir (Özer, 2010a: 6). YKY yeni anlayışı ile sıkı bir para planlaması, esnek bir personel istihdamı ve bütçe hususunda yöneticilere daha fazla sorumluluk verilmesi gibi bir takım düzenlemelere bağlı dönüşümleri getirmiştir (Haktankaçmaz, 2009: 58).

YKY GKY'den farklı olarak çıktılara, etkin olmaya, performans elde etmeye odaklanmıştır (Arikboğa, 2007: 60). Devletin sorumluluğu ve görevlerinin farklı birimlere dağıtılması yanı sıra kamu hizmetlerinin üretilmesinde farklı yollara eğilinmiştir (Genç, 2007: 263). GKY yapısından birçok yönden farklı olan YKY anlayışı, yatay organizasyon yapıları ile yalın ve esnek bir yapılanmayı getirmektedir. Ayrıca koordinasyonu önemsemekte ve çalışanların niteliklerinden farklı birimlerin faydalanabilmesine olanak sağlamaktadır (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 160-166; Al, 2002b: 113).

Devlet artık kamu yönetimi sistemini işleterek hizmet üreten kuruluşlara alt yapı oluşturma vazifesi üstlenmiştir. Ayrıca rekabet ortamı yaratması yanı sıra sorunları ortaya çıkmadan önce çözerek, bürokrasiyi halk tarafından denetlenir hale getirerek, katılım, desantralizasyon, piyasanın yatırıma teşviki ve özel sektörü güçlendirme gibi yeni işlevleri üstlenecektir (Bilgiç, 2003: 35). YKY harcamalar ve personel istihdamına yönelik kısıtlamaları beraberinde getirerek küçük bir devlet mekanizması işletmek istemektedir. Yapacağı özelleştirmeler ile yetkiyi devreden bir devletin varlığını desteklemekte, hizmet sunarken teknolojinin ve otomasyonun kullanılmasını önemsemekte, devletlerarası ilişkiler ile işbirliğinin geliştirilmesine yönelmektedir. YKY tüm bunları yaparken ise üst yöneticilerin daha fazla yetkiye sahip olması gerektiğine dikkat çekmekte; örgütlere standartlar ve performans ölçümleri getirmekte; kamu yönetiminde parçalı bir yapı olmasını istemekte ve kamuda özel sektör tipi yönetimlere yönelmeyi arzu etmektedir (Hood, 1991: 3-5).

Optimal büyüklükte, esnek, hiyerarşinin yumuşamış olduğu adem-i merkezîyetçi bir yapıya geçilmesini destekleyen YKY, aynı zamanda devletin kamu, özel sektör ve STK'nın toplumsal sorunları çözümünde aktif olmasını ve devletin katalizör görevinde olmasını desteklemektedir. Artık yöneticiler yaptıkları işlerin sonucu ile de sorumlu tutulmakta, siyasi lider ile bürokrasi arasındaki ilişkiler etkileşim içerisinde cereyan etmekte, yönetim açık hale getirilmekte, bilgi edinme kanalları açılmakta, yönetime katılım güçlenmekte, kamu politikaları katılıma açık ve tüm aktörlerin dahili ile gerçekleşmektedir (Eryılmaz, 2010: 22-24). Kamunun özel sektör yöntemleri gibi işlemesi, teknik uzmanlığın önemsenmesinin yanı sıra merkezîyetçilikten uzak bir yapı öngörülmektedir (Ömürgönülşen, 1997: 520). Bu yeni anlayış, kamu hizmetlerinin bedelsiz tüketilmesine karşı çıkmaktadır. Devlet ile vatandaş arasında var olan hukuki ilişki adeta üretici ile tüketici arasındaki ilişkiye dönüşmüştür (Arslan, 2010: 33). Ortaklık kurma, satanla alanı bir ortamda buluşturma, iç pazar oluşturulması, işbirlikçilik, reformlar, kıyaslama yöntemleri uygulanması gibi yenilikler bu yeni anlayışla yerleştirilmektedir (Lane, 2000: 95). Kamu hizmetlerinin özel sektöre ihale edilmesini, bürokrasinin azaltılmasını, kırtasiyeciliğin minimize edilmesini, çalışanları yönetimde söz sahibi etmeyi savunmaktadır (Gül, 1999: 22). Yeni anlayış, reklamlarla halkla ilişkilere önem vermesinin yanı sıra performansa dayalı bir maaşa yer vermektedir (Özer, 2010a: 11). Ayrıca duyarlı, zengin ve daha yaratıcı bir hizmet anlayışına önem verilmesi söz konusu olmaktadır (Yıldırım, 2009: 108). Tüm bunlardan yola çıkarak esasında YKY özel sektörün sadece tekniğini değil, aynı zamanda değerlerini de kamuya aktarmaktadır (Şener, 2007: 37).

YKY anlayışında GKY kültürel yapısından farklı olarak kurumsal rasyonellik yerini ekonomik rasyonelliğe bırakmaktadır. Yeni anlayış insanların yönetimine öncelik vermektedir. Bu anlayışta kaynak ve programların yönetim faaliyetleri ve düzenlemelerine göre belirlenmesi söz konusudur. Bu dönüşüme kimi yazarlar "paradigmatik dönüşüm" ifadesi ile açıklık getirmektedir (Ömürgönülşen, 2003: 21; Ömürgönülşen, 1997: 520).

Geleneksel yönetim anlayışının tüm değerlerine bir alternatif sunan bu paradigma değişimi klasik bürokratik hiyerarşi yapısını gözden geçirir. Vatandaş kavramı yerine müşteri kavramını kullanması ile devlet karşısında hak ve yükümlülüklerine sahip vatandaş kavramı değişir. Getirdiği ekonomiklik, verimlilik, şeffaflık, etkililik, denetim, hesap verme sorumluluğu, yerelleşme anlayışı, müşteri, sürekli bir değişim, liberal ekonomi anlayışı, piyasa anlayışı, sivil topluma yetki kayışı, yeni sağ ideoloji ve işletmecilik terimleri vs. üzerinde başlı başına bir değişim söz konusu olmuştur (Arslan, 2010: 29; Arikboğa, 2004: 31). YKY, girişim, inisiyatif alma, riski göze alma, kendine güvenme ve sorumluluk alabilme gibi bir çok hususu içerir. Kamu yönetim performansının ve verimliliğinin artmasını özel sektör yöntemlerinin kamuda varlığına bağlamaktadır (Özer, 2010a: 11). YKY ile açık ve net çizgilerle belirlenmiş bir performans anlayışı kamuya girmektedir (Gökbunar ve Ünal, 1999: 50). Yeni anlayış örgüt ile çalışanların koşullarının daha esnek olmasını sağlamaya yönelmiştir (Haktankaçmaz, 2009: 52). Ayrıca bu anlayış yetki devrini esas almakta ve tercih imkanı sunmaktadır (Bayraktar, 1999: 58). YKY ile kamu yönetimi "dümen tutarak" kürek çekme eziyetinden kurtulacak, var olan yetkisini dağıtacak, örgütleri büyütme yerine müşteri ihtiyaçlarına yönelecek, önem alacak, kazanacak, katılımı sağlayarak hiyerarşiden uzaklaşacaktır (Özer, 2005: 231). Ayrıca YKY getirdiği yenilikler ile siyaset-idare farklılığı anlayışının da temellerini oynatmaktadır (Arikboğa, 2004: 31).

Günümüzde geleneksel anlamda kamu yöneticisi (administrator/idareci) terimsel olarak yerini işletmeciyeye (manager/yönetici) bırakmaktadır. Bu durum yönetimin meslekleşmesine bir kayışı ifade etmektedir (Ömürgönülşen, 2003:18). Yönetici yerine girişimci lider ya da yönetici lider kavramları getirilmektedir (Gül ve Alican, 2007: 458). Geleceğin yöneticisi girişimci düşünceyi taşımak zorunda olması yanı sıra kamu hizmeti vazifelisi olduğunu bilmeli, araştırmaya, bilgiye ve risk almaya hazırlıklı olmaya yönelmelidir (Türkoğlu, 2000: 79; Ömürgönülşen, 2003: 24). Yeni anlayışın lider tipi kendi fikirlerine göre yönlendirme yapan, insanları kendi bakış açılarını geliştirmeye uygulama örnekleri ile mecbur eden, çalışan değerleri ile iş yeri değerlerini birleştiren, motivasyonu önemseyen, personele uygun tavır belirleyen, liderlik özelliklerini geliştirme programlarına öncülük eden bir anlayışı benimsemektedir (Çetin, 2008:67-68).

YKY dikey yerine yatay yapıda örgütlenmeyi beraberinde getirmesi sebebi ile şube müdürlükleri formatında örgütlenmeye gidilerek orta kademe yöneticiliği pozisyonlarını ortadan kaldırmayı gündeme taşımıştır. Ayrıca yalın ve esnek yapıyı desteklemesi ile çeşitli nitelik ve kabiliyete sahip personelin farklı birimlerce kullanılabilmesine olanak tanıyan bir koordinasyonu benimsemiştir. Yani personel artık o amirin emrinde değil tüm kurumun emrinde (Saygılıoğlu ve Arı, 2003: 160-166).

Yeni anlayış kamu yönetim sisteminin siyasal yöneticiler ve toplumla ilişkileri hususunda farklı bir anlayışı benimsemektedir. Bu anlayışta kamu yönetimi sadece siyasal yöneticiye değil, artık vatandaşa karşı da sorumlu hareket edecektir. YKY anlayışında yönetici müşteri memnuniyeti, verimlilik, etkinlik gibi hususlara yönelik hareket etmek zorundadırlar. Kamu yöneticileri profesyonel bir yönetici gibi karar alma ve uygulama konularında geniş yetkilere sahip kılınmıştır. Böylece hızlı karar alabilmeyi, değişime adapte olabilmeyi, kaynakların verimli kullanımını sağlamayı, siyasiler ve bürokratlar arası interaktif ilişkileri önemli hale getirmiştir. Siyasi lider olan kişi değer ve vizyonları belirlemek ve makro derecede kaynakları sağlamak görevi yürütürken, kamu yöneticisi bürokratlar performans konusunda üzerlerine düşeni yerine getirecektir. Kamu yöneticileri kurumlarının başları olarak daha fazla liderlik üstlenerek inisiyatif alabilecektir. Müzakereci bir yönetim anlayışını benimseyen ve böylece toplumun yetkilendirilmesi alçak gönüllüğünü taşıyan bir yöneticilik anlayışını benimseyen bu yeni anlayış, aynı zamanda bürokrasiyi halka karşı hesap verir hale getirerek yöneticiyi attığı adımda dikkatli olması hususunda iğnelemektedir (Eryılmaz, 2010: 24-25). Çalışanın ve sistemin performansını artırması hususunda lidere vazife vermekte olan YKY, bu hususta liderin piyasa mekanizmasına uygun hareket etmesini salık vermektedir. Bu yeni anlayışta politikacı ve yöneticiler arasındaki ilişkiler akıcı ve yakındır. Bu yeni anlayış yöneticiye tarafsız, iyi yönetimden yana, eşitlikçi, başarılı ve akılcı olmasını tembihlemektedir (Özer, 2010a: 8-10).

Yeni anlayış ile lider artık hedeflerin belirlenmesini temel sorumluluk olarak almaktadır. Artık kamu yöneticisi hedeflerinin sınırlarını da iyi belirlemek zorundadır ve bu amaçla siyasal tartışmalarda yerini almaktadır (Özer, 2010a: 16). Artık özel sektörü sermaye sahiplerinden ziyade profesyonel yöneticiler yönetmektedir ve bu durum kamu yönetimini etkilemektedir (Çulpan, 1976: 121). Yeni anlayışta üst amirler artık politik olarak tarafsız değildir. Bu yeni yöneticiler iktidarın programı doğrultusunda belirlenen hedeflere yönelik çalışmak zorundadır. Ayrıca artık sadece kendilerini atayanlara değil, halka da hesap vermek durumundadırlar. Yeni yönetici tipi sadece kuralları uygulamakla vazifesini yapmış sayılmaz ve yürüttükleri işlerin sonucundan da sorumlu tutulur (Haktankaçmaz, 2009: 52).

Yeni yönetici tipi ile yöneticiler, takım ve grup çalışmaları yaparak, çalışanları öneri sistemi ile keşfetmek suretiyle onların bireysel yönden yaratıcı yönlerini, varsa fikirlerini ve kuvvetlerini, aynı zamanda sorumluluk duygusu ile hayata geçirerek, örgütsel misyonu canlı tutarak çalışanların bu niteliklerini nasıl kullanacaklarını onlara öğreten bir antrenör gibi hareket etmek durumundadırlar(Özer, 2010b: 20).

Yeni anlayış siyasal yöneticiler kademesini strateji belirleyen ve düşünce oluşturan kesim olarak kabul eder. Değerleri ve vizyonları belirleyerek, stratejiler geliştirerek makro düzeyde kaynaklar tahsis edeceklerdir. Yönetime dair uygulamaları profesyonel yöneticiler yürüteceklerdir. Üst kademelerdeki yöneticiler alt kademelere doğru yetkilerini devrederek memurluk işi yapmak yerine liderlik vazifesini daha da üstleneceklerdir. Liderliğe odaklanmış bu yöneticiler vizyon oluşturup personeli bu vizyonu anlamaya ve amaçlar ile sonuçlara odaklanmış bir yönetim kültürüne odaklamaya çalışacaklardır. Bu fillerle kamu yöneticileri sadece siyasilere değil, olması gereken hizmet standartlarına, kaliteye ilişkin ölçülere ve müşterilerin memnuniyetine önem vermek suretiyle vatandaşa karşı da sorumlu hale gelmektedirler (Eryılmaz, 2011: 2). Yeni yönetim anlayışının başarısı, üst yöneticilerin politik sadakati ya da ilişkileri ile var olan profesyonel yeteneklerine ilişkin ince bir denge çizgisi üzerine kurulmuştur (Yıldırım, 2010: 855).

Yeni anlayış ile kamu yöneticileri yukarıdan aşağı emir ileten bir durumdan sıyrılmış, çevredeki gelişmelere duyarlı hale gelerek bu gelişmelere bağlı olarak kurumlarını analiz eden ve gerekli çözümler getirebilen, bu hususlarda değişimi gerçekleştirebilen stratejik bir vazifeyi yürütmektedirler. Yeni sistemle kamu yöneticilerinin bürokrasinin ve yasaların bağlayıcı ipinden kurtulmaları ile birlikte artık yöneticiler zaman ve birikimini “yapmak” için kullanmaya başlamışlardır (Yıldırım, 2010:852- 857).

2.4. YKY Anlayışının Temel Özellikleri/İlkeleri

YKY'nin ilkeleri/elementleri ilk defa Christopher Hood (1991:4-5) tarafından derli toplu bir biçimde bir araya getirilmiş ve bu ilkeler “aktif katılımlı yönetim, sonuç-odaklı yönetim, kaynak kullanımında disiplin, rekabetin artırılması, özel sektör yönetim tekniklerinin kullanımı, büyük organizasyonların optimum büyüklükte birimlere bölünmesi ve performansın ölçülmesi” şeklinde sıralanmıştır.

Osborne ve Gaebler'in (1993:25-310) 1990'lı yıllarda Clinton hükümetince uygulanan politikalara etkisi büyük olmuştur. Bu ikilinin “Reinventing Government” (Devletin Yeniden İcadı) adını verdikleri eserlerinde devletin kürek çeken değil de dümen tutan bir yapıya dahil olması üzerine eğilerek YKY ve girişimci yönetim yaklaşımının on ilkedен meydana geldiğini belirtmişlerdir. Dolayısı ile yazarlar kamu yönetimi mekanizmasına “mal ve hizmet sunan birimler arasında monopoli arttırmak yerine rekabeti geliştirme; denetimi bürokrasiden topluma kaydırarak vatandaşları yetkilendirme; kurumlarda girdilerden çok çıktılara vurgu yaparak performans ölçümü yapma; kural ve düzenlemelerden ziyade kurumları, hedef ve

misyonları yönlendirme; hizmet sunulan dış çevreyi müşteri olarak yeniden tanımlayarak onlara alternatif kullanma hakkı sunma; sorunları ortaya çıkmadan evvel önleme; enerjilerini yalnızca para harcamak için değil, para kazanmak için de kullanma; katılımcı yönetim anlayışını benimseyerek otoritesini yerinden yönetileştirme; bürokratik mekanizmalar yerine piyasa mekanizmalarını tercih etme ve toplumun problemlerini çözmek adına kamu, özel ve gönüllü kuruluşlar arasında katalizörlük görevi görme” şeklinde belirtilen vazifeleri yüklemeyi uygun görmektedir (Özmen, 2012:41; Eryılmaz, 2015:54-55).

Özmen (2012:110-139) YKY anlayışının Türkiye’de yönetim kültürüne etkisini ölçmeye dönük doktora tez çalışmasında odaklandığı, yeni yönetim anlayışı tarafından ortaya konulan yeni yönetim kültürünün değerlerini, “katılımcılık, şeffaflık ve bilgi edinme hakkı, hesap verebilirlik, hizmette yerellik, vatandaş/müşteri odaklılık, performans denetimi, yönetişim, alternatif hizmet sunma yöntemleri ve inisiyatif alan yönetici tipi” şeklinde açıklamış ve araştırma sorularını bu çerçevede uygulamıştır.

Kahraman (2009:95-116) ise tez çalışmasında YKY’nin yerel yönetimlere yansımalarını “katılımcılık, hiyerarşi ve esnek yönetim, vatandaş odaklı yönetim, açık ve şeffaf yönetim, sonuç odaklı yönetim, rekabete dayalı yönetim, özel sektöre iş gördürme, personelin gelişimine verilen önem” şeklinde değerlendirerek bu unsurları çalışmasının uygulama kısmında değerlendirmiştir.

Turan (2011:176-182) ise tez çalışmasında YKY anlayışının örgüt kültürü ve liderlik etkileşimini inceleyerek “YKY’nin, ancak YKY’nin örgüt kültürünü anlamış ve içselleştirmiş bir lider tarafından gerçekleştirilebileceği” üzerinde durmuş ve çalışmasında örgüt kültürü ve liderliğin etkileşerek bir hareket belirlemesi ve bu sayede YKY’nin yerleşmesinin mümkün olacağı üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla tez içerisinde YKY’ni “kamu yönetiminde küçülme, ayrışmaya vurgu yapılması (yönetimleri bölme küçük yönetilebilir hale getirme), yerinden yönetim, yönetici rollerinde değişim, siyasi iktidarla ilişkiler (siyasiler ile bürokratlar arası ilişkiler), performans dayalı yönetim, denetimin gevşetilerek çıktılara odaklanması, kamu görevlilerinin geleneksel statüsünde aşınma, kamu ve özel yönetim tekniklerinin benzeşmesi ve vatandaş rollerinde değişim” özellikleri şeklinde bir ayrım gözeterek incelemiştir.

Tüm bu çalışmalar ve literatürdeki makaleler baz alınarak YKY’ni tanımlayan örgüt kültürü ve liderlik özellikleri üzerine ilkeler en kısa şekilde aşağıdaki gibi açıklanabilir:

1)*Hizmette yerellik*: Geleneksel anlamda yönetim kültüründe yerel özellik taşıyan hizmetler idari vesayet çizgisinde idari ve mali özerkliğe sahip organlara, merkeze ya da merkezin hiyerarşik yapısı içerisindeki bir alt düzey kuruluşa verilmekteydi. Yeni yönetim anlayışının dayandığı kültür ise “hizmette yerellik” anlayışını özümsemesi ile yetkiyi o hizmeti gerçekleştirebilecek düzeyde ve halka en yakın olan kurumlara kullanılmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimlere maddi kaynak sağlayıp ya da sağlamalarına olanak tanıyıp vatandaşa en yakın ve küçük boyuttaki yönetime sundurmaktadır (Özmen, 2012:123). Bu sistemde ancak yerel idare vazifeyi yerine getirebilecek güçte değilse, hizmetin daha iyi görülmesi amacı ile üste doğru devredilerek, yapabilir en alt düzeydeki üst kuruluşa yaptırılması önemsenmektedir. Bu yolun izlenmesi ile halkın yönetime katılması ve kamuoyu denetiminin güçlendirilmesi söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu yöntem ile bürokrasinin tıkanıklığı giderilmiş, iş verimliliği artmış ve hesap verebilirlik sağlanmış olacaktır (Haktankaçmaz, 2009: 62).

2)*Hesap verebilirlik (hesap verme sorumluluğu)*: Hesap verebilirlik ise kendilerine yetki ve kaynak verilen kişilerin bu olanakları ne derece iyi kullandıklarını göstermeleri sorumluluğudur. Kurumlar yaptıkları ile ilgili rapor hazırlayarak ya da cevap sunarak performansları derecesinde ödüllendirilmekte ya da cezalandırılmaktadırlar. Hesap verebilirlik sayesinde kabiliyetler ve kalite dışı vurulabilmekte; şeffaf ve sonuç odaklı bir yönetim kültürü oluşturulabilmekte; vatandaş ile halk arası ilişkiler kuvvetlendirilebilmektedir (Kesim, 2005: 269-270).

3)*Hizmette kalitenin sağlanması (kurallardan ziyade hedef ve misyona yönelme)*: Kalite yapıp bitirilen ve masaya öylece konulan bir şey değildir. Kaliteyi sürekli güvende tutmak ve geliştirmek ciddi bir çaba gerektirir. Bu nedenle kalite güvence sistemleri geliştirilmektedir. Bu sistemler sayesinde kamu sektörü alanında faaliyetler daha iyi planlanmakta, problemlerin çözümü hızlanmakta, rekabet kudreti artmakta, sağlıklı bir iletişim sistemi sağlanmakta, devlet ile millet arası ilişkiler iyileşmekte ve güven artmaktadır, ayrıca kaynak kullanımında disiplin mümkün olmaktadır (Eren, 2001:102).

4)*Açık ve şeffaf yönetim ile bilgi edinme hakkı*: Kamu idarelerinin karar süreçlerini halk tarafından izlenebilir hale getirmesi ve katılımı sağlaması ile “yönetimde açıklık” mümkün hale gelmektedir (Özmen, 2012:115). Bilgi edinme hakkının getirilmesi ile kurumda bilgi ve belgelere erişim ve şikâyetin işler hale gelmesi mümkün hale gelmiştir (Tutum, 1995: 138). Bu hususta dikkat çeken diğer bir terim ise “şeffaflık”tır. Eğer yönetimin faaliyetlerinden kamunun haberdar olması ve kamu yönetimine karşı sosyal baskının artması mümkün ise orada şeffaflık var demektir (Şengül, 2005: 217).

5)*Yönetişim (katalizörlük)*: Bu kavram ile katılım mekanizması ve devlete ait yetkilerin yerel ve üst düzey kuruluşlara aktarılması söz konusu olmaktadır. Yönetişim ile birlikte kamu yönetiminin devlet ya da siyasi yönetici tarafından sınırlandırılması ortadan kaldırılmakta ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarına yönetimden pay verilmektedir (Eryılmaz, 2015: 60).

6)*Performans denetimi/ölçülmesi*: Etkinlik ve ekonomikliğin sağlanması için performans sistemi ortaya çıkarılmıştır. Böylece çalışanların bireysel olarak değerlendirilmesi sağlanmaktadır. Bu sistemin uygulanması ile birlikte liyakatin ödüllendirilmesi, personel miktarının azaltılması ve personel istihdamında esnekliğin sağlanması mümkün kılınmaktadır. Bu yolla çalışanların kararlara katılımı ve insan kaynakları yönetimine ilişkin verilerden çok daha iyi şekilde faydalanılmasına olanak tanınmaktadır (Haktankaçmaz, 2009: 63). YKY’nin kamu hizmetlerini sayısallaştırarak ölçmesini mümkün kılan bu sistem sonuçlar üzerinden başarıyı değerlendirerek ve bunu halk ile paylaşarak kamuoyunun bu hususta

desteğini alabilmektedir. Performans denetimi ile kamunun verimli yönetilip yönetilmediği ve mali sorumlulukların yerine getirilip getirilmediğini değerlendirmek mümkün hale gelmektedir (Özmen, 2012:126-127).

7) *Katılımcılık (ast katılımının sağlanması/ aktif katılımlı yönetim)*: Bu ilke diğer birçok yeni kamu yönetimi ilkesinin de hayata geçmesini kolaylaştırmaktadır. Bu ilke birlikte karar vermek anlamına geldiği gibi üstler ile astlar arasında karar verme yetkisinin pay edilmesi anlamına da gelir. Dolayısı ile çalışanların kararlara katılması sağlanarak (Bakan ve Büyükebeşe, 2008: 34) hem fark edilmeyen hataların fark edilmesi hem de çalışanların işi sahiplenerek isteklendirilmesi mümkün hale gelmiş olacaktır.

8) *Alternatif hizmet sunma yöntemleri (özel sektör yönetim tekniklerinin kamuda kullanılması ve özel sektöre iş gördürme)*: YKY ile birlikte bürokrasi ile devleti küçültmek ve buna bağlı olarak özel sektör ile rekabeti gerçekleştirmek hedeflenmektedir. Bunu sağlamak adına kamu kuruluşlarında reformlar yapılarak tasarruf sağlanması, etkinliklerin artırılması ve rekabetin sağlanması amaçlanmıştır. Özelleştirme ve sözleşmecilik gibi teknikler ile kamunun hantallığı giderilmektedir (Özer, 2005: 246-247). Bazı ülkeler, bu hususta kamudaki eğitimi özel sektöre verdimekte ve özel sektörde çalışan yöneticileri kamu yönetimine görevlendirmektedir (Tutum, 1995: 137).

9) *İnisiyatif alan yönetici tipi (liderlik-esnek yönetim)*: Yeni yönetim anlayışı ile birlikte yönetici var olan sorunları tek başına çözmek yerine diğer çalışanların ve tarafların da katkısını alarak çözmektedir (Öztürk ve Coşkun, 2003: 76). Artık yönetici rutin işler yapmaktan sıyrılmış, özel sektör mantığı ile düşünmeyi öğrenmiş, önceden harekete geçebilmeyi ve hizmetleri kullanan kişileri dikkate alarak bir girişimci gibi hareket edebilmeyi yenilikçi yöntemler kullanarak geliştirebilmiş bir kişidir. Yeni anlayışın liderleri geleneksel tip yöneticilerin yaptığı gibi sadece siyasal iktidarın emrini bekleyen bir memur olmaktan kurtulup kurumunun hedeflerini belirleyen ve bunları gerçekleştirmeye dönük hareket eden ve bu hususta dış çevre ile ilişkileri yoğunlaştıran bir kişi haline gelmiştir. YKY profesyonel yönetici yetiştirmeyi, yöneticiyi yönetebilme hususunda özgürleştirmeyi, her faaliyete ilişkin görevlerin netleştirilmesini sağlamayı görev edinmiştir. YKY yönetmesine müsaade edilen bir yöneticinin sonuçlardan sorumlu tutulmasını öngörmektedir. Bu sistem hesap verme noktasında yöneticinin işini kaybedebileceği bir yapıyı getirmektedir. Geleneksel yapıda idareci, amir, müdür olarak anılan makamlar artık “yönetici” olarak anılmak sureti ile aslında yönetici makamlardakilerden beklentilerin de değiştiği görülmektedir (Haktankaçmaz, 2009: 66-67).

10) *Vatandaş-müşteri odaklılık (vatandaş müşteri olarak görme)*: Vatandaş/müşteri odaklılık anlayışı dendiğinde kamu yönetimi sistemine bireysel taleplerin önemsenmesi, kaliteye dair standartların konulması ve her işe dair işlem süreçlerinin belli hale getirilmesi akla gelmelidir. Bunun yapılmasındaki amaç topluma karşı kamu yönetimi sorumluluğunu geliştirerek toplumu ötekileştirmekten berileştirmeye çalışıp ona yönetimin paydaşı muamelesi yapmaktır. Bu şekilde davranılması ile kamuya dair vatandaş güveni sağlanmış olacaktır (Özmen, 2012:123). “Müşteri” kavramı, halk ile yönetim arası gelişen ilişkilerde “vatandaş” kavramına kıyasla daha kapsamlı olması ile kamu yönetiminin müşterilerinin somut ihtiyaçlarına daha fazla önemseyerek yönelmesi zorunlu olmaktadır (Eren, 2001: 106).

11) *Sonuç odaklı yönetim*: Yeni anlayış GKY'nin eksiklerini fark ederek sorunun çözümünü, “yöneticiye özgür yönetme hürriyetini verme, onları kaynak kullanmada rahat hale getirme ve onları yetkilendirme” de bulmuştur. Dolayısı ile sonuçlara odaklanmış bir yönetici tercihi odaklanılmaktadır. Yani yönetici artık kurallardan ziyade sonuçlardan sorumlu tutulmaktadır (Haktankaçmaz, 2009: 63-64).

12) *Rekabet/girişim sağlanması (rekabete dayalı yönetim)*: GKY'nin aksine teknoloji ve diğer şartlara bağlı olarak meydana gelen değişme ile 1980'lerde özellikle İngiltere'de muhafazakar hükümetlerce getirilen zorunlu rekabet ile bu eğilim yaygınlaşmıştır. Rekabet ile birlikte kamu yönetimi yeniliklere karşı isteklendirilecek, bu yenilikleri kullanarak verimliliğe erişecek ve böylece toplumun piyasa sisteminin nimetlerinden yararlanmasını sağlayacaktır. Böylece yeni anlayış rekabet odaklı yönetim anlayışı ile birlikte devleti sadece para harcayan değil, aynı zamanda para kazanan bir mekanizma haline getirebilmeyi hedeflemektedir (Kahraman, 2009 : 26-27).

13) *Büyük organizasyonların optimum büyüklükte birimlere bölünmesi ve kamu yönetiminde küçülme*: Yeni anlayışın sloganı “kürek çeken değil, dümen tutan devlet” tir. Diğer bir ifade ile devletin küçültülmesidir. Bu kapsamda özelleştirmeler yapılmakta, memur sayısı azaltılmakta, tekeller ortadan kaldırılmakta, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ve üçüncü sektör kuruluşlara kamu hizmetini özerk yönetim kudreti verilerek bir nevi devlet kontrolünden çıkarılması sağlanmakta, özel sektöre sözleşme yolu ile hizmet üretilmekte ve mevzuatın açıklanması ile rekabet hedeflenmektedir (Tutum, 1995:137). Buna bağlı olarak bakanlıklarda ve yönetim birimlerinde personel sayısının azaltılması ve daha yönetilebilir birimler oluşturularak bazı hizmetlerin dışarıya gördürülmesi sağlanmaktadır. Yani yeni yönetim anlayışı yönetimi parçalayarak hizmetlerin etkinliğini artırmaya çalışmaktadır (Özer, 2005: 245).

14) *Kamuoyu / vatandaş denetimi*: Yeni yönetim anlayışı getirdiği düsturlar (hizmette yerellik, şeffaflık vs.) ve demokrasi anlayışı ile daha katılımcı olması ile vatandaş söz sahibi hale getirmiştir. Yeni anlayış yönetimde gizliliği öldürerek yönetimde açıklığı getirmek sureti ile karar verilmesinde vatandaşın ve çalışanların fikrinin alınmasını amaçlamaktadır (Haktankaçmaz, 2009: 69; Öztürk ve Coşkun, 2003: 73,77). Dolayısıyla kamunun yönetilmesinden ziyade kamunun kendini yönettiği bir anlayışa geçilmesi ile birlikte birey devletle eşit konuma getirilmiş ve işbirliği halinde birlikte bir yönetim hedeflenmiştir (Nohutçu ve Balcı, 2003: 17). Bu kapsamda vatandaşın kurumları denetlemesine imkân veren “bilgi edinme hakkı” verilmesi söz konusu olmakta, böylece hem vatandaşın kamuya çeki düzen vermesi sağlanmakta hem de yönetim yöntemleri basitleştirilerek bürokrasi kırılmaktadır (Tutum, 1995: 138). Ayrıca hizmette yerellik ile hizmetler vatandaşa yakınlaştırılarak halkın yönetime aktif katılımı ile kamuoyu denetimi daha kapsamlı gerçekleştirilmeye ve hesap verebilirlik tesis edilmeye çalışılmaktadır (Haktankaçmaz, 2009: 62).

15) *Kaynak kullanımında disiplin (verimlilik-tutumluluk)*: Bu ilkeye göre öncelikle kurumları maliyetleri hesaplayabilir hale getirerek maliyetleri düşürebilme potansiyeli oluşturulmalıdır. Bu ilkenin işlemesi ile birey başı hizmet maliyeti sürekli düşürülerek ve daha yüksek hizmet kalitesi elde edilerek verimliliğin sürekli artırılması; bu bakış açısının güçlendirilmesi

ile kaynak kullanım sorumluluğunun yerleştirilmesi ve küresel anlamdaki standartlara göre bir bütçe sistemine geçilmesi söz konusu olmaktadır (Eren, 2001:103).

16) İnsan kaynakları yönetimi (personel gelişimine önem verme): İnsan kaynakları yönetimi çok kapsamlı bir özellik göstermektedir. Ülkenin unsurları ise, personel planlaması, personel seçilmesi, personellerin değerlendirilmesi, ücret sisteminin oluşturulması, personel geliştirilmesinin sağlanması ve personeli işten çıkarma konularıdır. Geleneksel yönetim sisteminin bu unsurlara bakışı ile yeni sistemdeki birbirinden farklıdır. Yeni sistemde çalışanların katılımı ve kendi kendilerini örgütlemeye şansları mevcut bulunmaktadır. Bu yeni yapıda personelin performansı ön plandadır (Eren, 2001:101). Bu noktada kamuda çalışan birisi bir maliyet unsuru olarak görülmekten ziyade “kurumu için en değerli varlık” olarak görülmeye başlanmakta; personelin imtiyazlı korunmasından uzaklaşarak eğitimine önem verilmekte ve verim alınamayan personelin işten atılmasının önü açılırken uzun süreli istihdam yerine sözleşmeli istihdam yaygınlaşmaktadır (Öztürk ve Coşkun, 2003: 77).

3. Kamunun Yönetici Çalışanları Üzerine Bir Araştırma

Bu bölümde Ankara'nın Şereflikoçhisar İlçesinde bulunan kamu ile alakalı olan kurumlarının yönetici personeli üzerine yapılan araştırmanın detayları, analizleri, bulguları ve sonuçlarına yer verilecektir. Öncelikle araştırma problemi, amacı, önemi, kapsamı ve yöntemine; ardından yapılan analizler neticesinde çalışmanın bulgularına ve bu husustaki çıkarımlara yer verilecektir.

3.1. Araştırma Problemi

Kamu yönetimindeki değişimin temel sebepleri bu çalışmanın kavramsal çerçevesinde verilmiş olsa da yine de bir cümle ile belirtmekte fayda görülmektedir. Kamu yönetimi sistemi, ihtiyaca cevap vermek, iç ve dış dinamiklerin memnuniyetini kazanmak adına değişmektedir. Bu noktada araştırmanın odaklandığı probleme bakmak gerekmektedir. YKY anlayışı bu gerekçelerden doğmuş olsa da bu anlayışı kamu kurumlarında tam manası ile uygulayabilmek bu yeni paradigma değişiminin kültürel anlamda yerleşmesi ile mümkündür. Çünkü 19. yüzyılın ortalarından beri süre gelen geleneksel anlayışın yerini almak hiç de kolay olmayacaktır. GKY'nin neredeyse tüm özelliklerine alternatif sunan YKY bir örgütsel kültür değişimi gerektirir. Bu gerçeği ortaya koymak yetmeyecektir. Çünkü örgüt kültürü değiştirme kolay yapılan bir şey değildir. Bu değişimin gerçekleşmesi personelin bu kültürü kabulüne bağlıdır. Personel ise bir değişimi, ancak bu konuda etkileyici olan ve YKY'ni kavramış bir liderin mevcudiyeti ve bunu içselleştirmeye dönük çalışmaları ile kabullenebilecektir. Bu problem üzerinde düşünüldüğünde, esasında YKY bu dönüşümü sağlayacak özgür ve karar veren, ayrıca kararlara katılımı sağlayan bir liderin varlığını kabul etmektedir. Dolayısı ile YKY'nin kültürünün kuruma yerleşmesi için evvela kurum yöneticisinde bu kültürün yerleşmiş olması gerekmektedir. Bu problem üzerinden kamu kurumlarında “YKY anlayışını, kamunun lider özellikler taşıması gereken yönetici personeli kabullenmiş mi (içselleştirmiş mi)?” sorusuna cevap bulmak adına bu çalışmanın yapılmasına gerek duyulmuştur. Öte yandan bu çalışmanın YKY gibi yeni modellerin ilçelere ne oranda sirayet ettiğini göstermesi de yeniliklerin merkez ve taşra arası yansıma dengelerini bize göstereceği için çalışmanın taşra özellikteki bir ilçede gerçekleştirilmesi problemi daha iyi ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı YKY örgüt kültürünün örgüt yöneticilerince ne derece kabullenildiğini/içselleştirdiğini ve kamu yöneticilerinin YKY anlayışının istediği lider tipine ne oranda benzediğini tespit etmektir.

Araştırmanın önemi ise literatürde görüldüğü üzere kamu yöneticisi sıfatını taşıyan farklı kurumlardan (belediye, kaymakamlık vs.) yöneticilere yapılmış ilk çalışma olması yanı sıra şu anki kamu yöneticilerinin görüşü çerçevesinde YKY kültürünü değerlendirip yöneticilerin bu kültürü içselleştirme durumlarını göstermek ve bunun yanında yöneticilerin YKY anlayışı doğrultusunda aranan liderlik özelliğini gösterip göstermediklerini ölçmeye dönük bir ilk çalışma özelliği göstermesidir.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesinde bulunan Belediye, Kaymakamlık, Adliye, Vergi Dairesi, SGK, ASKİ, Bakanlık İlçe Müdürlükleri, Okul Müdürlükleri, Hastane ve Sağlık Ocakları, Müftülük, Halk Eğitim Merkezi, Kredi ve Yurtlar Kurumu, Emniyet, Askeriye şeklinde kamu kurumu niteliğindeki tüm kurum yöneticilerine araştırma anketlerinin dağıtılması neticesinde kamunun geneline yayılarak yapılmaya çalışılmıştır. Anket içeriği YKY ile ilgili hemen hemen getirilen tüm kültürel özellikleri içermektedir. Çalışmada anket dolduran kesim müdür üzerinde görülen makamlar (belediye başkan ve yardımcısı, hakim, savcı vs), müdürler (kurumda müdür sıfatında çalışanlar), müdür yardımcısı statüsündeki makamlar ve dengi sekreter amir statüsündeki makamlar, şef ve dengi makamlar, üst düzey komutan, komiserler ve zabıtalara ile diğerleri (kurumda uzman olarak çalışanlar, avukatlar, hekimler şeklindeki emir veren makamlar) şeklinde ayrılmıştır.

Araştırma anketinin, dağıtımının söz konusu olduğu hafta, ilçe hizmetinde bulunup anketi doldurmaya rıza gösterenler tarafından yapılması çalışmanın ilk sınırlılığını oluşturmaktadır. Öte yandan Şereflikoçhisar'ın kültürel özelliği düşünüldüğünde, bu çalışmanın sonucu ülkenin büyük bir bölümündeki algıyı ortaya koysa da halkı ile birlikte yeniliklere daha açık modern ilçelerdeki algıyı tam olarak yansıtmaması mümkün değildir. Ancak modern ilçelerde, sonuçların, geleneksel ilçelerden daha iyi çıkacağı ve YKY'nin daha iyi oranda benimsenmiş olduğunun görüleceği de açıktır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evreni, Türkiye'de var olan tüm kamu yöneticisi çalışanlardır. Örnekleme ise Ankara'nın Şereflikoçhisar ilçesinde kamu yöneticisi olarak çalışanlardır. Şereflikoçhisar içerisinde askeri ve emniyet makamlarının da araştırmaya dahil

edilmesi sebebiyle (güvenlik amaçlı olarak bilgi verilmemesi durumu söz konusu) ve bazı makamların yönetici olarak değerlendirilmesi hususundaki tartışmalar nedeniyle (uzman, avukat gibi meslekler bazı durumlarda kamu yöneticiliği sayılabilir bazı durumlarda sayılamaz, ancak her ne kadar her kurumda emir veren kişiler tamamen tespit edilemese de bu çalışmada ilgili meslek mensubunun emir veren ve yetkili konumda olması gözetilmiştir) ilçe bünyesinde kamu çalışanları sayısını tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da yeterli görülen 110 anketin dağıtılması neticesinde 96 anket toplanmış ve 2 tanesinin kusurlu olmasına istinaden araştırma kapsamından çıkarılması ile 94 tane eksiksiz anket toplanması mümkün olmuştur. Dolayısıyla dağıtılan anketlere dönüt oranı % 86 civarında gerçekleşmiştir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma iki kısımdan meydana gelmektedir. Kavramsal çerçeve bölümü ulusal ve uluslararası literatürden gereği kadar kaynak toplanması sureti ile yerine getirilmiş ve özellikle Turan'ın (2011) tezi çerçevesinde oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü olan araştırma kısmı ise anket tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu bölümün oluşturulması için kapalı uçlu sorulardan müteşekkil 8 adet demografik içerik taşıyan sorunun yanı sıra 42 adet kapalı uçlu önerme bulunan bir anket uygulanmıştır. Demografik içerikli sorularda kamu yöneticilerinin cinsiyeti, medeni hali, yaşı, aile gelir durumu, eğitim düzeyi, Şereflikoçhisarlı olup olmadıkları, kaç yıldır kamu yöneticisi olarak çalışıyor oldukları ve kurumlarındaki yöneticilik statüleri sorulmuştur. Özellikle kurumdaki meslek (statü) tanımlarını iyi sınıflayabilmek için seçenek sunulmayarak kapalı uçlu sorularda küçük bir istisna uygulanmış, sonrasında statülere göre uygun bir sınıflama yapıp anket verilerinin SPSS programına işlenmesi söz konusu olmuştur. Geri kalan esas çalışma içeriğini oluşturan 42 önermenin ise 20 tanesi Özmen'den (2012) alınmak üzere; kalan 22 önerme ise kendisi de YKY alanında çalışmaları olan Al danışmanlığında Kahraman'ın (2009), Eryılmaz danışmanlığında çalışan Eren'in (2001), şu an yapılan çalışmanın teorik zeminini ağırlıklı olarak karşılayan ve bu çalışmanın yapılmasına dayanak oluşturan Oktay danışmanlığındaki Turan'ın (2011) çalışmaları temel oluşturmak sureti ile hazırlanarak yeni önerme olarak oluşturulup anket önermeleri tamamlanmıştır. 42 önermelik kısmın YKY özellikleri baz alınarak anket üzerinde bir sınıflama söz konusu olmamıştır. Bunun yapılmasıyla, kamu yöneticilerine yöneltilen önermeler ile yönetici kişinin "olmayan şeyi olmuş gibi işaretlemesinin önüne geçmek" adına ters önermeler verilerek doğru sonuca tam olarak erişmek ve yürütülen çalışmanın geçerliliğini ve kalitesini artırmak hedeflenmiştir. Yani burada yapılmak istenen şey, kamu yöneticisinin önermeler üzerinde esas olanın dışında göstermelik bir işaretleme yapmasını engellemektir. Çalışmada YKY'nin farklı özelliklerini ölçen önermelerin sıra gözetilmeksizin ankete serpiştirilmesine ilaveten "ters önerme" şeklinde hazırlanmış önermelerin de hazırlanarak anket içerisine yerleştirilmiş olması ile yöneticilerin cevaplarındaki çelişkili durumları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Böylece gerçek kanaatin ortaya çıkma ihtimali daha da güçlenecektir. Bunun dışında bazı önermeler YKY anlayışının birkaç temel özelliğine birden karşılık gelmektedir. Bu nedenle aynı önermeye verilen cevapla kamu yöneticisinin YKY'nin farklı özellikleri üzerindeki görüşü birlikte ortaya çıkarılmaktadır. Bu durum da göz önüne alınarak önermeler daha sonrasında YKY özelliklerine göre sınıflara ayrılmıştır. YKY'nin özelliklerinin ayrılması ile o özellikteki önermelerin bir araya getirilerek birlikte değerlendirilmesi ve yorumlanması söz konusu olmuştur. Böylece yöneticilerin gerçek kanaatleri birlikte değerlendirilebilmiştir. YKY'nde toplamda 16 tane özellik gözetilmiş ve önermeler bu özelliklere göre gruplara dağıtılmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bazı önermeler ve bu önermelere verilen cevaplar ayrı özellikler içerisinde yeniden değerlendirilmiştir. Bu 16 özellik kendi içerisinde değerlendirilerek YKY kültürü ve liderlik özellikleri temel alınarak yorumlanmıştır. Bunun dışında bazı önermelerin ve bazı demografik değişkenlerin birlikte tablolaştırılarak yorumlanmasına gidilmiştir. Anket önermelerine verilen cevapların 5'li likert ölçeği verilen "(1)Kesinlikle Katılmıyorum", "(2)Katılmıyorum", "(3)Kararsızım", "(4)Katılıyorum" ve "(5)Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde belirlemiş olan beş seçenektan bir tanesini seçmek sureti ile işaretlenmesi istenmiştir.

Anketler kurumlara kimi zaman randevu olarak, kimi zaman doğaçlama gelişerek 8.05.2017 ile 26.05.2017 tarihleri arasında mesai veya randevu saatleri arasında dağıtılmıştır. Anketler, doldurma konusunda istekli olan personele verilmiş ve yeterli bir sürenin sonunda toplanmıştır.

Anket üzerinde "nesnellığın sağlanması adına" dolduran kişilerin isim yazmalarına ilişkin bir talepte bulunulmamıştır. Anket üzerinde, anketi doldurması gereken kişilerin "kamu yöneticisi statüsündeki kişiler" olması gerektiği belirtilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 16.0 programı aracılığıyla analiz edilmiş, bu konuda var olan veriler, frekans (frequencies) analizi, yüzdeler dağılımları (descriptives), çapraz tablo (crosstabs) analizi, güvenilirlik (reliability) analizi ve anket soruları/önermeleri özellik puanı hesaplaması (compute variable) analizi şeklinde değerlendirilmiştir. Özellikle çalışmanın, yorumsal yönünde ağırlık kurulmaya ve okuyan herkesin anlayacağı sadelikte olmasına özen gösterilmiştir.

YKY özelliklerinin belirlenmesinde literatürdeki YKY özellikleri baz alınmıştır. Ters önermelerin beklenen katılım değerleri tabloların "beklenen ortalama" kısmında verilmiştir (Özmen, 2012:197). Ters önerme özelliği olmayan önermelerin ise "beklenen ortalama" puan kısmı boş bırakılmıştır. Çalışmada sadelik ve anlaşılabilirlik gözetilmesine bağlı olarak anova ve t-testi gibi birçok analizin yapılmasından özellikle kaçınılmıştır. Çalışmaların rakamlara boğulması yerine yorumlamalar ile kamu yönetimindeki gerçekleri yansıtmak amaçlanmıştır. Faktör analizinin yapılmasından özellikle uzak kalınmıştır. Çünkü bu çalışmadaki öncelikli amaç YKY'nin tüm özelliklerini görünür hale getirerek yönetici bakış açısını ayrı ayrı yorumlamaktır. Ayrıca faktör analizi yapılmayarak önerme kaybı yaşanmasının önüne geçilmiş ve de aynı önermeler farklı YKY özelliklerinin yorumunda kullanılabilmiştir.

3.6. Bulgular

Ankara ili Şereflikoçhisar ilçesi kamu yöneticisi çalışanlarının doldurdukları anketler doğrultusunda elde edilen verilerin analizi ışığında ulaşılan bulgular aşağıdaki başlıklar altında verilmiş ve bu bulgulara dayanılarak yorumlama yoluna gidilmiştir.

3.6.1.Örneklemin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Demografik özellikler içeren 8 adet soru yöneltilmiştir. İlgili sorulara yönelik yapılan frekans analizi ve yüzdelik dağılım neticesinde elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Katılımcıların % 79,8'i (75 kişi) erkek, % 20,2'si (19 kişi) kadındır. Anket formunu dolduran personelden % 81,9'u (77 kişi) evli, % 18,1'i (17 kişi) bekârdır. Katılımcılardan % 4,3'ü (4 kişi) 18-25 yaş aralığında, % 34,0'ı (32 kişi) 26-35 yaş aralığında, % 40,4'ü (38 kişi) 36-45 yaş aralığında, % 18,1'i (17 kişi) 46-55 yaş aralığında ve %3,2'si (3 kişi) 56 yaş ve üzeri grubu oluşturmaktadır. Aylık gelir durumuna baktığımızda katılımcılardan % 21,3'ü (20 kişi) 2500-3000 arası, % 26,6'sı (25 kişi) 3001-3500 arası, % 26,6'sı (25 kişi) 3501-4000 arası, % 9,6'sı (9 kişi) 4001-5000 arası, % 16,0'ı (15 kişi) 5001 ve üzeri gelir elde ettiklerini bildirmişlerdir.

Tablo 1.Demografik Değişkenlere Göre Tanımlayıcı İstatistik Bilgiler

Değişkenler	Frekans (S)	Yüzde (%)	Değişkenler	Frekans (S)	Yüzde (%)
Cinsiyetiniz?			Eğitim Düzeyiniz?		
Kadın	19	20,2	Lise	9	9,6
Erkek	75	79,8	Ön Lisans	26	27,7
Toplam	94	100,0	Lisans	46	48,9
Medeni Haliniz?			Lisansüstü		
Evli	77	81,9	Toplam	94	100,0
Bekâr	17	18,1			
Toplam	94	100,0			
Yaşınız?			Şereflikoçhisarlı mısınız?		
18-25	4	4,3	Evet	32	34,0
26-35	32	34,0	Hayır	62	66,0
36-45	38	40,4	Toplam	94	100,0
46-55	17	18,1	Kaç yıldır bu kurumda çalışıyorsunuz?		
56 ve üzeri	3	3,2	1 yıldan az	6	6,4
Toplam	94	100,0	1-3 yıl	15	16,0
Aile Gelir Durumunuz (Aylık TL)?			4-6 yıl	16	17,0
2500-3000 arası	20	21,3	7-9 yıl	8	8,5
3001-3500 arası	25	26,6	10-12 yıl	8	8,5
3501-4000 arası	25	26,6	13-15 yıl	9	9,6
4001-5000 arası	9	9,6	16 yıl ve üzeri	32	34,0
5001 ve üzeri	15	16,0	Toplam	94	100,0
Toplam	94	100,0			
Kurumdaki Statünüz Nedir?					
Müdür üzeri makam (Belediye başkanı veya yardımcısı, kaymakam, savcı, hakim vs.)	3	3,2	Şef ve dengi makam	26	27,7
Müdür ve dengi makam	20	21,3	Kamutan, komiser, zabıta vs.	13	13,8
Müdürü Yardımcısı ya da dengi Sekreter amir vs.	18	19,1	Diğer (Uzman veya yardımcısı, doktor, avukat vs.)	14	14,9
			Toplam	94	100,0

Katılımcıların eğitim durumuna ilişkin frekans dağılımı ve yüzdeye bakacak olursak % 9,6'ı (9 kişi) lise, % 27,7'si (26 kişi) ön lisans, % 48,9'u (46 kişi) lisans ve % 13,8'i (13 kişi) lisansüstü mezunu olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılardan % 34,0'ının (32 kişi) Şereflikoçhisarlı ve % 66,0'ının (62 kişi) diğer memleketlerden olduğu görülmektedir. "Kaç yıldır bu kurumda çalışıyorsunuz" sorusuna ise % 6,4'ü (6 kişi) 1 yıldan az, % 16,0'ı (15 kişi) 1-3 yıl, % 17,0'ı (16 kişi) 4-6 yıl, % 8,5'i (8 kişi) 7-9 yıl, % 8,5'i (8 kişi) 10-12 yıl, % 9,6'sı (9 kişi) 13-15 yıl ve % 34,0'ı (32 kişi) 16 yıl ve üzeri süreler belediye çalıştıklarını belirtmişlerdir. "Kurumdaki statünüz nedir" sorusuna ise katılımcıların % 3,2'si (3 kişi) müdür üzeri makam (belediye başkanı veya yardımcısı, kaymakam, savcı, hakim vs.), % 21,3'ü (20 kişi) müdür ve dengi makam, % 19,1'i (18 kişi) müdürü yardımcısı ya da dengi sekreter amir vs., % 27,7'si (26 kişi) şef ve dengi makam, % 13,8'i (13 kişi) komutan, komiser, zabıta vs. ve de % 14,9'u (14 kişi) diğer (uzman veya yardımcısı, doktor, avukat vs.) seçeneğini işaretleyerek cevap vermişlerdir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa katılımcılardan erkek olanların sayısı kadınların 4 katıdır ki bu durum erkeklerin bayanlardan daha çok yöneticilik yaptığını göstermektedir. Aynı şekilde yöneticilerden her 5 kişiden 4'ü evlidir. Bekâr olanların çoğunluğu askeri amirlerden oluşmakta olduğuna göre yöneticilerin genelinin evlilerden oluştuğu söylenebilir. Yöneticilerden neredeyse % 75 kadarı 26 ile 45 yaş arası personelden oluştuğu görülmektedir ki bu durum yönetici potansiyelin genelde gençlerden oluştuğunu göstermektedir. Ancak bu yaş sınırının bu şekilde genç çıkmasında özellikle okul yöneticileri ve askeri yöneticilerden veri toplanmış olması etkili olmuştur. Bu şekilde görüldüğü üzere yöneticilik makamında gençlerin olması daha çok askeri kurum ve okul kurumlarda yaygındır. Gelir durumu analiz edildiğinde veriler 2017'nin 6. ayında toplandığından şu an itibarıyla daha yüksek olduğu söylenebilir. Öğrenim durumu itibarı ile durumu değerlendirdiğimizde yöneticilerin % 80'in üzerinde bir kısmının üniversite ve üzerinde eğitim aldığı görülmektedir. Özellikle

ilkokul ve ortaokul seçeneklerinin işaretlenmemesi söz konusu olduğundan tabloya işlenmeye gerek duyulmamıştır. Lise mezunu olarak kalan % 9'luk kesim ise genel itibarı ile askeri personelden genç yaşta mesleğe atılanlar ile yaşlı personelden oluşmaktadır. Katılımcıların % 66'lık bir kısmının Şereflikoçhisarlı olmaması söz konusudur. Ancak öte yandan %34'lük ciddi bir kesim ise amir olarak kendi ilçesine hizmet etmektedir. Yöneticilerden % 34'ünün 16 yıl ve üzeri yöneticilik yapması mesleklerinde mümkün olduğu kadar tecrübeli olduklarını göstermektedir. % 27'lik bir kesim 7 ila 15 yıl amirlik yapmakta ve % 40 civarı bir oranda 6 yıldan az süreli yöneticilik yapmaktadır. Dolayısıyla % 60 üzeri bir kesim tecrübeli denecek bir süre yöneticilik yapmış ve vazifesini iyi bir şekilde tanıyacak kadar yöneticilik vazifesinde kalmıştır. Bu durumun anket sorularına verilen cevaplarda veri kalitesini artıracığı da ortadadır. Katılımcıların % 40'lık bir kesimi müdür ve yardımcılığı makamına sahip olmakta, % 28'i ise şef ve dengi makamlarda bulunmaktadır. Dolayısı ile neredeyse %70'lik kesim tam anlamı ile astlarına emir verip kurumu yönetmede söz sahibi bir duruma sahiptir ki bu durum da anket verilerinin konu üzerindeki etkisini artıracaktır.

3.6.2. Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırma değişkenlerinin güvenilir durumunu belirlemek adına Cronbach's Alpha katsayısı değerlendirilmiştir. Bu katsayının 0,80-1,00 arası bir değere sahip olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu göstermektedir (Özdamar, 1999:522). Analize göre Cronbach's Alpha değeri 0,885 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu kabul etmektedir.

3.6.3. Örneklemin Önermelere Verdikleri Puan Ortalamalarına İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında "hizmette yerellik, hesap verebilirlik, şeffaflık, yönetim, performans denetimi, katılımçılık, alternatif hizmet sunma yöntemleri, inisiyatif alan yönetici tipi, müşteri odaklılık, sonuç odaklılık vs." olmak üzere YKY'nin 16 özelliğini ortaya koymak adına hazırlanmış 42 adet önermeye kamu yöneticisi olarak çalışanlar tarafından ne ölçüde katıldığına ve bu katılımların 16 özellik itibarı ile sınıflandırılmış sonuçlarına ilişkin bulgulara yer verilecektir.

Özellikle katılım durumu oranlaması ve yorumlamasında "kararsızım" seçeneğini işaretleyenler yoruma dahil edilmeyerek katılan ve katılmayanların oranları kıyaslanarak yorumlama yapılmıştır.

Öte yandan bu anket önermelerinin bazıları aynı anda YKY'nin birden çok özelliği içerisinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle önermelerin başka özellikler altında tekrar yazılması söz konusu olmaktadır. Toplamda 16 özelliğe tasniflenen önermeler ve katılım durumlarına ilişkin yorumlamalar aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

3.6.3.1. Hizmette Yerellik Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Hizmette yerellik özelliği kapsamında belirlenmiş 2 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Hizmette Yerellik Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	1)Hizmette Yerellik Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
12	Merkezi yönetimin icrai görevlerinin birçoğunu yerel yönetimlere devretmesi federatif yapıya zemin hazırlar.	9	9,6	10	10,6	24	25,5	43	45,7	8	8,5	3,3298	1,6702
20	Eğitim, sağlık gibi hizmetler yerel yönetimlere devredilirse daha fazla etkinlik, verimlilik ve halkın memnuniyeti sağlanmış olur.	15	16,0	22	23,4	22	23,4	22	23,4	13	13,8	2,9574	

Tablo 2'de görüldüğü üzere iki adet önerme mevcuttur. 12 numaralı önermeye bakıldığında 94 katılımcıdan 51 tanesi (% 54,2) bu önermeye dair belirttikleri katılma talepleri ile aslında katılmayan 19 kişiye (% 20,2) nazaran merkezi yönetimden yerele doğru bir yetki aktarılmasına sıcak bakmadıklarını, dolayısı ile YKY anlayışının hizmette yerellik ilkesine ilişkin olarak iyi bir algıları olmadığı görülmektedir. Öte yandan 20 nolu önermeye verilen 2,96 civarındaki katılım oranı ise "katılmıyorum" çizgisine daha yakındır. Bu durum aslında 12 nolu ters önerme ile 20 numaralı önermeye katılımcıların hemen hemen aynı görüşle baktıklarını ve YKY'nin hizmette yerellik özelliğini yöneticilerin yarısından biraz fazlasının iyileştirmede bize göstermektedir. Yöneticilerin yarısından fazlası hizmetlerin sunumunu merkezin yapması gerektiğini ve bu durumun halkı daha memnun edeceğini düşünmektedir. Özellikle 12 nolu önermeye 51 kişi katılırken 19 kişi "katılmıyorum" cevabını vermek sureti ile yöneticilerin çoğunluğu yetkilerin merkezden aşağı doğru kaydırılmasını riskli görmektedirler. Bu durum GKY kültürünün hâkim olduğu yönetici tipinin varlığının devam ettiğini göstermektedir.

3.6.3.2. Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Hesap verebilirlik (hesap verme sorumluluğu) özelliği kısmında katılımcılara toplamda 6 adet önerme yöneltilmiştir. Bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	2)Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
2	Bir yönetici %99 başarılı olduğunda fazla dikkat çekmez ancak %1 oranında yapacağı hata onu hemen gözden düşürür, dolayısıyla risk almak tehlikelidir.	9	9,6	49	52,1	10	10,6	21	22,3	5	5,3	2,6170	2,383
9	Kamu kaynaklarını kullananların, kaynakları kendilerine emanet edenlere karşı kaynakların kullanımı ve görevin nasıl yerine getirildiği hususunda açıklamada bulunma sorumluluğu bulunmalıdır.	7	7,4	6	6,4	6	6,4	40	42,6	35	37,2	3,9574	
18	Faaliyet raporlarını hazırlamak, kamu kurumları için bir zaman kaybidir.	13	13,8	38	40,4	14	14,9	18	19,1	11	11,7	2,7447	2,2553
23	Bir yönetici her zaman kurumun menfaatine hareket eder. O sebeple yaptıkları işlerin sonuçlarından sorumlu tutulması yanlıştır.	12	12,8	39	41,5	19	20,2	19	20,2	5	5,3	2,6383	2,3617
24	Kamu yöneticilerinin çok daha fazla karar alma ve geniş takdir yetkileri ile donatılmaları hesap verebilme konusunda sorun yaratacağından kurallara uygun yönetimin sürdürülmesi daha faydalı olacaktır.	7	7,4	11	11,7	26	27,7	32	34,0	18	19,1	3,4574	1,5426
40	Kurumlarda yapılan işlerde daha fazla yetkilinin imzasıyla yapılan iş kurum ve halk için daha güvenilir ve faydalıdır.	8	8,5	28	29,8	20	21,3	29	30,9	9	9,6	3,0319	1,9681

Tablo 3'de YKY'nin temel ilkelerinden hesap verebilirlikle ilgili 6 adet önerme olduğu ve 9 nolu önerme haricinde diğer önermelerin ters önerme niteliği taşıdığı görülmektedir. 2 nolu önermeye katılım durumu incelendiğinde 58 kişinin (% 61,7) katılmadığını, yani yöneticilerin küçük başarısızlıklarının vatandaş gözündeki değerini düşürmeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu soruya katılım oranları ile 26 yönetici haricindeki 58 yöneticinin "risk almanın tehlikeli olmadığını" kabul ettikleri yorumuna ulaşılmaktadır. 9 nolu önerme haricinde diğer önermeler ters önerme niteliği taşıması ile yöneticilerin hesap verebilirlik ile ilgili gerçek düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. 9 nolu önermeye katılım oranı 3,96 ve 75 yönetici (% 79,8) tarafından "katılıyorum" bandında onaylanması ile yöneticilerin hesap verme hususunda vatandaşa hesap vermeyi kabul ettikleri görülmektedir. 18 nolu önermeye verilen katılım oranları ise 51 yöneticinin (% 54,2) faaliyetleri içeren faaliyet raporları yolu ile hesap verebilirliğin olması gerektiğini ve YKY'nin bu özelliğini içselleştirdiklerini, 29 yönetici (% 30,8) ise bu husustaki rapor hazırlığını zaman kaybı olarak görüp YKY'nin içselleştirilmesinden uzak olduklarını göstermektedir. 23 nolu önermeye 51 yönetici katılmayarak (% 54,3) YKY yönünde içselleştirme yönlü eğilim gösterirken ve yöneticilerin yaptıklarının sonuçlarından hesap vermesi gerektiğini onaylarken 24 katılımcı (% 25,5) bunun aksi yönde bir görüş ile YKY'nin bu ilkesinden sapma göstermektedir. 24 nolu önerme ise kamu yöneticisinin hesap vermek yerine geleneksel anlayışta kuralcı davranması gerektiğini önermekte ve bu önermeye 18 kişi (19,1) "katılmıyorum" cevabını verirken 50 kişi (% 53,1) bu duruma katıldıklarını beyan eden cevabı vermiştir. Bu durum aslında GKY anlayışının kuralcılık zihniyetinin yöneticilerde devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu sonuç, hesap vermek yerine kurallara sığınmanın yöneticiler için daha tercih edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu görüşü destekler nitelikteki 40 nolu önermeye verilen cevaplar da, yöneticinin bir işi yaparken daha fazla kişinin imzasının olmasını istediği yönündeki önermeye 36 kişinin (% 38,3) katılmadığı, ancak 38 kişinin (% 40,5) katıldığı görülmektedir. Bu durum, yöneticilerden az farkla da olsa çoğunluğunun görev sorumluluğunu yaymayı istediğini göstermektedir. 6 önermenin tamamı kendi içerisinde değerlendirildiğinde aslında yöneticilerin çoğunluğunun hesap verme sorumluluğunun olması gerektiğini onayladıklarını; ancak fırsat bulduklarında kuralcı olmaya daha yatkın olduklarını ve hesap verme sorumluluğunu yayma ve başka kişiler ile paylaşma noktasında karar verme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

3.6.3.3. Hizmette Kalitenin Sağlanması (Kurallardan Ziyade Hedef ve Misyona Yönelme) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Hizmette kalitenin sağlanması (kurallardan ziyade hedef ve misyona yönelme) özelliği kısımda ise katılımcılara toplamda 6 önerme yöneltilmiş ve verilen cevaplara göre bulunmuş ortalama değerler Tablo 4’de belirtilmiştir.

Tablo 4. Hizmette Kalitenin Sağlanması (Kurallardan Ziyade Hedef ve Misyona Yönelme) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	3)Hizmette Kalitenin Sağlanması (Kurallardan Ziyade Hedef ve Misyona Yönelme) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
3	Bir hizmetin kalitesinden çok ne kadar fazla kişiye sunulmuş olduğu önemlidir.	16	17,0	22	23,4	16	17,0	32	34,0	8	8,5	2,9362	2,0638
13	Vatandaşa hizmet noktasında işin kaliteli ve hızlı yapılması değil, kurallara uygun yapılıp yapılmadığı önemlidir.	9	9,6	25	26,6	14	14,9	34	36,2	12	12,8	3,1596	1,8404
24	Kamu yöneticilerinin çok daha fazla karar alma ve geniş takdir yetkileri ile donatılmaları hesap verebilme konusunda sorun yaratacağından kurallara uygun yönetimin sürdürülmesi daha faydalı olacaktır.	7	7,4	11	11,7	26	27,7	32	34,0	18	19,1	3,4574	1,5426
28	Kurum içerisinde çok daha fazla sayıda amirlik makamının olması ve hiyerarşinin yukarı doğru daha çok makama kapsaması yönetimde kaliteyi artıracaktır.	26	27,7	30	31,9	21	22,3	15	16,0	2	2,1	2,3298	2,6702
34	Kamuda kaynak kullanımında tutumlu davranılırsa hizmetlerin kalitesi düşer.	15	16,0	41	43,6	12	12,8	19	20,2	7	7,4	2,5957	2,4043
40	Kurumlarda yapılan işlerde daha fazla yetkilinin imzasıyla yapılan iş kurum ve halk için daha güvenilirdir ve faydalıdır.	8	8,5	28	29,8	20	21,3	29	30,9	9	9,6	3,0319	1,9681

Tablo 4’de 6 adet önerme mevcuttur ve hepsi ters önerme niteliği taşımaktadır. 3 nolu önermeye 38 kişi (% 40,4) katılmamış 40 kişi (% 42,5) katılmıştır. Bu durumda yöneticilerin görüş bildirenlerinden yarısından az bir fazlasının hizmet kalitesi deyince hizmetin daha fazla kişiye sunulması manasını çıkarmakla kaliteyi yanlış yorumlamakta ve kaliteden uzaklaşmakta olduğu görülür. 13 nolu önermeye 34 yönetici (% 36,2) katılmazken 46 kişi (% 49) katılmak sureti ile yöneticilerin çoğunluğunun hizmet kalitesinden ziyade kurallara uygun çalışmanın daha önemli olduğunu bildirmişler ve böylece kaliteden uzaklaşmışlardır. 24 nolu önermeye 18 kişi (% 19,1) katılmazken 50 kişi (% 53,1) katıldığını belirtmiştir. Bu durum yöneticilere daha kaliteli hizmet sunmaları için takdir hakkı ve serbestlik verilmesine rağmen onların çoğunluk ile kuralcılık çerçevesinde daha istekli olduklarını göstermektedir. 28 nolu önermeye 56 kişi (% 59,6) katılmayarak ve 17 kişi (% 18,1) katılarak yatay bir hiyerarşik yapıyı benimsediklerini göstermektedir. Diğer bir ifade ile yöneticilerin çoğunluğu dikey hiyerarşik bir yapıyı olumsuz kabul ederek kalite yönlü bir yaklaşım benimsemişlerdir. 34 nolu önermeye 56 kişi (% 59,6) katılmayarak 26 kişi (% 27,6) katılarak kamu kaynaklarının kullanımında israfı kabul etmediklerini çoğunlukla göstermişler ve israf yaparak hizmet kalitesinin artmayacağını belirtmişlerdir. 40 nolu önermeye yöneticilerin 36’sı (% 38,3) katılmayarak ve 38’i (% 40,5) katılarak görüş bildiren yöneticilerden az bir fazlasının işte daha fazla yetkilinin imzasının olduğu bir işin daha güvenilir ve faydalı olduğunu düşünmekte ve böylece kaliteden uzaklaşma eğilimi göstermektedirler. 6 önerme bir bütün olarak değerlendirildiğinde yatay organizasyon yapısının benimsendiği ve israfı kalitenin artmayacağını bildiği ortada olmakla beraber yöneticilerin kuralcılığa daha yatkın olduğu görülmek sureti ile hizmet kalitesinden uzaklaştıkları ve bu hususta YKY ilkelerinden hizmet kalitesinden uzaklaştıkları ve iyileştiremedikleri görülmektedir.

3.6.3.4. Açık ve Şeffaf Yönetim (Şeffaflık) ile Bilgi Edinme Hakkı Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY’nin açık ve şeffaf yönetim (şeffaflık) ile bilgi edinme hakkı özelliği kapsamında belirlenmiş 6 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Açık ve Şeffaf Yönetim (Şeffaflık) ile Bilgi Edinme Hakkı Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	4)Açık ve Şeffaf Yönetim (Şeffaflık) ile Bilgi Edinme Hakkı Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
4	Kamu kurumlarının aldıkları tüm kararlar gerekçelendirilmelidir.	7	7,4	11	11,7	14	14,9	38	40,4	24	25,5	3,6489	
5	Bilgi edinme hakkı, vatandaşların kamu yönetimine olan güvenini arttırmaktadır.	1	1,1	9	9,6	15	16,0	34	36,2	35	37,2	3,9894	
9	Kamu kaynaklarını kullananların, kaynakları kendilerine emanet edenlere karşı kaynakların kullanımı ve görevin nasıl yerine getirildiği hususunda açıklamada bulunma sorumluluğu bulunmalıdır.	7	7,4	6	6,4	6	6,4	40	42,6	35	37,2	3,9574	
10	Bilgi edinme hakkı, kamu kurumlarının hareket yeteneğini kısıtladığından bu konuda amirin takdir yetkisi olmalıdır.	8	8,5	24	25,5	25	26,6	26	27,7	11	11,7	3,0851	1,9149
15	Şeffaf yönetim anlayışı, kamu yönetiminde memurların denetimden kaçınmalarını engeller.	13	13,8	27	28,7	14	14,9	25	26,6	15	16,0	3,0213	
41	Kurumların çok fazla denetlenmesi kurumu disiplinli davranmaya ittiğinden personeli tedirgin ederek verimi azaltmaktadır.	10	10,6	27	28,7	13	13,8	36	38,3	8	8,5	3,0532	1,9468

Tablo 5'te görüldüğü üzere 6 adet önerme mevcuttur. Bu önermelerin tamamına katılım oranının 3'ün üzerinde olarak "katılıyorum" şeklinde çıktığı görülmektedir. Özellikle 4, 5 ve 9 nolu önermelere katılım oranı 4'e yaklaşmıştır. 4 nolu önermeye 62 kişinin (% 65,9) katıldığı ve 18 kişinin (% 18,4) katılmadığı görülmektedir. Bu katılım oranı, yöneticilerin gerekçeye dayanmayan bir karar almak istemeyerek şeffaflık yönlü eğilimde olduklarını göstermektedir. 5 nolu önermeye ise 69 kişi (% 73,4) "katılıyorum" bandında cevap vererek 10 kişi (% 10,7) ise katılmayarak ciddi bir çoğunlukla yöneticiler "bilgi edinme hakkının" kamu yönetiminde vatandaşın güvenini artıran bir uygulama olduğunu kabul etmişlerdir. 9 nolu önermeye bakıldığında ise 75 kişilik (% 79,8) ciddi bir yönetici çoğunluğun "vatandaşa açıklama yapma sorumluluğu" olduğunu kabul etmişlerdir. 10 nolu önerme ise ters önerme içeriği ile 37 kişi (% 39,4) katıldığını beyan ederken 32 kişi (% 34) katılmadığını beyan etmiştir. Az bir farkla yöneticilerden çoğunluk kesimin bilgi edinme hakkının kamu kurumlarının hareket yeteneğini kısıtladığını bu nedenle amire takdir yetkisi verilmesi, gerektiğini söyleyerek aslında 5 nolu önerme ile birlikte "bilgi edinme hakkının vatandaşın kamuya olan güvenini artırdığını, fakat bu hakkın aynı zamanda kurumun hareket yeteneğini kısıtladığını" bildirmişlerdir. 15 nolu önermeye bakıldığında yöneticilerden 40 tanesi (% 42,6) şeffaf yönetimin iyi bir denetim olduğunu, 40 tanesi de şeffaf yönetim olsa da memurun denetimden kaçabileceğini bildirmiştir. Dolayısı ile bu durum şeffaf yönetim yapılırsa da memurun denetim konusunda kendisini işten sıyrabilme fırsatı olabileceğine dair kusurun devam ettiğini göstermektedir. 41 nolu önermeye bakıldığında 44 kişi (% 46,8) katıldığını, 37 kişi (% 39,3) ise katılmadığını belirtmiştir. Ters önerme içeriği olması ile bu önermenin sonucu olarak az bir farkla da olsa yöneticilerin çoğunluk kısmının çok fazla denetimin verimi azaltacağı yönünde değerlendirmeleri söz konusudur. Önermeleri birlikte değerlendirdiğimizde 4 ve 9 nolu önermeler, şeffaflığın içselleştirilmesi hususunda yöneticilerde güçlü bir adım görünürken 15 nolu önermeye göre her ne olursa olsun yöneticilerin, şeffaflığı iyi bir denetim türü olarak değerlendirme hususunda güçlü olmadıkları görülmekte, 41 nolu önermeye verilen cevap da bu önermeye güç vererek kamunun çok denetlenebilir olmasının verimi artıracağına dair kanaatin yarı yarıya bir oranın üzerinde olması ile şeffaflığın benimsenmesine rağmen içselleşmesi hususunda tam bir kabul gördüğü söylenemez. Öte yandan 5 nolu önerme YKY'nin getirdiği bilgi edinme hakkının vatandaşı kamu yönetimine karşı güvenini artıracak güçlü bir oranla kabul ederken; 10 nolu önermeye katılım oranı bu hakkın vatandaşa verilmesinin kurumun hareket yeteneğini kısıtladığı yönünde yarıya yakın bir katılım olması ile aslında bilgi edinme hakkının tam olarak içselleştirilmediğini bize göstermektedir.

3.6.3.5. Yönetişim (Katalizörlük) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Yönetişim (katalizörlük) özelliği kapsamında belirlenmiş 3 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Yönetişim (Katalizörlük) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	5)Yönetişim (Katalizörlük) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
6	Etkin, bağımsız, saydam, denetlenebilen bir kamu hizmeti; özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesiminin birlikte işbirliği ve ortaklığı ile mümkündür.	13	13,8	8	8,5	13	13,8	38	40,4	22	23,4	3,5106	
16	Toplumsal aktörlere (Sivil Toplum Kuruluşları gibi) karar alma sürecine katılma fırsatı verilmesi, yönetim sürecine müdahale olup kamu yararını olumsuz yönde etkiler.	13	13,8	28	29,8	22	23,4	27	28,7	4	4,3	2,7979	2,2021
36	Devletin faaliyet alanı her zaman geniş olmalı, özel sektör ve Sivil Toplum Kuruluşlarından her zaman önde olmalıdır.	6	6,4	15	16,0	21	22,3	37	39,4	15	16,0	3,4255	1,5745

Tablo 6 YKY'nin yönetim özelliği hususunda 3 önermeye yer vermektedir. 6 nolu önerme ile yöneticilerin 60 tanesinin (% 63,8) "katılıyorum", 21 tanesinin (%22,3) "katılmıyorum" çizgisinde cevap vermiştir. Dolayısı ile bu oran bize yöneticilerin güçlü olarak yönetimi benimsediklerini göstermektedir. 16 nolu ters önermeye ise 31 kişi katılarak devletin yetkilerinin toplumsal aktörlere dağıtımını benimsemezken, 41 kişi (% 43,6) katılmayarak devletin yetkilerinin toplumsal aktörlere dağıtımını benimsediklerini bildirmişlerdir. Dolayısı ile verilen karar yine yönetimin kabulü yönündedir. 36 nolu ters önermeye ise 52 kişi (% 45,4) "katılıyorum" deyip devletin büyümesinden yana kanaatleri olduğunu; 21 kişinin (% 22,4) ise "katılmıyorum" diyerek devletin büyümesine ve her alanda aktif olmasına sıcak bakmadıklarını bildirmişlerdir. Dolayısı ile her ne kadar yöneticiler diğer önermelerde yönetimi destekler görünseler de devletin küçülmesini de istememekteydiler. Bu üç önerme birlikte değerlendirildiğinde yöneticiler devletin yetkilerinin özel sektör ve sivil topluma dağıtılarak devletin küçültülmesi hususunda çoğunluk olarak olumlu görünseler de aslında devletin her daim özel sektör ve sivil toplumdaki daha yetkili olmasını benimsediklerini göstermeleri ile YKY'nin bu ilkesini tam manası ile içselleştiremediklerini göstermişlerdir.

3.6.3.6. Performans Denetimi/Ölçülmesi Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY'nin performans denetimi/ölçülmesi özelliği kapsamında belirlenmiş 2 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Performans Denetimi/Ölçülmesi Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	6)Performans Denetimi/ Ölçülmesi Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
7	Kamu kurumlarında görev yapan personelin maaşı performans ölçütleri kullanılarak belirlenmelidir.	6	6,4	18	19,1	10	10,6	32	34,0	28	29,8	3,6170	
14	Kamu kurumlarında çalışanlar için performans ölçütleri getirilmeli, sağlamayanların görevlerine son verilmelidir.	7	7,4	27	28,7	29	30,9	19	20,2	12	12,8	3,0213	

Tablo 7'de 2 adet önerme ile YKY'nin performans değerlendirme özelliği üzerindeki kamu yöneticisi düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu önermeler ters özellik taşımadığından beklenen ortalama hanesi boş bırakılmıştır. Yöneticilerden 60'ı (% 63,8) performansın gelmesine sıcak bakarlarken 24 kişi (%25,4) ise bunu kabul etmemişlerdir. 14

nolu önermeye verilen cevaba göre ise yöneticilerden 31'i (% 33) performans ölçütlerine uymayanların işten atılmaları gerektiğini benimsemiş ve bu halleri ile performans denetimi ve ölçülmesine verdikleri önemi göstermişlerdir. 7 ve 14 nolu önermelere verilen cevaplar birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin %63,8'i performans denetimini benimsediklerini bildirirken bu yöneticilerin yarısı performansa katılmayanların işten atılmasını da benimseyerek tam anlamı ile YKY'nin bu özelliğini benimsediklerini göstermişlerdir.

3.6.3.7. Katılımcılık (Ast Katılımının Sağlanması/ Aktif Katılımlı Yönetim) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Katılımcılık (ast katılımının sağlanması/ aktif katılımlı yönetim) özelliği kapsamında belirlenmiş 4 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcılık (Ast Katılımının Sağlanması/ Aktif Katılımlı Yönetim) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	7)Katılımcılık (Ast Katılımının Sağlanması/ Aktif Katılımlı Yönetim) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
1	Ast-üst ilişkilerini zedeleyecek olan en önemli unsur kurumda çalışanlara fazla inisiyatif ve sorumluluk vermektir.	8	8,5	45	47,9	9	9,6	25	26,6	7	7,4	2,7660	2,234
8	Üst yöneticiler kararlarını alırken her zaman astlara danışarak onların görüşlerini almalıdır.	5	5,3	19	20,2	8	8,5	45	47,9	17	18,1	3,5319	
22	Personelin kurum içerisinde alınan kararlara katılması veya kararlara dahil edilmesi yönetimde çatışmaya sebep olacaktır.	11	11,7	41	43,6	14	14,9	19	20,2	9	9,6	2,7234	2,2766
39	Bir personel, amirin verdiği karar yanlıştı olsa bu karar suç teşkil etmediği sürece sorgulamaksızın ve fikir sunmaksızın uygulamalıdır.	22	23,4	27	28,7	15	16,0	22	23,4	8	8,5	2,6489	2,3511

Tablo 8'de 3'ü ters olmak üzere 4 önermeye yer verildiği görülmektedir. YKY'nin katılımcılık özelliğini değerlendiren bu önermelerden 1 numaralı önermeye 32 kişi katılırken (% 34) 53 kişi (%56,4) katılmamışlardır. Bu önermeye verilen oranlar yöneticilerin astlara inisiyatif verme yönünde istekli olduklarını göstermektedir. Ayrıca 8 nolu önermeye verilen cevaplar 24 kişinin (% 25,5) katılmadığını, 62 kişinin (% 66) ise katıldığını göstermek sureti ile üst yöneticiler kararlar alırken astların görüşünü almaları gerektiğini yüksek bir oranla benimsemişlerdir. 22 nolu önerme ise 28 yönetici (% 29,8) "katılıyorum" diyerek tam tersi bir durumu savunsa da, 52 yönetici (%55,3) "katılmıyorum" diyerek personelin karar alım sürecine dahil edilmesinin yönetimde çatışmaya sebep olmayacağını bildirmişlerdir. 39 nolu son önermeye ise 30 yönetici (% 31,9) katılırken, 49 yönetici (% 52,1) katılmadıklarını beyan ederek bir personelin amirinin yanlış kararlarını sorgulaması gerektiğini ve fikir sunması gerektiğini beyan etmişlerdir. Önerilerin tamamı birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin çoğunluğunun astlara inisiyatif tanımaya istekli oldukları, astların görüşlerini almaya sıcak baktıkları, personelin kararlara katılmasının çatışmaya sebep olmayacağını ve amirin suç teşkil eden emrinin çalışanlarca yapılmaması görüşü ortaya konarak yöneticilerin çoğunluğunu oluşturan kesimin YKY'nin katılımcılık özelliğini içselleştirdiği görülmektedir.

3.6.3.8. Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri (Özel Sektör Yönetim Tekniklerinin Kamuda Kullanılması ve Özel Sektöre İş Gördürme) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY'nin bu özelliği kapsamında belirlenmiş 7 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri (Özel Sektör Yönetim Tekniklerinin Kamuda Kullanılması ve Özel Sektöre İş Gördürme) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	8)Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri (Özel Sektör Yönetim Tekniklerinin Kamuda Kullanılması ve Özel Sektöre İş Gördürme) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
11	Kamusal mal ve hizmetlerin özel sektör tarafından sunulması rüşvet ve yolsuzluğun artmasına yol açabilir.	6	6,4	20	21,3	23	24,5	29	30,9	16	17,0	3,3085	1,6915
17	Kamusal mal ve hizmetlerin büyük bir kısmı özel sektör kuruluşları tarafından bir sözleşmeye bağlı olarak yürütülmelidir.	16	17,0	27	28,7	21	22,3	22	23,4	8	8,5	2,7766	
21	Kamu yönetimi özel sektör yönetim tekniklerini uygulayabilecek kabiliyete sahiptir ve uygulamalıdır.	4	4,3	19	20,2	26	27,7	32	34,0	13	13,8	3,3298	
29	Kurumlarda sözleşmeli personel istihdamıyla ucuz işçi çalıştırılması faydalı ve verimi artırıcı bir davranıştır.	16	17,0	35	37,2	18	19,1	19	20,2	6	6,4	2,6170	
30	Vatandaş vatandaştır. Vatandaşı kamu hizmetinin müşterisi olarak görüp özel sektör firmalarının müşteriye davrandığı gibi müşteri odaklı davranmak çok anlamsız ve yanlıştır.	17	18,1	24	25,5	13	13,8	22	23,4	18	19,1	3,0000	2,0
31	Kamunun özel sektör gibi hizmette rekabet etmesi hizmet kalitesini düşürür.	16	17,0	31	33,0	21	22,3	16	17,0	10	10,6	2,7128	2,2872
33	Kamu sektörüne rekabet getirilmeli, özel sektör tipi yönetim pratikleri ve araçları benimsenmelidir.	7	7,4	15	16,0	20	21,3	38	40,4	14	14,9	3,3936	

Tablo 9'da 3'ü ters nitelik taşımak üzere toplam 7 önermeye yer verilmiştir. Bu önermeler ile YKY'nin getirdiği alternatif olarak özel sektör tarzı yönetim tekniklerinin kamuda benimsenmesi konusunda yönetici görüşleri değerlendirilmektedir. 11 nolu önermeye 45 yönetici "katılıyorum" (% 47,9), 26 yönetici (% 27,7) "katılmıyorum" diyerek cevap vermiştir. Bu durum yöneticilerin çoğunluğunun özel sektörde iş yaptırmanın yolsuzluğa ve rüşvete sebep olduğu yönünde bir algıları olduğunu ortaya koymaktadır. 17 nolu önermeye 30 yönetici (%31,9) katılırken 43 yönetici (% 45,7) ise katılmamıştır ve böylece yöneticilerin çoğunluğu kamunun ürettiği mal ve hizmetleri özel sektöre gördürmeye sıcak bakmadıklarını bildirmişlerdir. 21 nolu önermede 45 yönetici (% 47,8) katılırken 23 yönetici (% 24,5) katılmamıştır. Bu durumda ilk iki önermenin aksine yöneticilerin aslında özel sektör yönetim tekniklerinin kamuda kullanılmasına karşı olmadıkları, ancak kamunun işlerinin özel sektöre yaptırılmasına karşı oldukları ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile yöneticilerin çoğunluğu kamuda özel sektör yönetim tekniklerinin kullanılmasında yeterli donanımına sahip olduğunu ve bunun yapılmasının uygun olacağını kabul etmişlerdir. 29 nolu önermede 25 kişi (% 26,6) katılırken 51 kişi (% 54,2) katılmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu durumda yöneticiler çoğunluk olarak kamuda sözleşmeli personel istihdamını ve ucuz işçi çalıştırılmasını verimi azaltıcı olarak görmekte ve YKY'nin bu niteliğini benimsemediklerini göstermektedirler. 30 nolu önermede 40 yönetici (% 42,5) "katılıyorum" bandında yanıt verirken 41 yönetici (%43,6) "katılmıyorum" bandında cevap vermiştir. Bu durumda az bir çoğunluk ile yöneticilerin vatandaşa müşteri gözü ile bakabilecekleri ortaya çıksa da buna karşı görüş bildiren yönetici sayısı arasında pek bir fark yoktur. 31 nolu önermede ise 26 kişi "katılıyorum" (% 27,6), 47 kişi (% 50) "katılmıyorum" şeklinde cevap vererek diğerlerinin aksine kamunun özel sektör gibi rekabet etmesinin hizmet kalitesini düşürmeyeceğini bildirdiklerini göstermektedir, bu durumda yöneticiler kamuyu özel sektör gibi rekabet edebilecek düzeyde gördüklerini bildirmiş olmaktadır. 33 nolu son önermede ise 52 yönetici (% 55,3) "katılıyorum", 22 kişi (% 23,4) "katılmıyorum" cevabını vererek yöneticilerin çoğunluğunun kamu sektörüne rekabetin gelmesi gerektiği görüşünü desteklediği ve özel sektör tipi yönetici pratikleri ve araçlarının benimsenmesi gerektiği hususunda destek verdikleri görülmektedir. Tüm önermeler birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin özel sektöre iş yaptırma uygun bulmadıklarını ancak özel sektör yöntemlerinin kamuda kullanılması gerektiği hususunda destekçi oldukları, özel sektör tarzı sözleşmeli ve ucuz işçi çalıştırmanın kamuda verimi artırmayacağını, kamunun özel sektör gibi hizmet etmesinin hizmet kalitesini düşürmeyeceğini, kamunun da özel sektör gibi rekabet edebilir özellik taşıdığını, kamuya rekabetin gelmesi gerektiğini, özel sektör tipi yönetici pratiklerini benimsediklerini ve vatandaşı müşteri gibi görerek hizmet verebileceklerini belirtmek sureti ile yöneticilerin YKY'nin alternatif hizmet sunma yöntemleri konusunu içselleştirme yönünde hareket ettikleri görülmektedir.

3.6.3.9. İnisiyatif Alan Yönetici Tipi (Liderlik-Esnek Yönetim) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

İnisiyatif alan yönetici tipi (liderlik-esnek yönetim) özelliği kapsamında belirlenmiş 4 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. İnisiyatif Alan Yönetici Tipi (Liderlik-Esnek Yönetim) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	9)İnisiyatif Alan Yönetici Tipi (Liderlik-Esnek Yönetim) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
2	Bir yönetici %99 başarılı olduğunda fazla dikkat çekmez ancak %1 oranında yapacağı hata onu hemen gözden düşürür, dolayısıyla risk almak tehlikelidir.	9	9,6	49	52,1	10	10,6	21	22,3	5	5,3	2,6170	2,383
19	Kural ve prosedürlere uygun hareket etmiş amir sorumluluğunun gereğini yerine getirmiştir.	10	10,6	20	21,3	12	12,8	38	40,4	14	14,9	3,2766	1,7234
25	Kamu yönetiminde özel sektör yöneticisi gibi düşünüp davranmak mümkün değildir.	9	9,6	19	20,2	15	16,0	41	43,6	10	10,6	3,2553	1,7447
35	İyi bir kamu yöneticisi hata yapmamalı ve bunun için risk almamalıdır.	9	9,6	44	46,8	15	16,0	23	24,5	3	3,2	2,6489	2,3511

Tablo 10'da YKY'nin inisiyatif alabilen esnek lider yöneticisi özelliğine ilişkin olarak 2 nolu önermeye 26 yönetici (% 27,6) katılırken 58 yönetici (% 61,7) katılmamış ve böylece yöneticiler kendilerinin bazı başarısızlıklar sebebi ile gözden düşmeyeceklerini bildiklerini ve risk alabileceklerini bildirmişlerdir. 19 nolu önermeye 30 kişi (% 31,9) katılmazken 52 yönetici (% 55,3) katıldığını bildirerek kural ve prosedürlere uygun davranan amirin sorumluluğunu yerine getirdiğini bildirmeleri ile bu hususta YKY isteği dışında hareket etmektedirler. 25 nolu önermeye 28 yönetici (% 29,8) katılmazken 51 yönetici (% 54,2) katıldıklarını bildirerek kamu yönetiminde özel sektör yöneticisi gibi düşünüp davranmanın mümkün olmadığını belirtmişlerdir. 35 nolu önermede 26 yönetici (% 27,7) katılarak ve 53 yönetici (% 56,4) katılmadığını bildirmek sureti ile yöneticinin hata yapabileceğini ve risk alması gerektiğini bildirmişlerdir. Bu katılım durumu 2 nolu önermeye katılımı desteklemektedir. 4 önermeyi birlikte değerlendirecek olursak, yöneticilerin risk almaya yatkın olmaları yönü ile YKY standartlarında hareket etme eğiliminde olmalarına rağmen kurallara uygun tavır içerisinde olmayı vazifeyi yerine getirmek için yeterli görmeleri söz konusudur. Ayrıca kamu yönetiminde özel sektör yöneticisi gibi davranmayı mümkün görmeyerek bu iki hususta YKY'nin inisiyatif alan yönetici tipi ilkesinden sapma göstermektedirler. Ve toplamda risk alma yönünde YKY'ye yaklaşırken özel sektör yöneticisi gibi davranmayı imkânsız görerek YKY'yi bu özellikte içselleştirmediklerini ortaya koymaktadırlar.

3.6.3.10. Vatandaş-Müşteri Odaklılık (Vatandaş Müşteri Olarak Görme) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY'nin bu özelliği kapsamında belirlenmiş 3 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Vatandaş-Müşteri Odaklılık (Vatandaş Müşteri Olarak Görme) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	10) Vatandaş-Müşteri Odaklılık (Vatandaş Müşteri Olarak Görme) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
2	Bir yönetici %99 başarılı olduğunda fazla dikkat çekmez ancak %1 oranında yapacağı hata onu hemen	9	9,6	49	52,1	10	10,6	21	22,3	5	5,3	2,6170	2,383

	gözden düşürür, dolayısıyla risk almak tehlikelidir.												
13	Vatandaşa hizmet noktasında işin kaliteli ve hızlı yapılması değil, kurallara uygun yapılıp yapılmadığı önemlidir.	9	9,6	25	26,6	14	14,9	34	36,2	12	12,8	3,1596	1,8404
30	Vatandaş vatandaştır. Vatandaş kamu hizmetinin müşterisi olarak görüp özel sektör firmalarının müşteriye davrandığı gibi müşteri odaklı davranmak çok anlamsız ve yanlıştır.	17	18,1	24	25,5	13	13,8	22	23,4	18	19,1	3,0000	2,0

Tablo11'de 3 adet ters önerme mevcuttur. 2 nolu önermeye 58 kişi (% 61,7) kişi "katılmıyorum", 26 kişi (% 27,6) "katılıyorum" şeklinde cevap vererek yöneticilerin ciddi bir çoğunluğu bu hususta risk olarak vatandaş memnuniyeti lehine karar alabileceği yönünde bir yaklaşım ortaya koymaktadır. 13 nolu önermeye göre 34 kişi (% 36,2) "katılmıyorum", 46 kişi (% 49) katılıyorum bandında cevap vermiştir. Bu durum ise 2 nolu önermenin aksine yöneticilerin çoğunluğunun işin kaliteli ve hızlı ortaya konmasından daha önemli olanın işin kurallara göre yapılması olduğunu benimsediklerini göstermektedir. Daha doğru bir ifade ile yöneticiler vatandaşa hizmet noktasında risk alabileceklerini ortaya koysalar da kalite ve hızlı hizmet noktasında kurallara uygun davranmayı tercih etmektedirler. 30 nolu önermeye ise 41 yönetici (% 43,6) katılmayarak, 40 yönetici (% 42,5) katılarak cevap vermiştir. Bu durumda yöneticilerin katılma ya da katılmama şeklinde cevap verenlerinden yarısından 1 fazlası vatandaşı müşteri olarak görmeye hazırken diğer yarısı bunu kabul etmemektedir. Tüm bu önermeler birlikte değerlendirildiğinde yöneticiler vatandaşa hizmet noktasında risk olarak hata yapmayı kabul etmiş, ancak hızlı ve kaliteli hizmet vermek yerine "kurallara uygun hizmet olsun da varsın yavaş ve kalitesiz olsun" anlayışını benimsemiş ve vatandaşı müşteri olarak görme noktasında çoğunluğu tam anlamı ile yakalayamamışlardır. Bu durumda yöneticilerin YKY'nin müşteri odaklılık ilkesini çok güçlü ve YKY'nin istediği manada olmasa da içselleştirme doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir.

3.6.3.11. Sonuç Odaklı Yönetim Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Sonuç Odaklı Yönetim özelliği kapsamında belirlenmiş 3 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Sonuç Odaklı Yönetim Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	11)Sonuç Odaklı Yönetim Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
19	Kural ve prosedürlere uygun hareket etmiş amir sorumluluğunun gereğini yerine getirmiştir.	10	10,6	20	21,3	12	12,8	38	40,4	14	14,9	3,2766	1,7234
23	Bir yönetici her zaman kurumun menfaatine hareket eder. O sebeple yaptıkları işlerin sonuçlarından sorumlu tutulması yanlıştır.	12	12,8	39	41,5	19	20,2	19	20,2	5	5,3	2,6383	2,3617
38	Bir personel, kanunu uygulayıp amire saygılı davranmışsa görevini layıkıyla yapmış demektir.	6	6,4	24	25,5	21	22,3	30	31,9	13	13,8	3,2128	1,7872

Tablo 12'de 3 adet ters önerme mevcut bulunmaktadır. 19 nolu önermeye 52 yönetici (% 55,3) katıldığını, 30 yönetici (% 31,9) katılmadığını bildirmek suretiyle katılımcıların çoğunluğu "amirlerin geleneksel yapıdaki gibi kural ve sorumluluklara uyduklarında sorumluluğunu yerine getirdiğini" söylemişlerdir. Dolayısı ile sorumluluğun yapılan işin sonucunda elde edilene göre olması gerektiğini savunanlar azınlıkta kalmıştır. 23 nolu önermeye bakıldığında 51 kişi (% 54,3) "katılmıyorum" demiş, 24 kişi (% 25,5) "katılıyorum" cevabını vermiştir. Bu durum ise yöneticilerinin ciddi bir çoğunluğunun yaptıkları işin sonucundan sorumlu olmaya hazır olduklarını bildirdiklerini göstermektedir. 38 nolu önermeye ise 43 kişi (% 45,7) "katılıyorum", 30 kişi (% 31,9) "katılmıyorum" cevabını vermiştir. Bu önermeye göre yöneticilerin çoğunluğu kanuna uygun davranıp amire saygılı davrandıklarında görevini layığı ile yerine getirdiğini, dolayısı ile sonucuna bakmaya gerek görmediklerini belirtmişlerdir. Tüm önermeler birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin çoğunluğu kural, kanun, prosedür ve amire saygı noktasında gerekeni yaptıklarında vazifelerini yapmış olduklarına inansalar da yaptıkları işin sonucundan sorumlu olmaya da hazır olduklarını göstermektedirler. Buradan çıkarılacak şey ise YKY anlayışının sonuç odaklılık ilkesinin yöneticiler için öncelik olmadığı, kural ve kaidelerin daha önemli görüldüğü ve buna rağmen yaptıkları işten hesap vermeye hazır oldukları yönündedir. Bunun anlamı ise yöneticilerde "sonuç odaklılık" ilkesinin içselleşmesi YKY'nin istediği anlamda tüm kuralları ile gerçekleşmemiştir.

3.6.3.12. Rekabet/ Girişim Sağlanması (Rekabete Dayalı Yönetim) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Rekabet/girişim sağlanması (rekabete dayalı yönetim) özelliği kapsamında belirlenmiş 3 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13. Rekabet/ Girişim Sağlanması (Rekabete Dayalı Yönetim) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	12) Rekabet/ Girişim Sağlanması (Rekabete Dayalı Yönetim) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
26	Kamu kurumlarında yöneticilerin girişimci davranması yönetimde kargaşaya sebep olacaktır.	17	18,1	39	41,5	13	13,8	21	22,3	4	4,3	2,5319	2,4681
31	Kamunun özel sektör gibi hizmette rekabet etmesi hizmet kalitesini düşürür.	16	17,0	31	33,0	21	22,3	16	17,0	10	10,6	2,7128	2,2872
33	Kamu sektörüne rekabet getirilmeli, özel sektör tipi yönetim pratikleri ve araçları benimsenmelidir.	7	7,4	15	16,0	20	21,3	38	40,4	14	14,9	3,3936	

Tablo 13’te 2’si ters olmak üzere 3 önerme ile YKY’nin rekabete dayalı yönetim ilkesinin yöneticiler tarafından içselleştirilme durumuna bakılacaktır. 26 nolu önermeye göre 56 kişi (% 59,6) “katılmıyorum” ve 25 kişi (% 26,6) “katılıyorum” şeklinde cevap sunmuşlardır. Bu katılma oranı ile kamu yöneticilerinin kamu kurumlarında girişimci davranması durumunda kargaşa çıkmayacağı kabul edilerek rekabet hususunda yeşil ışık yakılmıştır. Diğer bir ifade ile kamu yöneticisi girişimcilğe sıcak bakmaktadır. 31 nolu önermeye 47 kişi (% 50) “katılmıyorum”, 26 kişi (% 27,6) ise “katılıyorum” şeklinde cevap vermiştir. Bu önermeye verilen katılım oranı ile yöneticiler, kamunun özel sektör gibi hareket etmesinin mümkün olduğunu ve bu durumun hizmet kalitesini düşürmeyeceğini onayladıklarını görmek sureti ile rekabete destek verdikleri söylenebilir. 33 nolu son önermeye ise 52 yönetici (% 55,3) “katılıyorum”, 22 kişi (% 23,4) “katılmıyorum” cevabını vermiştir. Bu durum ile yöneticilerin özel sektör tipi yönetim araçlarını ve pratiklerini kullanma yönünde ve ayrıca rekabeti getirme yönünde güçlü bir fikirleri olduğu görülmektedir. Bu üç önerme birlikte YKY çerçevesinde değerlendirildiğinde yöneticiler, girişimciliğin kargaşa yaratmayacağını, yani kamuya uygun olduğunu kabul ettiklerini, kamunun özel sektör gibi hareket edebileceğini ve bu durumun hizmet kalitesini düşürmeyeceğini, rekabetin getirilmesini ve bu hususta özel sektöre benzemeye dair olumlu baktıklarını görmekteyiz. Bu durum, YKY’nin rekabete dayalı yönetim ilkesinin yönetici tarafından içselleştirildiği yönünde güçlü bir kanaat olduğunu göstermektedir.

3.6.3.13. Büyük Organizasyonların Optimum Büyüklükte Birimlere Bölünmesi ve Kamu Yönetiminde Küçülme Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Büyük organizasyonların optimum büyüklükte birimlere bölünmesi ve kamu yönetiminde küçülme özelliği kapsamında belirlenmiş 2 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 14’de verilmiştir.

Tablo 14. Büyük Organizasyonların Optimum Büyüklükte Birimlere Bölünmesi ve Kamu Yönetiminde Küçülme Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	13)Büyük Organizasyonların Optimum Büyüklükte Birimlere Bölünmesi ve Kamu Yönetiminde Küçülme Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
28	Kurum içerisinde çok daha fazla sayıda amirlik makamının olması ve hiyerarşinin yukarı doğru daha çok makama kapsamı yönetiminde kaliteyi artıracaktır.	26	27,7	30	31,9	21	22,3	15	16,0	2	2,1	2,3298	2,6702

36	Devletin faaliyet alanı her zaman geniş olmalı, özel sektör ve Sivil Toplum Kuruluşlarından her zaman önde olmalıdır.	6	6,4	15	16,0	21	22,3	37	39,4	15	16,0	3,4255	1,5745
----	---	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	------	--------	--------

Tablo 14'e bakıldığında 2 adet ters önerme ile yöneticilerin YKY'nin organizasyonların optimal büyüklüğe bölünmesi ve devletin küçültülmesi noktasındaki görüşleri anlaşılabilir çalışılmıştır. 28 nolu önermeye 56 yönetici (% 59,6) katılmadığını, 17 yönetici (% 18,1) katıldığını bildirerek yöneticilerden çoğunluğun "dik organizasyon yapısı ile kalitenin artmayacağını gördüklerini" ortaya koymaktadırlar. Bu katılım durumları ile YKY isteği doğrultusunda düşünmüş olmaktadır. 36 nolu önermeye ise 54 kişi (% 55,4) "katılıyorum", 21 kişi (% 22,4) "katılmıyorum" diyerek devletin özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından büyük olması gerektiğini ve böylece YKY'nin devleti küçültmek fikrinin aksi yönde düşündüklerini bildirmişlerdir. Tüm öneriler birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin çoğunluğunun kurumların dik hiyerarşiden uzak optimum büyüklükte olmasına sıcak bakarken devletin küçülmesi konusunda aksi yönde düşünerek hareket ettiklerini göstermektedir. YKY'nin organizasyon düşüncesi yöneticiler tarafından içselleştirilmişken devletin küçültülmesi fikri YKY'nin istediği gibi kabul görmemiştir.

3.6.3.14. Kamuoyu / Vatandaş Denetimi Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

Kamuoyu/vatandaş denetimi özelliği kapsamında belirlenmiş 1 önerme ve bu önermeye ilişkin katılım ortalaması Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15. Kamuoyu / Vatandaş Denetimi Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	14)Kamuoyu / Vatandaş Denetimi Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
32	Vatandaşın kamu yöneticiliğinin ne olduğunu bilmiyorken kamu denetimi ile kurumları denetlemesine müsaade eden adımlar atılmamalıdır.	7	7,4	32	34,0	27	28,7	24	25,5	4	4,3	2,8511	

Tablo 15'de kamuoyu denetimine ilişkin bir adet ters önerme bulunmaktadır. 32 nolu önermeye 29 yönetici (% 29,8) "katılıyorum", 39 kişi (% 41,4) "katılmıyorum" yönünde cevabını vermiştir. Bu durum yöneticilerin çoğunluğunun vatandaşın denetimini YKY'nin istekleri doğrultusunda içselleştirdiklerini gösterse de 27 yöneticinin (% 28,7) kararsız olduğunu bildirmesi de dikkat çekmektedir.

3.6.3.15. Kaynak Kullanımında Disiplin (Verimlilik-Tutumluluk) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY'nin bu özelliği kapsamında belirlenmiş 1 önerme ve bu önermeye ilişkin katılım ortalaması Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 15. Kaynak Kullanımında Disiplin (Verimlilik-Tutumluluk) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	15) Kaynak Kullanımında Disiplin (Verimlilik-Tutumluluk) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
34	Kamuda kaynak kullanımında tutumlu davranılırsa hizmetlerin kalitesi düşer.	15	16,0	41	43,6	12	12,8	19	20,2	7	7,4	2,5957	

Tablo 15'e bakıldığında kaynak kullanımında disiplin özelliğinde ters bir önermenin bulunduğu görülmektedir. 56 yönetici (% 59,6) "katılmıyorum" derken 26 yönetici (% 27,6) "katılıyorum" demiştir. Bu durum yöneticilerin çoğunluğunun "tutumlu davranılmasının hizmet kalitesini düşürmeyeceğini" kabul ederek YKY'nin kaynak kullanımında disiplin konusunda gerekli kültürü içselleştirdiklerini göstermektedirler.

3.6.3.16. İnsan Kaynakları Yönetimi (Personel Gelişimine Önem Verme) Özelliği Puan Ortalamaları Bulguları

YKY'nin bu özelliği kapsamında belirlenmiş 6 önerme ve bu önermelere ilişkin katılım ortalamaları Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17. İnsan Kaynakları Yönetimi (Personel Gelişimine Önem Verme) Özelliği Önermelerine İlişkin Bulgular

Önerme No	16)İnsan Kaynakları Yönetimi (Personel Gelişimine Önem Verme) Önermeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Araştırmaya Katılan Sayısı :94 N=94	
		Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Ortalama (Mean)	Beklenen Ortalama
22	Personelin kurum içerisinde alınan kararlara katılması veya kararlara dahil edilmesi yönetimde çatışmaya sebep olacaktır.	11	11,7	41	43,6	14	14,9	19	20,2	9	9,6	2,7234	2,2766
27	Yöneticinin tarafsız, eşit, adil davranması hizmetin aksamasına neden olacağından bazı kişilere bazı inisiyatifler tanınması gayet doğaldır.	26	27,7	29	30,9	16	17,0	18	19,1	5	5,3	2,4362	2,5638
29	Kurumlarda sözleşmeli personel istihdamıyla ucuz işçi çalıştırılması faydalı ve verimli artırıcı bir davranıştır.	16	17,0	35	37,2	18	19,1	19	20,2	6	6,4	2,6170	2,383
37	Çalışanların kendilerinin önemsendiklerini hissetmeleri şımarmalarına ve görevlerini aksatmalarına sebep olacaktır.	18	19,1	36	38,3	16	17,0	17	18,1	7	7,4	2,5638	2,4362
38	Bir personel, kanunu uygulayıp amire saygılı davranmışsa görevini layıkıyla yapmış demektir.	6	6,4	24	25,5	21	22,3	30	31,9	13	13,8	3,2128	1,7872
39	Bir personel, amirin verdiği karar yanlışta olsa bu karar suç teşkil etmediği sürece sorgulamaksızın ve fikir sunmaksızın uygulamalıdır.	22	23,4	27	28,7	15	16,0	22	23,4	8	8,5	2,6489	2,3511

Tablo 17'de İnsan kaynakları yönetimi ile ilgili 6 adet ters önerme vardır. 22 nolu önermeye 52 yönetici (% 55,3) "katılmıyorum" ve 28 yönetici (% 29,8) "katılıyorum" bandında cevap vermiştir. Dolayısıyla yöneticiler, çalışanlarının kurum kararlarına katılımına olumlu bakmaları ile YKY anlamında adım atmaktadırlar. 27 nolu önermeye 55 yönetici (% 58,6) "katılmıyorum" ve 23 yönetici (% 24,4) "katılıyorum" şeklinde cevap vermiştir. Böylece yöneticilerin çoğunluğu çalışanlara adil, eşit ve inisiyatifsiz davranmaları gerektiğini bildiklerini göstermişlerdir. Bu durum YKY için olumludur. 29 nolu önermeye bakıldığında 51 yönetici (% 54,2) "katılmıyorum" ve 25 yönetici (% 26,6) "katılıyorum" şeklinde cevap vermiştir. Böylece yöneticiler sözleşmeli ve ucuz işçi çalıştırmayı verimli görmediklerini beyan ederek YKY çizgisinden çıkmışlardır. 37 nolu önermeye baktığımızda yöneticilerin 54'ü (% 57,4) "katılmıyorum" ve 24'ü (% 25,5) "katılıyorum" bandında cevap vermiştir. Bu durum ile yöneticiler çalışanlara değer vermeyi kamu vazifesini yürütmeye faydalı olacağı şeklinde değerlendirmişlerdir ve YKY'nin işletmecilik anlayışı çerçevesinde özellik göstermişlerdir. 38 nolu önermeye 30 yönetici (% 31,9) "katılmıyorum" ve 43 yönetici (% 45,7) "katılıyorum" şeklinde cevap vererek bir çalışanın işini kanuna uygun ve amire saygılı yapması durumunda görevi layığı ile yaptığını söyleyerek YKY çizgisinden çıkmaktadırlar. 39 nolu son önermeye 49 yönetici (% 52,1) "katılmıyorum" ve 30 yönetici (% 31,9) "katılıyorum" diyerek yönetici çoğunluğu çalışanın amirin emrini yasaya aykırı olmamak sureti ile yanlışta olsa yerine getirmesi ve bu hususta fikir sunmadan hareket etmesini kabul etmeyerek bu hususta YKY yönlü karar vermişlerdir. Tüm öneriler birlikte değerlendirildiğinde yöneticilerin çoğunluğu çalışanların kurum kararlarına katılmasına olumlu bakarak, çalışanlara adil ve eşit davranmaları gerektiğini kabul ederek, çalışanlara değer vermeyi faydalı görerek, çalışanın amirin yanlış emrine karşı çıkması ve fikir beyan etmesine müsaade vererek YKY'nin personeli güçlendiren ve değerli hale getiren anlayışı yöneticiler tarafından içselleştirilmiştir. Öte yandan ise yöneticiler YKY'nin sözleşmeli personel ve ucuz işçi çalıştırmasına karşı durarak ve de çalışanların kanuna uygun ve amire saygılı iş yapmasını görevi layığı ile yapmak olarak değerlendirmek sureti ile YKY'nin düsturlarından çıkma göstermektedir. Ancak durum genel olarak değerlendirildiğinde YKY içselleştirme yönlü bir tavrın ağır bastığı görülmektedir.

3.6.4.Yöneticilerin YKY Anlamında İçselleştirdiği Bazı Önermelerin Yönetici Statü Özellikleri ve Eğitim Özelliklerine İlişkin Değerlendirilmesine Dair Bulgular

Araştırma anketinde 8 adet demografik özellik temelinde soru mevcut olsa da katılımcılar içerisinde kadınların az olması ve buna bağlı olarak bazı dağılımlarının dengesiz olması; Şereflikoçhisarlı olma ile olmamanın YKY ile ilişkisinin çok önemli olmaması; gelir durumu baz alınarak değerlendirmeye gidildiğinde müdür sıfatında olanların dahi kendi arasında gelir farkı olacağından doğru sonucu vermeyeceği ve ayrıca aynı meslek grubundan olanların gelirlerini farklı göstermiş olması yanı sıra ailenin diğer gelirlerinin de olması ile durumun değişeceği; medeni hal durumuna bakıldığında bekârların çoğunun askeri yöneticilerden oluşması sebebi ile sonuçların ilgisiz çıkacağı düşünülmesi, yaş demografik değişkeni baz alındığında askeri yöneticilerin çoğunun genç kesimi oluşturması ile bu yönde yapılan bir analizin mantıksız olacağı ve yaş aralıklarından bazılarının giren katılımcı sayısının az olmasına bağlı olarak analiz yapmada pek de değerli sonuç vermeyeceği; kurumda çalışma süresi baz alındığında ise farklı kurumlarda anket verisi toplanması nedeni ile bazı kurumlarda sürekli tayin çıkmasına bağlı olarak o kurumda çalışma süresi olarak verilen yılın kişinin gerçekte kaç yıldır yönetici olduğu gerçeğini vermemesi sebeplerinden ötürü çalışmayı verimli hale getirecek iki demografik özellik olarak “eğitim düzeyi ve statü” unsurları baz alınarak değerlendirme yapılması uygun görülmüştür. Öte yandan çalışmada önerme sayısının fazla olması ve de çalışmanın makale olmasına bağlı olarak yayımlanmasında sayfa kısıtı gözetilmesi sebepleri de baz alınarak düşünüldüğünde sadece yöneticilerin içselleştirdiği YKY özelliklerini içeren özelliklerden birer önerme seçilerek eğitim düzeyi ve statüye ilişkin iki demografik değişken için değerlendirme yapılarak analiz tablolarından dikkat çekici özellikler taşıyan verilere yer verilecektir.

3.6.4.1.İnisiyatif Alan Yönetici Tipi Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 18’de inisiyatif alan yönetici tipi özelliğini ölçen 2 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin statü puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan eğitim düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 18. Eğitim Düzeyi ile İnisiyatif Alan Yönetici Tipi Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

Önerme	Katılım Düzeyi	Eğitim Düzeyiniz?				Toplam
		Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü	
2-Bir yönetici %99 başarılı olduğunda fazla dikkat çekmez ancak %1 oranında yapacağı hata onu hemen gözden düşürür, dolayısıyla risk almak tehlikelidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1	1	5	2	9
	Katılmıyorum	3	17	25	4	49
	Kararsızım	1	2	4	3	10
	Katılıyorum	4	5	10	2	21
	Kesinlikle Katılıyorum	0	1	2	2	5
Toplam		9	26	46	13	94

Tablo 18’de dikkat çeken bir ayrım noktası ön lisans mezunları ve lisans mezunlarının inisiyatif alma yönü ile YKY’yi en güçlü şekilde içselleştirmesi söz konusu iken lise mezunlarında bu oranın % 50 civarında kalmasıdır. İlginç olan ise lisansüstü tahsili olanların YKY konusunda ön lisans ve lisans mezunlarına göre daha az bir içselleştirme yaşamasıdır. Bu durumun sebebinin ayrı bir araştırma konusu olarak yeni çalışmalarla incelenmesi gerekmektedir.

3.6.4.2.Performans Denetimi (Ölçülmesine) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 19’da performans denetimi özelliğini ölçen 7 nolu önermeye yer verilmiş ve bazı özellikleri ön plana çıkan eğitim düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 19. Eğitim Düzeyi ile Performans Denetimi Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

Önerme	Katılım Düzeyi	Eğitim Düzeyiniz?				Toplam
		Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü	
7-Kamu kurumlarında görev yapan personelin maaşı performans ölçütleri kullanılarak belirlenmelidir.	Kesinlikle Katılmıyorum	1	2	2	1	6
	Katılmıyorum	3	10	5	0	18
	Kararsızım	0	2	5	3	10
	Katılıyorum	1	5	20	6	32
	Kesinlikle Katılıyorum	4	7	14	3	28
Toplam		9	26	46	13	94

Tablo 19’da dikkat çeken husus lisans ve lisansüstü eğitim alanların performans denetimine diğerlerinden daha olumlu bakmaları ve bu noktada daha fazla eğitilmiş olmaları ile YKY’nin performans denetimini daha güçlü içselleştirdikleri görülmektedir.

Tablo 20’de performans denetimi özelliğini ölçen 7 nolu önermeye yer verilmiş ve bazı özellikleri ön plana çıkan statüye ilişkin puan dağılımı aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 20. Statü ile Performans Denetimi Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

7-Kamu kurumlarında görev yapan personelin maaşı performans ölçütleri kullanılarak belirlenmelidir.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	1	2	1	2	0	6
Katılmıyorum	2	2	1	4	7	2	18
Kararsızım	0	2	4	3	1	0	10
Katılıyorum	1	9	5	5	2	10	32
Kesinlikle Katılıyorum	0	6	6	13	1	2	28
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 20’de en dikkat çeken husus ise, komutan, komiser, zabıta şeklinde ayırdığımız daha çok güvenlik hizmeti yürüten amirlerin, diğer amir türlerine nazaran YKY’nin performans denetimi ilkesini neredeyse % 70 “katılmıyorum” oranı ile benimsemediklerini ifade etmeleridir. Dolayısı ile güvenlik amaçlı kurumlarda hala geleneksel yönetim anlayışının ağır bastığı ve YKY’nin istenen düzeyde benimsenmediği görülmektedir.

3.6.4.3.Katılımcılık (Aktif Katılımlı Yönetim) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 21’de katılımcılık özelliğini ölçen 8 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 21. Statü ile Katılımcılık Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

8-Üst yöneticiler kararlarını alırken her zaman astlara danışarak onların görüşlerini almalıdır.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0	1	2	2	0	5
Katılmıyorum	1	6	1	3	5	3	19
Kararsızım	0	0	1	3	2	2	8
Katılıyorum	2	10	8	15	4	6	45
Kesinlikle Katılıyorum	0	4	7	3	0	3	17
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 21’de dikkat çeken bir ayrım noktası yine komutan, komiser, zabıta şeklinde statü ayırımına tabi tutulmuş amirlik kısmında gerçekleşmiştir. Dolayısı ile ilgili amirlik makamına mensup personel üst yöneticinin kararlarına alt kesimin katılmasına sıcak bakmamaktadır. Oysa öteki amirler katılıma sıcak baktıklarını belirtmişlerdir. Dolayısı ise güvenlik amirleri YKY’nin bu özelliklerini de içselleştirmediklerini göstermişlerdir.

3.6.4.4.Hesap Verebilirlik Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 22’de hesap verebilirlik özelliğini ölçen 9 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 22. Statü ile Hesap Verebilirlik Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

9-Kamu kaynaklarını kullananların, kaynakları kendilerine emanet edenlere karşı kaynakların kullanımı ve görevin nasıl yerine getirildiği hususunda açıklamada bulunma sorumluluğu bulunmalıdır.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0	2	1	4	0	7
Katılmıyorum	1	1	0	2	2	0	6
Kararsızım	0	1	1	1	1	2	6
Katılıyorum	1	11	9	9	5	5	40
Kesinlikle Katılıyorum	1	7	6	13	1	7	35
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 22'de dikkat çeken bir ayırım noktası yine komutan, komiser, zabıta şeklinde statü ayırımına tabi tutulmuş amirlik kısmında gerçekleşmiştir. Dolayısı ile güvenlik amirlik makamına mensup personelin hesap verebilirlik noktasında YKY'ni içselleştirmediklerini önermelere verdikleri puanlama ile ortaya koymuşlardır. Oysa öteki amirler hesap verebilirliğe sıcak baktıklarını belirtmişlerdir.

3.6.4.5. Alternatif Hizmet Sunma (Özel Sektör Yönetim Tekniklerinin Kamuda Kullanılması) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 23'te alternatif hizmet sunma özelliğini ölçen 21 nolu önermeye yer verilmiş ve bazı özellikleri ön plana çıkan eğitim düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 23. Eğitim Düzeyi ile Alternatif Hizmet Sunma Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

Önerme	Katılım Düzeyi	Eğitim Düzeyiniz?				Toplam
		Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü	
21-Kamu yönetimi özel sektör yönetim tekniklerini uygulayabilecek kabiliyete sahiptir ve uygulamalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1	2	1	0	4
	Katılmıyorum	2	6	11	0	19
	Kararsızım	3	8	12	3	26
	Katılıyorum	2	8	14	8	32
	Kesinlikle Katılıyorum	1	2	8	2	13
Toplam		9	26	46	13	94

Tablo 23'te dikkat çeken nokta, eğitim düzeyi arttıkça YKY'nin alternatif hizmet sunma özelliğine katılımın artmasıdır. Bu oransal artımın en fazlası eğitimi en yüksek olan lisansüstü eğitim alanlarda olmuş ve bu kişilerden katılmayan hiç kimse olmadığı gibi % 25'lik bir kesim kararsız % 75'lik bir kesim de katıldığını bildirerek kamunun özel sektör yöntemlerini uygulayabilecek kabiliyete olduğunu düşündüklerini bildirmişlerdir. Bu nokta da YKY'nin bu özelliği eğitim düzeyinin artmasına paralel bir şekilde daha çok amir tarafından benimsenmiştir.

Tablo 24'de alternatif hizmet sunma özelliğini ölçen 21 nolu önermeye yer verilmiş ve bazı özellikleri ön plana çıkan statüye ilişkin puan dağılımı aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 24. Statü ile Alternatif Hizmet Sunma Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

21-Kamu yönetimi özel sektör yönetim tekniklerini uygulayabilecek kabiliyete sahiptir ve uygulamalıdır.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0	1	1	2	0	4
Katılmıyorum	2	3	1	5	5	3	19
Kararsızım	0	8	3	8	3	4	26
Katılıyorum	1	5	10	8	3	5	32
Kesinlikle Katılıyorum	0	4	3	4	0	2	13
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 24'de en dikkat çeken durum ise müdür üzeri makamların çoğunluğunun YKY'nin bu özelliğini benimsememesi; en çok benimseme ve içselleştirme oranının müdür yardımcısı statüsü makamda olması ve en az içselleştirmenin de güvenlik amirlerinde olmasıdır. Güvenlik amirleri bu hususta yine geleneksel yönetime daha yakın olduklarını ortaya koymuşlardır.

3.6.4.6. Büyük Organizasyonların Optimum Büyüklükte Birimlere Bölünmesi Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 25'de büyük organizasyonların optimum büyüklükte birimlere bölünmesi özelliğini ölçen 28 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin statü puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan eğitim düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 25. Eğitim Düzeyi ile Büyük Organizasyonların Optimum Büyüklükte Birimlere Bölünmesi Özelliğini Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

Önerme	Katılım Düzeyi	Eğitim Düzeyiniz?				Toplam
		Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü	
28-Kurum içerisinde çok daha fazla sayıda amirlik makamının olması ve hiyerarşinin yukarı doğru daha çok makamı kapsaması yönetimde kaliteyi artıracaktır.	Kesinlikle Katılmıyorum	5	5	11	5	26
	Katılmıyorum	1	8	17	4	30
	Kararsızım	0	9	8	4	21
	Katılıyorum	3	4	8	0	15
	Kesinlikle Katılıyorum	0	0	2	0	2
Toplam		9	26	46	13	94

Tablo 25’de dikkat çeken bir ayırım noktası lise mezunlarının az kişi olduğu gerçeğinden hareketle genelde eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak YKY’nin bu özelliğini içselleştirme oranı da artmıştır. Lisansüstü eğitim alanlardan ise katılmayan kimse yoktur, sadece kararsız kalanlar vardır.

3.6.4.7. Vatandaş-Müşteri Odaklılık (Vatandaş Müşteri Olarak Görme) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 26’da vatandaş-müşteri odaklılık özelliğini ölçen 30 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 26. Statü ile Vatandaş-Müşteri Odaklılık Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

30-Vatandaş vatandaştır. Vatandaş kamu hizmetinin müşterisi olarak görüp özel sektör firmalarının müşteriye davrandığı gibi müşteri odaklı davranmak çok anlamsız ve yanlıştır.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	1	3	4	4	4	1	17
Katılmıyorum	1	2	8	3	4	6	24
Kararsızım	1	2	2	6	2	0	13
Katılıyorum	0	7	3	5	3	4	22
Kesinlikle Katılıyorum	0	6	1	8	0	3	18
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 26’da dikkat çeken bir ayırım noktası ise şimdiye kadarki YKY özelliklerini benimsemeyen güvenlik amirlerinin bu önermeye verdikleri katılım bildirimleri ile tam tersi bir katılım sergileyerek YKY’nin bu özelliğini çoğunlukla içselleştirdikleri görülmektedir. İlgi çeken diğer hususlar ise şef dengi amirlerin % 50’sinin bu özelliği içselleştirmemeleri ve müdürlerin % 60 üzerinde bir kesiminin bu özelliği içselleştirmemeleridir. Oysa müdür yardımcıları bu özelliği güçlü bir şekilde içselleştirmişlerdir. Dolayısı ile amir makamının yükselmesine bağlı bir içselleştirme artışı söz konusu değildir.

3.6.4.8. Kamuoyu / Vatandaş Denetimi Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 27’de kamuoyu/vatandaş denetimi özelliğini ölçen 32 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin statü puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan eğitim düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 27. Eğitim Düzeyi ile Kamuoyu / Vatandaş Denetimi Özelliğini Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

Önerme	Katılım Düzeyi	Eğitim Düzeyiniz?				Toplam
		Lise	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü	
32-Vatandaşın kamu yöneticiliğinin ne olduğunu bilmiyorken kamu denetimi ile kurumları denetlemesine müsaade eden adımlar atılmamalıdır.	Kesinlikle Katılmıyorum	1	3	3	0	7
	Katılmıyorum	4	10	15	3	32
	Kararsızım	1	4	14	8	27
	Katılıyorum	3	8	12	1	24
	Kesinlikle Katılıyorum	0	1	2	1	4
Toplam		9	26	46	13	94

Tablo 27’de dikkat çeken bir ayırım noktası lisansüstü mezunların yüksek bir oranının kararsızım seçeneğini işaretlemeleridir. Bu durum lisansüstü öğrencilerinin aldıkları eğitime bağlı olarak ince eleyip sık dokumadan karar vermediklerini gösterir denebilir. Ama ne olursa olsun her bir eğitim düzeyi mensuplarının hemen hemen yarısından fazlası YKY’nin bu özelliğini benimsediklerini göstermişlerdir.

3.6.4.9. Rekabet/ Girişim Sağlanması (Rekabete Dayalı Yönetim) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 28’de rekabet/girişim sağlanması özelliğini ölçen 33 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 28. Statü ile Rekabete Dayalı Yönetim Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

33-Kamu sektörüne rekabet getirilmeli, özel sektör tipi yönetim pratikleri ve araçları benimsenmelidir.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	2	2	2	1	0	7
Katılmıyorum	0	3	1	4	5	2	15
Kararsızım	1	3	2	5	5	4	20
Katılıyorum	2	9	8	10	2	7	38
Kesinlikle Katılıyorum	0	3	5	5	0	1	14
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 28'de dikkat çeken bir ayırım noktası yine komutan, komiser, zabıta şeklinde statü ayırımına tabi tutulmuş amirlik kısmında gerçekleşmiştir. Dolayısı ile güvenlik amirlik makamına mensup personelin rekabete dayalı yönetim noktasında YKY'ni içselleştirmediklerini önermelere verdikleri puanlama ile ortaya koymuşlardır. Oysa öteki amirler rekabete dayalı yönetime sıcak baktıklarını belirtmişlerdir.

3.6.4.10. Kaynak Kullanımında Disiplin (Verimlilik-Tutumluluk)Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 29'da kaynak kullanımında disiplin özelliğini ölçen 34 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 29. Statü ile Kaynak Kullanımında Disiplin Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

34-Kamuda kaynak kullanımında davranılırsa kalitesi düşer.	kaynak tutumlu hizmetlerin	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?					Toplam	
		Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam		Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)
Kesinlikle Katılmıyorum		0	2	3	6	2	2	15
Katılmıyorum		1	10	11	7	5	7	41
Kararsızım		1	1	2	4	3	1	12
Katılıyorum		0	6	2	4	3	4	19
Kesinlikle Katılıyorum		1	1	0	5	0	0	7
Toplam		3	20	18	26	13	14	94

Tablo 29'da dikkat çeken bir ayırım noktası komutan, komiser, zabıta şeklinde statü ayırımına tabi tutulmuş amirlik kısmındaki yöneticilerin ağırlıklı olarak diğer amirler gibi düşünceleridir. Bu hususta YKY'nin bu özelliği genel itibarı ile benimsenmiştir. Dikkat çeken diğer bir kısım ise müdür üstü makamdaki 3 kişiden 1' katılmış, 1'i katılmamış ve diğeri de kararsız kalmıştır. Katılımcı sayısı toplamda 3 kişi olduğundan bu makamdaki oranın çok önemli bir gösterge sunmadığı ortadadır.

3.6.4.11. İnsan Kaynakları Yönetimi (Personel Gelişimine Önem Verme) Özelliğine İlişkin Değerlendirme Bulguları

Tablo 30'da insan kaynakları yönetimi özelliğini ölçen 37 nolu önermeye yer verilmiş ve bu önermenin eğitim düzeyi puan dağılımında dikkat çeken bir farklılık görülmediği için bazı özellikleri ön plana çıkan statü düzeyine ilişkin puan dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 30. Statü ile İnsan Kaynakları Yönetimi Özelliği Önermesi Katılım Durumları Karşılaştırma Bulguları

37-Çalışanların kendilerinin önemsendiklerini hissetmeleri şırmalarına ve görevlerini aksatmalarına sebep olacaktır.	Kurumdaki Statünüz/Göreviniz Nedir?						Toplam
	Müdür üzeri makam-savcı hakim-başkan	Müdür	Müdür yardımcısı statüsü makam	Şef Dengi Makam	Komutan Komiser Zabıta vb Makam	Diğer (Uzman Avukat Hekim amir)	
Kesinlikle Katılmıyorum	0	3	6	5	3	1	18
Katılmıyorum	2	9	5	8	5	7	36
Kararsızım	1	5	1	6	3	0	16
Katılıyorum	0	1	5	4	2	5	17
Kesinlikle Katılıyorum	0	2	1	3	0	1	7
Toplam	3	20	18	26	13	14	94

Tablo 30'da dikkat çeken bir ayrım noktası tüm amirlik türlerinde genel itibari ile güçlü bir katılım karşıtlığı ve genel olarak tüm amirlerin YKY'nin içselleştirilmesi noktasında bir uzaklaşmaları söz konusudur. Tüm amirlik özelliklerine kıyasla diğer amirlik sınıflandırmadaki ise diğerlerine nazaran YKY'nin bu özelliğini içselleştirmeye daha yakın gözükmektedirler. Bunun nedeninin yürüttükleri mesleklerin doğrudan bir amirlik mesleği olmaması ve amirliği sadece işleri yürütürken koordine etme noktasında yapıyor olmaları olduğu düşünülmektedir.

4.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Demografik bulgular erkeklerin bayanlardan daha çok yöneticilik yaptığını göstermekte, katılımcılardan bekâr olanların genelde asker kişiler olduğu ve diğer mesleklere sahip olanların ise evli olduğu görülmektedir. Genelde yöneticilerin % 75 kadarı 26 ile 45 yaş aralığında genç denebilecek kişilerden belirlenmiştir. Genç yöneticiler ise çoğunlukla askeri personel içerisinde ve okul müdür yardımcılığı makamlarındadır. Yöneticilerin % 80 üzeri kısmı üniversite tahsili aldığından amirlerin geneli eğitimlidir denebilir. Özellikle yöneticilerin yöneticilik statüsünde çalışma sürelerine bakıldığında % 60 üzerinde bir kesimin vazifesini iyi yapacak kadar tecrübeye sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Örneklem sorularına YKY özellikleri itibari ile verilen puanlara bakıldığında hizmette yerellik özelliğinin yöneticilerce içselleştirilemediği, hizmeti merkezin sunmasına daha sıcak bakıldığı ve federatif yönetime kayma riski gözetildiği görülmektedir. Yöneticiler fırsat bulduklarında kuralcılığa kaysalar da yapılan işlerde hesap verme sorumluluğu olması gerektiğini kabul etmekte ve fırsat bulduca da sorumluluğu başkalarına yaymaya eğilimlidirler; hizmette kaliteye ilişkin olarak ise yatay organizasyonu benimseyip israfla kalitenin artmayacağını bilmekte oldukları gibi kuralcılığa daha yatkın olduklarını da aslında itiraf etmektedirler; şeffaflığı içselleştirdikleri gibi bunu güçlü bir denetim türü olarak görmemektedirler; öte yandan bilgi edinme hakkının vatandaş güvenini artıracağını, lakin kurumun hareket yeteneğini kısırdığını belirtmektedirler; yönetimi benimsemeseler bile devletin her daim daha güçlü olmasını savunmaktadırlar; performans denetimini benimsemektedirler; katılımcılığı ciddi anlamda içselleştirdiklerini değerlendirmek mümkün olduğu gibi özel sektöre iş yaptırmaktan ziyade özel sektör yöntemlerini kamuda kullanmayı tercih etmektedirler; kamunun özel sektör gibi rekabet edebileceğini, vatandaş müşteri gibi görebileceklerini, fakat sözleşmeli ve ucuz işçi çalıştırmayı kabul etmediklerini belirtmektedirler; yönetici özelliği olarak risk almaya yatkın oldukları gibi kamu yönetiminde özel sektör yöneticisi gibi davranmayı mümkün görmeyecek bir kararı benimsemektedirler; vatandaş ve müşteri odaklı olabilecekleri gibi yaptıkları işin sonucunda sorumlu olmaya hazırdırlar ama öncelikleri, kural ve kaidelere uygun davranmaktır; girişimciliğe sıcak bakmakta, rekabeti özel sektör gibi uygulamaya olumlu bakmaktadırlar; kurumların yatay örgütlenmesini isteseler de devletin küçülmesine karşı durmaktadırlar; vatandaşın denetim yapmasına sıcak bakmaktadırlar; kaynak kullanımında disiplin hususunu içselleştirdikleri görülmektedir; personel güçlendirme ve personeli değerli görme hususunda YKY'ni içselleştirmişlerdir; ancak öte yandan amire saygı ve kurallara uygun çalışmayı kâfi görmekte ve ucuz işçi çalıştırmaya karşı durmaktadırlar.

Çıkan bu sonuçlar da göstermektedir ki kamu yöneticileri dünyadaki değişime paralel olarak değişmek zorunda olduklarının farkındadırlar. Bu nedenle Türk geleneksel kültür yapısından ve bu yapının kamu yönetim sistemine bazı yansımalarından taviz vermeden bir değişimin olması gerektiği yönünde bir kanaatleri vardır. Diğer bir ifade ile özel sektörün yönetime katkı sağlama hususundaki gücünü görmekte ve kamunun özel sektörle rekabet edebileceğine inanmakta, dolayısı ile kendilerini yönetici olarak bu rekabete hazır hissetmektedirler. Özel sektöre iş yaptırmaya sıcak bakmamalarına rağmen özel sektörün yapabileceği işi kendilerinin de yapabileceklerine dair bir güvenleri vardır. Ayrıca YKY ile getirilmek istenen ucuz iş gücüne yine geleneksel öz kültürleri bağlamında kabullendikleri kamu yönetim kültürü temelinde karşı çıkarak özel sektörün tamamen köle gibi bir işçiyi kullanmasını mümkün hale getirecek bir yapıya karşı durmaktadırlar. Aslında bu karşı duruş bir kültür, medeniyet ve dini savunuculuk anlamında bir karşı duruştur denebilir. Daha doğru bir ifade ile Türk kültürel özellikleri bağlı olduğu dini, milli, kültürel yapısı sebebi ile kişilerin ucuz şekilde çalıştırılıp sefalet içinde yaşatılmasına karşıdır. Bu nedenle YKY'nin ucuz iş gücü sağlmasına bir karşı duruş söz konusudur. Bu durum aslında dışardan hangi yeniliği getirirsek getirelim bize ait değerlere dayanmıyorsa benimsenmesinin zor olacağını bize göstermektedir. Çünkü kamu yönetim sistemimiz bizi şekillendiren öz kültürel yapımıza göre işlemektedir. Amerika'nın ve Japonya'nın personel çalıştırma sistemi ve çalışanlara verdikleri değer birbirinin tam zıddıdır. Bu nedenle Japonya Amerika'nın zıddı bir personel sistemi yürütmekle, yani işçiyi sahiplenip değer vermeye gelişiminden bir şey kaybetmemektedir. Biz de Türk-İslam kültürel temellerinde yenilikleri kendimize uyumlu hale getirip uymayan unsurları reddedebiliriz ve yeni sistemi geliştirmenin başka yollarını bulabiliriz. Bu husus üzerinde başka çalışmalar yapılarak kültürel yapımızın özellikle din, medeniyet, Türklük boyutlarında kamu yönetimine olan yansımaları ortaya konabilir. Böylece siyasilerin reform transferi yaparken kültürümüze uymayan yenilikleri gereksiz yere getirme ve kaynak israfına sebep olması girişimi de son bulmuş olur. *Bu çalışma ile aslında YKY'nin ilkelerinden kültürel bünyemize uygun olanları benimseyip kabul ettiğimizi, bünyemize uymayanları da içselleştirmediğimizi ortaya koymuş olduk.* Özellikle kamuyu yöneten personellerimizin anket önermelerine katılımına baktığımızda "yönetişim"e karşı çıkmasa bile devletin bu yeni aktörler (özel sektör, STK'lar vs.) arasında en güçlü olmasından taviz vermek istemedikleri görülmektedir. Öte yandan kamu yöneticileri yatay organizasyon yapısını kamu kurumlarına faydalı görseler de devletin küçülmesine karşı durmaktadırlar, bu nokta da bizim geleneksel olarak güçlü devletten yana olduğumuzu göstermektedirler. Kamu yöneticileri risk almaya yatkın olsalar da kurallara uygun davranmaya daha ehemmiyet vermektedirler. Buna ilave olarak vatandaş müşteri olarak görseler de özel sektör yöneticisi gibi davranmak istememektedirler. Tüm bunlar bizim kültürel yapımızla ve kültürel yapımıza bağlı olarak yetiştirdiğimiz yöneticilerimizle ilgilidir ve kültürel yapımızı din, dil, tarih, coğrafya, medeniyet gibi unsurların şekillendirdiğini unutmamak gerekir. Dolayısı ile modernliğe sıcak baktığını ifade eden yöneticilerin YKY'nin getirdiği bazı önemli yenilikleri tehlikeli görmesi başka türlü izah edilemez. Öte yandan başka bir araştırılması gereken de "bizim gerçekten kültürel olarak böyle olmamız mı gerekmektedir?" sorusuna cevap bulmaktır. Yani eğer kültürel olarak doğru yerde isek YKY'nin bazı özelliklerini gerçekleştirmeyi hiç denememeliyiz, ancak kültürümüzün bazı yönleri sorunlu ise bu sorunlu yönlerin değiştirilmesi için

çalışmalara başlanmalı ve düzelmesinin ardından YKY'nin diğer sahip olmamız gereken ilkelerini içselleştirmeye gayret göstermeliyiz. Bu husus ve soruların üzerinden de bilimsel çalışmaların yapılması sosyal bilimlere katkı sağlayacaktır.

Yöneticilerin YKY anlamında içselleştirdikleri bazı önermelere yönetici statüleri ve eğitim özellikleri baz alınarak bakıldığında inisiyatif alan yönetici tipi özelliği hususunda lisansüstü eğitilmiş katılımcıların bu özelliği en az oranda içselleştirmiş olmaları gerçeği şaşırtıcıdır. Öte yandan performans denetimi noktasında daha fazla eğitilmiş olanların bu özelliği daha fazla içselleştirdikleri görülmektedir. Güvenlik amirlerinin, performans denetimine geleneksel yönetici tipi şeklinde baktıkları görülmektedir. Bu kişilerin YKY'nin katılımcılık özelliğini de benimsemedikleri; aynı şekilde hesap verebilirlik özelliğini de benimsemedikleri gibi alternatif hizmet sunma hususuna da sıcak bakmadıkları görülmektedir. Ancak YKY'nin alternatif hizmet sunma özelliğine eğitim düzeyi arttıkça daha üst düzeyde katılım olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin artmasına paralel olarak büyük organizasyonların optimum büyüklükte birimlere bölünmesi özelliği daha fazla içselleştirilmiştir. Vatandaş ve müşteri odaklılık noktasında ise güvenlik personelinin en fazla şekilde bir içselleştirme yaşaması şaşırtıcıdır. Güvenlik amirleri rekabet hususunda da en az içselleştirmeyi göstermişlerdir. İnsan kaynakları yönetiminde ise en fazla içselleştirme diğer (uzman, avukat, doktor amir vs) şeklinde ayrılan yönetici statüsünde gerçekleşmiştir ki bunun sebebinin bu kişilerin sürekli bir amirlik vazifesi yürütmemesi ve genelde ekip emri şeklinde olmaları düşünülmektedir.

Buradan şu sonuç çıkarılabilir ki güvenlik özellikleri gösteren makamlar (komutan, komiser, zabıta vb. makam) YKY noktasında bir iyileşmeyi henüz fiillerine yansıtmaya başlamamıştır ve belki de bu tür bir yeniliğin farkında bile değildir. Dolayısı ile YKY'nden haberleri yoksa bu hususta çalışmalar başlatılmalıdır, eğer YKY'den haberleri varsa ve benimsemiyorlarsa güvenlik müesseselerin diğer kamu kurumlarına kıyasla neden bu şekilde yenilikten uzak kaldığı ya da kabullenmediklerinin de ayrı bir çalışma konusu olarak araştırılması gerektiği ortadadır. Ancak gerçek şudur ki güvenlik makamlarının da vatandaşa yakından hizmet ettiği göz önüne alınırsa YKY yönlü bir esnekleşmenin bir an önce getirilmesi ve kültüre işlenmesi faydalı olacaktır. YKY'nin tüm özelliklerinin güvenlik makamlarınca kabul edilmesi mümkün olmasa da en azından kültürel yapımıza aykırı olmayan kısımlarının hayata geçirilmesi güvenlikle vazifeli makamları vatandaşa daha yakın ve güvenilir kurumlar haline getirecektir. Çünkü YKY'nin kültürel yapımızla kıyaslandığında eleştirilen yönleri olsa da birçok özelliği ile yönetim yapımızda işletilmesi her yönden verimi artıracaktır.

Çalışma, 1980'lerden itibaren gelişen ve yerleşmeye çalışan YKY kültürünün yöneticiler tarafından her bir YKY özelliği baz alınarak içselleştirilme durumunu ortaya koymaktadır. Buradaki bazı eksiklerin üzerine eğililmesi YKY'nin tam manası ile gerçekleştirilmesi için gereklidir. Ayrıca YKY'nin istediği lider tipinin yetişmesi için eksikler de bu çalışma ile görünür hale getirilmiştir. Lider yetiştirilmesi meselesi Türkiye'nin haffine aldığı ve önemsemediği bir meseledir. Dünya'da yürütülen çalışmalar "her şeyin" yönetimine ilişkindir. Kriz, kaos, afet, doğa, su vs. her şey yönetilmektedir. Ancak Türkiye'de yönetici yetiştirmede sıkıntılar mevcuttur. Üzerine düşülmemesi de ayrı bir tartışma konusudur. Ülkemizde YKY'nin isteği doğrultusunda hizmet ettiği insana hesap verebilen bir yöneticilik tipi henüz tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Oysa YKY bu yönde bir gelişme beklemektedir. Ülkemizde lider olarak belirlenen kişilerin üstlerine yaranmak derdinde olurken alttan gelen şikâyetleri ortadan kaldırmak adına personeline mobbing uyguladığına dair girişimleri olduğu literatürdeki çalışmalarda görülmektedir. Liderler siyasi yönlerine göre seçilmekte, siyasi yönüne bakılmaksızın atanan liderler ise siyasal iktidarlara kızarak ve onların iktidarlarına karşı çıkıp hizmet etmeyerek onların emirlerine itaat etmemekte ve bu olumsuz fiillerin tamamından kamu zarar görmektedir. Bu tür bir yaklaşımın olması da yine kültürel sıkıntımızdır ve bu yönde bir kültüre sahip olduğumuz derhal kabul edilip bu kültürel yapımızın acilen değiştirilmesi çalışmalarına başlamak gerekmektedir. Ayrıca liderlik iletişiminden geçmektedir. Lider olan kişinin ihtiraslardan, kibirden vb. birçok kötü şeyden arınması ve bunu iletişimine yansıtmaması gerekmektedir. Bu hususta üniversitelerde halkla ilişkiler derslerinin profesyonel öğretim elemanlarına verilmek suretiyle önemsenmesi gerektiği gibi lider kişilerin olgunluğunu ölçüp kalitesini belirleyebileceğimiz bir takım sınavların da derhal yapılması gerekmektedir. Bizi yöneten kimselerin ya da bizle ilgili kamuda karar veren kimselerin normal bir vatandaştan ve o kurumda çalışan normal bir memurdan daha iyi olması gerekir. Bu algı da bir kültür algısıdır. Beceriksiz, kibirli bir kimsenin kamu yöneticisi olmayı hayal etmesinin önüne derhal geçilmelidir. Ülkemizde bir kamu yöneticisine bir resmi yazı ile "kamu kaynaklarında tasarruf" yapması gerektiği belirtildiğinde memurlarına gelip "bundan sonra daha az kâğıt kullanın" demesi ve üç kuruşa yapılacak bir ihaleyi otuz üç kuruşa yaptırarak kolilerce kâğıt parasını israf etmesi gibi bir saçma "tasarruf algısı"ndan kurtulmak aciliyetle gerekmektedir. Liderlere ilişkin daha birçok sorun örneklendirilebilir. Yapılması gereken ise "lider" denen şeyin ne olduğunun incelenmesi ve çizilecek çerçeveye uymayan kimselerin vazifelendirilmesinin önlenmesidir.

Genel olarak değerlendirilecek olursa geleneksel yönetim kültüründen bir uzaklaşma ve YKY kültürüne doğru bir evrime olduğu görülmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse GKY'nin Türk toplumsal özelliğine yakın olan özelliklerinin kolayca terk edilemediği ve bu hususta bir yönetici direnci olduğu görülmektedir. *Çalışma neticesinde YKY'nin yöneticiler tarafından benimsenen ve benimsenmeyen yönleri ortaya konulmuştur.* Aynı şekilde çalışma neticesinde güvenlik özelliği taşıyan amirlerin GKY tipini kolay terk etmeyecekleri yönünde bir algı oluşmaktadır. Tabi ki Şereflikoçhisar'ın geleneksel kültüre yakın bir ilçe olması ile YKY özelliklerine ilişkin muhtemelen büyük şehirlerdeki yöneticiler daha kuvvetli bir şekilde içselleştirme göstereceklerdir. Öte yandan genel bir değerlendirmeye yapacak olursak güvenlik amirlerinin genel anlamda "YKY içselleştirme katılım oranlarını" düşürdüğü görülmektedir. Dolayısı ile eğer bu çalışma güvenlik amirlerine uygulanmasaydı muhtemelen görünmektedir ki YKY içselleştirme katılım oranları daha yukarıda çıkacaktı.

Liderlik üzerinde günümüzde birçok çalışma yapılsa da kamu yönetiminde faydalanılması adına yeterli ölçüde lider yetiştirilmesi söz konusu değildir. Türkiye dünyada meydana gelen birçok değişim hareketini ve reformunu takip eder gözükse de bu reform ve yeniliklerin var olan kurum kültürümüze adaptasyonu noktasında gerekli çalışmaları yapmakta yetersiz kalmakta ve yürütülen reformlardan ciddi sonuçlar elde edememektedir. Burada en büyük pay bu yenilikleri gerçekleştirebilecek kabiliyette liderlerin yetiştirilmemesi sorunu temelindedir. Kamu yönetimine lider yetiştirilmesi noktasında tarihi olarak Enderun Mektepleri gibi dünyaca ünlü olan ve dünyaca kopya edilen bir sisteme sahip olunmasına rağmen günümüzde lider yetiştirilmesinde gerekli ortamın oluşturulmaması gibi bir ayıpla karşı karşıya durmaktayız. Bugün

kamuya örnek teşkil eden özel sektör kurumlarının rekabette iyi yerlere erişmesi özel sektör yöneticilerinin liderlik kabiliyetlerini sergilemesi ile gerçekleşmektedir. Bu noktada kamu sektörü için de lider seçerken ve özellikle yetiştirirken aynı hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir. *Çünkü unutulmamalıdır ki "lider" hem bu YKY kültürünü uygulamak için ülkesine getiren hem içselleştirerek özümseyen hem de çalışanların içselleştirmesini mümkün hale getiren yani kültür değiştirme işlemlerinde esas vazifeyi yürüten kişidir.* Ülkemiz artık 5 yıllık komik ve kısa hedeflerden kurtulmuş görüntüsü vermektedir. O halde 2071 hedefi gibi kapsamlı ve büyük hedeflerin gerçekleşmesinin lider yetiştirmeye ve yetiştirilen liderin kurum kültürünü değiştirebilmesine bağlı olduğunu unutmamak gerekir.

Kaynakça

- AL, H. (2002b). *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Bilim Adamı Yayınları, Ankara.
- ALPUGAN, O. (1996). *İşletme Bilimine Giriş*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- ARIKBOĞA, E. (2004). *Yönetimde Değişim Süreci ve Yönetişim: İstanbul Konseyi Örneği*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi.
- ARIKBOĞA, E. (2007). *Türk Yerel Yönetim Sisteminde Reform ve Yeni Kamu Yönetimi*, Bilal Eryılmaz, Musa Eken, Mustafa Lütfi Şen (Ed.), Kamu Yönetimi Yazıları İçinde, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- ARSLAN, N. T. (2010). Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi, *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, S 21- 38.
- ASLAN, T. (2008). Siyasi, Sosyal Ve Kültürel Açından Atatürk'ün Liderliği Üzerine Bir Deneme, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 32, No 2, S. 241-261.
- ATAMAN, UNUTKAN, G. (1995). *İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- ATEŞOĞLU, N. ve Özkan, E. (2010). Otoriter Kamu Yönetimi Anlayışında Vatandaş Odaklı Anlayışa Geçiş Mümkün mü? , *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, S. 51-60.
- AYKAÇ, B. (1997). *Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler*, Yök Matbaası, Ankara.
- BAKAN, İ. (2008). Örgüt Kültürü Ve Liderlik Türlerine İlişkin Algılamalar İle Yöneticilerin Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması, *KMÜ İİBF Dergisi*, Sayı:14.
- BAKAN, İsmail ve Tuba Büyükbeşe (2008), "Katılımcı Karar Verme: Kararlara Katılım Konusunda Çalışanların Düşüncelerine Yönelik Bir Alan Araştırması", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C: 13, S: 1, ss. 29-56.
- BAYRAKTAR, G. (1999). *Yeni Sağ Düşüncesinin Kamu Yönetimindeki Yansıması Olarak YKY Anlayışı*, Kök Araştırmalar, Cilt 1, Sayı 2, S. 55-65.
- BEDESTENCİ, H. Ç. , Bakan İ. ve Büyükbeşe T. (2004). *Örgüt Sırlarının Çözümünde Örgüt Kültürü Teorik Ve Ampirik Yaklaşım*, Aktül, Kahramanmaraş.
- BİLGİÇ, V. (2003). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı*, Asım Balcı, Ahmet Nohutçu, Namık Kemal Öztürk, Bayram Coşkun (Ed.), Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımların İçinde, Seçkin Yayıncılık, Ankara. S.25-38.
- BUCHANAN, J. M. (1991). *Kamu Tercih ve Anayasal İktisat*, Aytaç Eker, C. Can Aktan (Ed.), İzmir.
- BULUT, Y. ve Uygun S. V. (2010). Etkin Bir Yönetim İçin Vizyoner Liderliğin Önemi: Hatay'daki Kamu Kurumları Üzerinde Bir uygulama, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, S. 29-47.
- ÇETİN, C. (2008). *Yöneticilerin Liderlik Stilleri, Değişim Yönetimi ve Ekip Çalışması Arasındaki İlişkilerin Çok Yönlü Olarak Değerlendirilmesi*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2008: 15, İstanbul.
- ÇULPAN, R. (1976). Çevresel Etkiler ve Örgütsel Değişim, *Amme İdaresi Dergisi*, 9, 4: 113-126.
- DUVERGER, M. (1998). *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul. EREN, V. (2001). *YKY Anlayışı (Büyükşehir Ve İl Belediyeleri Üzerinde Bir Araştırma)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ERENGÜL, B. (1997). *Kültür Sihirbazları*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (2001). *Kamu Yönetimi, Erkam Matbaası*, İstanbul.
- ERYILMAZ, B. (2010). *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, 3. Baskı, Ankara.
- ERYILMAZ, B. (Erişim: 02. 02. 2011). *Kamu Yönetiminde Reform: Statüko Ve Değişim*, Sakarya, <http://www.pdfforum.net/index.php?topic=1597.0>.
- ERYILMAZ, Bilal (2015). *Kamu Yönetimi (Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar)*, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 8. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- ESER, U. (1995). Küreselleşme: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı? , *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 6, Sayı 17, Yaz, S.5-20.
- GENÇ, N. (1993). Örgüt Kültürünün Oluşumu ve Bireysel ve Örgütsel Davranışlar Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1-2), 299-304.
- GENÇ, F. N. (2007). *Türkiye'nin Küreselleşme Politikası ve Kamu Yönetimine Etkileri*, Bilal Eryılmaz, Musa Eken, Mustafa Lütfi Şen (Ed.), Kamu Yönetimi Yazıları İçinde, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, S: 258- 278.
- GİDDENS, A. (2000). *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*. (Çev: Osman Akınlay), Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÖKBUNAR, R ve Ünal, A. G. (1999). Yönetimde Dinozorlaşma Sendromu ve Kamu Yönetiminde Değişim, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 13, Haziran, Sayı, 1, S. 45-58.
- GÖKBUNAR, R ve Ünal, A. (Erişim: 09. 02. 2011). *Özel Ve Kamu Sektöründe Değişim* S. 1-18, <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/degisim/digeryazilar/gokbunar-ozelsektorde-degisim.pdf> .
- GÖKÇE, O; Göküş, M; Kutlu, Ö. ve Şahin, A. (2004). *Kamu Yönetimi Ders Notları*, Dizgi Ofset Matbaacılık, Konya.
- GÖZEL, K. A. (2003). Yeni Kamu Yönetimi Nedir? , *Türk İdare Dergisi*. Yıl 75, Sayı 438, S. 195-208.
- GÜL, H. (1999). *Kamu Yönetiminde Piyasa Temelli Yeni Model Anlayışları ve Türk Kamu Yönetiminde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanabilirliği*, Kamu Yönetiminde Kalite Ulusal Kongresi, Ekim, S.15-30.

- GÜL, H. ve Alican, A. (2007). *Kamu Yönetiminde Yöneticilik ve Liderlik*, M. Akif Çukurçayır ve Gülise Gökçe (Ed.), *Kamu Yönetiminin Yapısal Ve İşlemsel Sorunları*, Çizgi Kitapevi, Konya, S. 447-502.
- HAKTANKAÇMAZ, M. İ. (2009). *Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımı ve Türkiye de Kamu Yönetimi Reformu*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- HEYWOOD, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*, Adres Yayınları, Ankara.
- HOOD, C. (1991). *A Public Management For All Seasons*, Public Administration, Sayı 69, S.3-19.
- ISAAC-Henry, K. (1993). *Development And Change In The Public Sector*, Management In The Public Sector Challenge And Change, Edit. Kester, Isaac-Henry, Chris Painter, Chris Barnes, Chapman & Hall, London. Pp.1-20.
- KAHRAMAN, Şevket. (2009). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türk Yerel Yönetimlerine Etkisi: Bilecik Örneği*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya
- KARCIOĞLU, F. ve Timuroğlu, M. K. (2004). Örgüt Kültürü ve Liderlik, *Atatürk Üniversitesi İİB D.* Cilt 18, Sayı 1-2, ss.319-338
- KESİM, Erdoğan (2005), "Bir Etik Davranış İlkesi Olarak Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu)", 2. Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya, ss. 269-281.
- KOÇEL, T. (2003). *İşletme Yöneticiliği*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. , 9. Baskı, İstanbul.
- KOVANCI, A. (2001). *Toplam Kalite Yönetimi*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- KOVANCILAR, B. ve Elçi, Ö. (2000). Kamu Tercihi Teorisinde Oyun Kuramı, *Yönetim- Ekonomi*, C.6, S.230-239.
- KÖSE, S; Tetik, S. ve Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler, *Yönetim ve Ekonomi*, c.7, S.1, s.219-242.
- KURT, M. ve Uğurlu, Ö. Y. (2007). Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliği'nin Rolü: İlerleme Raporları İçerik Analizi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* C.9, S2, S.81-109.
- KUTLU, Ö. (2003). *İdari Reform Transferi: Ülkelerin Birbirinden Kamu Politikaları Transfer Etmeleri ve Öğrenmeleri*, Asım Balcı vd. (Ed.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar İçinde*, Seçkin Yayınevi, S.83- 114.
- LANE, J. E. (2000). *New Public Management*, Routledge, London, England.
- MIHÇIOĞLU, C. (1968). Türkiye'de Yüksek Kademe Yöneticilerinin Eğitimi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Haziran, S.46-47.
- MORGAN, Gareth. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*, (Çev: Gündüz Bulut), Mess, İstanbul.
- NİŞANCI, Zehra Nuray (2012). *Toplumsal Kültür-Örgüt Kültür İlişkisi ve Yönetim Üzerine Yansımaları*, Batman Üniversitesi Bilimsel Yaşam Üniversitesi, ss.1279-1293.
- NOHUTÇU, A. ve Balcı, A. (2003). *Kamu Yönetiminin Yeni Perspektif Ve Dinamizmi: Kamu'nun Yönetilmesinden Kamu'nun Yönetmesi Anlayışına Doğru*, Ed. Asım Balcı vd. (Ed.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar İçinde*, Seçkin Yayınevi, S. 13-24.
- ÖKMEN, M. ve Canan, K. (2009). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt: 16, Sayı: 1, S. 139-171.
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (1997). The New Public Management, *AÜ, SBF Dergisi*, 52, S. 517-566.
- ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (2003). *Kamu Sektörünün Yönetimi Sorununa Yeni Yaklaşım: Yeni Kamu İşletmeciliği*, Muhittin Acar-Hüseyin Özgür (Ed), *Çağdaş Kamu Yönetimi 1* içinde, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, S. 3-44.
- ÖRNEK, A. (1992). *Kamu Yönetimi*, Meram Yayın Dağıtım, İstanbul.
- ÖZEN, Ş. (1996). *Bürokratik Kültür 1. / Yönetimsel Değerlerin Toplumsallaşma sürecinde Temelleri*, 1. Baskı, TODAİE Yayın No: 272, Ankara.
- ÖZER, M. A. (2005). *Yeni Kamu Yönetimi: Teoriden Uygulamaya*, Platin Yayınları, 1. Baskı, Ankara,
- ÖZER, M. A. (Erişim: 18. 11. 2010a). Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 59, S. 3-46, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der59m1.pdf>.
- ÖZER, M. A. (Erişim: 12. 12. 2010b). Kamu Yönetiminde Kimlik Bunalımı Üzerine Değerlendirmeler, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 61, . S. 3-22, <http://www.sayistay.gov.tr/dergi/icerik/der61m1.pdf>.
- ÖZDAMAR, Kazım (1999), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, C:1, 2. Baskı, İstanbul:Kaan Kitabevi.
- ÖZGÜR, B. (2004). Kamu Yönetiminde Yönetici Çıkmazı, *Maliye Dergisi*, S 145, S.1-53, http://portal1.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_der_gisi/yayinlar/md/md145/bunyaminmakale.pdf, (Erişim: 27. 11. 2010).
- ÖZMEN, Alper, (2012). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türkiye'de Yönetim Kültürüne Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Alan Araştırması*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya.
- ÖZSALMANLI, A. Y. (Erişim: 01. 02. 2011), *Türkiye'de Kamu Yönetiminde Liderlik ve Lider Yöneticilik*, S. 137-146, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd13/sbd-13-13.pdf>.
- ÖZTÜRK, N. K. ve Coşkun, B. (2003). Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye'de Devletin Kalite ve Etkinlik İle Buluşması, *Türk İdare Dergisi*, Sayı 439, S. 71-103.
- POLLITT, C. (1993). *Managerialism And Public Services*, 2. Baskı, Blackwell, Oxford.
- SARAN; Ulvi, (2004). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Kalite Odaklı Bir Yaklaşım*, Atlas Yayınevi, Ankara.
- SARAN, U. (Erişim: 04. 01. 2011), Küresel Erişim Dinamiklerinin Kamu Yönetimi Alanındaki Etkinlikleri, <http://www.sobiadacademy.net/sobem/ekamuyonetim/kamuda-kalite/saran1.pdf>.
- SARGUT, S. (1997). *Kamu Örgütleri Kuramını Arıyor: Kuramsal Bir Yaklaşım*, 21. Yüzyılda Nasıl Bir Kamu Yönetimi Sempozyumu, TODAİE Yayınları, Ankara.
- SAYLAN, G. (2000). Kamu Yönetimi Disiplininde Bunalım ve Yeni Açılımlar Üzerine Düşünceler, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 33, S. 2, S.1-22.
- SAYGILIOĞLU, N. ve Arı S. (2003). *Etkin Devlet: Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- ŞAHİN, A. (2010). Örgüt Kültürü-Yönetim İlişkisi ve Yönetimsel Etkinlik, *Maliye Dergisi*, Sayı, 159, Temmuz Aralık, S. 21-35.
- ŞAHİN, A; Temizel, H. ve Örselli, E. (Erişim: 14. 12. 2010). *Bankacılık Sektöründe Çalışan Yöneticilerin Kendi Liderlik Tarzlarını Algılayış Biçimleri İle Çalışanların Yöneticilerinin Liderlik Tarzlarını Algılayış Biçimlerine Yönelik Uygulamalı Bir Çalışma*, S. 657-665, <http://iibf.ogu.edu.tr/kongre/bildiriler/15-03.pdf>, 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildirileri.

- ŞAHİN, Yusuf (2014). *Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetimi*, Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ekin yayınevi, Bursa
- ŞENGÜL, Ramazan (2005), "Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Türk Kamu Yönetimini 'Camdan Eve' Dönüştürür mü?", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C: 60, S: 3, ss. 216-234.
- ŞENER, H. E. (2007). *Kamu Yönetiminde Postmodernizm*, Şinasi Aksoy ve Yılmaz Üstüner (der.), Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar İçinde, Nobel, Ankara, S. 31-47.
- ŞİMŞEK, N. ve Fidan M. (2005). *Kurum Kültürü ve Liderlik*, Tablet Kitabevi, Konya.
- TERZİ, A. R. (2000). *Örgüt Kültürü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- TOPALOĞLU, M. ve Kara, D. (Erişim: 02. 03. 2011). Örgütsel Kültürün Yöneticilerin Yönetimsel Davranışları Üzerindeki Etkileri (A Grubu Seyahat Acentelerinde Bir Uygulama), <http://www.ttefdergi.gazi.edu.tr/makaleler/2004/Sayi2/121-141.pdf>, S. 1-19.
- TORTOP, N; İsbir, E. G. ve Aykaç, B. (1999) . *Yönetim Bilimi*, 3. Baskı, Yangı Yayınları, Ankara.
- TURAN, Abdullah (2011), *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Bağlamında Örgüt Kültürü ve Liderlik Etkileşimi*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.
- TURAN Abdullah ve GÖKTÜRK İbrahim Emre (2017). Türkiye Kamu Yönetiminde Varolan Bürokrasi Anlayışının Halkla İlişkiler Uygulamaları Üzerine Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10 Sayı: 54, ss.906-915.
- TUTUM, C. (1995). Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, *Yeni Türkiye*, Sayı 4, S. 133-145.
- TÜRKOĞLU, F. (2000). *Kişisel ve Kurumsal Değişim Kültürü*, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- YILMAZ, A. (1996). *Modernden Post moderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, M. (2009). Kamu Yönetiminde Yeni Bir İkilem: Yurttaş Odaklılık Ya da Müşteri Odaklılık, *CÜ. İktisat ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, S. 99-115.
- YILDIRIM, M. (2010). Kamu Yönetiminde Takdir Yetkisi: Geleneksel ve Yeni Kamu Yönetimi Arasında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, S. 839-861.
- YÜCETÜRK, E. E. (2007). *Kamu Yönetiminde Etik Bir Sorun: Yıldıрма (Mobbing)*, M. Akif Çukurçayır ve Gülise Gökçe(Ed.), Kamu Yönetiminin Yapısal Ve İşlevsel Sorunları İçinde, Çizgi Kitabevi, Konya, S. 215-244.

Summary

Depending on the internal or external reasons why Turkey has implemented reforms in the field of public administration, as in all areas. However, every innovation step that is taken brings a new culture. In this respect, the transformation brought by the cult is reflected in the degree of managerial competence and innovation.

For many years, the Weberian bureaucratic structure and culture have settled down. Making this culture flexible is not an easy transition process for Turkish Public Administration. Because of this need, the study reveals the interaction of leader-organization culture; in other words, the study reveals the rate of leader internalizing new culture. The limitation of the work is done within the boundaries of a district boundary, which shows the traditional characteristics. Of course, the views of the managers in the modern city differ. Because traditional cities are reflected more in bureaucratic organization structures. On the other hand, the number of modern districts in the country is not more than the number of traditional districts. Of course, if the new public management (NPM) culture is internalized in the traditional district, it is more internalized in the modern city. Ultimately, the new public management (NPM) process is closely related to a social change of culture. It is also important that the study be disseminated to every accessible institution in a district, to take the views of each different manager, to raise an overall view on this issue, and to try to reflect all the characteristics of the NPM.

In the theoretical part of the study, there is organizational culture, traditional public administration (TPA) organizational culture, traditional public administration (TPA) leadership understanding. In this section, there is the process of transition from NPM to NPM and the reasons for this. This section has the importance and features of NPM. In this section, there are NPM organizational culture, NPM leadership understanding, NPM adoption benefits. In this section, the new public management has a reflection on organizational culture and leadership. In order to assess public administrators' internalization rates of NPM's new cultures, in the application part of the study, in Şereflikoçhisar District, it was distributed to public administrators as "municipality, soldier, district governor, court, tax office, SGK, Askı, Agricultural District Directorate, School, Hospital, health centers, Muftı, Public Education Center, Credit Dormitory Institution and Security". As a result, a total of 94 questionnaires were collected in a complete and usable way. Analyzes were made with the SPSS program. Finally, findings and interpretations were obtained. Thus, internalized and non-internalized aspects of NPM were identified by the managers.

The research was conducted on 16 characteristics of new public management. Each aspect of the new public management (through a separate evaluation and interpretation) was evaluated within itself. Therefore, the state of internalization of the new public management has been explained in more detail. Generally speaking, it is seen that there is a divergence from the traditional management culture and there is also a evolution towards the new public management culture. To summarize briefly, the characteristics of traditional public administration which are close to Turkish social characteristics could not be easily abandoned and it was also seen that there was a managerial resistance. As a result of the study, the aspects of the new public management which are adopted and not adopted by the managers have been put forward. As a result of the study, it has been observed that the security supervisors will not easily give up the traditional public administration.

Karaçay Malkar ve Türkiye Türkçesi Atasözlerinin Karşılaştırılması Similar Proverbs In Turkish Language of Turkey And Karachay-Balkarian

Erdal AYDOĞMUŞ¹

Geliş Tarihi: 02.10.2018 / Düzenleme Tarihi: 05.11.2018 / Kabul Tarihi: 09.11.2018

Özet

Atasözleri sözlü edebiyatın ürünü olarak milletlerin en önemli hazinelerindedir. Köklü bir geçmişe sahip olan Türk milletinin dili ve kültürü de tarihi kadar eski olduğundan atasözleri yönünden oldukça zengin bir dildir.

Atasözleri belli bir hayat tecrübesinin sonucu olarak elde edilen birikimlerle ortaya çıkmıştır. Bu birikimlerin sonucu olarak ortaya çıkan atasözleri her dönemde özelliğini kaybetmeden Türk milletinin kültürünü, örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini bünyesinde barındırmıştır.

Türk dillerindeki atasözleriyle ilgili birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmaların sonucunda tarihte farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılmalarına rağmen Türk dillerinde birçok ortak atasözünün olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda karşılaştırma, başta olmak üzere anlam, yapı ve sözdizimi gibi konularda ele alınarak araştırılmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda da bahsedildiği gibi farklı coğrafyalarda farklı isimlerle zikredilen Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesindeki ortak olan atasözleri tespit edilerek; "Biçim ve Anlam Yönünden Aynı veya Yakın Olan Atasözleri" ve "Anlam Açısından Benzeyen Atasözleri" olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, Karaçay- Malkar Atasözleri, Türkiye Türkçesi Atasözleri

Abstract

Proverbs are the most important treasures of nations as a product of oral literature. The language and culture of the Turkish nation, which has a deep-rooted history, is a rich language in terms of proverbs since it is as old as its history.

Proverbs came out as a result of a certain life experience. As a result of this accumulation of proverbs in every period without losing its feature; The culture, customs and traditions of the Turkish nation are reflected in the proverbs of customs and traditions.

There are many studies on Turkish proverbs. As a result of these studies, it is seen that there are many common proverbs in Turkish languages although they are mentioned in different geographies with different names in history. In the studies, the comparison is examined by taking into consideration especially the subjects such as meaning, structure and syntax.

In this study, as mentioned above the Karachay-Balkar referred by different names in different geographies were identified Turkey and proverbs which are common in Turkish of Turkey; "Proverbs that are the same or close in terms of form and meaning" and "Proverbs with similar meaning".

Key Words: Proverb, Proverbs Karachay-Balkar, Turkey Turkish Proverbs

Giriş

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk milletinin sözlü kültürü de yazılı kültürü kadar önemlidir. Atasözleri sözlü kültürün bir parçası olmuş Türk milletinin en önemli değerleri arasında yerini alarak sözlü kültürün gelişimine katkı sağlamıştır.

Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, kanış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. Bir atasözüyle belgelendirilen tutumun doğruluğu herkesçe kabul edilir. (Aksoy, 1988: 15)

Atasözleri insanlara kılavuzluk yapmakta yol göstermektedir. Az sözle çok şey anlatmaya yarayan, ders veren, düşündürülen atasözleri, hayatta yapılan yanlışlara tekrar düşülmemesi açısından insanoğluna yardımcı olmaktadır.

Her atasözü, toplumsal yaşantı içindeki bireyin uyması beklenen ya bir genel kural veya bir düstur niteliğindedir. Bu nedenle de atasözleri, milletlerin karakterlerini, hayat karşısında tavır ve zihniyetlerini ifade eden özlü sözlerdir. (Çobanoğlu, 2004: 1)

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İBEF, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
E- posta: erdalaydogmus40@gmail.com

Bir milletin dilinde ve günlük yaşamında önemli yer tutan atasözleri ve deyimler, o milletin tarihi zenginliğini, estetik ve güzellik anlayışını, değerlerini ve anlayışlarını yansıtan birikimleridir. İnsan kendini ve kendi dışındaki her şeyi nasıl algılıyorsa onları atasözlerine ve deyimlere yansıtır. (Okroy, 2015: 94)

Atasözleri, toplumun tecrübelerini, hayat görüşünü, toplum terbiyesini, hatta estetik zevkini yeni kuşaklara aktaran özlü ve sözlü edebi ürünlerdir. Halkın görüp gözlemediği birçok olaydan çıkardığı dersler, halkın belleğinden süzülüp damıtılmış, estetik tezgâhında adeta dokunup kısa görünümüne karşın taşıdığı yoğun anlamla halk edebiyatının etik, didaktik ürünleri olan atasözlerine dönüşmüştür. (Duman, 2016: 105)

Halk topluluklarının yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve deneyimlerden hareketle ortaya koydukları ve gelecek nesillere devrettikleri atasözleri, atalarımızdan birer armağandır. (Güllüdağ, 2003: 329)

Türk halkları, tarihi süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı isimlerle adlandırılmalarına rağmen atasözlerindeki ortaklıklar kendini muhafaza etmektedir.

Atasözü kelimesinin Türk dillerinde farklı şekillerde adlandırıldığı görülmektedir. Bu adlandırmalar şu şekildedir:

Azerbaycan Türkleri: Atalar sözü, Başkurtlar: Makal, eytim, atalar hüzi, Kazaklar: Makal, metel, nakıl, Kırgızlar: Makal-lakap, Özbekler: Makal, Tatarlar: Atalar sözü, makal, eytim, Türkmenler: Atalar sözi, nakıl, Uygurlar: Makal, Kumuklar Atalar sözü, Çuvaşlar: Vattisin semahi (yaşlılar sözü) gibi adlar vermektedirler. (Alkaya, 2001: s. 58)

İki farklı coğrafyada yaşamalarına rağmen atasözlerindeki ortaklıkları barındıran Türk halklarından biri de Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkleridir. Her iki Türk dilinde de ortak kullanılan atasözleriyle karşılaşılmaktadır. Bu durum dilin zenginliğinin, ortak tarihin, ortak kültürün, farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen yaşatıldığına göstergesidir.

Kafkasya halkları arasında önemli bir yere sahip olan Karaçay- Malkar Türkleri yüzyıllardan beri, Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvesi olan Elbruz dağının (Mingi Tav) doğu ve batısındaki yüksek dağlık arazilerde yer alan derin vadilerde, Kuban, Teberdi, Mara, Baksan (Bashan), Çegem, Çerek gibi ırmakların yukarı kısımlarında yaşamaktadırlar. (Tavkul, 2001: 1)

Karaçay- Malkarlılar atasözlerine kendi dillerinde "Nart Söz" adını verirler. "Nartlar" Kafkas halklarının mitolojilerinde, Kafkasyalıların ataları olduklarına inanılan efsanevi bir halktır. Abhaz, Adige, Oset, Çeçen gibi halklarla birlikte Karaçay- Malkar folklorunda da Nart efsaneleri geniş bir yer tutar. Başlıca kahramanları Özümek, Sosurka, Batirez, Kara Şavay, Alavgan, Fuk, Satanay Biyçe gibi adlar taşıyan Nart halkının, günümüzdeki Kafkasya halklarının ataları olduğuna dair inanç Kafkas halkları arasında oldukça yaygındır. Karaçay- Malkarlılar bu sebeple çok eski devirlerden beri atasözlerine "Nart söz" adını vermektedirler. (Tavkul, 2001: 5)

Yukarıdaki Tavkul'un bahsettiği özelliklere Yalım tarafından da dikkat çekilmiştir.

Karaçay- Balkar Türkleri atasözlerine "nart sözü" derler. Her fikri bir atasözle açıklamak, onlarda bir kaide haline gelmiştir. "Nart" aslında bir efsanevi Kafkas Türk kahramanının adıdır. Demek ki töre ve geleneklerinin bir kahraman-ata'dan geldiğine inanmaktadırlar. (Yalım, 1986: 222)

Karaçay- Malkar atasözleri ile ilgili Seyfullah Yalım'ın "Karaçay- Balkar Türklerinde Atasözleri" (1986) adlı çalışması bulunmaktadır. Yalım çalışmasında Karaçay- Malkar Türklerinin tarihi geçmişleri hakkında bilgi vererek, Ramazan Karça ve Hamit Zübeyir Koşay tarafından hazırlanan "Karaçay- Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler" (1954) adlı kitapta bulunan Karaçay- Malkar atasözlerini kaleme almıştır.

Türkiye Türkçesi ile Diğer Türk Dillerindeki Ortak Atasözleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türk dillerindeki ortak atasözleri ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Türk dillerindeki ortak atasözleriyle ilgili Fatih KİRİŞÇİOĞLU (URL 1) "Saxa (Yakut) Atasözlerinin Türkiye Atasözleriyle Karşılaştırılması", Cihan ÇAKMAK (2015), "Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Bulunan Atasözleri", Muhittin ÇELİK (2018), "Kaşkay Atasözleri İle Anadolu'da Kullanılan Atasözlerinin Benzer ve Ortak Yönleri", Hatice ŞAHİN (1999), "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi", Nesrin Sis (2005), "Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma".

Türk dillerindeki ortak atasözleri ile ilgili yapılan çalışmaların içeriğine bakıldığında şu şekildedir:

Fatih Kirişçioğlu çalışmasında atasözleri ile ilgili bilgi vererek, Saha Türklerinin tarihini ele almıştır. Saha Türklerinde atasözünün Saha Türkçesindeki karşılığını vermiş ve Saxa (Yakut) Türkçesi Atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki Atasözlerini: "Şekil ve Anlam Açısından Benzeyenler" ve "Anlam Açısından Benzeyenler" olmak üzere iki başlıkta incelemiştir.

Cihan Çakmak çalışmasında Türkmenler, Türkmenistan, Türkmen Türkçesi ve Türkmen Atasözleri hakkında bilgiler vermiştir. "Türkmen ve Türkiye Türkçesindeki Benzer Atasözleri" adlı başlık altında söz konusu atasözlerini alfabetik sıraya göre göstermiştir.

Muhittin Çelik çalışmasında Kaşkay Türkçesi ve Kaşkay Atasözlerini ele alarak bilgi vermiştir. Daha sonra Kaşkay Atasözleri ile Anadolu'da kullanılan atasözlerini "Biçim ve Anlam Bakımından (bazı kelime ve söyleyiş farklılıklarıyla da olsa) Aynı Olanlar", "Anadolu'da Kullanılan Atasözlerinin Kaşkaylarda (kelime veya kelime gruplarının çıkarılmasıyla) Daralmış Şekilleri" adlı başlıkta toplamıştır.

Hatice Şahin çalışmasında Türk kültürünün öneminden bahsederek, atasözleri hakkında bilgi vermiştir. Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Atasözlerini: “*Biçim ve Örneklendirme Yönünden Aynı Olan Atasözleri*”, “*Örneklendirme Yönünden Aynı Olan Atasözleri*”, “*Biçim Yönünden Farklı Atasözleri*”, “*Biçim ve Örneklendirme Yönünden Farklı Atasözleri*” adında dört grupta ele almıştır.

Nesrin Sis çalışmasında Türkmen Türkçesi ve Türkmen atasözleri hakkında bilgi vermiştir. Atasözlerini, “*Biçim ve Anlam Bakımından Birebir Aynı Olanlar*”, “*Türk Atasözlerinin Türkmen Türkçesinde “kelime veya kelime gruplarının çıkarılmasıyla” Daralmış Şekilleri*”, “*Türk Atasözlerinin Türkmen Türkçesinde “kelime veya kelime gruplarıyla” Genişletilmiş Şekilleri*”, “*Tam Ters Anlamda Olanlar*” olmak üzere atasözlerini dört başlıkta incelemiştir.

Yöntem

Türk dillerinin atasözleri yönünden zengin bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Farklı coğrafya ve bölgelerde konuşulan Türk dillerindeki atasözlerinin benzerliklerinin ortaya konulması oldukça önemli ve dikkatle incelenmesi gerektiği düşünülmüştür. İki farklı coğrafyada yaşayan Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesinin ortak atasözlerinin belirlenmesinin özellikle Türklük bilimi âlemi için faydalı olacağı düşünüldüğü için bu çalışma yapılmıştır.

Karaçay- Malkar atasözlerinin tespitinde Ufuk TAVKUL’un “Karaçay- Malkar Atasözleri” (2001), Türkiye Türkçesi atasözlerinin tespitinde ise Ömer Asım AKSOY’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nden (1988) faydalanılmıştır.

Çalışmada verilen Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri faydalanılan eserin yazarının soyadı, eserin basım yılı ve atasözünün geçtiği sayfa Karaçay- Malkar Türkçesi atasözleri (Tavkul, 2001: s. 3), Türkiye Türkçesindeki atasözleri ise (Aksoy, 1988: 201/ 396) şeklinde gösterilmiştir. İlk önce Karaçay- Malkar atasözleri alfabetik sıraya göre yazılmış daha sonra da Türkiye Türkçesindeki atasözleri verilmiştir.

Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesindeki ortak olan atasözleri “*Biçim ve Anlam Yönünden Aynı veya Yakın Olan Atasözleri*” ve “*Anlam Açısından Benzeyen Atasözleri*” olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

I. Biçim ve Anlam Yönünden Aynı veya Yakın Olan Atasözleri

1. Aça açhanı tartadı. (Tavkul, 2001: s. 22)

Para parayı çeker.

Para parayı çeker. (Aksoy, 1988: s. 413/ 2157)

2. Açıvlanıb örge turgan, zaran alıb oturur. (Tavkul, 2001: s. 23)

Öfkeyle kalkan, zararlı oturur.

Öfkeyle kalkan, zararlı oturur. (Aksoy, 1988: s. 405/ 2105)

3. Aman hapar terk ceter. (Tavkul, 2001: s. 38)

Kötü haber çabuk ulaşır.

Kötü haber çabuk duyulur. (Aksoy, 1988: s. 374/ 1901)

4. Anasına karab kızın al. (Tavkul, 2001: s. 45)

Anasına bakıp kızını al.

Anasına bakıp kızını al. (Aksoy, 1988: s. 147/ 298)

5. Arbaz saylama da honşu sayla. (Tavkul, 2001: s. 47)

Avlu seçme de komşu seç.

Ev alma komşu al. (Aksoy, 1988: s. 277/ 1193)

6. Artık mal köz çıkarmaz. (Tavkul, 2001: s. 47)

Fazla mal göz çıkarmaz.

Fazla mal göz çıkarmaz. (Aksoy, 1988: s. 280/ 1213)

7. Aşhılık et da suvga at. (Tavkul, 2001: s. 53)

İyilik yap da suya at.

İyilik yap denize at. (Aksoy, 1988: s. 336/ 1622)

8. At iyesin tanır. (Tavkul, 2001: s. 56)

At sahibini tanır.

Köpek sahibini tanır. (Aksoy, 1988: s. 372/ 1880)

9. At kişneb tanışır,

Adam söleşib tanışır. (Tavkul, 2001: s. 56)

At kişneyerek tanışır,

İnsan konuşarak tanışır.

Hayvanlar koklaşa koklaşa,

İnsanlar konuşa konuşa anlaşır. (Aksoy, 1988: s. 305/ 1385)

10. Atınng amanga çıkğandan ese,

Canıng tamagingndan çıksın. (Tavkul, 2001: s. 60)

Adın kötüye çıkacağına

Canın boğazından çıksın.

Adın çıkacağına, canın çıksın. (Aksoy, 1988: s. 191/ 605)

11. Ayıbsız teng izlegen tengsiz kalır. (Tavkul, 2001: s. 65)

Kusursuz arkadaş arayan (isteyen) arkadaşsız kalır.

Kusursuz arkadaş arayan (isteyen) arkadaşsız kalır. (Aksoy, 1988: s. 379/ 1939)

12. Ayrılğannı ayü aşar,

Bölüngenni börü aşar. (Tavkul, 2001: s. 65)

Ayrılanı ayı yer,

Bölüneni kurt yer.

Sürüden ayrılanı kurt kapar. (Aksoy, 1988: s. 435/ 2326)

13. Aynı kol ayaz bla cabmazsa. (Tavkul, 2001: s. 65)

Ayı avucunda örtemezsin.

Güneş balçıkla sıvanmaz. (Aksoy, 1988: s. 296/ 1320)

14. Aznı almayan köbden kuru alır. (Tavkul, 2001: s. 69)

Azı almayan çoktan mahrum kalır.

Azı bulamayan çoğu bulamaz. (Aksoy, 1988: s. 170/ 460)

15. Bal tuthan barmagın calar. (Tavkul, 2001: s. 70)

Bal tutan parmağını yalar.

Bal tutan parmağını yalar. (Aksoy, 1988: s. 179/ 521)

16. Bay carlığa kaygırmaz. (Tavkul, 2001: s. 74)

Zengin fakir için tasalanmaz.

Tok açın halinden anlamaz. (Aksoy, 1988: s. 422/ 2422)

17. Baynı malı carlını avuzun avrutur. (Tavkul, 2001: s. 76)

Zenginin malı fakirin ağzını ağrıtır.

Zenginin malı züğürdün çenesini yorar. (Aksoy, 1988: s. 484/ 2650)

18. Bir bürtükden aş bolmaz. (Tavkul, 2001: s. 81)

Bir taneden yemek olmaz.

Yalnız taştan duvar olmaz. (Aksoy, 1988: s. 466/ 2515)

19. Birevge kazgan urunga kesing tüşerse. (Tavkul, 2001: s. 84)

Başkasına kazdığın kuyuya kendin düşersin.

Kazma elin kuyusunu, kazarlar kuyunu. (Aksoy, 1988: s. 353/ 1740)

20. Börüğe koylanı amanat etgença. (Tavkul, 2001: s. 89)

Kurda koyunları emanet etmek gibi.

Kedinin boynuna çiğer asılmaz. (Aksoy, 1988: s. 354/ 1752)

21. Bügüngü işni tamblaga kaldırma. (Tavkul, 2001: s. 92)

Bugünkü işi yarına bırakma.

Bugünün işini yarına bırakma. (Aksoy, 1988: s. 206/ 708)

22. Cangız taşdan kala bolmaz. (Tavkul, 2001: s. 95)

Yalnız (tek) taştan kale olmaz.

Yalnız taştan duvar olmaz. (Aksoy, 1988: s. 466/ 2515)

23. Cılamagan caşha anası emcek salmaz. (Tavkul, 2001: s. 106)

Ağlamayan çocuğa annesi meme vermez.

Ağlamayan çocuğa meme yok. (Aksoy, 1988: s. 122/ 127)

24. Curtundan çıkkanı börü aşar. (Tavkul, 2001: s. 111)

Yurdundan çıkanı kurt yer.

Sürüden ayrılanı kurt kapar. (Aksoy, 1988: s. 435/ 2326)

25. Çabak çirise başından çürür. (Tavkul, 2001: s. 112)

Balık çürüse başından çürür.

Balık baştan kokar. (Aksoy, 1988: s. 178/ 509)

26. Çabakni suvdan alsang da suvga kaçar. (Tavkul, 2001: s. 113)

Balığı sudan alsan da suya kaçar.

Tilkinin dönüp dolaşacağı yer, kürkçü dükkânıdır. (Aksoy, 1988: s. 448/ 2419)

27. Çegetge örten tüşse,

Kurgacı çiyi da canar. (Tavkul, 2001: s. 114)

Ormanda yangın olsa,

Kurusu yaşı da yanar.

Kurunun yanında yaş da yanar. (Aksoy, 1988: s. 379/ 1938)

28. Çıçhanni acalı cetse,

Kıştikni kuyrugundan kabar. (Tavkul, 2001: s. 114)

Farenin eceli gelse,

Kediyi kuyruğundan ısırır.

Eceli gelen fare kedi taşığı kaşır. (Aksoy, 1988: s.256/ 1049)

29. Çıkmagan candan umut kurumaz. (Tavkul, 2001: s. 115)

Çıkmayan candan ümit kesilmez.

Çıkmayan candan umut kesilmez. (Aksoy, 1988: s. 218/ 781)

30. Eçki uruga tüşse, börüge: Karnaşım dey edi. (Tavkul, 2001: s. 117)

Keçi çukura düşse, kurda: Kardeşim diyordu.

Denize düşen yılan sarılır. (Aksoy, 1988: s. 234/ 897)

31. Eki harbız bir uvuçha sıynmaz. (Tavkul, 2001: s. 119)

İki karpuz bir avuca sığmaz.

İki karpuz bir koltuğa sığmaz. (Aksoy, 1988: s. 322/ 1515)

32. Eki sadakaçı bir elge sıynmaz. (Tavkul, 2001: s. 119)

İki dilenci bir köye sığmaz.

İki cambaz bir ipte oynamaz. (Aksoy, 1988: s. 321/ 1506)

33. Er ölse da atı ölmez. (Tavkul, 2001: s. 121)

Er (yiğit) ölse de adı ölmez.

At ölür meydan (nalı) kalır, yiğit ölür şanı (namı) kalır. (Aksoy, 1988: s.163/ 413)

34. Ertde turgan col alır,

Ertde üylengen töl alır. (Tavkul, 2001: s. 125)

Erken kalkan yol alır,

Erken evlenen soy- nesil alır.

35. Erken kalkan (çıkan) yol alır, er evlenen döl alır. (Aksoy, 1988: s. 269/ 1136)**İgi bolsun da az bolsun. (Tavkul, 2001: s. 137)**

İyi olsun da az olsun.

Az olsun, uz (öz) olsun. (Aksoy, 1988: s. 171/ 466)**36. İgi hoşunu satıb al. (Tavkul, 2001: s. 137)**

İyi komşuyu satın al.

Ev alma komşu al. (Aksoy, 1988: s. 277/ 1193)**37. İşde temir tot bolmaz. (Tavkul, 2001: s. 139)**

İşleyen demir pas tutmaz.

İşleyen demir pas tutmaz (paslanmaz, ışıldar). (Aksoy, 1988: s. 331/ 1580)**38. İt arbazında kayır. (Tavkul, 2001: s. 141)**

Köpek kendi avlusunda yırtıcı olur.

Her horoz kendi çöplüğünde (küllüğünde) öter (eşinir). (Aksoy, 1988: s. 308/ 1412)**39. İt itge aytır ol da kuyruğuna aytır. (Tavkul, 2001: s. 141)**

Köpek köpeğe söyler o da kuyruğuna söyler.

İt ite buyurur, it de kuyruğuna. (Aksoy, 1988: s. 333/ 1599)**40. İt ürgenlikge colovçu çolundan kalmaz. (Tavkul, 2001: s. 142)**

Köpek havlamakla yolcu yolundan kalmaz.

İt ürür, kervan yüdür. (Aksoy, 1988: s. 335/ 1610)**41. İtni tilegi kabıl bolsa, kökden süyek cavar edi. (Tavkul, 2001: s. 143)**

Köpeğin dileği kabul olsa, gökten kemik yağardı.

İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) olsa (-ydı) gökten kemik yağar (-dı). (Aksoy, s. 333/ 1594)**42. Kabırganı da boladı kulağı. (Tavkul, 2001: s. 145)**

Duvarın da kulağı vardır.

Yerin kulağı var. (Aksoy, 1988: s. 474/ 2573)**43. Kanatlıdan korkgan tarı sebmez. (Tavkul, 2001: s. 146)**

Kuştan korkan darı ekmez.

Kuştan korkan darı ekmez. (Aksoy, 1988: s. 380/ 1946)**44. Kerti teng kıynlıkda tabılır. (Tavkul, 2001: s. 158)**

Gerçek arkadaş zorlukta sıkıntıda bulunur.

Dost (iyi dost) kara günde belli olur. (Aksoy, 1988: s. 248/ 998)**45. Közden ketgen kölden keter. (Tavkul, 2001: s. 176)**

Gözden giden gönülden gider.

Gözden irak (uzak) olan gönülden de irak (uzak) olur. (Aksoy, 1988: s. 293 / 1299)**46. Kuru tuluk süyelmez. (Tavkul, 2001: s. 177)**

Boş tulum dik durmaz.

Boş çuval ayakta (dik) durmaz. (Aksoy, 1988: s. 204 / 695)**47. Neni bittirseng anı cıyarsa. (Tavkul, 2001: s. 186)**

Ne yetiştirirsen onu toplarsın.

Ne ekersen onu biçersin. (Herkes ektiğini biçer). (Eken biçer, konan göçer.) (Aksoy 1988: s. 395 / 2043)

48. Ot bolmayan cerden tütün çıkmaz. (Tavkul, 2001: s. 190)

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (Aksoy, 1988: s. 161 / 393)

49. Ölgen eşek börüden korkmaz. (Tavkul, 2001: s. 194)

Ölmüş eşek kurttan korkmaz.

Ölmüş koyun (eşek) kurttan korkmaz. (Aksoy, 1988: s. 407 / 2118)

50. Ölgenni ızından sav ölmeydi. (Tavkul, 2001: s. 195)

Ölenin peşinden sağ ölmez.

Ölenle (birlikte) ölünmez. (Aksoy, 1988: s. 407 / 2116)

51. Sabiyni cumuşa iy ızından kesing bar. (Tavkul, 2001: s. 199)

Çocuğu işe gönder peşinden kendin git.

Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider. (Çocuğu işe sal, ardınca sen var). (Çocuğa iş, ardına sen düş). (Uşağı işe koş, sen de ardına düş). (Aksoy, 1988: s. 221 / 803)

52. Sütten avzu küygen suvnu ürüb urtlar. (Tavkul, 2001: s. 207)

Sütten ağzı yanan suyu üfleyip içer.

Sütten ağzı yanan, ayrıni üfleyerek içer (yoğurdu üfleyerek yer). (Aksoy, 1988: s. 435 / 2330)

53. Şohung başınga karar,

Cavung ayaginga karar. (Tavkul, 2001: s. 208)

Dostun başına bakar,

Düşmanın ayağına bakar.

Dost başa bakar, düşman ayağa. (Aksoy, 1988: s. 246 / 990)

54. Tama tama köl bolur. (Tavkul, 2001: s. 209)

Damlaya damlaya göl olur.

Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur). (Aksoy, 1988: s. 228 / 851)

55. Tav tavga tübemeydi, adam adamga tübeydi. (Tavkul, 2001: s. 212)

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur.

Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur. (Aksoy, 1988: s. 227 / 843)

56. Teli şohungdan akıllı cavung aşhi. (Tavkul, 2001: s. 216)

Deli dostundan akıllı düşmanın iyidir.

57. Deli dostun olacağına akıllı düşmanın olsun. (Aksoy, s. 231 / 876)

Telige har künde da bayram. (Tavkul, 2001: s. 217)

Deliye her gün bayram.

Deliye (göre) her gün bayram. (Aksoy, 1988: s. 232 /883)

II. Anlam Açısından Benzeyen Atasözleri

1. Acir bla talaşan alaşanı sırtı cavur bolur. (Tavkul, 2001: s. 21)

Aygırla dalaşan alaşanın sırtı yara olur.

Körle yatan şaşkı kalkar. (Aksoy, 1988: s. 374/ 1894)

2. Aç esner, tok kekirir. (Tavkul, 2001: s. 22)

Aç esner, tok geçirir.

Açın halinden tok anlamaz. (Aksoy, 1988: s. 110/ 37)

3. Adam bolluk- atlamından belgili. (Tavkul, 2001: s. 23)

Adam olacak- adımından bellidir.

- Adam olacak çocuk bokundan bellidir. (Aksoy, 1988: s. 117/ 88)**
- 4. Adamnı adamlığın kıyınlık cetgen kün bilirse. (Tavkul, 2001: s. 25)**
İnsanın insanlığını sıkıntılı günde anlarsın.
- Dost kara günde belli olur. (Aksoy, 1988: s. 248/ 998)**
- 5. Ağaşçını üyü otunsuz kalır. (Tavkul, 2001: s. 27)**
Oduncunun evi odunsuz kalır.
- Terzi kendi söküğünü dikemezmiş. (Aksoy, 1988: s. 447/ 2408)**
- 6. Altın cerinde sıyılı. (Tavkul, 2001: s. 32)**
Altın yerinde değerli.
- Taş yerinde ağırdır. (Aksoy, 1988: s. 443/ 2378)**
- 7. Aman adam aman ölür. (Tavkul, 2001: s. 33)**
Kötü adam kötü ölür.
- Su testisi su yolunda kırılır. (Aksoy, 1988: s. 434/ 2318)**
- 8. Amannı sözü taş carır. (Tavkul, 2001: s. 45)**
Kötünün sözü taş yarar.
- Kötü söz baş yarar. (Aksoy 1988: s. 375/ 1906)**
- 9. Aşığış işde tatuv cok. (Tavkul, 2001: s. 53)**
Acele işte tat olmaz.
- Acele işe şeytan karışır. (Aksoy 1988: 107/ 12)**
- 10. Atlı at bla, cigit kılıç bla. (Tavkul, 2001: s. 60)**
Atlı at ile yiğit kılıç ile.
- At binenin, kılıç kuşananın. (Aksoy, 1988: s. 167/ 387)**
- 11. Avuzdan çıkkan başha tiyer. (Tavkul, 2001: s. 63)**
Ağızdan çıkan başa gelir.
- Korktuğu şeyin başına gelir. (Aksoy, 1988: s. 369/ 1860)**
- 12. Ayünü ayü aşamaz. (Tavkul, 2001: s. 67)**
Ayıyı ayı yemez.
- Delı deliyı görünce çomağını saklar. (Aksoy, 1988: s. 231/ 874)**
- 13. Bergen kolnu kişi kesmez. (Tavkul, 2001: s. 77)**
Veren eli kimse kesmez.
- Veren el alan elden üstündür. (Aksoy, 1988: s. 460/ 2484)**
- 14. Bile tursang da sora tur. (Tavkul, 2001: s. 79)**
Biliyorsan da sor.
- Akıl akıldan üstündür. (Aksoy, 1988: s. 128/ 164)**
- 15. Bir bergen on alır. (Tavkul, 2001: s. 80)**
Bir veren on alır.
- Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez. (Aksoy, 1988: s. 353/ 1738)**
- 16. Birev bergen kuyrukdan cav çıkmaz. (Tavkul, 2001: s. 83)**
Başkasının verdiği kuyruktan yağ çıkmaz.
- Emeksiz yemek olmaz. (Aksoy, 1988: s. 267/ 1116)**
- 17. Börü tügün alışıdırırganlıkga kılığın koymaz. (Tavkul, 2001: s. 89)**
Kurt tüyünü değiştirmekle huyundan vazgeçmez.

Can çıkar, huy çıkmaz. (Aksoy, 1988: s. 212/ 743)

18. Caradan korkgan sermeşüvge kirmez. (Tavkul, 2001: s. 97)

Yaradan korkan savaşa girmez.

Hamama giren terler. (Aksoy, 1988: s.301/ 1355)

17. Cay asıramaganıngı, kış tabmazsa. (Tavkul, 2001: s. 103)

Yazın saklamadığını, kışın bulamazsın.

Sakla samanı gelir zamanı. (Aksoy, 1988: s.421/ 2214)

18. Caz sürseng küz orursa. (Tavkul, 2001: s. 104)

Baharda sürersen güzde biçersin.

Ne ekersen onu biçersin. (Aksoy, 1988: s. 395/ 2043)

19. Ciltin cetmey ot tüşmez. (Tavkul, 2001: s. 109)

Kıvılcım gelmeden yangın çıkmaz.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (Aksoy, 1988: s. 161/ 393)

20. Colovçuga it ürgeren aruv körünür. (Tavkul, 2001: s. 110)

Yolcuya köpek havlaması güzel görünür.

Davulun sesi uzaktan hoş gelir. (Aksoy, 1988: s. 229/ 858)

21. Çabak cuklaganlıkgı suv cuklamaz. (Tavkul, 2001: s. 112)

Balık uyusa da su uyumaz.

Su uyur düşman uyumaz. (Aksoy, 1988: s. 434/ 2319)

22. Gitçe ciltin ulla elni candırır. (Tavkul, 2001: s. 130)

Küçük kıvılcım büyük köyü yakar.

Ummadığın taş baş yarar. (Aksoy, 1988: s. 453/ 2445)

23. Kara laçin kart bolsa, kargalaşa aş bolur. (Tavkul, 2001: s. 147)

Kara şahin yaşlansa, kargalara yem olur.

Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur. (Aksoy, 1988: s. 378/ 1928)

24. Konak toysa eşikge karar. (Tavkul 2001: s. 167)

Misafir doysa kapıya bakar.

Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda olur). (Aksoy, 1988: s. 106/ 8)

25. Koznu sındırmay için aşamazsa. (Tavkul, 2001: s. 171)

Cevizi kırmadan içini yiyemezsin.

Emek olmadan (emeksiz) yemek olmaz. (Aksoy, 1988: s. 267/ 1116)

26. Kök çaşnamay kök küküremez. (Tavkul, 2001: s. 173)

Şimşek çakmadan gök güremez.

Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. (Aksoy, 1988: s. 161/ 391)

27. Köl da tama tama boladı. (Tavkul, 2001: s. 173)

Göl de damlaya damlaya oluşur.

Damlaya damlaya göl olur. (Aka aka sel olur.) (Aksoy, 1988: s. 228/ 851)

28. Külme kartha, kelir başha. (Tavkul, 2001: s. 180)

Gülme yaşlıya gelir başa.

Gülme komşuna gelir başına. (Aksoy, 1988: s. 295 / 1313)

29. Menge caramagan kazanda ne da kaynasın. (Tavkul, 2001: s. 183)

Bana yaramayan kazanda ne kaynarsa kaynasın.

Bana dokunmayan (beni sokmayan) yılan bin yıl yaşasın. (Aksoy, 1988: s. 179/ 522)

30. Sabır túbü, sarı altın. (Tavkul, 2001: s. 198)

Sabırın altı, sarı altın.

Sabırın sonu selamettir. (Aksoy, 1988: s. 418 / 2194)**31. Sabiy cılay cılay öser. (Tavkul, 2001: s. 198)**

Çocuk ağlaya ağlaya büyür.

Çocuk düşe kalka büyür. (Aksoy, 1988: s. 221 / 807)**32. Suvga kirgen kurgak çıkmaz. (Tavkul, 2001: s. 205)**

Suya giren kuru çıkmaz.

Hamama giren terler. (Aksoy, 1988: s. 301 / 1355)**33. Suvga tüşgen taş karmar. (Tavkul, 2001: s. 205)**

Suya düşen taşa sarılır.

Denize düşen yılan (yosuna) sarılır. (Aksoy, 1988: s. 234 / 897)**34. Tatlı tilli kuzu eki ananı emer. (Tavkul, 2001: s. 212)**

Tatlı dilli kuzu iki anayı emer.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. (Aksoy, 1988: s. 444 / 2380)**35. Terekni kögeti túbüne tüşer. (Tavkul, 2001: s. 221)**

Ağacın meyvası dibine düşer.

Armut dalının dibine düşer. (Aksoy, 1988: s. 153 / 335)**36. Tonguzdan tonguz tuvar. (Tavkul, 2001: s. 225)**

Domuzdan domuz doğar.

Domuzdan toklu doğmaz. (Aksoy, 1988: s. 246 / 985)**37. Torgay cangız cırlamaz. (Tavkul, 2001: s. 225)**

Çayır kuşu yalnız ötmez.

Yalnız öküz, çifte (boyunduruğa) koşulmaz. (Aksoy, 1988: s. 466 / 2514)**38. Tuvmagan sabiyge at atamaydıla. (Tavkul, 2001: s. 228)**

Doğmayan çocuğa isim vermezler.

Doğmadık çocuğa don (kaftan) biçilmez. (Aksoy, 1988: s. 244 / 969)**39. Ullu söleşme da ullu kab. (Tavkul, 2001: s. 231)**

Büyük konuşma, büyük ye (ısır).

Büyük lokma ye (de) büyük söyleme. (Aksoy, 1988: s. 209 / 728)**40. Üydegi onovnu bazarnı bağası buzar. (Tavkul, 2001: s. 234)**

Evdeki hesap pazarın fiyatı bozar.

Evdeki hesap (pazara) çarşıya uymaz. (Aksoy, 1988: s. 278 / 1195)

Sonuç

Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki ortaklıkların tespit edilmesinde kullanılan kaynaklardan toplam 97 atasözü tespit edilmiştir. Atasözlerinin tespitinde faydalanan eserlerin künyesi kaynakçada verilmiştir.

Sayısal olarak atasözlerinden 57'sinin "Biçim ve Anlam Yönünden Aynı veya Yakın Olan Atasözleri", 47'sinin ise "Anlam Açısından Benzeyen Atasözleri" olduğu belirlenmiştir. Bu sayı yukarıda belirtilen kaynakların taramasıyla elde edilmiştir. Yazıya geçirilmeyen atasözlerinin de olabileceği düşünülürse elde edilen sayıdan daha fazla ortak atasözü vardır.

Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki ortaklıkların olması farklı coğrafyada ömür süren iki Türk halkı arasındaki birlikteliğin atasözlerine de yansıtıldığını göstermekte, aynı zamanda Türk dilinin ne kadar zengin olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Atasözleri öğüt vericidir. Çalışmada geçen atasözlerinde de içerik olarak genelde öğüt ve mesaj verildiği; toplumsal psikolojiyi, toplumsal kuralları, insan psikolojisini, yansıttığı görülmektedir.

Günümüzde Karaçay- Malkar ve Türkiye Türkleri farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen iki Türk boyu tarafından atasözlerine sahip çıktığı bu çalışmada da ortaya konulmuştur. Diğer Türk boylarındaki ortak atasözleriyle ilgili bilim insanları tarafından çalışmalar yapılması Türkoloji için son derece önemlidir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. , A. (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkilâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Alkaya, E. (2001). Tatar Türkçesindeki Dil ve Söz İle İlgili Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, s. 55- 76.
- Çakmak, C. (2015), Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Bulunan Benzer Atasözleri, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, s. 177- 189.
- Çelik, M. (2018), Kaşkay Atasözleri İle Anadolu'da Kullanılan Atasözlerinin Benzer Otak Yönleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 27, s. 184-194.
- Çobanoğlu, Ö. (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Doğan, İ. (2012), *Türkiye Karaçayları ve Dilleri*, Ordu: Altınçekiç Ofis Matbaacılık.
- Duman, G. B. (2016). Kırgız Atasözlerinin Söz Bakımı Açısından İncelenmesi, *Aşmarinskie Çteniya Aşmarin Blavsem H Mejdunarodnaya Nauçno- Praktičeskaya Konferentsiya, Çeboksarı*, s. 105- 109.
- Güllüdağ, N. (2003), Nogay Atasözleri, s. 329- 352, *Diriözler Armağanı, Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. San. Tic. Ltd. Şirketi.
- Okray, Z. (2015), Türk Atasözleri Ve Deyimlerinde Kadın İmgesi, *EUL Journal of Social Sciences (VI-I) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi* s.93-102.
- Sis, N. (2005), Türkmen Atasözleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Sayı 2, s. 257-266.
- Şahin, H. (1999), Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Atasözleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 7, s. 60- 68
- Tavkul, U. (2000), *Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 770.
- Tavkul, U. (2001), *Karaçay- Malkar Atasözleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yalım, S. (1986), Karaçay- Balkar Türklerinde Atasözleri, *Türk Kültürü Araştırmaları*, Phil. Dr. Hamit Zübeyr KOŞAY'ın Hâtırasına Armağan, Yıl XXIV/ 7, s. 221- 227.

İnternet Kaynakları

URL:http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/fatih_kiriscioglu_saha_atasozleri_turkiye_atasozleri.pdf

Summary

Proverbs are the most important treasures of nations as a product of oral literature. The language and culture of the Turkish nation, which has a deep-rooted history, is a rich language in terms of proverbs since it is as old as its history.

Proverbs came out as a result of a certain life experience. The proverbs that emerged as a result of these accumulations contained the culture, traditions, customs and traditions of the Turkish nation without losing its characteristic in every period.

There are many studies on Turkish proverbs. As a result of these studies, it is seen that there are many common proverbs in Turkish languages although they are mentioned in different geographies with different names in history.

In the studies, the comparison is examined by taking into consideration especially the subjects such as meaning, structure and syntax. In this study, Karachay-Balkar referred to by different names in different geographies were identified Turkey as mentioned above and proverbs which are common in Turkish; Proverbs that are the same or similar in terms of form and meaning " and " Proverbs similar in meaning".

The oral culture of the Turkish nation, which has a long history, is as important as the written culture. Proverbs has become a part of oral culture and has become one of the most important values of the Turkish nation and contributed to the development of oral culture.

Proverbs provide guidance for people. The proverbs, which says a lot in a few words, teaches a life lesson and help human beings in terms of avoiding the mistakes made in life again.

Although the peoples have been named with different names in different geographies in the historical process, the proverbs have preserved themselves.

It is seen that the word Proverb has been called in Turkish in different ways. These names are as follows:

İn Azerbaijan Turkish: Atalar sözü, in Bashkurts: Makal, eytim, atalar hüzi, in kazakh: Makal, metel, nakıl, in Kyrghyz: Makal-lakap, in Uzbek: Makal, in Tatar: Atalar süzi, makal, eytim,, in Turkmen: Atalar sözi, nakil in Uygur : Makal, in Kumuk, Atalar sözü in Chuvash: Vattisin semahi (the word of the elderly) are giving names. (Alkaya, 2001: p. 58)

One of the Turkish public partnership in hosting two proverbs Despite living in different regions in Turkey are Turkish Balkarian Karachay. Proverbs commonly used in both Turkish languages are encountered. This situation shows that the richness of language, common history, common culture are kept alive despite living in different geographies.

There are many studies on common proverbs in Turkish languages. Some of these studies include:

Fatih KİRİŞÇİOĞLU about common sayings in the Turkish language (URL 1) "Saxe (Ruby) Comparison with Proverbs of Turkey Proverbs", Cihan ÇAKMAK (2015), "the Turkmen Found Proverbs Turkey Turkish and Turkish language", Muhittin ÇELİK (2018), "Qashqai Proverbs with Anatolia ' a similar and Common Aspects of used Proverbs ", Hatice ŞAHİN (1999)," Kazakh Turkish and Proverbs in Turkish Turkey a Comparison experiment ", Nesrin SİS (2005)," the Turkmen Proverbs a Comparative study ".

Karachay-Balkar proverbs in the determination of the horizon Tavkul "Karachay-Balkar Proverbs" (2001), Turkey In the determination of the Turkish proverbs Ömer Asım AKSOY "Dictionary of Proverbs and Idioms from (1988) was utilized.

Working in the Karachay-Balkar Turkey and surname of the author's work utilized Proverbs in Turkish, trace the year of publication and the proverbial late to the page Karachay-Balkar Turkish, proverbs (Tavkul, 2001: p. 3), Turkey The proverbs in Turkish (Aksoy, 1988: 201/396) form It is shown. First Karachay-Balkar proverbs written in alphabetical order then to Turkey in the Turkish proverbs are given.

Karachay-Balkaria and Turkish proverbs which are common in Turkey, "Form and Meaning With Regard to the same or nearby Proverbs" and "Proverbs Possibly the Meaning Angle" are discussed under two headings, including

Today, Balkarian-Karachay Turkey with Turkish proverbs are exited by two Turkish tribes Despite living in different geographies have been demonstrated in this study. Studies by other scientists on the common proverbs in other Turkish tribes are extremely important for Turkology.

Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Gelecek Hedefleri

Renewable Energy Potential and Future Aims of Turkey

Eren Alper YILMAZ¹

Hatice CAN ÖZİÇ²

Geliş Tarihi: 02.02.2018 / Düzenleme Tarihi: 20.10.2018 / Kabul Tarihi: 13.11.2018

Özet

Fosil yakıtlı enerjiler atmosfere yaydıkları sera gazları ile küresel ısınmanın ve çevre kirliliğinin de en önemli sorumlusu olarak görülmektedir. Sanayileşmenin ve teknolojinin hızlı olduğu gelişmiş ülkeler, karbondioksit ve metan gibi sera gazı salınımları ile her geçen gün dünyanın ekolojik dengesini tehdit etmektedirler. Bu bilinç, atmosferde sera gazı etkisi yaratmayan ve küresel ısınmaya sebep olmayan yenilenebilir enerji kaynaklarının "temiz enerjiler" olarak desteklenmesine yol açmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke, bu çevre dostu ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yönelmektedirler. Türkiye'nin iklim şartlarını ve bulunduğu coğrafyayı göz önüne alacak olursak, rüzgar ve güneş enerjisi başta olmak üzere diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanması, gerek sera gaz emisyonunun yarattığı çevresel tehlikenin önüne geçmek, gerekse dışa bağımlılığı azaltabilmek açısından yerinde olacaktır. Bu çalışmada, Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyeli ve kurulu gücü bazı istatistik ve oranlarla açıklanarak, bu potansiyelin geliştirilmesi için mevcut ve gelecekte yapılması öngörülen planlamalara yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Yenilenebilir Enerji, Sera Gaz Emisyonu, İklim

Abstract

Fossil-fuel are seen as the most important disintegrators of global warming and environmental pollution due to atmospheric diffusion of greenhouse gases. Industrialized and technologically developed countries threaten the ecologic balance of the world with emissions of greenhouse gases such as carbon dioxide and methane. This consciousness has provided that renewable energy sources, which don't create a polluting emission effect in the atmosphere, are "clean energies". In this context, many countries including Turkey have been turning to environmentally friendly renewable energy sources in order to eliminate pollution problem. When climate conditions and geography of Turkey is considered, usage of renewable energy sources, especially solar and wind energy, both prevents environmental hazards caused by greenhouse gas emissions and reduce external dependency. In this study, renewable energy potential and installed power of Turkey were explained with some statistics and ratios, and existing and future plans were included in improving of this potential.

Key Words: Turkey, Renewable Energy, Greenhouse Gas Emissions, Climate

Giriş

Dünyanın, 21. yüzyılda karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de gittikçe artan enerji talebidir. 1990-2008 yılları arasında enerji tüketiminin %40 arttığı dünyada, üretilmekte olan enerjinin yüzde 80'den fazlası petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtlardan elde edilmektedir(WWF, 2011:5). Uluslararası Enerji Ajansı raporuna göre kömür, doğalgaz ve petrol gibi fosil yakıtlar 2013 yılında küresel enerji tüketiminin %82'sini oluşturmuştur (IEA, 2014). Bu bağlamda dünya genelinde enerji tüketim payında doğalgazın oranı %25,8, petrol %35,8, kömür %19,4'tür (IEA, 2014). Petrol üretiminin %30 undan fazlasını Ortadoğu ülkeleri üretirken, doğalgazı ise başta ABD ve Rusya olmak üzere, Ortadoğu, Kafkasya ve Asya ülkeleri üretmektedir. Kömür üretiminde ise başta %45'lik bir oranla Çin olmak üzere Doğu Asya ülkeleri önemli bir üretim potansiyeline sahiptir.

Dünyadaki karbondioksit salınımının yüzde 45'i ABD ve Çin'e aitken, AB ise dünyadaki toplam sera gazı salınımının %11' ini oluşturmaktadır. Fosil yakıt kullanımının iklim üzerindeki olumsuz etkileri uluslararası toplum tarafından fark edilmiş olup, bu bağlamda bazı zirveler düzenlenmiş ve uluslararası bir takım sözleşmeler imzalanmıştır. Bu uluslararası zirve ve sözleşmelere; Rio Zirvesi İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Bali Eylem Planı ve 2015'in sonunda gerçekleşecek Paris Zirvesi örnek olarak verilebilir. Tüm bu uluslararası çalışmalar, fosil yakıt kullanımının çevre ve insan sağlığına olan etkileri hakkında gittikçe artan bir farkındalık yaratmaktadır.

İklim değişikliğinin getirdiği risklerin yanı sıra artış gösteren petrol ve doğal gaz fiyatları, dünya enerji stoklarının tükenme ihtimaline karşılık olarak enerjinin çeşitlendirilmesi gibi hedefler de enerji politikalarında yenilenebilir enerjinin önemini

¹ Arş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi Söke İşletme Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.
E. posta: alper@adu.edu.tr

² Arş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi Söke İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü.
E. posta: hatice.ozic@adu.edu.tr

artırılmış, fosil yakıtların enerji üretimindeki kullanımlarını azaltarak yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebi artırmıştır. Bu bağlamda ABD, 2025'e kadar sera gazı salınımlarını 2005'e göre % 26 ile %28 oranında azaltmayı taahhüt etmiş (Gürbüz, 2014), Avrupa Birliği, 2030 yılına kadar bu payı 1990'daki kullanım oranının %40 altına düşürme sözü vermiştir.

AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nda mevcut olan hedeflere bakıldığında, Türkiye'nin enerji politikalarının da başta AB olmak üzere, küresel düzlemdeki enerji politikaları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Enerji arz güvenliği çerçevesinde, Türkiye'nin enerji politikasındaki temel amaçlar; yenilenebilir temiz enerji kaynaklarının enerji arzındaki payını arttırmak, enerji verimliliğini arttırmak, fosil yakıt kullanımını azaltarak çevre dostu bir enerji politikası izlemek ve enerjide dışa bağımlılığı azaltarak milli doğal kaynaklarının kullanımını artırmaktır. Böylelikle maliyet, zaman ve miktar açısından enerjiyi tüketiciler için ulaşılabilir hale getirmektir (Kaya, 2012: 279). Bu doğrultuda, enerji kaynakları içerisinde sadece doğalgaz ihtiyacının %65'ini Rusya'dan karşılayan Türkiye'nin, enerji güvenliği açısından sorunlar yaşamaması ve buna yönelik önlemleri de bir politika haline getirmesi önemli bir nokta oluşturmaktadır (Ulutaş, 2008: 11).

1.Yenilenebilir Enerji

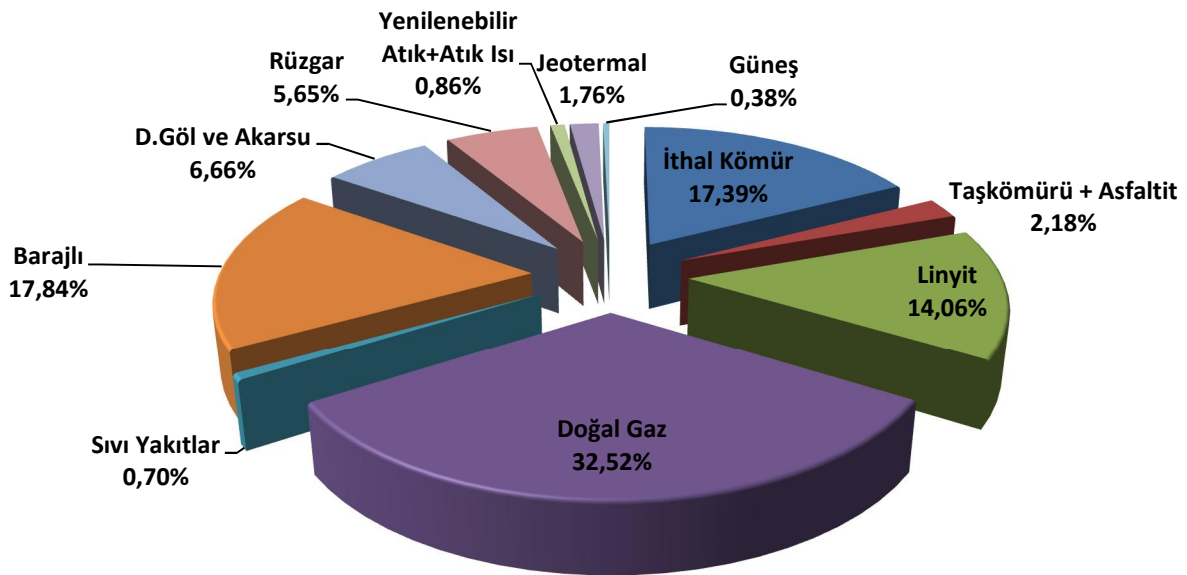
Yenilenebilir enerji kaynağı, "doğanın kendi evrimi içinde bir sonraki gün aynen mevcut olabilen enerji kaynağı" olarak ifade edilmektedir. Fosil enerji kaynaklarına alternatif olarak sunulan yenilenebilir enerji kaynakları, çevreye sera gaz salınımı yaymayan, doğada sürekli bulunan ve uzun vadede verimli enerjilerdir. Başlıca yenilenebilir enerji kaynaklarına örnek olarak, güneş, rüzgâr, hidrojen, hidroelektrik, dalga ve jeotermal verilebilir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının en büyük çevresel özellikleri, doğada sürekli var olmaları sebebiyle yenilenebilir olmaları, karbon salınımlarını azaltarak doğaya zarar vermemeleri, temiz ve sürdürülebilir enerji kaynağı olmalarıdır. Bu noktada Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) tarafından yayınlanan "Enerji Raporu: 2050'de %100 Yenilenebilir Enerji " raporu, küresel enerji arzının tamamının 2050 yılına kadar yenilenebilir enerjiden elde edilebileceğini vurgulamaktadır (WWF, 2011). Teknik, yasal, toplumsal ve ekonomik anlamda gerçekleştirilecek olan küresel dönüşümler ve alınacak tedbirlerle birlikte yenilenebilir enerjinin gelecekte fosil yakıtların yerine geçmesi mümkün olabilir. Bunun için gerek hükümetlere, gerek özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarına, gerekse vatandaşlara önemli roller düşmektedir.

2.Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli

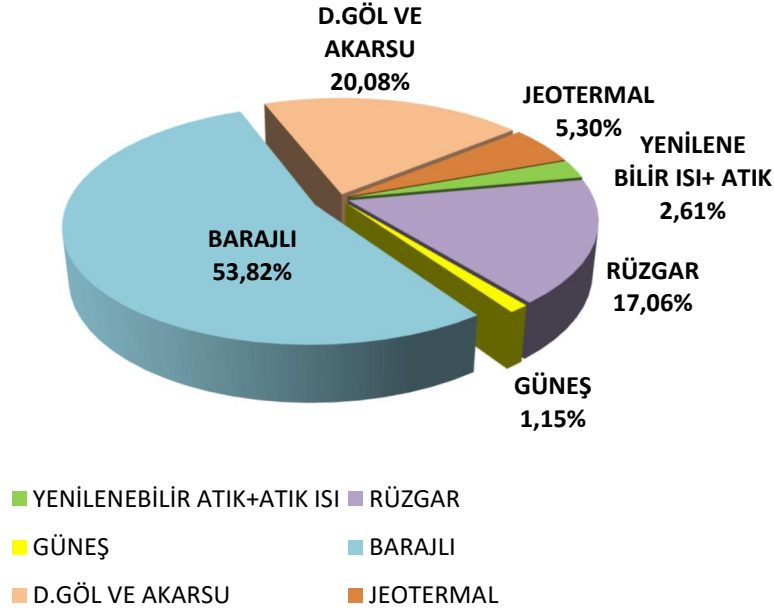
Türkiye, yenilenebilir enerjinin kullanım alanı ve iklim şartları açısından oldukça elverişli bir ülkedir. Türkiye'nin 2017 yılında toplam elektrik kurulu gücünde 6.703 MW'lık bir artış yaşanmış olup kurulu güç oranı 2017 yılı sonunda 85.200 MW'a ulaşmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018). Türkiye'nin resmi enerji politikası, 2023'e kadar ülkenin dış kaynaklara olan bağımlılığını azaltmak ve doğal kaynaklara harcanan maliyeti kısarak iç kaynaklardan maksimum ölçüde yararlanmaktır. Bu çerçevede 2023 yılında toplam elektrik üretiminin yüzde 30'unun yenilenebilir kaynaklardan temin edilmesi hedeflenmiştir.

TEİAŞ'ın 2016 yılındaki Türkiye'nin elektrik enerjisi üretimde kaynaklara göre dağılımına bakıldığında, doğalgaz %32'lik bir oranla elektrik enerjisi üretiminde başı çekmektedir. Fakat hidroelektrik santrallerinden üretilen enerji ise yaklaşık %18 oranındadır, hatta ithal kömür ve linyiti geçmiştir. Rüzgâr enerjisinin payı %6'ya yaklaşmış (%5.65), güneş enerjisinin payı (%0.38) ise diğer enerji kaynaklarına göre düşük kalmıştır.

Şekil 1. 2016 Yılı Türkiye Elektrik Enerjisi Üretimine Kaynaklara Göre Dağılımı

Yine TEİAŞ'ın 2016 yılındaki yenilenebilir enerjiden elektrik üretimi dağılımına bakıldığında, barajlardan sağlanan hidroelektrik enerji üretimi %53,82, göl ve akarsulardan sağlanan enerji üretimi %20,08, rüzgar enerjisinden sağlanan üretim ise %17,06'dır. Bu dağılımda son yıllarda barajlar üzerine kurulan santraller aracılığı ile sağlanan hidroelektrik enerjinin, yenilenebilir enerji kullanımında ilk sırayı aldığını görmek mümkündür.

Şekil 2. 2016 Yılı Türkiye Yenilenebilir Kaynaklardan Elektrik Enerjisi Üretimi

2.1. Güneş Enerjisi

Ülkemiz, coğrafi konumu ve iklim koşulları sebebiyle güneş enerjisi potansiyeli açısından birçok ülkeye nazaran daha elverişli durumdadır. Avrupa ve birçok ülkeye göre Türkiye'nin yıllık güneşlenme süresi oldukça fazladır. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü tarafından 1966 - 1982 yılları arasında ölçülen güneşlenme süresi ve ışınım şiddeti verilerinden yararlanılarak EİE tarafından yapılan çalışmaya göre;

- Türkiye'nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2640 saat, bu da günlük toplam 7,2 saate eşittir.
- Yine Türkiye'nin en fazla güneş alan bölgesi Güney Doğu Anadolu Bölgesi olup, bu bölgeyi Akdeniz Bölgesi izlemektedir (İnce, 2016).

Güneş enerjisinin Türkiye'deki kullanım alanlarına bakıldığında, daha çok seraların ve binaların ısıtılmasında, park, bahçe ve otopark aydınlatmalarında, zirai ürünlerin kurutulmasında ve son zamanlarda evlerde elektrik enerjisi üretiminde kullanıldığı görülmektedir. Güneş kolektörleri (güneş paneli) ise suların ısıtılmasında ülkemizde oldukça fazla kullanılan bir sistemdir. Genellikle Türkiye, güneşlenme avantajının üstünlüğünü elektrik enerjisi elde etmekten ziyade güneş enerjisinden sıcak su elde edilmesi amacıyla değerlendirmektedir. Halen ülkemizde kurulu olan güneş kolektörü alanı yaklaşık 12 milyon m² olup, yıllık üretim hacmi 750 bin m² dir. Güneş enerjisinden yıllık ısı enerjisi üretimi ise 420 bin TEP (Ton Eşdeğer Petrol) civarındadır. Bu sonuçlar doğrultusunda Türkiye, dünyada ileri gelen güneş kolektörü üreticileri ve kullanıcıları arasında yerini almaktadır (Alaçakır, 2016). Ülkede Telekom istasyonları, Orman Genel Müdürlüğü yangın gözetleme istasyonları, deniz fenerleri ve otoyol aydınlatması gibi alanlarda kullanılan güneş pili kurulu gücü ise yaklaşık olarak 300 KW civarındadır (Alaçakır, 2016).

Ülkelere göre dünyada güneş enerjisi kurulu güç oranlarına bakıldığında, güneşli gün sayısı diğer ülkelere nazaran daha fazla olmasına rağmen Türkiye, Kasım 2017 itibarıyla kurulu güç kapasitesi olarak 2.246 MW'lık bir potansiyele sahiptir ve 15.sırada yer almaktadır. Çin, Japonya, Almanya gibi güneş enerjisi kullanımına önem veren ülkeler, kurulu güç potansiyeli olarak ilk 3 sırayı paylaşmaktadırlar (Enerji Atlası, 2017).

Tablo 1. Ülkeler Bazında Güneş Enerjisi Santrali Kurulu Güç Listesi

ÜLKELERE GÖRE DÜNYADA GÜNEŞ ENERJİ SANTRALİ KURULU GÜCÜ LİSTESİ			
S.	Ülke	Güncelleme	Kurulu Güç (MW)
1	Çin	Haziran 2017	102.470
2	Japonya	Aralık 2016	42.750
3	Almanya	Ekim 2017	42.710
4	Amerika Birleşik Devletleri	Aralık 2016	40.300
5	İtalya	Aralık 2016	19.279
6	Birleşik Krallık	Aralık 2016	11.630
7	Hindistan	Aralık 2016	9.010
8	Fransa	Aralık 2016	7.130
9	İspanya	Temmuz 2017	6.730
10	Avustralya	Aralık 2016	5.900
11	Güney Kore	Aralık 2016	4.350
12	Belçika	Aralık 2016	3.422
13	Kanada	Aralık 2016	2.715
14	Yunanistan	Aralık 2016	2.610
15	Türkiye	Kasım 2017	2.246
16	Tayland	Aralık 2016	2.150
17	Hollanda	Aralık 2016	2.100
18	Çekya	Aralık 2016	2.080
19	Şili	Ağustos 2017	2.053
20	Güney Afrika	Eylül 2017	1.779

Kaynak: Enerji Atlası, 2017

2011 yılının ortalarında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), yenilenebilir enerji kaynaklarından 500 KW'ın altında olmak koşulu ile lisanssız elektrik üretimine izin veren bir yönetmeliği yürürlüğe koymuştur. Yönetmelik; kurumsal ve kişisel bir takım ihtiyaçların karşılanabilmesi, ayrıca üretilen arz fazlası enerjinin elektrik dağıtım şirketlerine satılabilmesi için hazırlanmıştır (Özcan, 2013: 58). Türkiye'de güneş enerjisinden lisanssız elektrik üretimi 2017'de bir önceki yıla göre %175 artarak 2 milyon 836 bin megavat saate yükselmiştir. Söz konusu üretimin %93,6'sı güneş enerjisinden sağlanmıştır (Hürriyet, 2018).

2005 yılında yürürlüğe giren "Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun" esaslarından madde 6/A kapsamında "yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üreten gerçek ve tüzel kişiler; ihtiyaçlarının üzerinde ürettikleri elektrik enerjisini dağıtım sistemine vermeleri halinde, I sayılı Cetveldeki fiyatlardan on yıl süre ile faydalanabilir" ifadesi yer almaktadır.

Tablo 2. I Sayılı Cetvel

I Sayılı Cetvel (29/12/2010 tarihli ve 6094 sayılı Kanunun hükmüdür.)	
Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı Üretim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar (ABD Doları cent/kWh)
a. Hidroelektrik üretim tesisi	7,3
b. Rüzgar enerjisine dayalı üretim tesisi	7,3
c. Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	10,5
d. Biyokütleyle dayalı üretim tesisi (çöp gazı dahil)	13,3
e. Güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	13,3

Kaynak: 2010 tarihli ve 6094 sayılı Kanun Hükmü

Tablo 2'de görüldüğü üzere güneş enerjisine dayalı üretim tesisinden elde edilen elektrik enerjisinin devlet tarafından satın alma ücreti; kWh başına 13,3 dolar-cent olarak, 10 yıl süreyle garantilenmiştir.

Tablo 3. II Sayılı Cetvel

II Sayılı Cetvel (29/12/2010 tarihli ve 6094 sayılı Kanunun hükmüdür.)		
Tesis Tipi	Yurt İçinde Gerçekleşen İmalat	Yerli Katkı İlavesi (ABD Doları cent/kWh)
A- Hidroelektrik üretim tesisi	1- Türbin	1,3
	2- Jeneratör ve güç elektroniği	1,0
B- Rüzgar enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Kanat	0,8
	2- Jeneratör ve güç elektroniği	1,0
	3- Türbin kulesi	0,6
	4- Rotor ve nasele gruplarındaki mekanik aksamın tamamı (Kanat grubu ile jeneratör ve güç elektroniği için yapılan ödemeler hariç.)	1,3
C- Fotovoltaik güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	1- PV panel entegrasyonu ve güneş yapısal mekaniği imalatı	0,8
	2- PV modülleri	1,3
	3- PV modülünü oluşturan hücreler	3,5
	4- İnvörtör	0,6
	5- PV modülü üzerine güneş ışığını odaklayan malzeme	0,5
D- Yoğunlaştırılmış güneş enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Radyasyon toplama tüpü	2,4
	2- Yansıtıcı yüzey levhası	0,6
	3- Güneş takip sistemi	0,6
	4- Isı enerjisi depolama sisteminin mekanik aksamı	1,3
	5- Kulede güneş ışığını toplayarak buhar üretim sisteminin mekanik aksamı	2,4
	6- Stirling motoru	1,3
	7- Panel entegrasyonu ve güneş paneli yapısal mekaniği	0,6
E- Biyokütle enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Akışkan yataklı buhar kazanı	0,8
	2- Sıvı veya gaz yakıtlı buhar kazanı	0,4
	3- Gazlaştırma ve gaz temizleme grubu	0,6
	4- Buhar veya gaz türbini	2,0
	5- İçten yanmalı motor veya stirling motoru	0,9
	6- Jeneratör ve güç elektroniği	0,5
	7- Kojenerasyon sistemi	0,4
F- Jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi	1- Buhar veya gaz türbini	1,3
	2- Jeneratör ve güç elektroniği	0,7
	3- Buhar enjektörü veya vakum kompresörü	0,7

Kaynak: 2010 tarihli ve 6094 sayılı Kanun Hükmü

Tablo 3'e yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesislerinin mekanik ve elektronik malzemelerinde yerli malı kullanılması halinde ilave teşvikler alınmaktadır. Örneğin fotovoltaik güneş enerjisine dayalı tesislerde tüm mekanik ve elektronik aksamın yerli üretimi olması halinde, gelen ilave teşvikler ile kWh başına 13,3 dolar-cent olan satın alım ücreti 20 Dolara çıkartılabilir. Bu da tesisin faaliyete geçtiği tarih itibarıyla 5 yıl boyunca %50 oranında ekonomik verimliliğin sağlanması anlamına gelmektedir.

Lisanslı güneş santrallerinin hayata geçirilmesi için ilk adım 2013 yılında atılmıştır. 600 MW'a kadar lisanslı üretim yapmaya izin veren yönetmelik yürürlüğe konulmuş, akabinde 27 bölgeyi kapsayacak şekilde 38 şehirde santraller için başvurular kabul edilmiştir (Özcan, 2013: 59). Bunun üzerine toplamda 496 adet güneş enerjisi santrali (GES) lisans başvurusu yapılmış, bu başvurulardan 2014 yılı içerisinde Elazığ 8 MW, Erzurum için 5 MW ve Şırnak için 7 MW düzeyinde önlisans verilmiştir. Dolayısıyla güneş enerjisinin kullanımı için özellikle doğu illerinde önemli adımlar atılmıştır.

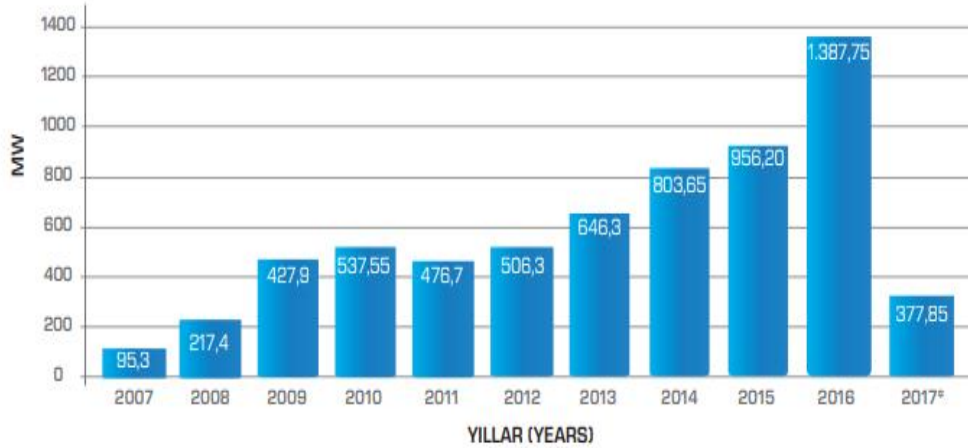
TEİAŞ'ın 2015 Ocak ayında düzenlediği 2. ve 3. paket GES önlisans yarışmalarının ardından, kalan 4. 5. ve 6. paketlerin yarışmaları da 28, 29, 30 Nisan 2015 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, tüm kapasitenin dağıtımı tamamlanmıştır. 2. ve 3. paketlerle dağıtılan yaklaşık 260 MW'ın ardından, kalan 300 MW'ın da dağıtılmasıyla Türkiye'de, güneş enerjisi sektöründe yeni ve önemli bir dönemin öne açılmıştır (Yenienerji, 2016).

Son yıllardaki Güneş enerjisi kurulum ve kullanım alanlarına baktığımızda, Büyükçekmece Gölü üzerine Türkiye'nin ilk yüzer güneş enerji santrali kurulmuş, bu sistem ülkenin yenilenebilir enerji verimliliğine ciddi anlamda katkı sağlamıştır. Santralin yapımında 960 adet 260W gücünde polikristal fotovoltaik panel kullanılmıştır. Santral ömrünün uzatılması için de panel ve diğer malzemelerin seçiminde korozyona karşı dayanıklı ürünler tercih edilmiştir. Ayrıca yaz aylarında karşılaşılan ciddi sorunlardan biri olan buharlaşmayla su kaybını azaltmak adına da sistem kapladığı su yüzeyini %70 olarak havadan izole etmektedir (Enerji Enstitüsü, 2018). Bunun yanı sıra Şanlıurfa'da kent merkezinde kurulan güneş enerjisi santralleri (GES) 60 MW'lık bir enerji üretimi yapmakta, bu üretim enerji maliyetlerini düşürmektedir. Bu sistemin Şanlıurfa Belediyesi tarafından ilçelerde de faaliyete geçirilmesi amaçlanmıştır (Enerji Enstitüsü, 2018).

2.2. Rüzgâr Enerjisi

Elektrik üretim tesisleri içerisinde rüzgâr enerjisi santralleri; kirlilik yaratmaması ve çevreye yok denecek kadar az zarar vermesi, kurulum süreçlerinin kısa vadeli oluşu, yatırım maliyetlerinin diğer enerji kaynaklarına nazaran düşük olması ve elektrik enerjisine en kolay ve hızlı dönüştürülebilir bir enerji türü olması gibi sebeplerle dünya genelinde tercih edilmektedir. Rüzgârın yoğun olarak estiği yüksek alanlara kurulan rüzgâr tribünleri ise rüzgârın kinetik enerjisini önce mekanik enerjiye, sonra elektrik enerjisine dönüştürerek yenilenebilir enerji üretiminde önemli bir pay almaktadır.

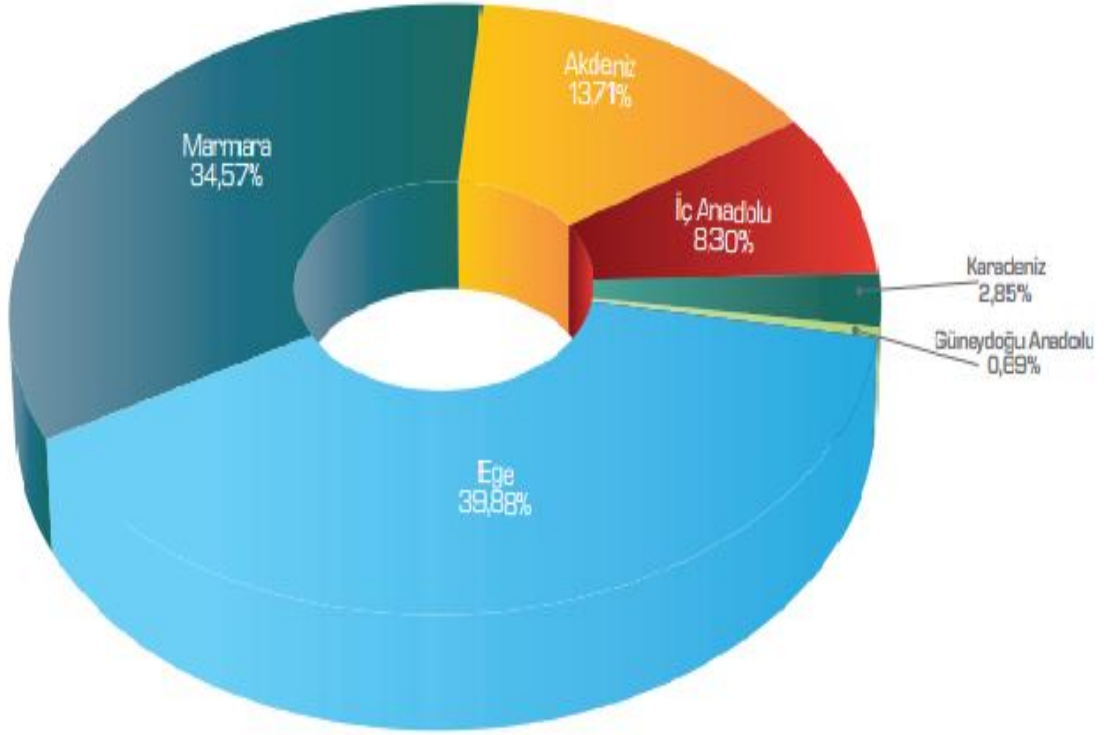
Türkiye de rüzgâr potansiyeli bakımından oldukça zengin bir ülkedir. TÜREB'in 2017 Temmuz verilerine göre Türkiye'nin rüzgâr enerji santralleri için kurulum gücü 2016 yılına göre %6.19 artarak 377.85 MW olmuştur. İşletmede ise bölgesel bazda bakıldığında başta Ege bölgesi, sonrasında Marmara bölgesi olmak üzere toplam 158 adet rüzgâr enerjisi santrali mevcuttur (TÜREB, 2017).

*Temmuz 2017 itibarıyla (As of the month July 2017)

Şekil 3. Türkiye'deki Rüzgâr Enerjisi Santralleri İçin Yıllık Kurulum Gücü

Türkiye'nin rüzgâr enerjisindeki kurulu gücünün yüzde 39,88'sini (2585 MW) Ege Bölgesi'ndeki elektrik üretim tesisleri oluşturmaktadır. Ege Bölgesi'ni yüzde 34,57 ile (2241 MW) Marmara Bölgesi takip etmekte, Akdeniz Bölgesi ise yüzde 13,71'lik (888 megavat) kurulu güçle üçüncü sırada yer almaktadır (TÜREB, 2017). İl bazında ise İzmir, Balıkesir ve Manisa illeri başı çekmektedir.

Şekil 4. Türkiye'deki Res'lerin Bölgesel Dağılımı-2017

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkeleri arasında en yüksek rüzgâr enerjisi potansiyeline sahip olan ülke Türkiye'dir. Teknik potansiyel bakımından Türkiye; Almanya'nın yaklaşık 7 ve İspanya'nın ise 2 katı daha fazla rüzgâr enerjisi potansiyeline sahiptir. Rüzgâr enerjisi kullanım potansiyeli her geçen yıl artış gösteren Türkiye'de 2025 yılında 20.000 MW'lık bir rüzgâr enerjisi kullanım potansiyeli hedeflenmiş, böylelikle elektrik ihtiyacının %7'sinin rüzgâr enerjisinden karşılanması öngörülmüştür. Enerji potansiyelinin yüksek olmasının yanı sıra ülkemizde rüzgâr hızının da fazla olması, rüzgâr enerjisinden faydalanma noktasında elzem bir durumdur. Türkiye'de rüzgârın ortalama hızı 7,5 m/s olarak hesaplanmaktadır, bu özelliği ile Türkiye birçok Avrupa ülkesine göre önemli bir avantaja sahiptir (SETA, 2017: 23)

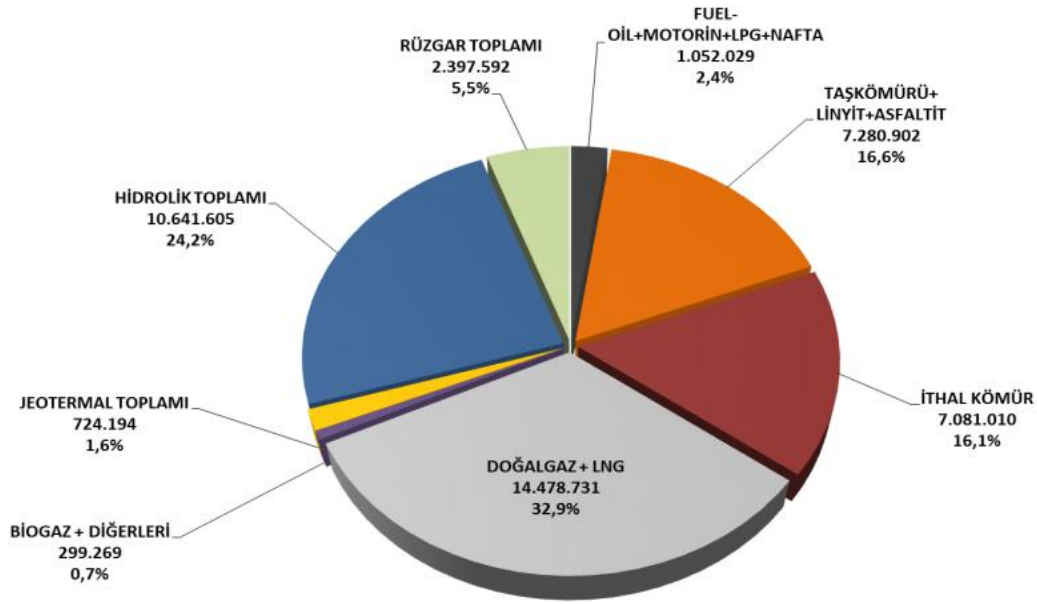
2.3. Hidrolik Enerji

Hidrolik enerji, yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde teknolojik gelişim açısından en ileri düzeyde olan enerji kaynağıdır. Suyun potansiyel enerjisinin kinetik enerjiye dönüştürülmesiyle elde edilen bu enerji türü, Türkiye'de yenilenebilir enerji üretiminde en büyük paya sahiptir.

Hidroelektrik enerjisi; teknik açıdan uzun ömürlü olması, yakıt maliyetinin olmaması, işletme bakım giderlerinin diğerlerine göre çok düşük olması, aynı zamanda istihdam imkânı açısından avantaj sağlaması yönünden önemlidir. Nehirlerin büyük olduğu ve yükseltinin fazla olduğu yerlerde suyun akış hızı yüksek olduğu için kurulması daha çok verim sağlar.

Türkiye'nin 2002'de 12 bin 241 MW olan hidrolik kurulu gücü, devreye alınan su kaynaklı enerji üretim tesisleriyle 2014 Eylül ayı itibarıyla 23 bin 455 MW'a, 2016 yılsonu itibarıyla da artarak toplamda 26 bin 681 MW seviyelerine ulaşmıştır. Bunun 19 bin 558 MW'ı barajlı ve 7 bin 123 MW'ı ise akarsu tipindedir (SETA, 2017: 20). Hidroelektrik üretimi 2015 yılında 2014 yılına göre %65 oranında artarak 67.146 GWh olarak gerçekleşmiştir (ETKB, 2016). Şu anda Türkiye'de 26.694,92 MW değerinde toplam 620 adet kayıtlı hidroelektrik santrali vardır (Enerji Atlası, 2018).

Son yıllarda yaşanan küresel ısınma ve kuraklıklar hidroelektrik santrallerinden beklenen katkının sağlanamamasına neden olmaktadır. Ancak hidrolik enerji yenilenebilir enerji kaynakları arasında en fazla potansiyele sahiptir. Türkiye, teorik hidroelektrik potansiyeli açısından dünya teorik potansiyelinin %1'ine, ekonomik potansiyel bakımından ise Avrupa ekonomik potansiyelinin %16'sına sahiptir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 36000 MW olan hidroelektrik potansiyelimizin tamamının kullanılması hedeflenmektedir (ETKB, 2018).

Şekil 5. Elektrik Üretim Kaynaklarına Göre Dağılımı (2016 Şubat Sonu)

Türkiye’de hidrolik enerjinin büyük kısmı Atatürk, Karakaya, Keban ve Altınkaya Barajlarından karşılanmaktadır. Ülkenin bugün itibarıyla ekonomik olduğu belirlenen yıllık 140 milyar kWhs hidrolik enerji potansiyelinin yüzde 44’lük kısmı işletilmektedir (Yıldırım, 2016).

2.3.1. Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Atatürk Barajı, GAP Projesi çerçevesinde Fırat Nehri üzerinde kurulu olup, enerji ve sulama amaçlı olarak kullanılmaktadır. İnşaatına 1983 yılında başlanmış olan baraj, 1992 yılında işletmeye açılmıştır. 169 metre yüksekliğe ve 8 adet tribüne sahip bu baraj, 2400 MW gücünde üretim kapasitesine sahiptir. Atatürk Barajı, Türkiye’deki toplam hidroelektrik santrallerinde üretilen elektrik enerjisinin %20’sini tek başına karşılayacak bir kapasiteye sahiptir (DSİ, 2014). Dolgu hacmi olarak dünyanın en büyük altıncı barajı konumunda bulunan Atatürk Barajı, ayrıca Türkiye’nin ve Avrupa’nın da en büyük barajı olma özelliği göstermektedir (DSİ, 2014).

2.3.2. Karakaya Barajı ve Hidroelektrik Santrali

GAP’ın bir parçası olarak faaliyete geçirilen Karakaya Barajı, Diyarbakır ili Çüngüş ilçesi sınırları içinde, Fırat Nehri üzerinde yer almakta olup, elektrik enerjisi üretimi amacıyla 1976-1987 yılları arasında inşa edilmiştir. Türkiye’nin en büyük üçüncü barajı olma özelliği gösteren bu baraj, 173 metre yüksekliğinde ve 1800 MW kurulu güce sahiptir (Elektrikport, 2013). Herbiri 300 MW gücünde 6 adet tribün bulunduran baraj, yaklaşık 2 milyon konutun elektrik ihtiyacını karşılayacak şekilde elektrik üretimi yapmaktadır.

2.3.3. Keban Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Elektrik enerjisi üretimi açısından Türkiye’nin önemli yatırımlarından birisi olan Keban Barajı 1965-1975 yılları arasında Fırat Nehri üzerinde inşa edilmiştir. Yüksekliği 210 metre ve kurulu gücü 1330 MW olan bu baraj (DSİ, 2014), ülkede üretilen elektriğin %20’sini tek başına karşılamakta olup, tüketilen toplam elektriğin de % 8’ini karşılamaktadır (Elazığ Belediyesi, 2018).

2.4. Jeotermal Enerji

Sıcak su kaynaklarına yakın olarak kurulan ve işletilen jeotermal enerji, 20. yüzyıl başlarına kadar sağlıklı yaşam ve besinleri pişirme amacı ile kullanılırken teknolojinin gelişmesine bağlı olarak günümüzde çok yaygınlaşmış ve çeşitlenmiştir. Jeotermal enerji; elektrik üretimi, ısıtma ve ısınma gibi amaçlarla kullanılırken, fizik tedavi merkezleri ve turistik merkezlerde de kullanılmakta, dolayısıyla ülkenin turizm potansiyelini yükseltici bir mekanizma da yaratmaktadır.

Türkiye, son yıllarda sahip olduğu jeotermal enerji potansiyeli açısından diğer ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Ülkemiz sahip olduğu bu jeotermal potansiyeli ile Dünyada yedinci, Avrupa’da ise birinci sırada yerini almıştır (Kemik, 2011:4). Türkiye’de mevcut olarak bulunan 25 Jeotermal enerji santralinin toplam kurulu gücü 725,20 MW civarındadır. 2015 yılında bu santraller ile toplam 3.318.417.011 kWhs elektrik üretimi yapılmıştır (Enerji Atlası, 2016).

Jeotermal enerji potansiyeli açısından bakıldığında Aydın ve Denizli illeri Türkiye’nin büyük bir kısmına sahiptir. Bölgede jeotermal kaynaklardan gıda amaçlı olarak jeotermal seracılıkta ve sağlık amaçlı termal-turizm alanlarında sıklıkla faydalanılmaktadır. Örneğin, Aydın’da bulunan Germencik Jeotermal Santrali 47.4 MW’lık kurulu güç kapasitesi ile

Türkiye'nin en büyük ikinci jeotermal santrali konumundadır. Santral, rezervuar sıcaklığının ortalama 220 °C'nin üzerinde olması ve su baskın bir rezervuar olması nedeniyle, maliyet ve güvenilirlik açısından önemli olan Double Flash (Çift Kademeli Besleme) sistemi biçiminde tasarlanmıştır. Bu sistem, Single Flash (Tek Kademeli Besleme) sistemlere göre aynı miktar buhar kullanmakta, fakat sağladığı enerji üretimi yüzde 10-15 daha çok olmaktadır (Kemik, 2011:24).

Türkiye'deki en büyük jeotermal saha olma özelliği gösteren ve 2013'te Zorlu Enerji Grubu tarafından açılan "Kızıldere II" Jeotermal Santrali 80 MW gücündedir. Bu enerjinin 60 MW'lık ilk fazı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından resmi kabulünün ardından ticari elektrik satışına başlamıştır. Geriye kalan 20 MW'lık faz ise 2014 başlarında devreye girmiştir. Şuan da 80 MW'lık tam kapasite ile enerji üretmektedir. 2023 yılına kadar yıllık 600 milyon kWh elektrik kapasitesine ulaşmayı hedefleyen santral projesi kapsamında ayrıca 2 bin 500 konutun ve 500 dönüm seranın ısınması amaçlanmaktadır (TurkishNY, 2016). Son yıllarda jeotermal enerji adına atılan önemli bir adım da, Zorlu Enerji tarafından Denizli'de bulunan "Kızıldere III" jeotermal santralının 99,5 MW'lık ilk ünitesinin faaliyete geçirilmesidir (Jeotermal Haberler, 2017).

3. Türkiye'de Yenilenebilir Enerjinin Geleceği

Son birkaç senede Türkiye'de enerji üretimi adına genelde yenilenebilir enerjiye, özelde ise rüzgar ve güneş enerjisine yoğunlaşmıştır. Fakat hidroelektrik enerji dışındaki yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin kullanılabilmesi adına bu süreci destekleyen yasal düzenlemelere daha çok ihtiyaç vardır. Yenilenebilir enerji santrallerinin özellikle kurulum aşamasındaki yüksek yatırım maliyetleri göz önüne alındığında, mevcut yasal düzenlemelerin yatırımcıları teşvik etmek adına yeterli olmadığı söylenebilir. Bu doğrultuda yenilenebilir enerji projeleriyle ilgili teşvikler için petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ciddi fayda maliyet analizleri yapılmalı ve santrallerin kurulması ve işletilmesi için ticari firmalara ayrılacak olan teşvikler artırılmalıdır. Son yıllardaki yasal düzenlemeler ile özellikle güneş santrallerinin kurulması konusunda teşvikler yapılmıştır.

Ernst & Young'ın (EY'nin) 2015 yılına ilişkin "Yenilenebilir Enerji Ülke Çekiciliği Endeksi"ne (RECAI) göre, bazı ülkelerde yenilenebilir enerjiye dönük olarak yapılan yasal değişiklikler, endekste olumlu bir çizgide değişmelere sebep olmuştur. EY verilerine göre, yenilenebilir enerji çekiciliği bakımından 2014 yılının listesinde 19. sırada yer alan Türkiye, 2015 yılında bir basamak yükselerek 18. sıraya çıkmıştır (TENVA, 2015).

2014 yılının sonlarına doğru yayınlanan Bloomberg New Energy Finance- WWF Türkiye işbirliğiyle hazırlanan "Türkiye'nin Yenilenebilir Gücü" raporuna göre, yenilenebilir enerji alanındaki yatırımlara öncelik verecek bir Türkiye'nin hem zaman içerisinde artan elektrik ihtiyacını rahatça karşılayabileceğini, hem de bunu fosil kaynaklı enerjilerle aynı maliyette başarabileceğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre, 2030'a kadar Türkiye'nin artan ihtiyacını karşılayacak elektriğin üretimi için, taş kömürü ve yerel linyit öncelikli mevcut stratejinin maliyeti ile yenilenebilir enerji odaklı politikanın maliyeti hemen hemen eşit olacak, 400 milyar Doları bulacaktır (Bloomberg New Energy Raporu, 2014: 3).

Türkiye'de 2023 yılı için koyulan hedef, elektrik talebinin %30'unun yenilenebilir enerjiden karşılanmasıdır. 2023 hedefleri kapsamında ülkenin hidroelektrik enerjisi potansiyelinin tümünün (36 GW civarı) elektrik üretimi için faaliyete geçirilmesi, rüzgâr kurulu gücünün 20 GW'a çıkarılması, jeotermal enerji için 600 MW'lık bir kapasiteye ulaşılması ve güneş enerjisinde 3 GW'lık bir kurulu güce ulaşılması amaçlanmaktadır (WWF 2014 Raporu, 2014: 21).

BNEF (Bloomberg New Energy Finance analizi, Türkiye'nin 2030 yılında elektrik üretiminin %47'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlayabileceğini göstermektedir. Bunu gerçekleştirmek için özellikle güneş ve rüzgâr enerjisine dayalı kurulu gücün büyük oranda artması gerekir. BNEF'in öngörüsüne göre 2030 yılına gelindiğinde güneş enerjisi kurulu gücü 24 GW'a, rüzgâr enerjisi kurulu gücü ise 27 GW'a ulaşabilir (WWF 2014 Raporu, 2014: 21).

Paris'teki Akdeniz Ülkeleri Enerji Şirketleri Derneği OME'nin Türkiye'nin gelecekteki yenilenebilir enerjisi kullanımına dair yayınladığı raporunda, yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik kurulu gücünün 2030 yılında 50 GW'a ulaşacağı öngörülmüştür. Bu oran 2030'daki toplam kurulu gücün %40'ına tekabül etmektedir. Bu çerçevede hidroelektrik santrallerin kurulu gücü yenilenebilir enerji kaynaklı toplam kurulu gücün %72'sini, toplam kurulu gücün ise %29'unu oluşturacaktır (TENVA, 2015). Dolayısıyla hidroelektrik enerji, Türkiye'nin geleceği için verimi ve kullanılabilirliği en yüksek alternatif enerji kaynağı olarak düşünülmektedir. Buna dayalı olarak ciddi anlamda doğalgaz ve petrol ithalatının önüne geçilecek, çevreye bol miktarda sera gaz emisyonları salan kömür odaklı enerjilere olan ihtiyaç azalacaktır.

Sonuç ve Öneri

Türkiye'de son yıllarda kamu kurum ve kuruluşlarında, üniversitelerde, bu alanda çalışma yapan vakıf ve derneklerde yenilenebilir enerjiden etkin biçimde faydalanmak için çalışmalar sürdürülmektedir. İklim ve coğrafya açısından yenilenebilir enerji kullanımına çok müsait olan Türkiye, son yıllarda artan enerji ihtiyacına, iklim değişikliğinin getirmiş olduğu risklere ve enerjide dışa bağımlılığın yarattığı mali külfete de binaen yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır. Fakat bu yönelim, ülkenin gelecek hedeflerine bakıldığında yatırımlar ve yasal düzenlemeler bakımından yeterli olmamaktadır.

Çevre dostu ve güvenli enerjinin temini, ayrıca sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturmak için Türkiye'nin önünde önemli bir fırsat vardır. Dünya ülkeleri fosil yakıtların gerçek maliyetini ve çevreye yaydığı sera gaz salınımlarını giderek daha çok fark etmekte, dolayısıyla yenilenebilir enerjiye dayalı politikalar geliştirmektedir. Almanya gibi iklim koşulları Türkiye'ye göre daha yetersiz olan ülkelerin bile an itibarıyla elektrik ihtiyaçlarının önemli kısmını yenilenebilir enerjiden karşıladığını ve gelecekte de bu oranı artırmayı amaçladığını hesaba katarsak, Türkiye'nin 2023'e kadar artırmayı hedeflediği %1'lik yenilenebilir enerji oranı oldukça düşüktür. Bu sebeple hükümet, yenilenebilir enerjiye yönelik gelecek planlarının hedefini daha yüksek tutmalıdır. Bunun için izlenebilecek temel politika; temiz enerji kaynaklarının kurulumları için yatırımcılara yönelik teşvikleri artırmak, temiz enerjiyi arz güvenliğinin ana unsuru haline getirmektir. Bu çerçevede güneş ve rüzgârda alım garantisi fiyatları ve sürelerinde artışa gidilmeli, elektrik üretimi için fosil yakıtları destekleyici teşvikler kaldırılmalı, bu durum yasal mevzuatlarla da desteklenmelidir.

Yenilenebilir enerji alanındaki diğer önemli husus ise endüstri ve yerel danışma hizmetleri seviyelerindeki karar alıcılar arasında yenilenebilir enerji konusundaki uzmanlık ve beceri ("know-how") eksikliğinden kaynaklanan bazı sorunların mevcut olmasıdır. Yenilenebilir enerji uzmanlarına olan ihtiyaç giderek arttığından üniversitelere bu konu ile ilgili bölümler ve dersler konulabilir. Bu çerçevede 2014 yılında Türkiye, Portekiz, Fransa ve İtalya ortaklığında, Karabük Üniversitesi pilot üniversite olmak üzere AB'nin Leonardo Da Vinci hibe programı tarafından 240 bin Euro ödenekli yenilenebilir enerji konusunda teknisyen yetiştirme programı başlatılmış ve onlarca kişi eğitime tabi tutularak uzmanlık sertifikası verilmiştir. 2016 Şubat ayında ise Türkiye ve Avrupa Birliği arasında gerçekleştirilen Sivil Toplum Diyaloğu IV programı kapsamında ReCoopGreen Projesine başlanılmıştır. Yenilenebilir enerji alanında Avrupa ülkelerindeki iyi uygulama örneklerini yerinde incelemek, bu alanda çalışan kurumlarla ortaklık kurmak, Türkiye'de yenilenebilir enerji konusunda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların kapasitelerini güçlendirmek amacıyla proje kapsamında faaliyetler yürütülmektedir (ReCoopGreen Projesi, 2016).

Bilinçlendirme ve tanıtım çalışmaları da yenilenebilir enerjinin yaygınlaşması açısından önemlidir. Yapılan faaliyet ve projelerle yenilenebilir enerji konusunda halk daha çok bilinçlendirilmeli, medyada, üniversitelerde ve topluma yönelik düzenlenen panellerde bu enerji kaynaklarının çevresel, mali ve politik getirilerinin yanı sıra nükleer ve fosil yakıtların dezavantajları uzmanlar tarafından detaylıca anlatılmalıdır.

Kaynakça

- Alaçakır, F. B. Türkiye'de Güneş Enerjisi Potansiyeli ve EİE'deki Çalışmalar. ANKARA: Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü. <http://www.nukte.org/node/163>. Erişim: 28.06.2016
- Bloomberg New Energy Raporu. (Kasım 2014). *Türkiye'nin Değişen Elektrik Piyasaları*.
- DSİ Genel Müdürlüğü. (2014). Atatürk Barajı. <http://www.dsi.gov.tr/projeler/ataturk-baraji>
- DSİ Genel Müdürlüğü. (2014). Keban Barajı. <http://www.dsi.gov.tr/projeler/keban-baraji>.
- Elazığ Belediyesi. Keban Barajı. <https://www.elazig.bel.tr/icerik.php?id=241>. Erişim:25.01.2018
- Elektrikport. (2013). Türkiye'nin Önemli Baraj ve Hidroelektrik Santralleri. <http://www.elektrikport.com/fotoport/turkiyenin-onemli-baraj-ve-hidroelektrik-santralleri/1156?page=2>
- Enerji Ajansı. Sudan elektrik üretme gücümüzün yarısını kullanıyoruz. <http://www.enerjiAjansi.net/icerik/589/sudan-elektrik-uretme-gucumuzun-yarisini-kullaniyoruz.html>,. Erişim: 20.10.2016.
- Enerji Atlası. Hidroelektrik Santralleri. <http://www.enerjiatlası.com/hidroelektrik/>. Erişim:23.01.2018
- Enerji Atlası. Jeotermal Enerji Santralleri. <http://www.enerjiatlası.com/jeotermal/>. Erişim:21.01.2018
- Enerji Enstitüsü. (2016). Türkiye Kurulu gücü 75 bin megavattı geçti. <http://enerjiEnstitusu.com/2016/06/11/turkiye-kurulu-gucu-75-bin-megavatt-gecti/>
- Erkan, H. (2016). *GES Yatırım Süreci ve Mevzuat*. GENSED
- Günüş, E. (2017). Zorlu Enerji, Kızıldere III Jeotermal Enerji Santrali'nin İlk Ünitesi Faaliyete Geçti. <http://www.jeotermalhaberler.com/zorlu-enerji-kizildere-iii-jeotermal-enerji-santralinin-ilk-unitesi-faaliyete-gecti/>
- Gürbüz, Ö. (2014). ABD ve Çin'in İklim Hamlesi Türkiye'yi Masaya Çağırıyor. http://www.bbc.co.uk/turkce/ekonomi/2014/11/141113_iklim_turkiye.
- Hürriyet. (2018). Lisanssız elektrik üretiminde aslan payı güneşin. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/lisanssiz-elektrik-uretiminde-aslan-payi-gunesin-40835909>
- International Energy Agency. (2014). *Key World Energy Statistics*. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/keyworld2014.pdf>.
- İnce, M. E. *Konya İçin Yeni Bir Fırsat: Güneş Tarlaları Projesi ve Yenilenebilir Enerji*, Konya Ticaret Odası. Erişim: 30.06.2016
- Kaya, İ.S. (2012). Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği. *TBB Dergisi*, cilt:102, 279
- Kemik, E. (2011). *Jeotermal Kaynakları ve Jeotermal Enerji Santralleri Araştırma Raporu*. GEKA
- Özcan, Sonnur E. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Güneş Enerjisi. *Tubitak Bilim ve Teknik Dergisi*.
- ReCoopGreen Projesi. <http://www.recoopgreen.com>. Erişim:10.10.2017
- SETA. (2017). *Dünyada ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji*, Sayı 197. İSTANBUL
- Şimşek, C. (2017). Şanlıurfa'da GES'ler sayesinde enerji maliyetleri düşüyor. <http://enerjiEnstitusu.com/2017/12/22/sanlıurfada-gesler-sayesinde-enerji-maliyetleri-dusuyor/>
- Şimşek, C. (2018). Türkiye'nin ilk yüzer GES'i yenilenebilir enerji verimliliğine katkı sağlıyor. <http://enerjiEnstitusu.com/2018/01/11/turkiyenin-ilk-yuzer-gesi-yenilenebilir-enerji-verimliliğine-katki-sagliyor/>
- TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Hidrolik. <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik>. Erişim: 15.11.2016.
- TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2012). Türkiye'nin Hidroelektrik Potansiyeli. http://www.eie.gov.tr/yenilenebilir/h_turkiye_potansiyel.aspx
- TEİAŞ. (2016). Türkiye Elektrik Üretim-İletim 2016 Yılı İstatistikleri
- TENVA. (2015). 2030'lara Doğru Türkiye'nin Enerji Görünümü. <http://www.tenva.org/2030lara-dogru-turkiyenin-enerji-gorunumu/>
- TENVA. (2015). Türkiye, Yenilenebilir Enerji Ülke Çekiciliği Endeksi'nde bir basamak yükseldi. <http://www.tenva.org/turkiye-yenilenebilir-enerji-ulke-cekiciligi-endeksinde-bir-basamak-yukseldi/>.
- TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası. (2017). Türkiye'de Elektrik Enerjisi İstatistikleri. http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=88369#.WCspspeag_IW
- TUREB. (Ocak 2016). *Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu*.
- TurkishNY. (2013). Erdoğan: Türkiye Bölgesinde Enerji Merkezi Haline Geliyor. <http://www.turkishny.com/economy-news/7-economy-news/134359-erdogan-turkiye-bolgesinde-enerji-merkezi-haline-geliyor#.VWuQxjZrPVg>.

TÜREB. (2017). *Türkiye Rüzgar Enerjisi İstatistik Raporu*.

http://www.tureb.com.tr/files/tureb_sayfa/duyurular/2017_duyurular/agustos/turkiye_ruzgar_enerjisi_istatistik_rapor_temmuz_2017.pdf

Ulutaş, M. (2008). Küresel Enerji Savaşları ve Türkiye'nin Konumu. *Cumhuriyet Enerji*, EMO Yayını, sayı:1, 11

WWF 2014 Raporu. (2014). *Türkiye'nin Yenilenebilir Gücü: Türkiye için Alternatif Elektrik Enerjisi Arz Senaryoları*. İSTANBUL.

WWF Türkiye Raporu 2011. (2011). *Yenilenebilir Enerji Geleceği ve Türkiye*. İSTANBUL

YeniEnerji.com. (2015). 600 MW'lık GES kapasitesinde önlisans yarışmaları tamamlandı. <http://www.yenienerji.info/gundem/600-mw-lik-ges-kapasitesinde-onlisans-yarismalari-tamamlandi>

Yıldırım, G. (2016). Türkiye, Enerjide Su Potansiyelinin Yarısını Kullanıyor. <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/turkiye-enerjide-su-haberi/1355866>.

Summary

One of the most crucial problems of the world in the 21st century is secure energy supply. In the world where energy consumption has increased by 40% between 1990 and 2008, more than 80% of the world's energy is supplied from fossil fuels such as oil, coal and natural gas (WWF, 2011: 5). According to the International Energy Agency report, fossil fuels constituted 82% of global energy consumption in 2013 (IEA, 2014). In this context, the rate of natural gas in energy consumption share is 25.8%, petroleum 35.8%, coal 19.4% (IEA, 2014). Transportation and treatment costs for gas and coal drilling exceeded 950 billion dollars as of 2013. While the Middle East countries produce more than 30% of the oil production, natural gas is produced by Caucasus and Asian countries, mainly the USA and Russia. In terms of coal production, Eastern Asia has a significant production potential.

Turkey is quite a suitable country in terms of renewable energy use and climatic conditions. According to some data of 2015, Turkey's annual electricity consumption is 261 billion 783 million kilowatt-hours (kWh). The production rate of renewable energy in electric energy is approximately 30%. The goals set for the year 2023 of Turkey are to meet 30% of the electricity demand from renewable energy sources. Within the framework of 2023 goals of Turkey, it's aimed to operate all of the hydroelectric energy potential of the country for electricity production (around 36 GW), to increase the wind installed capacity to 20 GW, to reach a capacity of 600 MW for geothermal energy and to achieve a solar power of 3 GW. BNEF (Bloomberg New Energy Finance) analysis shows that Turkey is able to provide 47% of electricity production from renewable sources in 2030. To accomplish this aim, especially solar and wind energy installed capacity should increase due to high potential of these renewable energies.

Looking at the aims involved in "Turkey's National Program for Adoption of the EU Acquis" notably Turkey's energy policy is seen to be compatible with the global energy policies including EU's policies. Within the framework of the energy supply security, the primary goals in Turkey's energy policy; to increase the share of renewable clean energy sources in energy supply, to increase energy efficiency, to follow an environmentally friendly energy policy by reducing the use of fossil fuels and to increase the use of national natural resources by reducing energy dependency. The basic policy for this is; to increase incentives for investors for the installation of clean energy sources and to make clean energy as the main element of supply security. In this context, guaranteed prices and durations in solar and wind energy purchase agreements should be increased, incentives to support fossil fuels for electricity generation should be removed and legal legislation for renewable energy should be put into practice. Moreover, awareness and advertising process should be managed efficiently, so all actors, from media to civil society, should be responsible for giving information and showing benefits of renewable energy to public. All in all, Turkey should aim to make renewable energy accessible in terms of cost, time and quantity for consumers.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Vladimir Petroviç Davidov'un Seyahat Notlarına Göre 1835'de İstanbul

İstanbul in 1835 According to Vladimir Petrovic Davidov's Travel Notes

Fatih ÜNAL¹

Geliş Tarihi: 31.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 21.10.2018 / Kabul Tarihi: 09.11.2018

Özet

İstanbul Ruslar için tarihin hemen her döneminde ilgi odağı olmuştur. Bu ilginin tarihi süreç içerisinde dini, siyasi, kültürel birçok sebebi bulunmaktadır. XIX. asra gelindiğinde Rus seçkinleri arasında bilimsel ve turistik amaçlarla İstanbul'a yapılan seyahatlerde büyük bir artış yaşandığı görülür. Tarihi-kültürel mekânları görmek, tarihi eserleri kayıt altına almak, Doğu medeniyetini tanımak, Osmanlı devlet ve toplum hayatını gözlemlemek, değişimi ve yenileşme çabalarını yerinde izlemek üzere İstanbul'a yapılan seyahatler birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu kente dair zengin bir Rus literatürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kişisel gözlem ve değerlendirmelere dayalı bu eserlerin çoğu doğal olarak önyargılı, eleştirel, abartılı, siyasi ve dini taassubu belirgin olmakla birlikte ötekinin duygu ve düşüncesini, bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada 1835'de İstanbul'a gelen Vladimir Petroviç Davidov'un İstanbul anlatımları, seyahat günlüğünden alıntılarla değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Davidov, İstanbul, Seyahatname, Rus Seyyah, Osmanlı Sosyal Hayatı

Abstract

Istanbul has been the center of attention for Russians in almost every period of history. This interest has many religious, political and cultural reasons in the historical process. As a matter of fact, there was a great increase in the number of travelers to Istanbul for scientific and touristic purposes among the Russian elites in the 19th century. They were visiting historical-cultural sites, recording historical monuments, recognizing Eastern civilization, observing the life of the Ottoman state and society in Istanbul in order to monitor the change and renewal efforts on the spot. Most of these works, based on personal observations and evaluations, were inherently prejudiced, critical, exaggerated, political and religious. In this study, the accounts of Vladimir Petrovic Davidov, who came to Istanbul in 1835, were evaluated with excerpts from his travel diary.

Key Words: Davidov, Istanbul, Travel Diary, Russian Traveler, Ottoman Social Life

Giriş

Gezi notları ya da seyahatnameler başka bir kültür ve medeniyete, başka bir coğrafyaya mensup kişilerin yolculuk serüvenlerini, gittikleri ülkelerde gördükleri doğa manzaralarını, karşılaştıkları ilginç olayları, halkın gündelik hayatı ile iktisadi-toplumsal ilişkilerini, bunlara dair kişisel gözlem ve intibalarını zaman dini-siyasi değerlendirmeler ile duygu ve düşünceler de katarak kendi bakış açılarından tasvir ettikleri bir yazın türüdür. Bu yönüyle tarih araştırmalarında birincil derecede olmasa da, dışarıdan nasıl görüldüğünün anlaşılması bakımından, abartılı ifadeler ve hatalarına rağmen tarihçiler tarafından dikkate alınması gereken kaynaklar arasında yer alır.

Sosyal tarih araştırmalarının rağbet görmeye başladığı yakın zamanlarda seyahatname türü eserlerin bu araştırmalarda önemi fark edildiğinden bu türde birçok eser dilimize aktarılmış ve tarih kaynakları arasında yerini almıştır. Doğu'yu tanıtan, tanımlayan, birçoğu emperyalist ve oryantalist bakış açısı sunan Batılı seyyahların eserleri üzerinde bir hayli çalışma yapılmış olmakla birlikte, Osmanlı devletinin son asırlarında en önemli muhataplarından biri olan Rusya'dan İstanbul'a, Anadolu'ya gelen Rus seyyahların, araştırmacıların, misyonerlerin ya da turistik gezi yapanların hatıraları, gezi notları, mektup ve raporlarının incelenmesi ve neşredilmesi çeşitli sebeplerle günümüze kadar ihmal edilmiştir. Oysa bu eserler İstanbul hayatı hakkında, Osmanlı toplumu ve toplumsal dinamikleri hakkında en az Batılı seyyahlar kadar zengin bilgiler, renkli betimlemeler sunmanın yanı sıra, kuzey komşumuzun Osmanlı/Türk algısını, İstanbul ve Doğu'ya bakışını ortaya koyması bakımından son derece kıymetlidir.

Tarihsel bağlarıyla, inanç, kültür ve değerleriyle daha çok Hıristiyan-Batı dünyasının bir parçası sayılan², XVIII ve XIX. asırlarda gerçekleştirilen reformlarla Batı Avrupa çağdaş, bilim, sanat ve kültürüyle buluşan Rusların, başta İstanbul olmak üzere Doğu'ya yaptıkları seyahatlere dair notları, oryantalist, ben ve öteki merkezli bakış açısına sahip Avrupalı seyyahlarla paralel bir yaklaşım ve perspektif sergilediği için *Doğu Seyahatnameleri*³ kapsamında değerlendirilmelidir.

¹ Prof. Dr. Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: fatih2unalan@yahoo.com.

² Rusların Hıristiyanlığa geçişi için bkz. (Koçak-Özkan, 2015: 376-383).

³ Doğu seyahatnameleri üzerine değerlendirmeler için bkz. (İldem, 2007: 1-11).

XIX. asırda, Doğu kültür ve medeniyetinin sayılı başkentlerinden biri olan İstanbul'a seyahat etmek Rus aydınları ve yüksek tabakası arasında adeta bir moda haline almıştır. Aslında Rusların bu ilgisinin temelinde kendi geçmişlerini, tarihsel, kültürel ve dinsel kodlarını bu topraklarda arama amacı ve tutkusu vardır. Bizans kültür ve medeniyeti ile Hıristiyanlık aidiyeti duygusu, her dönemde Rusları İstanbul (Konstantinopol/Tsargrad)'a, Aynoroz (Afon)'a ve Kutsal topraklara (Kudüs/İerusalim) çekmiştir. Kutsal Makamların idaresi konusunda Osmanlı devleti ve ilgili diğer devletlerle mücadeleye girmesi, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki artık uzunca bir süredir âşikar olan emelleri, düşmanını tanıma duygusuyla birlikte Ruslar için İstanbul'u cazibe merkezi haline getirmiştir.

Avrupa'dan Rusya'ya kadar aydınlanma çağını yakalamış geniş bir coğrafyada aydın çevreler arasında antik Grek kültür ve medeniyetine alakanın son derece yüksek olduğu bir dönemde, Yunanistan'ın Osmanlı'dan kopuşunun verdiği heyecanla birlikte Rusya'dan başlayıp İstanbul üzerinden Atina'ya uzanan istikamette bir kültür turizmi oluştu. Öte taraftan bu dönemlerde Rusya Mısır Meselesi'nde Osmanlı'nın imdadına yetişerek fırsatı ganimete çevirdi ve Rus postallarının Boğaziçi'ne ayak basması hayalini gerçekleştirdi. Neticede imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla taraflar arasında oluşan ittifak ve dostluk havası, ayrıca bu dönemlerde deniz yoluyla kolay ve güvenli seyahat etme imkânlarının gelişmesi İstanbul'a ve Osmanlı topraklarına Rusların ilgisini artırdı. Tüm bunların yanı sıra, I. Petro'dan yaklaşık bir asır sonra benzer bir reform süreciyle Osmanlı devletini adeta yeniden yapılandıran Sultan II. Mahmut'un yaptığı reformlar ve bunun sonuçlarını yerinde görme arzusu ve daha birçok sebep Rusları İstanbul'a çekti. Bunlardan birçoğu seyahatlerini kaleme alıp yaşadıklarını, gördüklerini, duyduklarını okuyucularıyla buluşturarak Rusya'da ve Rus hinterlandında günümüze kadar tesirleri görülen bir İstanbul ve Türk/Osmanlı imajı çizdiler.

Bu gezginlerden birisi Vladimir Petroviç Davidov (Orlov)'dur. O'nun çocukluğu İtalya'da geçmiş, 1821'de Rusya'ya döndükten sonra Petersburg'da bir süre görev yaparak, 1830'da yeniden İtalya'ya gelmiştir. Roma'da yaşadığı yıllarda Rusya'dan buraya gelen Rus ressamları himâye eden Davidov bu yıllarda meşhur ressam Karl Bryullov ile de sıkı dostluk kurmuştur. O'nun 1835'te *Mariya Dorotey* isimli gemiyle Roma'dan başlayan *Doğu Seyahati* kendi ifadesiyle bilimsel amaçlı bir seyahat olup, Yunanistan, Afon (Aynoroz) ve Türkiye'yi kapsıyordu. Rusya'da bilim ve sanat çevrelerinde hem bağımsızlık sonrası Yunanistan'daki siyasal gelişmeleri yakından görmeye, hem de Yunan antik eserleriyle tanışmaya, tarihi anıtları kayıt altına almaya büyük bir merak ve ilgi vardı. Ruslar için kutsal topraklar ki, bunun içerisinde asırlarca Rus rahiplerin de yaşadığı ve Rusların hac ziyaretlerinin önemli bir durağı olan Ortodoks Afon manastırları Rus seyyahların mutlaka görmek istediği mekânlar arasındaydı.

Seyahatin hazırlık safhası üç ay sürdü. Beraberinde ressam Karl Bryullov, mimar Nikolay Efimov ve Alman asıllı antika meraklısı Doktor Kramer bulunuyordu. Bryullov tarihi mekânları, eserleri, yapıları resmedecek, Efimov ise yazıtları kopya edecekti. Bryullov Atina'da ağır bir hastalığa yakalanınca seyahate ara verdi. Afon'da Davidov'a arkadaşı Efimov ve genç Rus diplomat ve resim sanatına meraklı bir kişi olan Rudolf Fres eşlik ettiler. Seyahatiyle ilgili *Puteviya Zapiski* (Davidov, 1840) adıyla yayınlanan notları Davidov'un mezun olduğu Edinburg Üniversitesi tarafından takdir edilerek kendisi saygın bilim adamı ödülüne layık görüldü. Bu seyahatle ilgili 63 adet resim ve suluboya çalışmasından oluşan bir albüm yapıldı. Davidov seyahatini tamamladıktan sonra Rusya'ya döndü ve İçişleri Bakanlığı'nda görevine devam etti.

Davidov'un seyahat notlarının I. cildi, Roma, İtalya, Dalmaçya, Korfu, Santa Mavra, Yunanistan, Korinf ve Atina, II. cildi ise İzmir'den başlayarak Çanakkale, Marmara sahilleri, Bursa ve İstanbul, Edirne, Filibe, Sofya, Belgrat, Viyana ve Berlin izlenim ve incelemelerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada onun İstanbul notları ve izlenimleri ele alındı.

İstanbul (Konstantinopol/Tsargrad)

Rus seyyahların İstanbul anlatımı çoğu zaman panoramik tasvirlerle başlar. Karadeniz üzerinden gelenler derin bir hayranlık duygusuyla Boğaziçi tasvirleri yapar. Tabiat manzaraları anlatılırken, tarihi mekânlarla ve tabii ki Ruslarla alakalı noktalara dikkat çekilir. Burada Rus elçiliği yazlık sarayının bulunduğu Büyükdere ile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında İstanbul'a gelen Rus donanma birliklerinin yerleştirildiği Hünkâr İskelesi mevkiinde yer alan *Moskof Taşı* mutlaka zikredilen imgeler arasındadır. Akdeniz üzerinden gelen Rus gezginlerin İstanbul anlatımı ise Prens adaları ile başlar ve surlarla birlikte Rus diplomatların İstanbul hayatında derin izler bırakmış olan Yedikule Zindanı ile devam eder. İstanbul'un panoramik yapısını tüm ayrıntılarıyla görebilmek için kimi zaman Beyazıt Yangın Kulesi (Serasker Kulesi)'ne, kimi zaman Galata Kulesi'ne, kimi zaman da Bulgurlu Tepesi (Küçük Çamlıca)'ne çıkarlar. Yuşa Tepesi tüm Boğaziçi'ni gözler önüne sererken, Büyükdere Rus Elçiliği Yazlık Sarayı'nın sahilden başlayarak tepelere doğru uzanan dillere destan bahçesinin yüksek teraslarından Boğaz'ın Asya sahillerini keyifle seyrederek İstanbul'u anlamaya ve anlatmaya çalışırlar.

Marmara sahilleri boyunca İstanbul'a gelişinin ilk dakikalarından itibaren Davidov gemiden gördüğü manzaraları tasvir eder. 24 Temmuz sabahı saat 7 sularıdır. Karlı dağlarıyla Olimp (Olimpos) ve Prens Adaları sağ tarafındadır. Tarihi yarımada yaklaşıldığında sol tarafında Ermeni Mahallesi, onun arkasında ise yıkılıp yıkılmış olan Yeniçeri Mahallesi bulunmaktadır. Birbirine sıkıca yapışık ahşap yapılar çarpıcı hiçbir şey sunmaz. Yabancı gözlemciler tarafından İstanbul'un yakın çekimi Haliç'ten itibaren başlar. Ruslar Haliç için *Altın Boynuz* anlamına gelen *Zolotoy Rog* ismini kullanır. Davidov'un geldiği zamanda Haliç her zamanki gibi çeşitli milletlere ait gemilerle tıklım tıklım doludur ve bütün şehir Haliç üzerinde amfi tiyatro gibi yükselmektedir. Burada tabloyu geniş kubbeleri ve ince minareleriyle büyük camiler oluşturur. Hıristiyanlık taassubuyla bu tabloyu seyreden Davidov camileri endişe verici ve kuşkulandırıcı bulur ve "orada Hıristiyanlar ibadet etmez, hunhar Muhammed'in torunları kendilerine emredilen ayinleri yerine getirir" ifadeleriyle İslam'a ve Müslümanlığa karşı kin ve nefret duygularını açık etmekten de geri durmaz (Davidov, 1840: 27-29).

Davidov yol arkadaşları Efimov ve Dimitri ile birlikte Haliç'in girişinde demir atan gemiden ayrılır ve konaklayacakları pansiyona gitmek üzere yola koyulurlar. İstanbul'a gelen yabancılar bu tarihlerde genellikle Galata'da küçük otellerde ve pansiyonlarda ikamet etmektedirler. Tophane kılasına geldiklerinde buradaki yapıların rengi dikkatlerini çeker ve "bu yapılar için seçilmiş olan gül rengi oldukça garip. Fakat bilinen o ki, bu renk kısa bir süre sonra başkasıyla değiştirilecek.

Çünkü burada yapılar çok sık başka renklere boyanıyor” der. Kendilerini getiren gemi kaptanının tavsiyesi üzerine İtalyan Djozepin Bey'in pansiyonuna yerleşirler. Burada kendilerine düzgün iki oda tahsis edilir. Odaların avluya bakan pencereleri vardır. Ayrıca İstanbul'un harika manzarasına açılan küçük bir penceresi daha bulunmaktadır. Pansiyonda İngilizce, Avusturyalı birkaç yabancı daha konaklamaktadır (Davidov, 1840: 30-31).

İstanbul gözlemlerinde Batı-Doğu ya da Avrupa-Asya medeniyetleri vurgusu ve mukayesesi sıkça görülen Davidov, karşılaştığı zıtlıklara, tuhaflıklara, çelişiklere dikkat çeker. İstanbul'da ikamet ettiği Pera semti ve konakladığı pansiyon adeta her iki medeniyetin iç içe geçtiği bir laboratuvar görünümünü sunar. Davidov'un kaldığı yerle ilgili verdiği bilgiler aynı zamanda XIX. asırda İstanbul'dan geçen gezgin ya da seyyahların konakladığı mekânlar hakkında fikir vermesi bakımından da dikkat çekicidir:

“Benim odamdan manzara harika görünüyor. Burada beş ya da altı ahşap yapıllı evle çevrili bir avlu bulunuyor. Bu evlerin her birinin ayrı yöneticisi var. Evlerin her biri parlak çeşitli renklerle birbirinden ayrılıyor. Hakiki Doğu zevkinden herhangi bir eser yok. Pera Galata'yla birlikte Konstantinopol'ün Avrupalı ya da Frenk kısmını teşkil ediyor. Fakat bu iki semtte de Avrupalı zevke tamamen yabancı ve Doğu-Batı karışımı çok şey var. Şu an bu satırları yazdığım odada duvarı uzunlamasına takip eden ve bütün pencerelerin altından geçen uzunca bir divan bulunmaktadır. Geri kalan mobilyalar ise Avrupalı'dır. Zemin boyasız çam ağaçlarıyla döşelidir. Tavan ise tamamen boyalıdır. Öyle ki, odaya girşte sanki zemin başının üzerinde, tavan ise ayaklarının altında sanırsın”(Davidov, 1840: 43-44).

Davidov pansiyonda kalan İngilizce, İskoçyalı ve daha başka ülkelerden gelmiş olan yabancı konuklar hakkında da bilgiler verir ve bunların bir çoğunun Rusya'ya antipati duyan kişiler olduğunu söyler. Burada tanıştığı kişilerden birisi Sleyd⁴ adında biridir. Davidov onun tarihçi olduğunu, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve daha başka Türk-Rus ilişkileri konulu eserler kaleme aldığını belirtir. Davidov bahsedilen bu eseri okumamakla birlikte eserde Ruslara pek de hoş yaklaşılmadığını duymuştur.

Pansiyona yerleştikten sonra Davidov büyük bir merakla ve dikkatli gözlemlerle İstanbul gezilerine başlar. XIX. asırda İstanbul'u ziyaret etmiş olan birçok Rus gezgin gibi onun da önceden İstanbul'a dair yazılmış olan seyahatname, gezi notları, mektuplar ya da İstanbul'u tanıtıcı kılavuz kitaplar türünde eserler okuyarak, adeta gideceği ve göreceği mekânları önceden tanıyarak ve hayalinde canlandırarak yola çıktığı anlaşılmaktadır. Bu eserler dolayısıyla zaten yabancılar için İstanbul'da ziyaret edilen mekânlarda belirli bir rota ve güzergâh oluşmuş vaziyettedir. Davidovda bu rotayı takip eder. Bu noktada Galata, Suriçi, Üsküdar, Eyüp, Prens Adaları ve tabii ki Boğaziçi İstanbul'un en belirgin ve gözde mekânları olarak yer alırken, başta Ayasofya olmak üzere kilise ve camiler, saraylar ve harem, tekkeler, pazarlar, mesire yerleri, meydanlar, mezarlıklar, kahvehaneler, hamamlar, kuleler, surlar ve Yedikule Zindanı İstanbul imgeleri olarak öne çıkar. Yabancıların çoğu zaman rehber eşliğinde yaptığı İstanbul gezilerinde Davidov'un en önemli yardımcısı ve rehberi Komidas (Gomidas)⁵ adında biridir. Hiç şüphesiz Komidas'ın verdiği bilgilerin ve yaptığı değerlendirmelerin seyyahın gözlem ve intibalarının oluşmasında büyük tesiri olduğu göz ardı edilmemelidir.

İstanbul'un tabiat harikası manzaraları bir kenara bırakılırsa şehrin iç kesimleri hakkında Davidov'un ilk intibaları yabancı birçok seyyahın hatıralarında da görüldüğü gibi son derece olumsuzdur. Sokakların dar ve dolambaçlı oluşu, bakımsızlığı, sürüler halinde dolaşan sokak köpekleri, avare insanlar şehrin iç yüzü hakkında ilk dikkat çekici manzaralardır. Gözlem ve intibalarını seyyah şöyle anlatır:

“Öğleye kadar Haliç taraflarında gezerek vakit geçirdim. Serviler ve dimdik mezar taşı anıtlarıyla kaplı mezarlıkta, daracık sokaklar boyunca yolu zor buldum. Bu noktadan önümde geniş bir perspektif sunan Boğaz manzarası açıldı ve burada artık beni ne insanlar ne de sokaklarda sürüler halinde dolaşan köpekler rahatsız edemedi. Bu canlılar dilencilik gibi evlerin kapılarında toplanıyorlar. Kimisi batıl inançlardan dolayı, kimisi de acıdığı için onları besliyor. Buna rağmen köpekler dilenen bütün canlılar gibi zayıf ve bakımsızlar. Üçüncü gün Vezir konağının kapısından geçerken 50 tane köpek gördüm. Mahkeme kapısında, sanki herhangi bir hukuki işleri varmış gibiydi. Pera'nın tepesinden bir Boğaz'a bir Haliç'e bakarak, ikinci bir başkent kurmak için Avrupa'da daha uygun bir yer bulmanın mümkün olmadığını düşündüm” (Davidov, 1840: 43-45).

Davidov şehrin karakteri, mimari yapısı ve kültürel dokusu hakkında değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeleri yüzeysel, hayalci ve daha çok da arzularının bir ifadesidir. Doğu karakterine bürünmüş olarak gördüğü şehrin bu kaderinin geçici olduğuna inanır. Batı'nın Doğu'yla tarih boyunca aralıksız mücadelesi sürecinde, şehrin temellerinin ve kültürel dokusunun Batılı olduğunu ve bu yüzden de gelecek asırlarda aslına döneceğini, Doğu'nun tesirini reddedeceğini düşünür ve “Batı'dan gelenler için Konstantinopol Asya karakteri taşıyor. Din, dil, kılık-kıyafet, mimari doku hiç birisi Avrupa damgası taşıyor. Şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, günümüzde İstanbul Asya tesirinin boyunduruğuna maruz kalmış durumda.

⁴ Davidov'un bahsettiği kişi Osmanlı tarihinde *Müşavir Paşa* adıyla da bilinen Sir Adolphus Slade olmalıdır. Slade 1815'te İngiliz Deniz kuvvetlerine girmiş, Navarin deniz savaşına katılmış, Osmanlı-Rus savaşı sırasında 1829'da İstanbul'a gelmiştir. Kaptan-ı Derya Pabuççu Ahmet paşa ile tanışmış ve onun daveti üzerine birlikte Karadeniz'de sefere çıkmıştır. Slade bu seferle ilgili gördüklerini 1833'de kitap olarak yayınlamıştır (Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece, etc and of a Cruise in the Black Sea, with the Capitan Pasha, in the Years 1829, 1830, and 1831, Saunders and Otley*, Londra 1833). Bu kitap, Ali Rıza Seyfioğlu tarafından *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi* adıyla yayınlamıştır (Askeri Deniz Matbaası, İstanbul 1945). 1850-1866 yılları arasında Osmanlı donanmasında amiral rütbesiyle komutanlık ve üst düzey danışmanlık görevleri de yapmış olan Slade, Kırım Harbi'nde önemli vazifeler icra etmiştir (O'nun Kırım harbi hatıraları *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları* adıyla Candan Badem tarafından İş Bankası yayınları arasında yayınlanmıştır). Slade Osmanlı hizmetinde olduğu bu dönemde özellikle tersane ve donanma işlerinin düzenlenmesinde etkili olmuştur. Asker olması yanı sıra yukarıda bir kısmı işaret edildiği üzere Osmanlı hakkında kaleme aldığı çok sayıda eserle de tanınmaktadır. Eserlerini tarafsız, dürüst, objektif bir yaklaşımla ortaya koyduğu bilinmektedir. Bkz, (Badem, 2011: 115-140). Ayrıca bkz, (Ak, 2016: 117-140).

⁵ Rus elçiliğinin güvenini kazanmış Rum asıllı biri olan Komidas bu tarihlerde İstanbul'a gelen özel Rus misafirlere rehberlik yapan bir kişidir. Davidov'dan bir iki yıl sonra İstanbul'a gelen Nikolay Vsevolovski'ye de rehberlik yapar. Vsevolovski onun sıkı bir Roma katoligi olduğunu, mükemmel derecede Türkçe bildiğini, bilgili ve maharetli biri olduğunu, İstanbul'un tarihi-turistik mekânlarını yabancılarla gezdirme konusunda çok tecrübeli olduğunu ve bu konuda kimsenin onunla rekabet edemeyeceğini söyler. Komidas İstanbul'un tarihi mekânlarının eski tarihi ve tarihi yer adlarına hâkim olduğu gibi yaşadığı dönemin İstanbul'una da hâkimdir (Vsevolovski, 1839: 138-141).

Fakat bu durum meşhur şehrin tarihinde kısa sürecek” (Davidov, 1840: 43-46) ifadelerini kullanır. Bir paşasıyla bile baş edemeyerek Rus desteğine muhtaç hale gelmiş bir İstanbul’un (Osmanlının) çöküşünün kaçınılmaz olduğu ve Rusya’nın kısa bir süre sonra İstanbul ve boğazlar üzerinde hayallerinin gerçekleşeceği kanaati Rus aydın çevrelerinde güçlü bir algıdır.

Yabancı gözlemcilerin İstanbul’la ilgili en fazla eleştirileri şehrin kentleşme olgusudur. Bu asırda Batılı ülkelerin başkentleri ve önemli şehirleri belediyeçilik hizmetleri ve devletin sağladığı sosyal-kültürel hizmetler bakımından kayda değer ilerlemeler kat etmişlerdir. Parklar, bahçeler, altyapı çalışmaları, aydınlatma sistemleri, sokak ve cadde düzenlemeleri, çağdaşlaşma ve medeniyet ölçüsü kabul edildiğinden İstanbul bu yönüyle mukayese edildiğinde ciddi eleştirilere maruz kalır. Bu yüzden yabancı gezginlerin birçoğuna göre İstanbul uzaktan ya da denizden seyredilmelidir. Zira içine girdikçe o büyüleyici tabiat ve doğa manzarası yerini hayal kırıklıklarına bırakmaktadır. Çarpık ve basit yapılaşma, sokakların dar, karmaşık, düzensiz ve bakımsız hali, sokaklardaki çöp yığıntıları ve bunların arasında sürüler halinde dolaşan cılız köpekler ile pazarlarda, sokaklarda ya da mezarlıklarda avare dolaşan, hali perişan ve umudunu yitirmiş insan toplulukları ilk dikkat çekici unsurlardır. Şehrin içlerine daldığında Davidov’un karşılaştığı manzara tam bir hayal kırıklığı ve şaşkınlıktır. İstanbul’u bir tiyatro sahnesine ve oyununa benzeten Davidov gördüklerini ve o anki hislerini şöyle anlatır:

“İstanbul bütünüyle bir dekorasyona benziyor. Kadın gibi ısıll ısıll, insanda öyle bir merak uyandırıyor ki, hayatımızda ilk defa seyrettiğimiz tiyatro gösterisi gibi. Daha sonra perde arkasına girdiğimizde tiyatronun içinde gibiyiz. Bizi uzaktan uzağa kendine çeken pislik, garibanlık, çarpıklık karşısında şaşkına uğruyoruz. Sokaklar dar, eğri büğrü ve kirlî. Tahtalarla birbirine tutturulmuş, girintili çıkıntılı ve değişik renklerle boyalı evler perspektifi bozuyor. Dükânlar tam anlamıyla sokağa taşmış durumda ve zarafet adına hiçbir şey göremezsiniz. Sokaklara dolmuş olan halk bir seyyah için ilk bakışta tiyatral kostümler giydirilmiş gibi görünür. Şehirde sadece, evlerin görüntüsünü ortadan kaldıran servilerle kaplı mezarlıklarda keyif alabilirsiniz. Önünüzde masmavi Boğaz ve üzerinde seyreden gemilerin görüntüsü açılır” (Davidov, 1840: 29-30).

Boğaziçi, yabancıların İstanbul’un tabiat manzaraları içerisinde büyük bir hayranlıkla tasvir ettiği mekânlar arasında ilk sıralarda yer alır. Boğaz’da yaptığı bir yolculuğu Davidov şöyle tasvir eder:

“Sağımda Üsküdar bulunmaktadır. Sol tarafta Avrupa sahilinde sultanın sarayını teşkil eden çeşitli türde ahşap binalar yer almaktadır. Boğazın ortasında korvetten tutun da askeri gemilere kadar değişik ölçülerde savaş gemileri duruyordu. Çok sayıda yunus ve deniz kuşlarının canlandığı mavi ve berrak sularda, Karadeniz’den Marmara Denizi’ne yelkenler fora gemiler azametle, hafif Türk kayıkları ise yıldırım gibi her yöne akıyordu. Avrupa sahili Asya sahilinden daha meskûn ve varoşlar birbiri ardına Büyükdere’ye kadar tek sıra halinde uzanıyordu. Onun karşısında sağ sahilde sultanın sarayları ve hazineye ait çeşitli binalar sahil boyunca tek tek serpilmişti... Sahilin solunda yer alan Tarabya’da etrafı fevkalade güzellikte bahçelerle çevrili İngiliz ve Fransız elçilerinin konakları bulunmaktadır. Fransız elçisinin konağına üç renkli milli bayrağın çekilmiş olduğu dikkatimi çekti. Aynı sahilin daha ilerisinde yer alan Büyükdere’de Rus elçisinin sarayı bulunmaktadır. Rus elçiliği bahsedilen iki elçinin konağına göre daha sarayımsı ve bahçesinin güzelliği bakımından onlardan daha üstün” (Davidov, 1840: 39-40).

İstanbul’da kaldığı günler ilerledikçe şehrin kentleşme olgusu yönündeki kanaatleri daha da olumsuz bir karakter kazanır. Şehrin sosyal yaşam alanlarını Avrupalı yaşam standartları ile mukayeselere girer. Batılı seyyahların birçoğunda görüldüğü üzere eleştirel, aşığılayıcı ve ötekileştirici bir yaklaşım ortaya koyar. Sokaklar ve evler, yangınlardan arta kalan harabe yığıntılar iç karartıcıdır. Avrupa’da, Rusya’da görülen modern şehirler; insanlara görüşme, kaynaşma, dinlenme, haberleşme imkânları sunan park, bahçe ve meydanlar burada yoktur. Dünyanın gelişmiş memleketlerinde asla rastlanmayacak ilginç ve tuhaf tablolara her adımda rastlanabilir ve bu yönüyle adeta çelişkiler diyarıdır İstanbul:

“Burada karşılaştığım tüm yabancılar İstanbul’dan hiç memnun değiller ve İstanbul’un sadece kısa süreli ziyaretler için kahrı çekilir bir yer olduğunu söylüyorlar. Gerçekten de burada Avrupalı yaşam standartları hemen her alanda oldukça yetersiz. Bizim yaşamaya alışık olduğumuz otellerin izlerine hiçbir yerde rastlayamıyorsunuz. Sokaklar karanlık, dolambaçlı ve dar. Evler iç karartıcı bir görünüme sahip. Bundan dolayı yapılmış olan pencereler kapalı gözler gibi temas kurmaya imkân vermiyor. Sokakların bittiği yerde ise sadece yangından harabeye dönmüş mekânlar ya da mezarlıklar bulunuyor. İnsanların uğramaları ve haberleşmeleri için bizim Kuzey’de ve Batı’da olduğu gibi doğru düzgün bir meydan mevcut değil. Görkemli mimari yapıları bakımından kayda değer bir tane bile semtleri yok” (Davidov, 1840: 61-62).

Mabetler

İstanbul’a gelen yabancıların en çok görmek istediği yerler arasında mabetler ön sıralarda yer alır. Başta Ayasofya olmak üzere Hıristiyanlığın en eski kutsal mekânlarına ev sahipliği yapan İstanbul XIX. asırda dini turizmin de başlıca durak noktalarından biridir. Studios Manastırı (İmrahor Cami), Pantokrator Manastırı Kilisesi (Zeyrek Cami), Vlaherna Kilisesi (Blahernai), Kora Manastırı (Kariye Cami) ve Balıklı Rum Kilisesi Rus Ortodoksların ziyaret ettiği belli başlı kutsal mekânlardır.

Bunlardan Balıklı Rum Kilisesi ve ayazması Bizans devrinin en mukaddes ve rağbet gören kilise ve ayazmalarından biri idi. Kilisenin kuruluşu ile ilgili anlatılan rivayetler⁶, İstanbul’un Türkler tarafından fethi esnasında burada yaşandığı rivayet

⁶ 1887’de hac ziyareti için Kudüs’e giden A. Koptev İstanbul’da Bizans’tan kalma mabetlerle ilgili verdiği bilgiler kapsamında bu rivayeti ve kilisenin tarihçesini şöyle anlatır: “M.S. 5. asırda İmparator Büyük Lev (I. Leo/Flavius Valerius Leo) henüz sıradan bir savaşçı iken, su isteyen bir körle karşılaşmıştır. Lev su aramaya başlamış, ancak bulamamıştır. Bu arada yorulup tam kör adamın yanına dönerken ormandan gelen bir ses duymuştur. ‘Çar Lev. Ormana gir. Orada su bulacaksın ve bu suyla körü iyileştirecek ve susuzluğunu gidereceksin. Benim kim olduğumu yakında öğrenirsin. Burada benim adıma bir mabet yapmana yardım edeceğim. Ki, orada bütün hayırseverler, samimiyetle bana gelenler, hayırlı dileklerinin yerine getirilmesini sağlayacaklar ve hastalıklardan kurtulacaklar’. Çar Lev kendisinden istenileni tam anlamıyla yerine getirir. İmparator olduğunda Meryem Ana (Boğomateri) şerefine kaynağın üzerinde bir kilise yaptırır. Bu kaynak hakkındaki mucizevi söylentiler halk arasında hızla yayılır ve insanlar şifa bulmak için akın akın buraya gelir. Sonraları İmparator

edilen ve *Balıkli* adını almasına yol açan mucizevî bir hadise⁷ dolayısıyla kilise ve şifalı kabul edilen ayazması Rus seyyahların merakla görmek istediği mabetlerden biridir. Davidov Balıklı Rum Kilisesi hakkında gözlemlerini, duyduklarını, buraya dair halk arasında yaygın inanışları ve kişisel yorumlarını şöyle ifade eder:

"Bu istikamette Balıklı adlandırılan bir Rum kilisesi de bulunuyor. Zira balıklar, inanıldığı üzere kilisenin altında bulunan ayazma ya da su kaynağında yüzüyorlarmış. Bu kaynağın suyunun mucizevî gücüne inanan çok sayıda hasta bu suyla şifa bulmak için buraya geliyor. Biz de burada, korkunç bir soğuk algınlığından kurtulmak için gelmiş genç bir kadın gördük. Hal böyle olsa da ıstırapları ikiye katlanmıştı. Büyük bir kısmı Rumların mezar taşlarından bir kısmı ise Sultanın özel izniyle Türk mezarlığından temin edilerek yapılmış olan mermer kilise mükemmel. Kilise inşa edildiği sırada Sultan merak ettiği için bakmaya gelmiş, burada din adamlarıyla karşılaşmış, mabede olan saygısını kanıtlamak için bütün araç gereci seferber ettirmiştir. Tesadüfen ve herhangi bir özel niyet taşımaksızın Aziz Zahari'ye öyle bir hizmette bulunmuştur ki, şimdi onun sayesinde Zahari'nin tasviri bu kilisede yer almıştır. Haşmetmeapları ikonostasda İoann Krestitel (Vaftizci Yahya)'in tasvirini görünce, papaza "niçin onun babası da tasvir edilmemiş" diye sorar. Bu soru üzerine ustalar kiliseye Aziz Zahari'nin de tasvirini koyarlar" (Davidov, 1840: 57-58).

Padişah II. Mahmut'un Balıklı Kilisesi'ni ziyareti o dönem İstanbul'unda, bilhassa gayrimüslimler arasında o kadar yankılanmıştır ki, birçok Rus gezgin Balıklı ziyareti dolayısıyla bu hadiseyi benzer biçimlerde nakletmişlerdir. Padişahın papazlara ihsanda bulunması, kilisenin iç dekorasyonunu seyretmesi, ikonalar hakkında papazlardan bilgi alması, hatta bazılarının yerlerinin değiştirilmesi talimatı vermesi gibi. İvan Krestitel ile Meryem tasvirlerinin yerlerini neden değiştirttiği ise Hristiyan dini çevrelerce bir muamma olarak kalmıştır. Davidov'dan birkaç yıl sonra İstanbul'a gelen Vsevolovski Balıklı Kilisesi'ni anlatırken kilisenin papazından aldığı bir bilgiye dayanarak Sultan Mahmut'un hanesinde ikon bulundurduğu bilgisini okuyucularıyla paylaşır (Vsevolovski, 1839: 144vd.).

İstanbul'da ziyaret ettiği diğer bazı kiliseler hakkında Davidov kısa kısa bilgiler verir. Bunlardan birisi Fener'de bulunan patriklik kilisesidir. Fener semti öteden beri İstanbul'a gelen Rusların en fazla alaka gösterdiği semtlerden biri olmuştur. Bu alanın kaynağı hem Ortodoks Rumların yaşadığı bir muhit olması sebebiyle yerel Rumların gözlemlenebileceği bir yer olması hem de Ortodoks dini hiyerarşinin merkezi durumunda bulunmasıdır. Yunan isyanı sonrasında yerel Rumların vaziyetini tespit etmek bakımından Rus gezginler arasında bu alanın daha da arttığı söylenebilir. Davidov Fener kiliseleri ve Fenerli Rumlar hakkında şunları söyler:

"Eskiden beri etrafında yüksek sınıftan Rum ailelerin yaşadığı Fener'in orta yerinde bulunan İstanbul patriğinin kilisesini görmeye gittik. Kilise oldukça görkemli olup birçok bakımdan Rus kiliselerine benziyor. Bilhassa eski Moskova kiliseleri bu konuda açık bir fikir verebilir. Patriklik postu çift başlı kartalla tezyin edilmiş. Onun yanında duran koltuklarda ve kraliyet kapılarında yine benzer süslemeler bulunuyor. Bu kiliseden başka Kudüs patriğinin kilisesini ve yeni Ermeni kilisesini gördüm. Ermeni kilisesi dökme demirden yapılmış olup, son derece kaba işçiliğiyle diğerlerinden farklılık gösteriyor. Fener semtini boydan boya geçip Haliç'e çıktık. Fener'de yaşayan Rumlardan çoğu eski Bizans sülalelerinden gelme kişiler. Yunanistan ayaklanmasına kadar onlardan birçoğu Divan'da önemli yetkilere sahipti. Hatta devlet yönetiminde çeşitli birimlerde yer alıyorlardı. Denilene göre şimdi yeniden eski konumlarını kazanmaya başlamışlar" (Davidov, 1840: 91-92).

Davidov İstanbul mabetlerini yakından tanımaya Ayasofya ile başlar. Hatıratında Ayasofya için bazen "cami" bazen de "kilise" sözcüğünü kullanır. Yabancıların bu tarihlere Ayasofya'yı ve diğer camileri ziyaret edebilmeleri Davidov'un anlatıklarına bakılırsa oldukça güç görünmektedir. Rusların, *firman* kelimesinden bozma bir sözcük olarak kullandığı *firman* adlı bir belgeyle ancak ziyaretler yapılabilmektedir ve *firman* elde etmek o kadar kolay olmamaktadır. Bu yüzden Davidov Ayasofya ziyaretini İstanbul'da yakaladığı büyük bir şans olarak okuyucularına şöyle anlatır:

"İstanbul gezimize çok hızlı başladık. Bugün burada bulunan en nadide ve mükemmel bir mekânı görme şansına sahip olduk. Daha henüz yatağımızda iken Rum asıllı birinden mektup getirildiler. O'nu daha önce bir yabancı turist olarak İstanbul'a gelen tüm Ruslara sempati duyan sadık biri olarak duymuştum. Bu kişi bana gönderdiği mektupta Sultan'ın Grek elçisi onuruna, içlerinde Kutsal Sofya da olmak üzere bütün camilerin kapılarının açılacağını emreden bir firman verdiği haber veriliyordu. Eğer elçinin maiyetine dâhil olabilsem bu olayın benim için bu eski mabedi görmek adına tek şansım olacağı yazılıydı. Derhal üzerimizi giyindik ve Haliç'e koştuk. Hristiyanlara her daim kapalı olan camileri görmek amacıyla Pera'nın her tarafından sanatkârlar, ustalar elçinin heyetine dâhil olabilmek çabasıyla buraya akın etmişti⁸. Ben Efimov'la birlikte kendisine firman verilmiş olan Grek elçisi Kobel Bey'den önce tarihi katedralin duvarına geldik. Bu yüzden Türkler bizi kovmaya yeltendi. Elçi Grek asıllı değildi. O da diğer birçoğu gibi Bavyeralı idi. Oldukça saygın ve sert bir görüntüsü vardı. Maiyetiyle birlikte camiye yaklaştığı zaman ayakta durmamızı çıkardık ve arkasından girdik" (Davidov, 1840: 31-32).

Yustinian (I. Justinianos) bu kaynağın suyu sayesinde ağır bir taş hastalığından şifa bulur ve bunun karşılığı olarak eski yerinde yeni ve büyük bir mabet yaptırır. Ne var ki bu mabet iki asır sonra meydana gelen bir depremde yıkılır. Sonraki imparatorlar tarafından yeniden kurulan mabet İstanbul'un alındığı sırada Türkler tarafından tam olarak yıkıldı ve kaynak taşlarla doldurularak kapatıldı. İstanbul'un düşmesinden birkaç yıl sonra, kaynağın üzerinde küçük bir şapel yapılmasına izin verildi". Bkz, (Koptev, 1888: 19-21).

⁷ Koptev, kilisenin adı ve mucizevî balıklarına dair rivayeti şöyle anlatır: "Dikkate değer bir husus, çok eskiden beri Hristiyanlar, Türkler, Rumlar buraya Türkçe olarak 'Balıklı' demişler ve kilise bu adla anıla gelmiştir. Bu adlandırma yani 'Balıklı' adı halk arasında anlatılan şu rivayetten dolayı kalmıştır: Uzun süre kuşatmanın ardından Türkler tarafından İstanbul fethedildiği zaman bu kaynakta yaşayan ihtiyar bir hayırsevere durumu haber vermişler. Duyduklarına inanamayan ihtiyar 'şu an tavada pişen balıklar ne zamanki canlanır ve kendilerini kaynakta bulurlarsa ancak o zaman bu habere inanırım' demiş ve gerçekten de balıklar o anda canlanmış ve kaynağa atlamışlar ve bu balıklar güya günümüze kadar yaşamaya devam ediyormuş". Bkz, (Koptev, 1881: 21).

⁸ Heyet içerisinde bazı tanınmış şahsiyetler de vardır. Bunlardan biri İsveçli ressam Volfensberger'dir. Ressam Yunanistan ve İzmir'de bulunmuş, ardından İstanbul'a gelmiştir. Söylendiğine göre çantası harika resimlerle doludur: "Bu sanatkârla karşılaştığım için kendimi şanslı sayıyorum" diyen Davidov, İstanbul'da kaldığı günlerde boş zamanlarını ressamın Yunanistan ve Türkiye'de çizdiği resimleri incelemekle geçirir. Erehtey Mabedi, Lizikrat Mabedi, Atina Yubiter Olimpiysk Mabedi, Egin'de ise Panellenium Volfensberger'in Yunanistan tablolarından bazılarıdır. Türkiye'de ise Haliç'ten İstanbul Manzarası, Asya Tatlısu Tablosu, Gotfredov Çınarları (Büyükdere Yedi Kardeş Çınarı) ve Eyüp Camii tablosudur.

Davidov bu ilk Ayasofya ziyaretinde heyetle birlikte mabedin her tarafını, kadınlara mahsus galeriden kubbeye kadar bütün galerileri gezmiştir. Notlarında bununla ilgili çeşitli gözlem ve değerlendirmelerde bulunur. "İstanbul'daki bütün camilerin en ilginç ve erişilmez olanı" diye tarif ettiği Ayasofya'nın kapıları, kubbesi, duvarları, galerileri, sütunları hakkında bilgiler verir. Ayasofya'yı büyüklüğü ve görkemi bakımından Roma'daki Aziz Petro ve Panteon mabetleriyle mukayese eder. Bazı yerlerinde gözlemediği Bizans mozaiklerinin kalıntılarını ve onların arasında görünen haç sembollerine dikkat çeker. Duvar süslemelerinin büyük bir kısmı sıvanmış ve yerlerine Arapça çeşitli yazılar yazılmıştır. Arkadaşı Efimov eğilmiş olan kolonlara dikkat çekerek mabedin çok şiddetli depremler geçirmiş olduğuna işaret etmiştir. Kubbenin altından geçen galeride birkaç adet altın sarısı mozaik kazıyan Davidov, 'belki gün gelip mozaikler yeniden tüm ihtişamıyla ortaya çıkar (Davidov, 1840: 31-38) sözleriyle dönemin Rus aydınları gibi Ayasofya'nın Ruslar eliyle yeniden Hıristiyan mabedine dönüştürüleceği ve hilalin yerini haçın alacağı arzu ve temennisini ifade eder.

Davidov İstanbul'daki son günlerinde ikinci kez Ayasofya Camii'ni ziyaret etme imkânı bulur. Bu ziyareti hakkında bilgiler verir, bazı değerlendirmeler yapar. Ayasofya'da yaşadığı talihsiz bir olayı ise şöyle nakleder:

"Firman bize Ayasofya Camiini ziyaret etme imkânı verdi ve kendimizi tekrar bu zarif mabette bulduk. Bu mabet Roma'daki Aziz Petro Kilisesi (San Pietro Kilisesi) ve Panteon (Pantheon Tapınağı)'la bir sıraya konulabilir. Fakat onun karakteri tamamen başka. Bana kalırsa onun karakteri daha çok Vethiy Zavet (Eski Ahit)'e yakın. Farklı zamanlarda burada meydana gelen depremler oldukça korkunç oynamalar meydana getirdi. Bir kolon bile yıkılmadı ancak birçoğu yana eğildi ve yükü kaldıramayacak hale geldi. Efimov Bey üçüncü, dördüncü defa bu muazzam camiye gelme ümidiyle bizim bu ziyaretimizi fırsat bilip caminin ölçüsünü ana hatlarıyla çıkardı. Bütün dostlarım kendi arasında gruplar halinde mabedi ölçmek ve kaydetmek için büyük bir çaba içine girerek çeşitli kısımlara dağıldılar. Ben kendim ikinci defa kubbenin altındaki en yüksek galeriye girdim ve Bogdanov Bey (elçilik tercümanlarından)'in bulunduğu ikinci balkona kadar indim. Talihsizlik ki, tam o sırada Bogdanov'un kandil askısına tutunduğu esnada kaza eseri kandil yağını hem Bogdanov'un üzerine hem de aşağıda ibadet eden Türklerin üzerine devirdim. Başından beri bizim hareketlerimizi çok kötü bakışlarla izleyen Müslümanlar heyecanlandılar ve bizi camiden çıkarmaları için bağırmaya başladılar. Fakat sultanın fermanı ve bize albay rütbesindeki bir memurun refakat ediyor olması dolayısıyla çalışmalarımıza devam ettik" (Davidov, 1840: 127-128).

Davidov'un ziyaret ettiği mabetlerden bir diğeri Küçük Ayasofya'dır. İmparator Jüstinyen tarafından yaptırılmış olan ve Aziz Sergius ve Bacchus adını taşıyan Küçük Ayasofya İstanbul'un Roma döneminden kalma en eski ibadethanelerindedir. XIX. asırda tadilatın geçirilmiş olan kilise/camiler arasındadır. Davidov Küçük Ayasofya'yı 1831'de geçirdiği geniş kapsamlı bir tadilatın ardından görmüştür. Bu mabetle ilgili duyduklarını naklederken banisinin Büyük Konstantin olduğu şeklinde hatalı bilgiler de verdiği görülmektedir. Davidov Küçük Ayasofya ziyaretini şöyle anlatır:

"Komidas, tüm şehirdeki en ilginç mekânlardan biri olduğuna beni ikna ederek Küçük Ayasofya Camii olarak adlandırılan camiye götürdü. Dediklerine göre bu mabet İmparator Büyük Konstantin tarafından yaptırılmıştır. Mabedin kubbesinin altındaki kornişte eski Grekçe yazıt halen dikkat çekici. Bu yazıtı kopya etmek için zaman tanımadılar. Mabet bir zamanlar (Kutsal Havariler Zamanı) üç kiliseden ya da yapıdan oluşmaktaydı ve her biri kendi arasında kemerlerle bağlantılı ayrı birer kubbeye sahipti" (Davidov, 1840: 91).

Davidov'un burada dikkatini çeken ve bir hayli şaşkınlığına yol açan gözlemi, cami görevlisi ya da derviş diye tarif ettiği kişinin cami bünyesinde bir hücre yapmış olması, karısı ve yetişkin çocuklarıyla birlikte burada yaşam sürüyor olmasıdır. "Bu durum Müslümanlara yakışmıyor olmalı" diye bir değerlendirme de yapar. Dikkatini çeken başka bir hususu ise şöyle ifade eder: "Burada, günümüzde Müslüman camilerine dönüştürülmüş olan Hıristiyanlara ait eski kiliseler, aynen günümüzde farklı inançlara hizmet eden Roma'daki pagan mabetleri gibi" (Davidov, 1840: 91).

Yabancı seyyahlar İstanbul'da Hıristiyanlara ait kutsal mekânların, kilise/camilerin yanı sıra Osmanlı Türk mimarisinin şaheserleri olan camileri de ziyaret ederek okuyucularına, bazı mukayeseler de yaparak ötekine ait inanç, kültür ve medeniyeti tanıtmak isterler. İstanbul camileri, bunların mimari özellikleri, iç dekorasyon ve aydınlatma sistemleri hakkında Davidov şu bilgileri verir:

"At Meydanı'ndaki Sultan Ahmet Camii oldukça güzel ve diğerlerine göre Hıristiyanların en kolay ziyaret edebileceği bir cami. Kubbesi dört büyük sütuna dayanıyor. O kendi türündeki camiler içerisinde en harika olanı. Ancak ben Ayasofya'yı daha çok beğendim. Genellikle bütün camilerde tertemiz sulara sahip şadırvanlar bulunuyor. Ahmet Camii'nden Osman Camii'ne geçtik. Bu cami diğerlerine göre oldukça küçük, içerisi aydınlık ve donanımıyla göz kamaştırıyor. Ancak onlarla mukayese edilemez. II. Mehmet Camii daha az mükemmeldir. Barok stiliyle yapılmış olması dolayısıyla diğerlerinden ayrılır. Süleymaniye Camii çok azametli ve güzellikte Ayasofya'yı aramaz. Müslümanların namaz kıldığı giriş kısmının tam karşısında yer alan nişte renkli cam içinden sızan harika gizemli bir aydınlatma bulunmaktadır". (Davidov, 1840: 36). Cami ziyaretlerinde bazı padişahların ve şehzadelerin mezarları da görülen yerler arasındadır: "Caminin birinden diğerine geçerek çeşitli sultanların ve şimdiki sultanın çocuklarının mezarlarının bulunduğu yeri gördük. Sarıla süslenmiş, biri diğerinin yanında duruyor ve onların arasında balmumundan mum yanıyor. Tarihi mekân gezimiz Konstantinopol'ün fatihi ve Avrupa'da Osmanlı şanının temellerini atan II. Mehmet'in mezarını ziyaretle tamamlandı. O'nun başında büyük beyaz bir sarık bağlı idi" (Davidov, 1840: 36-38).

Tekkeler ve Dervişler

İstanbul'da Doğu mistisizmini arayan yabancı gezginlerin uğradığı mekânlardan biri hiç şüphesiz tekkelerdir. Batılı seyyahların İstanbul anlatımlarında en ilginç, en çarpıcı yönleriyle ve tüm ayrıntılarıyla birbirine benzer bir biçimde naklettikleri tekkeler ve derviş ayinleri Rus seyyahların hatıralarında da yer alır. Galata Mevlevîhânesi ile Üsküdar'da bulunan Rufâi Tekkesi yabancılar arasında en popüler olanlarıdır. *Haykıran* ya da *İnleyen Dervişler Tekkesi* adıyla da meşhur olan Üsküdar Rufâi Tekkesi izleyenleri korku ve dehşete salan ayinleriyle tüm seyyahların belleğinde derin izler

bırakmıştır. Davidov'un ziyaret ettiği ilk tekke haykıran dervişler tekkesidir. İzlediği ayini, tekke ve dervişler hakkında gözlemlerini şöyle anlatır:

"Dervişler bağırarak (Krikunı) ve oynayan (Plyasunı) şeklinde iki gruba ayrılıyor. Benim bizzat gördüğüm bunlardan ilki idi. Kendilerine özgü bir hoşgörü ile tekkenin kapılarına kadar varmamıza müsaade ettiler ve yapılan tüm dini ayini görebildik. Derviş topluluğundan en yaşlısı dua okudu. Okunan duanın ardından çocuklar da dâhil olmak üzere tüm dervişler birbirinin koluna girdiler ve Tanrı'nın adını Arapça telaffuz ederek ve Eto On, Eto On (Hu, Hu) sözlerini ve daha başka sözleri haykırmaya başladılar. Ağır ağır, sonrasında ise giderek hızlanan bir tempoda dönmeye başladılar. Başlarındaki derviş bu arada çemberin orta yerinde durdu, ağır ağır ve hoş bir sesle şiirler okudu. Durmaksızın döndü ve haykırışlarını daha fazla hızlandırdı. Diğerleri de aynı şekilde haykırışlarını ve vücut hareketlerini hızlandırdılar. Ayinin sonuna doğru sesleri tam manasıyla kısılmıştı. Kan ter içinde kaldıkları ve halsiz düştükleri halde halen haykırıyorlardı. Sanki onları boğuyorlarmış ya da yakıyorlarmış gibiydi. Törenin sonunda dervişler hiçbir şey olmamış gibi sakin bir biçimde mescitten çıktılar ve kahve içmek üzere komşu eve geçtiler. Başlarındaki dervişin daveti üzerine tam manasıyla asil ve itaatkâr bir eda ile onlarla birlikte fincanda kahve içtik" (Davidov, 1840: 55-56).

Kısa bir süre önce son derece yüksek bir tempoda haykıran, inleyen, izleyenlere ürperti yaşatan ayinin ardından dervişlerin hiçbir şey olmamış gibi sakin ve soğukkanlı bir şekilde normal hayata devam edişleri Batılılarda büyük bir şaşkınlık uyandırır. Dini bir ibadet ya da dini bir ritüel olarak değil de, sanatçıların sergilediği bir sanat gösterisi izledikleri kanısı oluşur.

Davidov ilerleyen günlerde *dönen dervişler* adıyla bilinen dervişleri ve tekkelerini de ziyaret eder. Tekkenin iç mekânını, dervişlerin kıyafetlerini, musiki aletlerini, ayin ritüellerini anlatır. Tüm sahneyi ve sunumu burada da sanatsal bir gösteri olarak izler. Sanatsal yönünü başarılı bulmakla birlikte tüm ritüeller kendisine tuhaf görünür. Tekkede gördüklerini ve izlenimlerini şu sözlerle anlatır:

"Bugün Küçük Ölüm Tarlası (Polya Mertvih/Mezarlık) yakınında bulunan küçük ama oldukça güzel bir tekkede dönen dervişleri izlemeye gittik. Oraya vardığımızda onları ayakta çember halinde dururlarken bulduk. Kafesli kısımda izleyiciler bulunuyordu. Dervişlerin başkanı ya da şefi girişin tam karşısında, sırtını girişe, yüzünü ise bize dönmüş olarak oturuyordu. O, bütün dervişler arasında yeşil pardösüsü, yeşil kuşağı, boğa derisinden uzun kalpağıyla çevresindeki diğer dervişlerden hemen seçiliyordu. Türklerde yeşil renk kutsal sayılıyor ve onu sadece Peygambere adanan günlerde doğanlar ya da onun soyuna mensup olanlar taşıyabiliyor. Başlarımızın üzerindeki korodan etrafa berbat bir biçimde flüt, davul ve birkaç ağzdan okunan ve aralarında herhangi bir ahenk olmayan sesler yayılıyor. Dervişlerin şefi çok itinalı bir biçimde tekke boyunca yürümeye başladı. Çeşitli renklerde pardösüler giymiş olan diğer tüm dervişler ise onun peşini takip ettiler. Birkaç daire çizildikten sonra o yeniden oturdu. Diğerleri ise üst elbiselerini çıkardılar ve dönmeye durdular. Dört iç çember oluşturdular. Geri kalanları ise dış çemberi oluşturdular. Onlar sadece bir yerde değil tekkenin her tarafında makinenin çalışmasıyla hareketlenmiş gibi düzgün ve ölçülü bir şekilde döndüler. Onların elbiseleri kabarak çana benzer bir şekil aldı. Bu şekilde hareket eden örtüleri ve uzanmış kollarıyla binanın tüm alanına yayıldıkları, gözlerine düşen kalpakları bile etraflarında hiçbir şey görmelerine izin vermediği halde bir kez bile çarpışmadılar. Bazıları sema ayininin bitişine kadar ölmek üzereymiş gibi başlarını omuzlarına bıraktılar. Ancak bu durum yorgunluktan mı yoksa trans halinde olmalarından mı kaynaklanıyordu bilmiyorum. Tuhaf eylemlerini tamamlayan tüm dervişler şeflerinin elini öptüler ve daha sonra içlerinde bulunan 12 yaşlarındaki bir çocuk da dâhil olmak üzere bu defa birbirlerini öptüler. Bazen ateşli fanatik trans hallerinde şeflerinden kızgın demiri alıyorlar, kendilerine vuruyorlar, ağızlarına alıyorlar ve daha sonra ıstırapla bitkin düşerek bayılıyorlar. Böylesi tuhaf törenlerin en ilginç olanını ben göremedim. Rufâi adlandırılan dervişler böylesi fanatizm alametleriyle diğerlerinden ayrılıyorlar" (Davidov, 1840: 129-131).

Davidov bu tasvirleri yaptıktan sonra çağdaş gelişmiş ülkelerle kıyaslama yapar ve delilik, çılgınlık olarak gördüğü bu ve benzeri manzaralarla çağdaş gelişmiş ülkelerde asla karşılaşamayacağını dile getirir ve Türkiye'yi kastederek "İnsanların bütün hayatı boyunca bütün çektikleri ve afyon çiğnediği bir ülkede bu çılgınlığın yaşanmasını anlamak gayet tabiidir" (Davidov, 1840: 132) değerlendirmesinde bulunur. Dervişleri Hıristiyanlıktaki rahip din adamlarıyla karşılaştırır ve onları "Müslüman Rahipler" diye adlandırır. Gördüğü farklılıklar arasında en belirgin dervişlerin evlenebilmeleri ve kendi tekkelerinin dışında hanımlarıyla buluşabiliyor olmalarıdır. Tekkeye ait el yazma dini eserlerin yer aldığı küçük bir kütüphanenin bulunduğunu belirten Davidov, bu kütüphaneyi inceler ve bu arada dervişlerin belli başlı uğraşlarından birinin istinsah işleri olduğunu söyler. Hıristiyanlığın ilk asırlarındaki önyargının buralarda halen hüküm sürdüğüne ve bu yüzden dini eserlerin basılmasının dervişler tarafından bu eserlere saygısızlık addedildiğine vurgu yapar.

Tatlı Su/Göksu

İstanbul'da sosyal hayatın, halkın eğlence ve dinlence kültürünün en iyi gözlemlenebileceği mekânlardan biri mesire yerleri olduğundan Rus gezginlerin birçoğu, haftanın belirli günlerinde daha canlı ve kalabalık, bir nevi panayıra dönüşen mesirelere zaman ayırmaya ve gözlemlerde bulunmaya özen göstermişlerdir. Yabancılar tarafından *Asya Tatlı Suları* olarak adlandırılan Büyük ve Küçük Göksu (Küçüksu) derelerinin meydana getirdiği iki vadi boyunca uzanan mesire alanı yabancılar tarafından *Tatlısu* olarak adlandırılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyılda Göksu ünlü bir eğlence yeridir. Derelerde kayıklarla dolaşılır, dere boyunda yayalar, atlılar ve arabalılar gezinti yapardı. Yalılar, köşkler, tahta köprülerin süslediği Göksu mesireleri özel günlerde panayıra dönüşür, bazen padişah, sultan efendiler ve şehzadeler de bu eğlencelere katılırdı. I. Mahmut döneminde yaptırılmış olan ahşap Küçüksu Kasrı ve III. Selim'in yaptırdığı, tasarımı ve üslubu bakımından İstanbul su mimarisinin seçkin yapıtlarından biri olan Küçüksu Çeşmesi Göksu mesirelerinin en dikkat çekici yapıları arasında idi. III. Selim ve II. Mahmut'un dinlenmek, eğlenmek, ok veya tüfekte nişan talimi yapmak, bazen de şiir ve beste yapmak için uzunca süreler burada kaldıkları nakledilir. Tatlı Su mesiresi padişahın da yakından görülebileceği bir yer olduğundan yabancılar onu yakından görebilmek, Doğu ihtişamının, Doğu'ya has debdebeli ritüellerin sergilendiği o özel anı yakalamak için özellikle burayı tercih etmişlerdir. Geç kaldığı için bu manzaraları kaçırarak Davidov, Tatlı Su mesiresinin mekânsal boyutunu, karşılaştığı insan manzaralarını şöyle tasvir eder:

"Elçimiz A. P. Butenev'in tavsiyesi üzerine dönüş yolunda Asya sahilinde bulunan Tatlı Su'ya uğradım. Orada Cuma günleri kır gezileri yapıyor. Fakat geç kaldığım için Sultan'a denk gelmedim. Sadece çimenlere gruplar halinde serilmiş kalabalık insan toplulukları gördüm. Halkın bir kısmı kilimler üzerine oturmuş tütün çekiyordu. Bir kısmı da sürekli ziplayan ve şaklabanlıktan yanan hokkabazların etrafına dolmuştu... Burası adını burada bulunan su kaynaklarından almıştır. Oldukça muhteşem bir Türk zevkini yansıtan şadırvan orta yere kurulmuştu. Burası Mehmet tarafından inşa edilmiş olan ve Boğaz'la birbirinden ayrılan iki hisara nazır bir mevki olması bakımından da mükemmeldi"(Davidov, 1840: 40-41).

Davidov'un Tatlı su mesiresinde karşılaştığı ve ilginç bulunduğu araçlardan biri insanların ulaşımda kullandıkları at ya da öküzlerle çekilen arabalardır. Kadınları taşıyan böyle bir aracı dikkatle inceleyen ve okuyucularına bilgi veren gezgin bu arada Müslüman/Türk kadınlarıyla ilgili olarak çarpıcı değerlendirmeler yapar. Bu değerlendirmeler aynı zamanda Batı'da, ya da Ruslarda bilinen Türk kadın imajını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. O'na göre Müslüman/Türk kadını ulaşılmaz, güçlü ve asil konumunu artık yitirmiştir. Konuşurken, alışveriş yaparken yüz örtüsünü indirmesi mahremiyet bakımından bir değişim işareti olarak görülmüştür. Mesire yerinde, halkın her kesiminden insanların bulunduğu bir ortamda kadınların tütün çekmesi son derece dikkat çekici bir değişim olarak değerlendirilmiştir. Kadının toplum hayatındaki tutum ve davranış değişimi yabancılar tarafından daha çok yenileşme, batılılaşma, Avrupalı yaşam tarzına bir eğilim olarak telakki edilmiştir. Davidov Osmanlı/Türk kadınına, kadının toplum hayatındaki değişim sürecini ve ilginç bulunduğu ulaşım aracını şöyle anlatır:

"Dıştan kırmızı, içten ise altın yaldızlı ve içerisi Türk kadınlarıyla dolu at arabasını - Kareta diye adlandırmak zor-seyretmek bana her şeyden daha enteresan geldi. Bunun gibi her arabanın özel muhafızları var ve bu muhafızlar yabancı adamların çok fazla yaklaşmasına izin vermiyorlar. Fakat Türk kadınları arasında onları fethedilmez yapan eski sert görünüm artık göze çarpmıyor. Bir kısmı tütün çekmek için, bir başkası meyve pazarlığı yapmak için örtüsünü indirmiş vaziyette. Bazı arabalara alınları küçük aynalarla ve rengârenk koşum takımlarıyla süslü atlar, bazılarında ise öküzler koşulmuş. Üzeri lekeli kırmızı üniformalı, gariban görünümlü küçük bir muhafız alayı ellerinde silahlarla asayışı sağlamak için oraya buraya koşturuyordu. Onları kumanda eden subay, elinde kılıç yerine uzun kırbaç tutuyordu" (Davidov, 1840: 41-42).

Mesire alanında güvenliğin nasıl sağlandığına dair verilen bilgiler arasında yine eski-yeni ve askeri değişim vurgusu yapılırken, "kırmızı üniformalar", "üniformaların lekeli oluşu", muhafız alayı komutanının "elinde kılıç yerine kırbaç tutuyor" ifadesi, alaycı, aşağılayıcı bir bakışı ortaya koyuyor, yenileşmenin tuhaf bir tablosu olarak sunuluyordu.

İstanbul Çarşısı ve Pazarları

Sosyal hayatın merkezini teşkil eden pazarlar İstanbul'a gelen yabancıların en önemli uğrak noktaları idi. Kapalı Çarşı (Cevahir Bedesteni), Mısır Çarşısı, İran Hanı ya da alışveriş insanı boyutlarını da ortaya koyan en çarpıcı mekân olarak esir pazarları toplumun tüm katmanlarının bir araya geldiği ve bu yönüyle toplumsal ve iktisadi hayatın nabzının en kolay ölçülebildiği yerler idi. Yabancı gezginler pazarların tarihi, mimari hususiyetleri, Müslim-gayrimüslim tüccarların ticari ahlakı, alışveriş usûlü ve kaideleri, satılan ürün ve eşyalar, dükkânların dekorasyonu hakkında gözlemlere ya da duyduklarına dayalı kısa anlatımlar ve yüzeysel değerlendirmeler yapar, pazar yerlerinde karşılaştıkları ilginç olaylara yer verirler. Davidov'un İstanbul pazarları içerisinde ilk ziyaret ettiği yer Mısır Çarşısı (Egipedskiy Rınok) idi. Yeni Cami Külliyesi'nin bir parçası olarak inşa edilmiş olan çarşı, Mısır, Hindistan, Arabistan gibi Doğu'dan gelen baharat ve kokuların satıldığı ve bu yönüyle Doğu'nun gizemli ve egzotik dünyasının en yakın ve derinden hissedilebildiği bir pazar olarak her zaman yabancıların yoğun ilgisini çekmiş, hafızalarında derin izler bırakmıştır. Mısır Çarşısı hakkında Davidov şunları söyler:

"Stambul ya da asıl adı olan Konstantinopol, Haliç Körfez'iyle Galata ve Pera semtlerinden ayrılıyor ve tamamen Türklerle meskûn. Buna karşın bahsi geçen iki semt Frenkler ve Avrupa'nın her tarafından gelmiş insanlarla meskûn. Haliç üzerinden kayıkla geçerek uzun ve yüksek bir yapı olan Mısır Çarşısı'na gittik. Bu yapı Bizans imparatorları devri anıtlarının bir kalıntısıdır⁹. Burada kimyasal maddeler ve deva ürünleri satılmaktadır. Çarşının bir kısmı duvarla çevrili idi ve burası ipek tekeli için gümrük vazifesi yanı sıra hazine gelirlerinin en önemli kaynaklarından birini oluşturuyor. Halkla tıklım tıklım dolu olan pazarı mümkün olduğu kadar kimseye dokunmamaya çalışarak boydan boya geçtik. Çünkü İstanbul'da veba hastalığı azmış durumdaydı" (Davidov, 1840: 47-48).

Davidov'un ziyaret ettiği hanlardan bir diğeri İran Hanı (Persidskiy Rınok) idi. Kösem Sultan tarafından yaptırılan ve İstanbul'un en büyük ticaret hanı olan bu handa büyük oranda İranlılar ve Azerbaycanlılar barınıyordu. Coşkulu geçen Muharrem ayı kutlamalarına da sahne olan han, İranlılar tarafından İstanbul'da bir merkez haline getirilmişti. Yapılan ayınlar dolayısıyla söz konusu han şehre gelen yabancıların görmek istediği mekânlar arasında olmuştur. Davidov hanın mimari özellikleri ve mekânsal iç düzeni hakkında bilgiler verir. Daha çok Doğu'ya ait bir ticari mekân olan han ve kervansaray kavramları üzerinde durur. Rusya'daki benzer yapılarla karşılaştırmalar yapar. Handa dikkat çekici unsurlar hanın İranlılarla dolu olması ve burada nargile tütünü satılmasıdır. İran hanını şöyle anlatır:

"Komidas beni daha sonra İran Hanı'na götürdü. Burası malların depolandığı bir çeşit pazar olup özel kişilere ve camilere aittir. Depolar mülk sahipleri tarafından tüccarlara belirli süreler için kiraya verilmektedir. İran hanı etrafı geniş bir avluyla çevrili, bir kaç katlı büyük bir yapıdan oluşuyor. Bizim Moskova'da, İlinka'da bulunan Gostinniy Dvor¹⁰ ve Ryadı¹¹ bazı bakımlardan bu yapıya benziyor. Hanlar genellikle Doğu kentlerine aittir ve eski

⁹ Bizans devrinde yaklaşık yine aynı yerde *Makron Envalos* adında bir baharat çarşısı bulunduğu bilinmekle birlikte Davidov'un gördüğü Mısır Çarşısı aslında 1664'de Turhan Sultan tarafından Hassa Baş Mimarı Kazım Ağa'ya yaptırılmış ve yapımı 1664'de tamamlanmış olan yapıdır.

¹⁰ *Gostinny Dvor*, Moskova'nın tam merkezinde ve tarihi caddelerinden biri olan İlinka'da Kızıl Meydan'ın hemen yanında bulunan ve XVIII. asır sonu ile XIX. asrın başlarındaki Moskova mimarisinin nadide eserlerinden biridir.

¹¹ *Ryadı*, Mimar O. İ. Bove tarafından 1812'de yeniden yapılan *Verhniy Torgoviy Ryadov* adını taşıyan tarihi ticaret binasıdır.

devirlerde, bir zamanlar tüccarların büyük kervanlarla yola çıktıkları ve fevkalade bol miktardaki mallarını depolamak için korunaklı özel mekânlara ihtiyaç duydukları dönemlerde kurulmuştur. Biz Rusya'da da benzer yapıların kalıntılarını buluyoruz ve hatta denilebilir ki, bizim Gostinnıy Dvor'larımız Doğu hanlarının yapısı örneğinden oldukça uzaklaşmış olmakla birlikte aynı gereksinimden doğmuştur. Ziyaret ettiğim bu han, çuvallarını tika basa nargile tütünleriyle doldurmuş İranlılarla dolu idi"(Davidov, 1840: 49).

Davidov'un İstanbul'da en sık uğradığı ticaret mekânlarının başında Cevahir Bedesteni (Jevayer Bezesten/Orujeynıy Bazar) gelir. Günümüzde Kapalıçarşı'nın en eski bölümlerinden biri olup tam ortasında yer alan *Eski Bedesten*, *İç Bedesten* ya da yabancılar tarafından yaygın kullanımıyla *Cevahir Bedesteni* adıyla bilinen kısım tarihi özellikler taşıması, gizemli yapısı, daha çok eski silah ve antika eserlerin satıldığı bir yer olması dolayısıyla yabancıların rağbet ettiği bir mekân olmuştur. Davidov, bedestendeki dükkânların iç dekorasyonu, satılan eşyalar hakkında kısa bilgiler verir ve daha çok Bedesten esnafı, esnaf-müşteri ilişkisi, ticaret, pazarlık usul ve ahlâki üzerine ilginç gözlem ve değerlendirmeler yapar. Onun gözlemlerine göre buradaki tüccarlar kibirlidir, rahat ve sakin tavırlıdır ve malını satmak için hiç bir çaba içerisine girmezler. Alıcı müşteriyi bulduklarında ise bir anda oldukça yüksek bir fiyattan başlayıp sıkı bir pazarlık içerisine girerler. Davidov esnafın dürüstlüğü noktasında ise Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf ile Türk esnafları mukayese ederek Türklerin bu konuda daha dürüst ve namuslu olarak tanındıkları bilgisini paylaşıyor. Cevahir bedesteniindeki gözlemlerini şu ifadelerle anlatır:

"İran hanı yakınında bulunan Jevayer Bezesten (Orujeynıy Bazar) her nevi eski eşyanın satıldığı bir mekân olarak hizmet veriyor. Bunların arasında çok nadir ve enteresan eşyalar dikkatimi çekti. Satıcı kilimle kaplı yüksekçe bir yerde oturuyordu. Eşyalar ise düzensiz bir biçimde duvara asılı idi. Öyle ki, gelip geçen kişiler her şeyi görüyor ve bir bakışta bir kaç dükkândaki mallara göz atabiliyordu. Tüccarlarda büyük bir kibir, satış esnasında ise garip bir uyuşukluk fark ediliyor. Herhangi bir malın fiyatını ya da kalitesini sorduğunuzda, bazen kendinden emin bir tavırla "bu mal sana gitmez, sana uygun değil, pahalı" ya da "Bu alelade bir mal, harikulade bir özelliği yok" gibi cevaplar veriyorlar. Eğer müşterinin malı almakta kararlı olduğunu fark ederlerse o zaman bizim tüccarlarımızdan daha beter bir pazarlığa giriyorlar ve daha sonra düşürüp malı gerçek fiyatına satabilmek için dört katı fiyat istiyorlar. Bu arada şunu da fark ettim ki, herhangi bir malın fiyatını kitaptan gösterdikleri zaman müşteriler onlara her zaman güveniyorlar. Türkler Ermeni, Rum ve Yahudi halklarına göre oldukça namuslu olarak ün salmışlar. Yahudiler buraya İspanya'dan göç etmişler ve halen kendi milli kıyafetlerini giyiyorlar" (Davidov, 1840: 49-50).

Davidov sık sık uğradığı ve gezmekten, alışveriş yapmaktan, gözlemlerde bulunmaktan büyük bir keyif aldığı bedestende bir gün alışveriş esnasında yaşadığı tatsız bir hadise dolayısıyla İstanbul'da kaldığı süre içerisinde bir daha buraya uğramaz. Bu hadiseyi notlarında şöyle anlatır:

"Bugün her zaman uğradığım ve gezmekten büyük keyif aldığım silah pazarında canlı ve ilginç bir sahne yaşandı. Komidas dükkânının birinde üzeri gizemli yazılarla kaplı bir kâse buldu ve ilginç bir şey olarak gördüğü için bu kâseyi benim için almak istedi. Ne var ki, başlangıçta satmaya oldukça meyilli olan Türk'ü rencide etti. Öfkelenen satıcı tüm komşularını çağırarak, 'gâvurlar İslam inancına ait kutsal bir eşyanın pazarlığını yapmaya cesaret ediyorlar' diye şikâyet etti. Rehberim heyecanlandı ve yüksek makamdaki kişiler vasıtasıyla Türk'ü bu eşyayı satmaya mecbur bıraktıraçağını haykırarak tehdit etti. O anda kalabalık artarak büyümeye devam etmişti. Öfke büyüdü, bize karşı daha da kudurdular ve her taraftan yükselen gâvur gâvur sesleri arasında biz mecburen Bedesten'den uzaklaştık" (Davidov, 1840: 90).

İstanbul'u ziyaret eden yabancı gözlemcilerin büyük bir merakla görmek istedikleri yerlerden birisi *Esir Pazarı* idi. Bizans'ta yüzyıllardır kurumuş bir yapı olarak fetihten sonra Osmanlılara da intikal eden esir ticareti, belirli zaman dilimlerinde yapılan bazı düzenlemeler ve yasaklamalarla birlikte II. Meşrutiyet'e kadar varlığını devam ettirmiştir. Şehirdeki iki önemli pazar yerinden birisi cariyelerin satıldığı Eski Bedesten, diğeri ise erkek kölelerin satıldığı Yeni Bedesten idi. Ayrıca Kapalıçarşı'ya yakın bir de Esir Hanı bulunuyordu. XVII. yüzyılın başından itibaren esir ticaretinin odaklandığı yer burası idi. 1847'de yıktırılan Esir Hanı Nuruosmaniye Camii ile Çemberlitaş arasında, iki katlı, 300 odalı, esir satışları için geniş iç mekânları olan bir türlü kervansaraya benzeyen bir yapı idi (Sakaoğlu, 1994a: 200-202). Bu hanın son yıllarının şahitlerinden biri olan Davidov, insani değerler bakımından acıklı ve tiksindirici bulunduğu bu ortamı şöyle anlatır:

"Esir Pazarı (Essir Bazar/Rınok Rabov) İstanbul'un daha içlerinde bulunuyor. Öyle bir tablo ki, ne çekiciliği ne de cazibesi var. Tam aksine üzüntü verici ve tiksindirici. Kadın-erkek her iki cinsten beyaz ve güzel köleleri asla teşhir etmiyorlar. Yalnızca büyük bir kısmı esir düşmüş olan ve görünüşleri itibarıyla büsbütün alımsız Arapları satıyorlar. Köleler ön tarafı parmaklıklarla çevrili, hapishane görüntüsü veren dükkânlarda iskemlelerde oturuyorlar. Tüccarlar kölelerin hastalıklarını çeşitli yöntemlerle gizliyorlar. Örneğin kölelerin kirkpiklerini açık havaya çıkıldığında yeşilimsi renk alan siyah boya ile boyuyorlar. Böylece hasta olduğunu ortaya koyan gözlerinin kızılığını fark edilmiyor. Karışım bedene akıyor ve daha fazla acı veriyor. Kölenin acısı tüccarın umurunda bile değil. O bir an evvel canlı malını elden çıkarmanın endişesinde. Kendim bizzat ayakları tümüyle yaralarla kaplanmış Afrikalı bir kıza karşı daha zalimce bir örneğe şahit oldum. Tüccar onu hekime gösterdi ve bir an evvel satmak için zavallının vücudundaki tüm yaraları bir gün içinde yok etmesini talep etti. Komidas hekimin tüccarla olan konuşmasını bana tercüme etti"(Davidov, 1840: 50-51).

Esir Pazarı'nı dolaşırken kendisine rehberlik eden Komidas'ın anlattığı bir olayı şöyle nakleder:

"Bu hadise dolayısıyla Komidas bana kendi şahit olduğu bir olayı anlattı. Bir gün tüccar onun gözleri önünde dükkânından kaçan bir Mısırlı kıza yakalamış. Kız canhıraş bir halde parmaklıklara tutunmuş ve bırakmamış. Kızı parmaklıklardan koparamayan tüccar kaldırımdan onun üzerine taşlar atmaya başlamış. Orada bulunan hiç kimse onu durdurmaya cesaret edememiş. Her bir darbe talihsiz kurbanı ölüm tehlikesiyle burun buruna getirmiş". Davidov Esir pazarı ortamında alıcı ya da seyirciler ile esirlerin vaziyetine dair şu gözlem ve değerlendirmeleri yapar: "Fakat burada buna benzer vakıalar başka bir diyarda da olsa yabancıları bile pek şaşırtmıyor. Her dükkâna ve her satılık yüze kritik eder bakışlarla koşuşturan soğukkanlı izleyiciler yabancı gözlemcilerin yüreğine korku salıyor fakat açık artırma kurbanı ise herhalde kendisini yük hayvanı sayıyor. Ve gerçekten de onların cinsini bizden ayıran bütün belirtiler, istemeyerek te olsa insan ırkına doğrudan ait olmadıklarını düşünmeye zorluyor. Pazarda esirlerin yiyecekleri haşlanmış tahıllardan oluşuyor. Yatakları kuru zemin. Örtüleri de gece battaniye gündüz ise kıyafet görevi yapan kaba bir kumaş. Yoluna devam etmek için ve geçmiş asırlarda ve günümüzde

nadide mekânları görmek arzusuyla insanlık haysiyetini alçaltan bu mekânı alelacele terk ettim” (Davidov, 1840: 51-52).

İstanbul Meydanları

Günümüzde Sultan Ahmet Meydanı¹² adıyla bilinen meydan Bizans döneminden beri İstanbul'un yabancılar tarafından en fazla rağbet edilen, Eski Mısır, Eski Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlıya ait barındırdığı çok sayıda tarihi eser ve yapılarıyla adeta İstanbul'un tarihi serüvenini anlatan bir açık hava müzesidir. Meydan fetihten sonra çeşitli zaman dilimlerinde yeni imar ve yapılaşmaya uğramış ya da çıkan yangınlar sonucu büyük bir değişim geçirmişse de Bizans dönemi hipodromundan kalma bazı anıtları günümüze ulaştırmıştır. Osmanlı döneminde saray düğün ve eğlencelerinin yapıldığı, halkın da katıldığı ziyafet ve şenliklere sahne olan meydan tarihte acı hatıraların da mekânı olarak anılmıştır. Bazı idam vakalarıyla, Sipahilerin çıkardığı olaylarla, Et Meydanı'ndan başlayıp Atmeydanı'na ulaşan Yeniçeri isyanlarıyla da anılan meydanda Yeniçeri Ocağı'nın ilgasından sonra kurulan yeni ordunun bir süre burada talim yaptığı biliniyor (Sakaoğlu, 1993: 416). Davidov'un geldiği tarihlerde Atmeydanı cazibesini kaybetmiş, sadece at meraklılarının uğradıkları, cirit oynanan, atların koşturulduğu, at alım-satımının yapıldığı bir yer durumunda idi. Rusça *İppodrom* (Hipodrom) ya da *Konnaya Ploşad* (At Meydanı) adlandırdığı meydanı Davidov şöyle anlatır:

“Meydanın ortasında üç tane granit sütun bulunuyor. Bir zamanlar Hipodrom'u süsleyen yapılar yok olmuş ve yerlerine, meydanın bir tarafını ihata eden Sultan Ahmet Camii hariç alelade yapılar inşa edilmiş. Feodosiyev adlandırılan Mısır Obelisk'i hala meydanın ortasında duruyor. Bu eserin üzeri tümüyle hiyerogliflerle kaplı. Yazılardan hiçbir şey çıkaramadım. Çünkü kaidenin büyük bir kısmı toprağı boylamıştı. Bana söylediklerine göre “Omnes Theodosio Cedunt” şeklinde haşmetli sözlerle başlıyor... Meydanın diğer ucunda kırmızı taştan sütun bulunuyor. Onun eskiden bronz kaplı olduğu malum. Temelinde birbirine dolanmış iki yılan görünmektedir. Yılanların başları yoktur. Bunların buraya Delfi Apollon Tapınağı'ndan getirildiği tahmin ediliyor. Burada Türkler tarafından üzerinde cirit ya da sirik atılan oyunun oynanması dolayısıyla meydanın günümüzde Türkçe Atmeydanı adını aldığı sanılıyor”(Davidov, 1840: 53-54).

Osmanlının en büyük yenilikçi padişahı II. Mahmut'un reformları Doğu'ya dair gelişmeleri yakından takip eden Batı dünyasında büyük bir merak konusuydu. Yaşanan değişimi, reformların sonuçlarını bizzat yerinde müşahede etme arzusuyla Avrupa'dan, Rusya'dan İstanbul'a gelen gözlemciler en önemli reform faaliyetlerinden biri olan askeri düzenlemelere büyük alaka gösteriyordu. Yeniçeri ocağının kaldırılarak yerine modern bir ordu kurulması sürecinin devam ettiği bu yıllarda ilga edilen ocağın izlerini sürmek ve akıbetini yakından görmek isteyen meraklı gezginlerin gözlem yaptıkları yerlerden birisi bir zamanlar dünyaya nam salmış olan Yeniçerilerle anılan Et Meydanı idi.

Talimhane, Meydan-ı Lahm, Rusça aynı manaya gelen *Myasnoy Ploşadi* adlarıyla bilinen bu meydan Aksaray'dan Yenibahçe'ye doğru uzanan, *Yeni Odalar* adlı büyük yeniçeri kışlasının önündeki askeri alandı. Yeniçeriler burada toplanır, günlük askeri eğitimlerini yaparlardı. Askerin ihtiyacı için getirilen etlerin sokulduğu kapıya *Et Kapısı*, bunun için her sabah törenin yapıldığı bu alana da *Et Meydanı* deniliyordu (Sakaoğlu, 1994b: 224). Et Meydanı XVII. yüzyılın başından itibaren ocağın kaldırıldığı 1826 yılına kadar meşhur yeniçeri ayaklanmalarının başlama noktası olduğundan daha çok bu yönüyle anıldı. Ocağın kaldırılmasından 9 yıl sonra bu meydanı gören Davidov müşahedelerini şöyle anlatır:

“Ermeni Mahallesi ve Etmeydanı ya da Myasnoy Ploşadi üzerinden Yeniçerilerin camisine ve eski kışalarına at üzerinde geçtim. Burası Yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı dönemde bir kaç yıl devam eden acı olaylar dolayısıyla tarihte meşhurdur. Burası harabe halinde kalmış ve öylesine vahşi ve ıssız ki, sanki yıkım bir ay önce gerçekleşmiş. Şimdi burada yeni imar adına yer satıyorlar”. Davidov Et Meydanı'ndan itibaren gördüğü tarihi eserler ve kalıntılar hakkında anlatımına şöyle devam eder: “Mahallenin sonunda halk arasında Kız Sütunu olarak adlandırılan Martian Kolonu (Marcianus Anıtı/Kız taşı) görünüyor. Rivayetlere göre bu kolon oraya getirilen kızlara suçlarını itiraf ettirmek mecburiyetinde bırakan tılsımlı bir güce sahipmiş. Oranın biraz ilerisinde Marmara Denizi'ne yakın bir noktada imparatorlar Arkadi ve Gonari kolonlarından arta kalan temeller görünüyor”(Davidov, 1840: 54).

Yedikule (Zamok Semi Başenniy)

Yedikule adı hem Osmanlı topraklarında hem de yabancı memleketlerde, geçmişte korkunç ve dehşet verici hadiselerin yaşandığı bir zindan olarak sevimsiz bir şöhrete sahiptir. Çandarlı Halil Paşa ve oğullarının hapsedilmesi, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun son imparatoru David Komnenos ve oğullarının burada idam edilmesi, son Abbasi halifesi III. Mütevekkil'in hapsi, bazı Osmanlı devlet adamlarının tutuklanması ya da katledilmesi, Sultan II. Osman'ın Yeniçeriler tarafından yine burada katledilmesi gibi tarihte birçok feci olaya sahne olduğu bilinmektedir. Yedikule Hisarı'nın kulelerinden biri olup, *Zindan Kulesi* ya da yabancı mahkûmların duvar taşlarına Latince, Almanca ve daha başka dillerde yazdıkları yazılar dolayısıyla *Kitabeler Kulesi* adıyla anılan kulesi, savaş ilanı, siyasi ya da ticari sebepler dolayısıyla yabancı ülke elçilerinin, diplomatların hapsedildiği bir mekândı. (Yılmaz, 1993: 460-462, İstanbul'un Kitabı Fatih, 2011: 266-285). Rusya'nın İstanbul'daki ilk daimi elçisi Petr Andreeviç Tolstoy (Prut Harbi), Obreskov (1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi) maiyetleriyle birlikte Yedikule'de uzunca süre tutuklu kalmışlar ve onların Yedikule'ye dair anlattıkları¹³Rus kamuoyunda Yedikule'ye dair büyük bir merak duygusunun oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca Bizans imparatorlarının ünlü zafer alaylarıyla şehre girdikleri meşhur Altın Kapı Yedikule'de idi. Bu bakımlardan yolu İstanbul'a düşen Rusların şehrin tarihi surlarıyla birlikte Yedikule zindanı mutlaka ziyaret ettikleri ya da en azından duyduklarından yola çıkarak bahsettikleri yerlerden birisi olmuştur. Ziyaret ettiği dönemde iç kısımlarına ancak özel bir izinle girilebildiğinden yüzeysel olarak

¹² İstanbul'un fethine kadar *Hippodrom*, fetihten itibaren Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı tarihe kadar *At Meydanı*, bu tarihten sonra da *Ahmediye Meydanı* ya da *Sultan Ahmet Meydanı* adıyla anılmıştır.

¹³ Obreskov'la aynı dönemde İstanbul'da bulunan Rus diplomat Levaşov'un hatıraları için bkz., (Vigasin, 2012).

gözlemlemek zorunda kalan Davidov Yedikule'nin konumu ve tarihçesini, ziyareti esnasındaki halini ve edindiği izlenimleri şöyle anlatır:

"Surları seyretmek ve özellikle meşhur Yedikul ya da Zamok Semi Başenniy'i gözlemlemek için tarihi şehir surları yakınında şehirden çıktık. Çeşitli devirlerde, bir kısmı Büyük Konstantin tarafından, bir kısmı ise Haçlı seferleri sırasında yapılmış olan şehir surlarının uzunluğu yaklaşık 12 verst14kadardır. Günümüzde bu surlar şehrin muhafazası için hiçbir işe yaramaz vaziyettir ancak olağanüstü bir manzaraya sahip olup etrafındaki hendeklerden fıskıran yeşilliklerle süslüdür. Şehre 12 kapıdan giriliyor. Yedikule zindanı ilk başta surların Marmara Denizi'yle buluşan köşesini savunmak maksadıyla inşa edilmiştir. Adını 7 adet kulesinden almıştır. Bunlardan son ikisi Maksim'e karşı kazandığı zaferden sonra İmparator Feodosia tarafından yaptırılmıştır. Etrafı büyük ve görmeye değer harabe yığınları ve topraklarla çevrili bu harika kaleyi sadece dışarıdan gördüğüm için ayrıntılı bir biçimde tasvir edemiyorum. Komidas Bey'in rehberliği sayesinde en azından şimdilerde sık sarmaşıklarla kaplı, ancak kendi türünde zengin mimari yapılardan biri sayılan bir zamanların meşhur Altın Kapı'sını zor da olsa görebildim. Kalenin diğer kapılarının o kadar tarihi olmadığını söylediler. Cevahir Pazarı'nın kapılarında görülen kartal kabartmasının aynısı burada da mevcut. Yedikule şimdilerde hapisane olarak hizmet vermiyor. Hatta özel kişilere ait evler yapılmış durumda. Ancak firman olmadan içine girmek yasak ve bu yüzden sadece yüzeysel de olsa bu kadarını gördüğüme mütu olmalıyım. Oysa Yedikule Konstantinopol'un hem geçmişte hem de yakın tarihinde oynadığı önemli tarihi rol dolayısıyla son derece enteresan"(Davidov, 1840: 56-57).

Yedikule gezisinin ardından şehir turuna devam eder. Topkapı, Edirnekapı ve Eyüp'ten sonra Avrupa Tatlı Suları'nda kısa bir gezintinin ardından 'büyük ölüm tarlaları' diye adlandırdığı mezarlıklar üzerinden Galata'ya dönen Davidov aynı gün içerisinde hayatının belki de en uzun gezisini yaptığını ifade eder. Rusların *Presniya Evropeyskaya Voda* (Avrupa Tatlı Suları) diye adlandırdığı Kağıthane/Sadabat mesireleri bu dönemde Lale Devri'nin cazibesini taşımamakla birlikte halkın belirli günlerde toplandığı, eğlendiği bir mesire alanı olmaya devam ediyordu. Davidov buranın doğal güzelliklerini çok beğenir ve olağanüstü güzel bir yer olarak tarif eder. Burada küçük bir sultan köşkü bulunmaktadır ve sultan bazı günlerde devlet işlerinin yorgunluğunu burada dinlenerek atlatır. Anlattığına göre burada birçok Frenk'e rastlayan Davidov burayı Türklerden daha çok Frenklerin tercih ettiğini, burada dinlendiklerini, eğlendiklerini söyler(Davidov, 1840: 58-60).

Şehir surlarının etrafını çok beğenir. O dönemde sur çevresinin büyük bir kısmı mezarlıklarla kaplıdır. İstanbul halkı için mezarlıkların sosyal bir kaynaşma alanı olarak işlev görüyor olması kendisine tuhaf görünür: "Şehir surlarının etrafının büyük bir kısmı mezarlıklarla kaplı olmasına rağmen mezarlıklar eğlenceli yerlerdir. Çünkü şehrin sakinleri yemek yemeye, gezmeye ve eğlenmeye buraya geliyorlar". Mezarlar içerisinde dikkatini çeken Yanyalı Ali Paşa mezarı hakkında şu bilgileri verir: "Bir mezarlığın kenarında Sultan'a karşı yıllarca isyan halinde bulunan meşhur Yanyalı (Yaninskiy) Ali Paşa'nın naaşı üzerine konulmuş sütunlar gördüm. O'nun çocuklarının ve torunlarının tümünün mezar taşları başsız bırakılmıştı. Mezar taşlarının birbirine yakın olması, burada sadece başlarının gömülü olduğuna hükmedilebilir"(Davidov, 1840: 58-60).

19. asırda İstanbul'un birkaç önemli semtinden biri olan, dini-manevi dokusu, huzur ve sakin yapısıyla bilinen Eyüp semtinde yaptığı geziyle ilgili şu bilgileri verir:

"Edirnekapı yakınında Çingene Mahallesi'nden ve şimdilerde Yahudiler tarafından mesken tutulmuş olan Velizariya Sarayı15 yakınından geçerek "Güzel Köy" ya da "Eyyub" (Eyüp) adlandırılan semte kadar yolumuza devam ettik. Türkler tarafından aziz sayılan Eyyuba Enzari (Ebu Eyyüp el-Ensari) 'nin mezarının burada bulunması dolayısıyla burası "Eyyub" adlandırılıyor. Burada etrafı servi ağaçlarıyla ve parmaklıklarla çevrili valide sultanlar ve sultan kızlarının mezarları görülüyor. Bunlardan ilkinde belirli günlerde fakirlere sadaka dağıtılıyor. O'nun karşısında Sultan beylerinden birinin etrafı parmaklıklarla çevrili altın yıldızlı mezarı bulunuyor. Bu semtin her tarafını camiler ve mezar bahçeleri süslüyor ve burası şehrin diğer kısımlarına göre oldukça sakin bir muhit".

Üsküdar

İstanbul'un Anadolu yakasındaki en büyük yerleşim merkezi olan Üsküdar, İstanbul'un Asya'ya açılan askeri, ticari, sosyal ve kültürel penceresi konumundaydı. Türklerin manevi dünyasını, sosyal ve kültürel hayatını tanıma bakımından en gözde mekânlar olan mezarlıkların en büyüğü Üsküdar'da idi. Doğu mistisizmini tanıma bakımından çarpıcı gözlemler sunan Rufai Tekkesi, Osmanlı'nın en önemli askeri kışlası Selimiye burada bulunuyordu. Üsküdar Türklerin Avrupa tarafına göre daha yaşanılır bulunduğu ve Türk nüfusun yoğun olduğu bir semt idi. Aynı zamanda Asya istikametinden gelen kervanların ya da Hacca giden kafilelerin toplanma yeri idi. Bulgurlu Tepesi İstanbul'u karşı sahilten kuş bakışı seyretmek isteyenlere eşsiz manzaralar sunuyordu. Bu bakımlardan İstanbul'a gelen yabancıların Türkleri, Anadolu'yu, Doğu'yu gözlemleyebileceği önemli duraklardan biri idi. Davidov Üsküdar'ı şu sözlerle anlatır:

"Bu günümü Asya sahilini gezmeye ayırdım ve bunun için sabah erkenden Komidas Bey'le birlikte kayıkla Boğaz üzerinden Üsküdar semtine hareket ettim. Üsküdar'ı etraflıca gezmek için hiç beklemeden atlar kiraladık ve tepelerinden açılan geniş bir manzaranın zevkini çıkarmak arzusuyla Buy-guru (Bulgurlu) Dağı'na gittik. Üsküdar'da büyük kışlalar kurulu ve biz o sırada eğitim yapılmakta olan askeri kampın yanından geçtik. Fakat bizi daha yakınına sokmadılar ve ben bu yüzden onların askeri eğitim durumları hakkında hiçbir şey söyleyemiyordum. Bulgurlu Dağı'ndan tüm İstanbul, Marmara Denizi'nin enginlikleri ve yeşil tepeler silsilesi görülüyor ve bunların arasında bazen göz önüne serilerek bazen gemilerin direklerinden takiple biraz da tahminleri zorlayarak Boğaz kıvrılıyor. Bulgurlu Dağı'ndan sonra Marmara Denizi'ne sokulan ve Halkedonskiy İgl16 adlandırılan buruna gittik. Burada sahilin pitoresk noktasında ve tertemiz deniz havasının ayrı bir tat verdiği bu mekânda "keyf" almak için yapılmış bir Türk kahvehanesinde dinlendik. Oradan, eskiden beri Türk kökenlilerin sevdiği Büyük Mezarlık

¹⁴ 1.06 km uzunluk ölçüsü

¹⁵ Davidov'un Velizariya Sarayı (Belisarios Sarayı) diye bahsettiği bu saray Tekfur Sarayı olmalıdır. Blahernai Sarayı kompleksinden ayakta kalmış tek yapı olan bu saray meşhur imparator I. Justinianos'un ünlü komutanı Belisarios'la ilgili görülerek kimi yazarlar tarafından hatalı bir şekilde Belisarios Sarayı olarak adlandırılmıştır. Davidov'un da aynı hataya düştüğü anlaşılmaktadır. Bkz, (Eyice, 1994: 233-234).

¹⁶ Moda Burnu olmalı

(Karacaahmet Mezarlığı) yoluyla döndük. Türkler, ölülerinin huzur içinde yatması için Avrupa tarafını yeterince güvenli saymadıkları ve günün birinde yabancılar tarafından zapt edilebileceği korkusuyla burada gömülmeyi vasiyet ediyorlar. Üsküdar'a yaklaşıp Pazar günü Boğaz'ın Avrupa tarafında gördüklerimizden daha gözü dönmüş dervişlerin toplandığı tekkenin yanından geçtik. Bunlar diğerlerine göre daha katı. Tekkeye girmemize izin vermelerini nazik bir şekilde rica etmemize rağmen bizi kapılardan itelediler, kapıları kapattılar ve dervişlerin gittikçe artan bir tempoda haykırışlarını ancak sokaktan duyabildik. Bu defaki gezimde, İstanbul'da yaptığım gezide karşılaştığım kadar çok farklı şeyler görmedim. Ancak Asya tarafındaki mekânları daha iyi tanıdım ve tüm günümü birbirine oldukça uzak mesafedeki yerleri görerek geçirdim. Bol miktarda yiyecek-içecek dükkânı ve meyhanelerin bulunduğu, farklı milliyetlerden, inançlardan, farklı kostümlerden oluşan kalabalık insan topluluğuyla civıl civıl Üsküdar'a dönerek, gücümüzü toplamak için bize olağanüstü mükemmel bir kırmızı şarap ve ekmeğin ikram eden bir Rum'un yanında mola verdik"(Davidov, 1840: 65-67).

Beyazıt Yangın Kulesi (Serasker Kulesi)

Günümüzde Beyazıt Yangın Kulesi olarak bilinen bu yapı Osmanlı döneminde turistlerin ziyaretine açık olmamakla birlikte İstanbul'u yüksekten seyretmek isteyen yabancıların rica minnetle ya da küçük bir rüşvet mukabilinde ziyaret edebildiği bir mekândı. Davidov'un ziyaret ettiği dönemde kule II. Mahmut tarafından 1828'de Senekerim Balyan'a yaptırılan kâgir, toplam 85 metre ve geniş saçaklı külâh biçiminde ahşap bir örtü ile sonlanan biçimde idi¹⁷. Davidov *Serasker Kulesi* diye adlandırdığı bu kulenin yapılaşma hikâyesini, mimari özelliklerini eserinde anlatır. Kulenin en önemli özelliği müthiş bir perspektiften İstanbul manzarasını ve daha ötesi tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermesidir. Davidov kuleyi, yangınları gözetlemekle görevli nöbetçi askerlerin hal ve tavırlarını şu sözlerle anlatır:

"Her defasında, Haçlı seferlerini anımsatan ya da şimdiki Türklerin tuhafıklarına şahadet eden yeni bir şeyler bulduğum Bezesten ziyaretinin ardından, Sultan II. Mahmut tarafından, Yeniçerilerin ortadan kaldırılması hatırasına ve Yeniçerilerin bertaraf edilmesinde olduğu gibi Mahmut idaresinin bütün diğer kanlı senaryolarında da çok önemli rol oynamış olan hali hazırdaki Serasker'in ya da diğer ifadeyle Harbiye Nazırı'nın onuruna diktilen ve Serasker Kulesi olarak adlandırılan kuleyi ziyaret ettim. Kule birbiri üzerine yerleştirilmiş büyük yuvarlak mermerlerden oluşuyor. Kaidesinde yapılmış olan kapı, en tepede kurulmuş olan kahvehaneye kadar ulaşan bir iç merdivene açılıyor. Koniyle sona eren kulenin mimarisi övgüye mazhar değil ancak tepesinden açılan manzara müthiş enteresan. Zira oradan bütün İstanbul, Marmara Denizi'nin geniş yatağı, gemi direklerinin ağaçlarıyla dolu Haliç'in uzunca perspektifi, Avrupa'nın düzlükleri, Olimp'e kadar ulaşan Asya dağları gözler önüne seriliyor. Kendilerine kulede nöbet tutma ve yangınları gözetleme görevi verilmiş olan üstü başı perişan görünümüne bir kaç asker divanlara yatmış haldeydi. Tasvir ettiğim tüm manzaranın görüldüğü bu galeride dolaşmamıza ilk başta izin vermek istemediler. Fakat birkaç bozuk para onların şüphelerini ortadan kaldırdı ve kaba yaklaşımlarını yok etti. Daha sonra Haliç üzerinden Pera'ya döndük"(Davidov, 1840: 69-70).

Cuma Selamlığı

Padişah, saray hayatı ve tabii ki harem İstanbul'a gelen Batılı seyahatçilerin Doğu'ya dair, Osmanlıya dair merak ettiği en önemli ve dikkat çekici imgeler arasındadır. Her ne kadar saray hayatı ve harem hakkında verdikleri bilgiler önyargıların ve duyduklarının ötesine geçmese de, gezginlerden bazıları padişaha ulaşmak, padişahı yakından görmek imkânlarına sahip olmuşlardır. Sıradan gezginlerin bu arzusuna ulaşabileceği yerlerin başında *Cuma Selamlığı* ya da *Selamlık Resmi* geliyordu. Bu törende padişah at üzerinde saraydan çıkarak cumaya gider ve saraya dönüşüne kadar birçok merasim gerçekleştirilirdi. Cuma selamlığı sırasında ilmi, askeri ve mülki erkân üniforma ve resmi kıyafetleriyle merasime iştirak eder, devlet meseleleri görüşülürdü. Cuma selamlığının en önemli tarafı halkın dilek ve şikâyetlerini şifahi ya da yazılı olarak hükümdara ulaştırması idi (İpşirli, 1993: 90-92). Bu yönüyle Cuma selamlığı Osmanlı devletinin ilk asırlarından itibaren yıkılışına kadar Padişah-halk bütünleşmesini sağlayan en önemli usul ve uygulamalarından biri olagelmıştır. İstanbul'da bulunan yabancılar bugünü ipe çekerler ve o muhteşem manzaralara şahit olmak isterlerdi. Davidov izlediği bir Cuma selamlığını, yapılan törenler kapsamında kale ve gemilerden atılan top atışlarını şöyle anlatır:

"Sultan'ın bugün Cuma namazı için törensel bir biçimde kayıkla Asya Sarayı'ndan çıkarak camiye gideceğini ve bu gösterinin dikkate değer olduğunu bize haber verdiler. Derhal Tophane'ye hareket ettik ve bir kayık alarak Asya Sarayı'na doğru yola çıktık. Asya sahilinde yer alan kaleden yapılan top atışları Sultanın artık kayığa binmiş olduğunun habercisiydi. Kaleden atılan son top atışının ardından birinci donanma gemisi Mahmut topu ateşledi ve aynı dakikada Türk gemilerinin bütün direk ve serenleri rengârenk bayraklara büründü. Bütün gemiler tarafından salvo halinde yapılan atışlar öyle bir duman çıkardı ki, oradan gemilerin sadece renkli uçları görülebiliyor ve yine uzaktan Konstantinopol'ün camileri ve minareleri seçilebiliyordu. Bu harika tarihi şehir büyük bir deniz kuvvetiyle muhasara edilmiş gibi göründü. Boğazın bütün tepeleri top atışlarından titredi. Hükmetmeyi, güç ve kudreti, millî karakteri yansıtan her şey gibi bu gösteri de mükemmeldi"(Davidov, 1840: 71-72).

Cuma Selamlığı'nda Davidov'un en fazla ilgilendiği sahneler törende yer alan askerlerin vaziyeti idi. Zira Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra II. Mahmut'un askeri alanda getirdiği yenilikler, giyim-kuşamdan kullanılan silahlara kadar Batı tarzı askeri modernleşme faaliyetleri yabancı gözlemcilerin büyük bir merakla takip ettiği gelişmeler arasındaydı. Cuma selamlığı aynı zamanda Davidov'a askeri alandaki bu değişimi gözlemlemek için bir fırsat sundu. Değerlendirmeleri son derece eleştirel ve aşağılayıcıdır. O'nun gözlemlerine göre törende yer alan askerlerin gerek kılık-kıyafetleri gerekse halleri perişan vaziyette idi. Yaşları küçüktü ve askeri bir disiplin ve ciddiyetten uzak tavır ve davranışları dikkat çekici idi. Ayrıca giydikleri üniformalar kalitesiz kumaştan imal edilmişti ve ayaklarında pabuçlar vardı. Bu manzarayı şöyle anlatır:

"Bizi sahilde bekleyen sahne, Boğazda gördüğümüz o muhteşem tabloyla birbirine tam anlamıyla zıt idi. Oldukça geç geldiğimiz için sultanın namaz kıldığı küçük camiye girişini göremedik. Fakat kare şeklinde konuşlanmış asker gördük. Askerler şaşal görünüşlü, kılık-kıyafetleri pejmürde haldeydi. Eğer bunların muhafız birlikler olduklarını

¹⁷ 1849'da değiştirilerek bugünkü sekizgen planlı ve yuvarlak pencereci üç kat eklenmiş, 1889'da ise kulenin üstüne demirden bir gönder dikilmiştir. Bkz., (Batur, 1994: 190).

ve böylesi bir merasim günü bu kılık-kıyafet içerisinde bulduklarını varsayacak olursak, sıradan günlerde Türk ordusunun üniformasının acıklı halinin nasıl olduğu ister istemez düşündürücü. Muhafızların büyük bir kısmı bana yaşları 16'nın altında çocuklar gibi göründü. Onlar, bizim atlarımızın bile üzerine atmayacağımız kalın çuhadan yapılmış elbiseler giymişlerdi. Ayakkabı yerine başmak (pabuç) giymişlerdi. Pantolonları sübvesiz, paltoları kısa idi. Öyle ki, bu kıyafetler iç çamaşırları tam olarak örtmeyecek biçimdeydi. Askerlerin arkasında sultanın camiden çıkışını beklediğimiz sırada, askerler silahlarını arkadaşlarına ya da orada bulunan başkalarına bırakarak nöbetleşe olarak dükkâna gidiyorlardı¹⁸.

Cuma namazı çıkışında padişahı, önde gelen devlet adamlarını dikkatli bakışlarla inceleyen ve bu görüntüleri adeta hafızasına kaydeden Davidov notlarında ilginç tablolar ve değerlendirmeler sunar. Padişah Sultan Mahmut'un yanı sıra, dönemin askeri reformist gözde devlet adamlarından Namık Paşa ve yeni düzenin tesisinde "güler yüzlü görünümünün ardında acımasız sert karakteriyle tanınan" şeklinde tarif ettiği Serasker Koca Hüseyin Paşa'ya dair betimlemeler dikkat çekicidir:

"20 dakika kadar bir bekleyişten sonra çeşitli memurlar biri diğerinin ardından camiden çıkmaya başladılar. Diğerlerinin arasında, Petersburg'da ve çeşitli Avrupa saraylarında bulunmuş olan Namık Paşa ve yine 80'lik yaşta ancak hala dinamik, kanlı ruhu ile tuhaf bir zıtlık arz eden güler yüzüyle ihtiyar serasker de bulunuyordu. O halen zindana atmaya, idam etmeye devam ediyor. Ancak hükmü yerine getirdikten sonra, gerekli düzenin kurulması için kellesi uçurulanların sayısı hakkında bilgilendirmek amacıyla sultana rapor veriyor. Sultan bu gibi durumlarda 'Dedem iyi iş başardın' diyerek onun sırtını sıvazlıyor. Bu anlattıklarımın gerçek olup olmadığına kefil değilim. Sadece başkalarından duyduklarımı tekrar ediyorum. Askerlere kıyasla biraz daha iyi giyimli memurların ve kâhyaların çıkışından sonra, merdivenlerdeki tozları süpürmeyle sultanın sultanı görünürdü. Getirdikleri Arap atına maharetli bir biçimde bindi. Makam-mevki sahipleri onun etrafını sardılar ve buradaki tuhaf bir adet üzere onun ayaklarından ve kuşağının arkasından destek olmaya başladılar. O sırada bizim yanımda bulunan bir düzine genç: "Allah sultanımıza sağlık versin" (Padişahım çok yaşa) diye bağırıyor ve daha sonra onu tekrar selamlamak için attan ineceği yere doğru kestirme yoldan öne atıldılar. Bu arada müzisyenler bir İtalyan operasından piyes seslendirdiler. Bir Avrupalı için bütün bu sahnede bol miktarda sefalet ve yalancı parlı dikkat çekiciydi. Sultan yeşil kaput giymişti ve başında pırlantalarla süslü bir fes vardı. Etrafını saran kalabalıktan dolayı kaputun altındaki kıyafetlerini göremedim. Sultan Mahmut gibi kudretli bir insana ilk kez bakarken onun tüm karakterini ezberlemeye gayret ediyorsun ve onun ruhudan izler bulmaya çalışıyorsun. Başkaları gibi ben de onun gözlerinde sertliği ve kararlılığı fark ettim. Onun sakalları siyah boya ile boyanmıştı. Çok kısa bir süre dinlenmek, kabulleri almak, ibadet ve dua için küçük bir köşke girdi"¹⁹.

Cuma selamlığının ardından padişahın mutad olduğu üzere halkla buluşma mekânlarından biri olan Tatlı su mesiresine gideceğini öğrenen Davidov, bu buluşmayı gözlemek, padişahı bir kez daha yakından görebilmek için Göksu istikametine yönelir ancak burada padişahı görmeye muvaffak olamaz. Tatlı su mesiresinde gördüğü manzaralar üzerine bazı değerlendirmeler yapar. Bu manzaraları Rus tarihinin en ilginç dönemlerinden biri olan, iç karışıklığın ve despotizmin hüküm sürdüğü Boris Fyodoroviç Godunov²⁰ dönemi Rus toplum hayatı ile benzeştirir. Türk kadınlarının kapalı olması, yabancıların onlara yaklaşmasına büyük tepki gösterilmesi, Türk erkeklerinin tütün çeken, avare ve uyuşuk görünüşleri, Asya zevk ve geleneklerinin devam ediyor oluşu, asırlar öncesinde donmuş bir hayat gibi görünür. Bu haliyle Türkler Davidov'a göre çağdışı kalmıştır ve Rusya'yı birkaç asır geriden takip eden bir sosyal yaşam içerisinde. Şöyle anlatır:

"Biz onu (padişahı) bir daha görmek ümidiyle Asya Suyu istikametine onlardan önce harekete geçtik. Bu ümidimiz boşa çıktı ise de tuhaf kır arabalarıyla geziye çıkmış olan Türklerin sunduğu ilginç tablolarla teselli bulduk. Bu gibi tablolar ister istemez Rus tarihinin geçen asırlarını hatırlatıyor ve bizim şimdi gördüğümüz tabloyla Boris Godunov'un hükümdarlığı dönemini tahmin etmek mümkün. O dönemlerde bizim kadınlarımız şimdi kapalı örtüleriyle uzaktan gördüğümüz Türk kadınları gibi kapalı idi ve hatta erkekler, yapacakları bir şeyi olmadığından ağızlarından buram buram çıkan dumanları sayan şimdiki Türklere göre daha hareketli değillerdi. O dönemde altın yaldızlı al renk bizde de her yerde görünürdü ve şüphesiz Asya zevki ve Asya gelenekleri burada nasılsa aynen öyle hüküm sürerdi. Asya Suyu'nda (mesire alanında) kadınların arabasına oldukça fazla yaklaşmış bulduğumuz için Komidas Bey'le Türk askeri arasında aniden sert bir münakaşa başladı. Ve bu yüzden bizi neredeyse kamçıyla kovalayacaklardı. Biz sağduyulu hareket ederek derhal kayığa koştuk ve kayık bizi Pera'ya götürdü"(Davidov, 1840: 74-75).

Sultanı görmek, Sultana denk gelmek, Sultanla ilgili bir haber duymak yabancı gözlemciler için önemli bir andır ve büyük bir tesadüf olarak görülür:

"Asya sarayının yanından kayığımla geçtim. O esnada Sultan sarayda bulunduğu için şemsiyemi toplamamı söylediler. Saygı işareti olarak bizim fötr çıkartmamız gibi burada şemsiyeleri indirmeyi saygı işareti olarak görüyorlar", (Davidov, 1840: 89)"Haliç üzerinden Pera'ya geçerken, oldukça yakın bir mesafede Avrupa tatlı

¹⁸(Davidov, 1840: 71-72) II. Mahmut'un reformları döneminde İstanbul'a gelen Rus gözlemcilerin birçoğu askeri reformları sathi, yetersiz bulur ve alaycı ifadelerle değerlendirir. Emekli bir Rus general olan Vsevolojki 1836'da sivil olarak geldiği İstanbul'da Osmanlı askeri reformlarını daha detaylı gözleme imkânı bulmuş, o da bu değişim teşebbüslerini modern askeri yapıya ulaşmak için beyhude çabalar olarak değerlendirmiştir. Şöyle diyor: "Bu alayların büyük bir kısmı 16-17 yaşlarında, derli toplu, disiplinli durmayı bilmeyen çocuklardan oluşuyor. Asker silahaltında hantal bir vaziyette yürüyüş yapıyor. Kimisinin boynunda boyun bağı, kimisinin düğmeleri çözülmüş çıplak göğsü ortada. Hatta nöbette iken çıplak ayaklısını gördüm. Askerlerin eğitimi fena. Subaylar ise ya önemsemedikleri için ya da tecrübesiz olduklarından herhangi bir cezai uygulama yapmıyorlar. Askerler ağır bir biçimde silahları dolduruyor ve nişan alıyorlar. Hepsinden kötüsü ise yeni askeri düzenden hiçbir olumlu beklentilerinin olmamasıdır ve içlerinden bu yeni düzeni kâfirlerin icadı diye düşünerek hor görmeleridir". Türklerin asla bir modern ordusu olamayacağı kanaatini taşıyan Rus General Osmanlı ordusu içerisinde sadece süvari kuvvetlerini başarılı bulur. Bkz. (Vsevolojki, 1839: 265vd.).

¹⁹ (Davidov, 1840: 72-74) II. Mahmut'u Kâğıthane Sarayı'nda çok yakından görme şansını yakalayan bir başka Rus gezgin olan Vsevolojki, padişahı fiziki yapısından, giyim-kuşamına, tavırlarına, yüz hatlarına, karakterine varıncaya kadar tüm detaylarıyla betimler. Vsevolojki, kendisinin o zamana kadar hiçbir yabancıların kabul edilmediği Kâğıthane Sarayı'na giren ilk kişi olduğunu duyduğunu ve bunu duyanların hayrete düştüğünü de nakleder. (Vsevolojki, 1839: 179vd.)

²⁰ 1598-1605 yılları arasında hüküm süren Rus Çarı'dır. Onun hükümdarlığıyla meşhur Rurik hanedanı sona ermiş, Rusya iç karışıklıklara ve fetret dönemine girmiştir. Ardından yeni Rusya'nın kurucusu Romanovlar dönemi başlamıştır.

sularından kayıkla dönen sultanla karşılaştık. Sultan'ı görmek çok zor idi. Galata'da nöbet tutan askerler hükümdarlarına saygı duruşu yaptılar. Tüfeklerini omuzlarında tuttular, fakat sadece sağ ellerini feslerine kaldırdılar. Bir subay ise sultanın huzurunda eliyle yere dokunacak kadar eğildi"(Davidov, 1840: 90-92).

Büyükdere Rus Elçiliği Yazlık Sarayı

Tarabya ve Büyükdere'de bulunan yabancı elçilerin yazlık sefarethaneleri XIX. asırda Boğaziçi'ni betimleyen seyyahların büyük bir beğeni ile anlattıkları yerler arasındadır. Bunlar arasında Büyükdere'deki Rus elçiliği yazlık sarayı, geniş ve muhteşem bahçesiyle birçok gezginin hatıralarında büyük bir övgü ve hayranlıkla yâd edilir. İstanbul'a gelen Rusların hatıralarında ise doğal olarak özel bir yere sahiptir. Kimileri işleri dolayısıyla, kimileri ahabap ve tanışlarıyla görüşmek maksadıyla, kimileri ise hem elçiliği görmek hem de Boğaziçi'nin eşsiz manzarasıyla, mesireleriyle, tarihi ve kültürel dokusuyla en müstesna köşelerinden biri olan Büyükdere'yi gezmek maksadıyla geldikleri elçiliği ve Büyükdere civarını okurlarına anlatmışlardır(Ünal, 2017: 543-569). Rus elçiliği yazlık sarayında bir süre konaklamak şansına da sahip olan Davidov, elçiliği, dillere destan bahçesini, elçilikte yapılan ve İstanbul'daki yabancı diplomatların birçoğunun icabet ettiği görkemli bir daveti şu sözlerle anlatır:

"Elçinin daveti üzerine bugün birkaç günlüğüne Büyükdere'ye gittim. Bana orada bulunan Rus elçiliğinin konağında bir oda tahsis etmişlerdi. Oraya vardığımda elçi konakta yoktu. Ben de körfez sahilinde Karadeniz manzarası eşliğinde gezmeye çıktım. Boğaz'ın bu dar körfezi adeta Rusya'nın kapısı gibi. Burnun sınırına kadar gidince sanki hemen karşıda uzaktan Odessa'yı görecekmışsin gibi geliyor. Fakat ben o buruna kadar gitmedim. Çünkü öğleye kadar Rus elçiliğine ait muazzam bahçeyi gezmek istiyordum. Hayatımda bu kadar güz ve zengin harika ağaçlarla kaplı başka bir bahçe görmedim. Eğer bu bahçeye ismiyle müsemma bir ad vermek icap ederse o takdirde Posolski (Elçi Bahçesi) adlandırılmak gerekir. Bahçede değerli, azametli ve aynı zamanda cezp edici çok şey var. Bahçe, 1833'te burada yapılmış olan meşhur kutlama gibi, diplomatik merasimler için oldukça uygun. Burada İngiliz bahçesinin kıvrım kıvrım keçi yollarında olduğu gibi yolunu kaybetmiyorsun. Büyük gölgeli patika yol, herhangi bir uluslararası antlaşmayla sonuçlanan büyük tarihi hadiselerin sonu gibi geniş teraslara götürüyor. Belki haddinden fazla abartılı yaptığım bu mukayeseyi bir kenara bırakacak olursak, sadece teraslarla ilgili olarak, bu türde daha harikasını tasavvur edemeyeceğinizi söyleyebilirim. Üç tarafından devasa uzunlukta asırlık ağaçlarla örülü bir duvarla çevrili. Dördüncü tarafta ise Boğaz manzarası ve karşı sahil önüne seriliyor. Öyle bir manzara ki, güz meşe ormanlarından çıkarak birdenbire önünüzde savaş gemilerinin yelkenlerini görüyorsunuz, tepelerin sınırına varmadan hemen önce ise Boğaz'ın mavi suları görünüyor. Elçimiz öğle yemeğine diplomatik karargahın tümünü davet etmiş ve yine davet edilen çeşitli misyon temsilcileri burada Avrupa'nın diğer başkentleriyle mukayese edilemeyecek merasimlerle icabet etmişler. İngiliz ve Fransız elçileri Türk zevkinde oymalarla ve altın yıldızlarla süslenmiş uzun kayıklarla geldiler. Onların her birinin dümeninde milli bayrakları asılı idi. Bilhassa çağdaş tarihe mal olmuş birçok simanın bir araya gelişini seyretmek ilginçti. Öğle yemeği, bu tip kutlamalarda Rusların sergilemekten hoşlandığı ihtişama uygundu. Masadan kalkınca misafir locasında kutlamaya davet edilmiş olan kadınlı erkekli birkaç kişiyle karşılaştık. Ancak hemen hemen tüm diplomatik çevreler öğle yemeğinde bulunduğu halde, çaya sadece çoğunluğu tercüman Pera'lı bay ve bayanlardan ve çeşitli derecelere mensup düşük mevkilerdeki dışişleri çalışanları ve onların eşlerinden oluşan insanlar katılmıştı"(Davidov, 1840: 78-80).

Prens Adaları (Printsevıy Ostrova)

Rus gezginlerin birçoğu İstanbul gezileri kapsamında adaları da ziyaret etmişlerdir. *İstanbul Adaları*, *Kızıl Adalar* ve daha birçok farklı isimle anılan bu adalar Batı literatüründe daha çok *Prens Adaları* ismiyle bilinmektedir. Ruslar da *Printsevıy Ostrova*(Prens Adaları) ismini kullanmışlardır. Adaların, Bizans döneminde soyluların, prenslerin, patriklerin hatta imparatorların ya taht kavgaları ya da dinsel sebeplerle, bazen ağır işkenceler altında, hatta gözlerine mil çekilerek çile doldurmaya ve ölümü beklemeye terk edildikleri bir sürgün yeri olarak bilindiğinden bu adı aldığı sanılmaktadır. Büyük ada başta olmak üzere Helenistik dönemin, Roma döneminin izlerini taşıyan tarihi-arkeolojik zenginliğe sahip bu adalar Bizans döneminde sürgün yeri olmaları yanı sıra gözden irak manastır ve kiliseleriyle de önem arz eder. Bu özellikleri dolayısıyla İstanbul'da yabancıların büyük ilgisini çeken mekânlar arasında olmuştur.

İstanbul'a gelen Rus gezginler de adalara büyük bir alaka göstermişlerdir. Adalar tarihsel fonksiyonları ve mabetleri dışında Ruslar için bir başka anlam da ifade eder. Osmanlı-Rus harbinde esir düşen Rus askerleri adalarda bulunan manastırlara yerleştirilerek uzunca bir müddet buralarda oldukça zor şartlar altında esir hayatı yaşamışlar, bir kısmı hastalıktan ya da başka sebeplerle hayatını kaybederek buralara defnedilmiştir²¹. Rus gezginler yakın tarihlerine tanıklık eden adaları ziyaret ederek esirlerin yaşadığı yerleri görmek, onlardan kalan izleri sürmek istemiştir. Ayrıca adalar barındırdığı Rum nüfus dolayısıyla Batılıların bu dönemlerde büyük alaka gösterdiği, tanımaya çalıştığı Osmanlı Rumlarının gözlemlenebileceği en müstesna mahallerden olması dolayısıyla her zaman ilgi odağı olmuştur.

Davidov bu adalardan, Heybeli Ada (Halki), Büyük Ada (Printsevıy Ostrova/Prinkipos) ve Burgaz (Antigom/Antigoni) adalarını ziyaret eder. Türkiye'ye gelmeden önce Yunanistan'da bulunmuş olan Davidov adalarda karşılaştığı tabiat ve insan manzaralarını, mimari yapıları Türkiye'den daha çok Yunanistan'a benzetir. Gezileri boyunca kendisine rehberlik eden Komidas ve İstanbul'da Bizans sikkeleri üzerine araştırmalar yapan ahababı Petruşevsk ile birlikte adalara yaptığı yolculuğu, yol üzerindeki gördüklerini ve adalara neden *Prens Adaları* dediğini izah ederek şöyle anlatmaya başlar:

"Böyle adlandırılması bana denildiği gibi daha Grek imparatorları zamanında, burasının başkentle çok sıkı ilişkiler kurulamayan güvenli bir yer olması dolayısıyla imparatorların oğulları oraya gönderilmiş. Sabah saat 8 civarında

²¹ Adaların ve bu adalardaki manastırların Türk-Rus ilişkilerinde sonraki dönemlerde de benzer fonksiyonlar taşıması dikkat çekicidir. Şöyle ki, 1917 Rus devrimi sonrasında devrimden kaçan Beyaz Ruslar bir süre için adalardaki manastırlara yerleştirilmişlerdir. Ayrıca Ekim devriminin önderlerinden olup Stalin döneminde ihanetle suçlanan ve 1929'da Rusya'dan çıkarılan Leon Troçki Büyük Ada'da sürgün hayatı yaşamış ve anılarını burada yazmıştır.

kayıkla Galata'dan ayrıldık. Kayık dört kürekçi tarafından çekiliyordu. Karadeniz istikametine doğru birbirine dostça yaklaşan Avrupa ve Asya'nın gizemli kıyıları arasından Boğaz'ın akışı boyunca aşağıya doğru indik. Burada Boğazın yakaları birbirinden uzaklaşıyor ve Marmara Denizi'nin sahilleri başlıyor. Altın yaldızlı kapılarıyla Saray duvarlarını ve işledikleri suçlardan dolayı teşhir ve takbih edilenlerin saray muhafızları tarafından denize atıldığı yarı arkamızda bırakarak ters istikamette şehrin İstanbul'a gemiyle geldiğim gün görmüş olduğum kısmının yanından geçtik. Bu arada arkadaşlarım dikkatlerimi bir binaya çektiler. Görünüşü itibarıyla mütevazı bir yapı olan bu bina Balık Hanı diye adlandırılıyor. Eskiden buraya emekliye sevk edilen vezirler hapsediliyor ve burada çoğu idam ediliyordu. Maksudına uygun olarak yapılmış olan bu bina günümüzde gümrük binasına dönüştürülmüş" (Davidov, 1840: 102-103).

Ziyaret ettiği adalardan ilki Heybeli Ada(Halki)'dir. Heybeli Ada hakkında şu bilgileri verir:

"Dört saat yüzdükten sonra Prens adalarından Rumlar tarafından Halki adlandırılan ortancasına ulaştık. Denizden bakınca tüm bu adalar verimsiz ve dağlık gibi görünüyor. Topraklarının hakiki niteliği de öyle. Orada burada üzüm bağları mevcut. Şimdilerde ada, ticari işleri ve kendi aralarındaki alış-verişten yorgun düşerek üç günlüğüne buraya dinlenmeye gelen Rumlar ve Peralı'larla meskûn. Tepelerde yıkılmaya yüz tutmuş manastırlar görünüyor. Sahildeki meskûn yerler ise dış görünüşleri itibarıyla Yunanistan'da gördüğüm manzaraları hatırlatıyor"(Davidov, 1840: 103).

Adada bulunan manastırları ziyaret eden Davidov, manastırların tarih sayfalarında pek rastlanmayan ve adaların yakın tarihine tanıklık eden ilginç bilgiler ve anekdotlar paylaşır.

"Buranın bakımsız birkaç manastırını dolaştık. Tepelerin ardından önümüze harika bir manzara açıldı. Panagia Manastırı (Bogoroditsi/Panagia Kamariotissa) Prens İpsilanti'nin manastırındır ve onun tarafından yeniden yaptırılmıştır²². Bizim Türklerle son savaşımızda (1828 Türk-Rus Savaşı-FÜ) esir düşen yaklaşık 550 askerimiz buraya yerleştirildi. Onlardan 300'ü birkaç ay içerisinde hayatını kaybetti ve oraya gömüldü. Onların mezarları üzerinde yükselen tümsekler halen görünüyor. Fakat başka hiçbir hatıra (anıt) kalmamış. Barış antlaşmasının yapılması üzerine manastırın şefi Rus esirlerin manastıra verdiği hasarları karşılamak için tazminat istemiştir. Hükümetimiz para tahsisatı çıkarmıştır. Manastırın şefi rahiplerle istişare ederek 10 bin piastir talep etmiştir. Yaklaşık 2500 Rublelik bu talebe karşılık iki katından fazla bir para gönderilmiştir. Rahipler mutlu olmakla birlikte ödeneğin ne kadar olacağını kendi başlarına belirledikleri için hepsi yaşadıkları mahcubiyeti izhar etmişlerdir" (Davidov, 1840: 103-104).

Büyük Ada (Printsevıy Ostrova/Prinçipo) hakkında ise şu bilgileri verir:

"Bu ada Halki adasına göre daha büyük ve daha kalabalık. Bu adaya ulaştığımız sırada sahilde gezinti vardı. Fakat hem gezinti yapan insanlar hem de binalar Türkiye'ye göre daha çok Yunanistan'ı andırıyordu. Bana burada, Kitayskie Teni(Çin Gölgeleri) adlandırılan Doğu geleneklerini betimleyen enteresan ve oldukça orijinal temsiller göreceğimi iddia ettiler. Bu temsillerde bazen en edepsiz ve en iğrenç sahneler sunuluyordu. İtiraf ediyorum ki, geleneklerini araştırmak üzere Türkiye'ye gelip, bu ülkelerin gelenek-görenek vaziyetleri hakkında anladıklarımı pekiştirmek için günümüz Türk komedisini görmeyi arzu ettim. Fakat biz bu arzumuzu yerine getiremedik. Her zaman gizli olarak yapılan temsil bu kez olmadı ve o anı görebilmek için gece karanlığına kadar gösterinin ne zaman başlayacağını sorarak boşu boşuna evden eve dolaştık durduk... Sahilde gezinti yapan kalabalıklar artık gözle görülür bir şekilde seyrekleşti ve biz süratle tekrar Halki adasına döndük. Burada manastırlar görürsünüz ama hiçbirinden çan sesi duyulmaz. Greklerin çan çalmasına izin verilmemiş. İbadete çağırma için sopalarla kaldırım dövyüyorlar. Bana söylediklerine göre Katoliklerin çoğu zaman çan çalmaları oldukça dikkat çekici. Maharetli bir Fransız elçisi yeni Fransız kilisesinin kutsanması sırasında her hangi bir izin almaksızın çan çaldırılmış ve o zamandan beri Türkiye'de Katolik kiliselerinde çan çalınması devam etmektedir" (Davidov, 1840: 104-106).

Davidov'un uğradığı adalardan bir diğeri de *Burgaz Ada* (Antigom)'dir. Adada yaşayan bazı tanınmış kişilerle görüşmesi ve sohbetleri hakkında bilgiler verir. Bunlardan birisi Rus tüccar Zaharov diğeri ise İstanbul eski patriği Konstantin'dir. Davidov adadaki gözlemlerini ve bahsedilen şahıslarla diyalogunu şöyle anlatır:

"Sabah erkenden kalktık ve ev sahibine bize nazik hizmetlerinin bedelini ödeyerek İstanbul istikametine bir ada olan Antigom Adası'na gittik. İstanbul minarelerinin uçları bütün şehri örten sisin içinden sivrilerek çıkıyor. Biz sadece adayı görmek değil aynı zamanda iki seçkin şahsı, Rus tüccar Zaharov ve İstanbul eski patriği Konstantin'i de görmeyi çok arzu ediyorduk. Hemşerimiz bize çay ve reçel ikram etti. Onunla sohbetimizin konusu Rusya'nın Türkiye ile ticareti idi. Zaharov Bey burada (İstanbul'da) uzun yıllar bulunarak çok büyük işler yapmış olduğundan kendi işleriyle ilgili büyük tecrübe sahibi idi. Dediğine göre buraya Rusya'dan demir, yağ, kaymak getiriliyor, yerine ise buradan ağaç yağı, meyve ve şarap götürülüyor. Bu sonuncusu (şarap) Kırım'da üzüm bahçeleri oluşmaya başlamasıyla birlikte oldukça az götürülmeye başlandı". (Davidov, 1840: 107-108). Davidov Patrik'le ilgili olarak şunları nakleder: "İstanbul eski patriği beni nezaketle karşıladı. Dediklerine göre o atılan bir iftira üzerine görevinden alınmış. Rum ruhanileri tarafından Türk hükümetine ödenen haraç ya da başış toplama işlerinde görevi kötüye kullanmış. O bir kitap yazmış ancak bana bir bilim adamı gibi görünmedi. Bir seyyah için son derece enteresan bir yer olan Afon dağları hakkında, üstelik bir zamanlar yönettiği patriklik bünyesinde olmasına rağmen bana hiçbir bilgi veremedi. Bize reçel, tütün, kahve ikram etti. Patriğin kendisi sürekli divanda oturdu. İkramları ise yardımcıları (Dyakon) getirdi götürdü" (Davidov, 1840: 110).

Davidov bir an önce Afon ziyareti yapmak istediğinden adalarda daha fazla kalmayarak İstanbul'a dönmüş ve Afon dağları hakkında bilgi alabileceği kişilerle görüşmüştür. Bunlardan birisi Episkop İlarion'dur. Kendisiyle görüşmek için Fener semtine giden Davidov, İlarion'dan Afon'a dair geniş ve enteresan malumatlar alır.

²² 1672 yılında çıkan bir yangında yok olan manastır Panayotis Nikousios tarafından yeniden yaptırılmış, 1796'da ise Aleksandr İpsilanti tarafından kilise ve manastırın restoresi yapılmış, kısmen tekrar boyanmış ve çan kulesi eklenmiştir

Türklerde Sağlık, Yaygın Hastalıklar, Sosyal Hayat

Yabancıların İstanbul'da en büyük korkusu bulaşıcı hastalığa yakalanmaktır. İçlerinde en tehlikeli olanı veba idi. Davidov'un İstanbul'da bulunduğu dönemde, bilhassa halkın yoğun olduğu yerlerde oldukça dikkatli davrandığı görülmektedir. Yabancılar arasında bu hastalığa karşı bazı tedbirler de geliştirilmiştir. Bunlardan birisi vebanın dokunmayla bulaştığına inanıldığından insanların kalabalık olduğu yerlerde naylon ya da muşambadan bir pardösü giyilmesidir.

"Pera'da vebanın yaygınlaşması ciddi tedbirler almayı zorunlu kılıyor. Bana, muşamba pardösü ile dolaşmamı tavsiye ettiler. Vebanın ona dokunmasıyla içine sirayet etmediğinden veba bulaşmıyor. Güneşin yakmasına rağmen bu tavsiyeyi dikkate alarak naylondan siyah pardösü giydim" (Davidov, 1840: 61).

Kapalıçarşı'da yaptığı bir geziden sonra: "Halkla tıklım tıklım dolu olan pazarı mümkün olduğu kadar kimseye dokunmamaya çalışarak boydan boya geçtik. Çünkü İstanbul'da veba hastalığı azmış durumdaydı" der. Yazar veba dolayısıyla sürekli olarak endişelidir. Yine İstanbul'da görmek istediği daha birçok yerin olduğunu fakat veba tehlikesi dolayısıyla mecburen şehir turlarını sınırladığını ifade eder. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde veba tehdidi her daim aklının bir köşesindedir. İstanbul'da veba hastaları için faaliyet gösteren bir hastanenin bulunduğu işaret eden Davidov, Yedikule ve şehir surları etrafında atla yaptığı bir gezide bu hastaneyi görmüş ve içler acısı durumda bulunduğu temas etmiştir:

"At üzerinde gezimize devam ettik ve geri dönerek şehir surlarının etrafını dolaşmaya başladık. Bulaşıcı veba hastalığı için tahsis edilmiş olan hastane onun arkasında bulunuyor. Bu hastane o kadar bakımsız ki, sahipleri dahi onu hastane olarak değil de, hastaların hastalığını başkalarına bulaştırmadan sakince öleceği bir yer olarak görüyorlar" (Davidov, 1840: 57).

Davidov veba hastalığına dikkat çekmek için İstanbul'da öğrendiklerini, şahit olduğu vakaları okuyucularına nakletmiştir. Bu konuyla alakalı bilgi kaynağı İstanbul'da tanıştığı kişilerden birisi olan Doktor Millingen²³'dir. Uzun yıllardır Türkiye'de yaşadığı ve Türk adet ve geleneklerine aşina olduğu nakledilen Millingen'in Mısırlı İbrahim Paşa'ya yakınlığı da söz konusudur. Türkiye'de yaygın hastalıklarla yakından ilgilenen Davidov'a bu konu hakkında detaylı bilgileri Millingen vermiştir. Vebanın nasıl bir hastalık olduğu ve nasıl yayıldığı konusunda tüm dünyada tartışmaların olduğu bu dönemde Davidov Millingen'in iddialarını nakleder. Bu iddialara göre; bu hastalık dokunmayla değil havadan bulaşmaktadır. Belirtileri herkeste aynı olmayıp, farklı şekillerde tezahür etmektedir. Söz konusu hastalığa yakalananlarda çibaneler çıkmakta ve güçlü bir nöbet hali görülmektedir. Bazılarında ise sadece nöbet hali görülmektedir. Bazı hastalarda boyun bölgesinde çıkan iki ya da üç çibandan dolayı hasta çok ağır bir ıstırap çekmekte ve rahat bir şekilde yürümeye yetisini kaybetmektedir. Veba hastalığı genel olarak mide iltihabına ve beyin iltihabına sebep olmakta ve bundan kurtulma imkânı da nadiren görülmektedir. Ölümcül bir hastalık olarak bilindiğinden müthiş bir korkunun hâkim olduğunu dile getiren Davidov, hastalıktan korunmak için doktorların genel olarak koleradan kaçınmak için kullanılanların tam zıddını tavsiye ettiğini ve özellikle bol miktarda yemek içmek gerektiğini belirtir. Dönemin İstanbul'unda her ne kadar etkili olmasa da dünyada yaygın hastalıklardan bir diğeri olarak kabul edilen kolera hakkında ise Davidov şunları söyler:

"Kolera şimdiye kadar İstanbul'da hiçbir dönemde ortaya çıkmadı ve burada aralıksız ve hemen hemen bütün yıl boyunca hüküm süren vebanın iktidarını tartıştırmadı. Halkın kolera hakkında veba ile mukayese edilemeyecek derecede büyük bir korkuyla bahsettikleri dikkatlerden kaçmıyor. Fakat benim düşünceme göre veba koleradan bin kat daha tehlikelidir. Çünkü veba hastaya küçük bir dokunmayla bağlantı kuruyor ve bütün arkadaşları, akrabaları vebaya bulaşmış olanları terk ediyor. Oysa koleradan mustarip olduğu zaman kişi belki ölüm anına kadar ailesinin bakımından yararlanıyor" (Davidov, 1840: 95-96).

İstanbul'da konakladığı evde veba dolayısıyla şahit olduğu korkunç bir manzarayı ve duygu dolu anları Davidov şöyle anlatır:

"Büyükdere'den Pera'ya neşeli bir şekilde dönmüştüm ki, dehşetli bir olayın şahidi oldum! Odamda bir şeylerle meşgul olduğum esnada benimle aynı evde kalanlardan biri aniden bana doğru koşarak geldi ve kendisini takip etmemi, burada etrafımızın veba hastalığıyla kuşatılmış olduğunu bizzat görmemi istedi. Daha sonra merdivenlerden koşturarak Efimov'un odasına gitti. O'nu takip ettim. Gerçekten de o an dehşetti ve yaşadıklarımız etrafımızın vebayla çevrili olduğunun kesin kanıtı idi. Yandaki dar bir bahçeyle bizden ayrı olan komşu evden gelen korkunç çığlıklar Efimov'un odasından duyuluyordu. Orada bir kadın vebadan ölüyordu. Her dakika bağırıyordu. Bu feryat ve inlemeler arasında öylesine korkunç ve keskin bir çığlık attı ki, sanki ateşte yakıyorlarmış ya da işkenceyle parçalıyorlarmış gibiydi. Yine onun histerik bir şekilde kapılara atıldığı sesleri duyuldu. Fakat kapılar dışarıdan kapatılmıştı ve hiç kimse ona yardım etmek için içeri girmiyordu. Kocasını ve çocukları balkonda beklediler. Diğer insanlar veba uzmanlarının ya da vebalı hastaneye taşımakla vazifeli kişilerin arkasına kaçıştılar... Yaşanan dehşet ve heyecanı, aralıksız devam eden haykırışları tasvir edemiyorum. Duruma bu kadar yakın bulunup yardım eli uzatma imkânına sahip olamamak, bu arada ölüm havasını teneffüs etmek ve kısa süre sonra öksüz kalacak çocukları görmek ıstırap verici. Bu öyle bir azap ki, yürekleri yakıyor"(Davidov, 1840: 121-122).

Davidov dönemin bilinen diğer hastalıkları ve bunun Türkiye'de, Türklerde karşılığı hakkında tespitlerde bulunur ve bunu yaparken biz ve öteki tanımlamaları içerisinde Türklerin karakter tahlillerine girer ve yaşam tarzlarına temas eder:

²³ Davidov'un bahsettiği Doktor Millingen II. Mahmut devrinde saray hekimi olduğu bilinen Julius Michael Millingen olmalıdır. Millingen genç yaşlarda Helenizm akımına dâhil olmuş, İngiliz şairlerinden Lord Byron'un hekimi sıfatıyla Yunan bağımsızlık savaşına katılmıştır. İbrahim Paşa tarafından esir alınarak İstanbul'a getirilmiş olan Millingen, İngiltere dışişleri bakanlığının girişimiyle serbest bırakılmıştır. İstanbul'a yerleşerek Osmanlı nezdinde İngiliz çıkarlarına hizmet etmeye başlayan Millingen'in, saray hekimliği yaptığı, hanedana yakın olduğu ve II. Mahmut'un kız kardeşi Esmâ Sultan'ın tesiri altında bulunduğu bilinmektedir. Bkz, (Demir, 2006: 44).

"Gut (damla) hastalığı ve taş hastalığı Türklere hemen hemen yabancı. Bunun sebebini Türklerin tabii bir hayat sürmelerine bağlıyorlar. Onların yaşam tarzı bize göre daha sakin ve Türk'ün ruhu bizim Avrupalı gömleğimiz gibi bedeni heyecanlandırarak hareketlere sahip değil. Türkler işsizlikten dolayı her gün kendilerine eziyet etmiyorlar. Bu yüzden sinir sistemleri bizimle mukayese edilemeyecek derecede daha az tahribata uğruyor. Fakat onun yerine onlarda kalp hastalığı kırıp geçiriyor. Buna, insan hayatını sonlandıran tehlike ve korkudan kaynaklı güçlü ruh sarsıntısını da ilave etmek mümkündür. Bu sebep dolayısıyla hapse düşme durumunda sık sık kronik hastalık başlangıcı meydana geliyor. Fakat böylesi sıradan olmayan olaylar müstesna Türkler kadere inanıyor ve kaderci mutluluk ve zavallılık içinde" (Davidov, 1840: 96).

Harem, Aile hayatı, Kadın

Osmanlı harem, Müslüman/Türk kadını imgesi ve kadının toplumsal hayatta yeri yabancı gözlemcilerin birçoğunun yakından ilgilendiği konular arasındadır. Sarayın en gizli, korunaklı, en mahrem mekânlarından olan hareme en üst düzey devlet adamları da dâhil padişahın dışında girilmesi yasaktı. Hele yabancıların harem yakından gözlemlemesi imkânsızdı. Bu yüzden harem Batılıların gözünde her zaman gizemli ve esrarengiz bir yer olarak görülmüştür. Aslında bilim, sanat, müzik, estetik alanlarında harem kadınları için bir eğitim kurumu hüviyeti taşıyan harem Batılıların gözünde padişahların eğlence, zevk ve sefa sürdüğü, harem kadınlarında cinselliğin ön plana çıkarıldığı bir yer olarak zihinlerde yer tutmuştur (Baysal, 2009: 591-603). Harem hayatına dair Batılıların hayal dünyalarında ürettikleri fanteziler çoğu vakit gerçeği gölgede bırakacak kadar öne çıkarılmıştır. Bazı yabancı gözlemciler devlet adamlarının haremelerini görme fırsatı bularak Osmanlı harem, bunun üzerinden tahayyül etmişler, bazıları bir zamanlar haremden yaşamış olan cariyelerle ahbaplık kurarak bilgi almaya çalışmışlar, kimileri ise saraya giren seyyar satıcı ve hizmetçilerden duyduklarıyla kendi düş gücünü kullanarak harem kurgusu yapmışlardır. Bu yüzden anlatılanların birçoğu uydurma ya da hayal ürününün ötesine geçmemektedir. Davidov da harem, harem hayatı hakkında bilgileri Doktor Millingen'den almıştır. Onun anlattıklarından o kadar heyecanlanmış ki, doktorun hareme hasta bakmaya gittiği bir anı yakalayıp onunla birlikte Osmanlı sarayının gizemli dünyasına vazgeçmeyi dahi düşünmüştür. Ancak dostu Doktor Millingen'e olan güvenin sarsılmasına sebep olmamak için bu fikrinden vazgeçmiştir. Hareme dair Millingen'in ağzından naklettikleri özetle şöyledir:

"Haremden köle tabiiyeti hüküm sürmektedir. Türk'ün karlılarından her birinin tam olarak kendi idaresi altında bulunan en azından birer cariyeye hizmetçisi vardır. Pansiyon şefi statüsünde bir kadın tarafından yönetilen kadınlar mekânı gibidir burası. Bu kadın diğer kadınlar arasında düzeni sağlamak ve onları eğitmekle yükümlüdür. Koca nasıl hoşnut edilebilir, onunla nasıl buluşulur ve divana götürülür tüm bunların eğitimini verir. Kocaya tütününü vermek, dans etmek, içmek, kısacası onun eğlenmesi için her türlü imkânı sağlamak kadının vazifeleri arasındadır" (Davidov, 1840: 98).

Harem hayatından yola çıkarak Türkler ve Rumlar arasında bir takım tahlillerde bulunan Davidov D'osson²⁴u referans göstererek Türklerin özel hayatında Grek gelenekleriyle örtüşen birçok şeyin muhafaza edildiğini belirtir. Bunlar arasında Türk harem, eski Yunan'da *Gnekiya* (Gynaikonitis)²⁵örnek gösterilir ve harem idaresinde bu iki yapının birbiriyle büyük benzerlik taşıdığına dikkat çekilir. D'ohsson'dan naklettiğine göre haremden olduğu gibi Grek Ginekiyasında da kadınlar yabancı erkeklerle yaklaşmazlar. Odalıklar ve kızlar arasında Greklerde *Getera* (*Hetaira*)²⁶ adlandırılan kişiler kadınlara hizmet ederler. Eski *Triklinium* (*Triclinium*)²⁸, üç taraflı divan şeklinde şimdiki Türk evlerinde de görülür. Yemeklerde de büyük benzerlik olduğu belirtilir. Davidov'a göre Türkler ve Rumlar arasındaki temel fark Rumların Türklere göre devlet idaresi ve politik işlere varıncaya kadar daha faal olmalarıdır. Türkler ise devlet işleriyle pek ilgilenmezler ve "ikbâl perestlik" sözü onlara yabancıdır. Davidov'un çizdiği Türk karakteri eleştirel hatta aşağılayıcı mahiyettedir. Bu noktada en belirgin ve dikkat çekici yönleri, bir nevi uyuşturucu olarak görülen tütün içmenin Türkler arasında oldukça yaygın oluşudur. O'na göre Türkler, kaderci, tembel, eğitimsiz ve amaçsızdır:

"Sakin karakterleri içerisinde uyuklamaları için tütün olmazsa olmazlarıdır. Diğerleri gibi onları da arzu ve ihtirasları heyecanlandırır. Fakat hiçbir eğitim görmedikleri için kendi yeteneklerini nereye yönlendireceklerini bilmiyorlar ve uyuklar halde tütün çekerek tatmin oluyorlar. Türklerin tüm jimnastik faaliyetleri nargile-bazı karışımlarla birlikte su içinden tütün çekme- ve çubuktur. Afyon ise eğlenme ve dinlenme takviyesidir" (Davidov, 1840: 99).

Osmanlı/Türk kadını imgesi ve kadının sosyal hayatta konumu en çok gözlem yapılan konulardandır. Türk kadınlarının başkaları gözünden nasıl algılandıklarını ortaya koyması bakımından seyahatnameler renkli betimlemeler sunar. Osmanlı sosyal hayatında çok fazla öne çıkmamaları kadınları bu bakımdan daha çok merak konusu yapar. Yabancıların Türk kadını anlatımlarında gene duydukları ve hayal güçleri etkilidir. Kapalı bir hayat yaşadıkları, eğitim öğretimle pek ilgilenmedikleri, çok eşlilik ve daha çok cinsellikle özdeşleştirdikleri vurgulanır (Altunbay, 2015: 53-63).

Davidov'un anlattığı harem hayatı ve Türk kadını tahlilleri de eleştirel ve aşağılayıcıdır. O'na göre Türk kadını çağın gerisinde kalmıştır, kapalı bir hayat sürmektedir, eğitimsizdir, üretmek, topluma katkı sunmak gibi bir çabası yoktur.

²⁴ *Tableau general de l'Empire Ottoman* adlı eseriyle tanınan İsveç elçisi D'ohsson Ignatius Mouradgea (1740-1807), İstanbul'da doğmuş, yabancı konsolosluklarda tercümanlık yapmış, çeşitli diplomatik vazifeler yürütmüştür. Doğu dilleri ve tarihi üzerine araştırmalar yapan, Osmanlı reformlarıyla ilgili risaleler yazan D'ohsson, İslam hukuku ve Osmanlı tarihi üzerine hacimli bir eser ortaya koymuştur. Bu eserde harem, harem hayatı, harem kadınları hakkında yazdığı bilgiler saray hizmetkârları ve haremden yaşayan cariyelerin verdiği bilgilere dayalıdır. Bkz., (Beydilli, 1994: 496-497).

²⁵ Eski Yunan'da toplumsal hayata katılmayan ev kadınları harem hayatı sürerdi. Atina evlerinde kadınlar için ayrılmış, köleler tarafından korunan bölüm *Gynaikonitis* adlandırılıyordu. Buranın dış dünya ile teması yoktu. Burada yaşayan kadınlar çocuk doğurup yetiştirmek başta olmak üzere günlük ev işleri, dokuma işleri gibi el işleriyle vakit geçirir, hizmetkârların sorumluluklarını üstlenir, savaşta eş ya da oğlun askere gitmesi durumunda evin idaresini eline alırdı. Çarşıda pazarda görünmez, ihtiyaç halinde yaşlı bir kölenin refakatinde dışarı çıkabilirdi. Eski Yunan'da kadın ve harem hayatı hakkında bkz., (Akalın, 2003: 32-33).

²⁶ *Hetaira* Eski Yunan'da güzellik ve cazibesini servet ve mevki elde etmede kullanan, fahişe, odalık, metres gibi anlamlara gelen bir sözcük. Hetairalar vatandaşlık hakkı olmayan özgür kadınlardı. Kültürlü, kibar bazen de asil idiler. Bkz., (Akalın, 2003: 34-35).

²⁷ *Triclinium* Romalıların yemek yerken üzerine uzandıkları ve ortadaki masanın üç yanını çevreleyen sedir.

Davidov Türklerin arzu ve heveslerini yitirdiklerini, her şeye karşı bir doyunluk ve bıkkınlığın söz konusu olduğunu vurgular:

"Haremi gören tüm Avrupalıların şahit olduğu üzere Türk kadınları da erkekleriyle aynı durumda ya da erkeklere göre daha cahil bir haldeler. Zamanlarını kendi hapishanelerinde çocuksu uğraşlarla, daha doğrusu eğlenceyle geçiriyorlar. Anlattıklarına göre erkekleri tarafından giyindirilip-kuşandırılıp sırayla sevgili rolü oynayarak teselli oluyorlar. Böylesi işsiz-güçsüz bir yaşam biçiminde acaba ruhları uyuşmuyor mudur? Fakat eğlence, tutku ve ihtirasları gizleyemez ve bundan dolayı Türkiye'de hadımağasının kiskanç bakışları ve en ağır cezalandırma tehlikesi kaçınılmaz olur. Haremın içyapısına daha da sızmak bir Hıristiyan için mümkün olmadığı gibi hüznüldür de. Ben düşüncelerimi bir tanıdığımı söyledim ve o benim tespitlerime bir ressam gibi iki sözle cevap verdi. "Türk kızları" pencerelerde bulunan yazlık ve kışlık çerçevenin arasına düşen sineklere benzer. Işık çıktığında bir dakikalık fiziki haz alınca canlanırlar, bu ışık kaybolunca sinekler yeniden her zamanki pinekleme haline döner, uykuya dalarlar" (Davidov, 1840: 100-101).

Türklerde aile hayatı, kadına verilen değer, çok eşlilik ve eş seçimi hakkında Doktor Millingen'den naklettiği yaşanmış bir olayı şöyle anlatır:

"Doktor Millingen, Hioslu (Sakız) bir köle olan harika karısının hastalanması dolayısıyla derin bir umutsuzluğa kapılmış bir Türk tarafından acil olarak çağrıldı. Kadın doğum sonrası güçlü bir kan kaybı yaşamıştı. Adam doktorun ellerini ayaklarını öptü. Doktor kendisine nazik yol arkadaşının kurtulması için küçücük dahi olsa bir umut olmadığını söylediğinde Türk sakallarını yolmaya, yumruklarıyla şakaklarını dövmeye başladı ve bir süre sonra acidan yere yığıldı. Ertesi gün doktor ona tekrar gittiğinde karısı artık yaşamıyordu. Fakat dul adam -kanunen dört katına kadar evliliğe izin verilen bu gibi ülkelerde bunun gibilere dul demek ne kadar doğrudur bilemem- doktoru güler bir yüzle karşıladı. "Ah! Siz burada mısınız? Sizi gördüğüme memnun oldum" dedi ve "Ben de şimdi kendime yeni bir eş seçmek istiyordum. Sizin tavsiyenizden istifade etmek isterim" diye ricada bulundu. Bunun için önünde tamı tamına yarım düzine Çerkez kızı duruyordu. Türk'ün ricası üzerine doktor en sağlığının hangisi olduğunu tespit etmek için her birini etrafıca süzdü ve nihayet diğerlerine göre daha sağlam olan birisini gösterdi. Türk "Ah! Ne kadar mutlu oldum! Ben de tam onu seçmek istiyordum! Benim zevkimi doğruladınız" diye karşılık verdi" (Davidov, 1840: 96-97).

Topkapı Sarayı Gezisi

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı padişahları ve saray halkının ikamet ettiği, Osmanlılar için hem bir yönetim merkezi hem de padişah evi olan Topkapı sarayı devlet protokolü ve merasimleri dolayısıyla yetersiz kalınca, saltanat hazinesi, mukaddes emanetler, imparatorluk arşivleri burada muhafaza edilmekle birlikte terk edilmeye başlandı ve Osmanlı padişahları Boğaziçi'ndeki diğer saraylarda; Dolmabahçe ve Yıldız saraylarında ikamet etmeye ve ülkeyi buradan yönetmeye başladı (Ortaylı, 2007: 13).

Davidov'un İstanbul'a geldiği dönemde Topkapı sarayının belli kısımları yabancıların, turistlerin ziyaretine açılmış idi. Ancak bu ziyaretler daha önce de zikredildiği üzere *firman* (ferman) denilen özel bir izinle ve yine saray mensubu özel görevliler rehberliğinde gerçekleştirilebiliyordu. Yabancıların bu izinleri alabilmesi dışişleri mensuplarının tavassutu ile mümkün olabiliyordu. Bu izni alabilmek ve sarayı gezebilmek büyük bir fırsat telakki ediliyordu. Davidov günümüzde Topkapı Sarayı adını taşıyan bu sarayı *Seral* ya da Türkçe şekliyle *Sultan Baş Sarayı* adıyla zikreder. Saray ziyaretini ve yakınındaki bazı tarihi mekânları şöyle anlatır:

"Bugün gezginlerin büyük bir kısmı için en önemli yerlerden biri sayılan, Seral ya da Sultan Baş Sarayı'nı gördüm. Oraya özel bir firman olmadan hiçbir şekilde sızmak mümkün değil. Elçiliğimizde görev yapan ikinci tercüman Bogdanov Bey'in refakatinde ve bu nadide fırsatı değerlendirmeyi arzu eden çok sayıda meraklı eşliğinde Haliç üzerinden yola çıktım. İstanbul yolu üzerinde yer alan ve geniş bir alana yayılan yeraltı sarnıcına göz attım. Meşaleler yakarak burada kayıkla dolaşmak mümkün. Fakat biz asıl amacımız olan saray gezisini kaçırmak istemedik. Zira gâvurların! girmesine izin verilen kısımlara kadar bizi götürme emri almış olan saltanat görevlileri bizi orada bekliyordu. Sarayın büyük kapısı Ayasofya Camii'nden birkaç adımlık mesafede bulunuyor. Onların arasında, benim Konstantinopol'de gördüğüm çeşmelerden en görkemlisi yapılmış idi. Buradaki çeşmeler başka yerlerde gördüğümüz, bilhassa Roma'da biz hayrete düşüren çeşmelere hiç benzemiyor. Burada su yeraltı borularından büyük bir yüksekliğe fırlıyor, burada ise çatısı geniş, altın yaldızla süslü kare şeklindeki taş yapıdan normal olarak akıyor. Volfensberger Bey'in "Asya Tatlı Suları" tablosu bu çeşmelerle ilgili belki biraz fikir verebilir. Bazen Eyüp semtindeki gibi su kendi kendine akıyor. İnsanlar altın yaldızlı parmaklıklar arkasında durarak geçenlere küçük paralar karşılığında bardakla su veriyorlar"(Davidov, 1840: 123-124).

Davidov ve beraberindekiler sarayın ilk iki ve kısmen de olsa üçüncü avlusunu ziyaret etmişler, dördüncü avluya giriş kapısını görmekle birlikte daha ileriye geçmelerine izin verilmemiştir. İlk avluda, Aya İrina (Saint İrene) Kilisesi ziyaret edilmiştir. O dönemlerde silah deposu olarak kullanılan ve sonrasında da müzeye çevrilen Aya İrina'da kılıçlar ve başka silahlarla birlikte, içlerinde Anapa Kalesi'nin kilidinin de bulunduğu kale/şehir kilitleri dikkatlerden kaçmamıştır. Padişahın ve saray halkının yemeklerinin hazırlandığı Sultan mutfacı (Matbah-i Amire), elçilerin ağırlandığı, padişahın huzuruna çıkarıldığı köşkler saraydan akılda kalan bazı tablolar olmuştur. Saraydan en çarpıcı manzara ise bir grup hadımağa ile karşılaşmalarıdır. Davidov'un hadımağaların görünüşlerine dair verdiği bilgiler ile onlar hakkında değerlendirmeleri ilginç notlar arasındadır. Bu notlarda Davidov hadımların kaderine acır ve onları insan ırkının garip, zavallı bir türü, daha çok da tuhaf birer kader kurbanı olarak nitelendirir. Sarayın avlularındaki gözlemlerini ve değerlendirmelerini şöyle anlatır:

"Sarayın bahçesine girerek ilk önce bahçe içerisinde bulunan Rum Kilisesi Aya İrina'ya uğradık. Burası kıymetli ve nadir eserlerin muhafaza edildiği veya silah deposu gibi kullanılan bir yere dönüştürülmüş. Orada Haçlıları, onların zırhlarını, kalkanlarını ve diğer silah donanımlarını hatırlatır mahiyette çok sayıda silah ve diğer eşyalar gördük. Kilitlenmiş ayrı bir kısımda meşhur sultanlara ait çok sayıda değerli kılıçlar gösterdiler. Şatafatlı, üzeri işlemeli büyük mahfazalarda korunan şehir anahtarları ve alemler bulunmaktadır. Bu arada Anapa'nın kilidi de burada bulunuyor. Hal böyle olsa da bu kilidin kalesi şimdi Türk hâkimiyeti altında bulunuyor! Yabancıların birinci

avlunun daha ilerisine geçmelerine asla izin verilmiyor. Ancak talihimiz güldü ve biz ikinci kapıdan ulu ağaçlarla çevrili harika bir bahçeye geçtik. Bu bahçenin bir tarafında Sultan Mutfağı yer alıyor. Diğer tarafta ise Sultanın huzuruna kabulden evvel elçilerin giydirildiği ve ikramlarda bulunduğu köşk bulunuyor. Süslü ve altınyaldızlı bu muhteşem köşk Türk zevkinden daha çok XVIII. asrın ortalarındaki eski Versalsk (Le chateau de Versailles-FÜ) ya da Tsarskoselsk (Bolşoy Yekaterininskiy Dvoretz-FÜ) sitilinde yapılmış olduğundan burada özel bir tasvirini yapmaya lüzum yok. İkinci avluyu tümüyle geçtik ve gezimizin burada sona erdiğini düşündük. Fakat üçüncü kapının sınırının arkasına birkaç adım daha atmamıza izin verildi. Böylece üçüncü avluya da tanışmış olduk. İçerisinde sultanın elçileri kabul ettiği köşkün (Arz odası) de bulunduğu bu avlu olağanüstü bir güzelliğe sahip. İkinci avluyu üçüncü avludan ayıran arka duvardaki, kıymetli mermer levhalarla ve alacalı karolarla tezyin edilmiş köşke benzer yapı dikkatimizi çekti. Bu avlunun hakiki Türk zevkinin en kıymetli örnekleriyle donatılı olduğunu tahmin ediyorum. Daha ileriye gitmemize izin verilmedi. Fakat biz üçüncü avlunun en ucunda dördüncü avluya giriş yapılan dördüncü kapıyı görebildik. Bu avluya sadece sultan girebiliyor. Oradan itibaren harem ve kara hadımların hükümrânlığı başlıyor. Durduğumuz noktada ak hadımağalardan oluşan bir kalabalık etrafımızı sardı. Pişmiş elmalara benzeyen buruşuk çehreleri ve çocuksu ince sesleri onları tiksindirici hale getiriyor. Büyük, sarkık göbekleriyle yaşları küçük olan ihtiyarlara benziyorlar. İhtiyarlığın bütün alametlerine rağmen tiz sesleri yok olmamış" (Davidov, 1840: 124-126).

Davidov İstanbul'daki son zamanlarını eş dost ziyaretleriyle geçirir ve bir sonraki durağı olan Kutsal Afon Dağları hakkında bilgi sahibi kişilerle görüşür ve malumat toplar. Afon manastırlarının çizimlerini yapmak, daha önce yayınlanmamış ve ilim âleminde hiç bilinmeyen Grekçe, Gürcüce elyazma eser zenginliğiyle ünlü manastırlarda bu eserlerin izini sürmek en büyük tutkusudur. Yol arkadaşlarından Doğu mimarisi aşığı Efimov, sadık dostu Dimitri ve Bizans sikkeleri meraklısı Petroşevsk'le birlikte, Grek ve Gürcü dillerine aşina kişileri de yanına alarak İstanbul'a geldiği gemiyle Afon istikametine yola çıkar. Ancak limanda geminin hareketi sırasında elim bir deniz kazasına şahit olur. Kaptan bir İngiliz gemisiyle boy ölçüşmek için ani ve süratli bir kalkış yapınca geminin yanındaki kayığı fark etmez. Çarptığı kayık bir anda su dolar ve kayıkta bulunan iki kişiden birisi kurtulmayı başarırken diğeri suda kaybolur. Davidov'un tüm uyarılarına rağmen nahoş hadiselerin yaşanabileceğini düşünen kaptan hiçbir şey olmamış gibi durmaksızın yoluna devam eder (Davidov, 1840: 134-135). Bu üzücü hadise Davidov'un İstanbul'a dair son hatıralarıdır.

Sonuç

Davidov'un İstanbul anlatımları, Osmanlı/Türk gözlemleri, dönemin birçok Rus gezgini gibi eleştirel bir bakış açısı sunar. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında siyasi-tarihi rekabetten, dini taassuptan ve daha birçok duygusal sebeplerden, ayrıca öteden beri Türklere karşı Batı dünyasında oluşan önyargılardan kaynaklanan bu eleştiriler zaman zaman haksız ve abartılı boyutlara ulaşır. Osmanlı devletini, Türkleri, Türklerin toplumsal hayatını yalnızca İstanbul üzerinden değerlendirdiğinden hatalı tespitlere varır. Avrupa görmüş, Avrupa kültür ve medeniyetiyle tanışmış bir Rus aydını olarak Davidov, Avrupa devletleri ve Batıdaki toplumsal gelişmelerle mukayese ederek yaptığı eleştirilerinde geri kalmışlık ve çağdışılık vurgusu yapar. İstanbul'un kentleşme olgusu; sokakların düzensizliği, bakımsızlığı, şehrin ortasında yangınlardan arta kalan harabeler, çarpık ve basit yapılaşma, sokaklarda çöpler ve çöpler arasında sürüler halinde dolaşan sokak köpekleri, umudunu yitirmiş avare dolaşan insan yığınları Batılı gezginler için geri kalmışlığın en dikkat çekici tablolarıdır. Bu tablolar Davidov için de adeta bir tiyatro sahnesi gibi betimlenir.

Davidov'a göre Osmanlı devleti gibi, Osmanlı toplumu da geri kalmışlığın pençesindedir. Halkın bir gelecek hayali yoktur. İnsanlar eğitimsiz, tembel ve gelecekte umutsuzdur. Kadere teslim olmuş bu toplumda üretmek, kazanmak daha çok kazanmak gibi bir hırs da yoktur. Türkler devlet işlerine, siyasi gelişmelere karşı da duyarsız, kayıtsızdır. Yabancıların hafızasında, tütün ve nargile çeken, keyif düşkün, tembel ve sakin karakterli olarak yer edinen Türklerin, Davidov tarafından itiraf edilen belki de tek iyi imajları esnaf sınıfının gayrimüslim esnafa göre daha ahlaklı ve dürüst oluşlarıdır. Davidov'a göre Osmanlı toplumunda Türk kadınının durumu da erkeğinden pek farklı değildir. Kadınlar toplumsal hayatın dışındadır. Eğitimsiz, üretimsiz, basit meşgalelerle ömrünü dolduran, varlık sebebi yalnızca eşinin mutluluğu olan kapalı bir hayata mahkumdur. Osmanlıdaki yenileşmeye, modernizasyona bağlı olarak sınırlı da olsa kadının konumunda da bir yenileşme, bir değişim olduğu vurgulanır. Aile hayatında alaycı bir üslupla çok eşlilik olgusuna dikkat çekilir.

İstanbul'a geliş maksadından birisi II. Mahmut dönemi yapılan reformların askeri ve sosyal hayatta yansımalarını yerinde görmek olduğundan daha çok da askeri hayatta değişimi gözlemlemeye çalışan Davidov, verdiği örneklerle bu değişimin umutsuz olduğunu ima eder.

Dönemin gezginlerinin bir kente, orada yaşayan topluma dair verdiği bilgiler arasında sağlık sorunları ve yaygın hastalıklar önemli konu başlıklarındandır. Davidov İstanbul'un sağlık sorunları hakkında yakın dostu Dr. Millingen'den önemli bilgiler aktarır. İstanbul'da en dikkat çektiği hastalık veba illetidir. Bizzat şahit olduğu trajik vakaları ve insanların bu hastalık karşısında çaresizliğini dile getirir.

Rus seyyahların hatıraları İstanbul hayatı hakkında, Osmanlı toplumu ve toplumsal dinamikleri hakkında zengin bilgiler, renkli betimlemeler sunar. Rakip bir cenan, hasım bir pencereden Osmanlı/Türk algısını, İstanbul'a ve Doğu/İslam dünyasına bakışı ortaya koyması bakımından Rus seyahatnameleri ilginç ve dikkat çekicidir.

Kaynakça

- Ak, Gökhan, (2016). "Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi'nde Reform Çabaları ve 'Müşavir Paşa' Adolphus Slade", *Amme İdaresi Dergisi*, c.49, S.4, Aralık, 117-140.
- Akalın, Ayşe Gül, (2003). "Eskiçağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, 17-47.
- Altunbay, Müzeyyen, (2015). "16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41, Aralık 2015, 53-63.
- Badem, Candan, (2011). "Amiral Adolphus Slade'in Osmanlı Donanmasındaki Hizmetleri ve Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Gözlemleri", *Türkiyat Mecmuası*, c.21/Bahar, 115-140.

- Batur, Afife, (1994). "Beyazıt Yangın Kulesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.2, 190.
- Baysal, Alev, (2009). "Batılılar Gözüyle Harem: Gerçek ve Fantezi", *Turkish Studies*, 4/1-I, Winter, 591-603.
- Beydilli, Kemal, (1994). "D'ohsson, Ignatius Mouradgea", *İslam Ansiklopedisi*, c.9, İstanbul, 496-497.
- Davidov, Vladimir, (1840). *Puteviya Zapiski Vedenniya Vo Vremya Prebivaniya Na İoniçeskih Ostrovah, v Gretzii, Maloy Azii i Turtzii v 1835 Godu*, II, Sanktpeterburg.
- Demir, Nurmelek, (2006). "Osman Bey (Frederick Millingen)'e göre XIX. Yüzyılda Türk Kadınının Toplumsal Konumu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 44.
- Esir Bir Rus Diplomatın Gözünden İstanbul. Pavel Artemyeviç Levaşov'un Hatıraları (1763-1771)*, (2012). Haz. Aleksey Vigasin, Çev. İlyas Kemaloğlu-Eduard Khusainov, Yeditepe, İstanbul.
- Eyice, Semavi, (1994). "Tekfur Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, 233-235.
- İdem, Arzu Etensel, (2007). "Bir Yazın Türü Olarak Doğu Seyahatnameleri", *Littera Edebiyat Yazıları*, c.21, Aralık, 1-11.
- İpşirli, Mehmet, (1993). "Cuma Selamlığı", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, c.8, 90-92.
- Koçak, Fatma - Özkan, Murat, (2015). "Bizans'tan Ruslara Miras Hıristiyanlık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 37, Nisan, 376-383.
- Koptev, A., (1888). *Vospominanie o Poezdke v Konstantinopol, Kair i İerusalim v 1887 Godu*, S. Peterburg.
- Ortaylı, İlber, (2007). *Mekânlar ve Olaylarıyla Topkapı Sarayı*, İstanbul.
- Sakaoğlu, Necdet, (1993). "Atmeydanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, 414-418.
- (1994a). "Esir Ticareti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul, 200-202.
- (1994b). "Etmeydanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.3, İstanbul, 224.
- Slade, Sir Adolphe, (2012). *Müşavir Paşa'nın Kırım Harbi Anıları*, Haz. Candan Badem, İş Kültür Yayınları.
- Ünal, Fatih, (2017). "Rusların Hatıralarına Göre XIII-XIX. Asırlarda Büyükdere", *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, Prof. Dr. Eşref Buharalı'ya Armağan, Gece Kitablığı, Ankara, 543-569.
- Vsevolovski, N. S., (1839). *Puteşestvie Çrez Yujnuyu Rossiyu, Kırım i Odessu, v Konstantinopol, Maluyu Aziyu, Severnuyu Afriku, Maltu, Sitsiliyu, İtaliyu, Yujnuyu Frantsiyu i Parij v 1836 i 1837 Godah*, Moskva.
- "Yedikule Semti", (2011). *İstanbul'un Kitabı Fatih*, c.1, İstanbul, 266-285.
- Yılmaz, Hayri Fehmi, (1993). "Yedikule Hisarı ve Zindanı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, 460-462.

Summary

Travel notes or travel diary includes religious and political evaluations from other cultures and civilizations, journey adventures of people belonging to another geography, nature scenes that they see in the countries they go, interesting events they encounter, everyday life and economic-social relations of the people, their personal observations and impressions. Travelers describe everything from their point of view by including feelings and thoughts. In this respect, despite the exaggerated expressions and mistakes, it is among the sources to be taken into consideration by historians.

With social history being popular recently, many such works have been translated to Turkish and have taken their place among the historical sources. Although there has been a great deal of study on the works of the Western travelers, many of them present the imperialist and orientalist perspective of the East, the Russian travelers' memories, excursion notes, letters and reports of researchers, missionaries or tourists have been neglected until today for various reasons. However, these works are extremely valuable in terms of revealing the Russian perception of the Ottomans / Turkish people. They are also presenting rich information and colorful descriptions about Ottoman society and social dynamics as much as Western travelers.

Davidov's narrative of Istanbul, Ottoman / Turkish observations, presents a critical perspective as many Russian travelers of the period. These criticisms, which arise from the political-historical rivalry, religious bigotry and many other emotional reasons between the Ottoman Empire and Russia, sometimes reached unjust and exaggerated dimensions against the Turks in the Western world. As a Russian intellectual who met with European culture and civilization, Davidov emphasizes backwardness of the Turks in his criticisms by comparing with European states and the social developments in the West. Istanbul's urbanization phenomenon; street irregularity, lack of care, ruins left in the middle of the city, distorted and simple construction, stray dogs wandering in the streets between trash and rubbish, stormy out of the wandering human masses were the most remarkable paintings of western travelers. These paintings were depicted as a theater stage for Davidov.

According to Davidov, like the Ottoman state, Ottoman society was also in the grip of backwardness. People did not have a dream of a future. People were uneducated, lazy and desperate. There was no ambition in this society. Turks were indifferent to state affairs and political developments. In the minds of foreigners, Turks, who were attracted to tobacco and waterpipe, had fun, lazy and calm character, perhaps the only good images confessed by Davidov were that the class of trades is more moral and honest than non-Muslim tradesmen. According to Davidov, the situation of Turkish women in Ottoman society was not much different from that of men. Women were outside social life. They were uneducated, non-productive, and the reason for their being was doomed only to the happiness of their spouse. Depending on the modernization in the Ottoman Empire, it was emphasized that there was a change in the position of the woman, even if limited. In the family life, a cynical style drew attention to the phenomenon of polygamy. Davidov's purpose of traveling Istanbul was to observe the changes in the military life and seeing the reflections of the reforms in the military and social life on the ground during period of II. Mahmud. However, he implies that this change was hopeless.

Investigation of the Website Communication Quality: A Study on Turkish Container Ports

Web Sitesi İletişim Kalitesinin İncelenmesi: Türk Konteyner Limanları Üzerine Bir Çalışma

Gül DENKTAŞ ŞAKAR ¹

Geliş Tarihi: 31.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 02.11.2018 / Kabul Tarihi: 19.11.2018

Abstract

Seaports operate in highly competitive business environment. One of the strategic components to survival in such competitive market conditions is the development of sound marketing communication strategies in order to present themselves to their existing and potential customers as well as other stakeholders. Due to their importance in reaching many users with adaptable and informative contents, websites play a critical role in marketing communication strategies of ports. Main aim of this study is to provide an insight regarding the characteristics of Turkish container ports' websites in terms of website communication quality. In addition, an evaluation regarding the specific dimensions in Turkish container ports with high handling volumes is presented. The 2QCV3Q model was employed to identify website communication quality of ports' websites. Content analysis was performed on the websites of Turkish container ports based on the dimensions that were adapted to container port industry. An analysis of the extent to which Turkish container ports use their websites in their marketing communication strategies provided a context for a deeper understanding regarding the availability of the attributes in the model. As the first study to explore the website characteristics of Turkish container ports, this research supports the theoretical background regarding the website communication quality, and also provides recommendations on improving the quality of websites to the practitioners in the container port industry.

Anahtar kelimeler: Websitesi İletişim Kalitesi, Denizcilik, Konteyner Limanları, İçerik Analizi, Pazarlama İletişimi

Özet

Limanlar son derece rekabetçi bir iş çevresinde hizmet vermektedirler. Rekabetçi pazar koşullarında hayatta kalabilmedeki stratejik bileşenlerden biri, mevcut ve potansiyel müşterileri ile birlikte diğer paydaşlara kendilerini tanıtmak için etkin pazarlama iletişimi stratejilerinin geliştirilmesidir. Uyarlanabilir ve bilgilendirici içerikleriyle birçok kullanıcıya ulaşmadaki önemi nedeniyle web siteleri, limanların pazarlama iletişim stratejilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Türk konteyner limanlarının web sitelerinin özelliklerine ilişkin olarak web sitesi iletişim kalitesi açısından bir bakış açısı sağlamaktır. Ayrıca, yüksek hacimli elleçleme yapan Türk konteyner limanlarında belirli boyutlara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Limanların web sitelerinin iletişim kalitesini belirlemek için 2QCV3Q modeli kullanılmıştır. Konteyner limancılık sektörüne uyarlanmış boyutlar ışığında, Türk konteyner limanlarının web siteleri içerik analizi ile incelenmiştir. Türk konteyner limanlarının kendi web sitelerini pazarlama iletişimi stratejilerinde kullanma derecesinin analizi, modeldeki özelliklerin varlığı hakkında daha derin bir bakış açısı sağlamaktadır. Türk konteyner limanlarının web sitelerinin özelliklerini inceleyen ilk çalışma olarak bu araştırma, web sitelerinin iletişim kalitesi ile ilgili teorik altyapıyı desteklemektedir ve aynı zamanda limancılık sektöründeki uygulayıcılara web sitelerinin kalitesini iyileştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır.

Key words: Armenian, Ottoman, Relocation, Sivas, Kayseri, Pınarbaşı

Introduction

Marketing on the internet has enabled companies to reach as many customers as possible. Also, companies can widen their circle of influence through communicating with their customers, prospects and the public by using their websites. Developments in the Internet and WWW have changed the market environment of many businesses and websites have created many opportunities and evolved as critical image building tools of companies in 21st century (Conolly –Ahern and Broadway, 2007: 343). Developing an effective website has become important for businesses to strengthen their customer relationships and gain a larger market share. Businesses need to invest in website quality, evaluation and design in order to provide better services for the users (Carlos and Rodrigues, 2012: 274). Considering the developments in e-commerce activities in the world, more research on website evaluation, design, quality assurance, user's behavior on the web and factors affecting the customers' behavior is needed (Davidavičienė and Tolvaišas, 2011). Although the importance of B2B e-commerce is accepted in business environment, there is limited academic attention on identification of the factors leading to the website success and communication quality (Chakraborty et al. 2002).

As one of the industries in B2B markets, seaports operate in highly competitive environment and hence, it becomes challenging for seaports to continue their growth. Considering the developments taking place in hinterland regions, it becomes harder to understand the captive and contestable hinterland regions. This results in seaports to focus more on

¹ Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi, Lojistik Yönetimi Bölümü, İzmir, Türkiye.
e-posta: gul.denktas@deu.edu.tr

attracting and retaining customers in their marketing activities (Cahoon, 2007: 159). Marketing communication efforts of ports play a critical role in delivering the right message and presenting themselves to their customers and other stakeholders. As Cahoon (2007: 151) highlighted, ports should strive to communicate effectively with the market in order to reduce any perceptions regarding the risk and uncertainty. An approach to eliminate such information gap can be the development of high quality websites for seaports to establish close relationships with their stakeholders. Considering their potential capability of communicating with wide international audience with rich and adaptable contents (Doolin et al. 2002), the role of websites and their content in marketing activities of seaports are needed to be investigated. Despite its importance, the evaluation of website communication quality by container ports is unexplored, where a large research gap exists. To fill the gap in the relevant literature, this study focuses on the website communication quality of Turkish container ports through the application of a specific website quality evaluation, namely 2QCV3Q model. This model is modified in accordance with the characteristics of the container port industry and related dimensions and attributes are evaluated. The aim of this research is to provide an evaluation of website communication quality of Turkish container ports. The study attempts to answer two research questions as listed below:

RQ 1: What are the characteristics of Turkish container ports' websites in terms of website communication quality?

RQ 2: Which dimensions of website communication quality are evident in Turkish container ports with high handling volumes?

The study is organized as follows. Following the introduction, literature review on website quality evaluation and ports' marketing communications and role of websites in port marketing is presented. In Section 3, the methodology explaining the model employed, determination of dimensions and attributes and the sample of the study is introduced. In Section 4, the presented methodology is applied to container ports in Turkey and the findings of the study are discussed. Section 5 presents the conclusion. Lastly, the study concludes with the implications for practitioners and scholars, the limitations and the suggestions for future research.

Website Communication Quality Evaluation

Businesses can access to many customers and provide them not only general information about their products or services but also the opportunity to perform in an interactive way (Carlos and Rodrigues, 2012: 274). There are critical benefits of website evaluation for businesses such as customer retention, positive return on investment, and leadership within the competition (Cronin, 2003). Websites are considered as critical tools for communicating all the elements of the marketing communication mix by allowing a seamless link between the customer and the company. As Plamer (2002) dictated, websites are not only limited to the use of customers, but also media, employees and other stakeholders can also access and use websites. Websites have numerous benefits both for the business and their customers. While they become a critical channel for reaching various stakeholders (Maynard and Tian, 2004: 286), they also act as 24 hours open online offices as well (Kiani, 1998: 185). Hence, use of websites may generate higher sales, market share and profitability due to the access of greater number of users without any limitation (Pflughoeft et al. 2003).

Scholars have long advocated the importance of evaluating website effectiveness and detailed evaluation of websites has become a critical point for both practitioners and scholars to consider (Chiou et al. 2010: 282). Developments in e-commerce have made businesses' success more dependent on website quality (Mich et al. 2003). When a website has problems in its design, it becomes difficult and undesirable for users (Youngblood, 2013: 12). As a newly emerging research area, no globally accepted definition of website evaluation or standardization in evaluation is available (Law et al. 2010). This has resulted in the emergence of various academic studies using various approaches and models in website quality evaluation. Some models were suggested in the evaluation of website quality. While some scholars focused on a single evaluation method for website quality evaluation (McCall et al. 1977; Mich et al. 2003; Kavindra and Praveen, 2014), hybrid evaluation models (Burmaoğlu and Kazançoğlu, 2012; Çebi, 2013) were also employed. While some studies in quantitative nature concentrated on performance indices or scores to understand the overall quality of a website (Faba-Perez et al. 2005; Cox and Dale, 2002; Yeung and Lu, 2004), qualitative studies assessed website quality without using any indices or scores (Heldal et al. 2004; Liang and Lai, 2002).

Since websites are critical points of contact for many businesses, it is important to evaluate their effectiveness or quality to understand whether or not the business is providing the quality of information to satisfy its website users (Kim and Stoel, 2004: 109). Moreover, some studies examined website quality from users perspective (Lin and Lu, 2000; Aladwani and Palvia, 2002; Ranganathan and Ganapathy, 2002). It is also possible to classify studies based on the topics of interest such as; content (Liu et al. 1997; Cheung and Huang, 2002; Robbins and Stylianou, 2003); user acceptance (Koufaris, 2002); importance of some characteristics such as interactivity (Olson and Widing, 2002); user satisfaction (Devaraj et al. 2002), importance of website background (Stevensson et al. 2000); quality (Barnes and Vidgen, 2003) website usability and design (Agarwal and Venkatesh, 2002; Palmer, 2002; Huang and Cappel, 2012, Lavie and Tractinsky, 2004; Shawgi and Noureldien, 2016: 5), website accessibility (Al-Mouh and Al-Khalifa, 2016; Loiacono et al. 2009). Similarly, Mich et al. (2003:35) provided three main areas of research in website quality as; models for evaluating software quality, usability-focused perspective focusing on human-computer interaction and models purely concentrating on website evaluation or design. Design characteristics mainly determine the design quality of a website and due to its complex nature, improving the design quality is considered as a hard task (Lee and Koubek, 2010: 531).

Many studies suggested some factors to be considered in website quality evaluation. Evans and King (1999) suggested a B2B website evaluation tool including five aspects as; interaction, homepage, overall site design and performance, content of the text; audio and visual components and involvement. Liu et al. (2000) listed quality dimensions of e-commerce websites as, use of system, service quality, information topic, learning capability, playfulness and system quality.

Drăgulănescu (2002: 247) listed accuracy, authority, coverage, currentness, density, interactivity, objectivity, and promptness. Chung and Law (2003) listed information regarding facilities, customer contact, reservation, surrounding area and management of website in investigating hotel websites. Van Iwaarden et al. (2003) suggested the use of quality dimensions in website evaluation and they listed such dimensions as; tangibles (navigation, search options etc.), reliability (trustworthiness of the service and the company providing the service), responsiveness (ability to help customers and respond immediately), assurance (the ability of the company to assure trust and confidence) and empathy (customized attention and care to customers). Similarly, Lowry et al. (2008) listed responsiveness, competence, and quality of information, empathy, web assistance and callback systems. Four dimensions of website quality were identified by Aladwani and Palvia (2002) as ; technical adequacy, specific content, content quality and web appearance. Bai et al. (2008) concentrated on two factors in website quality as functionality and usability. While functionality included the information regarding the purchase, service/product, destination, information quality and contact details, usability concentrated on language, layout, graphics, information architecture and user interface-navigation.

Various industries have been investigated in terms of website evaluation such as education (Carlos and Rodrigues, 2012; Manzari and Trinidad 2013), tourism (Park and Gretzel, 2007; Benovolò and Spinelli, 2018), e-government (Burmaoglu and Kazancoglu, 2012), e-commerce (Davidavičienė and Tolvaišas, 2011), banking (Klaus and Nguyen, 2013, Rondović et al. 2017), fishery sector (Kamanlioğlu and Emiroğlu, 2009), print industry (Virtsonis and Harridge-March, 2008). In context of shipping and logistics, evaluation of website communication quality is limited. In accordance with this scarcity, this study focuses on container ports and their websites through content analysis based on 2QCV3Q model. Following section discusses the role of websites in seaport marketing activities and provides the related literature from seaport perspective.

Websites in Marketing Communication of Seaports

Seaports play an important role in providing services to shipping lines and to cargo owners. Considering the operations, management structure and characteristics, ports are not prototype and services provided by ports are highly heterogeneous in nature (UNCTAD, 1995). In line with the competition in the port industry, ports struggle to be more customer-oriented (Brooks and Schellinck, 2015). While retaining the current customers, understanding their needs and expectations and achieving customer satisfaction and customer-orientation are critical attempts for seaports, attracting new customers is also another challenge for seaports to increase their market share and achieve a strong recognition in the market as well. As Cahoon (2007: 151) dictated, the use of marketing communications is a considerable strategic tool for seaports to utilize for both attracting new customers and retaining the current ones. Similarly, Murati (2013) listed three major objectives for seaports when developing marketing communication strategies as: attracting new customers and providing information to existing ones, informing the local community regarding the port's contribution and information sharing with employees. Promotion mix including advertising, public relations, sales promotions, personal selling together with word-of-mouth communication facilitates the development of the relationship of the port with various stakeholders. In addition, it also plays a key role in empowering the communication between the port, port users and potential target groups in order to increase port's awareness (Cahoon, 2007: 151). Two main perspectives in ports' communication strategies were suggested by Parola et al. (2013) as; adoption of novel media tools such as social media and involvement of additional content to the traditional methods and tools. Traditional tools used by seaport in their marketing communication strategies mainly include advertising, personal selling, organizing port days, direct mailing, organizing press days and conferences, attending school visits and being speaker at conferences (Cahoon, 2007, Notteboom et al. 2015).

In their structured literature review on seaport research, Woo et al. (2011) dictated that there are limited number of studies focusing on the marketing aspects of ports constituting only 1.3.% of total studies. Such studies aimed to reveal the factors contributing to the marketing and communication strategies of seaports from marketing communication perspective (Pando et al. 2005; Cahoon, 2007: 152; Parola et al. 2013; Notteboom et al. 2015; Çalışkan and Esmer, 2018: 61; Parola et al. 2018). While Pando et al. (2005) analyzed the current tools of marketing at world's major ports by investigating the views of marketing executives, Cahoon (2007: 151) discussed the benefits of marketing communication tools to seaports through an empirical study conducted in Australian seaports. Studies focusing on disclosure in port marketing strategies mainly discussed the importance of developing close relationships with stakeholders (Notteboom et al. 2015) and determinants of disclosure in the annual reports of seaports and their impacts on changing marketing communications environment of seaports (Parola et al. 2013). Social media and its role is in seaport marketing and marketing communications is in its infancy and Çalışkan and Esmer (2018: 61) examined the social media post contents of Turkish container ports and discussed the similarities and differences between Turkish ports and selected container ports in the world. In addition to the social media tools and the posts generated through such tools, websites of seaports can be considered as critical platforms for exchanging related information about the port (infrastructure and superstructure), services, investments etc. with relevant stakeholders. As Murati (2003) dictated the website use for marketing communication has become a critical factor that seaports should continuously update the appearance of their websites by adding more information and increasing the level of interaction. By supporting this, Notteboom et al. (2015) argued that many seaports strive to develop their websites in order to manage their relationships and communication with their stakeholders and they also provide online documents such as sustainability reports and other publications through their websites. As Cahoon (2007: 153) asserted, website of Port of Hamburg as of 1997 was one of the first seaport websites in the world. Despite their importance in the marketing communication strategies of seaports, ports' websites and their communication quality have largely been neglected in the current literature. Ateş (2016: 401) conducted a content analysis of Turkish ports with regards to mission and vision statements to understand the productivity perspectives of ports. Candemir et al. (2015) evaluated websites of Turkish marinas within the scope of SERVQUAL. Benevolò and Spinelli (2018: 230) concentrated on websites of tourist ports in Northern Sardinia and analyzed their communication quality. Considering the limited research on seaports and marinas, it was observed that website communication quality was only investigated by Benevolò and Spinelli (2018: 230) within the sample of tourist ports in Northern Sardinia. Building upon this, the methodology and the website communication

evaluation model applied in the research is explained in the next section together with the main steps taken in the research.

Methodology

The study was built upon website quality evaluation model developed by Mich et al. (2003:35) in order to provide an evaluation of website communication quality of Turkish container ports. The 2QCV3Q model is originated from the 7 loci of Ciceronian rhetoric on which it is based on *Qvis* (Who), *Qvid* (What), *Cvr* (Why), *Vbi* (Where), *Qvando* (When), *Qvomodo* (How), *Qvibus Avxiliis* (With what means and devices) (Mich et al. 2003: 36). Dimensions of the model are listed in Table 1. The model was built on seven dimensions as: Identity, Content, Service, Location, Maintenance, Usability, and Feasibility. This model allows a multistakeholder perspective considering the views of the site's sponsor, its users and those involved in its design and implementation (Mich et al. 2003: 42). Although there are advantages of applying heuristic evaluations in which a group of experts provide evaluations or empirical usability tests in which different users are employed, such evaluations are considered as costly methods necessitating the web sites to be evaluated according to their satisfaction (Signore, 2005: 30). High consumer or user involvement and even experimental environment is required in such evaluations (Hung and McQueen, 2004: 32). Unlike such evaluation methods, 2QCV3Q model can be considered as a flexible model for the evaluation of web site quality. Two factors differentiating this model from other is scalability (evaluation at varying degrees) and flexibility (ability to apply in various industries). The model provides a solid reference framework for requirements analysis. In addition, the model does not require a large training investment and it allows the use of quantitative and qualitative metrics. The model also allows a more efficient and cost effective evaluation process by facilitating communication and negotiation among the parties involved in site development and management (Mich et al. 2003). Considering such factors in website evaluation and the main advantages of the model, 2QCV3Q model was selected in this study. The main logic behind the use of such model is that it is flexible, it can be customized for different industries and applicable for the evaluation of website quality from different perspectives (Kumar et al. 2015). Mich et al. (2003: 42) asserted that this model was applied in various fields as; tourism, education, business and customer services. In Turkey, this model was used by Kesici et al. (2017: 664) to evaluate websites of top 30 firms with the highest Research and Development (R&D) spending listed in Turkishtime. Also Kamanlıoğlu and Emiroğlu (2009: 65) employed this model to evaluate websites of companies in fishery sector in Turkey. As seen in Table 1, the model was based on seven dimensions as: Identity, Content, Services, Location, Maintenance, Usability, and Feasibility.

Table 1: Dimensions of the 2QCV3Q (7Loci) meta-model

QVIS? (Who?)	Identity
QVID? (What?)	Content
CVR? (Why?)	Services
VBI? (Where?)	Location
QVANDO? (When?)	Maintenance
QVOMODO? (How?)	Usability
QVIBUS AVXILIIS? (With what means?)	Feasibility

The seven specific dimensions modified for container ports were defined with wide set of attributes showing the characteristics of the website to be checked and assessed (See Appendix 1). Seven dimensions and their related attributes were mainly borrowed from Mich et al. (2003). In addition, since Benevolo and Spinelli (2018: 230)'s study concentrated on marinas in Northern Sardinia, some port specific variables were borrowed from this research. Moreover, Kesici et al. (2017: 668)'s study was also taken into account in the wording of the levels for each attribute. These dimensions can be explained as (Mich et al. 2003: 42; Benevolo and Spinelli, 2018: 234):

- *Identity (quis-who)*: This dimension consists of attributes such as logo, ability to present a tale of the territory, port history, organization chart and other attributes explaining the identity of the port.
- *Content (quid-what)*: It focuses on the richness of the content provided by the website including many dimensions as photos and information regarding the port infrastructure and superstructure, service provided to ships and containers etc.
- *Location (ubi-where)*: It assesses the website reachability by considering mainly an intuitive and easy-to-remember domain name and contact details of website manager and the possibility for the user to connect with social media tools through the visit of the website.
- *Services (cur-why)*: This dimension ensures that the website is able to support the service provider and the users. A container port website should present weather forecasts, online customer portal, maps etc. to the users.
- *Maintenance (quando-when)*: This dimension considers the website maintenance including the presence of under-construction pages or errors/typos in text etc.
- *Usability (quomodo-how)*: This is about the characteristics which allow the user to visit the website without any costs in terms of time, effort, or expenditure. Main features can be listed as; availability in different languages, menus and maps, search function etc.
- *Feasibility*: The last dimension includes all aspects related to the ease of use in websites including skill requirements, download options, printing and saving of pages etc.

Criteria selection and determination of their attributes play a critical role in the assessment of website quality. Model for the evaluation of a website mainly includes the criteria, related attributes and their relationships. There is no globally accepted website evaluation method since the evaluation method and the criteria should be customized to the industry and the selection criteria should be different for websites from various industries and dependant on the characteristics of goal metrics (Rondović et al. 2017: 421). Hence, the criteria and their attributes were modified and adapted to container port industry. Following the adaptation of the current 2QCV3Q model to the container port industry by the author, two scholars who are expert in port management and marketing were contacted and they were asked to review the content and the wording of the dimensions and the related attributes in the model. Considering the suggestions of the scholars with regards to additional attributes which are specific for container port industry and changes in the wording of the attributes, the final version of the evaluation form was prepared. Five basic evaluation perspectives were identified by Law et al. (2010: 297) as; counting, user judgment, automated, numerical computation, and combined methods in website evaluation. Counting method determines the richness of the website by investigating its content in detail and it is used to understand whether certain attributes are existent on the website or not (Rondović et al. 2017: 422). While the user judgment method is applied to review the website from the users' perspective, the automated method uses software supported reviews while eliminating the subjective evaluation of the evaluators. Numerical computation method aims to achieve numerically expressed achievement by listing the criteria and attributes and their weight coefficients. In addition, combination of two or methods can be used in order to eliminate the drawbacks of each evaluation perspective (Rondović et al. 2017: 422). In this study a hybrid evaluation perspective by combining counting and numerical computation was employed to achieve a deeper understanding of the website content with weight coefficients. The dimensions included various number of attributes and they were considered as nominal variables in the study. Level of categorization for attributes was considered same within the dimension. While the attributes in some dimensions were coded as 0-1 (Location, Maintenance, Feasibility), some of them (Identity, Content, Service, Usability) were coded as 0-1-2 as shown in Appendix 1. When positive features are available, 1 point (if not available 0), and if there are negative features 0 point (if not available 1) were coded. Similar approach was also employed in the relevant studies of Kesici et al. (2017: 664) and Kamanlioğlu and Emiroğlu (2009: 65).

Container ports in Turkey constituted the sample of the study. Table 2 lists the names of ports, TEU handled as of 2017 and management status of the ports. The list was constituted by the author through the cross check of the ports' services. No handling statistics was provided for Hopaport and Port of Çanakkale. These ports were included in the sample since they were listed as container ports in Çalışkan and Esmer's (2018: 64) study and they had related information regarding container handling activities in their websites. Container ports in the sample were categorized into three groups as private, commercialized and public ports depending on their management structure. In Turkey, private ports handle more than 90% of total cargoes and these ports are companies of Turkish origin (Esmer and Duru, 2017). Some of the private ports are operated by global terminal operators as APM, TIL, GTL, DP World, Cosco Pacific and PSA (Çalışkan and Esmer, 2018: 64). Since such ports' websites were sometimes directed to the website of the global terminal operator, specific terminal in Turkey was selected and website of the specific website of the port in Turkey was considered for the analysis.

Content analysis which was considered as a common method used in analyzing the website content (Okazaki, 2004) was employed in the study. Web sites were analyzed between 17.07.2018-21.07.2018. A total of 2106 data entry for 26 container ports was conducted. Research was limited to container ports in Turkey and other ports handling dry and liquid bulk cargoes, wheeled cargoes, passengers were excluded from the research. The main logic behind the exclusion of other ports from the sample was basically due to the difference in market types in the shipping industry. There are considerable differences between tramp shipping and liner shipping markets with regards to the characteristics of cargoes, ships, freight rates and sailing schedules (Stopford, 2009). Since container transport was classified under liner shipping industry where there are many customers (shippers/freight forwarders, agencies, logistics companies), improved IT structure and marketing efforts, container ports and accordingly their websites were considered to include more details regarding the ports. On the contrary, dry bulk ports and RO-RO ports mainly serve to a limited number of customers by focusing on relatively niche markets. Considering the seven dimensions of the model, an evaluation form with 81 attributes was prepared for website evaluation. Objectivity was achieved by conducting the website evaluation without the involvement of users and scores were measured according to the availability of the attributes in the related port website. Following the evaluation process of the ports' websites, another scholar specialized in maritime transport and logistics conducted a follow-up control of 81 attributes in order to ensure objectivity and site scores were calculated for each port.

Table 2: The Sample of the Study

Port	Container Handled (TEU-2017)	Status
Marport	1.711.357	Private
MIP (Mersin)	1.591.983	Commercialized
Kumport	1.063.246	Private
Asyaport	1.002.133	Private
İzmir Alsancak	639.306	Public
Yilport-Gebze	499.283	Private
Gempport	474.019	Private
DP World Yarımca	437.047	Private
Evyapport	369.659	Private
Mardaş	357.264	Private
Nemport	313.596	Private
Ege Gübre (TCEEGE)	286.926	Private
Limak Iskenderun	269.583	Commercialized
Borusan	241.971	Private
APM (Izmir)	207.000	Private

Port Akdeniz	200.117	Commercialized
Assanport	188.132	Private
Rodaport	88.438	Private
Haydarpaşa	86.709	Public
Samsunport	70.027	Commercialized
Çelebi Bandırma	27.162	Commercialized
Limaş	16.038	Private
Akçansa	13.310	Private
Alport Trabzon	9.944	Commercialized
Hopaport	Not available	Commercialized
Çanakkale	Not available	Private

Source: Çalışkan and Esmer, 2018: 64, Türklım, 2017, TCDD, 2018.

Each port's value for each dimension was calculated based on the approach suggested by Kesici et al. (2017:668). Each port's evaluation value (Tf) was calculated considering the attributes for that dimension. In case of Identity, the value of Identity (DIdentity) was calculated based on the evaluation of the attributes of that dimension. Each dimension includes k number of attributes, where k is 6 for Identity (k Identity = 6). Attributes in Identity dimension are evaluated in three levels (0,1, 2) while attributes in Feasibility dimension are evaluated in two levels (0 and 1). Hence, c is equal to 3 for Identity (cidentity=3), and c is equal to 2 for Feasibility (c feasibility=2). In the calculation of D value, (c-1)*k formula is used. For instance in Identity dimension, assuming that all attributes are rated with the highest value, which is 2 in this dimension. All attributes with highest value of 2 result in 2*6, which is equal to 12. This is the possible maximum value calculated as (c-1)*k =(3-1)*6, which is equal to 12 for Identity dimension. The level of each attribute impacts the evaluation of D and T values. Final value for Identity dimension (DIdentity) is calculated as:

$$D_n = \frac{\sum_{k=1}^k S_k (\text{actual value})}{(c - 1) k (\text{possible maximum value})} 100$$

While (c-1)*k formula represents the highest value for a port in a specific dimension, Dn shows the achievement percentage of the port with regards to the highest value. Following the calculation of Dn for each dimension, overall score for each port is the average of DIdentity, DContent, DService, DLocation, DMaintenance, DUsability and Dfeasibility. As an example, in case of Identity dimension for Mersin (MIP) port, every value (0-1-2) of attributes for Mersin port in that dimension were summed in order to calculate the actual value of Identity dimension. Hence, actual value is equal to sum of the value of attributes in the model. Final value for Mersin port in Identity dimension was calculated by dividing actual value by possible maximum value and multiplying by 100 in order to reach percentage. This was calculated as 83.3% for Identity dimension for Mersin port (see Table 10).

In case of attributes where all the ports achieved the same score in terms of levels such as 0, 1 or 2, that attribute was not involved in the calculation. Since such attributes which are "message from top management" (I7), "webcam" (C15), "interaction among users" (L9), "site counter" (M2), "skip intro" (U9), "resolution/browser information" (F2) did not exist in the websites and attributes which are "vertical/horizontal scrolling" (U8), "printing of pages" (F6) and "saving of pages" (F7) were available in every site, they were removed during the calculation. Since there were attributes existing and not existing in all twenty-six ports, it was considered that there is no differentiation between ports. Hence they were not involved in the evaluation.

Findings

In the first part of the findings, results of the content analysis are presented based on each dimension and their related attributes. Then, scores for each container port in the sample are provided and evaluations are made.

Identity: As seen in Table 3, majority of ports' websites had port name in site URL (73.1%) and corporation logo (76.9%). While 46.1 % of the ports provided their both mission and vision statements, 46.1% of the ports did not have any section or information concentrating on mission and vision statements. Although it is critical for ports to present their local area and territory especially for their customers, around 31% of ports did not provide any information regarding their local area. Port history was mainly explained as text (69.1%). An interesting finding was about the existence of organizational chart or any information regarding the management committee. It was seen that majority of Turkish container ports did not provide any specific information regarding their organization or management structure in their websites. Another interesting finding was about the "message from top management" attribute. No port provided any section for message from top management.

Table 3: Findings for Identity Dimension

Attributes in Identity Dimension	Average of Attribute Values	% of each level		
		0	1	2
Port name in site URL	1,62	11,5%	15,4%	73,1%
Corporation logo	1,69	7,7%	15,4%	76,9%
Mission / vision statements	1,0	46,15%	7,7%	46,15%
Tale/territory regarding the port	1,12	30,8%	26,9%	42,3%
Port history	0,77	26,9%	69,3%	3,8%
Organization chart	0,35	69,3%	26,9%	3,8%

Content: This dimension is the most detailed one within the model consisting of 27 attributes mainly modified for container port industry. As seen in Table 4, most ports had photos of general view, infrastructure and superstructure with high resolution (65.4%, 73.1% and 61.5% respectively). However, in case of photos of handling equipment, it was seen that only half of the ports in the sample paid attention to visual appearance of handling equipment with high resolution (53.8%). Information on the services provided to the ships, cargoes as well as the infrastructure, superstructure and handling equipment of the ports played an important role in understanding the service characteristics of ports. Hence these attributes were evaluated separately. Findings showed that ports preferred to present such information mainly as a separate section, which was attainable with one click. This basically shows that ports prefer to provide detailed information regarding their services to the ships and the containers as well as their infrastructure and superstructure in a separate section rather than providing a summary on the main page. Cahoon (2007: 157) asserted that seaport marketing cannot only be considered as selling a good location but also improved infrastructure and superstructure should be presented to the customers. When ports' websites provide high quality photos of such infrastructure and superstructure, potential and actual customers may be more attracted to the ports' services and may be more willing to investigate other sections in the website as well.

57.7% of ports did not provide any cargo handling statistics on their websites. In the era of improved information technology and information sharing opportunities, it was interesting fact that ports did not provide such handling statistics. This could be due to the existence of other websites presenting latest handling statistics of ports (e.g. TURKLİM provides handling statistics of its members). Another interesting finding was about the hinterland connections of ports and multimodal transport opportunities provided at the websites. 76.9% of ports did not present any information about their hinterland connections (connectivity with railways, highways etc.). This could be due to two reasons. First reason could be due to the fact that these ports did not have any investments or actual connections via railway transport to hinterland regions. In addition, ports might not be aware of the importance of multimodal transport opportunities in their port marketing strategies. Similar findings were found in Çavuşoğlu and Denктаş Şakar's (2013: 48) study on the analysis of European ports' websites and only 34 ports out of 214 were found to present intermodality, multimodal connections on their websites. The service coverage and reputation of the port were basically about the number of shipping lines calling at the port. It was an interesting fact that 61.5% of ports did not have such section on their websites.

While 88.5% of ports did not have a specific section on their innovative actions and strategies, only three ports provided innovation-related information under "innovations" title in other sections of their websites. In Karataş Çetin and Sait's (2014: 84) study on port innovations in Turkey, it was mentioned that ports in Turkey mainly concentrated on eco-innovations (green port), technological (equipment) innovations (automated terminals) and port service innovations (value-added services). Since such categorization was considered out of scope, only specific section with "innovation" title was taken into account in this study. Hence only websites with a separate section titled as "innovation" was considered in this study. It was observed that ports at least provided images and/or multimedia in their websites. In case of certificates listed in the websites, around 43% of the ports provided information regarding the certificates (ISO 9001, ISO 14001, ISO 10002, OHSAS 18001, ISO 14064, green port certificate etc.) and these were attainable.

Table 4: Findings for Content Dimension

Attributes in Content Dimension	Average of Attribute Values	% of each level		
Photos of general view	1,5	0:15,4%	1:19,2%	2:65,4%
Photos of infrastructure	1,56	0:15,4%	1:11,5%	2:73,1%
Photos of superstructure	1,31	0:30,8%	1:7,7%	2:61,5%
Photos of handling equipment	1,15	0:38,5%	1:7,7%	2:53,8%
Information on services provided to ships	0,81	0:26,9%	1:65,4%	2:7,7%
Information on services provided to cargoes	0,96	0:11,5%	1:80,8%	2:7,7%
Information on port infrastructure	0,85	0:19,2%	1:76,9%	2:3,9%
Information on port superstructure	0,88	0:23,1%	1:65,4%	2:11,5%
Information on port handling equipment	0,85	0:23,1%	1:69,2%	2:7,7%
Information on port cargo handling statistics	0,5	0:57,7%	1:34,6%	2:7,7%
Information on hinterland connections (intermodality etc.)	0,23	0:76,9%	1:23,1%	2:0%
Information related to the shipping lines calling at ports	0,46	0:61,5%	1:30,8%	2:7,7%
Information about container port industry, issues related to port industry	0,15	0:92,3%	1:0%	2:7,7%
Innovation-related information	0,12	0:88,5%	1:11,5%	2:0%
Links	0,73	0:57,7%	1:11,5%	2:30,8%
Documents	1,23	0:34,6%	1:7,7%	2:57,7%
Images and multimedia	1,27	0:15,4%	1:42,3%	2:42,3%
Certificates	1,08	0:34,6%	1:23,1%	2:42,3%
Information Related with Stakeholders	1,12	0:42,3%	1:3,9%	2:53,8%
Issues related to social sustainability	0,62	0:46,2%	1:46,1%	2:7,7%
Issues related to environmental sustainability	0,65	0:42,3%	1:50%	2:7,7%
Financial information, annual reports	0,08	0:96,1%	1:0%	2:3,9%
Procedures	0,58	0:61,6%	1:19,2%	2:19,2%
Container tracking	0,67	0:61,5%	1:7,7%	2:30,8%
Distance to other ports	1,08	0:0%	1:92,3%	2:7,7%
Catalogue	0,85	0:57,7%	1:0%	2:42,3%

As a very topical concern for port industries, sustainability was investigated under four attributes (information related with stakeholders, social, economic and environmental sustainability). Since ports have to adopt their operations and strategies to the changing business environment where sustainability is considered as a critical component for competitiveness (Denktaş Şakar and Karataş Çetin, 2012: 304), it is expected that specific sections on sustainability can be available in their websites. Findings show that 53.8% of ports provided information for more than one stakeholder in their websites. Such information was mainly available in "Occupational Safety and Health" sections of the websites. Such stakeholders were mainly the customers, employees, public, suppliers, partners and legal authorities. It was seen that 46.1% of the ports provided specific information regarding their social sustainability actions such as sponsorships, ethical statements, being involved in charity programmes, contribution to the welfare of the public etc. However these companies did not present such information in the context of a sustainability report. In case of environmental sustainability, half of the ports in the sample also provided a specific section on environmental sustainability issues by mainly focusing on green port initiatives, green technology and renewable energy sources etc. Similarly such companies only provided a specific section on this topic but did not upload any report on environmental sustainability. With regards to financial information, only one port provided such information in a separate section. It was seen that only 30.8% of ports provided a section for container tracking. This could be due to the fact that container tracking module was inserted in customer online portal sections of website. Therefore, customers can easily sign in to their accounts with specific password and access all types of information about their containers' status and related documentation. It was verified in the findings of this study that in "Service" dimension, customer online portal was available in most of the ports (73.1%).

Location: Location dimension mainly focuses on the websites' domain name characteristics, contact details of website manager and links to social media accounts of the ports (see Table 5). It should be noted that the study concentrated only on the existence of links related to social media accounts of ports on the websites. While 84.6% of ports had intuitive domain name, only 7 ports provided contact information/link of the website designer (26.9%). Social media has emerged as a critical tool for companies to interact with variety of stakeholders and many B2B companies have begun to integrate their social media activities into their marketing efforts. Under location dimension, specific attributes were listed in order to understand whether or not container ports provided links to their social media accounts. Facebook, Twitter and LinkedIn were considered as the social media tools where ports in the sample mostly had links in their websites. Although Çalışkan and Esmer (2018: 65) indicated that LinkedIn was preferred mostly by Turkish container ports due to the opportunities of reaching industrial customers through professional platform, only around 31% of ports' websites had links to LinkedIn account. Ports had same percentage of Facebook and Twitter links in their websites (38.5%). One of the attributes in Location dimension was about "interaction among users". No port had such section or link in their websites. There was a one-way communication where the customers sign in to the customer portal and conduct their activities such as container tracking, warehouse arrangements etc. Since websites act as highly successful tools for achieving brand image and recognition (Andersen, 2005: 296), the interaction between the users regarding the services, any positive or negative experiences or idea generation may help the port management to strengthen the brand loyalty and image.

Table 5: Findings for Location Dimension

Attributes in Location Dimension	Average of Attribute Values	% of each level	
Intuitive domain name	0,85	0:15,4%	1:84,6%
Contact information of site designer	0,27	0:73,1%	1:26,9%
Facebook	0,39	0:61,5%	1:38,5%
Twitter	0,39	0:61,5%	1:38,5%
LinkedIn	0,31	0:69,2%	1:30,8%
Instagram	0,19	0:80,8%	1:19,2%
Youtube	0,15	0:84,6%	1:15,4%
Google Plus	0,08	0:92,3%	1:7,7%

Service: Table 6 lists the eleven attributes of "Service" dimension including the average and the percentage of categories. As shown in Table 6, percentages regarding the weather forecast (11.5% for exist), navigational support (7.6% for exist but not active and exist) and maps (57.7% for exist but not active) of the ports were low within the sample of Turkish container ports. Since these attributes are important for ships to arrive and berth at the port area, more navigational perspective is needed to be incorporated into the websites. The main reason behind such low percentages could be due to the fact that ships calling at such ports may utilize weather forecast websites specific for commercial ships, weather routing services and their own radio equipment. Hence, ports may not be prone to integrate and update such weather forecasts, navigational information or updated maps to their websites. Half of the sample in the study had section on news/announcements. However, around 81% of ports did not have any structured newsletter section where the website users can access and read about the latest news, developments about the port. In case of e-mail presence, while 53.8% of ports preferred to present only one e-mail for contact, 42.3% provided more than one e-mail. These e-mails were basically specific for different departments of the ports such as marketing, operations, finance, customer relations etc. FAQ section was available only in 5 websites. This could be due to the reason that ports preferred to present the related information in the appropriate sections or links rather than inserting a specific section on frequently asked questions.

Table 6: Findings for Service Dimension

Attributes in Service Dimension	Average of Attribute Values	% of each level		
		0	1	2
Weather forecast	0,35	0:76,9%	1:11,5%	2:11,5%
Navigational support	0,11	0:92,4%	1:3,8%	2:3,8%
Online customer portal	1,5	0:23,1%	1:3,8%	2:73,1%
Maps	0,81	0:30,8%	1:57,7%	2:11,5%
News/announcements	1,08	0:42,3%	1:7,7%	2:50%
E-mail	1,38	0:3,8%	1:53,8%	2:42,3%
Newsletter	0,35	0:80,8%	1:3,8%	2:15,4%
FAQs	0,38	0:80,8%	1:0%	2:19,2%
Human resources/employment opportunities	1,19	0:26,9%	1:26,9%	2:46,2%
Customer satisfaction questionnaire	0,31	0:84,6%	1:0%	2:15,4%
Online guest book/comment form	1,08	0:46,2%	1:0%	2:53,8%

Human resources and employment opportunities were widely available in websites and only 26.9% of ports did not have any human resource section and application forms on their website. It was seen that many ports considered their websites as a recruitment platform. While 46.2% of ports relied on their own application forms for human resources, 26.9% preferred to direct the applicants to an external site or link for job application. In case of customer satisfaction, it was observed that ports did not prefer to provide a customer satisfaction questionnaire in order to measure the satisfaction levels. This could be due to the reason that ports preferred to measure their customer satisfaction and service quality through the use of other methods including customer visits, making phone calls to customers and asking their participation for making comments on their experiences, sending questionnaires to customers rather than inserting an online questionnaire from on the website etc. However as Peters (2001:23) purported, personal contact such as visits to customers constituted the bulk of the budget for seaports. Hence ports may consider uploading customer satisfaction surveys to their websites. It should also be considered that some ports can also provide dry bulk, project cargo or RO-RO handling services to their customers and it would be difficult to separate the customers of container business with other segments. Therefore, another solution could be integration of such satisfaction surveys to online customer portals.

Maintenance: Maintenance dimension basically deals with site last update date, loading problems, broken links, errors in pictures and texts. A specific indicator showing last update date was available only in 5 ports' websites out of 26 ports. No port provided any information on site counter.

Table 7: Findings for Maintenance Dimension

Sub-Indicator	Average of Attribute Values	% of each level	
		0	1
Site last update date	0.19	0:80.8%	1:19.2%
Loading problem of pages	0.77	0:23.1%	1:76.9%
Broken link	0.73	0:26.9%	1:73.1%
"Under construction" pages	0.92	0:7.7%	1:92.3%
Correctness of the text	0.89	0:11.5%	1:88.5%
Errors in hypertexts/icons/buttons	0.96	0:3.9%	1:96.1%
Errors in pictures/animations	0.96	0:3.9%	1:96.1%

On the other hand, other maintenance attributes of container ports were considered high based on loading problems, broken links, under construction pages or errors in texts and pictures as seen in Table 7. In case of high performance of such websites in terms of no errors in hypertexts or pictures/animations, it could be concluded that port management and the web designer company paid attention to the elimination of such errors. However, a similar concern was not observed in "site last update date" link.

Usability: This dimension includes twelve attributes. No "skip intro" link was observed in the ports' websites. In addition, all websites had "vertical and horizontal scrolling" option. As seen in Table 8, more than half of the ports had their mobile version of the websites. This was checked separately for each port by entering the ports' website addresses. Search engine was available only in 38.5% of the websites. Table of contents existed in 65.4% of websites. With regards to language options, ports mainly preferred to provide bilingual websites as Turkish and English. Only Yilport Gebze, Hopaport and Samsunport had more than two language options. Since Hopaport and Samsunport are located in Black Sea coast and they have lines and shipments for Russian ports, they prefer to include Russian as the third language option. "Return to homepage and back to the top of the page" link was available in only limited number of websites. This was also same for "go to the next and previous page" link. Such attributes are generally considered helpful for the website visitors to go through the pages in an easier way affecting the usability of the website. Hence ports should pay more attention to such usability attributes in order to improve the communication quality. Another interesting finding was about the labels of photos. Ports' main strength originates from the characteristics of infrastructure and superstructure. Although majority of the ports in the sample provided photos regarding the general view, infrastructure, superstructure and the handling equipment as seen in Content dimension (see Table 4), it was observed that such photos did not include any labels expressing what each photo actually presented on that website. Especially in case of specific container handling equipment and storage facilities for special containers (e.g.reefer containers), customers may be curious about the condition of the equipment and a specific photo with a proper label may help to provide sufficient information to the customer. In addition, customers may not only be the users of ports' websites, but also students, newly graduates, scholars, people interested in ports, media may also visit the ports' websites for various purposes. This was supported by Cahoon (2007: 153) and he dictated that ports mainly focused on the actual needs of their users in their websites by ignoring the potential for positive public relations.

Although there are mostly sections for infrastructure, superstructure etc. within the content of websites, photos with labels may provide enriched information especially for users searching for specific information.

Table 8: Findings for Usability Dimension

Sub-Indicator	Average of Attribute Values	% of each level		
Mobile version	1,15	0:42,3%	1:0%	2:57,7%
Search engine	0,77	0:61,5%	1:0%	2:38,5%
Site map / table of contents	1,46	0:19,2%	1:15,4%	2:65,4%
Language options	1,0	0:11,5%	1:77%	2:11,5%
Return to home page link	0,77	0:61,5%	1:0%	2:38,5%
Back to the top of the page link				
Go to next or previous page link	0,23	0:88,5%	1:0%	2:11,5%
Navigation bar in home page	1,85	0:7,7%	1:0%	2:92,3%
Labels of photos	0,08	0:96,1%	1:0%	2:3,9%
Title of pages	1,73	0:7,7%	1:11,5%	2:80,8%
Navigation bar in page bottom	1,08	0:46,2%	1:0%	2:53,8%

Feasibility: This dimension basically focuses on page hierarchy, resolution/browser information, photo/flash animations, privacy and security statement, download section and printing and saving options of pages. All the ports in the sample had options for saving and printing of the pages. Consistent page hierarchy was checked by observing the links from main page to the lower sections. As seen in Table 9, such consistency was observed in majority of the websites. This was also same for photo and flash animations. While 76.9% of the websites had no privacy and security statement, 23.1% had such section on their websites. With regards to download section, 46.2 % of the ports did not allocate a specific section for download options.

Table 9: Findings for Feasibility Dimension

Sub-Indicator	Average of Attribute Values	% of each level	
Page hierarchy	0,85	0:15,4%	1:84,6%
Photo, flash animations etc.	0,81	0:19,2%	1:80,8%
Privacy and security statement	0,23	0:76,9%	1:23,1%
Download section	0,46	0:53,8%	1:46,2%

Following the evaluation of each dimension in the model, final score for each port for each dimension and the final overall score are presented in Table 10. The overall average score for 26 websites was 50.2% signalling moderate quality. The ports shown in Table 10 were ranked according to their overall scores (overall evaluation). Within 26 ports, top ten container ports with highest container handling volumes are Marport, MIP (Mersin), Kumport, Asyaport, Izmir Alsancak, Yilport-Gebze, Gempport, DPWorld Yarımca, Evyap and Mardaş (see Table 2). When the overall scores in terms of website communication quality were considered, it was seen that most of the ports in listed in top ten container ports were also ranked high in Table 10. These ports are Mersin (MIP), Evyap, Kumport, Marport, Asyaport, DPWorld Yarımca and Yilport-Gebze. This showed that there is a similar pattern with regards to the handling volumes of the ports and the website communication quality. Only Izmir Alsancak, Gempport and Mardaş were relatively ranked lower in Table 10. Scores for Identity dimension of these ports (especially for Kumport and Asyaport and Gempport-50%, Yilport and Mardaş-75%) were noted same. Private ports scored considerably better than commercialized and public ports in terms of general evaluation. Two public ports (Izmir Alsancak and Haydarpaşa) achieved the lowest scores in the evaluation. These ports' websites were classified under Turkish State Railways' main website and only a single webpage was dedicated to these ports. Therefore, Haydarpaşa and Izmir Alsancak ports achieved the same score due to the standard structure of Turkish State Railways' main website. It was not surprising to notice that the scores of private ports and commercialized ports were much higher than the public ports. Since private ports mainly relied on the investments, increasing their handling volumes as well as their market share, more attention could be given to the website quality. When the website communication quality ranking of top ten container ports in Turkey was considered, scores for Content dimension were noted close to each other with the exception of Yilport-Gebze, Mardaş and Izmir Alsancak ports (mainly below 40%). In case of Identity dimension, while Mersin MIP, Yilport-Gebze, Gempport and Mardaş achieved scores more than 70%, Evyap, Kumport, Asyaport, Borusan, DPWorld and Izmir Alsancak achieved relatively lower scores showing that they need to provide more information to their website users regarding their corporate structure, mission and vision, historical background regarding the port etc.

Table 10: Overall Score for the Container Ports According to Dimensions (%)

Port	Identity	Content	Location	Service	Maintenance	Usability	Feasibility	Overall Evaluation
Mersin MIP	83.3	51.9	12.5	68.2	100.0	75.0	75.0	66.6
Evyap	66.7	48.1	62.5	59.1	85.7	45.0	75.0	63.1
Samsun	50.0	32.7	87.5	36.4	85.7	70.0	75.0	62.5
Kumport	50.0	55.8	50	59.1	85.7	60.0	75.0	62.2
Marport	75.0	50.0	37.5	59.1	100.0	35.0	75.0	61.7
Asyaport	50.0	40.4	75	63.6	85.7	65.0	50.0	61.4
DPWorld	33.3	42.3	62.5	50.0	85.7	75.0	75.0	60.6
Limak	66.7	51.9	50	59.1	85.7	50.0	50.0	59.1
Rodaport	66.7	46.2	12.5	40.9	85.7	85.0	75.0	58.8
Hopaport	58.3	40.4	62.5	36.4	85.7	50.0	75.0	58.3
Yılport-Gebze	75.0	36.5	62.5	27.3	85.7	60.0	50.0	56.7
Assan	75.0	48.1	37.5	50.0	85.7	45.0	50.0	55.9
Bandırma-Çelebi	75.0	48.1	25	45.5	85.7	75.0	25.0	54.2
Gempport	75.0	53.8	12.5	36.4	71.4	60.0	50.0	51.3
Borusan	41.7	65.4	25	36.4	85.7	55.0	50.0	51.3
Mardaş	75.0	38.5	12.5	45.5	71.4	55.0	50.0	49.7
APM (Izmir)	41.7	38.5	12.5	27.3	85.7	65.0	75.0	49.4
Port Akdeniz	41.7	25.0	50	27.3	85.7	35.0	75.0	48.5
Limaş	33.3	11.5	25	36.4	71.4	65.0	50.0	41.8
Alport	50.0	30.8	12.5	36.4	42.9	45.0	75.0	41.8
Nempport	33.3	36.5	12.5	22.7	85.7	35.0	50.0	39.4
TCEEĞE	25.0	32.7	25	40.9	28.6	40.0	50.0	34.6
Çanakkale	41.7	23.1	12.5	13.6	71.4	25.0	50.0	33.9
Akçansa	66.7	32.7	12.5	22.7	0.0	35.0	25.0	27.8
Haydarpaşa	25.0	19.2	0	4.5	85.7	5.0	50.0	27.1
Izmir Alsancak	25.0	19.2	0	4.5	85.7	5.0	50.0	27.1
Overall score	53.8	39.2	32.7	38.8	77.5	50.6	58.7	50.2

Source: Author's elaboration

The scores for Location dimension for top ten container ports in Turkey were lower compared to Identity and Content dimensions. While Asyaport (75%) achieved the highest rank within 10 ports, it was followed by Evyap, DPWorld and Yılport Gebze (62.5%). It was notable that scores for Mersin MIP, Gempport and Borusan were low compared to other ports (12.5%). It was surprising that ports in proximity achieved the same score for Location dimension (Evyap, DPWorld and Yılport-Gebze). Since Location dimension mainly consisted of links to social media accounts, it could be concluded that such ports with lower scores in Location dimension did not insert such links to direct the website users to their social media accounts. Mersin (MIP) received the highest score within 26 container ports. It also ranked second in terms of handling volume in Turkey. Although Samsun port was not included in top ten ranking in terms of handling volume, it ranked third in the evaluation. Scores of Samsun port especially in case of Location, Maintenance, Usability and Feasibility were considered high within the sample. Identity, Service, Maintenance, Usability and Feasibility scores of Mersin Port were high compared to other private ports. When top ten ports in container handling volume (Table 2) and top ten highly scored ports (Table 10) were compared, it was observed that 4 ports (Mersin, Kumport, Asyaport and DPWorld Yarımca) out of 10 were operated by foreign terminal operating companies as Cosco Pacific, DPWorld, GTL and PSA. Since there were six container ports in total (Mersin, Kumport, Asyaport, DPWorld Yarımca, TCEEĞE, APM) operated by foreign terminal operating companies in the sample of the study, it could be concluded that four container ports out of six (ones operated by foreign terminal operators) received high scores in the evaluation. This could be explained by the expertise and know-how of the terminal operating companies in port and terminal management. Olivier (2005) dictated that know-how and information technology-related experience could be considered as the differentiation factors as well as the factors for determining the competitive advantage of the terminal operating companies. Since these terminal operators operate various terminals in different regions of the world, they may gain the ability to communicate with the customers and other stakeholders through various communication channels. Experience and know-how gained through such diversification with regards to different regions and countries together with the competitive marketing strategies may lead to higher scores in website communication quality. Among the seven dimensions in the model, Maintenance (100% for Mersin and Marport), Identity (83.3% for Mersin), Location (87.5% for Samsun) and Feasibility had the highest score while more problematic dimensions seemed as Content (39.2%), Service (38.8%) and Location (32.7%). When the ports were evaluated with regards to the regions in Turkey, it was seen that especially private ports located close to each other in case of Aegean region (APM, Nempport and TCEEĞE) received close scores (49.4%, 39.4% and 34.6% respectively). The only exception was Izmir Alsancak port (27.1%) and this could be due to the public management characteristics of the port. While APM (Izmir)'s score was high in terms of Maintenance (85.7%) and Feasibility (75%) dimensions, Nempport's score was 85.7% in Maintenance. As close ports, Marport, Mardaş, Akçansa and Kumport were located in Ambarlı region. Within these four ports, Kumport and Marport achieved close scores (62.2% and 61.7% respectively). However, scores for Mardaş and Akçansa were not considered close (49.7% and 27.8% respectively). In case of competition, it was observed that scores for 4 ports located in the same location (Ambarlı) were not considered same. Since websites are mainly considered critical for presentation of the businesses and services to a very large audience, especially ports located close to each other should consider to improve the website communication quality. Another cluster of ports located close to each other were; Rodaport, Gempport, Borusan and Bandırma-Çelebi port. It was seen that Bandırma-Çelebi, Gempport and Borusan achieved very close scores (54.2%, 51.3% and 51.3% respectively), while Rodaport was ranked higher than the others

(58.8%). In such case, it could be concluded that ports in Bursa region, had similar website communication quality by paying attention specifically to Content, Maintenance, Usability and Feasibility. When the overall scores of the ports in the sample were considered, Content, Location and Service dimensions were considered low compared to Maintenance and Identity dimensions. Maintenance scores for most ports were high since there were almost no negative features noted in the content analysis. Following maintenance dimension, the second highest overall score belonged to Feasibility dimension. This could be explained by the fact that in case of page hierarchy, photo/flash animations, printing and saving of pages attributes, most ports achieved high scores (mainly more than 50%).

Conclusion

Development of container shipping since the invention of containers along with intermodalism triggered the introduction of “container ports” to the shipping and logistics industry. Container ports are situated as the critical nodes in the supply chains of many commodities and they also add value to the shippers’ and container shipping lines’ logistics processes. It is evident that there is fierce competition among container ports in regional, national and international levels. Container ports involved in B2B markets are required to pay close attention to their marketing communication strategies by utilizing the critical tools for enhancing their interactions with many actors. Among such tools, websites are considered to provide large amount of information regarding the port itself and the marketing department of the port can communicate directly with the possible and existing customers to provide more information compared to other medium (Keller, 2009: 150). Moreover, websites can be viewed as critical marketing tools for providing information to existing and potential customers as well as the community regarding their services, infrastructure and superstructure. Main aim of this research was to identify the characteristics of Turkish container ports’ websites through the investigation of main dimensions proposed by Mich et al. (2003). There were two research questions investigating (1) the characteristics of Turkish ports’ websites in terms of website communication quality and (2) the existence of prominent dimensions and attributes in Turkish container ports with high handling volumes. 2QCV3Q model adapted to container port industry was employed to understand the characteristics of Turkish container ports’ websites in the scope of marketing communication. As Cahoon (2007: 152) dictated, marketing strategies especially from marketing communication perspective represented an under-researched field in port-related literature. Building upon Cahoon’s (2007) argument, it can still be concluded that more studies are needed in this field especially by focusing on the content of the websites and social media accounts of seaports.

Identity dimension scores for top ten container ports with high handling volumes were considered relatively high. While Mersin Port (83.3%), received the highest score within this dimension, Marport, Yilport, Gebze, Gemport and Mardaş received 75%. As the only public port in the list of top ten container ports, Izmir Alsancak port’s score was considerably lower (25%). Within Identity dimension, mission and vision statements were reviewed for each port within the sample of the study. It was seen that nearly half of the ports did not provide section regarding mission and vision statements. This was supported by the findings of Ateş (2016: 411) that only 35 ports out of 62 ports in Turkey having websites had section for mission and vision statements. Content dimension is a critical one dealing mainly with what is inside the website regarding the port. This dimension can also be considered as the main picture of the port including variety of information and photos on infrastructure, superstructure, handling equipment, handling statistics, main customers, innovation and sustainability related information etc. The score for Content dimension was relatively low (39.2%) within the overall evaluation. Compared to the other dimensions, Content can generally be viewed as the most important dimension where the users of the port websites will directly search and read. In case of top ten container ports in Turkey, it was found that ports had almost similar scores within this dimension. Following Borusan port (65.4%), Kumport, Gemport and Mersin received scores of 55.8%, 53.8%, 51.9% respectively. The findings showed that there was a similarity in the content of websites of such ports, which might identify either a lack of originality or a common attempt to achieve similar contents of websites by utilizing common themes for benchmarking purposes. More than half of the sample (57.7%) did not have any links to other relevant websites and 11.5% of the companies’ links were broken in their websites. When there are well-structured links in the website, users may become more interested in the website and it may reduce the risk of navigation away from the website. Improved content structure may result in increased focus on the textual content of the webpages.

It was observed that container ports’ websites were more prone to provide information regarding specific issues such as services provided to ships and cargoes, handling equipment, contact details, certificates etc. Considering the informative characteristics of the websites, it could be concluded that the ports in the sample mainly concentrated on the functional orientation (Kerin et al.2015) where the main focus was on the presentation of ports’ services, handling equipment, related maps etc. However, it was observed that experiential function where visuality and esthetic issues as well as involvement of the user came into play (Kerin et al. 2015) was neglected in most of the ports. Ports’ websites had more informative structure rather than establishing relationships with the users. It was seen that no port had such interaction among users section. It could be argued that such role of websites was replaced by various social media tools such as Facebook, Twitter, LinkedIn, Youtube etc. Although the content and the philosophy of the websites and the social media tools have different characteristics, common points can be found so that interaction between the websites and the social media tools can be achieved. The findings of the study showed that majority of ports in the sample did not link their social media accounts to their websites and around 30% of the ports had links to Facebook, Twitter and Instagram. In case of top ten container ports, it was observed that most ports’ achieved relatively high scores in terms of location dimension. The findings of the study showed that there were three components where the users of websites can communicate with the port business. These were online customer portals, customer satisfaction questionnaires and online guest books or comment forms.

In case of Service dimension, top ten container ports with high handling volumes relatively achieved low scores. As seen in Appendix 1, Service dimension includes attributes regarding the users’ ease of use and functionality regarding the website. Although majority of the ports had online customer portals, the percentages regarding the presence of interactive

and updated maps, navigational support, updated weather forecasts news/announcements, newsletters were low. Half of the ports in the sample provided an e-mail of only one contact on their websites which mainly limited the opportunity to reach more employees by e-mails. Peters (2001:23) argued that seaports can be considered as “people business” and personal contact should be considered as the main component of marketing strategies of seaports. Building upon this argument, it could be mentioned that Turkish container ports need to give more importance to the customization component on their websites by providing contact details for relevant people rather than a general e-mail. In addition, more information-related material should be available to the website users including newsletters, latest news from the port and the industry, navigational issues, weather updates etc. This could be perceived as a valuable contribution by the users that they could easily access the latest news about the port and the industry.

With regards to Maintenance, Usability and Feasibility, especially scores of top ten container ports in the sample did not considerably differ. In case of general evaluation, it could be concluded that container ports in the sample had relatively differences in case of Identity, Content, Location and Service dimensions. This was also supported in the findings of Kamanlioğlu and Emiroğlu (2009: 69) that distinctive differences were not observed in accessibility and maintenance dimensions in their sample of fishery industry. Usability can be considered as a very critical dimension helping the website user to navigate through the website in a comfortable manner and traditional website components including site map, search facility, navigation bar should be available in the websites to facilitate the navigation. Findings showed that while search engine was absent in majority of the ports in the sample, site map and navigation bar were mostly available.

When the overall scores for twenty-six container ports were considered, Location (32.7%), Service (38.8%) and Content (39.2%) dimensions received the lowest scores. Maintenance was the only dimension which the overall score was more than 75%. This was followed by Feasibility, Identity and Usability. When Service and Content dimensions were considered specifically, it could be argued that the container ports did not pay sufficient attention to the context of their websites as well as the facilitation of users’ navigation through their websites. This was also supported by Benevolo and Spinelli (2018: 239) concentrating on marinas in northern Italy. Low scores in both dimensions pointed out the main weaknesses of ports in the sample of the study. Such weakness is critical in case of container port industry since the services offered by the ports together with the related infrastructure and superstructure play an important role in the service quality of the ports. Container shipping lines, shippers, freight forwarders as the main customers of container ports need to be provided sufficient information regarding any topic that interest them. This could be handling statistics, latest news about the port, handling capacity and performance of the cranes available at the port area, warehousing facilities, and dedicated areas for special containers, railway connections or links to the logistics centers in proximity etc. Lack of information regarding these topics as well as other issues discussed in various dimensions can discourage visitors of websites from accessing the website and switch to other websites regarding their topics of interest.

Implications, Limitations and Further Research

Although various applications of the original model proposed by Mich et al. (2003: 35) for some industries have been present in the literature, a specific method modified for container ports was not employed and studied. Hence, this study proposes an adapted version of the original 2QCV3Q model. The model explained in this study provides notable implications for practitioners, especially port marketing managers and executives involved in the decision-making processes of port management. This study proposes a structured approach and method for the evaluation of web-based communication for container port industry. As Rondović et al. (2017: 422) asserted, a proper evaluation of website quality can be established through the use of the appropriate method and correct actions can be taken in order to improve the website quality. Port marketing managers can benefit from such method in order to assess their website communication quality through the indepth analysis of the main dimensions and the related attributes. Both weaknesses and strengths for each attribute can be evaluated and corrective measures for the attributes with low scores may be taken in order to improve the communication quality. Since the application of the method can be repeated in certain intervals depending on the ports’ requirements, container ports can easily compare the before and after results. This provides opportunities for ports to improve the necessary attributes on their websites. Apart from ports’ own evaluation of their websites, competitors’ websites can also be studied in order to compare their own scores with their rivals. The model also allows the participation of many actors involved in the port business. Container port businesses as site owners as well as the website design companies can use this model for the evaluation of any dimension(s) specific for their ports. Collaborative efforts can also be applied where the port business, users of the port’s website which may be mainly the customers, students, professionals, scholars etc. as well as marketers/consultants come together and conduct separate evaluations by reflecting their own perspectives. Port businesses can possibly gain considerable outcome based on the findings of such collaborative studies and projects. Another suggestion for port marketing managers and executives can be made with regards to the differentiation in the content of their websites. There were a limited number of reports available in the sample of the websites studied. Container ports should focus more on the disclosure concept by not only limiting themselves to certain issues as operational performance and infrastructure and superstructure, but also by considering three pillars of sustainability (economic, social and environmental) on their websites in the form of annual or quarterly reports. Another content-related suggestion would be on the consideration of general public in order to attract their attention and increase awareness regarding the port. This could be achieved by inserting educational materials segmented for different age groups (e.g. for children, young people, elder people etc.) as well as entertaining games where the website visitors may feel themselves more connected to the port itself. The findings showed that majority of ports did not provide any information about the container port industry or issues related to container port industry as well as the useful and easy rich links. This could be considered as another topic of concern for the practitioners that ports’ websites could be transformed into a source of information for many website users to reach valuable information about the container port industry. Additional employees dedicated for collecting the up-to-date industry related information could be hired by the ports to enrich their contents. Since website components can be considered as potential signs of powerful relationships between the ports and their

customers leading to satisfaction and loyalty, practitioners focusing on marketing communications should critically analyze the strengths and weaknesses of their websites to provide high-quality website services.

This study focused on Turkish container port industry and findings cannot be transferable to other types of ports including dry and liquid bulk ports, cruise ports or RO-RO ports. Some attributes, which could be used in the evaluation form, were not considered due to their potential for subjectivity. These attributes can be considered from the perspective of aesthetics of the website, color, image and sound-related attributes, speed and design. The data utilized in the study is categorical in nature and the sample is limited to 26 container ports, some statistical methods including regression, confirmatory factor analysis (CFA), analysis of variance (ANOVA) or cluster analysis were not employed. This study only focused on the websites of container ports in Turkey and their social media accounts were considered out of scope. Hence, some attributes and content which were not available in the websites of ports could be present in their social media accounts. For instance, while there was no statement regarding Industry 4.0 applications of ports in their websites and there was very limited information on hinterland connections and multimodal transport opportunities of ports in the current evaluation, more and detailed information can be available in the social media accounts of such ports.

The study was basically structured on 2QCV3Q through modifications made for container port industry. Additional dimensions and attributes as well as different attributes for existing dimensions can be included in the further research. A web communication quality study can also be conducted with other port types (e.g.dry bulk ports) and similarities and differences between container ports and such ports can be investigated. Longitudinal and comparative studies can also be conducted in order to observe the changes taking place in the website quality. Since websites are dynamic in nature and change over time, it would be interesting to compare the scores and contents of port websites by considering changes in the periods. Website communication quality of Turkish container ports can also be compared with the container ports in Europe or other regions of the world. Hence, strengths as well as areas to be improved in Turkish container websites can be elaborated. There are many studies on website quality focusing on user perspective. User perspective is widely investigated in B2C markets and similarly, evaluations of users in B2B environments can provide considerable insight for the improvement of website quality. Although it would be complex and time consuming to collect the views of all users of all container ports' websites in Turkey, a limited number of ports or a single port can be selected for the analysis of user's perspectives or only customer perspective by focusing on the shippers' or freight forwarders' views can be collected. In addition to users, selected stakeholders' and employees' internal evaluation may be promising for future research. Last suggestion for further research can be made about searching ways to gather information from site users and conducting analysis based on the information gathered. Qualitative approach can be employed and observation, indepth interviews and focus groups may provide considerable data for website developers and the businesses. Quantitative approach including surveys, experimental designs and website tracking analytics may also present valuable data from user perspective to be evaluated in the development of websites.

References

- Agarwal, R., Venkatesh, V. (2002). Assessing A Firm's Web Presence: A Heuristic Evaluation Procedure for the Measurement of Usability. *Information Systems Research*, 13 (2),168–186, <https://doi.org/10.1287/isre.13.2.168.84>
- Aladwani A.M., Palvia, P.C. (2002). Developing and Validating an Instrument for Measuring User-Perceived Web Quality. *Information & Management*, 39, 467–476, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(01\)00113-6](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(01)00113-6)
- Al-Mouh, N., Al-Khalifa, H. S. (2016). Enhancing Web Accessibility by Implementing Context Aware Proxy. *International Journal of Web Information Systems*, 12(2), 201-214, <https://doi.org/10.1108/IJWIS-11-2015-0037>
- Andersen, P.H. (2005). Relationship Marketing and Brand Involvement of Professionals through Web-enhanced Brand Communities: The case of Coloplast. *Industrial Marketing Management*, 34(3), 285-297.
- Ateş, A. (2016). Türkiye'deki Limanların İnternet Sitelerinde Yer Alan Misyon ve Vizyon Beyanlarının Verimlilik Odaklı İçerik Analizi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (34), 401-415.
- Bai, B., Law, R., Wen, I. (2008). The Impact of Website Quality on Customer Satisfaction and Purchase Intentions: Evidence from Chinese Online Visitors. *International Journal of Hospitality Management*, 27(3), 391-402, <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2007.10.008>
- Barnes, S.J., Vidgen, R.(2003). Measuring Website Quality Improvements: A Case Study of the Forum on Strategic Management Knowledge Exchange. *Industrial Management and Data Systems*, 103(5), 297–309, <https://doi.org/10.1108/02635570310477352>
- Benevolo, C., Spinelli, R. (2018). Evaluating the Quality of Web Communication in Nautical Tourism: A Suggested Approach. *Tourism and Hospitality Research*, 18(2), 229-241, <https://doi.org/10.1177/1467358416643624>
- Brooks, M. R., Schellinck, T. (2015). Measuring Port Effectiveness: What Really Determines Cargo Interests' Evaluations of Port Service Delivery?. *Maritime Policy & Management*, 42(7),699-711, <https://doi.org/10.1080/03088839.2015.1077282>
- Burmaoglu, S., Kazancoglu, Y. (2012). E-Government Website Evaluation with Hybrid MCDM Method in Fuzzy Environment. *International Journal of Applied Decision Sciences*, 5(2), 163-181, <https://doi.org/10.1504/IJADS.2012.046504>
- Cahoon, S. (2007). Marketing Communications for Seaports: A Matter of Survival and Growth. *Maritime Policy & Management*, 34(2),151-168, <https://doi.org/10.1080/03088830701240342>
- Candemir, A. Zalluhoğlu, A.E., Karslı, C. (2015). Türkiye Marinalarının Websitelerinin SERVQUAL Ölçeği ile Değerlendirilmesi. II. Ulusal Liman Kongresi, İzmir, Türkiye.
- Carlos, V.S., Rodrigues, R.G. (2012).Website Quality Evaluation in Higher Education Institutions. *Procedia Technology*, 5, 273-282.
- Chakraborty, G. Lala, V. and Warren, D. (2002). An Empirical Investigation of Antecedent of B2B Websites' Effectiveness. *Journal of Interactive Marketing*, 16 (4), 51-72.
- Cheung, W.M., Huang, W.(2002). An Investigation of Commercial Usage of The World Wide Web: A Picture From Singapore. *International*

- Journal of Information Management*, 22(5), 377–388, [https://doi.org/10.1016/S0268-4012\(02\)00026-9](https://doi.org/10.1016/S0268-4012(02)00026-9)
- Chiou, W., Lin, C. and Perng, C. (2010). A Strategic Framework for Website Evaluation Based on a Review of the Literature from 1995–2006. *Information & Management*, 47, 282–290.
- Chung, T., Law, R. (2003). Developing a Performance Indicator For Hotel Websites. *International Journal of Hospitality Management*, 22(1), 119–125, doi:10.1016/S0278-4319(02)00076-2
- Connolly-Ahern, C., Broadway, S. C. (2007). The Importance of Appearing Competent: An analysis of Corporate Impression Management Strategies on the World Wide Web. *Public Relations Review*, 33, 343–345.
- Cox, J., Dale, B. G. (2002). Key Quality Factors in Website Design and Use: An Examination. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 19(7), 862–888, <https://doi.org/10.1108/02656710210434784>
- Cronin, J. J. (2003). Looking Back to See Forward in Services Marketing: Some Ideas to Consider. *Managing Service Quality: An International Journal*, 13 (5): 332–337, <https://doi.org/10.1108/09604520310495813>
- Çalışkan, A., Esmer, S. (2018). Social Media Usage Patterns in Port Industry: Implications for Port Promotion and Public Relations. *Journal of ETA Maritime Science*, 6(1), 61–74, <https://doi.org/10.5505/jems.2018.82905>
- Çavuşoğlu, D., Denктаş Şakar, G. (2013). İntermodal Limanlar ve Pazarlama İletişimi: Liman Web Sitelerinin İçerik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 37–55.
- Çebi, S. (2013). Determining Importance Degrees of Website Design Parameters Based on Interactions and Types of Websites. *Decision Support Systems*, 54, 1030–1043.
- Davidavičienė, V., Tolvaišas, J. (2011). Measuring Quality of E-Commerce Web Sites: Case of Lithuania. *Economics & Management*, 16, 723–729.
- Denктаş Şakar, G., Karataş Çetin, C. (2012). Port Sustainability and Stakeholder Management in Supply Chains: A Framework on Resource Dependence Theory. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 28(3): 301–320, <https://doi.org/10.1016/j.ajsl.2013.01.002>
- Devaraj, S., Man, F., Kohli, R. (2002). Antecedents of B2C Channel Satisfaction and Preference: Validating E-Commerce Metrics. *Information Systems Research*, 13(3), 316–333, <https://doi.org/10.1287/isre.13.3.316.77>
- Doolin B., Burgess L., Cooper J. (2002). Evaluating the Use of the Web for Tourism Marketing: A Case Study from New Zealand. *Tourism Management*, 23(5): 557–561, [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(02\)00014-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(02)00014-6)
- Drăgulănescu, N-G. (2002). Website Quality Evaluations: Criteria and Tools. *The International Information and Library Review*, 34(3), 247–254.
- Evans, J.R., King, V.E. (1999). Business-to-Business Marketing and the World Wide Web: Planning, Managing and Assessing Websites. *Industrial Marketing Management*, 28(4), 343–358, [https://doi.org/10.1016/S0019-8501\(98\)00013-3](https://doi.org/10.1016/S0019-8501(98)00013-3)
- Esmer, S., Duru, O. (2017). Port Governance in Turkey: The Age of the Global Terminal Operators. *Research in Transportation Business & Management*, 22:214–223, <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2016.12.001>
- Faba-Perez, C., Guerrero-Bote, V. P., De Moya-Anegón, F. (2005). Self-Organizing Maps of Web Spaces Based on Formal Characteristics. *Information Processing and Management*, 41(2), 331–346, <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2003.10.007>
- Heldal, F., Sjøvold, E., Heldal, A. F. (2004). Success on The Internet – Optimizing Relationships Through the Corporate Site. *International Journal of Information Management*, 24(2), 115–129, <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2003.12.010>
- Huang, Z., Cappel, J. J. (2012). A Comparative Study of Web Site Usability Practices of Fortune 500 Versus INC. 500 Companies. *Information Systems Management*, 29(2), 112–122, <https://doi.org/10.1080/10580530.2012.661633>
- Hung, W., McQueen, R.J. (2004). Developing an Instrument for E-Commerce. Websites From the First-Time Buyer's Viewpoint. *Electronic Journal of Information Systems Evaluation*, 7(1): 31–42.
- Kamanlioglu, E., Emiroglu, D. İ. (2009). Qualitative Evaluation of Web Sites of Firms in Turkish Fishery Sector. *Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi*, 26(1), 65–72.
- Kavindra, K., Praveen, K. (2014). A New Model for Website Quality Evaluation: A Practical Approach. *International Journal of Research in Engineering & Technology*.
- Keller, K.L. (2009). Building Strong Brands in a Modern Marketing Communication Environment. *Journal of Marketing Communications*, 15 (2–3), 139–55.
- Kerin, R.A., Hartley S.W., Rudelius, W. (2015). *Marketing*. New York: McGraw-Hill Education
- Kesici, E., Nazlı, M., Turhan, G. (2017). Firma Konumlandırma Stratejisinin Web Sitesi İçeriği ile Uyumluluğu: Türkiye'de En Yüksek Ar&Ge Harcaması Yapan Firmalar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 664–686.
- Kiani, G.R. (1998). Marketing Opportunities in the Digital World. *Internet Research*, 8(2), 185–194, <https://doi.org/10.1108/10662249810211656>
- Kim, S., Stoel, L. (2004). Apparel Retailers: Website Quality Dimensions and Satisfaction. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 11(2), 109–117. [http://dx.doi.org/10.1016/S0969-6989\(03\)00010-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0969-6989(03)00010-9)
- Klaus, P., Nguyen, B. (2013). Exploring the Role of the Online Customer Experience in Firms' Multi-Channel Strategy: An Empirical Analysis of the Retail Banking Services Sector. *Journal of Strategic Marketing*, 21(5), 429–442, <https://doi.org/10.1080/0965254X.2013.801610>
- Koufaris, M. (2002). Applying the Technology Acceptance Model and Flow Theory to Online Consumer Behavior. *Information Systems Research*, 13(2), 205–223, URL: <https://www.jstor.org/stable/23011056>
- Kumar, N., Dadhich, R., Shastri, A. (2015). Quality Models for Web-based Application: A Comparative Study. *International Journal of Computer Applications*, 125(2), 25–32, <https://doi.org/10.5120/ijca2015905840>
- Lavie, T., Tractinsky, N. (2004). Assessing Dimensions of Perceived Visual Aesthetics of Web Sites. *International Journal of Human-Computer Studies*, 60(3), 269–298, <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2003.09.002>
- Law, R., Qi, S., Buhalis, D. (2010). Progress in Tourism Management: A Review of Website Evaluation in Tourism Research. *Tourism Management*, 31(3), 297–313, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.11.007>
- Lee, S., Koubek, R.J. (2010). Understanding User Preferences Based on Usability and Aesthetics Before and After Actual Use. *Interacting with Computers*, 22, 530–543. <https://doi.org/10.1016/j.intcom.2010.05.002>
- Liang, T. P., Lai, H. J. (2002). Effect of Store Design on Consumer Purchases: An Empirical Study of On-Line Bookstores. *Information &*

- Management*, 39(6), 431–444, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(01\)00129-X](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(01)00129-X)
- Lin, J.C.C., Lu, H. (2000). Towards an Understanding of the Behavioural Intention to Use a Website. *International Journal of Information Management*, 20, 197–208, [https://doi.org/10.1016/S0268-4012\(00\)00005-0](https://doi.org/10.1016/S0268-4012(00)00005-0)
- Liu, C., Arnett, P. K., Capella, M. L., Beatty, C. R. (1997). Web Sites of the Fortune 500 Companies: Facing Customers Through Home Pages. *Information and Management*, 31(6), 335-345, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(97\)00001-3](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(97)00001-3)
- Liu, C., Arnett, K. P., Litecky, C. (2000). Design Quality of Websites for Electronic Commerce: Fortune 1000 Webmasters' Evaluations. *Electronic Markets*, 10(2), 120-129, <https://doi.org/10.1080/10196780050138173>
- Loiacono, E. T., Romano Jr., N. C., McCoy, S. (2009). The State of Corporate Website Accessibility. *Communications of the ACM*, 52(9), 128-132, <https://doi.org/10.1145/1562164.1562197>
- Lowry, P. B., Vance, A., Moody, G. Beckman, B., Read, A. (2008). Explaining and Predicting the Impact of Branding Alliances and Web Site Quality on Initial Consumer Trust of E-Commerce Web Sites. *Journal of Management Information Systems*, 24(4), 199-224, <https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222240408>
- Manzari, L., Trinidad-Christensen, J. (2013). User-Centered Design of A Web Site for Library and Information Science Students: Heuristic Evaluation and Usability Testing. *Information Technology and Libraries*, 25(3), 163-169, <https://doi.org/10.6017/ital.v25i3.3348>
- Maynard, M., Tian, Y. (2004). Between Global and Glocal: Content Analysis of the Chinese Web sites of the 100 Top Global Brands. *Public Relations Review*, 30(3), 285-29.
- McCall, J., Richards, P., Walters, G. (1977). *Factors in software quality. volume i. concepts and definitions of software quality*. Technical report, DTIC Document.
- Mich, L., Franch, M., Gaio, L. (2003). Evaluating and Designing the Quality of Web Sites. *IEEE Multimedia*, 10(1), 34-43, <https://doi.org/10.1109/MMUL.2003.1167920>
- Murati, M. (2013). The Role of Marketing in Competitive Environment of the Seaports. The 1st International Conference on Research and Education – Challenges Towards the Future (ICRA2013). Albania.
- Notteboom, T., Parola, F., Satta, G., Penco, L. (2015). Disclosure as a Tool in Stakeholder Relations Management: A Longitudinal Study on the Port of Rotterdam. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 18(3), 228-250, <https://doi.org/10.1080/13675567.2015.1027149>
- Okazaki, S. (2004). Do Multinationals Standardise or Localise? The Cross-Cultural Dimensionality of Product-Based Web Sites. *Internet Research*, 14(1), 81-94, <https://doi.org/10.1108/10662240410516336>
- Olivier, D. (2005). Private Entry and Emerging Partnerships in the Container Terminal Industry: Evidence from Asia. *Maritime Economics and Logistics*, 7(2), 87-115, <https://doi.org/10.1057/palgrave.mel.9100131>
- Olson, E.L., Widing, R.E. (2002). Are Interactive Decision Aids Better than Passive Decision Aids? A Comparison with Implications for Information Providers on the Internet. *Journal of Interactive Marketing*, 16(2), 22–33, <https://doi.org/10.1002/dir.10007>
- Palmer J.W.(2002). Website Usability, Design, and Performance Metrics. *Information Systems Research*, 13(2), 151–167, <https://doi.org/10.1287/isre.13.2.151.88>
- Pando J., Araujo, A., Maqueda, F.J. (2005). Marketing Management at the World's Major Ports. *Maritime Policy & Management*, 32(2), 67-87, <https://doi.org/10.1080/03088830500097414>
- Park, Y.A., Gretzel, U. (2007). Success Factors for Destination Marketing Web Sites: A Qualitative Meta-Analysis. *Journal of Travel Research*, 46(1), 46–63, <https://doi.org/10.1177/0047287507302381>
- Parola, F., Pallis, A.A., Risitano, M., Ferretti, M. (2018). Marketing Strategies for Port Authorities: A Multi-Dimensional Theorization. *Transportation Research Part A*, 111, 199–212.
- Parola, F., Satta, G., Penco, L., Profumo, G.(2013). Emerging Port Authority Communication Strategies: Assessing the Determinants of Disclosure in the Annual Report. *Research in Transportation Business & Management*, 8, 134–147, <https://doi.org/10.1016/j.rtbm.2013.04.005>
- Peters, H. J. F. (2001). Developments in Global Seatrade and Container Shipping Markets: Their Effects on the Port Industry and Private Sector Involvement. *International Journal of Maritime Economics*, 3(1), 3–26, <https://doi.org/10.1057/palgrave.ijm>
- Pflughoeft, K.A., Ramamurthy, K., Soofi, E.S., Yasai-Ardekani, M. and Zahedi, F. (2003). Multiple Conceptualizations of Small Business Web Use and Benefit. *Decision Sciences*, 34(3), 467–512.
- Ranganathan, C., Ganapathy S.(2002). Key Dimensions of Business to- Consumer Websites. *Information & Management*, 39, 457–465, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(01\)00112-4](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(01)00112-4)
- Robbins, S.S., Stylianou, A.C. (2003). Global Corporate Websites: An Empirical Investigation of Content and Design. *Information and Management*, 40(3), 205– 212, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(02\)00002-2](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(02)00002-2)
- Rondović, B. Cerović, J. Duricković, T. Melović, B. (2017). The Importance of Observing the Difference in Website Evaluations Obtained from Different Perspectives. *International Journal for Quality Research*, 11(2), 419–436.
- Shawgi, E., Noureldien, N.A. (2015). Usability Measurement Model (UMM): A New Model for Measuring Websites Usability. *International Journal of Information Science*, 5(1), 5–13.
- Signore, O. (2005). A Comprehensive Model for Web sites Quality. Distanto, D. (Ed.). *Proceedings of Seventh IEEE International Symposium on Website Evolution (WSE 2005) içinde* (ss. 30–36). Los Alamitos, CA: IEEE.
- Stevenson, J.S., Bruner, G.C., Kumar, A. (2000). Webpage Background and Viewer Attitudes. *Journal of Advertising Research*, 40(1), 29–34, <https://doi.org/10.2501/JAR-40-1-2-29-34>
- Stopford, M. (2009). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- TCDD (2018). *Limanlar*. URL. <http://www.tcdd.gov.tr/content/68>
- TURKLİM (2017). *Yük Bilgileri*. URL. <http://www.turklim.org/yuk-bilgileri/>
- UNCTAD, (1995), *Marketing Promotion Tools for Ports*. Report by the UNCTAD secretariat.
- Van Iwaarden, J., Van der Wiele, T., Ball, L., Millen, R. (2003). Applying SERVQUAL to Web Sites: An Exploratory Study. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 20(8), 919-935 <https://doi.org/10.1108/02656710310493634>

- Virtsonis, N. Harridge- March, S. (2008). Website Elements in B2B Online Communications: A Case from the UK Print Industry. *Marketing Intelligence & Planning*, 26(7),699-718, <https://doi.org/10.1108/02634500810916672>
- Woo, S. H., Pettit, S. J., Kwak, D. W., Beresford, A. K. (2011). Seaport Research: A Structured Literature Review on Methodological Issues Since the 1980s. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 45(7),667- 685, <https://doi.org/10.1016/j.tra.2011.04.014>
- Yeung, W. L., Lu, M. T. (2004). Functional Characteristics of Commercial Web Sites: A Longitudinal Study in Hong Kong. *Information & Management*, 41(3), 483–495, [https://doi.org/10.1016/S0378-7206\(03\)00086-7](https://doi.org/10.1016/S0378-7206(03)00086-7)
- Youngblood, N. (2013). Integrating Usability and Accessibility into the Attractive Media and Communication Curriculum. *Global media journal: American edition*, 1-37, ISSN: 1550-7521

Özet

Limanlar, günümüz tedarik zincirlerinin önemli bir bileşeni olarak görülmektedirler. Gerek hammadde özelliği taşıyan yüklerin gerekse de değerli ve bitmiş ürünlerin yer değiştirdiği ve belirli ölçüde değer kazandığı düğüm noktaları olarak görev yapmaktadırlar. Birçok kullanıcıya hizmet veren liman organizasyonları oldukça güçlü rekabetçi baskını var olduğu bir iş çevresinde yer almaktadırlar. Bu noktada, verdikleri hizmetin kalitesine ek olarak hitap ettikleri müşterileri ve diğer paydaşlarıyla nasıl bir pazarlama iletişimi faaliyeti sürdürdükleri de oldukça önemlidir. Limanlar ile ilgili yazın taraması yapıldığında özellikle liman pazarlaması çalışmalarına oldukça kısıtlı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Liman pazarlaması çalışmaları içerisinde de pazarlama iletişiminin diğer alanlara göre daha az çalışıldığı ortaya konulmaktadır. Limanlardaki pazarlama iletişiminin ana bileşenleri pazarlama yazınından da hareketle, reklam, halkla ilişkiler, kişisel satış, satış promosyon olarak belirtilebilir. Tüm belirtilen bileşenlere yönelik belirli ölçüde bilgilendirme faaliyetlerinin gerek sosyal medya platformları gerekse de limanların web siteleri aracılığıyla gerçekleştirilmesi söz konusu olabilmektedir. Uyarlanabilir ve bilgilendirici içerikleriyle birçok kullanıcıya ulaşmadaki önemi sebebiyle web siteleri, limanların pazarlama iletişim aktivitelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, bu noktadan hareketle, Türkiye'deki konteyner limanlarının web sitelerinin iletişim kalitesini içerik analizi ile değerlendirmeyi hedeflemektedir. Her ne kadar limanların sosyal medya platformları ile ilgili az da olsa çalışma bulunsun da, ticari limanların web siteleri ile ilgili detaylı bir inceleme gerçekleştiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, Türkiye'deki konteyner limanlarının web sitelerinin özelliklerini belirli boyutlar çerçevesinde incelemiştir. Ayrıca en fazla konteyner elleçlemesi yapan limanlara yönelik de çıkarımlar da bulunulmuştur. Çalışmanın ana çerçevesi Mich vd. (2003)'ün önermiş olduğu web sitesi iletişim kalitesi modeli örnek alınarak oluşturulmuştur. Bu modeldeki boyutların içerisinde yer alan özellikler, konteyner limanları temel alınarak değiştirilmiştir. Oluşturulan çerçeve limancılık ve pazarlama alanında çalışan iki akademisyenin görüşleri ve önerileri alınarak son haline getirilmiştir. Limanların web sitelerinin değerlendirme sürecini takiben, deniz taşımacılığı ve lojistiğinde uzman olan bir başka akademisyen, her bir liman için belirlenen 81 adet özelliğin değerlendirmesini kontrol etmiştir ve böylece bulgulardaki objektiflik değerlendirilmiştir. Toplamda 81 adet özellik 26 konteyner limanı için tek tek değerlendirilerek çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Web sitesi iletişim kalitesi açısından genel puanlar dikkate alındığında, ilk on konteyner limanı olarak listelenen limanların çoğunun da yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Özel limanların, genel değerlendirme açısından değerlendirilmiş ve devlet limanlarından önemli ölçüde daha yüksek puan aldığı da vurgulanmıştır. İki devlet limanı olan İzmir Alsancak ve Haydarpaşa'nın değerlendirmede en düşük puanı aldığı görülmüştür. Bu limanların web siteleri, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'nın (TCDD) ana web sitesi altında sınıflandırılmıştır ve bu limanlara sadece tek bir web sayfası tahsis edilmiştir. Bu nedenle, Haydarpaşa ve İzmir Alsancak limanları, TCDD'nin ana web sitesinin standart yapısı nedeniyle aynı puanı almıştır. Özel ve ticarileştirilmiş limanların puanlarının devlet limanlarından daha yüksek olması, özel ve ticarileştirilmiş limanların ağırlıklı olarak yatırımlara önem vermesi, elleçleme miktarları ve pazar paylarını artırma çabaları ve dolayısıyla da pazarlama faaliyetlerinin bir bileşeni olan web sitelerinin kalitesini de arttırmayı beraberinde getirmektedir. İncelenen konteyner yirmi altı konteyner limanı için hesaplanan genel puanlar dikkate alındığında, Konum (% 32.7), Hizmet (% 38.8) ve İçerik (% 39.2) boyutlarının en düşük puanları elde ettiği görülmektedir. Bakım boyutunun toplam puanı diğer boyutlar içerisinde % 75'in üzerinde olan tek boyut olarak göze çarpmaktadır. Bunu Fizibilite, Kimlik ve Kullanılabilirlik takip etmektedir. Hizmet ve İçerik boyutları özel olarak ele alındığında, konteyner limanlarının kendi web sitelerinin içeriğine yeterince dikkat etmediği ve kullanıcıların web sitelerinde gezinmesini kolaylaştırıcı özelliklerle donatmadığı belirtilebilir. Her iki boyuttaki düşük puanlar, çalışmanın örneklemindeki limanların bu yöndeki eksikliklerini işaret etmektedir. Limanların sunduğu altyapı ve üstyapı ile birlikte sunulan hizmetlerin limanların hizmet kalitesinde önemli bir rol oynaması nedeniyle konteyner liman sektöründe özellikle pazarlama aktiviteleri açısından bu yöndeki eksikliklerin web siteleri özelinde giderilmesi gerekmektedir. Türk konteyner limanlarının web sitelerinin özelliklerini inceleyen ilk çalışma olarak bu araştırma, web sitelerinin iletişim kalitesi ile ilgili teorik altyapıyı desteklemekle birlikte, limancılık sektöründeki özellikle pazarlama alanında çalışan uygulayıcılara da web sitelerini geliştirmede önemli rol oynayabilecek öneriler sunmaktadır.

Appendix 1: Dimensions and Attributes of the Model

Dimension	Attribute	Explanation	Categorization
Identity			
I1	Port name in site URL	Does the website have port name in site URL?	Not exist (0) Exists as abbreviation (1) Exists as full port name (2)
I2	Corporation logo	Does the website have corporation logo?	Not exist (0) Exists in homepage (1) Exists also in other pages (2)
I3	Mission / vision statements	Does the website have mission and vision statements?	Not exist (0) Exist only one of them (1) Exist together (2)
I4	Tale/territory regarding the port	Does the website tell and communicate the port and the local area?	Not exist (0) Exist within this section (1) Exist as a separate section (2)
I5	Port history	Does the website have port history section?	Not exist (0) Exist as text (1) Exist as dynamic schema (2)
I6	Organization/organization chart	Does the website have a section regarding the organization chart?	Not exist (0) Exist as a list (1) Exist as schema (2)
I7	Messages from top management	Does the website have "messages from top management section"?	Not exist (0) Exist for a single manager (1) Exist for more than one manager (2)
Content			
C1	Photos of general view	Does the website have photos of general view of the port?	Not exist (0) Exist with low resolution (1) Exist with high resolution (2)
C2	Photos of infrastructure	Does the website have photos of infrastructure of the port?	Not exist (0) Exist with low resolution(1) Exist with high resolution (2)
C3	Photos of superstructure	Does the website have photos of superstructure of the port?	Not exist (0) Exist with low resolution(1) Exist with high resolution (2)
C4	Photos of handling equipment	Does the website have photos of handling equipment of the port?	Not exist (0) Exist with low resolution (1) Exist with high resolution (2)
C5	Information on services provided to ships	Does the website provide information on port services provided to ships?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C6	Information on services provided to cargoes	Does the website provide information on port services provided to cargoes?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C7	Information on port infrastructure (access channels, jetties, berths etc.)	Does the website provide information on port infrastructure (access channels, jetties, berths etc.)?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C8	Information on port superstructure (silos, offices, paving, sheds, warehouses etc.)	Does the website provide information on port superstructure (paving, sheds, warehouses etc.)?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C9	Information on port handling equipment	Does the website provide information on handling equipment?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C10	Information on port cargo handling statistics	Does the website provide information on port statistics?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C11	Information on hinterland connections (intermodality etc.)	Does the website provide information on hinterland connections?	Not exist (0) Attainable with one click in separate section (1) Available in main page (2)
C12	Information related to the shipping lines calling at ports	Does the website contain any information on shipping lines calling at port?	Not exist (0) Attainable with one click or in main page (1) Available in main page (2)
C13	Information about container port industry, issues related to port industry	Does the website provide information on container port industry?	Not exist (0) Exist but not updated (1) Exist (2)
C14	Innovation-related information	Does the website have section about innovations-new services?	Not exist (0) Exist within other sections (1) Exist as a separate section (2)

C15	Webcam	Does the website have a frequently updated webcam on the port?	Not exist (0) Exist but not updated (1) Exist and updated (2)
C16	Links	Does the website provide useful and easy reach links to other relevant sites?	Not exist (0) Exist but links are broken (1) Exist (2)
C17	Documents	Is it possible to download relevant documents (brochures, regulations etc.) from the website?	Not exist (0) Exist but not active(1) Exist (2)
C18	Images and multimedia	Does the website provide images and multimedia contents?	Not exist (0) Exist only one of them (1) Exist together (2)
C19	Certificates (quality certificates-ISO 9001, green port certificates etc.)	Does the website contain any information on certificates of port?	Not exist (0) Exist but documents are not attainable (1) Exist -documents are attainable (2)
C20	Information Related with Stakeholders	Does the website have information on stakeholders?	A separate section do not exist (0) Exist as a separate section for one stakeholder (1) Exist as a separate section for more than one stakeholder (2)
C21	Issues related to social sustainability (corporate social responsibility, gender issues, ethics etc.)	Does the website provide information on social aspects of sustainability issues of the port?	Not exist (0) No report exist but topics mentioned in site (1) Exist separate reports for each, or at least for one of them (2)
C22	Issues related to environmental sustainability	Does the website provide information on environmental aspects of sustainability issues of the port?	Not exist (0) Not exist as a separate section (1) Exist as a separate section (2)
C23	Financial information, annual reports	Does the website provide financial information regarding the port?	Not exist (0) Not exist as a separate section (1) Exist as a separate section (2)
C24	Procedures	Does the website provide information on procedures for Cargo and ship operations?	Not exist (0) Not exist as a separate section (1) Exist as a separate section (2)
C25	Container tracking	Does the website have a container tracking section?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
C26	Distance to other ports	Does the website show port's distance to other ports?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
C27	Port catalogue	Does the port have a specific port catalogue?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
Location			
L1	Intuitive domain name	Is the web site URL intuitive and easy to remember?	Not exist (0) Exist (1)
L2	Contact information of site designer	Is it easy to contact the website manager? Are contact data clear and easy to find?	Not exist (0) Exist (1)
	Social networks	Does the website link to social media account(s)?	
L3	Facebook		Not exist (0) Exist (1)
L4	Twitter		Not exist (0) Exist (1)
L5	LinkedIn		Not exist (0) Exist (1)
L6	Instagram		Not exist (0) Exist (1)
L7	Youtube		Not exist (0) Exist (1)
L8	Google Plus		Not exist (0) Exist (1)
L9	Interaction among users (community)	Can the website visitors interact with each other?	Not exist (0) Exist (1)
Service			
S1	Weather forecast	Does the website provide a reliable and visible marine forecast service?	Not exist (0) Exist but not real-time (1) Exist (2)
S2	Navigational support	Does the website provide navigational information for the ships?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
S3	Online customer portal (online platform dedicated to the container tracking, pricing, latest changes in the regulations etc.)	Does the website have online customer portal?	Not exist (0) Exist but not working (1) Exist and work (2)

S4	Maps	Does the website provide maps of the port?	Not exist (0) Exist but not updated (1) Exist and updated (2)
S5	News/announcements	Does the website have news/announcements section?	Not exist (0) Exist but not working (1) Exist and work (2)
S6	E-mail	Does the website have e-mail for users to contact?	Not exist (0) Only one mail address exist (1) Exist for more than one mail address (2)
S7	Newsletter	Is it possible to access newsletters?	Not exist (0) Exist but limited to information sharing (1) Exist and available as e-newsletter or publications (2)
S8	FAQs	Does the website have frequently asked questions section?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
S9	Human resources/employment opportunities	Does the website have human resources section?	Not Exist (0) Applications made by an external site (1) Website accepts application through its system, a specific database/form for job applications (2)
S10	Customer satisfaction questionnaire	Does the website have customer satisfaction questionnaire?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
S11	Online guest book/comment form	Is it possible to leave a comment in a guest book?	Not exist (0) Exist but not active (1) Exist (2)
Maintenance	Positive features		
M1	Site last update date	Are information updated? Is the last update date available?	Not exist (0) Exist (1)
M2	Site counter	Does website have site counter?	Not exist (0) Exist (1)
	Negative features		
M3	Loading problem of pages	Does the website have loading problems?	Not Exist (1) Exist (0)
M4	Broken link	Are there broken links in the website?	Not Exist (1) Exist (0)
M5	"Under construction" pages	Are there any "under construction" pages?	Not Exist (1) Exist (0)
M6	Correctness of the text	Are there any typos in the text?	Not Exist (1) Exist (0)
M7	Errors in hypertexts/icons/buttons	Are the any errors/typos in hypertexts and icons?	Not Exist (1) Exist (0)
M8	Errors in pictures/animations	Are the any errors/typos in pictures and animations?	Not Exist (1) Exist (0)
Usability	Positive features		
U1	Mobile version	Is a mobile version of the website available? OR is the PC version easy to surf with a smartphone or tablet?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U2	Search engine	Is a search function available?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U3	Site map / table of contents	Does the website have a site map or table of contents?	Not exist (0) Site map exists but not active(1) Site map exists and active (2)
U4	Language options	Are versions of website available in other languages rather than the local one?	Exist only in Turkish (0) Exist only in Turkish and English (1) Exist in more than one language (2)
U5	Return to home page link Back to the top of the page link	Are there buttons for returning to home page link or back to the top of page link?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U6	Go to next or previous page link	Are there buttons for going to next or previous page?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U7	Navigation bar in home page	Is there navigation bar in home page?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U8	Vertical / horizontal scrolling	Is it possible to scroll vertically and horizontally?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U9	Skip intro	Is there "skip intro" button?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
U10	Labels of photos	Are there labels of the photos?	Not exist (0) Exists in some photos (1)

			Exists in all photos (2)
U11	Title of pages	Does each page have a title?	Not exist (0) Exists in some pages (1) Exists in all pages (2)
U12	Navigation bar in page bottom	Is there navigation bar at the bottom of the page?	Not exist (0) Exists but do not work (1) Exists and works (2)
Feasibility	Positive features		
F1	Page hierarchy	Does the website have consistent page hierarchy?	Not exist (0) Exist (1)
F2	Resolution/browser information	Does website have resolution/browser information?	Not exist (0) Exist (1)
F3	Photo, flash animations etc.	Does website have photos and flash animations?	Not exist (0) Exist (1)
F4	Privacy and security statement	Is there any privacy and security statement?	Not exist (0) Exist (1)
F5	Download section	Is there download section at the website?	Not exist (0) Exist (1)
F6	Printing of pages available	Is it possible to print the pages?	Not exist (0) Exist (1)
F7	Saving of pages available	Is it possible to save the pages?	Not exist (0) Exist (1)

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), Kasım 2018
Ordu University Journal of Social Science Research, 8(3), November 2018

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew'un Karadeniz Seyahati ve Gözlemleri

US Ambassador Joseph C. Grew's Black Sea Trip and His Observations

Hakan GÜNGÖR¹

Geliş Tarihi: 29.09.2018 / Düzenleme Tarihi: 12.11.2018 / Kabul Tarihi: 12.11.2018

Özet

ABD Büyükelçisi Joseph C. Grew'un 15 Ağustos 1929'da Karadeniz sahil vilayetlerine yapmış olduğu seyahat ile Türkiye ve ABD arasında ticari ve ekonomi ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Grew İstanbul'a büyükelçi olarak atandıktan iki yıl sonra ve Türkiye ile ABD arasında bir ticaret anlaşmasının arifesinde Türk ekonomisinin potansiyelini anlamak için Karadeniz'e bir seyahat düzenledi. Gezi heyetinde ABD'li yetkililer dışında İngiliz büyükelçisi Sir George Clerk ve İngiliz Ticaret Sekreteri Colonel Harold Woods gibi mühim şahsiyetlerde vardı. Bu seyahat, yabancıların Türkiye'nin ve Anadolu'nun artan ehemmiyetine dikkat çekmesi açısından önem arz etmekteydi. Bu gezi ABD ve Türkiye arasında imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması'nda (Treaty Of Commerce and Navigation) önemli bir rol oynadı. Grew'un gezi sırasında tuttuğu günlüğü ve ABD Dışişlerine gönderdiği raporu temel alınarak hazırlanan bu çalışma, iki ülke arasındaki münasebette büyükelçinin ve Karadeniz'e düzenlemiş olduğu seyahatin rolü irdelemektedir. Bu Seyahat'in iki ülke arasında imzalanan ticaret antlaşması üzerinde önemli bir etkisi olmasıyla beraber, Karadeniz'in o günkü sosyal, ekonomik ve politik sorunlarını analiz etmemize yardımcı olacak gözlemlerin yapılması ve bunların büyükelçi Grew tarafından kaleme alınmış olması açısından da ehemmiyetli bir yer tutar.

Anahtar kelimeler: Joseph Grew, ABD, Türkiye, Karadeniz, Ticari Antlaşma

Abstract

U.S. Ambassador Joseph C. Grew's travel to the Black Sea region, which was held on August 15, 1929, played an important role in the development of commercial and economic relations of Turkey and the United States. Other than the U.S. officials, there were prominent figures such as British ambassador Sir George Clerk and British Trade Secretary Colonel Harold Woods in Black Sea trip. This trip was important in terms of drawing the attention of foreigners to Turkey's Anatolia. This trip took an important role in the signing of the Treaty of Commerce and Navigation between the U.S. and Turkey. This study, which is based on the diary that Grew kept during the trip and the report he sent to the State Department, examines American and Turkish relations and the importance of the ambassador's visit to the Black Sea region. This trip had a significant impact on the trade treaty signed between the two countries, and it is also important because it will help us to analyze the social, economic and political problems of that day in the Black Sea region.

Key Words: Joseph Grew, the US, Turkey, Black Sea, Trade Treaty

Giriş

1927'de Türkiye'nin ilk Amerikan büyükelçisi olarak atanan Joseph C. Grew, atandıktan yaklaşık iki yıl sonra Marmara dışındaki bölgelerin sosyal-ekonomik durumunu görmek için 15 Ağustos 1929'da Karadeniz bölgesine bir seyahat düzenledi. Gezi esnasında Grew bölgenin ticaret olanaklarını araştıracağından, bu seyahatin Türkiye ile ABD arasında ticarete teşvik edici bir rol oynayacağı düşünceyi Türk ve Amerikan kamuoyuna hâkimdi. Grew ve heyeti dışında İngiliz büyükelçisi ve diğer İstanbul'daki yabancı diplomatlarda Karadeniz gezisine katıldılar. Bu seyahate toplam on bir kişi katıldı, bunların içinde Amerika büyükelçisi Joseph C. Grew, İngiliz büyükelçisi Sir George Clerk ve İngiliz Ticaret Sekreteri Colonel Harold Woods gibi dış ilişkilerde etkili olan şahsiyetlerde vardı. Bir büyükelçinin böyle bir Anadolu turu yapması nadiren görülen bir durumdu. Grew'un bu seyahati, yabancıların dikkatini Türkiye'nin ve Anadolu'nun artan önemini çekmesi açısından önem arz etmekteydi. Grew'un günlüğü ve ABD Dışişlerine gönderdiği raporu temel alınarak hazırlanan bu çalışma iki ülke arasındaki münasebette büyükelçinin rolüne ve seyahatine odaklanmaktadır. Bu Seyahat Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında imzalanan ticaret antlaşması üzerindeki etkisinin yanı sıra, Karadeniz'in o günkü sorunlarını analiz etmemize yardımcı olacak gözlemlerin yapılması açısından da önem arz etmektedir.

Grew'un Karadeniz seyahati Türkiye ile ABD arasında 1 Ekim 1929'da imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması'nın (Treaty Of Commerce and Navigation) hemen öncesinde olması antlaşma üzerinde mühim bir rol oynadı (supplement:1931, 116-119). Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı Devleti'yle Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması'nı ilk defa 1830'da imzaladı (Armaoğlu:1991).² İki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen bu ticaret antlaşması neredeyse yüzyıl boyunca yürürlükte kaldı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndan doğan sorunlar ve Türkiye'de cumhuriyet rejiminin kurulmasının bir sonucu olarak, ABD'nin de dahil olduğu büyük güçler Türkiye'yle yeni anlaşmaları müzakere ettiler. ABD

¹ Dr. Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu, Türkiye.

E- Posta: hakangungor490@gmail.com

² Bu antlaşmanın detayları ve Osmanlı-ABD ilişkilerini Fahir Armaoğlu 1991 yılında yayınlamış olduğu çalışmasına ele almaktadır.

temsilcisi olarak Lozan Barış görüşmelerine katılan Mr. Grew Türk heyeti ile 6 Ağustos 1923'te Lozan'da bir anlaşma imzalamasına rağmen (FRUS:1923, 879-1252)³, ABD senatosu bu anlaşmayı Ocak 1927'de reddetti (Gordon:1932, 211-12). Fakat I. Dünya Savaşı sırasında bozulan diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması amacıyla ABD'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri (High Commissioner) olan Mark Lambert Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey arasında Şubat 1927'de geçici bir anlaşma (modus vivendi) imzalandı. Mr. Grew büyükelçi olarak atanınca, bu geçici anlaşma Şubat 1929'da Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması imzalanıncaya kadar uzatıldı (Grew: 1952, 798-9). 15-26 Ağustos 1929 tarihleri arasında Karadeniz bölgesine düzenlemiş oldukları geziden kısa bir süre sonra, 1 Eylül 1929 yılında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasında Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması imzalandı.

Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması 1929

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye Cumhuriyeti ticari ilişkilerini sürdürmek, geliştirmek ve bunun sınırlarını tanımlamak amacıyla Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması imzalamaya karar verdiler. Bu anlaşmada ABD'yi büyükelçi Joseph Grew temsil ederken Türkiye'yi Diyarbakır Milletvekili ve eski bakan Zekai Bey ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Menemenli Numan Bey temsil etti. Bu anlaşmanın önemi sadece Türkiye ile ABD arasındaki ticari ilişkileri resmîleştirmek değil, aynı zamanda Harbi Umumi sırasında bozulan ABD-Türkiye münasebetlerini yeniden tanzim etmek ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiyi tesis etmesinden de kaynaklanmaktadır. Çünkü bu anlaşmayla ABD Senatosu ilk defa Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan resmi bir anlaşmayı onayladı. Ayrıca bu antlaşmayla ABD gümrük ve deniz seferlerinde Türkiye'yi en ayrıcalıklı millet (the most favored nation treatment in customs and navigation) olarak kabul edip bu konuda imtiyaz verdi. Büyükelçi Grew, Türkiye'nin talep ettiği 'gümrük ve deniz seferlerinde en imtiyazlı millet' maddesini ABD Dışişleri Bakanı Henry L. Stimson'a kabul ettirmek için çok çabaladı ve bu konuda başarılı da oldu (supplement:1931, 116).

Türkiye'nin bu anlaşmayı imzalamak için çeşitli nedenleri vardı. Büyükelçi Grew Türkiye'nin bu anlaşmayı imzalamak istemesinin sebeplerini bir kaç madde ile sıraladı. Ona göre Türkiye, ABD ile kendi dengine ve hatta çok avantajlı bir ticaret anlaşması imzaladı. Çünkü Türkiye, ABD'den ithal ettiğinden daha fazla mal ihraç ediyordu. Bununla birlikte Türkiye ABD'nin sermaye ve şirketlerini ülkeye çekip, onların getirdiği sermaye ile kamu işlerini hızlandırmak ve avantaj elde etmek istiyordu. Bu antlaşma ticari kazanımların yanı sıra politik fayda da sağlayacaktı. ABD ile Türkiye arasında I. Dünya Savaşı sırasında çıkan gerilim ve 1923'te Lozan'da iki ülke heyeti arasında imzalanan antlaşmanın ABD Senatosu tarafından reddedilmesi gibi diplomatik çatışmalar bu antlaşmayla yerini siyasi bir müzakere ortamına bıraktı. Bu tür kazanımlar Türkiye'nin antlaşmayı imzalanmasında istekli olmasını sağladı (Grew: 1952, 798-9; Trask: 1971, 111). Grew'un belirttiği gibi, Türkiye bu antlaşmada ABD'ye göre daha çok kazanımlar elde etti. Fahir Armaoğlu Türk Dil Kurumu'nda verdiği bir konferansta antlaşmanın ABD'nin hoşuna gitmediğini dile getirdi (Armaoğlu: 1997), çünkü Lozan Barış görüşmeleri sırasında ABD temsilcilerinin Türkiye ile imzalamış oldukları ticaret antlaşmasıyla ABD daha çok avantaj ve imtiyaz elde etmesine rağmen, senato bu antlaşmayı reddetmişti. Hâlbuki 1929'daki antlaşmasında Türklerin lehine maddeler değiştirilmesine rağmen senato bu sefer onayladı.

1929 tarihli Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması Türk ve Amerikan ilişkilerini düzenleyen önemli bir dönüm noktasıydı. Ayrıca bu antlaşma Büyükelçi Grew için de büyük bir diplomatik başarı oldu, çünkü 1917'den beri ilk kez resmi bir antlaşma Türkiye ile ticari ilişkileri düzenledi. 1926'da geçici bir ticari anlaşma (modus vivendi) yapılmasına rağmen, böyle resmi bir anlaşma ile iki ülke arasındaki ticari ilişkiler güvenilir bir zemine oturmuş oldu. ABD ve Türkiye arasında hem ticari hem de diplomatik açıdan önemli bir anlaşma olan Ticaret ve Seyr-ü Sefain antlaşmasının öncesinde, Grew nezaretindeki heyetin Karadeniz'e yapmış olduğu seyahatin bu anlaşma üzerinde çok önemli etkisi oldu. Çünkü İzmir Vapuru ile Karadeniz gezisine çıkan Grew ve heyeti, bölgenin doğal ve yeraltı zenginliklerini tespit etmekle beraber burayı muhtemel bir pazar olarak da görmüşlerdir.

1920- 1929 yılları boyunca ABD ekonomisi hızla gelişti. Ülkenin toplam zenginliği bu yıllar arasında iki kattan fazla arttı ve bundan dolayı ABD tarihinde bu yıllar 'the Roaring Twenties' yani 'Kükreyen 1920'li Yıllar' olarak adlandırıldı (Streissguth: 2001). Fakat ABD ekonomisinin kükreyen ömrü fazla uzun olmadı ve yerini 29 Ekim 1929'da Siyah Salı (Black Tuesday) gününe bıraktı. Çünkü Wall Street borsası çöktü ve ABD 1929 Büyük Dünya Ekonomik Bunalımı ile tanıştı. Türk ve ABD heyetinin iki ay önce imzalamış oldukları Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması'nın önemi ve uygulanması Dünya Ekonomik Bunalımından dolayı kısmen gölgede kaldı. Ancak, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt başa geçtikten sonra 'Yeni Düzen' (New Deals) adıyla ekonomik reformlar başlattı ve 1940'li yıllarda ABD dünyanın en güçlü ülkeler arasına girdi (Leuchtenburg: 2009). Başkan Roosevelt dönemi ve II. Dünya Savaşı sırasındaki Türk ve ABD yakınlaşmasının zeminini oluşturan etkenlerden bir tanesi kuşkusuz ki Grew döneminde imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması oldu. Ticari ve siyasi anlamda Türk-ABD yakınlaşmasını pekiştiren bu gezinin incelenmesini iki kısım olarak ele alacağız. Çalışmanın ilk kısmında Grew'un sırayla ziyaret ettiği Karadeniz şehirlerinin o günkü ekonomik, sosyal ve kısmen politik durumunu aktaracağız. İkinci kısmında ise Karadeniz sahil vilayetlerini bir bütün olarak ele alıp, Grew'un raporlarında yazdıklarını Türk kaynakları ışığında inceleyeceğiz.

Karadeniz Seyahati

Karadeniz vilayetlerine seyahat edecek olan diplomatik heyet 15 Ağustos 1929 günü yola çıktı. Büyükelçi Grew yolculuğa başlamadan önce içişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Bey'e detaylı gezi programını gönderdi. Tevfik Rüşdü Bey bu heyetin uğrayacağı yerlerde iyi misafir edilmesi hususunda valiliklere telkinlerde bulunduğundan, Grew'un heyeti her gittiği şehirde çok iyi karşılandı. Mr. Grew Zonguldak, Samsun, Giresun, Trabzon ve Rize valilerinin göstermiş oldukları misafirperverlik

³ O dönemde Türkiye'de ABD'nin Yüksek Komiseri olarak görev yapan Amiral Mark L. Bristol'da Lozan'a ABD temsilci heyetinin bir üyesi olarak gitmişti.

ve kibarlık karşısında çok etkilendiğini dile getirdi (Grew: 1952, 717-20). İstanbul'dan İzmir Vapuru ile Karadeniz'e açıldıktan sonra heyetin ilk durağı Zonguldak oldu.

16 Ağustos günü Zonguldak'a varan büyükelçi Grew'un dikkatini çeken ilk şeylerden biri kömür şirketleri oldu. Mr. Grew, şehrin temel geçim kaynağı kömür olmasına rağmen, limanın bakımlı olmamasını oldukça garipsedi. Zonguldak'ın kara yolları elverişli olmamasından, yolcu ve sanayi taşımacılığı da büyük oranda deniz yolu üzerinden yapılıyordu (Grew: 1952, 717-18). Kısacası, deniz yolu şehir taşımacılığı ve ekonomisinin arter damarıydı. Buna rağmen limanların yeterli ehemmiyeti ve alakayı görmemesinin en büyük nedeni Türkiye'nin I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi hayati savaşları daha yeni atlattığı olmasındandır. Bu savaşlar sırasında Türkiye maddi ve manevi kaynaklarının büyük bir oranını cephelere aktardığından, ülkenin kamu çalışmalarında doğal olarak aksaklıklar meydana geldi. Çünkü I. Dünya Savaşı'ndan önce Karadeniz limanlarının bakımlı olduğu, ithalat ve ihracatın yapıldığı salnamelerde bahsedilmektedir. Örneğin, Yusuf Oğuzoğlu Karadeniz limanları hakkında yapmış olduğu çalışmada, bu limanlara 20. yüzyılda uğrayan yabancı gemilerin sayısını ve yapılan ithalat ve ihracat oranlarını vermektedir (Oğuzoğlu: 2015, 496-509). Bu verilerde limanların ticaret gemilerine ev sahipliği yaptığı ve gerekli teşkilat ve donanımına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zonguldak ziyareti sırasında Büyükelçi Grew kömür ihracat rakamlarıyla yakından ilgilendi.

Mr. Grew gezi sırasında Maden Genel Müdürü Mehmet Refik Bey ile de görüştü. Büyükelçi bu görüşmede Refik Bey'den 1928 ve 1929 yıllarına ait kömür ihracat verilerini aldı. Bu verilere göre 1928 yılı kömür ihracatı 1.200.000 tondur ve 1929 yılı için beklenti ise 1.500.000 tonun üzerindeydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında Zonguldak'taki en büyük kömür şirketi, Française d'Héraclée adında bir Fransız şirketi idi. Française d'Héraclée şirketi yıllık 700.000 ton kömür üretiyordu. Bu Fransız şirketi ile birlikte, Zonguldak'ta ayrıca bir İtalyan şirketi ve irili ufaklı bir kaç tane Türk şirketi daha vardı. Mr. Grew'un iddiasına göre Zonguldak'taki yabancı şirketler, özellikle Fransız şirketi, Türkler tarafından baskıya ve kötü muameleye maruz kalıyordu. ABD Büyükelçisi burada Fransız şirketini temsil eden Sir George ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede Sir George, Mr. Grew'a yabancı şirketlerin kar oranları artmaya başladıktan sonra Türk halkının onları düşman gibi görmeye başladığını ve yerel yöneticilerinde işlerine engel olmak için elinden gelen tüm zorlukları öne sürdüklerini dile getirdi (Grew: 1952, 717-19). Aslında halkın yabancılara ve özellikle Fransızlara karşı şüpheyle yaklaşması normaldi. Çünkü hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hem de Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransız Devleti ve şirketleri Zonguldak kömür ve madenlerini sömürdüler (Sarıkoç: 1991, 579-590). Hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu Fransızlar tarafından işgal edildi. Fransızlara karşı verilen bağımsızlık mücadelesi üzerinden henüz on yıl dahi geçmemişti. Halkın dolayısıyla yabancılara temkinli yaklaşması oldukça doğaldı. Fakat Sir George'un aksine, Mr. Grew yerel yöneticilerin yabancılara karşı kibar davrandığını aktardı. Nitekim Mr. Grew Zonguldak'ın güzelliğine ve oranın valisi olan Akın Bey'in misafirperverliğine hayran kaldığını günlüğünde aktardı (Grew: 1952, 717-19).

Grew ve ekibinin Zonguldak'tan sonraki durakları Sinop oldu. Gezi heyeti Sinop'un tarihi ve doğal güzelliğine hayran kalmasına rağmen, şehirde ekonomik canlılığın olmamasını garip karşıladı. Hatta Büyükelçi Grew günlüğünde Sinop'u ekonomik olarak ölü diye tasvir etti. Çünkü o dönemde şehirde önemli bir ticaret faaliyeti mevcut değildi, Sinop'taki tek fabrika Kibrit fabrikasıydı ve oda çürümeye terk edilmişti. Grew Sinop hakkında vermiş olduğu bilgiler şehrin tarihi ve doğal güzellikleri ile sınırlı kaldı. Sinop limanı ve ekonomisi hakkında ciddi bir şey kaleme almamıştı. Heyet, Sinop'ta yaptığı kısa bir geziden sonra Samsun'a varmak için yola çıktı (Grew: 1952, 717-20).

Samsun'un transit ticaret merkezi olması, özellikle Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Harput, Diyarbakır gibi Anadolu'nun iç bölgeleri ile ticari ilişkiler içinde olması ve 1836 yılından itibaren buharlı gemilerin İstanbul-Samsun-Trabzon güzergâhında seferler düzenlemesi şehri I. Dünya Savaşı yıllarına kadar bir ticaret kenti haline getirdi. Osmanlı, İngiliz, Avusturya, Fransız ve Rus buharlı gemileri Karadeniz'e düzenli seferler düzenleyerek bölgeyi ekonomik olarak canlandırdılar. Bölge ticari anlamda canlı olmasına rağmen, modern anlamda bir limana uzun bir süre kavuşamadı. Samsun'daki Fransız Konsolosluğu'nda görevli olan H. De Cortanze'nin 1903'te verdiği bilgilere göre fırtınalı zamanlarda yüklemeye ve boşaltma işlemleri için limanın uzaklarında demirlemiş gemilere yük götürüp getiren tekneler büyük kayıplar veriyordu (Yılmaz: 2013, 181-198). Bu zararların en aza indirgenmesi için büyük yük gemilerin yanaşabileceği modern bir liman gerekiyordu.

1904 yılından sonra ilk ciddi liman çalışması 1910 yılında Türkiye Milli Bankası tarafından başlatıldıysa da 1960'lı yıllara kadar Karadeniz sahil vilayetleri modern bir limana kavuşmadı. Samsun, Karadeniz'in ekonomik anlamda lokomotif durumunda olmasına rağmen, burada da kayıpları azaltmak için modern bir liman ve uzun bir dalgakıran yapımı Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmadı. Hâlbuki bir modern liman ve dalgakıran inşası şehrin iktisadi ve refah düzeyini artıracaktı. Özellikle, Samsun-Sivas demiryolu inşası tamamlandıktan sonra yukarıda saydığımız İç Anadolu şehirleri de bu ekonomik gelişmeden direkt faydalanacaktı (Topal: 2006, 327-8; Yılmaz: 2008, 580-594).

18 Ağustos 1929 sabahı Samsun'a varan gezi ekibi şehir hakkında önemli gözlemlerde bulundu. Samsun'un iktisadi hayatı hakkında gözlemler yapan heyetin aktardığına göre şehrin ekonomisi, diğer Karadeniz şehirlerine kıyaslan, ciddi bir gelişme göstermiştir. Büyükelçi Grew, Samsun'daki ticari hayat hakkında bilgi elde etmek için Gary Tütün Şirketi'nden sorumlu olan Randolph Currin, yerel Osmanlı Bank'a yöneticileri ve Amerikan Tütün Şirketleri yöneticileri ile görüştü. Samsun'un hem Türk hem de Amerikan şirketlerinin tütün havzası olduğunu dile getiren Grew, Sinop'un aksine Samsun'un modern görüntüsünün yanında canlı bir ticarete sahip olduğunu belirtti. Samsun hakkında belli fikirler edindikten sonra Grew ve ekibi Rize'ye gitmek üzere hareket ettiler (Grew: 1952, 721).

Grew'a göre Karadeniz'in en fakir kentlerinden biri Rize'ydı. Fakat şehir doğal güzelliği ile ziyaretçilerini adeta büyülüyordu. Rize Cumhuriyet'in erken döneminde ticari ve sanayi olarak gelişmiş bir şehir olmadığından, halkın büyük bir çoğunluğu Trabzon üzerinden geçimini sağlıyordu. Büyükelçi Grew'un aktardığına göre Rize kadınları ağır işlerde çalışıyor, erkekleri ise kahvede sigara, çay, kahve ve nargile içip oturuyordu. Tarım Bakanlığının Rize'de açmış olduğu fidanlık bahçesini ziyaret eden Grew, burada ormanlık alanların korunması ve geliştirilmesinin yansırı verimliliğin artırılması amacıyla modern tarım yöntemlerinin yerel halka öğretildiğini gözlemledi. Rize'nin yeraltı kaynakları bakımından zengin olduğu bu dönemde de biliniyordu. Rize'nin bakır ve manganez zenginliğinden yararlanmak için devletin özel bir teşebbüsü yoktu.

Tabi yeraltı kaynaklarının çıkarılması için öncelikle sermaye ve kalifiye elemana yani uzmanlara ihtiyaç vardı. Türkiye kuruluş yıllarında bu birikimlere sahip olmadıktan, yeraltı madenlerini kullanamadı. Fakat tüm bu yeraltı ve yerüstü zenginlikler Grew ve heyetinin dikkatini çekti. Gezi heyeti Rize'yi gezip inceledikten sonra dönüş için hazırlıklarını yapmaya başladı. Dönüş yolunda uğradıkları ilk şehir Trabzon oldu (Grew: 1952, 721-23).

İngiliz Büyükelçi Sir Goerge ve Amerikan Büyükelçi Mr. Grew Trabzon'a vardktan kısa bir süre sonra Trabzon valisi ile görüştüler. Vali Trabzon ticaretinin I. Dünya Savaşı öncesi dönemden daha iyi olduğunu ve Erzurum üzerinden İran ile ticaretin arttığını iki büyükelçiye söylediye de, bunların doğru olmadığını şehirde ticaretin tamamen durduğu bilgisi başka bir resmi görevli tarafından heyete verildi. Grew'un ismini zikretmediği bu memurun aktardığına göre şeker, kibrit ve diğer mallar ihraç edilmeye kadar iade edilemeyen özel bir depozito gerektiriyordu, bu da ticareti büyük oranda baltalıyordu. İran'a transit ticaretin ciddi şekilde zarar gördüğü ve ticaretin çoğunun Rusya üzerinden yapıldığı bilgisi Grew ile paylaşıldı (Grew: 1952, 723-27). Vali ve memurun farklı görüşlerinin birçok sebebi vardı. Vali merkez hükümetini temsil ettiğinden daha çok teorik bilgiler paylaşıırken, memur ise fiziki uygulamayı göz önüne alarak değerlendirmeyi yapmıştır.

Mr Grew ve heyetinin Trabzon halkı ile görüşmeler gerçekleştirdi. Bu görüşmeler esnasında halk, Ankara hükümetini demiryollarına yaptığı yatırımlardan dolayı çok ciddi eleştirdi. Halk bu yatırımların sulama, tarım ve sanayiye yapılması gerektiğini söylüyordu (Grew: 1952, 723-27). Fakat halkın söylediklerinin aksine hükümetin demiryolu yapımına ehemmiyet vermesinin altında hem güvenlik hem de ekonomik sebepler vardı. Türkiye'nin batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine asker ve hammadde aktarmak mevsim şartlarına bağlı olarak bazen aylar alabiliyordu, ama yapılan demiryolları sayesinde hem askeri birliklere hızlı hareket kabiliyeti kazandırıldı hem de nakliyat işi ucuzla getirilip teslimatı hızlandırıldı. Heyet Trabzon'un sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi elde ettikten sonra şehirdeki tarihi kiliseler, camiler ve yapıları gezip buradan ayrıldılar ve 26 Ağustos günü boğazdan tekrar İstanbul'a geldiler. 15 Ağustos 1929'da başlayan Karadeniz gezisi onbir gün sonra 26 Ağustos günü İzmir Vapurunun İstanbul boğazından geçmesi ile son buldu. ABD heyeti üzerinde ciddi etki bırakan bu gezinin raporu ise gezi bittikten onbir gün sonra Grew tarafından ABD Dışişleri Bakanlığına sunuldu.

Grew'un Karadeniz Raporu

Büyükelçi Grew İstanbul'a vardktan sonra Karadeniz seyahatini bir rapor halinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na 6 Eylül 1929 tarihinde sundu. Büyükelçi Karadeniz'in ekonomik, sosyal ve politik hayatı hakkında detaylı bilgiler verdiği bu rapor, Eylül 1929 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Henry Lewis Stimson'a ulaştı. Karadeniz'in güzelliğine, tarihine, zenginliğine ve bereketliliğine hayran kalan Mr. Grew, raporunun girişinde Türkiye hakkında şu ifadeleri yazıyordu, "Tarihsel zenginlikleri, doğal güzellikleri, bereketli toprakları, tarlaları, meyve bahçeleri, ormanları, madenleri ile zengin bu görkemli ülke, eğer doğru bir şekilde geliştirilirse Türkiye Cumhuriyeti gerçek bir hazine haline gelebilir" (Grew: 1929, rapor). Ancak Karadeniz o dönemde canlı bir ekonomik pazara sahip değildi. Zonguldak'tan gelen sınırlı kömür üretimi, Samsun'dan gelen tütün, Giresun ve Trabzon'dan gelen fındık her ne kadar bölgenin geçim kaynağı olduysa da, Türkiye bu ürünler için ne ülke içinde nede ülke dışında ciddi bir pazar oluşturamadı. Zaten yukarıda bahsettiğim şehirler dışında, Karadeniz sahil kentleri ekonomik açıdan o dönemde kısmi olarak durağandı.

Ekonomi

Mr. Grew Karadeniz'deki bu ekonomik durgunluğun sebeplerini raporunda detaylı olarak yazdı. O dönemde ekonomik durgunluğun kaynağı olarak gördüğü bazı sebepler günümüzde de bölgenin kanayan yarası olmaya devam ediyor. Büyükelçi Grew'a göre ekonomik sıkıntının birçok nedeni vardı. Bunlardan bir tanesi nüfusun bölgeye dağılık yerleşmesi ve halkın üretmiyor olmasıydı. Yoğun yerleşimin olmadığı bu coğrafyanın nüfusu günümüzde dahi şehir merkezleri dışında kalan bölgelerde, yani kırsal kesimlerde, coğrafi şartların uygun olmamasından dolayı hala dağılık yerleşime büyük oranda devam etmektedir. Büyükelçinin sıraladığı diğer bir neden ise devletin ciddi anlamda bu bölgede sanayileşmeye öncülük etmediğiydi. Ayrıca yerel halkın ürettiği ürünlerin hızlı bir şekilde vergilendirilmesi bölge ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki oluşturuyordu (Grew: 1929, rapor).

1920'lerdeki Karadeniz vilayetlerinin en büyük ekonomik sorunlarının başında yetersiz altyapı ve ihracat pazarının oluşmamasıydı. Bölge dünya pazarına ürün yetiştirecek kapasiteye sahip olmasına rağmen, sınırlı üretim yapıyordu. Karadeniz halkı ihracat konusunda yeterli iletişimi sağlayamadığı ve dünya pazarına açılmadığı için sadece kendisine yetebilecek kadar ürün yetiştiriyordu, hatta fazla üretim gereksiz görülüyordu. Büyükelçi Grew'un raporuna göre yabancı yatırımcıların girmiş olduğu Zonguldak, Samsun ve kısmen Giresun'da durum biraz daha farklıydı. Bu şehirlerdeki halk biraz daha fazla çalışıyordu, çünkü fazla üretilen kömür, tütün ve fındığın alıcısı vardı ve halk ürün fazlasını hemen nakit paraya çevirebiliyordu. Bu şehirlerdeki halk sanayi ve ticaretin gelişimine doğrudan çalışarak, insan gücüyle katkı sağlıyordu. Grew'un gözlemlerine göre halkın bu çabası bile devlet tarafından desteklenmiyordu. Hükümet politikasını eleştiren büyükelçi raporunda şu ifadeleri yazdı: "küçük bir maliyetle hükümet tarafından böcek ve parazitlerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir çalışma, birkaç yıl içinde halkın gelirini muhtemelen iki katına çıkaracaktır; ama böyle bir adım atılmadı. Giresun'da bu yıl fındık üretimi çok düşük oldu. Üretim Allah'a ve hava durumuna bırakılmış, fakat bilimsel metot ve ciddi bir bakım ile zarar minimize edilebilirdi" (Grew: 1929, rapor). Hükümet erken Cumhuriyet döneminde bazı tarım politikaları uygulayarak verimliliği artırmaya çalıştıysa da Karadeniz'de bu politikaların etkisi hemen his edilmedi (Tarım Bakanlığı: 2014, rapor).⁴

⁴ 1925 yılında Aşar Vergisinin kaldırılması ile Cumhuriyetin tarım politikası heyecan uyandırdı ise de fındığa getirmiş olduğu % 8'lik vergi mükellefiyeti yüzünden bu heyecanın Karadeniz'de fazla uzun olmadı. Fakat 1927 yılında çıkarılan 6207 sayılı hükümet kararnamesi ile fındık fidanlarının ihracatı yasaklanması, 1930 yılında İş Limitet Şirketi kuruluşu ve 1931 yılında fındık ticaretine başlanması ve 10 Ekim 1935'te Ankara'da Birinci Ulusal Fındık Kongresi toplanması gibi atımların 1930'lu yıllardan sonra fındık üretim ve pazarına önemli katkılar sağladı.

Cumhuriyet dönemi tarım politikasını eleştiren Grew, hükümetin madenler konusundaki politikasını da ciddi anlamda tenkit ediyordu. Grew'a göre Hükümet kömür üretimine yardımcı olmuyor, hatta yabancı şirketlerin ihracatına dahi engel olmaya çalışıyordu. Ona göre, o dönemde Zonguldak kömür madenlerinde en büyük işletme payı Fransız şirketlerinindi. Grew raporunda Fransız Konsolosu ve kendisi arasındaki bir görüşmeyi de aktardı. Bu görüşmede Fransız Konsolosunun Grew'a aktardığına göre Zonguldak'ta ki Fransız şirketleri kâr etmeye başlar başlamaz Türk Hükümeti bunlara şüpheyle yaklaştı ve şirketin işlerini engellemeye başladı (Grew: 1929, rapor). ABD Büyükelçisine göre Karadeniz'in ekonomik gelişimini engelleyen başka bir etken ise yıllardan beri bölgenin sarp dağlarına yerleşmiş ve sürekli halkı yağmalayan eşkiya gruplarıdır. Grew'a göre bu sebepler bir bütün olarak 1920'lerin son çeyreğine kadar Karadeniz bölgesinin içe kapalı, durağan ve yetersiz bir ekonomik yapıya sahip olmasına neden oldu.

Büyükelçi bölgede gözle görülür bir gelişmenin sadece Samsun'da olduğunu, bununla yabancı tütün şirketleri ve Samsun valisinin özel gayretleri ile mümkün olduğunu raporunda yazdı. Karadeniz bölgesinde ekonomik refah düzeyi iyi olan şehirlerin başında Samsun geliyordu. Grew raporunda Samsun'da ekonomik faaliyet yürüten yabancı tütün şirketleri hakkında da bilgi veriyordu. Samsun'da ikamet eden başlıca yabancı tütün şirketleri Gary Tütün Şirketi, Alston Tütün Şirketi ve Amerikan Tütün Şirketi'ydiler. Grew'a göre bu şirketlerin satın alma ve sevkiyat işlemlerini buradan yapması, yeni Samsun-Sivas demiryolunun kademeli olarak açılması ve Vali Kazım Paşa'nın yeteneği ve enerjisi nedeniyle şehirde başarılı bir iş ortamı oluşturuldu (Grew: 1929, rapor). Yabancı tütün fabrikaları hem istihdama katkı sağlamaları hem de ihracat yapmaları bölgenin önemli ekonomik ayağını teşkil ediyorlardı.

Mr. Grew Karadeniz'in zengin yeraltı kaynakları ile yakından ilgilendiğinden bölgedeki madenler hakkında detaylı malumat topladı. Büyükelçi yaptığı araştırmalar neticesinde bölgenin manganez ve bakır madenleri açısından çok zengin olduğunu, Giresun'dan Rize'ye kadar keşfedilmemiş zengin manganez ve bakır rezervlerinin olduğunu raporunda yazdı. Ayrıca Grew raporunda, geçmişte buralarda İngiliz yatırımcıların manganez madenciliğini kârsız olarak geliştirmeye çalıştıklarını aktarıyordu (MTA: 2010, rapor).⁵ Ancak ciddi girişimciler, büyük sermaye ve gelişmiş teknoloji olmadan bölgedeki yeraltı rezervlerin gerçek miktarını o dönemde belirlemek neredeyse imkânsızdı. I. Dünya Savaşından çıkmış ve yeni bir rejimi benimsemiş olan Türkiye, bu madenleri tespit edip işleyecek sermaye ve teknolojiye sahip değildi. Büyükelçiye göre Karadeniz maden zenginliğinin yanı sıra, iklim zenginliğine de sahipti.

Karadeniz iklimi tropikal ürünler yetiştirmeye oldukça elverişliydi. Grew raporunda tropikal ürünler olan portakal ve mandalınanın Rize'nin hemen hemen her yerinde yetiştiğini, doğru tarım yöntemleri ve oluşturulacak ciddi bir pazar ile bu ürünler bölgenin geçim kaynağı olacağını yazdı. Fakat bu tropikal ürünlerin kalitesi düşüktü. Ürünler büyük olmalarına rağmen, buruşuk olduklarından ve yeteri kadar sulu olmadıklarından kendilerine geniş bir pazar bulamıyor ve halka ciddi bir ekonomik kazanç sağlamıyordu. Grew'a göre bilimsel çalışma ile meyve mahsulü ve endüstrisi büyük ölçüde geliştirilebilirdi. Bunun ile birlikte endüstriyel gelişimin en önemli ayaklarından olan ulaşım ve iletişim sorunu çözülmüş olması gerekirdi. Ona göre Karadeniz'de yerleşimin dağınıklığı ve ekonomik durağanlığın temel sebeplerinden birisi ulaşımı ve Türkiye'nin kalkınması için demiryolu ulaşımının hemen yapılması gerekiyordu (Grew: 1929, rapor). Nitekim o dönemlerde Atatürk'te durumun fakındaydı ve eleştirilere maruz kalmasına rağmen demiryolu yapımı ile ilgili çalışmalara hız verdi.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren ana unsurlardan biri ulaşımın olmasıdır. Yeni kurulan hükümet sınırlı bir bütçesi olmasına rağmen, 1923 yılından hemen sonra hareket geçip karayolu ve demiryolu inşasına başladı. Atatürk "Demiryolları; bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir meşaledir"(Atatürk: 1997, 416) demekle meselenin önemini tüm boyutları ile ortaya zaten koymuştu. Fakat 1929 yılında ülke genelinde toplam 5144 km. demiryolu işletilmesine rağmen, Karadeniz'de demiryolu işletmesi Samsun ile sınırlı kaldı (Çolak: 2013; Arslan: 2010).

Karadeniz'deki ticaret ve ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan ulaşımı yetersiz bulan Mr. Grew, Cumhuriyet rejiminin bölgedeki yatırımlarını hızlandırması gerektiğini ve bu tür teşebbüslerin bölgeyi ekonomik olarak kısa sürede canlandıracağını ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda yazdı. Büyükelçi, Zonguldak'ta limanları birbirine bağlayan demiryollarının olmaması ve Samsun'u önemli bir tarım havzası ve sebze üretim merkezi olan Çarşamba'ya bağlayan kestirme bir demiryolunun eksikliği, ekonomik açıdan bir talihsizlik ve yetersizlik olarak değerlendirdi. O dönemde Karadeniz bölgesini İç Anadolu'ya bağlayan tek demiryolu Samsun'dan Zile'ye kadar giden demiryolu hattıydı. Mr. Grew'un aktardığı bilgiye göre iki yıl içinde yani 1931 yılına kadar bu hat Sivas'a kadar uzanacaktı. Başka bir demiryolu projesi ise Zonguldak kömür madenlerine yakın bir bölge olan Filyos'tan başlayıp, Ankara'ya kadar uzanan bir hattı. Ancak bu hattın yapımı henüz başlamış ve ciddi bir mesafe kaydedilmemişti. Grew'un aktardığına göre 1929 Ağustos ayına kadar bu hatta sadece yedi kilometre ray döşenmişti. Karadeniz'de demiryolu eksikliği ile birlikte karayolu ulaşımında da problemler vardı (Grew: 1929, rapor). Ülke genelinde aynı veya nakdi sıkıntılardan dolayı yol yapım çalışmaları meşakkatli bir iş halini aldı. Karadeniz bu sıkıntıyı yaşayan bölgelerden biriydi (Çolak: 2013, 347-8).⁶

1929 yılındaki mevcut Karadeniz yolları bakımsız ve bazı yerlerde kullanılmaz durumdaydı. Mr. Grew'un aktardığına göre bu yollarda hiçbir tamir ve tadilat yapılmıyordu. Örneğin Kastamonu'nun İnebolu ilçesinden iç kesime giden yolda hiçbir tamir yapılmamıştı. Büyükelçi'nin raporunda Rize, Trabzon ve Giresun'u birbirine bağlayan sahil yolu aşırı yağmurun yol açmış olduğu sel ve toprak kaymasından dolayı bozuk olduğu, köprülerin yıkıldığı ve kullanılmaz olduğunu bilgisi vardı. Bu raporda Giresun-Sivas-Malatya'yı birbirine bağlayan yolun büyük bir kısmının yıkıldığı ve tamamen kullanılamaz halde

⁵ Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nün (MTA) , Doğu Karadeniz Bölgesi'ne ait belirlemiş olduğu maden yataklarına baktığımızda bölgenin yeraltı madenleri açısından çok zengin olduğunu görüyoruz. Örneğin MTA'nın raporuna göre Giresun ili bile tek başına Bakır, Kurşun, Çinko, Demir, Uranyum gibi birçok değerli madeni barındırıyor.

⁶ Türk Hükümeti henüz Milli Mücadele döneminde karayolları eksikliğini fark etti ve bu konuda adımlar atıp tedbirler almaya çalıştı. İlk olarak yol işleri 21 Şubat 1921 tarih ve 102 sayılı Tarik-i Bedel-i Nakdisi Kanunu ile ele alındı. Bu kanunla beraber yol işlerinde çalışmalara başlandı. Sonraki yıllarda bu kanun yeterli olmadı ve 19 Ocak 1925 tarihli ve 5542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun kabulü ile halkın fiziki olarak yol yapım ve inşasına katılımı sağlandı. Böylece yol yapımına başlanıldı ise de, bu kanun uzun ömürlü olmadı ve 1927 yılında yol yapım ve bakım çalışmaları vilayetlere bırakıldı.

olduğu yazıyordu. Büyükelçi, sadece 1912 yılında Fransız Şirketi tarafından yapılan ve 1915 Rus işgali sırasında geliştirilen Trabzon, Erzurum, Ermenistan ve İran'ı birbirine bağlayan otoyolun düzenli işlediğini ve hasarsız olduğunu aktardı (Grew: 1929, rapor). Karadeniz bölgesinde yetersiz demiryolu ve karayolu ulaşımının yerini denizyolu taşımacılığı alması beklenirken, 1920'lerde Karadeniz vilayetlerinin birçoğunda kullanılabilir düzenli işleyen limanlar yoktu.

İstanbul Boğazından Rize'ye kadar olan hemen hemen tüm Karadeniz kıyı şehirleri cumhuriyetin ilk yıllarında düzenli işleyen limanlardan yoksundu (Köse: 2013, 103-108).⁷ Karadeniz'in kışları hırçın ve fırtınalı olması ve bölgede gelişmiş modern liman olmamasından gemiler haftalarca limana yanaşmak için açıkta bekliyordu. Grew'a göre bölgede demiryolu eksikliği ve karayolu elverişsizliğinden nakliyat ve ihracatın ana kapısı deniz yoluyla. Karadeniz'in dünya ticaretine açılan ana kapısı denizyolu olmasına rağmen, yeterli limanın olmaması Karadeniz'in gelişimini yavaşlattı, ticari faaliyetlerini durma noktasına getirdi ve kapalı bir ekonomik hayat yaşamasına neden oldu. Büyükelçi'nin raporuna göre, ağırlıklı olarak Fransız ve İtalyan gemileri Karadeniz'in sınırlı ithalat ve ihracat taşımacılığını yapmasına rağmen, zaman zaman Türk ve Amerikan gemileri de bölgenin taşımacılığında aktif rol alıyordu (Grew: 1929, rapor).

Büyükelçi Grew bu gezi esnasında Karadeniz sahil şehirlerinin zengin toprağını, yeraltı madenlerini, ticaret ve turizm potansiyelini gördü. Grew'a göre, bölgeye ekonomik canlılığın getirilmesi için demiryollarının inşası, karayolların tamir ve yapımı ve deniz taşımacılığının gelişimi için devletin buralara sermaye aktarması, altyapı çalışmalarını geliştirmesi gerekiyordu. Günümüzde dahi bölgenin birçok yerinde bu yatırımlar hala yapılmamıştır. Devlet ne kadar karayolları tadilat ve yapımında bölgeyi tatmin edici bir noktaya getirdiyse de, demiryolu yapımı hala Samsun'u geçmedi ve denizyolu taşımacılığında da istenilen düzeye ulaşılmadı. Grew raporunda Karadeniz ekonomik durumunun yanı sıra bölgedeki sosyal hayat hakkında da bilgiler verdi.

Sosyal Hayat

Atatürk'ün başlattığı sosyal reformların bazıları Karadeniz'de tepkiyle karşılandı. Halkın tepki gösterdiği bu reformların başında 1925 yılında kabul edilen Şapka Kanunu gelmekteydi. Bu yeni kanun ile cumhuriyet rejimi fes giymeyi yasaklamış ve yerine şapka giymeyi zorunlu hale getirmişti. Ancak Şapka Kanunu ülkenin birçok vilayetinde tepkiyle karşılandı. Çünkü Müslümanların dini sembolü haline gelen fes kaldırılmış yerine batının, yani Hıristiyan dünyasının, benimsemiş olduğu şapka getirilmişti. Halkın bir kısmı bu durumu İslamiyet'in ve Müslüman kültürünün yozlaştırılma çabası olarak görmüş ve büyük bir tepkiyle karşılamıştı (Atıf: 1924; Kılıç: 1995, 530-534; Güngör: 2017, 203-221).⁸ Şapka Kanunu Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Karadeniz bölgesinde de memnuniyetle karşılanmadı. Bölgenin birçok vilayetinde kanun ile ilgili hoşnutsuzluk söz konusu olmakla beraber, Rize halkı göstermiş olduğu tepkiyle daha çok ön plana çıktı. Bu durumun bölgedeki şahitliğini yapan Mr. Grew, kanunun 4 yıl önce ilan edilmesine rağmen, fes konusunun Karadeniz halkı tarafından 1929'da bile tartışıldığını gözlemledi.

Atatürk'ün başlatmış olduğu sosyal reformların tamamı bölgede tepkiyle karşılanmadı. Grew'un aktardığına göre Fes'in aksine, Latin Alfabesi kolay bir şekilde bölgede kabul gördü ve bunun nedeni okuma-yazması olmayan köylü halkın eski alfabeyle nazaran yenisini daha erken öğrenilebiliyor olmasıydı. Büyükelçi Grew Cumhuriyet'in din ve kadın konusunda getirmiş olduğu reformların coğrafyadaki etkisini neredeyse hiç görmediğini iddia etti. Ona göre Karadeniz halkı dini anlamda diğer bölgelere göre daha muhafazakardı ve bu konudaki gözlemlerini şu ifadelerle açıkladı, "Muhtemelen Türkiye'nin hiçbir yerinde dini fanatizm bu bölgedekinden daha çok yaygın değildir" (Grew: 1929, rapor). Gittiği vilayetlerde Karadeniz kadınlarının büyük bir çoğunluğunu tesettürlü olduğunu aktaran Grew, bölgenin iş yükünün kadınların omzunda olduğunu belirtti. Çünkü bölgede tarladaki ağır işleri kadınlar yaparken, erkekler sorumluluktan uzak kahvehane hayatı yaşıyordu. Grew raporunda cumhuriyet reformlarının getirmiş olduğu sosyal yükümlülükler bölgede his edilmediği ve herhangi bir ilerleme kaydedilmediğini yazdı.

Sonuç

Karadeniz bölgesi uluslararası ticaret bakımından değerlendirildiğinde sahip olduğu stratejik önemi ve ticari potansiyelini en çok Osmanlı Devleti'nin son döneminde kullandı. I. Dünya Savaşı sonrası bu bölge ekonomik olarak hemen canlanmadı. O yüzden Türkiye, Samsun gibi hem ulusal hem de uluslararası ticaret potansiyeli olan şehir ve limanları cumhuriyetin erken döneminde etkili bir şekilde kullanamadı. Grew'un raporunda belirttiği önemli hususların başında sahil vilayetlerin birçoğunda modern liman, karayolu ve kısmen demiryolu ihtiyacıydı. Devletin 1930'lu yıllara kadar bu altyapı çalışmalarını yapmaması, tarımda modern yöntemler kullanmaması ve kaynak sağlamamasından Karadeniz'de çok sınırlı bir üretim ve ihracat oldu. Karadeniz bir zamanlar Rusya, İran ve Avrupa ülkelerine ithalat-ihracat yapan bir ticaret gölü olmasına rağmen, bu bölgede 1930'lu yıllarda ekonomi ve ticari hayat durma noktasına geldi. Ancak Türkiye'nin buraya yatırım yapmamasının makul sebepleri vardı. Türkiye I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış, insan ve sermayesini büyük oranda bu savaşlarda kaybetmişti. Türkiye 1930'lu yıllardan sonra dünya pazarına yavaş yavaş açılmaya başladı. Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması bu açılımın ilk meyvelerindendi.

ABD Büyükelçisi Joseph Grew, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve diplomatik ilişkilerinin tesisinde önemli bir rol aldı. Grew'un özel gayret ve çabası ile imzalanan Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması, iki ülke arasındaki

⁷ Cumhuriyet döneminin aksine 19. Yüzyıl Osmanlı Döneminde Karadeniz bölgesi uluslararası ticarete bir gelişme yaşadı ve birçok Avrupa Devletinin gemilerinin uğrak yerleri arasında yer aldı.

⁸ Kanuna karşı duranların başında İstanbul Fatih Camisi imamı İskilipli Atıf Hoca gelmekteydi. İskilipli tepkilerini kaleme aldığı *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı eserini daha kanun çıkmadan 1924 yılında yazmıştır. Eser aynı yıl toplatılmasına rağmen, bazı nüshaları el altında Anadolu'ya dağıtıldı. Eserde Atıf Hoca İslam dinin hedef alındığını ve Şapka Kanununun Müslümanlara zarar vereceğini savunmuştur. Ankara İstiklal Mahkemeleri Zabıtları, Ahmed Nedim tarafından derlenmiş ve Ankara İstiklal Mahkemesi Zabıtları-1926 adıyla kitap halinde basılmıştır. Bu kaynakta Atıf Hoca'nın mahkeme savunması hakkında detaylı bilgi mevcuttur.

ticaret ve ekonomik ilişkilerin mihenk taşı oldu. Grew'un bu antlaşmada ısrarcı olmasının iki ana sebebi vardı. Birincisi Lozan Antlaşması'na ABD gözlemci heyetinin başkanı olarak katılan Grew, Türk heyeti ile Lozan'da Ticaret ve Seyr-ü Sefain Antlaşması imzaladı. Ancak ABD Senatosu siyasi nedenlerden bu antlaşmayı reddetti. Grew daha sonra Türkiye'ye Büyükelçi olarak atanınca, Türk Hükümeti nezdinde itibar elde etmek ve ciddiye alınmak için antlaşmayı tekrar gündeme getirdi. İkincisi ise iki devlet arasında görüşmeler devam ederken, Grew Karadeniz'e seyahat düzenledi ve İstanbul dışındaki bölgelerinde ticari potansiyelini gördü. Karadeniz bölgesinin hem doğal güzelliğini hem de ekonomik potansiyelini gören Grew, görüşülmekte olan ticaret antlaşmasının imzalanması hususunda ABD Dışişleri Bakanlığını ikna çabasını artırdı ve bunun her iki ülkenin menfaatine olacağı konusunda ısrarcı oldu. Grew uğradığı Karadeniz vilayetlerinin tamamında bölgenin tarım, yeraltı kaynakları ve ticaret hacmi hakkında malumatlar topladı ve ABD Dışişleri Bakanı Stimson'a gönderdiği raporunda da detaylı olarak yazdı. Grew Karadeniz bölgesinin altyapı çalışmasının tamamlanması halinde, Türkiye'nin çok zengin bir ülke olacağını belirtti.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1991). Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armaoğlu, F. (1997, Mart 27). Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri. Ankara, Türkiye: <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-38/ataturk-doneminde-turk-amerikan-iliskileri> [Erişim Tarihi, 18.09.2018].
- Arslan, M. (2010). Cumhuriyet Döneminde Demiryolları Sempozyumu. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atıf, İ. M. (1924). Frenk Mukallitliği ve Şapka. İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1997). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c:I-III. Ankara.
- Cevdet Yılmaz. (2008). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun Liman'ında Ulaşım ve Nakliyat. O. Köse içinde, İlkadımdan Cumhuriyete Milli Mücadele (s. 580-594.). Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayını.
- Çolak, F. (2013). Atatürk Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ulaşım Politikasına Genel Bir Bakış. Turkish Studies, 345-364.
- Gordon, L. J. (1932). American Relations with Turkey, 1830–1930: An Economic Interpretation. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Grew, J. C. (1952). Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years; 1904-1945, vol. II. Boston: Houghton, Mifflin.
- Grew, J. (September 6, 1929). To Secretary of State Stimson. Boston: Houghton, Mifflin.
- Gungor, H. (2017). Comparative Republican Religion: Eighteenth Century France and Twentieth Century Turkey. B. A. Johnson içinde, The French Revolution and Religion in Global Perspective: Freedom and Faith (s. 203-219). New York: Palgrave Macmillan.
- Köse, M. Z. (2013). XIX. Yüzyıl Ortalarında Samsun Limanı'nda İthalat ve İhracat. O. Köse içinde, Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik (Cilt I, s. 103-108). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kılıç, S. (1995). Şapka Meselesi ve Kılık Kıyafet İnkılabı. Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi, 530-534.
- Leuchtenburg, W. E. (2009). Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940. New York: Harper Perennial.
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü. (2010). Maden Tetkik Arama Enstitüsü: GİRESUN İLİ MADEN VE ENERJİ KAYNAKLARI. 10 16, 2018 tarihinde http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Giresun_Madenler.pdf adresinden alındı.
- Nedim, Ahmed (1993). Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Oğuzoğlu, Y. (2015). 20. Yüzyıla Giren Karadeniz Limanlarının Deniz Ticareti Bakımından İncelenmesi. OÜSBAD, 496-509.
- Sarıkoçuncu, A. (1991). Milli mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya'nın Faaliyetleri. Atatürk Yolu Dergisi, 7(2), 579-590.
- States, P. R. (1923). American Participation in the Lausanne Conference on Near Eastern Affairs. Washington D.C.: Department of State.
- Streissguth, T. (2001). The Roaring Twenties: An Eyewitness History. New York: Facts on File.
- (supplement), O. D. (Apr., 1931). Treaty of Commerce and Navigation Between the United States of America and the Turkish Republic. The American Journal of International Law, 116-119.
- T.C. Tarım Bakanlığı. (2014, 6 7). Fındık Araştırma Enstitüsü. 10 16, 2018 tarihinde <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/findik/Sayfalar/Detay.aspx?SayfalD=26> adresinden alındı
- Topal, C. (4-6 Mayıs 2006). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun Limanı. Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu (s. 327-331). Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi.
- Trask, R. R. (1971). The United States Response to Turkish Nationalism and Reform, 1914-1939. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Yılmaz, Ö. (2013). 20. Yüzyılın Başlarında Samsun Limanı: Fransız Konsolosu H. de Cotanze'nin Raporlarına Göre. O. Köse içinde, Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik, Cilt I, (s. 181-198). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.

Summary

U.S. Ambassador Joseph C. Grew was appointed to Turkey in 1927. Two years after his appointment to Istanbul as the U.S. ambassador and on the eve of a trade agreement between Turkey and the United States, in order to understand the potential of Turkish economy before signing the trade agreement, Grew decided to travel to Turkish inland. Thus, his trip to the Black Sea region, which was held on August 15, 1929, played an important role in the development of commercial and economic relations of Turkey and the United States. Other than the U.S. officials, there were prominent figures such as British ambassador Sir George Clerk and British Trade Secretary Colonel Harold Woods in Black Sea trip. This trip was important in terms of drawing the attention of foreigners to Turkey's Anatolia. Further, Grew's Black Sea trip played an important role on Treaty of Commerce and Navigation, which was signed on October 1, 1929. Ambassador Joseph Grew represented the United States and Diyarbakır deputy Menemenli Numan Bey represented Turkey in this trade negotiation. This trade agreement, which regulated relations between the two countries, ended the

tension that had occurred between the Turks and Americans during the First World War. Although there were U.S. representatives in Turkey after the Great War, the U.S. did not appointed its ambassador until 1927. It did not also sign any formal agreement with Turkey until 1929. With the Treaty of Commerce and Navigation of 1929, the US Senate, for the first time, approved a formal agreement with the Republic of Turkey. In addition, with the agreement, the US gave 'the most favored nation treatment in customs and navigation' clause to Turkey. Ambassador Grew put a special effort to fulfill the Turkey's demand of 'the most favored nation treatment in customs and navigation' clause of the US, which the ambassador eventually convinced the Secretary of State Henry L. Stimson and became successful in this regard.

Turkey had several reasons to sign this agreement. Ambassador Grew outlined a reasons as to why Turkey wanted to sing the agreement. According to him, comparing to the U.S., Turkey signed a very advantageous trade agreement. Because Turkey exported a lot more goods to the United States than the U.S. did to Turkey. Further, Turkey aimed to draw the U.S. businessmen and capital to better build the public works and infrastructures. This agreement provided political benefits as well as commercial gains. With this agreement, the tension that arose between the United States and Turkey during WWI and the senate rejection of the trade agreement that was signed between the Turkish and the US delegates at Lozan in 1923 left its place to a more moderate political environment. Turkey and the US engaged in a formal diplomatic negotiation for the first time since the WWI.

Lastly, this study, which is based on the diary that Grew kept during the trip and the report he sent to the State Department, examines American and Turkish relations and the importance of the ambassador's visit to the Black Sea region. This trip had a significant impact on the trade treaty signed between the two countries, and it is also important because it will help us to analyze the social, economic and political problems of that day in the Black Sea region.

Hız. Peygamber'in Zifaf Gerçekleşmeden Boşadığı İddia Edilen veya Vefatıyla Boş Kalan Hanımlar

The Wives Of Prophet Muhammad Who Allegedly Divorced Before The Nuptial Or Widowed After His Death

Hakan TEMİR¹

Geliş Tarihi: 01.10.2018 / Düzenleme Tarihi: 30.10.2018 / Kabul Tarihi: 02.11.2018

Özet

İnsanlığa en güzel örnek olan Hz. Peygamber, biri cahiliye döneminde diğerleri ise İslâmî dönemde olmak üzere on bir hür ve iki cariye ile evlenerek örnek aile tablosu bırakmıştır. Müminlerin anneleri olarak bilinen Peygamber eşlerinin onunla birlikte yaşadıkları örnek hayat Müslümanlar tarafından merak edildiğinden ve örnek alınmak istendiğinden tarihçiler tarafından araştırılmıştır. Böylelikle her birisinin hayatı tüm yönleriyle temaşa edilmiştir. Fakat bu arada, Aziz ve Celil olan Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelendirilen boşama fiilinin insanlar nazarında hoş karşılanmamasından olsa gerek, Hz. Peygamber'in zifaf gerçekleşmeden boşadığı eşlerden çok fazla bahsedilmemiştir.

Müslümanlar bu konuları çok merak etmemiş veya araştırmamış, art niyetli kimseler ise bu konuları biraz saptırarak ve farklı bir mecraya çekerek Hz. Peygamber'i itibarsızlaştırma cihetine gitmişlerdir. Hâlbuki rivayetlerin muhtelif olduğu bu meselede her iddiayı gelişigüzel değerlendirmek veya kabul etmek doğru değildir. Haklılık payı olan rivayetlerde ise Hz. Peygamber, temelleri atılmaya çalışılan ailede sıkıntılar baş gösterdiğinde nasıl davranılacağını ve sağlam aile birlikteliğinin hangi şekillerde başlayacağını en güzel şekilde bize yansıtmıştır. Her konuda ayakları yere basan ve gerçeklikten uzak olmayan kararlar veren Hz. Peygamber, aldatan veya ümit verip sonrasında hüsrana sevk eden taraf olmaktansa en başta tavrını koymuştur. Dolayısıyla evliliklerin başlangıcında Hz. Peygamber'in örneği dikkate alınması için bu makalede Hz. Peygamber'in henüz zifaf gerçekleşmeden boşadığı iddia edilen eşleri teker teker ve tüm yönleriyle incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Hz. Peygamber, Peygamber Eşleri, Boşama, Zifaf

Abstract

The prophet Mohammed who is the most nicest example to the people got married with eleven free women and two female slaves. One of them was in the period of ignorance; others was in the Islam period and so, he left the example of good family portrait. It was investigated by the historiographers as he was wondered by Muslims because the way he lived with his wives and he was wanted to be an example for it. Thus, each wife's life was contacted with the all aspects. But in the meantime, Aziz and Celil, probably the most dislike of adjectives of Allah, which are at the same time halal is considered to be not welcomed against believers, the divorces before the nuptial the prophet did, is not mentioned so much.

Muslims were not curious or did not research about this issue, malicious people have been intending to discredit the prophet by misleading this issue and adding different and wrong meanings. However, it has so sundry rumors about it and admitting or evaluating randomly each claims is not true and reasonable. In the rumors which can be justifiable, prophet showed early troubles in the family attempted to embark on the basis of how to start in what way the treat will and strong family cooperation reflected to us in the most proper way. He made his decisions not far from reality and he was confidential. The prophet referred to show people what is better than cheated or frustrated after giving hopes in the first attitude of his. Thence, at the beginning of the Prophet's marriage to be regarded for easiness in this article, yet the prophet's wives who were professed allegedly divorced before the nuptial will be analyzed one by one

Key Words: Prophet, Prophet's Wives, Divorce, Nuptial

Giriş

Hız. Peygamber'in evliliklerini detaylı bir şekilde izah edebilmek için onun evlendiği veya evlenmek istediği hanımları üç başlık altında toplayabiliriz. Birincisi Hz. Peygamber'in kendileriyle zifafa girdiği ve müteakibinde nikâh akdini bozmadığı hanımlardır. Bunlar on bir hür ve iki cariyeden ibarettir. Fakat onlardan Hz. Hatice ve Zeynep bint Huzeyme, o henüz hayatta iken vefat etmişlerdir. Bu sebeple Hz. Peygamber vefat ettiğinde geride dokuz hür ve iki cariyeyi dul kalmıştır (Kazıcı, 1991: 41). Kur'an-ı Kerim'in mü'minlerin anneleri olarak nitelendirdiği bu hanımların kendilerine has hakları vardır ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra mü'minlerin onlarla evlenmeleri haram kılınmıştır. Bu konuda yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Bundan sonra ne Allah'ın peygamberini üzmeniz ve ne de onun eşlerini nikâhlamanız asla caiz değildir. Doğrusu bu, Allah katında büyük şeydir." (el-Ahzab, 53).

¹ Arş. Gör. Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı.
E. posta: h.temir@hotmail.com

İkinci gruptaki hanımlar, Hz. Peygamber'in kendileriyle nikâh akdi kurduğu ve mehirlerini ödediği kimselerdir. Bunların bir kısmıyla zıfaf odasına girmiş fakat birlikte olmadan boşanmış, bazılarıyla da zıfaf odasına girmeden vefat sebebiyle onlar yolda daha Hz. Peygamber'e ulaşmadan dul kalmışlardır. Bunlar hakkındaki rivayetlerin muhtelif olmasından dolayı sayılarını tam olarak tespit etmek zordur. Dolayısıyla bu makalede sadece güvenilir kaynaklardaki rivayetlerden hareketle tespit edilen isimler üzerinde durulacaktır. Hz. Peygamber'in vefatına yakın dönemlerde gerçekleşen bu evliliklerin siyasî gayeler taşıdığı çok açıktır. Mekke'nin Fethi'yle birlikte Medine'ye elçi göndererek İslâm dinine fevç fevç giren kabileler, Hz. Peygamber ile ünsiyet kurmak ve onunla akraba olmak niyetindeydiler. Böylelikle Kureyş kabilesinin yarımada'daki otoritesine son veren güce yakın olacaktı. Bu sebeple kızlarını Hz. Peygamber'e arz ettiler. Bu evliliklerde en çok dikkat çeken taraf, daha önce hiç alışık olmadığımız bir şekilde kabilelerin ileri gelenlerinin bizzat Hz. Peygamber'e gelerek kızlarını vermek istemeleridir.

Üçüncü gruptaki hanımlar ise Hz. Peygamber'in kendileriyle evlenmeyi düşündüğü, evlilik teklif ettiği veya tam tersi onlardan evlenme teklifi aldığı; fakat onlarla nikâh akdinin gerçekleşmediği kimselerdir. Meselâ o, Mekke'nin Fethi'nden sonra amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hâni'ye evlenme teklifi etti. Ümmü Hâni kendisinin yaşlandığını ve çocuklarının ona rahatsızlık vereceğini bildirmesi üzerin Hz. Peygamber bu evlilikten vazgeçti. O, bir kadınla evlenmek istediğinde kabul cevabını almadığı zaman bir daha onunla evlenmek istemezdi. Dinin izin vermediği evliliklere ise yanaşmazdı. Amcası Abbas'ın kızı Ümmü Habîb, kendisine teklif edildiğinde amcasıyla sütkardeşi olduklarını hatırlatarak nikâhın olamayacağını bildirmesi de bunun en bariz örneğidir.

Bu tasniften sonra konuya başlamadan önce bazı hususlara değinmek faydalı olacaktır. Her toplumda olduğu gibi çok eşli evlilik Arap toplumunda da mevcuttu. Araplarda özellikle varlıklı erkek ve kadınlar birden çok evlilik yapmaktan imtina etmezlerdi. Boşanma ise evlilik gibi normal bir durumdu ve yaygındı. Haklarında biyografik bilgilerine sahip olduğumuz ilk Müslüman hanımların bazılarının bir iki defa evlendikleri ve boşandıkları malumdur. Mesela Hz. Hatice, Hz. Peygamber'den önce iki evlilik yapmıştı. Aynı şekilde Esmâ bint Umeyy, sırasıyla Ca'fer b. Ebû Talib, Ebû Bekir es-Siddîk ve Hz. Ali ile evlilik yapmasıyla bilinir. O günkü toplum bunu normal karşılar ve ayıplama söz konusu olmazdı. Özellikle çok eşli olan bir erkeğin bir hanımını boşaması sosyal krizlere sebebiyet vermezdi. Zıfaf öncesi boşama da yine o toplumun gerçeklerindendi ve bu konuda ayet (Ahzâb, 33/49) inmişti. İlgili ayette zıfaf öncesi boşama olması halinde tarafların hak ve hukuku bildirilmiştir. Bu demek oluyor ki, zıfaf öncesi boşama günümüzdeki gibi anormal bir hal olarak karşılanmamaktadır.

Hz. Peygamber'in nikâhı altına aldığı hanımların bazılarını zıfaf öncesi boşaması normal şartlarda düşünüldüğünde, bu kadınların mağdur olduğu hissiyatını uyandırabilir. Fakat mesele o günün şartlarında değerlendirildiğinde yaşanan hadiseler Hz. Peygamber için de hiç kolay değildir. Evlilik için ödediği mehir, harcadığı zaman, yeni bir hane kurmak için beslediği ümit ve mutlu olunması gereken zamanda problemle karşılaşması hesaba katıldığında onun çektiği sıkıntılar aşikâr olur. O, aslında en güzel örnek olma yolunda kendisine biçilen vazifeyi yerine getirmekle memurdu. Aslında o, emri ilahiyeye evlendi ve *"Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir."* (Ahzâb, 33/52) uyarısıyla da evlenmeye son verdi.

Hz. Peygamber'in evlenip boşadığı iddia edilen bu kadınlarla rivayetler, diğerlerine çok benzememesi de dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira bize ulaşan rivayetlerden öğrendiğimiz kadarıyla bu hanımların çoğu Hz. Peygamber'e teklif edilmiş, o da tanımadan nikâh kıymıştır. Hâlbuki sahâbeye evlenecekleri kadınlara bakmalarını tavsiye eden ve tüm eşlerine baktıktan sonra nikâh kıyan Hz. Peygamber'in bu konuda bilinçli olduğunu biliyoruz. Bakmadan evlenmek aradaki sevgi ve kaynaşmayı engelleyeceğinden o, bu yola tevessül etmemiştir. O halde bu konudaki rivayetleri mutlak doğru kabul etmemek ve şayet bu evlilikler meydana gelmişse bakmadan evlenmenin sonuçlarını göstermek için yapılmış olabileceklerini hatırdan çıkarmamak gerekir. Bu bilgilerden sonra Hz. Peygamber'in boşadığı iddia edilen kadınlar ve boşanma sebeplerini inceleyebiliriz.

1- Kilâbiyye

Aslen Kilâboğullarından olan bu kadının ismi ihtilâfıdır. Kimileri onun Fatıma bint ed-Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî olduğunu söylerken, kimileri de Amre bint Yezid b. Ubeyd b. Ruvas b. Kilâb b. Rebîa b. Âmir (İbn İshak, 2004: 286; İbn Hişâm, 2006: IV, 401; İbn Habîb, s. 96; Mâverdî: IX, 62), başkaları ise onun Âliye bint Zübân b. Amr b. Avf b. Ka'b b. Abd b. Ebû Bekir b. Kilâb (Zehebî, 2006: III, 501; Ebû'l-Fidâ, III, 379) veya Seba bt. Süfyân b. Avf b. Ka'b b. Abd b. Ebu Bekir b. Kilâb olduğunu söylemiştir (İbn Sa'd, 2001: X, 136; Hâkim, 1990: IV, 38). Bu rivayetler arasında Kilâbiyye'nin Fatıma bint Dahhâk olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir (Lâşin, 1987: 10). Fakat Arap örfünün yansıması olarak tarihçilerin sadece mensup olduğu kabileye nispet etmekle yetindiklerinden ismi üzerindeki ihtilâfların çözülmesi zorlaşmaktadır.

Yaygın olan görüşe göre Hz. Peygamber onunla 8/630'da Mart ayında Cî'râne'den dönerken evlendi (İbnü'l-Esîr, 1972: XII, 103). Hz. Peygamber eşleriyle birlikte olmadan önce onları ziyaret eder, yüzünü açarak öper, gönüllerini alır ve kendisiyle arasında bir yakınlık kurardı. Kilâbiyye ile evlenince yanına girdiğinde kadın ona *"Senden Allah'a sığınırım"* [Eûzü billah minke] dedi (Nesâî, 5610). Bunun üzerine Hz. Peygamber de *"Sen büyük olana sığındın, ailene git!"* demişti (İbn Sa'd: 2001: X, 137; İbnü'l-Esîr, 1991: II, 285). Cî'râne'de başlayan evlilik, aynı yerde son buldu (Belâzurî: 1996, II, 92). Kendisini Hz. Peygamber'den sakınması üzerine onu boşadı. Hz. Peygamber'den boşandıktan sonra kadının akli başından gitti. Ağzına hayvan pıslığı alır ve *"Ben kötü biriyim. Sıkıntılı durumda olan mutsuz bir kadını"* demeye başladı. Fırsat bulduğunda peygamber eşlerinin yanına girmek için izin isteyip *"Ben kötü biriyim!"* derdi. Ortalıkta divane gibi dolaşan Kilâbiyye'nin *"Şüphesiz ki, bana tuzak kuruldu."* dediği de rivayet olunur (İbn Sa'd, 2001: X, 137). Hicrî 60 yılında vefat edene kadar bu şekilde yaşadı (İbn Sa'd, 2001: X, 136).

Çok fazla meşhur olmamakla birlikte kaynaklarda onun boşanma sebebiyle alakalı başka rivayetlere de yer verilir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber onu yakalandığı alaca hastalığından dolayı boşadı (İbn Sa'd, 2001: X, 136). Hatta onunla gerdeğe girmişti; ancak hastalanınca ayrıldılar. Diğer rivayette ise Hz. Peygamber'in ayrılmaları hususunda eşlerini muhayyer bıraktığında onun kavmine gittiğinden dolayı boşadığından bahsedilir (İbn Sa'd, 2001: X, 136; Mâverdi: IX, 62; İbnü'l-Esîr, 1972: XII, 103). Fakat son iki rivayetten ziyade birincisi daha yaygın ve mümkün görünmektedir.

H. Peygamber'in Kilâbiyye'yi boşamasında etkili olan unsur onun "Eûzü" ile başlayan cümle kurmasıyla alakalı olmalıdır. İslâm dinine girişte kalbin tasdik etmesi gereken Eûzü formu levh-i mahfuzda yazılı olan anahtardır. O her kapıyı açan ve her belayı def eden reçetedir. Eûzü ile emin olunması gereken bir şey Allah'ın korumasına ve güvencesine ismarlanır. Bir kimse bu sözlerle yakarıştta bulunduğu görmezden gelinemez. Özellikle tevhid akidesini kalplere salmak için mücadele veren bir tevhid Peygamberinin kendisiyle alakalı bir hususta bu sözün kıymetini unutmaması düşünülemez. Ayrıca unutulmaması gerekir ki Allah'a kovulmuş, lanetlenmiş, tardolunmuş ve azaba düşürülecek şeytanın şerrinden sığınılır. Bu sözün sonundaki kast edilen mana herkes tarafından bilinir.

Tevhid akidesinin anahtarını gelişi güzel kullanan, sözün gittiği yeri hesaplamayan ve aklıyla hareket etmeyen bir kadının aile yuvasına vereceği tahribatlar tedavisi mümkün olmayan hastalıklar gibidir. Böyle bir izdivaçtan en hızlı ve en kolay dönüş yolu henüz zıfâ gerçekleşmeden önceki dönemde nikâhı sona erdirmektir. Zaten bu gece için Allah (cc) kolaylıklar sağlayarak tarafların birbirine muhtaç kalmadan; ama bu arada kadının mağdur olmaması için mehrini alarak ayrılmasına fırsat vermiştir.

Son olarak bilinmesi gerekir ki, Hz. Peygamber bir beşer olmasına rağmen onun hak ve vazifeleri normal insanlar gibi değildir. Ona farz ve haram kılınan hususiyetler tahsis edilmiştir. Hz. Peygamber'e böylesine ağır bir yük yüklenince eşlerinin de kendilerine mahsus hak ve hukuku olmuştur. "Ey Peygamber'in hanımları! İçinizden kim apaçık bir çirkinlik yaparsa (günah işlerse), onun cezası iki kat verilir. Bu, Allah'a göre kolaydır." (Ahzâb, 33/30). Ayetinde bildirildiği üzere hataları normal insanlarınki gibi karşılanmaz. Küçük hataları mazur görülebilir, fakat peygamberlik makamına uygun olmayan büyük hatalara müsaade edilemez.

2- Esmâ Bint Nu'mân

H. Peygamber'in cahiliye döneminin son dönemlerinde Kuzey ve Orta Arabistan'ı hükmü altına alan Kinde kabilesinden iki hanımla evlendiği ve ikisini de boşadığı rivayet edilir. Kaynaklarda bildirildiğine göre Hz. Peygamber 9/630'da Rebülevvel/Haziran ayında Kinde kabilesinin batnı olan Benî Cüveyne'den Esmâ bint en-Nu'mân b. Ebü'l-Cevn ile evlendi (İbn Sa'd, 2001: X, 140). İbn Habîb, Hz. Peygamber'in bu kabileden Cüveniyye ile de evlendiğini zikreder ve Cüveniyye ile Esmâ bint Nu'mân'ın farklı kadınlar olduğunu söyler. Fakat anlatılan olay örgüsünden her ikisinin aynı kişiler olduğu anlaşılır. Esmâ'nın kavmi arasında güzelliğiyle meşhur genç bir kadın olduğu bildirilir (İbn Habîb, s. 94).

en-Nu'mân, Müslüman olduktan sonra Medine'ye gelir giderdi. Bir defasında Hz. Peygamber'in yanına geldi ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Seni Arapların en güzel dul kadınıyla evlendireyim mi? O, amcasının oğluyla evliydi. Eşi ölünce dul kaldı. Seninle evlenmek ve sana gelmek istiyor." dedi. Hz. Peygamber onunla on iki ukuyye ve bir neş mehir (dört bin dirhem) karşılığında evlenebileceğini ifade etti (Ebû Davud no: 2107). Hz. Peygamber'in bildirdiği mehri kendi kabilelerinin örfüne göre az bulan en-Nu'mân "Ey Allah'ın Rasûlü! Mehirden kısma!" deyince, Hz. Peygamber, "Ben eşlerime bundan fazla mehir vermedim. Kızlarım da bu miktardan fazla mehir almadılar." dedi. en-Nu'mân, Hz. Peygamber'in evliliklerinde sabit tuttuğu ölçüye razı oldu ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Eşini sana getirecek birini gönder de onu alıp getirsin." dedi. Hz. Peygamber Ebû Useyd es-Sa'idî'yi gönderdi (İbn Habîb, s. 95).

en-Nu'mân ile Kinde kabilesine giden Ebû Useyd, Esmâ'nın yeni Müslüman olduğunu ve hicap konusunda dikkatli olmadığını fark edince onu uyardı (İbn Hişam, 2006: IV, 401). Ebû Useyd orada üç gün kaldıktan sonra Esmâ'yı bir örtü içinde deveye bindirip Medine'ye getirdi. Onu, Sa'ideoğulları mahallesine yerleştirdi. Mahallenin kadınları yanına varıp "Hoş geldin." dediler. Oradan ayrıldıklarında onun güzelliğini dile getirdiler. Böylece onun gelişi Medine'de yayıldı (İbn Sa'd, 2001: X, 138-139).

H. Peygamber'in yabancı kadınlarla evlenmeye başladığı duyulunca Hz. Âişe, "Rasûlullah (sas) yabancılarla evlenmeye başladıysa bu demektir ki, yakında bizden yüz çevirecektir." diyerek diğer eşleri teyakkuza geçirdi (İbn Habîb, s. 94). Gelini hazırlamak için Sa'ideoğullarının mahallesine giden Hz. Peygamber'in eşleri, o kadını gördüklerinde kıskançlığa kapıldılar ve "Sen bir kraliçesin, şayet istersen Râsulullah (sas)'tan istediğini alırsın. Onun yanında değerli büyük olur. Bunun için de senin yanına girdiğinde ondan Allah'a sığındığını söyle." dediler (İbn Habîb, s. 94). Esmâ'nın zıfâ için hazır olduğu haberi gelince, Hz. Peygamber Ebû Useyd ile birlikte beraber yürüyüp Sa'ideoğullarının mahallesine geldi. Eşinin yanına vardığında eğilip onu öpmek istedi. Yüzündeki örtüyü kaldırıp da elini ona uzatınca Esmâ "Senden Allah'a sığınırım!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Benden Allah'a sığındın, öyle mi? Haydi ailene geri dön!" dedi (İbn Habîb, s. 94; İbn Sa'd: 2001: X, 140; Buhârî, 4955; İbnü'l-Esîr, 1991: II, 285). Hz. Peygamber odadan dışarı çıktığında kızgınlığı yüzünden okunuyordu. Dışarda bekleyen Ebû Useyd'e "Ey Ebû Useyd! Bu kadına râzikiyye kumaşından iki kat giysi ver ve onu ailesine götür." diye emretti (Rûdânî, 2011: IV, 18). Oradakiler "Ey Allah'ın Rasûlü! Ona hile yapıldı. O, çok genç ve tecrübesizdir." demelerine rağmen Hz. Peygamber verdiği karardan geri dönmedi (Belâzurî, 1996: II, 94).

İbn Hişam, Hz. Peygamber'in bu kadını baras (alacalık) hastalığına sahip olduğundan dolayı boşandığını söyler (İbn Hişam, 2006: IV, 401). Fakat bu çok yaygın bir bilgi değildir. Aynı zamanda hicap (örtü) taktığı ve 'Mü'minlerin Anneleri'nden sayıldığı da rivayet edilmektedir, ancak bazı yerlerde bu reddedilmekte ve Hz. Peygamber'den ayrıldıktan sonra bir başka kişi ile evlendiği bilinmektedir (Watt, 2016: 452). Kaynaklarda zikredildiği üzere onunla el-Muhâcir b. Ebu Ümeyye b. el-Muğîre evlendi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Esmâ'yı cezalandırmak istedi. Esmâ "Allah'a yemin olsun ki, bana hicap uygulanmadı ve 'Mü'minlerin Annesi' olarak da çağırılmadım." deyince Hz. Ömer onu cezalandırmaktan vazgeçti (İbn Sa'd: 2001: X, 141; İbn Habîb, s. 95). Esmâ, Muhâcir b. Ümeyye'den sonra Kays b. Mekşûh el-Murâdî ile evlendi. Esmâ, Hz. Peygamber'in evlendiği son kadın olarak gösterilir (İbn Habîb, s. 95).

Yukarıda zikredilen rivayetlerin birçoğunda Esmâ bint Nu'man'ın Eûzü formunu kullanmasından dolayı Hz. Peygamber'in onu boşandığına işaret edilmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere bir peygamberin affetmeyeceği bu kelimelerin sarf edilmesi boşama sebebi olabilir. Şayet böyle bir olay gerçekleşmişse bu durumda Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin kıskançlıkları mevzu bahis olabilir. Aslında bir kadının kocasını kıskanması normal bir halin yansımasıdır. Lakin çoğunluğu Kureyş kabilesinden olan Peygamber eşleri, en hayırlı kimselerdendi. Hz. Peygamber *"Dünya üzerinde bir binek hayvanına bindirilip götürülen kadınların en hayırlıları Kureyş kadınlarıdır."* buyurarak Kureyş'ten olan eşlerinin de kıymetini ortaya koymuştur (Belâzurî, 1996: II, 98). Kıskançlığı diğer kadınlara göre daha az olan Kureyşlilerdi. Ensâr kadınları ise daha kıskançtı. Bir defasında Hz. Peygamber'e *"Ensârlı kadınlarla evlenmez misiniz?"* diye sorulduğunda *"Onlar aşırı kıskançtırlar."* cevabını verdi (Rûdânî, 2011: IV, 18). Eşlerinin kıskançlıklarına şahit olan; onları normal düzeyde gören Hz. Peygamber'in yukarıdaki meseleden dolayı eşlerini uyardığı veya onlara bir müeyyide uyguladığına dair bir rivayetin olmaması, bu durumun garipsenecek düzeyde olmadığını gösterir.

Rivayetlerde geçtiği üzere, kadın dışarıdan etkilenecek Hz. Peygamber'e böyle bir söz söylediyse kendi aklıyla olayları iyi muhakeme edemediğini ve Peygamber eşi olmanın ağırlığına henüz kavuşmadığını gösterir.

3- Kuteyle Bint Kays

Hz. Peygamber'in Kinde kabilesinden evlendiği bir diğer kadın, Hz. Ebû Bekir döneminde irtidat edip sonra tekrar dönen Eş'as b. Kays'ın kız kardeşi Kuteyle veya Kayle bint Kays'tır. (İbn Habîb, s. 95). Esmâ bint en-Nu'man, Hz. Peygamber'den Allah'a sığındığını söyleyince Hz. Peygamber çok kızdı ve kızgınlığı yüzünden okunuyordu. Bu sıralarda Medîne'de bulunan Kinde krallarından Eş'as b. Kays *"Ey Allah'ın Rasûlü! Bu seni üzmesin, seni güzellik bakımından bir benzeri daha olmayan biriyle evlendireyim mi?"* diye sorunca Hz. Peygamber onun kim olduğunu sordu. Eş'as, kız kardeşi Kuteyle'den haber verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Onu eş olarak aldım."* dedi. el-Eş'as, Hadramevt'e gitti. Onu alıp Yemen'den yola çıkınca Hz. Peygamber'in vefat ettiği haberi geldi. Eş'as kız kardeşini memleketine geri götürdü ve kendisi İslâm dininden çıktığı (irtidat ettiği) gibi kız kardeşi de irtidat etti. Kadının irtidat etmesiyle nikâh bozuldu (İbn Sa'd: 2001: X, 142; İbnü'l-Esîr, 1991: II, 285).

Hz. Peygamber ile aralarında nikâh söz konusu olan Kuteyle bint Kays daha sonraları İkrime b. Ebu Cehil ile evlendi. Fakat bu durum Hz. Ebû Bekir'in hoşuna gitmedi. Hz. Ömer ona *"Ey Rasûlullah'ın halifesi! O Rasûlullah'ın hanımlarından değildir. Çünkü Rasûlullah ne onu muhayyer bıraktı; ne de ona hicabı emretti. Kadının kavmiyle beraber irtidat etmesiyle Allah, Rasûlullah'ı (sas) ondan uzak kıldı."* dedi (İbn Sa'd, 2001: X, 142; İbn Habîb, s. 95). Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir herhangi bir ceza vermekten sakındı.

Bu rivayetlerden öyle anlaşılıyor ki, henüz eşiyle zifafa girmeden vefat eden peygamberin nikâhı tamamına ermemiştir. Kadının din değiştirmesi nikâhın son bulacağına delalet ettiğinden evlilik akdi sonlanmıştır. Yani Kuteyle İslâm dininden ayrılmasıyla boş sayılmıştır. Bu durum karşısında İslâm hukukunun kuralları işletilmiştir. Bilinen o ki, İslâm hukukunda karı-kocadan birisi, İslâm dininden çıkarsa, talaksız ayrılık vâki olur. Şayet koca dinden çıkmışsa ve birleşme olmuşsa mehrin tamamı kadının olur. Birleşme henüz gerçekleşmemişse bu sefer de yarısını alır (Yavuz, 2000: 298).

4- Müleyke Bint Ka'b

Hz. Peygamber 8/630'da Ramazan ayında insanların güzelliği hakkında konuştuğu Kinâne kabilesinden Müleyke bint Ka'b el-Leysî ile evlendi. Bu kızın babası Mekke'nin fethinde Halid b. el-Velid tarafından öldürülmüştü. Hz. Âişe, bu kadının yanına girip *"Babanın katiliyle evlenmekten utanmıyor musun?"* deyince kadın Rasûlullah'tan Allah'a sığındı. Bundan dolayı Hz. Peygamber onu boşadı (Askerî, 1994: s. 84). Kadının yakınları Hz. Peygamber'e gelip *"Ey Allah'ın Rasûlü! O daha yaşı küçük biridir. Bunu anlamış da değildir ve kandırılmıştır. Onu nikâhına geri al!"* dediklerinde buna yanaşmadı. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamber'den bu kadının Uzreoğulları'ndan bir akrabasıyla evlenmesi için izin vermesini istediler ve o da izin verdi (İbn Sa'd, 2001: X, 143). ez-Zührî ve arkadaşları Hz. Peygamber'in Kinâneli bir kadınla evlenmesini kabul etmezler (Belâzurî: 1996, II, 97; Watt, 2016: 452).

Zührî gibi önemli tarihçilerin kabul etmediği bu rivayeti ihtiyatla karşılamak gerektiğini düşünüyoruz. Kaldı ki kadının babasını Hz. Peygamber değil, cihat için vazifelendirilmiş Hâlid b. Velid öldürdüğü söylenmektedir. Hâlid, bu işi hevesinden yapmamıştır. Ayrıca bir kadının babasının müşrik iken öldürülmesi evliliğe mani bir durum değildir. Zira Hz. Sâfiyye'nin babası Huyey b. Ahtâb Hayber Fethi'nde öldürülmesine rağmen o Hz. Peygamberle nikâh kıymıştır. Şayet Müleyke Hz. Peygamber ile evlenmiş ve böyle bir kelam etmişse boşanması kaçınılmazdır. Çünkü Hz. Peygamber kendisinden Allah'a sığınan birisiyle evli kalmazdı.

5- Gıfarlı Kadın

Kaynaklarda ismi açık bir şekilde beyan edilmemekle birlikte Hz. Peygamber'in Beni Gıfar kabilesinden bir kadınla evlendiği bildirilir. Belâzurî bu kadının daha önce adı zikredilen Amre bint Yezîd olduğunu rivayet eder (Belâzurî, 1996: II, 94). Rivayete göre Hz. Peygamber bu kadının mihriyi ödeyerek nikâh kıydı ve onunla zıfâf odasına girdi. Ona elbisesini çıkarmasını ve soyunmasını söyledi. Kadın üzerindeki kıyafetleri çıkarınca vücudunda göğsünün hemen yanında alacalık (abraş/baras) hastalığından iz gördü. Kadının daha önce bildirmedeği bu özrü fark edince *"Elbiseni al ve giyin."* dedi. Sabah olunca *"Ailenin yanına git"* dedi ve mihriyi tam olarak verdi (İbn İshak, 2004: 286; İbn Kesîr, 1994: V, 497).

Yukarıdaki rivayetleri değerlendirmeden önce İslâm'daki evlilik öncesi tarafların hak ve hukukuna kısaca göz atmakta fayda vardır. İslâm dininde bir erkeğin mahremi olmayan yabancı bir kadının avret yerlerine bakması caiz değildir (Buhari, *Nikâh*, 111; Muslim, *Hacc* 424). Evlenme düşüncesiyle bakmaya ise meşru ölçülerde izin verilmiştir. Bizzat Hz. Peygamber evlenmek isteyen sahâbelere eş adaylarına bakmayı tavsiye etmiştir. Sahâbeden Muğire b. Şu'be evlenmek istediğinde Hz. Peygamber ona: *"Evleneceğin kıza bak! Zira bakman aranızdaki uyum için gereklidir."* demiştir (Tirmizî, *Nikâh*, 5;

Nesâf, Nikâh, 17). Onun bu konudaki sözleri emir kipinde olsa da ruhsat ifade eder. Taraflar bizzat kendileri halvete mahal vermeyecek bir mekânda bir araya gelerek birbirlerinin el ve yüzlerine bakabilirler. Hatta âlimler bakmada izin almaya gerek olmadığını ifade ederler. Daha fazlasına bakmak istenildiğinde araçlar devreye sokulur. Erkek kendi tarafından bir hanımı yollayarak evlenmek istediği kızın izin verilen yerlerine baktırabilir (Canan, 2005; XV, 526). Bir defasında Hz. Peygamber'in görücü olarak seçtiği Ümmü Süleym'e evleneceği kızın bacaklarına ve ağızına bakmasını tavsiye ettiği bilinmektedir (Hanbel: III, 231).

Taraflar birbirine bakmadığı veya baktırılmadığı zaman evlenilecek kadının mahrem yerlerindeki özü zıfâ gecesi vakî olur. Bu gecede erkeğe ürperti veren iz ve işaretlerden dolayı erkeğin iki seçeneği bulunur. Birinci seçenek özü kabul edip evliliğine devam etmek, diğeri ise henüz işin başında evliliğe son vererek bir ömür boyu pişman olmamaktır. İlk gecenin verdiği şehvet duygusuyla kadına sahip olup, daha sonra vücudundaki izden dolayı kadından tiksinek veya ileride bu meseleyi problem haline dönüştürmektense baştan kalıcı bir çözüm almak aile saadeti için gereklidir.

Bu açıklamadan sonra rivayetleri ele alacak olursak, öncelikle kaynaklardaki isimlerin muhtelif olması ve genel ifadelerin kullanılmasından dolayı rivayetlere ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır. Oyunun gerçekleşme ihtimali dikkate alındığında ümmetine her konuda örnek olan ve mutlu aile tablosu için insanların başına gelebilecek her hali hayatında tatbik eden Hz. Peygamber'in böyle bir boşama yapmasında hayır aranmalıdır. Özü bulunan kişileri boşama gibi bir hüküm çıkarmaktan ziyade bir ruhsat olabileceği üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

6- Leyla Bint Hatîm

Belâzurî ve İbn Kesîr'in bildirdiğine göre Leyla bint Hatîm, Hz. Peygamber'in yanına geldi. Hz. Peygamber, sırtını güneşe vermiş oturuyordu. Leyla, eliyle sırtına vurunca Hz. Peygamber "Bu kimdir? Bunu siyah (kurt/yılan) yesin" dedi. Bunun üzerine Leyla "Ben kuşlara yem verenin, rüzgarla yarışanın, Hatîm'in kızımıym, Leyla'yım. Benimle evlenmen için kendimi, sana arz etmek üzere geldim." dedi (İbn Habîb, s. 96; Belâzurî, 1996: II, 98). Hz. Peygamber bu teklifi kabul ettiğini söyledi. Leyla kavmine dönünce olanları anlattı. Onlar da "Ne fena iş yaptın! Sen kıskanç bir kadınsın. Rasûlullah ise kendisini başkalarından kıskanan kadınlara sahiptir. Bu yüzden onlar sana beddua ederler. Sen bu işten vazgeç" dediler. Kabilesindekilerin sözlerinden etkilenen kadın Hz. Peygamber'in yanına tekrar gelerek akitten vazgeçip nikâh sözleşmesini iptal etmesini istedi. Hz. Peygamber de kadının istediğini yaptı. Kadın, bir gün Medine'nin bahçelerinden birinde yıkanmakta iken bir kurt/yılan üzerine sıçradı, vücudunun bir kısmını parçaladı ve kadın öldü (İbn Habîb, s. 96; İbn Kesîr, 1994: V, 499; İbnü'l-Esîr, 1991: II, 285).

İslam hukukuna göre kadın kocasından kendisini boşamasını isteyebilir; ancak koca, kadını boşamayı reddetme hakkına sahiptir. Şayet yukarıdaki gibi bir olay gerçekleşmiş ise Hz. Peygamber'in zorlaştıran taraf olmamak ve ümmetine bu konuda görüş genişliği sağlamak adına kendisinden boşanma talep eden kadına izin verdiği anlaşılmaktadır. Lakin olay örgüsü ve kadının başına gelenler efsanevi tarzda olması dikkatlerden kaçmamaktadır.

7- Sebâ

Sebâ veya Senâ bint es-Salt b. Habîb b. Hârîse b. Hilâl b. Harâm b. Simâk b. Avf es-Sülemî'nin Hz. Peygamber ile evlendiği fakat ona yetişemeden vefat ettiği söylenir (İbn Habîb, Belâzurî, 1996: II, 97-98; Taberî, 1407: II, 214). Bu kadın Abdullah b. Hâzîm es-Sülemî'nin halasıdır (İbn Habîb, s. 93). Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Sebâ, Peygamber eşi olmayı hak etmesine rağmen zıfâ odasına giremediğinden mü'minlerin annesi olma payesini elde edemedi.

8- Âliye Bint Zübân

Benî Âmir'den olan Âliye mescide girip çıkarları denetlerdi. Hz. Peygamber'in diğeri eşleri bunu kendisine anlattıklarında "Siz ona haksızlık ediyorsunuz." dedi. Onlar "Bunu sana gösterelim." dediler. Birlikte kadını izlemeye başladılar. Diğeri eşlerinin söylediği gibi kadın mescide gelen erkekleri izlemekteydi. Bunu gören Hz. Peygamber onu boşadı (İbn Habîb, s. 93; Belâzurî, 1996: II, 97-98; Askalânî, Telhîs, III, 140). Kaynaklarda Hz. Peygamber'in onunla zıfâ girip girmedine dair farklı rivayetler bulunmaktadır (Beyhâkî, 1344: VII, 70). İbn Habîb onun Hz. Peygamber ile bir müddet birlikte yaşadığını söyler (İbn Habîb, s. 93). Kadın boşandıktan sonra amcasının oğluyla evlendi ve ondan çocuğu oldu. Âlimler bu evliliğin peygamber eşleriyle evlenmenin henüz haram kılınmadığı dönemde gerçekleştiğini söylerler (Abdürrezzâk, 1403: VII, 489; İbn Rüşd, 1988: III, 359; Askalânî, 1992: XVII, 16; Suyûtî, XLI, 163).

Sonuç

H. Peygamber'in zıfâ gerçekleşmeden boşadığı iddia edilen veya onun vefatıyla boş kalan bu hanımlara dair kaynaklarda birbirine muhalif anlatımlar bulunmaktadır. Bir kaynağın kabul ettiğini diğeri hiç zikretmemektedir. İşin doğrusu bu konu gelişmelerle dolu ve birçok husus aydınlatılmaya muhtaçtır. Biz burada sadece iddiaları zikrederek kısa bir değerlendirme yaptık. Bu anlatımların bazılarının mutlak doğru veya yanlış kabul edilerek kesin hükümler çıkarılması doğru olmaz. Fakat hadis ve İslâm tarihi kaynaklarının ittifakla üzerinde durduğu konulara dikkat etmek gerekir. Onların bazıları İslâm aile hayatına dair örnekler barındırmaktadır. Hatta onlar zıfâ odasında edilen boş, gereksiz ve anlamsız İslâm şiarına aykırı kelimelerden dolayı nikâh akdinin bozulabileceğine işaret etmektedirler.

Yaşanılan hadiseler Müslümanların aile hayatına sirayet ettiği kadar hukuksal sonuçlar da içermektedir. Allah katında cinsel birlikteliğin vuku bulmadığı boşamalarda kadının "iddet" veya 'terabbus' süresini beklemeye riayet etme ihtiyacı yoktur. Nitekim ayet-i kerimede "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın." (Ahzâb, 33/49) emri vardır. Her konuda örnek olan Hz. Peygamber, nikâhı altında bulunan kadınlardan zıfâ girmedeği hanımları boşandıktan sonra ailelerine göndererek ayetin uygulamasını tatbik ettiği anlaşılmaktadır.

Bu boşamalarda çıkarılacak başka bir hukuksal sonuç daha bulunmaktadır. Bu hanımlar Peygamber eşi sayılmadığı gibi Peygamberin diğer eşlerine denk değillerdir. Çünkü Hz. Peygamber onlarla birlikte olmamış, nikah akitleri bitmiş ve onlara hicap [Hz. Peygamber'in hanımlarının diğer erkeklerle perde arkasından görüşmesi] hükmü uygulanmamıştır. Bu yüzden mü'minlerin anneleri statüsüne dâhil edilmezler (Laşin, 1987: 19). Peygamber eşi olmadıklarından kendilerine uygulanan hükümler farklı olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatıyla dul kalan eşleriyle başka erkeklerin evlenmeleri yasak olmasına rağmen boşadıkları hanımların daha sonradan başkalarıyla evlenmişlerdir. O halde bir kadının peygamber eşi sayılabilmesi için zıfâfın olmasının ve peygamberin nikah-ı tahtında kalmasının şart olduğu zarureti ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'in çok eşle evliliğinden cinsellik arayanların bu rivayetleri de hesaba katmaları gerekmektedir. Zira o, evlendiği hanımların güzelliklerine veya kadınlık taraflarına bakmamış, Allah'ın hükümlerini uygun yaşayıp yaşamamalarına önem vermiştir. Evlendiği bir kadın ilahî çizgiden çıkmasıyla yolunu ondan ayırmıştır. Şayet evliliklerinde şehevi duygu hakim olsaydı, girdiği zıfâf odasından geriye dönmezdi. Aslında o, kendisine emredileni yapmakla vazifeliydi. Onun çok eşliliğinin asıl amacı nefsanî duyguları tatmin etmek değil, İslâm aile modelini bir bütün yaşayarak geride örnek aile tablosu bırakmaktır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, E. B. (1403). el-Musannef, thk. Habibürrahman el-A'zemî. Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî.
- Askalânî, İ. H. (1384/1964). Telhîsü'l-Habîr fî Ehâdisü'r-Râfi'l-Kebîr, thk. Seyyid Abdullah Hâşim. Medîne: yy.
- Askalânî, İ. H. (1412/1992). el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrût: Dâru'l-Cil.
- Askerî, M. (1414/1994). Ehâdisü Ümmü'l-Mü'minin Âişe. et-Tevhidü linneşr.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (1417/1996). Ensâbu'l-Eşrâf, thk. Süheylî Zekkâr-Riyad Ziriklî. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Beyhâkî, H. A. (1344). es-Sünenü'l-Kübrâ ve fî Zeylihi. Mısır: Dâiretü'l-Meârif.
- Canan, İ. (2005). Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ebü'l-Fidâ, İ. (trz). es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Abdulvâhid.
- Hâkim, E. A. (1411/1990). el-Müstedrek 'ale's-Sahîheyn, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Habib, M. C. (trz). Kitâbü'l-Muhabber, thk. Elisa Lichtenstadter, Beyrut.
- İbn Hişâm, M. C. A. (2006). es-Sîretü'n-Nebeviyye, çev: Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn İshak, M. (2004). es-Sîretü'n-Nebeviyye, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrût: Dâru'l-İlmiyye
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (1994). el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi), çev: Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Rüşd el-Cedd, A. K. (1408/1988). el-Mükaddemât vel-Mümeħhedât, thk. Muhammed el-Hacî, Beyrût: Dâru'l-Garb.
- İbn Sa'd, A. M. (1421/2001). et-Tabakâtü'l-Kübrâ, thk. Alî Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- İbnü'l-Esir, M. (1991). el-Kâmil fî't-Târih (İslam Tarihi), çev: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Esir, M. (1972). Câmîü'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Rasûl, thk. Beşir Uyûn, Beyrût: Dâru'l-Fikr
- Kazıcı, Z. (1991). Hz. Muhammed (sas)'in Eşleri ve Aile Hayatı. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Kur'an-ı Kerîm.
- LAŞİN, M. Ş. (1987). Ezvâcü'n-Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem. Riyad: Mektebetü'l-Maârif.
- Mâverîdî, E. H. (trz). Kitâbü'l-Hâvî'l-Kebîr. Beyrût: Dâru'l-Fikr.
- Rûdânî, M. (2011). Cem'ul-Fevâid min Câmî'il-Usûl ve Mecma'iz-Zevâid. İstanbul: Ocak Yayınları.
- Suyûtî, C. (911). Câmîü'l-Ehâdis.
- Taberî, M. C. (1407). Târihü't-Taberî. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Watt, W. M. (2016). Hz. Muhammed Medine'de. İstanbul: KURAMER Yayınları.
- Yavuz, A. F. (2000). İslâm İlimihali. İstanbul: İstanbul Dağıtım.
- Zehebî, Ş. A. (1427/2006). Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ. Kâhire: Dâru'l-Hadis.

Summary

In this investigation, we are going to deal with the women who were alleged divorced before copulation by the Prophet Mohammed solemnized with them. When the Islam history sources and some tradition books are analyzed, it is possible to see alot of examples to make firm this claim. However, when combined such rumors, it arises that they are different from each other and oppose to themselves. Some even seem far from credibility and reality. There are some rumors which has value to be examined. We are going to just touch the women that thought important to deal with thanks to the reliable sources we got. We will go on to study after we say what is the main reason to divorce those women. Whether it was possible to be of such an even and also consider the possibility occurred, we will try to see why there is a limit like that. Of course, these assessments are the statemest which cannot be paying the ulmimate reality and also might mean repeating the previous information. To assume like they are the certain true, judgement is not true to behave so.

Although divorce is an undesirable situation, there must be some exemplary things by the Prophet Mohammed did. It is not an anormal situation that the Prophet have, even every person might divorce and this issue has a place even in the Quran to break up before the nuptial. When these rumors are observed one by one, this kind of lessons can be seen like moral with the all aspects without incorrects. Prophet showed with the all aspects of his family life by making so much marriages and it may have been an example for the divorces, too.

Despite the disagreements in sources, the number of women allegedly divorced by him is just seven. He got divorce from some women with the same reason, but on the other hand some of them was in the different reasons. The most striking reason is that "I am refuge from Allah to you" was the first sentence the women said to the Prophet. It is such a big headlessness to say to he Prophet because it says by the people who nestled themselves to Allah just for defending from the sin and devil. It is a serious responsibility that a prophet cannot welcome and accept. Therefore, we see the Prophet use his right to divorce. The rumor which is divorced from his wife just because of a scar in her body is a reason not heard before so much. The couple who made a promise to each other in sickness and in health to be a couple took a decision on a sudden to divorce, it seems to anormal nowadays marriages. However, it should examine and consider properly that he was a Prophet and the situation of those days and the period.

The matter we have discussed include legal consequences as significant. We have dealt with the matter with its historical dimensions. However, the legal dimension of the study must be brought to light. We hope that one of the academic studies in our country would be well on this matter.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme

A Review on the Relationship between Religion and Culture

Hasan TANRIVERDİ¹

Geliş Tarihi: 03.10.2018 / Düzenleme Tarihi: 12.11.2018 / Kabul Tarihi: 13.11.2018

Özet

Din ile kültür arasında karşılıklı ilişki söz konusudur. Yani din bir taraftan içinde doğduğu kültürü kendi esasları doğrultusunda dizayn etmekte, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmaktadır. Zira dinler sosyal ve ahlâkî değerlerle ilgili ortaya koydukları kurallarla kültürel sahanın biçimlenmesinde etkili olmuşlardır. Dinler sadece Tanrı'nın varlığı, sıfatları, âlemin var edilişi gibi ontolojik meselelere açıklama getirmemişler toplumsal hayatı düzenleyen ahlâk ve hukuk kurallarıyla ilgili esaslar ortaya koyma suretiyle kültürlerin inşasında önemli rol oynamışlardır.

Kutsal mabetler, dinî ritüeller, ayin ve törenler dinin kültürel tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin Eski Yunan'da olimpiyat oyunları Tanrı Zeus'u anma adına ve barışı temin etmek için düzenlenmiştir. Değişik kültürlerdeki dans figürlerinde ana temanın kendini Tanrı'ya sunma olması, dansın da dinî kökenli kültürel bir unsur olduğunu göstermektedir. Sosyal bilimlerde dinin antropolojik, sosyolojik ve psiko-lojik işlevleri üzerinde durulmuş ve "beşerî/dünyevî bir sistem", yani ilahî menşeli değil de, tabiat ya da toplum menşeli olduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar kelimeler: Din, Kültür, Kutsal Mabetler, Dinî Ritüeller, Ahlâk

Abstract

There is a mutual relationship between religion and culture. That is to say, on one side religion designs the culture that it was born in, in line with its own principles, and on the other side, it finds a living space and application area for itself according to the cultural values and possibilities. This is because religions have been influential in the shaping of the cultural area with the rules they have lay down about social and moral values. Religions do not just explain ontological issues like God's existence, His attributes, creation of the world but they also have played important roles in the establishment of cultures by laying out principles concerning the moral and legal rules that regulate the social life.

Sacred temples, religious rituals and ceremonies have emerged as the cultural manifestations of religion. In ancient Greece, for example, Olympic Games were organized to show respect to God Zeus and to ensure peace in the region. The fact that the main theme in the dance figures of different cultures is one's presenting himself/herself to God also shows that dance is a cultural element of religious origin. In the social sciences where the anthropological, sociological and psychological functions of religion are put emphasis on and religion is a "humane/secular system", that is, it has no divine origin and it is the product of nature or society.

Key Words: Religion, Culture, Sacred Temples, Religious Rituals, Moral

Giriş

Kültür bir milletin, kavmin ya da toplumun hayat tarzının bütünüdür ifade eden bir kavramdır. Bu çerçevede kültür; bilim, sanat, ahlâk, örf, görenek ve insanın ortaya koyduğu diğer eğilim ve alışkanlıkları da içeren kompleks bir yapı arz etmektedir. Her toplumun, kendine özgü anlam ve değer sistemi olduğundan, kültürü farklılık göstermektedir. Bu nedenle tüm kültürleri bir ve aynı evrensel pota altında toplamak mümkün değildir (Cevizci, 2012, 273). Kültürün kendilerinden oluştuğu öğelere, yani ahlâk, hukuk, siyaset, iktisat vb. alanlardaki tutum ve davranışlara yön veren unsurların başında din gelmektedir. Zira dinler sadece Tanrı'nın varlığı, sıfatları, âlemin yaratılışı gibi ontolojik ve kozmolojik meselelerle ilgili açıklamalarda bulunmamışlar, antropoloji, sosyoloji, toplumsal hayatı düzenleyen ahlâk, hukuk ve siyaset kuralları ile ilgili bilgiler de vermişlerdir. Dolayısıyla insan-Tanrı, insan-tabiat ve insan-insan ilişkisinin esasının belirlenmesinde, din belirleyici olmaktadır.

Din olgusunun kültürel, ekonomik, dilsel, bilişsel, psikolojik yansımalarının sosyal bilimler tarafından incelenmeye tâbi tutulduğu malumdur. Ancak bu çalışmada din ve kültür ilişkisi, söz konusu açılardan değil de, felsefi ve teolojik perspektifte ele alınmaya çalışılacaktır. İlaveten dinin, kültürel değerlerin şekillenmesi, kültürün de dinin anlaşılması ve yaşanması üzerinde nasıl bir etkisi olduğu sorusuna cevap aranacaktır.

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ordu/Türkiye.
E. posta: hasantan28@myynet.com

Dinin Tanımı

Dinin insan ve toplum hayatındaki yeri ve önemi ile ilgili tartışmalara geçmeden önce din olgusunun kavramsal muhtevası ile ondan ne anlaşıldığının ortaya konulması gerekmektedir. Bundan da önce şunun belirtilmesi gerekir ki; dinin varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan uygarlığının olduğu yerde, din ve inançla ilgili izlere rastlanılmaktadır. İlk insanın dindar oluşu iddiası da, bu tezi teyit eder niteliktedir. Tarihsel süreç içerisinde, bireysel olarak ateist olduğunu iddia edenler çıkmış olsa da, dinsiz bir topluma rastlanılmamıştır (Güneş, 2014, 153). Geçmişte olduğu gibi gelecekte de dinsiz toplum olmayacağı fikri, birçok düşünür tarafından ifade edilmiştir. “*Dünyayı dolaşınız, duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız; fakat mabetsiz ve mabudsuz bir şehir bulamayacaksınız*” (Cilacı, 1995, 24) diyen Yunan tarihçisi Mestrius Plutarchus (45-127) ile “*geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz, toplumlar bulunacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla*” diyen Bergson (1948, 105’den akt., Korlaelçi, 1993, 35) bu gerçeği dile getirmektedirler.

Dinin, toplum hayatının vazgeçilmez bir unsuru olduğu konusunda görüş birliği içinde olan düşünürler, onun tanımı ve menşei konusunda farklı düşüncelere sahiptirler. Buradan din kavramının, düşünür ve insanların zihinlerinde aynı şeyi çağrıştırmadığı anlaşılmaktadır. Din denildiğinde ilahî, ilahî olmayan, monoteist, politeist tüm dinlerin akla gelmesi, çeşitli din mensuplarının ve disiplinlerce dinin farklı şekillerde anlaşılması, teizm, deizm, panteizm gibi farklı Tanrı tasavvurlarının olması, herkes tarafından kabul gören bir din tanımı yapmayı güçleştirmektedir. Zira bir Budist ile Yahudi ve Müslüman’ın dinden anladığı aynı şey olmadığı gibi teist ile deist ya da panteistin din anlayışı da farklılık göstermektedir. Buna, dinin ilahî menşeli değil de, beşerî menşeli olduğunu iddia edenlerin görüşleri eklendiğinde, durum daha karmaşık bir hal almaktadır.

Dinlerin, aralarındaki farklılıklara rağmen, insanın kutsalla ilişkisine açıklama getirme, bir yaşam tarzı sunma gibi ortak yönlerinin olduğu bir gerçektir. Bu gibi ortak yönlerden hareketle bazı tanımlar yapılmıştır. Ancak bu tanımlarda dinin mahiyeti ve hakikatinin açıklanması yerine, temel özellikleri betimlenmeye çalışılmıştır. “İlahî kitaplı dinler”de ortak yön olarak öne çıkan inanç, ibadet ve ahlâkla ilgili hususlar dikkate alınarak şöyle bir tanım yapılmıştır: Din, bireysel ve toplumsal yönü bulunan, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş olan, inananlara yaşam tarzı sunan ve onları belli bir dünya görüşü etrafında birleştiren nizamdır. Dinde, aşkın ve kutsal bir Yaratıcıya isteyerek bağlanma, iradesine tâbi olma vardır (Aydın, 1999, 6-7). İslâmî literatürde din, benzer şekilde, “*akıl sahibi kişileri peygamber tarafından bildirilen gerçeklikleri kabule çağıran ilahî kanun*” (Cürcani, 1997, 105) olarak tanımlanmıştır.

İnsanın kutsalla ilişkisini düzenleyen din, ahlâkî iyi ile kötünün ne olduğunu belirlemesi itibarıyla değerler alanında da etkili olmuş, insan davranışlarına ve yaşam biçimlerine yön vermiştir. Bu bakımdan din, tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen birçok olayın motive edicisi olduğu gibi kültür ve medeniyetlerin inşasında da tayin edici faktörlerden olmuştur. Din-kültür ilişkisi meselesinde din merkezli paradigma yerine, insan merkezli paradigmayı benimseyen sosyal bilimciler dinin otonomluğunu reddederek, menşei ve mahiyeti hakkında natüralist teoriler ileri sürmüşlerdir. Din ve Tanrı’yı, varlık ile değerlerini koruma adına, toplum tarafından üretilmiş olgular olarak kabul etmişlerdir.

Örneğin Ludwig Feuerbach (1804-1872), dinin merkezine insanı yerleştirerek dini, insanın duygu ve isteklerinden doğan bir kurgu olduğunu belirtmiştir (Feuerbach, 1957, 5). Dini; varlığın, idrakimizi aşan bir kudretin eseri olduğunu kabul etme olarak tanımlayan Herbert Spencer (1820-1903), onun kaynağını ata ruhlarına tapmaya dayandırmıştır (Spencer, 1947, 53). Max Müller (1823-1897), sonsuzun kavranmasını sağlayan, akıl ve mantığa tâbi olmayan zihniyeti ya da istidat olarak görürken (Müller, 2004, 13), Friedrich Nietzsche (1844-1900) insanların korku ve ihtiyaçlarından doğan dinin, aklın alt edilmesiyle varlık kazandığını ifade etmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz., Demirhan, 2002). Sigmund Freud’a göre (1856-1939) ise din, doğanın kontrol edilemeyen korku dolu yönlerine (zelzele, su baskını, fırtına, hastalık ve ölüm) karşısında geliştirilen zihinsel savunma mekanizması olarak insanlığın evrensel nevrozudur (Freud, 1961, 30-44). Durkheim (1858-1917) dini, kutsalla ilgili inanç ve pratikler sistemi (Durkheim, 1965, 62), Carl Gustav Jung (1875-1961) ise zihnin özel eylemi olarak görmektedir (Jung, 1995, 9).

“*Kutsalı*”, tabii ve esrarengiz güçlerin zihinsel yansıması, insan ürünü bir öğreti olarak gören sosyal bilimciler, dinin birey ve toplum hayatı üzerindeki pragmatik yönünü baz alarak, tek boyutlu bir yaklaşım sergilemiş, dini sosyal ve psikolojik bir olgu konumuna indirgemişlerdir. Zira dinin ilahi ve aşkın menşei olduğunu reddederek, dinin kaynağını toplum ya da insanın korku ve ümitlerine dayandırmışlardır. Başka bir ifadeyle dinin “*beşerî/dünyevi bir öğreti*” olduğunu iddia etmişlerdir. Dinin “*beşerî/dünyevi bir öğreti*” olması, tabiat, toplum ve insandan bağımsız bir gerçekliği olmadığı anlamına gelmektedir. Bu tür yaklaşımlarda, ilkel toplumların inanç sistemlerinden hareket edilmek suretiyle, dinin doğaüstü ve metafiziksel boyutu reddedilmektedir. Dinleri dünyevi doktrinlerle aynı statüde gören bu yaklaşımlar, dinî diğer dünyevi sistemlerden ayıran kendi özgü manevi boyutunu, mahiyet ve fonksiyonunu kavramaktan uzaktırlar. Zira hiçbir dünyevi sistem, insanın varlık dünyasıyla ilgili sorularına, din gibi, insan ruhunu ve zihnini tatmin edecek cevaplar sunamamıştır.

Özellikle vahiy kaynaklı dinler söz konusu olduğunda dinin sahibi mutlak varlıktır, insanın ve âlemin yaratıcısıdır. Bunların insanlığın problemlerine verdiği cevaplar, inanan için mutlak doğru olduğundan insanı içinde bulunduğu belirsizlik ve evrendeki yalnızlığından kurtarmaktadır. Ancak soruları netlik kazandığında insan zihni, rahat ve huzurlu olabilmektedir. İnsanın varlığı ve evrendeki yeri ile ilgili sorularına tatmin edici cevaplar veren din, evrendeki hayatını düzenleyici ilkeler de sunmaktadır. Bilim, insanın bu tür sorularına ancak tamamlayıcı mahiyette cevaplar üretebilmektedir. Bu yüzden din, insan hayatının vazgeçilmez öğelerinden biri olarak daima var olacaktır (Güngör, 1997, 98).

İlahî dinler beşerî menşeli olmayıp bizzat Tanrı tarafından peygamberler vasıtasıyla gönderilmişlerdir. Evrensel olan bu dinler tabiat, medeniyet ve kültüre aşkındırlar. Onları, ilkel kabile dinleri ve felsefî doktrinler gibi kültürün basit ahlâkî unsurları olarak görmek büyük bir yanılıdır (Korlaelçi, 1993, 45). Zira peygamberi olmayan batıl dinler, ilahî dinlerin taklidi ve onlardan sapma sonucu doğmuşlardır (Janet ve Seailles, 1978, XLI). İlahî dinler, tabii güçlerin, kültürel unsurların

kutsanması neticesinde ya da filozofların soyut düşüncelerinin ürünü olarak icat edilmişler değillerdir. Bu dinler, bir kültür ortamı içerisinde doğarsa da, kültür ürünü olmayan ilahi sistemlerdir.

Buradaki diğer bir husus ise dinlerin “*beşerî/dünyevî bir öğreti*” olduğu şeklindeki değerlendirmede, sosyal bilimlerin yönteminin dışına çıkılarak, din hakkında teolojik ve felsefi yargıda bulunulmuş olunmasıdır. Ancak deskriptif olan sosyal bilimlerin objektif olması, tasvir ve açıklama işlemi ile yetinmesi, dinin hakikati ve bu açıdan değerlendirilmesi gibi konulara girmemesi gerekir. (Kılıç, 2013, 16). Bununla birlikte aydınlanma dönemi ile birlikte, bilimsellik adı altında, dine ve dinî değerlere karşı sergilenen özgürlükçü tavır sayesinde, bu tür yaklaşımlar popüler hale gelmiştir. Böylece naklin devre dışı bırakıldığı, mantıksal ve bilişsel temelli teolojiler savunulmaya, Tanrı merkezli kültür sistemleri yerine, insanın değerini kendi “*ben*”inde bulan antroposentrik kültür sistemleri öne çıkmaya başlamıştır.

Dinler Tanrı kavramı esası üzerine kurulmuş olsalar da onların Tanrı kavramından onun sıfatlarına, dünya hayatından ahiret hayatına yükledikleri anlamlar farklılık göstermektedir. Örneğin İslam’da insanın dünyası, Hristiyanlıktaki gibi, maddi ve manevi yahut Kayser ile İsa’nın sahası şeklinde ayrılmamıştır. Bu yüzden İslam, insanı maddi ve manevi yönüyle kavramaya çalışan, onu topyekûn ele alan bir sistemdir. Hristiyanlıktaki manasıyla laik olmayıp onda laiklik, daha çok vicdan hürriyeti şeklinde tezahür etmektedir (Güngör, 1997, 51). Dinlerin Tanrı, ilahî kitap, peygamber, vahiy, yaratma, ahiret vb. yükledikleri farklı anlamlar, onların kültür ilişkisine de yansımıştır. Zira Sezar’ın hakkını Sezar’a bırakan Hristiyanlık ile insan hayatının tüm alanlarına müdahale eden İslam’ın sosyal ve kültürel hayattaki yansımalarının aynı olması beklenemez. Dolayısıyla farklı dinler, farklı kültürler inşa ederler.² Burada, din-kültür ilişkisine geçmeden önce, “kültür” ile ne kastedildiğine değinmemiz yerinde olacaktır.

Kültürün Tanımı

Latince “*cultura*” kelimesinden gelen “kültür”, Türkçe’de “*ekin*” anlamına gelir. Doğada insan tarafından üretilen şeyler “*kültür*” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda kültür, genel olarak, insanlarca üretilen bilgi, değer, inanç, sanat, gelenek gibi birimlerden oluşan bir bütündür. İnsanoğlu tabiatı kendi değerleri doğrultusunda şekillendirerek kültürleştirmektedir. Bu çerçevede kültür, “insanın tabiat üzerine empoze ettiği sun’î bir çevre” olarak tanımlanmıştır (Kılıç, 2013, 18). Dinin tanımında olduğu gibi kültür de farklı şekillerde tanımlanmıştır. Her düşünür, kendi dünya görüşüne uygun düşen bir kültür tanımı benimsemiştir.

Eliot’a göre (1889-1965) kültür, insanın soyut kavramları anlama ve kullanabilme yeteneğidir. Tamamen toplumun ürünü olup toplumu, toplum yapan şeydir (Eliot, 1981, 13). Taylor insanlığının ürettiği bilgi, sanat, gelenek, görenek vb. yeteneklerle beceri ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütün olarak tanımlamıştır (Güvenç, 1984, 102). Çağdaş Türk düşünürlerinden biri olan Erol Güngör ise kültür denilince, bir topluluğun problemlerini çözmek üzere ürettiği ve yıllar içinde standart hâle gelen usul ve vasıtaların anlaşıldığını belirtmiştir. Toplumların ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsedikleri hayat tarzı, maddi ve manevi unsurlarıyla onların kültürünü oluşturur (Güngör, 1990, 76). Buradan anlaşılacağı üzere doğada, tabii olarak bulunmayıp insanlar tarafından ortaya konulan her tür unsura kültür denilmektedir.

Kültür, özgü ve ortak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kültürün bazı unsurları belli bir millete özgü iken bazıları tüm insanlığa özgüdür. Bunlardan ilkinde özgü kültür denilir ki; milletlerin ayırımı kültürün bu yönü ile olmaktadır. İkincisine ise ortak kültür denilmekte olup bunlar insanlığın ortak malıdır, belli bir millete özgü değildir. Bunların ilki mahallî ve sosyo-subjektif iken, ikincisi genel ve objektiftir. Milletler, ortak kültür öğelerini, milli kültürleri doğrultusunda dönüştürerek kendisine has kılar. Dolayısıyla milli kültür, özgü kültür ile ortak kültürün birleşiminden meydana gelir. (Öner, 1991, 4-6). Yani hak, hukuk, ahlâk, dürüstlük, adalet, misafire hürmet gibi değerler tüm toplumlar için geçerli olmakla birlikte bunların anlaşılma ve uygulanma biçimi kültürden kültüre değişiklik gösterir. Evrensel değerler ortak kültürü, bunların toplumlara göre uygulanışı ise özgü kültürü meydana getirir.

Özgü kültür, diğer topluluklardan farklı olmayı, kimlik sahibi olmayı, millet olmayı sağlayan etmendir (Ecer, 2010, 89). Onun en önemli işlevlerinden biri, milli bilincin oluşmasını sağlamasıdır. Bireyin mensubu olduğu gruba aidiyet duygusu ile bağlanmasını sağlayan en güçlü bağ, bu bilinçtir. (Öner, 1991, 4-6). İnsanın değer dünyasını şekillendiren özgü kültür, aynı zamanda beşerî birikim ve çabalara bağlı olarak değişime uğramaktadır. Özgü kültürde böyle bir değişime neden olan ve yön temel unsurlardan biri de dindir. Zira dinler, özellikle doğuşları esnasında, toplumsal yapıdaki çatıştığı unsurları ya kendi esasları doğrultusunda dönüştürmüş ya da kendisi mevcut yapıya uymuştur. Kültürel unsurları tamamen ortadan kaldırarak yeni bir toplum inşa etme yerine, var olan kültürel değerler ile uzlaşma yoluna gitmiştir. Her birey, nasıl mensubu olduğu toplumun ahlâkî, siyasî, hukukî vb. değerlerinin etkisi altında yetişiyorsa dinî değerlerinin de etkisi altında yetişmektedir. Bu da din-kültür ilişkisi meselesini gündeme getirmektedir.

Din-Kültür İlişkisi

Burada öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki; felsefe, ahlâk, sanat, hukuk ve kültürden daha eski olan dinin, her ne kadar iç içe olsalar da, aynı şeyin değişik yönleri olarak tanımlanması doğru değildir. Dinin kendine özgü tabiatüstü boyutu, onu hukuk, sanat, ahlâk ve eğitim gibi kültürel birimlerden farklı kılmaktadır. Bu nedenle din, kültürün cüzlerinden biri olmadığı gibi ondan izole de edilemez. Çünkü din, kendi dünya görüşüyle kültürün tüm sahalarına nüfuz eder (Korlaelçi, 1993, 45-46).

Toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarından olan dinî, siyasî, ahlâkî, iktisadî, felsefî ve estetik değerlerin birbirinden bağımsız olduğu, aralarında bir ilişkinin olmadığı söylenilemez. Tüm bunlar toplumsal hayatta, insanın hayatına anlam verme ve hayatı düzene koyma faaliyetinin birer ürünü olarak, kendilerini göstermektedirler. Bunların dile getirdiği, teorik

² Eliot, Asya’nın, Hristiyanlığı kabul etmesi halinde bile, Avrupa kültürünün parçası olamayacağını söylemektedir. Ona göre, Avrupa standartlarının geliştiği ve kurallarının perçinleştiği ortam Hristiyanlıktır. Avrupalının ürettiği ve yaptığı şeyler, Hristiyanlık geleneğine dayanır ve anlamını bu gelenek içerisinde kazanır. Voltaire (1664-1778) ve Nietzsche’yi ancak Hristiyan kültürü yaratabilir. Eğer Hristiyanlık ortadan kalkarsa Avrupa kültürünün yaşamasına imkân yoktur (Eliot, 1981, 135-136).

olarak tasvir ettiği tecrübeler, aynı varlığın, yani insanın hayatında birlikte yaşanmaktadır (Aydın, 1999, 303). Bundan dolayı bu unsurların uyum içerisinde olması, aralarında bir çatışma olmaması beklenir. Bununla birlikte, tarihsel süreç içerisinde, din ile kültürün diğer şubeleri arasında bir takım çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmanın bariz örneklerinden biri, şüphesiz din-bilim çatışmasıdır.

Rönesans dönemi, Hristiyan Batı dünyasında, bu çatışmaların en şiddetli şekilde yaşandığı dönem olarak anılmaktadır. Zira Rönesans, Ortaçağ skolastik düşüncesine ve kilisenin otoritesine tepki olarak doğmuş, bunun yerine hür ve tenkitçi düşünce esas alınmıştır. Kopernikus, Kepler ve Galile yaptıkları bilimsel araştırmalar neticesinde, kilisenin de benimsediği Aristoteles-Batlamyus'un yer merkezli sistemi yerine, güneş merkezli sistemi savunmuşlardır. Bu fikirleri yüzünden din adına, kilise tarafından, şiddetli bir muhalefetle karşılaşmışlardır. Bu muhalefet, Bruno'nun engizisyon mahkemesinde yargılanmasına ve yakılarak öldürülmesine kadar gitmiştir. Daha sonra engizisyon mahkemesinde yargılanan Galile ise böyle bir ceza ile karşılaşmaktan korktuğu için fikirlerinden vazgeçtiğini söylemek zorunda kalmıştır. Batıdaki din-bilim çatışması, kilisenin kabul ettirmeye çalıştığı otoriter din anlayışı ile yaşanmıştır.

İslam dünyasında da 11. yüzyıldan sonra felsefeye karşı, bir tepki ve muhalefetin olduğu görülmektedir. Müslümanlar bu yüzyıldan önce ise, yani 7. ve 11. yüzyıllar arasında fetihler sonucu karşılaştıkları medeniyet ve kültürlerin bilgi birikime büyük bir ilgi göstermişler, tercüme yoluyla bu kültürlerin bilgi birikimlerini kendilerine mal etmeye ve onlardan yararlanmaya çalışmışlardır. Kendilerinden önce bilime katkı sağlayan düşünürleri saygı ile yâd etmişler, onlarda gördükleri eksiklik ve hataları gidermek yoluyla kendi düşünce sistemlerini kurmuşlardır. Onların bu faaliyetlerinin arkasındaki teşvik edici güç, İslam'ın bilime verdiği değer ve önem olmuştur. "*Bilim, İslam'da böylesine merkezi bir konuma yerleştirilmiş, hatta neredeyse dinî bir saygı görmüş olmasaydı, muhtemelen çeviri faaliyeti, olduğundan daha az bilimsel, daha az sürükleyici ve daha çok yaşamak için pek zaruri olanı almayla –gerçekte bilinenden farklı bir şekilde– sınırlanmış olarak kalırdı*". (Rosenthal, 1965, 18'den akt., Sezgin, 2008, 1/5). O halde söz konusu dönemlerde yaşayan Müslümanların, İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetten böyle bir netice çıkarmaları, onları bilimsel faaliyetlere yöneltmiştir. Ancak Gazzâlî sonrasında İslam dünyasında hikmet denilen bilimlerden (matematik, mantık, astronomi, tıp, fizik, metafizik) özellikle felsefeye karşı olumsuz bir tavır takınılmış, Fârâbî ve İbn Sînâ Gazzâlî tarafından fikirlerinden dolayı küfürle itham edilmişlerdir. Endülü's'te ise Gazzâlî karşıtlığı kendini göstermiş, kitapları yasaklanarak yakılmıştır. Bunun sebebi Gazzâlî sonrası bazı Müslümanların İslam'ın temel kaynaklarından nassları yoruma ve kıyasa başvurmadan olduğu gibi kabul etmek, onlarda geçmeyen hususları bid'at olarak görmek, akli ilimlerle meşgul olmamak sadece nakli ilimlerle ilgilenmek şeklinde anlamalarıdır. Dolayısıyla din-bilim çatışması, belli bir dine mensup insanların din anlayışlarından, nassları o doğrultuda yorumlamalarından kaynaklanmaktadır.

Dinin kültürel öğeler içerisinde çok yakın ilişkisi olduğu alanlardan biri ahlâktır; onlar arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü insanların yeme-içmeleri, giyim kuşamları, ibadet ve dua şekilleri, olaylar karşısındaki tavır ve tepkileri üzerinde belirleyici olan en önemli etmen dindir. Helal ve haram olan şeyler din tarafından belirlendiği gibi, sosyal ve kültürel hayatla ilgili bazı davranışları onaylayıp, bazılarını onaylamayarak toplumun değer yargıları üzerinde belirleyici olmaktadır. Hatta evlenme ve boşanmanın şartlarını belirlemek suretiyle en küçük sosyal kurum olan aileye kadar kültürel hayatın her alanına nüfuz eder (Kılıç, 2013, 20). Bu nedenle bir Budist'in, iktisat, sanat, ahlâk vb. meselelerdeki tutumu, Müslüman veya Hristiyan'ından farklı olmaktadır (Freyer, 1964, 75). Örneğin, her din mensubu kendi kutsal kitabına ve inanç esaslarına göre hareket ettiğinden, Müslümanlar için kurban kesme ibadet hükmünde iken Budistler, yetkililerin vebaya önlem almak için hastalıklı hayvanların öldürülmesi gerektiği kararı verdiklerinde, bu karara "*hiçbir canlı öldürülemez*" düsturuyula karşı çıkmışlardır (Türkdoğan, 1977, 201).

Maddi ve manevi ihtiyaçlarının olması ve bu ihtiyaçlarının karşılanmasının gerekliliği insanı, maddi ve manevi hayatı olan bir varlık yapmaktadır. İnsanın maddi hayatı, onun maddi obje ve süjelerle olan ilişkisinden teşekkül etmekte iken; manevi hayatı ise nihai gerçeklikle olan ilişkisi ve ahlâkî değer atfedilen fiillerinden meydana gelmektedir. İşte insanın manevî hayatını belirleyen, fiillerini iyi-kötü, sevap-günah, güzel-çirkin olarak nitelenmesine yol açan büyük ölçüde dindir. Bu nedenle bir din mensubu için iyi ve ahlâkî olan bir fiil, başka bir din mensubu için gayri ahlâkî olabilmektedir. Bu tür farklılıkları ibadetten evliliğe kadar hayatın tüm alanlarında görmemiz mümkündür. Tüm bunlar, dinin kültürel hayat üzerindeki fonksiyonu gözler önüne sermektedir.

Yukarıdaki sebeplerden dolayı çoğu ahlâkçı dini, ahlâk için vazgeçilmez bir unsur olarak görürken, bazıları dinin ahlâk alanında yeri olmadığı ve bu alandan çıkarılması gerektiği kanaatinde dir. "*Sekülerleşme*" adı altında, metafiziksel olguların başta değerler alanı olmak üzere, hayatın her alanından çıkarılması gerektiği tezi ileri sürülmüştür. Fakat böyle bir durumda çoğu ahlâk teorisi temel dayanağını kaybedeceği gibi anlamını da yitirecektir. İnsanları ahlâkî iyiyeye sevk eden en önemli motivasyon kaynağı ortadan kalmış olacak, ahlâkî değerlerin evrenselliği konusunda şüpheler doğacaktır.

Din, toplumu oluşturan bireylerin aynı düşünce ve hareketleri benimseyerek ortak değerler etrafında toplanmasını sağlamaktadır. Dinî bağların güçlülüğü nispetinde, toplumsal birlik ve bütünlük korunmaktadır. İnanç birliği olmadan, kültür itibarıyla, insanları bir araya getirme çabaları boş bir uğraş olmaktan öteye geçmez. Buna göre, inanç birliğinden kaynaklanan ahenk, toplumu bir arada tutan temel bağıdır (Eliot, 1981, 98 vd.). Ritüel ve ibadetler aynı değer ve düşünceler sahip olma duygusunu canlı tutarak, "*grup ruhu*" bilinci oluşturur; toplumsal birliktelik ve dayanışmayı kuvvetlendirir (Güneş, 2014, 157-159; Freyer, 1964, 37). İnsanlar arasındaki birlik ve dayanışmayı güçlendirmesi bakımından bayramlar dikkat çekmektedir. Topluların kendilerine özgü kutsallık ve önem atfettikleri dini ve millî bayramları vardır. Ülkemizde dinî bayramlarda bayram namazı öncesi ihtiyaç sahiplerine sadaka ve fitre verilmesi, kılınan bayram namazları ve bayram namazı sonrasında yapılan bayramlaşma merasimleri, kırgınların barıştırılması gibi etkinlikler birlik ve dayanışmayı pekiştiren uygulamalardır.

Ortak dini inanç ve uygulamalar, farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimi canlı tutma özelliğine sahiptir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar üzerinde inanç birliğin sağladığı yararlı neticeyi görmek için İsrailoğulları örnek gösterilmektedir. Zira asırlardır dağınık halde yaşayan Yahudiler, inanç birliği sayesinde sonunda devlet olabilmişlerdir (Korlaelçi, 1993, 46). Aynı zamanda dinler, devletlerin kuruluş ve yönetim şekilleri üzerinde etkili olmuştur. Devletlerin yönetim şekli ve hukuk sistemlerinin muhtevasını belirleyen amillerden biri de dindir (Wach, 1987, 21). Teokratik ve yarı teokratik devletler, dinin devletlerin yönetim şekli, dinî hukuk da hukuk sistemleri üzerindeki etkisini göstermektedir. İnsanların birbirleriyle ve devlet olan ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarının belirlenmesinde, kendisinden yararlanan önemli kaynaklardan biri de dindir. Zira dinler sosyal hayat için getirmiş oldukları kurallarda, hukuk da olduğu gibi, toplumun refah ve huzurunu amaçlamışlardır.

Dinin toplumsal hayat üzerindeki bir diğer işlevi, insan ve toplumlar için oto-kontrol mekanizması görevi görmesidir. Bu kontrol zayıfladığında, insan davranışlarında ilkelliğe dönüş ve kültürel değerlerle çatışma başlar. Din, kültürel değerlere zıt eğilimlere engel olmasının yanında, insanların bunalım ve karamsarlıktan kurtulmalarına da yardımcı olur. Kendisinin her şeyi bilen, her şeye gücü yeten Tanrı'nın koruması ve gözetimi altında olduğuna inanan biri, ruhsal dinginliğe ulaşacak (Korlaelçi, 1993, 36-46), karşılaştığı sıkıntılar karşısında direnme gücü daha da artacaktır (Turan, 2018, 426).

Dinlerin toplumların kültürel hayatlarında ne kadar önemli rol oynadığı, sanat eserlerinden anlaşılmaktadır. Birçok kültürel miras zamanla kaybolduğu halde, dinî olanlar oldukları gibi kalmıştır (Mengüşoğlu, 1988, 203). Örneğin eski Mısır medeniyetine ait piramitler, Avrupa ülkelerinde gördüğümüz kiliseler, yine ülkemizde gördüğümüz cami, mescit, şadırvan, türbe vb. sanat eserleri dinin kültürel miras üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Dinin bireyler arasında sağladığı birlik duygusu olmadan, üstün bir medeniyetin işareti olan, bu tür eserlerin meydana getirilmesi mümkün gözükmemektedir (Korlaelçi, 1993, 47).

Dinler hem toplumların mimari, edebiyat ve musiki anlayışlarının içeriğini belirlemiş, hem de bazı sanat dalları rağbet görürken bazılarının geri plana itilmesini sağlamıştır. Her kültürde, bunu doğrulayan örnekler vardır. Örneğin Yahudilik ve İslamiyet'te, eski Yunan antropomorfizmini temsil eden sanat eserleri rağbet görmemiştir. Hristiyanlığın başlangıcında aynı tutum sergilense de, "helenleşmiş" din anlayışının ortaya çıkışıyla bu tutum değişime uğramıştır. Yine Müslümanlar edebî eserlerinde Hz. Peygambere en yüce mevkii vermiş olsalar da, O'nu minyatür, resim vs. konu edinmekten kaçınmışlar, temsil ve tasvirine izin vermemişlerdir (Aydın, 1999, 303). İslamiyet'te resim ve heykelin meşruluğu tartışma konusu olması çini, minyatür, hat, tezhip vb. gelişmesine yol açmıştır (Sezen, 1988, 102). Ülkemizdeki cami ve mescitlerin süslemelerinde herhangi bir canlılığın resmine rastlanılmaması, daha ziyade geometrik şekillerin ve kaligrafinin kullanılması bu gerçeği teyit etmektedir.

Din-kültür ilişkisi tek taraflı değil, çift yönlüdür. Din bir taraftan inanç, ibadet, ahlâk esasları ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzı ile kültüre şekil verirken, diğer taraftan kültürün değer ve imkânlarına göre kendisine yaşam ve uygulama alanı bulmuştur. Yani dinî düşünce ve hayat, toplumun kültürel birikime göre şekil kazanmıştır. Din kurucularının ve mensuplarının zihniyetlerinin şekillenmesinde, toplumsal çevrenin rolü inkâr edilemez. İnsanların, içinde yaşadıkları kültürün düşünce yapısından ve geleneklerinden etkilenmemesi düşünülemez. Samî dinlerinde ay tanrısına verilen önem, doğal çevrenin dini düşünce üzerindeki etkisine örnek gösterilmektedir. Onlar, sıcağın etkilenmek istemediklerinden, gece serinliğine kutsiyet atfetmişlerdir. Yine tarım toplumundan medeni topluma geçişte, önceki ritüel ve seremoniler yerini, yeni ritüel ve seremonilere bırakmıştır (Taplamacıoğlu, 1983, 93-96). Dolayısıyla dinî düşüncede yaşanan değişimler kültürel yapıda değişime yol açtığı gibi, kültürel yapıdaki değişimlerde dinî düşüncede değişime yol açmıştır (Akyüz vd., 2009, 142).

Kültürel öğelerin, kutsal mabetlerin mimari yapıları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Toplumun bilgi birikiminden yaşanan bölgenin bitki örtüsüne, doğal kaynaklarından teknolojik aletlere kadar birçok kültürel öge, mabetlerin inşa ve mimarisinde etkili olmuştur. Belli bir coğrafya ve dönemde inşa edilen mabetle, başka bir coğrafya ve dönemde inşa edilen mabet farklı özellikler taşımaktadır. Örneğin Suud Cami mimarisi ile Türk Cami mimarisi bir olmadığı gibi Selçuklu Cami mimarisi ile Osmanlı ve günümüz cami mimarisi arasında farklılıklar vardır. Karahanlılar döneminde camiler kerpiçten yapılırken daha sonraki dönemde tuğlanın ana malzeme olarak kullanılması, Osmanlılar döneminde taşın tercih edilmesi kültürün dinî kurumlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Söz konusu durum, farklı kültürlerin gıysi tercihlerinden yemek adablarına, nişan ve düşün adetlerinden bayram seremonilerine kadar birçok konuda da kendisini göstermektedir.

Din-Kültür İlişkisine Örnekler

Şehirlerdeki mimarî yapılar ve nişan, evlilik, cenaze törenleri gibi uygulamalar, o bölgenin dini ve kültürel yapısı ile ilgili bize bilgiler sunmaktadır. Dolayısıyla bir bölgede inşa edilen mabetlere, insanların isimlerine, mezar taşlarına bakarak, o bölgede yaşayanların dini kimliği hakkında fikirler edinebiliriz. Bu tür yapı ve etkinlikler toplumların gelenek ve görenekleri yansıttığı gibi gelenek ve görenekler onların inançlarından izler taşır. Halkının yüzde 99,2'sinin Müslüman olduğu ülkemiz insanının (Yazar yok, 2014, 3) kültürel hayatının her alanında İslam dininden izlere rastlamak mümkündür.

Birçok uygarlık ve kültüre ev sahipliği yapan ülkemizim değişik bölgelerinde gerek kasaba, gerekse şehir olsun, bu uygarlık ve kültürlere ait çok sayıda sanat eserleri ve tarihi kalıntılar bulunmaktadır. Müslüman Türkler tarafından ele geçirilmesinden önceki medeniyetler tarafından manastırlar, Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi ile de cami, han, hamam, türbe, çeşme vb. yapılar inşa edilmiştir. Dolayısıyla gerek Cumhuriyet döneminde, gerekse daha önceki dönemlerde inşa edilen cami, türbe ve çeşme, önceki kültürlere ait manastırlar, ülkemizin önemli inanç ve kültür turizmi potansiyelleri arasındadır. Dinin toplumların kültürel hayatı üzerindeki olumlu katkılarının yanında, bir de kültürel unsurlara kutsiyet veya uğursuzluk atfedilmesi sonucu bir takım batıl inançlar da geliştirilmiştir. Söz konusu bu husus, tüm toplumların kültürel hayatı için geçerli olan bir durumdur.

Sonuç

Dinlerin, sanattan eğitime, ahlâktan geleneklere kadar toplumsal hayatın her alanında inkâr edilemez etkileri bulunmaktadır. Dinin kültürel yaşamla iç içe olması, onun “*insanî inşâlar*” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Ancak böyle bir değerlendirmede, vahiy ürünü ilahî dinler ile ilkel kabile dinleri, aynı kategori içerisine alınmıştır. Tabiatüstü olan ilahî dinlerin toplumsal ve kültürel hayatın ürünü, yansımaları olduğu iddiasının doğru ve tutarlı olduğu söylenemez. İlahî dinler bir kültür ortamı içerisinde hayat bulmuş olsalar da, kültür tarafından oluşturulmuş değillerdir.

Değer yargılarımızın ve olgular karşısındaki tavrımızın oluşmasında, belirleyici olan en önemli unsur dindir. Bir şeye haram-helal, iyi-kötü ve bir olay karşısında öyle değil de böyle davranmam gerekir derken, temel alınan ilkeler dinden ve Kutsal Kitaplardan elde edilmişlerdir. Örneğin Müslümanlar için bir hayvanın kurban edilmesi kutsal bir fiil, ibadet iken; Budizm’de, Janizm’de ve Sihizm’de kaçınılması gereken bir fiildir. Buna göre ayrı inançlara mensup insanların ahlâkî, hukukî, iktisadî vb. alanlarındaki beklenti ve eylemleri farklılık göstermektedir.

Dinî, siyasî, ahlâkî, iktisadî, felsefî, estetik vb. kültürel değerlerin uyum içerisinde olması, bir çatışma olmaması beklenir. Ancak tarihsel süreç içerisinde, din ile diğer kültürel birimler arasında çatışmalar yaşandığı da görülmektedir ki; bunun en açık örneği din ile bilim çatışmasıdır. Gerek Batı, gerekse İslam dünyasında bunun örnekleri mevcuttur. Ancak din ile bilim arasındaki uyumun da, çatışmanın temelinde, din mensuplarının dinlerinin temel kaynaklarını anlama ve yorumlama farklılığı bulunmaktadır. İslam dünyasında 7. ve 11. yüzyıllar arasında bilimsel ve felsefî faaliyetlere yoğun ilgi duyulmuşken, daha sonraki dönemlerde bu ilgi yerini felsefî ilimlerle mücadeleye bırakmıştır. Netice itibarıyla din-kültür ilişkisi, her dönem ve uygarlıkta, sahip olunan paradigmaya göre farklı şekillerde kendisini göstermektedir.

Kaynakça

- Akgül, M. (2008). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişme; Yaşama Pratiği, Kültür ve Din İlişkisi. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 225-234.
- Akyüz, N. Gürsoy, Ş. Çapçoğlu İ. (2009). *Din ve Toplumsal Değişme, Din Bilimleri-2*. Ankara, Ankara Üni. Basımevi.
- Aydın, M. S. (1999). *Din Felsefesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Cebeci, S. (2008). Milli Kimlik Bağlamında Din-Kültür İlişkisi. *SBE Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(2), 1-11.
- Cevizci, A. (2012). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Say.
- Cilacı, O. (1995). *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Cürçani, S. Ş. (1997). *Terimler Sözlüğü (Kitabu’t-Ta’rifât)*. Arif Erkan (Çev.). İstanbul: Bahar.
- Demirhan, A. (2002). *Nietzsche ve Din*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Durkheim, E. (1961). *The Elementary Forms of the Religious Life*. Joseph Ward Swain (Trans.). New York: The Free Press.
- Ecer, A. V. (2010). Büyük Türk Bilgini Mehmet Matürüdi ve Türk Kültürünü Destekleyen Görüşleri, *Hikmet Yurdu*, 11(6), 89-106.
- Eliot, T. S. (1981). *Kültür Üzerine Düşünceler*. Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Feuerbach, L. (1957). *The Essence of Christianity*. George Eliot (Trans.). New York: Harper&Row.
- Freud, S. (1961). *The Future of an Illusion-The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. James Strachey, (Trans.). New York: The Hogarth Press Ltd.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. T. Kalpsüz (Çev.). Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Güneş, A. (2014). Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 153-164.
- Güngör, E. (1990). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken.
- Güngör, E. (1997). *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Janet, P. ve Seailles, G. (1978). *Mezahib ve Matalib*. Elmalılı M. Hamdi Yazır (Çev.). İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Jung, C. G. (1995). *Psikoloji ve Din*. Ender Gürol (Çev.). İstanbul: Oluş.
- Kaçar, B. Z. (2010). *Çepnilerde Din Ve Sosyal-Kültürel Hayat (Giresun Örneği)*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, A. (1984). *Dinler Tarihi*. İstanbul: Marifet Yay.
- Kılıç, R. (2013). Din ve Kültür İlişkisi Üzerine Felsefi ve Teolojik Bir Değerlendirme. Fatsa, M. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Giresun’da Dinî ve Kültürel Hayat Sempozyumu –I* içinde (ss. 16-21). Giresun: Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-2.
- Korlaelçi, M. (1993). Din-Kültür İlişkisi. *Felsefe Dünyası*, 8, 35-47.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yay.
- Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Müller, F. M. (2004). *Introduction to the Science of Religion*. Whitefish: Kessinger Publishing.
- Öner, N. (1991). Kültür. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1 (2), 2-7.
- Rosenthal, F. (1965). *Das Fortleben der Antike im Islam*, Zürich ve Stuttgart.
- Sezen, Y. (1988). *Sosyoloji Açısından Din*. İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
- Sezgin, F. (2008). *İslam’da Bilim ve Teknik*. Abdurrahman Aliy (Çev.). İstanbul: Entegre Matbaacılık.
- Spencer, H. (1947). *İlk Prensipler*. Selmin Evrim (Çev.). MEB Yay.
- Taplamacioğlu, M. (1983). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Türkdoğan, O. (1977). *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*. İstanbul: Sebül Matbaacılık.

- Uyanık, M. (2008). Gençlerimizin Din-kültür ve Kimlik İlişisini Kurgulamasında Peygamberimizin "Bir Sosyal Model" Olarak Sunumu. *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu* (11-12 Mayıs 2007), Konya: Konya İlahiyat Fakültesi Derneği, 77-101.
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. B. İnandı (Çev.). Ankara: Ankara Üni. İlahiyat Fakültesi Yay.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22/(1), 395-434.
- Yazar Yok (2014). *Türkiye'de Dinî Hayat Araştırması*, Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

Summary

Culture is a concept that expresses the whole of the life style of a nation, a people or a community. In this context, the culture that science, art, morality, law, custom, tradition and as a member of society, including other trends and habits by human presents a complex structure. Each society culture is different due to they have specific meaning and value system. Therefore, it is not possible to collect all cultures under one and the same universal ladle. Religion is the most important dominate factors that culture is consist of the elements, morality, law, politics, economics, etc. In addition to the explanations of the ontological and cosmological issues such as the existence of God, their existence, the creation of the world, the religions introduced rules about the moral and legal rules governing social life. Therefore, religion is decisive in determining the essence of human-God, human-nature and human-human relationship.

Religion, which regulates the relationship between human and holy, at the same time has been influential in the field of values as it determines what moral good and bad is, and has shaped human behavior and life styles. In this respect, religion has been one of the determining factors in the construction of cultures and civilizations as well as the motivation of many events taking place in the historical process. Instead of the religion-centered paradigm in the religion-culture relationship, the social scientists who adopted the human centered paradigm proposed naturalistic theories about the origin and essence of religion by rejecting the autonomy of religion. According to these sciences, religion is a "cultural/human construction", that is, it has no divine origin and it is the product of nature, society or man.

In such approaches, the supernatural and metaphysical dimension of religion is rejected by acting from the belief systems of primitive societies. These approaches, which see religions as the same status as worldly doctrines, are far from grasping their specific spiritual dimension, nature and function that distinguishes them from religious other worldly systems. For no worldly system has not been able to provide answers to questions about human existence world, such as religion, that will satisfy the human spirit and mind. Also divine religions are not of human origin, they were sent by Allah through prophets. These universal religions are transcendent to nature, civilization and culture. It is a mistake to see them as simple moral elements of culture, such as primitive tribal religions and philosophical doctrines.

Religion which is older than philosophy, morality, art, law and culture, is not true to defined as different aspects of the same thing. The specific supernatural dimension of religion distinguishes it from cultural units such as law, art, morality and education. Therefore, religion is not one of the subunit of culture and cannot be isolated from it. Because religion, through its own logic, penetrates all fields of culture.

It is expected that the religious, political, economic and other cultural elements, which are indispensable elements of social structure, are in harmony with each other and there will be no conflict between them. Therefore, religions, especially during the rising, transformed the elements of conflict in the social structure in accordance with their own principles or adapted itself to the existing structure. In other words, instead of constructing a new society by eliminating cultural elements, religion made suitable cultural values with own principles. Since religion is one of the elements that determine the traditions and customs of society, those who grow up in that society will be brought up under the influence of religious values.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış

A Critical Overview on the Problematic of Contemporary Science of Kalam

Mehmet Kenan ŞAHİN¹

Geliş Tarihi: 21.09.2018 / **Düzenleme Tarihi:** 17.10.2018 / **Kabul Tarihi:** 12.11.2018

Özet

Kelâm, Kur'ân'da belirtilen inancın dinî parametrelerini belirleyen ve temellendiren bir ilim alanıdır. Dinî düşünce ve ahlâkî ilkelerin aklî ve mantıkî yorumudur. Bu makale günümüz kelâm ilminin metodolojisi ve ilgi alanlarını yeniden gözden geçirmeye ihtiyacı olduğu, yeni inanç sorunlarına karşı özgün metodolojisiyle mücadele etmesi gerektiği hususu üzerinde durmaktadır. Böylelikle de halen mevcut olan kelâm anlayışlarında ortaya çıkan sorunsalı doğru belirlemeyi ve durumun yeniden bir değerlendirmesini yapmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde dinin orijinal doktrinlerini doğru anlamak için yeni bir çatıya ve aklî bir metodolojiye sahip yeni bir kelâm ilmine ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Günümüz Kelâm İlmi, Metodoloji, İman

Abstract

Kalam, is a field of science that determines and establishes the religious parameters of belief in the Qur'an. It is a rational and logical interpretation of religious thought and moral principles. This essay focuses on the methodology of contemporary theology of kalam and the need to re-examine areas of interest to combat the original methodology of new belief problems. Thus, it is aimed to make problematic correct determination and re-evaluation of the situation which arises in the present understanding of the words. From this point of view, there is a need for a new knowledge of theology, with a new framework and a rational methodology, to properly understand the original doctrines of religion today.

Key Words: Kalam, Contemporary 'Ilm al-Kalam, Methodology, Faith

Giriş

İlk insandan beri din, sanat, ahlâk, siyaset, felsefe, şiir, edebiyat ve bilgi gibi bütün soyut ve manevî değerleri içine alan kültür ve insanlığın yaşam standartlarını kolaylaştıran alet teknolojisi sürekli gelişim göstermiştir (İzzetbegoviç, 1994, 73-74). Alet ve edevat yapımında insanlık, dünyada var olduğu ilk günlerde kullandığı araç ve gereçlerle sınırlı kalmamış, her geçen gün geçmişin üzerine yeni şeyler ekleyerek sürekli gelişim ve değişim içinde olmuştur. Ancak, tarihi süreçte alet alanında gözlemlediğimiz bu doğrudan hareketlilik insanlığın kültürel ve ahlâkî faaliyetlerinde kendisini gösterememiştir. Kültür alanında daha çok dairesel bir hareket mümkün olabilmıştır. Burada akla gelen sorulardan biri, insanlığın günümüzde niçin bilim ve teknoloji alanında gösterdiği çabayı ve başarıyı kültür alanına taşıyamadığıdır? Özellikle toplumsal bir varlık olan insan, geçmişe nazaran daha iyi yaşam koşullarına ve imkânlarına sahip olmasına karşılık, niçin ahlâkî yönünden yeterince gelişim gösterememiştir? Bu bağlamda İslâm'ın inanç esaslarını anlamlandırmada ve temellendirmede gerek ilgi alanına dâhil ettiği konularla gerekse de kendine özgü metodolojisi ile diğer İslâmî ilimlerden farklılaşan; bir anlamda Kur'ân'da ifadesini bulan İtikâdî esaslara dayalı olarak hareket eden ve inanç esaslarına yönelen her türlü yıkıcı unsurlara karşı özgün metodolojisi ve tarihsel süreçte elde ettiği bilgi birikimiyle İslâm'ın savunusunu üstlenen bir ilim dalı olma özelliğini taşımaktadır. Ancak kelâm ilmi, İslâm kültür medeniyetinin en büyük parçalarından bir parça olarak başarısıyla saygı duyulan bir ilim alanı olmakla birlikte başarısını geride bıraktığı ve eski görkemini ve işlevselliğini günümüze taşıyamadığı görülmektedir. Nitekim işlevselliğini yitirdiği ve günümüz sosyal bilimlerinden kopuk ve sadece metafiziğe yönelen bir bilim alanı haline aldığı gerekçesiyle eleştirilere muhatap olmuştur. Bununla birlikte İslâm düşünce tarihinin doğal seyri içerisinde daha çok İslâm'ın temel inanç esaslarına ilişkin olarak teorik bilgilerle yetindiği ve kendisine yönelen saldırı ve eleştirilere karşı da reddiye türünden cevaplarla sınırlı kaldığı için de sürekli eleştirilmiştir. Bu ilim alanı, girdiği tartışmalarda yöntem olarak cedel/diyalektik yöntemini tercih etmiş ve bununla sınırlı kaldığından pek hoş karşılanmamıştır. Bu duruma örnek olarak İbn Rüşd'de; “*Kelâm ilminin düşünceyi anlamlandırma noktasında cedeli/diyalektiği esas almasını eleştirdiği görülmektedir. Ona göre diyalektik, meşhûrâta dayalı bir bilgidir. Bundan dolayı bu yöntem kesin ve doğru bilgi sağlamada yeterli ve güvenilir bir bilgi sağlama aracı değildir. Bu durumda inançla ilgili önermelerde cedele dayalı değil burhana dayalı önermeler daha tutarlı ve güvenilirdir*” (İbn Rüşd, 1999, 66) şeklinde izahta bulunmuştur.

Kelâm ilmine yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de, bu ilim alanının tarihsel gelişimi süresince insanın pratik yaşamını ihmal ettiği ve bu konuda hitap ettiği kitlelere inanç ile birlikte amele yönelten yeni teoriler sunamamasıdır. Böylelikle de siyasî, kültürel ve toplumsal değişimler karşısında kendisini yenilemeyen ve bunun için de çağın ihtiyaçlarının

¹ Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
E-posta: mkenansahin@hotmail.com

gerisinde kalan ve İslâm inanç esaslarına yöneltilen saldırılara cevap vermede yetersiz kalan bir ilim dalı olarak görülmüştür (Gazzâlî, 1997, 32; Hanefî, 1988, 127-128; Şahin, 2011, 53-54). Bu noktada, kelâm ilminin geçmişte gösterdiği başarıyı günümüze niçin taşıyamadığı merak konusudur. Ayrıca, günümüzde klasik kelâm ilminin yerini, yeni bir perspektife sahip ve insanın ameli yönünü de dikkate alan başka bir ilim dalı alabilir mi? Ya da geçmişte Allah, insan ve evren konusunda ileri sürülen tartışmalara ek olarak günümüz kelâmının yeni bir bakış açısına ve yöntem tarzına ihtiyacı var mıdır?

Bu soruların cevaplarına ulaşabilmek için öncelikle kelâm ilminin yükselme döneminin ardından, niçin duraklama dönemine girdiğinin temel nedenlerini sorgulamakta fayda vardır. Bunun içinde önce bu ilmin İslam düşüncesi içindeki yerini ve doğuşundan itibaren geçirdiği dönemleri, ilgi alanını ve metodolojisini ana hatlarıyla hatırlamakta fayda vardır.

1. Kelâm İlimi'nin Tarihsel Gelişimi

Kelâm ilminin oluşum ve gelişiminde bir dönemden ziyade birden çok dönemden söz etmek daha doğru gözükmektedir. Her ne kadar bir Eş'arî kelâmcısı olan Gazzâlî'nin felsefeyi eleştirmesi milad olarak görülüp kelâm geleneği *mütekaddimîn* ve *müteahhirîn* şeklinde iki dönemde mütalaa edilmiş olsa da, bu ilim dalı tarihi süreçte ilgilendiği konular ve ilgi alanına giren konuları temellendirmede esas aldığı metodolojisi bakımından farklı karakteristik özelliklere sahip dönemleri geride bırakmıştır. Öyle ki kelâm ilmi, tarihi süreçte düşünce sistemlerini sadece nasların yüzeysel anlamları üzerine inşa eden Selefi düşüncenin hâkim olduğu bir dönemi yaşamıştır. Bunun ardından metodoloji olarak nasların te'vil edildiği ve bunun yanında hakikate ulaşmada bir bilgi kaynağı olarak salt aklın da gücüne inanıldığı bir sürece girilmiştir (Şahin, 2011, 46). İslâm coğrafyasının genişlemesinin ardından Arap olmayan çeşitli toplum ve milletlere mensup çok sayıda insan İslâm dinini benimsemiştir. Bu süreçte İslâm'la yeni tanışmış ve Arap diline ve belagatına henüz tam vakıf olmayan bazı yorumcuların nasları anlama ve anlamlandırma çabaları ve yine bu dönemde kimi çevrelerce nasların sadece yüzeysel anlamları doğrultusunda yorumlanabileceği ve te'vilin hiçbir şekilde mümkün olmayacağı şeklindeki anlayışlar da nasları yorumlamaktan kaynaklanan sorunları daha da karmaşık hale getirmiştir (Ceylan, 1996, 86; İbn Haldun, 1983, II-1113-1393). Bu dönemde, ilk etapta Kur'an âyetleri üzerinde yapılan ilk mütalalara bağlı olarak temelde iki farklı anlayış belirlemiştir. Bunlardan biri, *Selefiyye* ya da *geleneççi* anlayış tarzı olarak adlandırabileceğimiz; sadece nasların zahirini dikkate alan ve nasları yorumlamaktan kaçınan anlayıştır. Diğerisi ise nasları akli düşünme gücüne dayalı olarak yorumlayan eğilimlerdir. Bu süreçte kelâmcılar ulûhiyet, nübüvvet ve meâd gibi ana konularının dışında felsefi konularla da ilgilenmişler; bir anlamda kelâm ile felsefenin mezc olduğu felsefi unsurların kelâma dâhil edildiği, *felsefi dönem* olarak isimlendirilebilecek bir dönem ya da süreç yaşanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise kelâmcılar yeni özgün eserler vermek yerine daha çok var olan bilgi birikimi ile yetinmişlerdir. Günün koşullarında tartışılan inanç sorunlarına yeni bir fikir üretmek yerine mevcut eserler nakledilerek bu eserler üzerine haşiyeler düzenlenmiştir. *Şerhler dönemi* olarak adlandırılacak bu dönemin en karakteristik özelliği de mütekaddimîn ve müteahhirîn âlimlerin görüşlerini toplayan zengin muhtevalı ve sistematik şerhlerin oluşturulmasıdır (Şahin, 2011, 47).

Hicri V/XII. asırdan sonra kelâm ilminin ilgi alanı ve metodolojisinde sapmalar başlamıştır. İslâm'ın itikâdî yönünü kadîm Yunan felsefesinden korumak ve kelâm ilmini bu kültüre cevap verebilecek standarda kavuşturmak için *Aristo mantığını* kelâma dâhil etmeyle başlayan süreç, daha sonraki asırlarda farklı boyutlara ulaşmıştır. Öyle ki kelâm, aslı görevini icra etmek yerine tâlî meselelerle ilgilenir hale gelmiştir. Bu süreçte kelâmcılar dinin esaslarından ziyade bu esasları temellendirmede ihtiyaç duyulan deliller üzerinde durmuşlar daha çok felsefenin de ilgilendiği bilgi ve varlık gibi meselelerin felsefi yönü üzerinde yoğunlaşmamıştır (Şahin, 2011, 49-50). Bu da beraberinde kapalılığı getirmiş ve daha sonraki süreçte ise bu eserlerin anlaşılması için şerhçilik/hâşiyecilik başlamıştır. Bu dönemin beraberinde getirdiği en önemli sorun, yeni sorunlarla organik bağını kesen ve gerçek hayattan uzaklaşan daha çok toplumda bir yansıması olmayan kavram ve tartışmalara yönelme olmuştur. İslâm toplumlarında ortaya çıkan taklid, hurafe ve batıl inançlarla mücadele de bir kenara bırakılmıştır.

Şerhler döneminde, ilk kelâmcıların, dönemlerinin fikrî tartışmalarına duyarsız kalmayarak ve dönemlerinde var olan teolojik ve felsefi akımlardan yararlanma ve onların yöntemiyle onlara cevap verme çabasına karşılık, kelâm ilminin savunmacı yönü ihmal edilmiştir. Kelâm ilminin spekülâtif tartışma yönünden ve düşünceyi savunmada ve temellendirmede dayanak olarak aldığı güçlü kanıtlardan uzaklaşmıştır. Diğer bir deyişle bu dönemde günün inanç sorunlarıyla pek fazla ilgilenilmemiştir. Daha çok geçmişin zihni tartışmaları nakledilmiştir. Bu dönemin en karakteristik özelliği de daha öncede ifade edildiği gibi akli muhakemelere ve istidlal yöntemlerine yeterince önem verilmemiş olmasıdır (Ocak, 2015, 144-145).

Son dönem kelâm ilmini etkileyen gelişmeler özellikle 19. yüzyılın sonlarında olmuştur. Batıdaki gelişmeler karşısında İslâm Dünyası'nın geri kalmışlığı İslâmî ilimlerdeki durgunlukla ilişkilendirilmiştir. Bu konuda kelâm ilminin metodolojisine eleştiriler yöneltilmiştir. Bu ilmin yenileşmesinin gereği ileri sürülmüş ve Aristo felsefesinin artık güvenilirliğini kaybettiğine inanılmış (İzmirli, 2014, 13) ve kelâm'ın dayanağı olan felsefenin son üç asırda geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüşlerdir (İzmirli, 1981, 59). Bir anlamda kelâm ilminin kadîm Yunan felsefesi yerine Batı felsefesi ile yakından ilgilenmesi gerektiği öne sürülmüştür. Böylelikle de XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde bazı âlimler tarafından kelâm ilminin asrın sorunlarına cevap veremediği ve yeni ortaya çıkan ve İslâm'ın inanç esaslarına yönelen yıkıcı akımlara karşı suskun kaldığı yönünde eleştiriler başlamıştır. Burada üzerinde durulması ve iyi anlaşılması gereken husus bu ilmin gelişimini asıl neyin etkilediğidir.

2. Kelâm İlimi'nin Sorunsalı

Kelâm ilmi tarihsel süreç içerisinde yükselişinin ardından bir duraklama dönemi geçirmiş ve ardından da sürekli gerileyerek günümüze kadar gelebilmiştir. Tarihsel süreçte duraklama dönemine girmesinin pek çok nedeninden söz

edilebilir. Ancak kelâm ilminin önce duraklamasına ve ardından da gerilemesine neden olan temel faktörler arasında ikisi oldukça dikkat çekicidir. Bunlardan biri, geçmişte bilimin öğretildiği en önemli merkezler durumunda olan mescid ve medreselerde kelâm ilminin orijininin ve işlevsel değerinden yoksun bir şekilde öğretilmesi; kelâm ilminin işlevselliğinin göz ardı edilmesidir. Diğer ise kelâm ilminin tarihî süreçte geliştirdiği özgün metodolojisinden uzaklaşması ve ilgi alanına dâhil etmesi gereken yeni sorunları yeterince dikkate almamasıdır. İmanın mahiyeti meselesi de daha kelim ilmin bir ilim dalı olarak doğuşundan itibaren önemli tartışmalardan biri olmuştur. Bu konuda görüş birliğinin sağlanmamış olması ve farklı değerlendirmelerin ortaya konulmuş olması ameli ikinci plana düşürmüştür. Geçmişten günümüze bilim sürekli gelişmiştir. Bilimin ortaya koyduğu savlar düşünce dünyasını etkilemiş ve toplumun inanışlarını ve yaşamını etkilemiştir. Bu gelişmeler karşısında kelâm ilminden beklenen ne olduğu önem taşımıştır. Biz de kelâm ilminin gelişimini etkileyen bazı faktörleri bu bağlamda değerlendirmeye çalışacağız.

2.1. Kelâm İlimi'nin İşlevselliğinin Göz Ardı Edilmesi

İslam Düşünce tarihinde medreselerin ilmin öğretilmesinde ve gelişiminde önemli bir yeri olmuştur. Ancak çoğu zaman medreselerde kelâm ilmine yeterince önem verilmemiş ve devrin en önde gelen eğitim merkezleri olan medreselerde, fikrî gelişmenin ağırlık yönünü dinî bilimlere ve bu dini bilimler içerisinde de fıkıh öğretimine kaydırılmıştır (Sarıkaya, 1997, 58; Yalıtıkaya, 1999, 463-467; Kaya, 1999, 157-162). Nitekim İslâm Dünyasına daha çok Türkler aracılığı ile konumlandırılmış ve yaygınlaştırılmış klasik öğretim kurumları olan Medreseler, ağırlıklı olarak fıkıh öğretiminin yapıldığı kuruluşlar olmuştur (Sayılı, 1985, 17). Fıkıh daha çok bir eylem, ahlâk ve bir pratik işidir. Fıkıhın yanında bu medreselerde insanlığı geleceğe taşıyacak olan Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilen kelâm ilmi gibi bilimlerin yöntemleri ile gerçekleştirilebilecek bilimsel çalışmalara da yer verilmemiştir. Hicri birinci hatta ikinci asırda İslâm bilimleri belirgin bir şekilde henüz birbirinden ayrılmamıştı. İslam düşüncesinin oluşumunun bu erken dönemlerinde fıkıh ve kelâm neredeyse iç içe olan ve birlikte anılan disiplinlerdi. Örneğin Ebû Hanife, Zeyd b. Ali ve İmam Mâtürîdî gibi âlimlerin eserleri incelendiğinde onların çok yönlü âlimler oldukları görülmektedir. Fârâbî de kelâm ilmini fıkıh ilmine kıyasla tanımlamış ve kelâm ilmi ile fıkıh arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Yine bu ilim, kelâm adıyla anılmasından önce de *Fıkhu'l-Ekber* (en büyük fıkıh) adıyla da zikredilmiş, kelâm ve fıkıh alanında bir otorite olan Ebu Hanife'nin de kelâmî konuları tartıştığı eserine *Fıkhu'l-Ekber* adı verilmiştir. Ancak tarihte, kelâmcıların nasları anlama noktasında ve bilgi üretmede nazar, istidlal ve te'vil gibi yeni yöntemlere yönelmeleri, geleneksel çizginin dışına çıkma ve dine yeni bir şey ekleme olarak görülmüş ve onların bid'atçilikle suçlanmalarına ve eleştiri hedefi olmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda günümüzde de mezhepleri kutsal paket ilan ederek onların yanlışlarına bile dokundurmama meyilli tarihî süreçten gelen yanlış din algılarıdır (Fatiş, 2018, 61-69). Böylelikle de kelâm ve fıkıhın ayrılmaya başladığı bir dönemde fıkıh okullarının düşünce çizgisi kelâmdan çok farklı yönde gelişmiştir. Bu dönemde *Hanbelî* ve *Zahirî* çizgide hareket eden fıkıh okullarının nasların literal anlamını kabul ederek hüküm oluşturmakla, İslâm hukukunun kamu faydasını da gözeten nihai gayesini büyük ölçüde dikkate alamamışlardır. Dönemin sorunlarını akla dayalı bir yöntemle çözümlenmek yerine lafız-mana ilişkisi doğrultusunda naslardan anlam çıkarmaya çalışmışlardır. Bunun bir sonucu olarak da, her ne kadar Arap dili zengin bir kelime hazinesine sahip olsa da, o dönemin İslâm hukuku dar bir kalıp içine sıkışmaktan kurtulamamıştır (Câbirî, 1999, 140). Bu dönemde kelâmcıların usulde tercih ettikleri *cedel-diyalektik*, Ahmed İbn Hanbelî'nin çizgisini sürdüren nasların sadece literal anlamlarını kabul edip akli yorumla karşı çıkan fıkıh okulları tarafından pek hoş görülen ve meşruiyeti kabul edilen bir yöntem tarzı da olmamıştır. Nitekim Ebû Hanife o dönemde bir fakih olarak da tanınmasına karşın fikihî konularda rey'e dayalı olarak hüküm vermesi eleştirilmiştir. Ebû Hanife'nin o dönemde nazar, istidlal ve te'vili bilgi üretmede bir araç olarak kullanması, nasları anlamada zahire önem veren kimi çevrelerin eleştiri hedefi haline gelmesine yol açmış ve onun bilgi üretmede etkili yöntemler olarak usulde takip ettiği çizgi bid'at olarak görülmüştür. Buradan hareketle de bu ilmin İslâm düşüncesini içerisindeki yerini belirleyecek olursak, "kelâm ilmi kendi başına var olan bir ilim alanı olmaktan çok, diğer İslâmî ilimlerle de iç içe bir ilimdir" demek yerinde olacaktır. Özellikle fıkıh ile ilişkili bir disiplin olduğu göz ardı edilmemelidir.

İslâm kelâm geleneğinde karşılaşılan sorunları çözmeye hareket noktası olarak akli ya da nakli alma veya her ikisine dengeli bir şekilde yönelme noktasında farklı arayışlar olmuştur. Mu'tezile akla büyük önem verirken, Ehl-i Hadis ve Eş'arî âlimleri Mu'tezile'nin metodolojisine şiddetle karşı çıkmışlar ve onların başta ulûhiyet anlayışları olmak üzere birçok konuda görüşlerini eleştirerek onlara karşı reddiyeler telif etmişlerdir. Bu süreçte ünlü Selçuklu vezirlerinden Nizamü'l-Mülk döneminde, Bağdat, Musul, Merv, Nisabur, Herat, İsfahan, Basra, Amul gibi devrin önemli bilim ve kültür merkezlerinde kurulan medreselerde de, daha çok *sünnî anlayışın* Eş'arî-Şafîî kanadını temsil eden devrin ileri gelen âlimleri görevlendirilmiştir (Sübkî, 1992, IV-313). Diğer bir deyişle o dönemin en önemli ilim merkezleri olan bu müesseselerde hâkim durumda olan anlayış Eş'arîliktir. Öyle ki, Nizamiye Medreselerinde ağırlıklı olarak Kur'an ve Kur'an ilimleri, Hadis ve İlimleri, Şafîî Fıkıhı ve Eş'arî Kelâmı, Arapça ve İlimleri, Adap ve Kısımları, Riyaziyat ve Ferâiz dersleri okutulmaktaydı (Talas, 1999, 51). Bu medreselerde sadece Eş'arî kelâmın öğretilmesi günümüzde itikâdî alanda Mâtürîdî anlayışı benimsemelerine rağmen, Türkler arasında pratikte daha çok Eş'arî anlayışın niçin geliştiğini açıklar niteliktedir. Yine Kâtip Çelebi (ö.1067/1657) de *Mizânü'l-Hak* adlı eserinde XVI. yüzyıla kadar felsefe derslerinin Osmanlı Medreselerinde okutulduğunu ancak bazı Şeyhülislâmların telkini sonucu bu dersin medrese programından kaldırıldığını ve Osmanlı Medreselerinde fikrî çöküntünün de bu dönemde başladığını ileri sürmektedir (Çelebi, 2007, 21; Uzunçarşılı, 1984, 21-67; Adıvar, 1982, 127). Kâtip Çelebi'ye göre Anadolu'nun fethi ile başlayan süreçten Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine kadar kelâm, felsefî ve şer'î ilimlerle ilgilenilmiştir. Bunun sonucu olarak da Molla Fenârî, Hocazâde, Ali Kuşçu, İbn Kemâl gibi âlimler yetişmiştir. Ancak daha sonraki süreçte bu anlayış değişmiş, akli ilimlerden uzaklaşmıştır. Şeyhülislâm tarafından felsefenin yasaklanması bilimsel ilerleme noktasında gerilemeyi getirmiştir (Çelebi, 2007, 21). Onun bu tezi her ne kadar bütün Osmanlı medreseleri için geçerliliği olan bir iddia özelliği taşımasa da (Bolay, 2005, 44-45) bu medreselerde felsefe ve kelâm gibi, akli düşünceye kapı aralayan ilimlerin yeterince önemsenmemesinin ve gerektiği gibi okutulmamasının kelâm ilminin gerilemesinde ve eski gücünü yitirmesinde bir

etken olarak görülebilir. Dolayısıyla İslâm dünyasında 12. asırdan sonra başlayan fikrî duraklamada, medreselerin rasyonel düşünmeyi ikinci plana iten ve ağırlıklı olarak naklî ilimlere eğilmesinin de payından söz edilebilir.

2.2. Özgün Metodolojisinden Uzaklaşması

Kelâm ilmi doğuşunda ve tarihî gelişim sürecinde daha çok savunmacı bir disiplin olarak varlık göstermiş ve *cedel-diyalektik* üzerine kurulu bir bilim olmuştur (Ormsby, 2001, 99). Diğer bir deyişle kelâm ilminin V. yüzyıldan sonra oluşturulan kelâm tanımlarında da belirtildiği gibi savunmacı teolojik bir yönü vardır (Gadret, 2001, 12-13). Nitekim Farâbî *İhsâ'ül-Ulûm* adlı eserinde kelâm ilminin bu savunmacı yönünü: “Başka kelâm âlimleri de vardır ki onlar kendi dinlerini şüphelerle götürmez bir şekilde doğru kabul ettiklerinden, başkalarının yanında ne yolla olursa olsun, onu muzaffer kılmak, onu güzel göstermek, onunla ilgili şüpheleri dağıtmak ve hasımlarını ondan uzaklaştırmak gerektiği kanaatini taşırlar.” (Fârâbî, 1968, 316; Şahin, 2011, 52) ifadeleriyle dile getirmiştir. Günümüzde kelâm ilmi, hicri III. yüzyılda Mu'tezilî âlimlerin ortaya koyduğu bu metodolojiden, diyalektik bir tarzı esas alan savunmacı anlayıştan oldukça uzaklaşmış gözükmektedir. Her şeyden önce kelâm ilminin savunmacı yönünü ortaya koyabilmesi için günümüz bilimsel sorunları bilmesi ve inanç esaslarına yönelen bütün saldırılardan haberdar olunması büyük önem taşımaktadır. Bir düşünceyi savunabilmek her şeyden önce o düşünceye karşı ileri sürülen negatif düşünce ve savları bilmekten geçer. Bu açıdan günümüz kelâm ilminin üzerinde durması gereken elzem konulardan birisi, halkın inancını sarsabilecek yeni fikir hareketlerinin bilinmesi ve bu akımlara karşı İslâm akidesini koruyucu tedbirler almasıdır. Nitekim XIX. yüzyılda *Aydınlanma felsefesi*, Batı'da rasyonel olmayan her şeyi bilim dışı ilan etmiş ve bunun ardından Batı toplumlarında metafiziğe olan inanç ciddi bir şekilde sarsılmıştır. Bu anlayışın bir devamı olarak, günümüzde de bir takım inkârcı ve her türlü dogmatik düşünceye karşı fikirler, Avrupa ve Amerika'da var olan dinî düşünceyi oldukça sarsmış durumdadır. Batı'da dinî düşünceye karşı yürütülen bu tarz yıkıcı faaliyetler, ilk ortaya çıktığı bölgelerle ve toplumlara da sınırlı kalmamakta; özellikle çeviri faaliyetleri ile başta İslâm toplumları olmak üzere diğer toplumlara kolayca taşınabilmektedir. Bu durum karşısında Kur'ân'da belirtilen temel inanç esaslarını, aykırı her düşünce ve fikre karşı savunma görevini üstlenmiş bir disiplin olarak klâsik kelâmın metot ve yöntemleri bu fikir hareketlerine karşı durabilecek güçte ve yeterlilikle olmak zorundadır. Bu ihtiyacın giderilmesi hususu, İslâm toplumlarında dini modern ilimlerle uzlaştırarak yorumlamaya giden İslâm'da modernizmin gerekliliğine inanan yenilikçi eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Bu eğilimin Doğu'da ilk öncüleri olarak, Seyyid Ahmed Han (1817-1898)'in yanı sıra Cemaleddin Afgânî (1838-1897), Muhammed Abduh (1845-1905), Musa Cârullah Bigiyev (1875-1949) gibi bilginler sayılabilir (Emin, 1991, 289-311). XIX. yüzyıl Hindistan'ında, ülkenin siyasî ve kültürel açıdan Batı'nın etkisi altında olduğu kritik bir dönemde Seyyid Ahmed Han, İslâm'a yönelik misyoner tehditlerinin yanı sıra, Avrupalının İslâm'a ön yargılı yaklaşımı ve Müslümanların zihninde oluşan şüpheleri ciddi bir tehdit olarak algılamıştır. Bu inkârcı telakkilere bir cevap olarak da Kelâm İlminin yenileşmesi gerektiği çağrısını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Önceleri olduğu gibi, bugün de yeni bir Kelâm İlmi'ne ihtiyacımız vardır. Bu Kelâmı ya modern ilmin doktrinlerini reddeder, onların temellerini sarsar, yahut da onların İslâmı uzlaştıklarını gösteririz” (Fazlur Rahman, 1996, 302).

Seyyid Ahmed Han, bu ihtiyacın karşılanması için iki aşamalı bir çözümden söz eder: Birincisi, İslâm'ı açıklamak için rasyonel ve eleştirel bir bakış açısına duyulan ihtiyaçtır. Diğeri ise bu eleştirel çerçevede içerisinde, İslâm'ın yeniden yorumlanmasıdır. Seyyid Ahmed Han'ın bu yenilikçi çizgisi daha sonraları Muhammed Abduh ve Cemaleddin Afgânî tarafından geliştirilerek sürdürülmüştür. Ancak Seyyid Ahmed Han, Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgânî gibi düşünürlerin Modernist ve yenilikçi bir çizgiden hareketle dini gelişen bilimin ışığında yeniden yorumlama çabaları, dinî konuları anlamada yeni bir anlayış tarzı ve bakış açısını esas alsın da bu düşünürlerin kelâmî manada bir düşünce ürettiklerini söylemek de zordur. Bu düşünürler daha çok yaşadıkları çağın önemli kelâmî-fikrî sorunlarına dikkat çekmişler ve yeni bir bakış açısına duyulan ihtiyacı dile getirmişlerdir. Onlar ortaya koydukları yenileşme hareketiyle, her ne kadar İslâm düşüncesinde bir canlanma sağlamış gözükseler de günümüz kelâmının ihtiyaç duyduğu ve çağın inanç sorunlarına çözüm üretebilecek bir metodolojiyi ve yeni bir bakış açısını da geliştirebilmiş değillerdir. Bugün, mevcut kelâm sorunlarına çözüm üretebilecek, yeni bir bakış açısına duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da elzem hale gelmektedir. Bunun için de bir ilk adım olarak, daha önce yapılan klasik kelâm tanımlarının ışığında, yeni bir kelâm ilmi tanımı yapılarak işe başlanabilir. Bu tanım da, daha önce ortaya konulan tanımlardan farklı olarak, bir tanımın olması gereken ve tanımlananın mahiyetini belirlemede esas olan cins ve nev'ler dikkate alınarak yapılmalıdır. Nitekim tanım, bir şeyin ne olduğunu bütün yönleriyle açıklayan sözdür (Aristoteles, 1997, 106). Yeni kelâm ilmi tanımı da bir şeyin tanımında olması gereken, ortak ve ayırt edici unsurları kapsayan (Cürcânî, 1997, 37; Şahin, 2011, 54) bir tanım niteliğinde olmalıdır. Kelâm ilminin, teorik bir disiplin olma özelliğinin dışında, pratik yönünü de dikkate alacak, *efrâdını câmi ağıyarını mâni* bir kelâm tanımının ortaya konulması, bu ilmi, günümüzde daha da işlevsel hale getirebilir. Bir kelâm tanımı denemesi olarak; “*Kelâm ilmi, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının doğurduğu yıkıcı etkilere karşı İslâm'ın Kur'ân'da belirtilen temel inanç ve ahlâkî ilkelerini, çağın bilimsel birikimini ve kültürel düzeyini dikkate alarak uygun bir metodoloji ile savunmasını yapan insanlığa ve bilime yön verecek hususları Kur'ân'dan tespit ederek, diğer bilim alanlarını peşinden sürükleyen tarihsel ve çağdaş bir disiplindir*” şeklinde oluşturulabilir. Bu tarz bir tanım, kelâm ilmini esas kılmakta ve bu ilmin amacını, yöntemini ve konularını diğer yardımcı ilim dallarından ayırttığı gibi Kelâm ilmine her çağın sorunlarına cevap arama zorunluluğu da getirmektedir. Kelâm ilmini, inançsal sorunlarla ilgilenen bir ilim alanı olarak tanımlamasının ötesinde inanç ile doğrudan ilişkili olan inananın ameli ve yaşadığı çevre ile olan yönünü de kapsamaktadır.

Kelâm ilmi, daha önce de zikrettiğimiz gibi, ilk doğuşundan itibaren Kur'ân'ın Allah, insan, tabiat ve evren anlayışını akfî temele dayalı olarak açıklama ve savunma amacıyla ortaya çıkıp gelişme kaydeden bir ilim alanıdır. Ancak tarihsel süreç içerisinde bu amacından oldukça uzaklaştığı da görülmektedir. Buna rağmen, günümüzde kelâm ilmi, mevcut İslâmî ilimler içerisinde, İslâm dünyasının sorunlarına acil çözümler üretebilecek donanıma ve birikime sahip en şanslı

ilimler arasındadır. Diğer bir deyişle teolojik bir sistem ya da sistemler grubu olarak kelâm ilmi, günümüzde önemini ve değerini korumaktadır (Frank, 1968, II-295). Tarihsel süreç içerisinde bu ilim, yaşanan tartışmalarda edindiği tecrübe ve bilgi birikimi ile günümüz kelâm ilminin yeni bir metodoloji ve bakış açısı geliştirmesine kaynaklık edebilir.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkmış olan farklı düşünceleri İslâm'ın fikir ve vicdan özgürlüğüne verdiği önemin doğal bir sonucu olarak görmekte yarar vardır. Geçmişte İtikâdî konularda beliren fırkaların görüş ve anlayışlarını içinde buldukları dönemin sosyo-kültürel ve siyâsal şartlarını göz önünde bulundurarak tahlil etmek ve tarihî bir tecrübe olarak ona değer vermek, geçmişî daha iyi anlamlandırmamıza katkıda bulunacağı gibi Kur'ân'dan hareketle onları değerlendirerek geleceğe de daha emin adımlarla yürümemize olanak da tanıyabilir. Ancak bu şekilde geçmişte daha çok dönemin siyasî ve kültürel koşullarının bir uzantısı olarak yaşanan tartışmaları, bugün tekrar canlandırmak yerine tarihin sessizliği içinde kalabilir, şeklinde anlamamak gerekir.

Tarihte gelişme kaydetmiş hemen hemen her kültür ya da düşünce akımı geçmişte var olan kültürel değerler üzerinde yükselmiştir. Nitekim İslâm kelâmcılarının, geçmişte ortaya koydukları eserlere baktığımızda, günümüzde dinî ve bilimsel tartışmalarda sorgulanan benzer konularla, onların asırlar öncesi ilgilendikleri ve çözüm noktasında önemli fikir ve düşünceler ürettikleri görülmür. Bu tartışmalardan günümüz kelâmının, eski kelâmın yerini alabilecek kapasitede ve nitelikte olmadığı gibi yararlanılmasında herhangi bir sakınca da bulunmamaktadır. Ancak bu klasik kelâm çalışmalarından daha çok faydalanmamız onların hatalarını tanımamıza ve onların düştükleri yanlışlara tekrar düşmememize bağlıdır. Bununla birlikte bu eserlerde tartışılan konular tekrar ele alınırken, o dönemin bilginlerinin konuları ele alış tarzları ve düşünceyi temellendirmede yararlandıkları farklı metodolojileri yaşadıkları dönemde etkisi altında kaldıkları düşünce sistemleri ya da felsefî çevrelerin onların düşüncelerine etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Şunu da bilmek gerekir ki, günümüzde, kültürel ve bilimsel tecrübe açısından eski kelâm çalışmalarının yapıldığı dönemden çok daha ileride olmamıza rağmen, ortaya konulan çalışmalar, eski kelâmın yerini alabilecek kapasitede ve nitelikte olmadığı gibi, gelişmiş bir metodolojiye ve ilerlemiş bir bilgiye de sahip değildir. Dolayısıyla, günümüz kelâm ilmi, tarihî tecrübesinden ve zengin bilgi birikiminden yararlanarak, günümüz biliminin verilerinin de ışığında özgün metodolojisiyle ve olaylara bakış açısıyla Allah, insan ve evreni anlamaya yönelik bir eğilim olarak kendisini daha da geliştirebilir.

2.3. İnanma Hadisesi ve Boyutlarının İhmali

Ahlâkî yozlaşmanın had safhaya vardığı günümüzde yeniden değerlendirilmeye ve açıklanmaya ihtiyaç duyulan önemli konulardan bir diğeri ise, *iman-amel ilişkisi*dir. Kur'ân'da imandan söz eden âyetlere baktığımızda "*iman edip salih amel işleyenler*" ibaresinin sık sık tekrarlanarak zikredildiği ve imanın hemen ardından çoğu zaman salih amel ifadesinin de yer aldığı görülmektedir (Bakara, 2/143; Maide, 5/69; En'am, 6/48):

"*İnanıp iyi işler yapanlara-bundan böyle (kötülüklerden) korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra (yasaklardan) korunup (onların yasaklığına) inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde yediklerinden ötürü bir günâh yoktur. Allah güzel davrananları sever.*" (Maide, 5/93)

"*Asra andolsun ki, insan ziyâdadır. Ancak inanıp iyi işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyânda değildir.*" (Asr, 103/1-3)

"*İnanan ve iyi işler yapanlara nimeti bol cennetler vardır*" (Lokman, 31/8)

Kur'ân'ın doğru inancın yanı sıra, salih amele verdiği bu önem, günümüzde İslâm toplumlarında ciddi bir sorun haline gelen ahlâkî çöküntüye çözüm noktasında önemli bir dayanak olarak görülebilir. İman-amel ilişkisine yönelik kelâmî tartışmaların da tarihî bir geçmişi vardır. İman-amel ilişkisine yönelik tartışmaların ilişkilendirildiği, İslâm düşünce tarihinde ciddi bir tartışma halini alan *mürtekebül'kebir* (*büyük günâh*) meselesi, Hz. Peygamber'in vefatının ardından daha hicrî I. yüzyılda ortaya çıkmış kelâmî sayılabilecek ilk sorunlardan biridir. Dönemin siyasî hadiselerinin ortaya çıkardığı ve daha sonra da Emevîlerin siyâsi iktidarları döneminde daha karmaşık bir sorun halini alan bu mesele, tarihte İslâm toplumunun kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmış ve daha sonrada amelin imanın bir parçası olup olmadığı tartışmasına kaynaklık etmiştir. Geçmişte yapılan bu tartışmalar ışığında, iman-amel bütünlüğünü esas alan ve amele de değer verip ikinci plana atmayan bir iman anlayışına, günümüz İslâm dünyasının her zamankinden daha fazla ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bağlamda Haricîlerin ortaya attıkları ve daha sonrada Mu'tezilenin biraz yumuşatarak düşünce sisteminde esas aldığı ilkelerden biri haline getirdiği, ameli imanın bir parçası olarak gören anlayışı ve bu anlayışa karşı bir tepki olarak Mürcie'nin ortaya koyduğu ameli bütünüyle imandan ayıran ve amele ikinci dereceden önem veren amelin imandan bir cüz olmadığı düşüncesini, onların dar siyasî ve kültürel bakış açılarından arındırarak, bu tartışmalarda içine düşülen hatalar da ayıklanarak günümüzde tekrar ele alınmasında yarar vardır. Bu konuda Ebû Hanife'nin yaptığı gibi inanca bir kimsenin müminliğini ya da kâfirliğini tartışma konusu haline getirmeden (Doğan, 1992, 126) iman ile birlikte salih amel işlemenin dinen gerekliliğini vurgulayan bir anlayış tarzı istikametinde ameli ikinci plana düşürmeyen yeni bir iman anlayışı ortaya konulabilir. Bu tarz bir anlayışın Kur'ân âyetleri esas alınarak aklî ve mantikî bir düzlemde ortaya konulması, ahlâkî çöküşe bir çözüm olarak da sunulabilir. Nitekim tarihte Haricîlerin bu anlayışları siyasî düşünceleri arasında ayıklanarak pek anlaşılma fırsatı bulmamış gibidir. Haricîlerin bu konudaki görüşleri kısmen Mu'tezile'nin içinde yansımaları bulurken, Haricîliğe bir tepki olarak oluşan Mürcie'nin içinde bulunduğu dönemin siyasî koşulları içerisinde benimsediği iman-amel ayırımına ilişkin düşünceleri tarihî süreç içerisinde Ehl-i Sünnet'in genel anlayışına dönüşmüştür. Zaman içerisinde de ameli ikinci bir plana iten bir anlayışın doğmasına olanak tanımıştır. Ancak Mürcie'nin ilk temsilcilerinden sayılan ve Ehl-i Sünnet'in bu konudaki anlayışına da öncülük eden Ebû Hanife'nin iman-amel ayırımına ilişkin görüşlerini Mürcie'nin bu konudaki görüşlerinden ayırmak gerekir. Nitekim Ebû Hanife'nin bu konudaki düşünceleri de ameli ikinci plana iten ve amelden yoksun bir imanı savunur nitelikte değildir. Her ne kadar Ebû Hanife, Mürcie'de olduğu gibi imanı kalb ile tasdik olarak görse de amelin gereksizliğine dair onun bir beyanı bulunmamaktadır. Ebû Hanife, dinde asıl olanın iman olduğu görüşündedir. Diğer bir deyişle, Mürcie de olduğu gibi amelden yoksun bir iman ve din anlayışı Ebû Hanife'de söz konusu değildir.

Ebû Hanife'nin ortaya koyduğu iman tanımını ve onun bu konudaki anlayışını doğru anlamak için dönemin siyasi koşullarını da göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Nitekim onun yaşadığı çağ Haricîliğin toplumsal bir baskı unsuru haline aldığı bir dönemdir. Ebû Hanife bu dönemde iman-amel bütünlüğüne ilişkin Haricîlerin getirdiği katı tutumdan kaynaklanan psikolojik bunalıma karşı koymuş ve Haricîlerin siyasi baskı haline getirdikleri bu düşüncelerinden dolayı Müslümanların inançlarından duydukları şüpheyi ortadan kaldırmaya çalışmıştır (Doğan, 1992, 121-130). Böylelikle de Ebû Hanife ortaya koyduğu düşünceleriyle, küçük bir günahattan dolayı İslâm'dan çıkma korkusunun yaşanır hale geldiği bir dönemde İslam toplumunda psikolojik bir rahatlama sağlamıştır. Dolayısıyla Ebû Hanife'yi anlamak için Haricîlerin hangi koşullarda iman-amel bütünlüğüne ilişkin düşüncelerini ortaya koyduklarını yeniden gözden geçirip, onların bu düşüncelerini, dönemin siyasi havasından arındırarak ve hatalarını da ayıklayarak tekrar ele almakta yarar gözükmektedir.

2.4. Çağımızın Bilimsel Bilgisinden Faydalanma

Günümüz kelâm ilminin göz önünde bulundurması gereken hususlardan bir diğeri ise çağımızın gelmiş olduğu bilimsel bilginin Kur'an'ın genel prensiplerinin yorumunda dikkate alınması ve inancın savunmasını yapan bir akli düşüncenin yanında, inanç esaslarını akli kanıtlar ışığında anlamlandırılan bir anlayışın geliştirilmesidir. Düşüncenin küresel bir zemine doğru kaydığı günümüz dünyasında kelâm ilminin başta Allah'ın varlığı ve sıfatları olmak üzere ilgi alanına giren metafizik konuları temellendirirken bu bilimsel bilgi birikiminin verilerinden de faydalanması yararına gözükmektedir (Çelebi, 2004, 24). Nitekim Enbiya sûresi 32. âyetin bilimin henüz gelişmediği bir dönemdeki yorumu ile günümüzde bilimsel verilerin ışığında yapılan yorumu bir değildir. Bu âyette (Enbiya, 21/32) geçen "Göğü korumuş bir tavan yaptı" ifadesi, geçmişte, cin ve şeytanların semadan haber almalarının engellenmesi şeklinde anlaşmıştır (Yazır, 2012, V-353). Ancak günümüzde bilimsel veriler, dünyayı saran bir atmosferin var olduğunu ve gözle görünmeyen gazlardan oluşan yaklaşık 10 bin km'ye varan bu şeffaf tabakanın dünyayı çepeçevre sardığını ve onu gök cisimlerinden koruduğunu ve Güneş'ten gelen zararlı ışınları da bir filtre gibi süzerek dünya hayatını koruduğunu göstermektedir (Ana Britannica, 1990, I-532-533). Dolayısıyla kelâm ilminin günümüzün bilimsel gelişmelerini yakından takip etmesi yararına gözükmektedir. Kelâm, geçmişte, özellikle felsefi düşünceyle temasa geçmesinin akabinde, filozofların tabiat ile ilgili görüşlerinden haberdar olduğu dönemde tabiata bakış açısını da ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak günümüzde fen ve sosyal bilimlerde gözlenen gelişmelere paralel olarak, kelâm ilmi de kendisini sürekli yenilemelidir. Alemin hudûsu ve kıdemi gibi kozmolojik yönü olan konuları günümüz kelâm ilmi, geçmişte olduğu gibi sadece Allah'ın varlığını temellendirmeye yönelik bir çaba olarak ortaya koymamalıdır. Diğer bir deyişle, tabiat ile ilgili konularda fikir beyan ederken ortaya koyduğu tezlerin insan için önemini de göz önünde bulundurmasında fayda vardır. Zira insan doğanın ayrılmaz bir parçası durumundadır. İnsanın kendisini doğanın dışında tasavvur etmemesi gerektiği bilinci, insanın Allah ile olan ilişkisine bir ivme kazandırabileceği gibi, insanın tabiat ile olan ilişkisine de bir denge getirebilir. Nitekim Kur'an muhatap olarak akıl ve idrak yeteneği olan insanı alır. İnsanın hem bu dünya hem de öte dünyadaki mutluluğu için gerekli olan ilkeleri ortaya koyar. Kur'an Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlarından söz etmekle birlikte, esas amacı eşsiz ve benzersiz bir varlık olan Allah'ı her yönüyle insanlara tanıtmak değildir. Kur'an'da ilahî zat ve sıfatlara dair her şeyin insan ile bağlantılı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu husus Allah'ın birliği, kudretini ve diğer sıfatlarını açıklayan âyetlerde de oldukça açıktır:

"Gökleri ve yeri ve bunların içine yaydığı canlıları yaratması da O'nun âyetlerinden (birliğinin ve kudretinin işâretlerinden) dir. O, dilediği zaman onları toplamağa da kadirdir." (Şûrâ, 42/29)

"Allah'dır ki sizi za'fdan yarattı, sonra zayıflığın ardından (size) bir kuvvet verdi, sonra kuvvetin ardından da zayıflık ve ihtiyarlık verdi. Allah dilediğini yaratır, O, bilendir, gücü yetendir." (Rum, 30/54)

"İnsanların bizzat kendi işledikleri (kötülükler) yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu. Belki dönerler diye, (Allâh) onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırıyor." (Rum, 30/41)

Kur'an'da özellikle Allah-insan, Allah-evren ilişkisini söz konusu eden bu âyetlerde insan ile ilgili amaç, insanın Allah'la olan ilişkisini sürekli hatırdan tutmayı, içinde yaşadığı sosyal ve doğal çevre ile uyumlu ve barışık bir yaşam sürmektir. İnsanı Allah ile olan ilişkisini sağlam bir temele oturtmak ve onu çevresi ve doğa ile barışık hale getirmek de İslâm akidesinin temel amaçları ve görevleri arasındadır. Bu amacın günümüzde tekrar ele alınması ve gerçekleşmesi de insanlık tarihinin geleceği ve dünya barışının temelleri için de son derece önemlidir. Dünya üzerinde küresel bir barışın kapılarını aralayan bu amaç, günümüz kelâm ilminin amacı ve konusu dışında tutulmamalıdır. Dolayısıyla günümüz kelâmcılarının, bu ilmin gelişimine bir katkı amacıyla önem vermeleri gereken hususlardan biri; edinilen tarihî tecrübenin yanında, çağımızın bilimsel verilerinden de yararlanılmaları ve Kur'an'da evrenin ve insanın ontolojik yapısını konu alan âyetleri tekrar anlamlandırmalarıdır (Doğan, 2009, 310).

Kur'an'ı Kerim bir bütünlük içerisinde ele alındığında Onun sadece metafiziğe dair haberleri ihtiva eden bir Kitap olmadığı görülür. Kur'an metafiziğe dair önemli bilgiler sunmakla birlikte evrenin ve insanın ontolojik yapısına dair de önemli bilgilendirmelerde bulunmaktadır. Ancak İslâm kelâmı geçmişte olduğu gibi günümüzde de metafizik bir bilgi alanı olan ilâhî zât ve sıfatların mahiyeti üzerinde durduğu kadar somut bir varlık olan insanın ontolojik yapısı üzerinde yeterince durmamıştır. Hatta geçmiş dönemlerde, bazı kelâmcılar, insanı Allah'ın kudreti ve iradesi karşısında bütünüyle edilgen bir varlık olarak görmüştür. Bunlar, Kur'an'ın insana tanıdığı kendi fillerinin faili olma kudretini ve irade özgürlüğünü dahi kabul etmeye pek yanaşmamıştır. İnsanı bütünüyle edilgen bir varlık olarak gören bu anlayış, insanın özgürlük alanını ve ona bahşedilen üretkenliğini pek görmek istememişlerdir. Bu tarz bir anlayış, tarihsel süreç içerisinde insanı üretken olmaktan alıkoyduğu gibi Allah'ın var ettiği ve insanın yaşamı için elverişli bir hale getirdiği nesnel âlem üzerinde düşünmesine ve nesnel âlemden hareketle bilgi üretilmesine de engel olmuş gibidir. Bu tarz bir anlayış Mülk Sûresi'nin 2. âyetinde "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı

yaratandır.” (Mülk, 67/2) şeklinde dile getirildiği gibi eylemlerinde etken olan ve en güzel amelleri işlemek için aklını kullanan, iradesi ile hareket eden bilinçli bir toplumun oluşumu yerine, eylemlerinde ve kişisel kararlarında bütünüyle edilgen ve dışarıdan yönetilen iradesiz bir varlık haline getirmiştir. Hâlbuki Kur’ân, insanları, eylemlerini gerçekleştirirken bir takım emir ve yasaklardan sorumlu tutmakla birlikte, insanlık için getirdiği saadet ve yüceliği anlatma ve açıklama gibi bir tavır da sergilemektedir. Kur’ân akıllı bir varlık olarak nitelendirdiği insanı üstün meziyetlere sahip bir varlık olarak görmektedir:

“Andolsun biz, Âdemoğullarına (güzel biçim, mizaç ve akî kabiliyetler vermek suretiyle) çok ikrâm ettik, onları karada ve denizde (hayvanlar ve taşıtlar üzerinde) taşıdık. Onları güzel rızıklarla besledik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” (İsrâ, 17/70)

Ancak Kur’ân’da insanın, yaratılış itibarıyla varlıklar içerisinde üstün meziyetlere sahip bir varlık olarak yaratıldığından söz edilmekle birlikte insanın her yönüyle mükemmel ve kendi kendine yeten bir varlık olduğu da beyan edilmemektedir. İnsan ontolojik olarak akıl sahibi bir varlık olarak yaratılmış olmakla birlikte duygusal yönü de olan ve kimi zaman bu yönünün etkisinde kalarak da karar verebilen bir varlıktır. Bu yönüyle de insan, her ne kadar içinde yaşadığı evrende en hâkim ve en güçlü varlık konumunda olsa da, yaratılış itibarıyla zayıf yönleri de vardır. İnsan duyguları olan bir varlıktır. Onun, kendi başına aldığı kararlarında ya da ortaya koyduğu düşünce ve davranışlarında da çoğu zaman duygusal yönü ağır basabilmektedir. Dolayısıyla Allah’ın bilgisini ve sınırsız kudretini ele alan ve bunu insanla ilişkisi bakımından ortaya koyan yeni bir kelâmî bakış açısının, insanın ontolojik ve psikolojik yapısını göz önünde bulundurarak evrene ve insana bakış açısını yeniden ele alması kelâm ilminin yararına gözükmektedir.

Günümüzün dikkate alınması gereken bir diğer hastalığı da tanrıtanımsızlık değil midir? Giderek yayılan ve kelâmın ana konularından biri olan nübüvvet anlayışına yönelen eğilim deizmdir. Nübüvvet ile gerçekleşen Allah’ın beyanlarına karşı çıkmaktadır. Günümüz kelâmcısına düşen görevlerden biri fitraten insanın içinde var olan Allah inancının tek başına yeterli olmadığını temellendirilmesidir. Yüce Allah’ın gönderdiği elçileri aracılığıyla bildirdiği hayat modelini tatbik etmenin insanı sınırlandırabileceği ve her iki dünyada mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesine olanak tanıyacağı tarihi ve sosyolojik örnekler ışığında açıklanmalıdır.

Böylelikle de evrenin ve insanın ontolojik yapısını dikkate alan bir kelâm, insana kendi mahiyetini kavramada yardımcı olacağı gibi yaşamında karşılaştığı inançsal ve psikolojik sorularını çözmede önemli bir olanak sağlayacaktır. Nitekim insana manevî yaşamını düzenlemesinde ve onun Allah ile olan ilişkisini güçlü ve sağlam temellere oturtmasında nasları merkeze alarak güçlü akîl ve mantıkî kanıtlar geliştirmek kelâm ilminin var oluşunun gayelerinden biridir.

Sonuç

Kelâm ilmi geçmişte Kur’ân’da bildirilen temel inanç esaslarını, akîl ve mantıkî ilkleler doğrultusunda savunusunu yaparak ortaya çıkmış dinî bir ilimdir. Bu ilmin en özgün yanı da inanç konusu olan ilke ve değerlerin savunmasını yaparken ya da bu ilkeleri anlamlandırırken bir araç olarak akîl ve mantıkî ilkelere de yararlanmasıdır. Kelâm ilminin bir savunma sanatı olan bu yönü ve rasyonel bir çerçevede düşünce üretebilme özelliği günümüz kelâmının işlevselliği için önem arz etmektedir. Onun savunmacı bir disiplin olması ise çağın acil inançsal sorunlarıyla ilgilenmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak sürekli yeni teoriler ve argümanlar üretmesi ile ilişkilidir. Bu ilim, dinî bir disiplin olarak başta inanç esasları olmak üzere İslâm’a yöneltilen olumsuz fikirlere ve saldırılara karşı bu yükümlülüğünü yerine getirdiği sürece de bir anlam kazanabilir.

Tarihsel gelişimi süresince, İslâm’ın Kur’ân’da ifadesini bulan dinî ve ahlâkî ilkelerini korumakla ve savunmakla kendisini yükümlü kılan kelâm ilminin, günümüzde tekrar eski dönemlerdeki etkin gücüne ve işlevsel konumuna yükseltilmesi için, her şeyden önce ilgilendiği konuların içeriğini ve düşünceyi temellendirmede yararlandığı metodolojisini tartışmaya açması, gerekirse içeriğini yenileyerek yeni bir bakış açısı kazanması ve yöntem arayışına girmesi de yararına gözükmektedir. Günümüz kelâm ilminin ilgi alanını belli konularla sınırlandırmak da pek doğru gözükmemektedir. Onun ilgi alanına iman, tevhid, nübüvvet, meâd, bilgi ve bilgi kaynakları gibi evrensel konular girdiği gibi her çağa ve topluma göre değişim gösteren hür irade ve kader, ahlâk ve siyaset gibi toplumsal ve insanın amelî yönünü yakından ilgilendiren konular da dâhil edilmelidir. Kelâm ilmini klasik ve tarihsel sorunları sürekli tekrar eden bir disiplin olarak görmek yerine onu, her çağın inançsal sorunlarına yönelen ve bu sorunlara teknik çözümler üreten bir disiplin olarak görmek daha yerinde gözükmektedir. Böylelikle kelâm ilmini problemlere yaklaşımında esas aldığı metodolojiyi ve ilgilendiği konuları dikkate alarak *geleneksel* ve *modern kelâm* şeklinde bir ayrıma da gidebiliriz. *Geleneksel kelâm* daha çok İslâm’ın inanç ilkeleri ile ilgilenen ve Kur’ân ve hadislerle dinin savunusunu üstlenen bir ilim alanı görünümündedir. *Modern kelâm* ise kültür, sanat, ahlâk, bilim ve politika gibi hayatın diğer alanlarıyla da dinin ilişkisini gösterme eğilimindedir.

Bir Eş’ârî kelâmcısı olarak Gazzâlî’nin dinî endişeden dolayı felsefeye yönelttiği eleştiriler, İslâm dünyasında felsefeye duraklama ardından gerileme dönemi getirdiği gibi selefin kelâm ilmine bakışı da İslâm toplumunda kelâm ilmine karşı günümüze kadar süregelen bir şüphe ve güvensizlik yaratmıştır. Bu ilmin zikredilen güvensizlik ikliminden kurtulup halka daha yakın bir konuma gelebilmesi için günümüz kelâmcılarına büyük iş düşmektedir. Kelâm ilminin tefsir, hadis ve fıkıh gibi dinî ilimlerde olduğu gibi halka indirgenmesi gerekir. Bu ilmin halka indirgenmesi için de kelâm ilminin meşruyetinin ve günümüz küresel sorunları çözülmede ve İslâm akidesine yönelen saldırıları bertaraf etmede sahip olduğu kapasitenin yanı sıra bu ilmin gerekliliği ve önemi de iyi ortaya konulmalıdır. Kitap sayfaları arasında kalan ve halk ile karşılaşmayan bir düşüncenin insanlığın geleceğine nasıl katkıda bulunabileceğini iyi düşünmek gerekir.

Kaynakça

- Adivar, O. (1982). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Aristoteles. (1997). *Gökyüzü Üzerine*. (Çev. Saffet Babür). Dost Kitabevi: Ankara.
- Bolay, S. H. (2005). *Osmanlılarda Düşünce Hayatı ve Felsefe*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Câbirî, M. Â. (1999). *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*. (Çev. Burhan Köroğlu-Hasan Hacak-Ekrem Demirli). Kitabevi: İstanbul.
- Ceylan, Y. (1996). "Theology and Tafsîr in The Major Works of Fakhr Al-Dîn Al-Râzî". *ISTAC*: Kuala Lumpur.
- Cürcânî, S. Ş. (1997). *et-Ta'rifat*. Daru's-Surur: Beyrut.
- Çelebi, İ. (2004). "Akidenin Kelamlaşması ve Kelamın Akideleşmesi Süreci Üzerine". *Kelam Araştırmaları Dergisi 2/1*: Ankara.
- Çelebi, K. (2007). *Mizânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ahlak*. (Çev. O. Şaik Gökyay/Süleyman Uludağ). Kabcacı Yayınevi: İstanbul.
- Doğan, İ. (1992). *Mürce ve Ebû Hanife*. Kardeş Matbaası: Samsun.
- Doğan, İ. (2009). *İmam Zeyd b. Ali*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Emin, O. (1991). "Cemaleddin Afgânî". *İslâm Düşüncesi Tarihi*, (Ed. M. M. Şerif): İstanbul.
- Emin, O. (1991). "Mısırdaki Rönesans: Muhammed Abdüh ve Ekolü", *İslâm Düşüncesi Tarihi*. (Ed. M. M. Şerif): İstanbul.
- Fârâbî, E. N. (1968). *İhsâ'u'l-Ulûm*. (Nşr. Osman Emin): Kahire.
- Fatiş, E. (2018). "Mezhepleri Kutsal Paket İlan Etme Problemi". *İlkçağlardan Modern Döneme Tarihten İzler*. Berikan Yayınevi: Ankara.
- Fazlur Rahman. (1996). *İslâm*. (Çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın). Selçuk Yayınları: Ankara.
- Frank, R. M. (1968). "The Kalam, an Art of Contradiction-Making or Theological Science? Some Remarks on the Question". *Journal of the American Oriental Society 2*.
- Gadret, L. (2001). "İslâm Dini İlimleri İçinde İlm-i Kelamın Yeri Üzerinde Bazı Düşünceler". (Çev. M. Sait Yazıcıoğlu). *İslâm Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi* içinde. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Gazzâlî, E. H. (1997). *el-Münkiz Mine'd-Dalâl*. Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye: Beyrut.
- Hanefî, H. (1988). *Mine'l-akide ile's-Sevre*: Beyrut.
- İbn Haldûn. (1983). *Mukaddime*. (Haz. Süleyman Uludağ). Dergâh Yayınları: İstanbul.
- İbn Rüşd. (1999). *Faslu'l-Makâl (Felsefe-Din İlişkisi)*. (Çev. Bekir Karlığa). İşaret Yayınları: İstanbul.
- İzzetbegoviç, A. (1994). *Doğu ve Batı Arasında İslâm*. (Çev. Salih Seban). Nehir Yayınları: İstanbul.
- İzmirli, İ. H. (1981). *Yeni İlm-i Kelâm*. Umran Yayınları: Ankara.
- İzmirli, İ. H. (2014). *Muhassalü'l-Kelâm ve'l-Hikme (Yeni Kelâm İlimine Giriş)*. Ötüken: İstanbul.
- Kaya, M. (1999). "Osmanlı Medreselerinde Felsefe-Kelâm Münasebetleri". *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar II*: İstanbul.
- Kolektif. (1990). *Ana Britannica*. Ana Yayıncılık: İstanbul.
- Ormsby, E. L. (1997). *İslâm Düşüncesinde İlahî Adalet Sorunu*. Sözcü Kitabevi: Ankara.
- Ocak, A. Y. (2015). *Türkiye Sosyal Tarihinde İslâm'ın Macerası Makaleler-İncelemeler*. Timaş: İstanbul.
- Sarıkaya, Y. (1997). *Medreseler ve Modernleşme*. Oda Kitap: İstanbul.
- Sayılı, A. (1985). *Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri*. Atatürk Kültür Merkezi: Ankara.
- Sübki, T. (1992). *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-Kübrâ*. (Nşr. Mahmud et-Tanahî-Abülfettah Muhammed el-Hulv). Daru'l-İlm: Kahire.
- Şahin, M. K. (2011). "Klasik Kelâm İlimi Tanımları". *MÜİFD I*: İstanbul.
- Talas, M. A. (1999). *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim ve Öğretim*. (Çev. Sadık Cihan). Etüt Yayınları: Samsun.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*. İnkılap: Ankara.
- Yaltkaya, M. Ş. (1999). "Tanzimat'tan Evvel ve Sonra Medreseler". *Tanzimatlı*. (Haz. Komisyon): İstanbul.
- Yazır, E. M. H. (2012). *Hak Dini Kur'an Dili*. Eser Neşriyat: İstanbul.

Summary

It is called as İlm'al-Akaid, which defends the tradition of tawheed by Islam and defends against non-religious influences and tries to develop a thought system based on revelation. While there is a simple belief system in the health of the Prophet from the second half of the 1st century, the influence of some social-political and religious events that occurred within the Islamic society itself, on the other hand, has been the result of the relationship with non-Muslim and foreign cultures. Later, some political and philosophical debates were the subject of İlm'al-Akaid. That is, h. II. As a result of the ecloishments/sects formed by the systematization of the issues caused by some conflicts that started in the second half of the century, Muslim scholars have met with the Greek philosophy and Aristotle logic because of the conditions they are in. When the Muslim thinkers/theologians who met Philosophy and Logic became aware of the contents of the traditions of different religions and beliefs, they began to understand the importance of using mind as well as transportation. This new science, which is based on explaining the principles of the belief of Islam to other beliefs and thoughts, and explaining to the different interlocutors, taking into account the dimensions of philosophy and logic, called as "Kalam" because of its adoption of mutual discussion/cedel-dialectic method. The Islamic theologians who are engaged in this science did not explain the issues that concern the faith only with religious arguments, and in addition did not neglect to benefit from the natural sciences and philosophy, content and method in time. Undoubtedly, this situation, which was carried out with good intentions in the beginning and which yielded beneficial results, was carried forward especially in the contractor. Contrary to the cautious approach and critical thinking of the first-generation opposites, philosophical evidences and theoritical, they took the philosophical evidences and the theory of religion,

irrespective of the direction of religion, and intertwined it with philosophy. In particular, al-Bakillani until the steady state of critical attitude after the Ilm al-Kalam, began to philosophize with al-Ghazali. Thus, the science of Kalam, process is followed by reading; he became philosophical by moving away from his identity. The understanding of fusioned al-Kalam with Philosophy Adududdin al-Ici, Sadaddin Taftâzânî and Seyyid Şerif Curcanî have come to the forefront with a century-old “annotations” period.

XIX. century, in the field of science, philosophy, culture, art and thought, there are serious changes in methods and research. The impact of advances in the West, in particular, has been felt in the perceptions of religion and the world. The modern understanding of science, with the effect of modern thought, has revealed a substance-centered understanding of nature and adopted an experiential/experimental method which has reduced knowledge to matter and its measurement. Thus, the dominating effect of the mind and the process of secularization have begun. This process has led to the emergence of neural networks such as positivism, rationalism and materialism in the field of thought. These radical changes experienced by the West also influenced Muslim scholars and thinkers of the time, and turned to the quest for “New Testament Kalam”, which could fight new problems.

The quest for the New Testament Kalam forced the apostles to change the method and content. Muslim thinkers, especially in geographies such as Ottoman, Egypt and India, have changed their method without any mention of the problems of classical Islamic sects. They tried to adapt the way in which Kalam gave evidence. Sayyid Ahmad Khan, Jamaledin Afgani, Mohammad Abduh and Musa Carullah Bigiyev stand out among the representatives of this school.

While explaining a subject to today's people, with the understanding of experimental/experiential science, physical, chemical, biological, aesthetic, etc. The necessity of presenting evidence was born. As can be seen from this table, theology/kalam has been interested and benefited from the scientific fields that it is close to. This situation has some disadvantages in terms of the science of kalam. In particular, in the era of philosophical issues, emphasis on philosophical issues, the weakness of the analysis of the practical direction of morality and religion, and the methodology can be shown as a number of problems. In addition to these, during the period of the New Ilm'al-Kalam period, the activities to facilitate the analysis of the words and to present their analysis to the public immediately gave rise to methodology and content problems. Apart from Abdullatif Harputî and Izmirli İsmail Hakki, the members of the New Ilm'al- Kalam tradition have preferred to reduce or not to contain information, existence and nature. Positivism, Darwinism, Materialism, Deism, etc. To be able to combat the currents, it is necessary to have an original methodology and content.

At the time, it is important to compensate for the mistakes made in the past, to dominate the powerful traditional accumulation and to benefit from it. Because the power of the past and time to meet the needs of time and ready to renew, a theologian, the reconstruction and reform efforts will be successful. In addition to these, it is important to consider the fundamental arguments for solving problems and to be open to interdisciplinary work by listening to the problems of today. In such a case, the areas of interest of modern-day science will be enlarged and areas of cooperation will be increased. There are many problems of our age and the number of things that need to be done in order to solve them is increasing. The science of Kalam should not be insensitive to the areas seen from the classical period and the present, and most importantly, it should try to solve the problems of today with the tools of today. In this regard, to acquire new perspectives will continue to be among the priorities of the science of kalam.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

İşletmelerde Bilgi Koruma Stratejileri

Knowledge Protection Strategies In Enterprises

Mehtap ARAS¹

Geliş Tarihi: 29.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 07.11.2018 / Kabul Tarihi: 08.11.2018

Özet

Tarih boyunca önemini yitirmeyen ve her zaman en etkili güç olan bilginin işletmeler açısından da önemi büyüktür. Elbette her türlü bilgi işletmeler için anahtar değildir. Hangi bilgilerin önemli olduğunun bilinmesi, hangilerinin saklanması gerektiği ve hangilerinin paylaşılması gerektiği işletmeler için çok daha önemlidir. Entelektüel sermaye olan bilgi işletmeden işletmeye farklılık gösterir. Temel bilgilerinin farkında olan ve bunu korumada başarılı olan işletmeler, diğer işletmeler tarafından kolayca taklit edilemeyen bilgi, beceri ve iş yapma yeteneği olan temel yeteneklerini yani en etkili silahlarını da korumuş olacaktırlar.

Bu çalışmanın amacı, işletmelerin entelektüel sermayeleri olan değerli bilgilerini korumaları için yararlanabilecekleri stratejileri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Bilgi, Bilgi Yönetimi, Bilgi Koruma Stratejileri

Abstract

Throughout history, knowledge which not lose important and always effective force has been most important for businesses. Of course, all kind of knowledge is not key for businesses. Much more important for businesses is which knowledge must be stored, which knowledge must be shared and which knowledge should be known. Knowledge which is Intellectual capital is differs from business to business. Businesses that aware of fundamental knowledge and it have been successful will be maintained which can not be imitated easily the knowledge, skills and the ability to do business by other businesses with core competence that is in the most effective weapons.

The aim of this study is to reveal strategies that businesses can use to protect their valuable intellectual capital knowledge.

Key Words: Knowledge, Knowledge Management, Knowledge Protection Strategies

Giriş

Değere dayalı yönetim başlığı altında yer alan entelektüel sermaye kavramının tarihi çok eski değildir. Tanım olarak entelektüel sermaye *işletmenin akla ve bilgiye dayalı varlıklarıdır* (Özevren, 2008: 52). Bu nedenle bilgi aslında işletmeye değer katan önemli bir yapısal sermaye unsurudur. Bilginin *güç* olduğu günümüzde işletmeler bu sermaye unsurunu üretme, geliştirme, kullanma konularında başarılı olurlarsa hem rekabet avantajı sağlamış hem de uzun dönemli bir stratejiyle varlıklarını sürdürme fırsatı yakalamış olacaktırlar. Bilginin çeşitli kaynaklardan toplanması, organizasyonların değişen koşullara uyum sağlamasına, yeni koşullara uygun stratejileri uygulamaya koymasına ve yeni ürün ve teknolojiler geliştirmek yoluyla rekabet güçlerini artırmasına yardımcı olur.

Sürdürülebilir rekabet avantajı, işletmelerin hâlihazırda var olan ve gelecekte ortaya çıkabilecek rakiplerinin onları taklit etme ihtimallerine karşı farklı kalmayı başarabilen bir değer yaratma stratejisi uygulamasıdır (Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2002: 92). Sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan en önemli unsurlardan biri de *bilgidir*. Barca (2002: 67), bilgi ekonomisinde “bilgi güç, güç de bilgidir” sözüyle bilginin işletmeler için önemini net bir şekilde ifade etmiştir.

Bilgi

Bilgi, asırlardır filozofların üzerinde kafa yorduğu ancak genel olarak tanımlı yapılamayan bir kavramdır. Epistemoloji ya da bilgi felsefesi, felsefenin en temel araştırma alanıdır. Epistemoloji, bilginin doğası, kapsamı ve kaynağı ile ilgilenir. Bilgi terimi Yunanca *episteme* kavramından gelir ve “kesin, mutlak gerçek” anlamını taşır (Sveiby, 1997: 29).

Davenport ve Prusak (2001: 27) bilgiyi şu şekilde tanımlamışlardır:

Belli bir düzen içindeki deneyimlerin, değerlerin, amaca yönelik enformasyonun ve uzmanlık görüşünün, yeni deneyimlerin ve enformasyonun bir araya getirilip değerlendirilmesi için bir çerçeve oluşturan esnek bir bileşimdir. Bilgi bireylerin beyinlerinde ortaya çıkar ve uygulamaya

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
E.posta: mehtap.aras@gop.edu.tr.

geçirilir. İşletmelerde bilgi, yalnızca belgelerde ya da depolarda değil, rutin çalışmalarda, süreçlerde, uygulamalarda ve normlarda kendisini gösterir.

Bilginin en önemli iki özelliğinden ilki maliyetli olmasıdır. Çünkü bilgiye ulaşmak ya da bilgiyi üretmek zaman ve insan gücü gerektirir. Değerli bilgiye sahip olmak araştırma ve şans içinde barındıran belirsiz bir süreçtir. Diğer bir özelliği ise bilginin çalışanlarda (insanda) ve bilgi ürünlerinde (plan, ürün, süreç ve makine gibi) somutlaşmasıdır (Liebeskind, 1997: 625, Nelson ve Winter, 1982). Neticede bilgi, insan kökenlidir, işletmelerin sahip olduğu en önemli kaynaktır ve fakat işletmenin varlığının % 75'ini temsil etmesine rağmen işletme bilançosunda yer almaz (Türk, 2003: 80).

Sveiby (1996) bilginin tanımını maddi olmayan varlıklar üzerinden yaparak "maddi olmayan varlıklardan değer yaratma sanatı" olarak ifade etmiştir (Aktaran; İpçioğlu ve Erdoğan, 2005: 90). Bilgi, firmaya rekabet avantajı sağlamanın yanı sıra hissedarlarına maddi olmayan varlıklarıyla nicelik ve nitelik olarak fayda sağlmasıyla da önemli hale gelmiştir (Schultz, 2005: 17).

Maddi olmayan varlıklardan en önemlisi olan *yeterlik* (competence) kişiden kişiye iki farklı şekilde iletilir: Bilgi veya gelenek yoluyla (yani yaparak). Bilgiyi yönetebilmek için sahip olunan bilginin kişiler arasındaki aktarımında da en iyi yolun bulunması gerekmektedir. İnsanlar yaparak öğrenmede öğrendikleri şeylerin %60 ile %70'ini hatırlarlar. Gördükleri ve duydukları şeylerin ise sadece %20'sini hatırlayabilirler (Sveiby, 1997: s.40,44).

Bilgiye sahip olmak kadar bilgiyi yönetmek de işletmeler açısından önemlidir. Kullanılmayan, geliştirilemeyen, korunamayan, işletmenin temel yeteneği haline getirilememiş bir bilgi zamanla önemini yitirir. Bir işletmenin bilgiyi yönetebilmesi için ilk aşamada çalışabileceği bilgiye ihtiyacı vardır (Gupta, Sharma ve Hsu, 2004). Bu nedenle bilginin elde edilmesi ve oluşturulması, bilgi yönetimi sürecinin ilk ve en önemli unsurlarından biri olarak gösterilebilir. İhtiyaç duyulan bilgilerin işletme içinden veya dışından sağlanması olarak ifade edilebilen bu süreç, aynı zamanda verinin, enformasyona ve bilgiye dönüştürülmesini de içermektedir.

Bilgi en geniş ayrıma göre ikiye ayrılır: bireysel bilgi ve organizasyonel bilgi. *Bireysel bilgi*; veri ve enformasyon ile birlikte bireyin geçmiş bilgileri ve tecrübelerinin işlenmesi ile elde edilir. *Organizasyonel bilgi* ise, teknolojiler, teknikler ve insanlar arasındaki karşılıklı etkileşimle oluşan bilgilerdir. Aşamaları ise; veri, enformasyon, bilgi ve bilgeliktir (Türk, 2003: 87).

Bilgi Yönetimi ve Bilgi Yönetimi Stratejisi

Bilgi Yönetimi

Bilgi yönetimi, işletmelerin ve ulusal ekonomilerin mevcut ve potansiyel rakiplerine kıyasla rekabet güçlerini artırmak ve sürdürmek için gerekli olan bir süreçtir. Bu bakış açısıyla bilgi yönetimi, örgütlerin rekabet güçlerini artırmak ve sürdürmek için bilginin etkin bir biçimde tanımlanması, elde edilmesi ve kullanılmasını amaçlayan stratejiler veya süreçler olarak ifade edilebilir.

Küresel bilgi çağında ayakta kalmayı başarabilen örgütler, bilgiyi tanıyabilen, değer verebilen, yaratabilen ve geliştirebilen örgütler olacaktır. Bilgi günümüzde örgütler için temel rekabet aracı haline gelmiştir (Celep ve Çetin, 2003: 26).

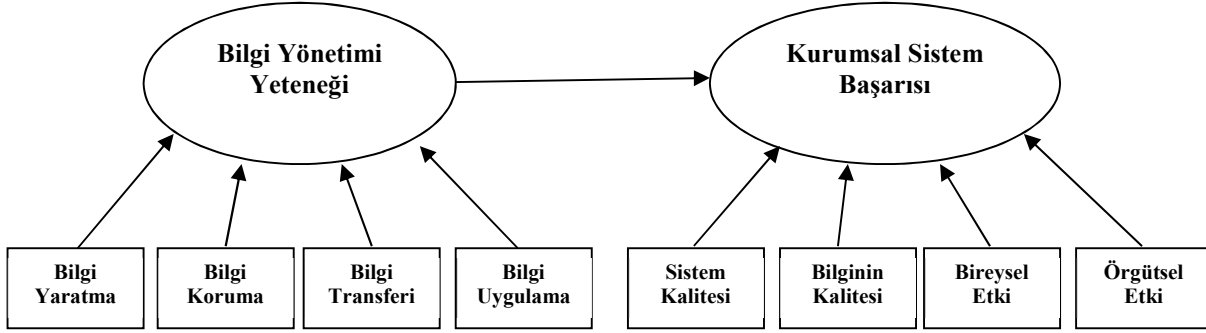
Bilgi yönetimi, bilgiyi üretme, kodlama, paylaşma ve tüm bunları bir inovasyon için kullanmak gibi işletmede var olan bilginin her şeyi ile ilgilenen disiplinler arası bir iş modelidir (Gupta, Sharma ve Hsu, 2004: 3).

Bilgi yönetiminin temel amaçlarından biri, organizasyonun sahip olduğu bilgi birikiminin çeşitli biçimlerde saklanması ve bu bilgiye en yaygın biçimde ve kısa sürede erişim imkânının sağlanmasıdır (Martensson, 2000: 209).

Bilgi yönetimi, yeni bilgi üretme, dış kaynaklardan değerli bilgiyi edinme, bu bilgileri karar vermede kullanma, bilgiyi süreçlere, ürünlere ve/veya hizmetlere yerleştirme, bilgiyi dokümanlara, veritabanlarına ve yazılımlara kodlama, bilginin büyümesini kolaylaştırma, bilgiyi işletmenin bütün kısımlarına aktarma, bilgi varlıklarının değerini ölçmek ve bilgi yönetiminin etkisini ölçmek gibi geniş bir alanı kapsamaktadır (Gupta, Sharma ve Hsu, 2004: 3).

Bir organizasyonun bilgi üretmesi ve bu bilgiyi kullanarak ondan değer elde etmesi, geçmişten gelen kurumsal bilgi ve birikimle sağlanabilmektedir. Bu nedenle işletmelerin sahip olduğu bilgileri yeniden kullanabilecekleri şekilde saklamaları gerekmektedir (Zaim, 2003).

Sedera ve Guy (2010: 300) tarafından yapılan bir araştırmada bilgi yönetiminin kurumsal sistem başarısında etkili olduğunu gösteren bir model geliştirmiştir:

Şekil.1. Bilgi Yönetimi Yeteneğinin Kurumsal Sistem Başarısı Arasındaki İlişki. Kaynak: Sedera ve Guy (2010: 300)

Bu ilişkide bilgi yönetimi yeteneğinin kurumsal başarı üzerinde etkisi vurgulanırken diğer yandan bilginin kalitesinin de başarı üzerinde etkili olduğu dikkati çekmektedir. Bilginin kalitesi ise rekabet avantajı sağlayan bilgi olarak düşünülebilir.

Bilgi Yönetim Stratejisi

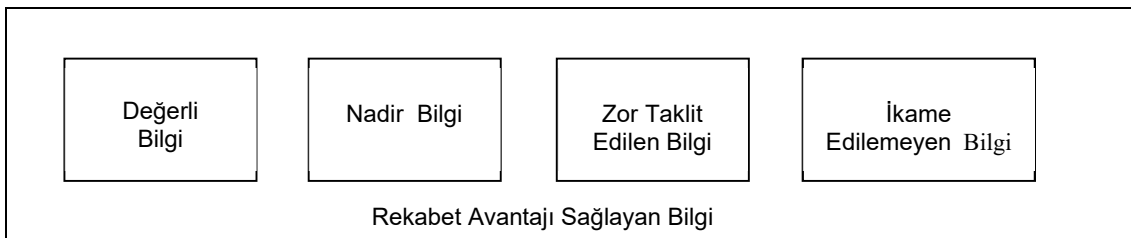
İlk olarak, 1986 yılında Dr. Karl Wiig tarafından işletme literatürüne kazandırılan *Bilgi Yönetimi Stratejisi* ise örgütsel performansı arttırmak için bilgiyi eyleme dönüştürmeye yönelik bilinçli bir uygulamadır. Örgütler son zamanlarda kendilerinin sahip oldukları stratejik değeri olan entelektüel kıymetleri -değer, fikir, eser, yazı, belge, yaklaşım vb.adlandırmalar ile- dikkate almaya başladılar.

Bloodgood ve Salisbury (2001: 58), bilgi yönetimi stratejilerinin başarılı olması ve örgüte uyumlu bir şekilde işleyebilmesi için işletmelerde bilgiyi oluşturma, transfer etme ve koruma olarak üç genel bilgi yönetimi stratejisi olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Wiig (2000: 22) etkili bir bilgi yönetimi için gerekli olan prensipleri şu şekilde ifade etmiştir:

- İşletmeye yön veren amaçların etkinliğini arttırmak için sistemli bir bilgi yönetimi oluşturmak,
- İşletmede uzun vadede devam edecek bilgi tabanlı vizyon oluşturma,
- Bireysel işlevler için hangi bilgilerin kullanılabilir olduğunu belirlemek amacıyla bilgi gereksinimlerinin belirlenmesi,
- İşletmenin önceliklerinin belirlenmesi ve bilgi yönetiminin ihtiyaç duyduğu görevleri geliştirmek için Tehditler, Fırsatlar, Zayıflıklar ve Güçlü yanlarının belirlenmesi,
- Sistemli hale gelmiş bilgi çalışmaları ile etkili bilgi yönetimi uygulamaları yapmak.

Sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamak için stratejik kaynakların yani entelektüel sermayelerinin şu özelliklere sahip olması gerekmektedir: a. değerli olmalı, b. nadir olmalı, c. taklit edilmesi zor olmalı, d. stratejik olarak ikame edilemez olmalıdır. İşletmelerin verimliliğini ve etkinliğini artıran, strateji tasarlaması ve hayata geçirmesini sağlayan kaynaklarının değerli olması gerekir. Bu tür kaynaklar fırsatları ortaya çıkarırken işletme çevresinden gelebilecek tehditleri de ortadan kaldırır. Bunun yanı sıra rekabet avantajı sağlayan bilgi nadir olmalıdır. Nadir bilgiye sahip işletme rekabet avantajı sağlamakla birlikte rekabetçi bir endüstride yer alan işletmenin hayatta kalmasına da yardımcı olur (Barney, 1991: 105-6). Nadir bilgiyi elde edebilmek için fiziksel, insani ve örgütsel unsurların kusursuz bir şekilde bir araya gelmesi gerekmektedir (Probst, Büchel ve Raub, 1998: 242). Bilginin zor taklit edilebilmesi ise üç koşulun sağlanmasıyla meydana gelebilir; a. Eşsiz tarihsel gelişim koşulları, b. Bilginin belirsizliği ve c. Bilginin sosyal karmaşıklığı (Barney, 1991: 107). Bir bilginin rekabet avantajı sağlaması için gerekli son koşul, ikame edilememesidir.

Şekil.2. Rekabet Avantajı Elde Etme Kriterleri, Kaynak: Probst, Büchel ve Raub (1998), s.242

Bilginin Korunması ve Bilgi Koruma Stratejileri

Literatürde bilginin saklanması ve korunması başlığı altında ifade edilen tanımlamalar bu çalışmanın amacı olan korumadan farklı olarak ele alınmıştır. Bilginin korunması ya da saklanması olarak geçen kavramlar bilgiyi yeniden kullanmak amacıyla bilgiyi muhafaza etmenin gerekliliği ya da zorunluluğunu ifade etmektedir. Bu bilgiler ışığında;

Bilginin saklanması, bilginin ulaşılabilir ve kullanılabilir formatlara dönüştürülmesi şeklinde ifade edilebilir. Bu sürecin en önemli özelliği, çalışanların deneyim, tecrübe ve zihinlerinde bulunan bilginin çeşitli nedenlerle (unutma, işten ayrılma vb.) kullanılamaz hale gelmesini önleyerek, bu bilgileri işletmede tutmaya imkân sağlamasıdır (Gupta, Sharma ve Hsu, 2004).

Günümüzde organizasyonların en değerli varlığı olan bilginin değeri ancak onun dağıtılması, transfer edilmesi, paylaşılması ve çalışanlar tarafından içselleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır (Jang, vd, 2002: 481). Bu bakımdan, bilgi yönetiminin temel amaçlarından biri de organizasyonun bilgi potansiyelinden maksimum düzeyde istifade etmek ve çalışanların birbirlerinin bilgisini kullanmaları vasıtasıyla sinerji etkisinden yararlanarak daha fazla bilgi üretebilmektir (Robertson, 2002: 295). Eğer bilgi kişilerin zihinlerinde, veri depolarında, dosyalarda veya bilgisayar belleklerinde duruyorsa organizasyon açısından fazla bir değer ifade etmemektedir (Goh, 2002: 24). Bilgi organizasyonlarda farklı şekillerde bulunabileceği gibi farklı yerlerde de saklanabilir. Bilgi ürünlerde, hizmetlerde, süreçlerde, kişilerde saklanabileceği gibi organizasyon genelinde de saklanabilir (Zaim, 2005: 194).

Bu çalışmanın konusu olan bilgi, işletmelerde kullanılan günlük işlerin yapılmasında yardımcı olan bilgilerden farklı olarak temel yeteneğe dönüşmüş, işletme için önemli rol oynayan, paylaşmak yerine korunması gereken, yukarıda belirtildiği gibi *zor taklit edilen bilgilerdir*. Kuşkusuz işlerin sorunsuz ilerlemesine yardımcı olan günlük iş yapmak için gerekli olan bilgiler çalışanlar arasında paylaşılmalıdır. Yukarıda bilginin saklanması olarak ifade edilen durum, çalışanların işlerini sorunsuz şekilde yapmaları için ihtiyaç duydukları bilgilerin muhafaza edilmesidir. Temel bilgi haline gelmiş yani *temel yetenek* olarak adlandırabileceğimiz, rakiplere karşı rekabet üstünlüğü sağlayan bilgiler ise korunmalıdır. Bilgi korumada geliştirilecek ya da uygulanabilecek stratejileri ise şu şekilde açıklanabilir:

Bilgi Koruma Stratejileri

Adams ve Jaffe (1996)'nin tanımladığı gibi bilgi üretme süreci iki farklı şekilde meydana gelir: birincisi bilgi üretme sürecini kendisi yapan işletmelerde doğrudan, diğeri ise kamuya açık bilgilerden yararlanan işletmelerin bilgi sağlaması yani dolaylı şekildedir. Bilgiyi doğrudan kendi üreten veya yenilik/icat sahibi işletmeler için en büyük tehlike diğer işletmelerin yani rakiplerinin bu bilgiye ulaşması veya taklit etmeleridir. Piyasaya bir yenilik/icat ile ilk girmenin stratejik bir rekabet üstünlüğü sağladığı düşünüldüğünde takiplerin bu bilgiye ulaşmaması için iyi bir bilgi koruma stratejisi geliştirilmelidir.

Bir yeniliğin veya icadın işletmeye fayda sağlayabilmesi için üç temel ilke vardır (Teece, 1986: 286-7):

1. Kendine mal etme biçimini (appropriability regime) bulmak: Kendine mal etme, inovasyona sahip işletmenin inovasyon sayesinde fayda elde ettiği çevresel faktörleri –firma ve piyasa yapısı hariç- ifade eder. Bu ilkenin en önemli boyutları teknoloji ve yasal koruma mekanizmalarıdır.
2. Baskın tasarım örneğine sahip olma,
3. Birbirini tamamlayan varlıklara sahip olma.

Bilgiyi (temel yetenek haline gelmiş, taklit edilmesi zor) korumak için geliştirilen ya da uygulanan stratejiler literatürde iki başlık altında toplanmaktadır: Bunlardan ilki yasal koruma yollarından birini tercih etmektir. Bilgiyi yasal koruma yöntemleri ile korumak üç farklı şekilde yapılabilir. Patent (*patent*), telif hakları (*copyrights*) ve ticari sır yasaları (*trade secrets laws*) (Faria ve Sofka, 2010: 957, Liebeskind, 1997: 627- 628).

Yasal koruma stratejileri, bir buluş (*icat*) gibi fikri mülkiyet haklarını koruma üzerine inşa edilmişlerdir (Arrow, 1962). Yasal olarak en önemli ve ilk bilgi koruma yöntemi *patenttir*. Patent koruması işletmenin patent enstitüsüne başvurması ile başlayan yasal bir süreç gerektirir. Patent alınmış bir inovasyon ile işletmeler rakiplerinin taklit etmesini engelleyebilirler veya geciktirebilirler. Fakat patent koruması kazanmak bir süreç ve işletmelerin kendi buluşlarını dış kaynaklara açıklamasını gerektirir. Yani patent, rakiplere ve işletme dışına karşı bilgiyi muhafaza edemez (Tschetschönig, 2014: 19).

İşletmeye özel bilgi eğer değer yaratan işlere başarıyla uygulanabiliyor (yetkinlik) ve var olan iş fırsatlarından yararlanmakta kullanılabiliyorsa “değerli” demektir. Kendi yaşama stratejilerini geliştiren rakip şirketler kendilerini sektörün lideri ile kıyaslamak isteyeceklerinden, bilginin taklit edilmesi de güç olmalıdır. Böyle bir durumda ilk akla gelen patent hakları ile korunan bilgilerdir (Krogh, Ichijo ve Nonaka, 2002: 93). Kimyasal ürün üreten veya mühendislikle ilgili olan firmalar bilgilerini patent yoluyla korurlar. Patent aynı zamanda bilim adamları, yöneticiler ve ekonomistler içinde önemlidir (Mansfield, 1986: 173).

Yeni ürün ya da sürecin patentlenebilmesi için önceki ürün ya da süreçlerden büyük ölçüde farklı olması gerekmektedir. Bununla birlikte birçok yeni değerli buluş (icat) patent almaya uygun olamayabilir (Liebeskind, 1997: 627). Ülkemizde buluş niteliğinde sayılmayan ve patentlemeye uygun olmayan buluşlar 22.12.2016 tarihli 6769 nolu Sinai ve Mülkiyet Kanunu'nda 82. Madde ile açıklanmıştır:

MADDE 82- (1) Teknolojinin her alanındaki buluşlara yeni olması, buluş basamağı içermesi ve sanayiye uygulanabilir olması şartıyla patent verilir.

(2) Aşağıda belirtilenler buluş niteliğinde sayılmaz. Patent başvurusu veya patentin aşağıda belirtilen konu veya faaliyetlerle ilgili olması hâlinde, sadece bu konu veya faaliyetlerin kendisi patentlenebilirliğin dışında kalır:

- a) Keşifler, bilimsel teoriler ve matematiksel yöntemler.
- b) Zihni faaliyetler, iş faaliyetleri veya oyunlara ilişkin plan, kural ve yöntemler.
- c) Bilgisayar programları.
- ç) Estetik niteliği bulunan mahsuller, edebiyat ve sanat eserleri ile bilim eserleri.

d) Bilginin sunumu.

(3) Aşağıda belirtilen buluşlara patent verilmez:

a) Kamu düzenine veya genel ahlaka aykırı olan buluşlar.

b) Mikrobiyolojik işlemler veya bu işlemler sonucu elde edilen ürünler hariç olmak üzere, bitki çeşitleri veya hayvan ırkları ile bitki veya hayvan üretimine yönelik esas olarak biyolojik işlemler.

c) İnsan veya hayvan vücuduna uygulanacak teşhis yöntemleri ile cerrahi yöntemler dâhil tüm tedavi yöntemleri.

ç) Oluşumunun ve gelişiminin çeşitli aşamalarında insan bedeni ve bir gen dizisi veya kısmi gen dizisi de dâhil olmak üzere insan bedeninin öğelerinden birinin sadece keşfi.

d) İnsan klonlama işlemleri, insan eşey hattının genetik kimliğini değiştirme işlemleri, insan embriyosunun sınav ya da ticari amaçlarla kullanılması, insan ya da hayvanlara önemli bir tıbbi fayda sağlamaksızın hayvanlara acı çektirebilecek genetik kimlik değiştirme işlemleri ve bu işlemler sonucu elde edilen hayvanlar.

Faydalarının yanı sıra buluşlar için patentleme etkili bir koruma şekli olmayabilir. İşletmelerin patentlemeyi tercih etmemelerinin başında patent işlemlerinin hem uzun bir süreci kapsamaması hem de masraflı bir yasal koruma yolu olması gelmektedir (Lerner, 1995). Bir diğer nedeni ise rakiplerin ürün ya da süreçler hakkında bilgi edinmesini engellemektir. (Liebeskind, 1997: 627-628). Patentleme aşamasında ürün ya da süreç hakkındaki bilgiler kamuya açılmış olur ve işletmeler bu nedenlerle buluşlarını patentlememeyi tercih edebilirler.

Patent korumasının süresi dolduğunda ise işletme ticari marka ve telif haklarıyla yeniliğin koruması uzatılabilir fakat patentin aksine bu koruma yolları bilginin taklit edilmesini engelleyemezler (Tschetschonig, 2014: 21)

Yasal bilgi koruma stratejilerinden **ikincisi telif haklarıdır**². Telif hakkı da patent gibi bilginin açığa çıkmasını engellemez ve sadece bir süreliğine kullanma hakkını kısıtlar.

Ülkemizde fikir ve sanat eserleri 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) ile korunmaktadır. Kanun 13.12.1951 tarih ve 7981 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak 01 Ocak 1952 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanununun 1. Maddesinde (Değişik: 21/2/2001 -4630/1 md.) kanunun amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Bu Kanunun amacı, fikir ve sanat eserlerini meydana getiren eser sahipleri ile bu eserleri icra eden veya yorumlayan icracı sanatçıların, seslerin ilk tespitini yapan fonogram yapımcıları ile filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren yapımcıların ve radyo-televizyon kuruluşlarının ürünleri üzerindeki manevi ve mali haklarını belirlemek, korumak, bu ürünlerden yararlanma şartlarını düzenlemek, öngörülen esas ve usullere aykırı yararlanma halinde yaptırımları tespit etmektir."

Yasal koruma yollarından **üçüncüsü ticari sırlardır**. Ticari sırlar yasaları diğerlerinden daha bağlayıcı bir koruma yöntemidir.

Ticari sır kavramı TCK'nın "tanımlar" başlıklı 6. maddesinde tanımlanmadığı gibi madde gerekçesinde de bu konuda bir açıklama bulunmamaktadır. Tasarı'nın "tanımlar" başlıklı ikinci maddesinde ticari sır, "Bir ticari işletme veya şirketin faaliyet alanı ile ilgili yalnızca belirli sayıdaki mensupları ve diğer görevlileri tarafından bilinen, elde edilebilen, özellikle rakipleri tarafından öğrenilmesi halinde zarar görme ihtimali bulunan ve üçüncü kişilere ve kamuya açıklanmaması gereken, işletme ve şirketin ekonomik hayattaki başarı ve verimliliği için büyük önemi bulunan; iç kuruluş yapısı ve organizasyonu, malî, iktisadî, kredi ve nakit durumu, araştırma ve geliştirme çalışmaları, faaliyet stratejisi, hammadde kaynakları, imalatının teknik özellikleri, fiyatlandırma politikaları, pazarlama taktikleri ve masrafları, pazar payları, toptancı ve perakendeci müşteri potansiyeli ve ağları, izne tâbi veya tâbi olmayan sözleşme bağlantılarına ilişkin veya bu gibi bilgi ve belgeler" olarak tanımlanmaktadır (Arslan ve Özdemir, 2017: 126).

Pazarlamacılar rekabet avantajı sağlayabilecek her türlü ticari araçtan faydalanırlar. Örneğin; müşteri verileri, pazar bilgisi ya da satılabilecek fiziksel ürün dışında süreç, araç ya da teknik bilgi gibi patentlenemeyen ürünler. Bu suiistimallerin işletmelere maliyeti yıllık milyon dolarları bulduğundan ticari sırrın önemi de artmaktadır (Budden, Lake ve Yeargain, 1995: 344,346).

Budden, Lake ve Yeargain, (1995), ticari sırları korumak için yedi aşamalı bir stratejik bir plan önermişlerdir. Bu planın aşamaları ise şu şekildedir;

1. Yöneticiler ticari sırları korumakla ilgili bir örgüt iklimi yaratmak için çaba sarf etmelidirler.
2. Ticari sır kanunlarında işletmenin korumak istediği bilgiler açıkça yer almalıdır. Çünkü çalışanların istihdam edildiği süre boyunca öğrendikleri her türlü bilgi ticari sır kapsamına girmez.
3. Sahip olunan bilginin değerinin belirlenmesi gerekir.
4. Sahip olunan bilginin sır olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Ticari sır kapsamına uygun olması için bilgi sır olmalıdır yani genellikle bilinen veya yasal olarak bilinebilen bir bilgi olmamalıdır.
5. Bilgiyi korumak için etkili bir plan geliştirilmesi gerekir. Bu tür bir plan bilgiye erişimi kısıtlayan ve bilginin gizliliğinin devamını sağlamak için alınacak güvenlik önlemlerinin belirlenmesini kapsamalıdır.
6. Yapılan planın ticari sırrı korumaya yeterli olup olmadığı belirlenmelidir.
7. Planın geliştirildiğini ve değerlendirildiğini varsayırsa, işletme bu planı uygulamak için bilinçli bir çaba sarf etmelidir.

² Telif Hakkı: Kişinin her türlü fikri emeği ile meydana getirdiği ürünler üzerinde hukuken sağlanan haklardır. Telif hakkının koruma süresi; Eser sahibi tüzel kişiye, koruma süresi aleniyet tarihinden itibaren 70 yıldır. (Detaylı bilgi almak için Kaynak: <http://www.telifhaklari.gov.tr>)

Ticari sırlar kanunları, bir işletme çalışanının, işletme dışındaki kişilere yani üçüncü şahıslara işletme ile ilgili belgeler ve diğer kodlanmış bilgileri vermesini engeller. Şayet ticari sır olan bilgi bir çalışan tarafından oluşturulmuş ve ticari sır çalışanın kendisinde ise bu durumda işletme çalışana karşı iyi niyet göstermeli veya gizlilik anlaşması yapmalıdır.

Bilginin az korunması rekabet avantajını ve pazardaki konumunu kaybetme gibi sonuçlar doğurabilirken, bilginin fazla korunması da aynı derecede işletmeye zarar verebilir (Tschetschonig, 2014: 30). Geleneksel görüş bilginin, elde tutulup başkaları tarafından kullanımı kısıtlı olduğunda kıymetli olduğu yönündedir. Bu durumda değerli bilginin tamamen tek bir kişide kalmasının mı yoksa kolektif bir şekilde kullanılmasının mı faydalı olduğu ikilemi ortaya çıkmaktadır (Liebeskind, 1997).

Yeni bir bilgiye sahip olan veya yeni bir buluş yapan kimseler bu yeniliği ellerinde tutmakta zorlanabilir hatta başarısız olabilirler. İşletmeler için yenilik elde etmenin yanı sıra onu ellerinde tutmaları da başarılı olmaları için önemli bir etkidir.

Yönetim alanında yapılan birçok çalışmada, firmaların entelektüel sermaye yatırımlarının “gizli değeri” olarak fikri mülkiyet haklarının korunmasına daha fazla önem vermeleri gerektiğini vurgular (Laurson ve Salter, 2005: 3). Firmalar yenilerini yaratmak yerine ellerindeki korumaya odaklanmalıdırlar (Rivette ve Kline, 2000: 2).

Rivette ve Kline (2000: 4) çalışmalarında patent ve fikri hakları birbirinin yerine kullanılabilen terimler olarak ele almışlardır. Fakat patent, yasal olarak korunan entelektüel varlıklardır, fikri haklar ise, ticari sırlar, marka ve telif haklarıdır.

Bu tür bilgiler bir ya da birkaç kişi tarafından bilinen, işletmenin neredeyse her şeyi olan ve hiçbir şekilde açıklanmaması gereken bilgilerdir. Ticari sır için örnek olarak “Merchandise 7X” olarak bilinen Coca-Cola’nın özel formülü verilebilir. 130 yılı aşkın bir süredir dünyanın en sıkı muhafaza edilen ticari sırları arasında gösterilen formülünü Atlanta’daki bir bankanın kasasında sakladığı bilinmektedir. Formülü yalnızca Coca Cola firmasının iki üst düzey yöneticisinin bildiği söylenmektedir. Coca-Cola, ürettiği içeceğin içeriğini açıklamadığından dolayı, varlığını sürdüren ve kendi pazarında en büyük paya sahip olan çok güçlü bir firmadır.

Bir işletmenin bilançosunda görünmeyen üç varlık vardır: çalışanların yetenekleri, içyapı ve dış yapı. Çalışanların kabiliyetleri, hem maddi hem de maddi olmayan varlıklar yaratmak için farklı durumlarda hareket etme kabiliyetini ifade eder. İçyapı, patentler, fikirler, modeller, bilgisayarlar ve yönetim sistemlerini içerir. Dış yapı ise, müşteriler ve tedarikçiler ile olan ilişkileri ifade eder. Dış yapı aynı zamanda, işletmelerin sahip oldukları marka isimleri, ticari markaları ve işletmenin itibarını ve imajını da kapsar (Sveiby, 1997, 10-12).

Bilginin korunması önemlidir çünkü bu sayede bilgi sahiplerinin yaratıcılığı ve bilgisi korunmaktadır. Yasal sistemlerde bilginin korunması, entelektüel varlık haklarının (telif hakkı ve patentler gibi) korunması demektir (Türk, 2003: 133).

Teece (1986: 287) yeniliklerden (icat) yararlanmanın temel yapı taşları başlığı altında kendine mal etme usullerinden (appropriability regimes) bahsetmiştir. Kendine mal etme usullerini bilginin niteliği ve yasal araçlarla korunması olarak ikiye ayırmıştır:

Yasal Araçlar	Bilginin Niteliği
Patentler	Ürün
Telif Hakları	Süreç
Ticari Sırlar	Zımnî Bilgi (Tacit) Kodlanmış Bilgi (Codified)

Şekil.3. Kendine mal etme usulleri: Anahtar Ölçütler, Kaynak: Teece (1986: 287).

Bilgiyi korumak için geliştirilen ya da uygulanan stratejilerden **ikincisi** ise, örgütün işleyişiyle ilgili bazı bilgilerin sızmasını ve olumsuz sonuçlar doğurmasını önlemek için yapılan *gizlilik*, *teslim süresi*, *kompleks tasarım* gibi bilgi koruma stratejileridir (Faria ve Sofka, 2010: 957). Patent ile gizlilik arasındaki farklılık, gizlilik bu bilgiye sahip olmayanlara bilgilerin taşınmasını engellerken, patent için bu söz konusu değildir. Patent yasalarla korunurken, belli bir süre için diğer firmaların kullanması için izin verilebilir (Schmidt, 2006: 1).

Faria ve Sofka (2010), patent gibi resmi koruma stratejilerinin yanı sıra gizlilik, teslim süresi ve karmaşık tasarımlar gibi stratejilerle bilgi koruma stratejilerini daha geniş kapsamda incelemiştir. Çalışma, Almanya ve Portekiz’de bulunan 1800’den fazla çok uluslu şirket (ÇUŞ) iştiraklerine anket uygulamasına dayanmaktadır. Bu verilere dayanarak, daha az bilgi fırsatı olan ÇUŞ iştiraklerine ev sahipliği yapan ülkelerde daha geniş bilgi koruma stratejilerini tercih ederler. ÇUŞ iştiraklerinin bulunduğu ülkelerdeki fırsatlar ve zorluklar bakımından da farklılık gösterdiğini öne sürmüşlerdir.

Bilgi koruma stratejileri, bilgi yönetimi başlığı altında incelenmesi gereken en önemli konulardan biridir. İşletmeler, entelektüel sermaye olarak sahip oldukları bilgileri her ne şekilde olursa olsun korumalıdırlar. Çünkü bu tür bilgiler gizli kaldıkları sürece işletmeye yarar sağlarlar. Aynı zamanda bu bilgiler ekonomik değere de sahip olurlar ve satılabilirler. Bilgi açıklandığında değerini yitirir. İşletmeler hangi bilgilerin önemli olduğunu ve işletme için kritik değerli bilgilerin hangileri olduğunu bilerek bir strateji geliştirmelidirler. Budden, Lake ve Yeargain, (1995)’in ticari sırları korumak için önerdikleri stratejileri göz önüne alırsak ve bu stratejileri temel yetenekleri ya da entelektüel sermayeleri haline gelmiş bilgileri korumak için İşletmelerin aşağıdaki sorulara cevap vermeleri gerekmektedir;

- İşletmenin başarısını etkileyen ve etkileyecek olan en önemli bilgi alanı hangisidir?
- Bu bilgi alanının en kıymetli bilgisi hangisidir?
- Bu bilginin “değeri” nedir?
- Bu bilgiye sahip işletme çalışanı ya da çalışanları kimlerdir?
- Bu çalışan(lar)ın bilgiyi koruması için ne tür önlemler alınabilir?
- İnsan kaynakları politikası bilgi koruma için düzenlenebilir mi?

Bu cevapların ışığında işletme en değerli varlığını yani *taklit edilemeyen bilgisini* korumak için bir strateji geliştirerek çeşitli önlemler almalıdır.

Strateji ile bilgi arasındaki bağlantı işletmenin strateji içeriğini belirlemesi, bu stratejiyi uygulamak için ihtiyaç duyduğu bilgiyi tanımlaması ve bunu elindeki bilgiye kıyaslayarak stratejik boşluğu ortaya çıkarmasıyla kurulur (Dervişoğlu, 2004: 73).

Sonuç

İşletmelerin rekabette kendilerini farklı hale getirebilmelerinin en etkin yolu bilgiye sahip olma ve kullanma düzeyleri ile yakından ilişkilidir. Bu gerçeklerden hareket ederek, bilgi ekonomisi ve bilgi yönetimi konusunda adımlar atan şirketlerin çok önemli bir rekabet üstünlüğünü yakaladıkları tartışılmaz bir gerçektir (İnce ve Oktay, 2006: 27). Bilgi savaşının yaşandığı günümüz dünyasında, teknolojik gelişmelerin hızla artmasıyla, bilgiyi korumak daha da güç hale gelmiştir. Her işletme için olmazsa olmaz stratejiler arasında bilgi yönetimi stratejisi ve bilgi koruma stratejileri de artık zorunluluk haline gelmiştir.

Teknik olarak dünyanın en kusursuz bilgi yönetim sistemini dahi kursanız, bütün bu karmaşık sistemlerin en merkezinde *insanın* yer alması, bu projeyi de insan merkezli bir proje haline getirmektedir. Bilgi üretmek ve bilgi paylaşmak, yani kurumsal içerik oluşturmak yaratıcı fonksiyonlardır ve bunlar insan merkezlidir. Bilgi güç ise, insanlar için bilgilerini ya dahi projeler üretmelerini sağlayacak verileri başkalarıyla paylaşınlar? (Özdemirci ve Aydın, 2007: 171).

Desouza (2007: 3) işletmelerin sahip olduğu entelektüel sermayelerini kaybetme nedenlerini yanlış örgüt uygulamaları, çalışanlarının dikkatsizliği ve varlıkların kötüye kullanılması olduğunu öne sürmüştür.

Ayrıca işletmeler neden ve nasıl bilgiyi piyasadan korumaları gerektiği konusu da büyük ölçüde keşfedilmemiştir. Ampirik çalışmalar yasal korumaların göreceli olarak etkisiz olduğunu da göstermektedir (Mansfield, 1985; Levin vd. 1987).

Stratejik bağlamda üzerinde düşünülmesi gereken temel soru: “Sahip olduğumuz örgüt rakiplerine göre daha başarılı olmayı nasıl sağlayabilir ve başarılarını nasıl sürekli hale getirebilir?”. Bu sorunun cevabı gelecekteki güç kaynaklarını iyi tahmin etmek ve kullanmaktan geçmektedir. İçinde bulunduğumuz bilgi toplumunda güç kaynağı bilgidir ve bilgi sahibi örgütler olmayanlara göre daha güçlü olacaktır. Bu nedenle “bilgi” stratejik bir öneme sahiptir (Barca, 2002: 72).

İşletmelerin rekabet avantajı sağlayabilme ve rakip işletmelerden bir adım önde olabilmeleri için taklit edilmesi zor yeni bilgi yaratma, sahip olma ve bu bilgiyi koruyabilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle işletmelerin üstün performans gösterebilmeleri yenilik yapma kabiliyetlerine ve bilgi varlıklarını (maddi olmayan) koruyabilmelerine bağlıdır (Teece, 2000: 52).

Yöneticiler, rakiplerinden bilgilerinin korumak için aktif bilgi koruma stratejisi uygulurlar. Patent gibi koruma stratejileri en önemli koruma değildir fakat en stratejik olanlardan biridir. Bu tür koruma stratejilerinin üzerinde odaklanmak, örgütsel süreçlerde ileride doğabilecek olumsuz sonuçları önlemek için önemlidir (Faria ve Sofka, 2010: 957–958). Bilgi koruma stratejileri olarak yasal ve yasal olmayan olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Yasal koruma stratejileri, patent, telif hakkı ve ticari sırlardır. Yasalarla korunmayan bilgi koruma stratejileri ise gizlilik ve kompleks tasarımlar ya da teslim ve üretim süreleri olarak sıralanabilir.

İşletmelerin başarılı olabilmeleri için birçok faktör vardır. Bazı işletmeler için ise en önemli faktör bilgidir. Bilgi, büyüme ve yenilikler (icat) için önemli bir faktör haline gelmiştir (Schmidt, 2006: 1).

Bilgiler kolayca satılan ve satın alınan varlıklar değildir. Genellikle satın alınamadıkları için işletme içinde bilginin yaratılması gerekir. Dolayısıyla bilgi, onu üreten işletmeye aittir ve sahibine değer yaratır. Günümüzün rekabetçi ortamı, bilgi varlıklarını tehlikelere karşı koruyabilen ve fakat aynı zamanda müşterilerin ihtiyaçlarına ve değişen rekabet koşullarına bilgi varlıklarını yaratan, etkin kullanabilen organizasyonlardan yanadır. Bilgiye sahip olma, geliştirme, koruma ve bilgi varlıklarını akıllıca kullanma fiziksel varlıklar değildirler fakat yeni ekonomide firmalara avantaj sağlarlar. Bu nedenle geleceğin firmaları hem “esnek” hem de “bilgiye dayalı” olacaklardır (Teece, 2000: 36,51).

Bilgi korunması üzerine stratejiler geliştirilmesi gerektiğini savunan bu çalışma, bazı bilgi koruma stratejileri hakkında bilgi vermiş olup, bundan sonra yapılacak olan çalışmalara ışık tutmayı amaçlamıştır. Bahsedilen bu bilgi koruma stratejilerinden farklı bilgi koruma stratejileri geliştirilmesine de yardımcı olmayı hedeflenmiştir.

Kaynakça

- Adams, J.D. ve A.B. Jaffe (1996), Bounding the Effects of R&D: An Investigation Using Matched Establishment-Firm Data, *The RAND Journal of Economics*, 27 (4), 700-721.
- Arrow, K.J. (1962), Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention, *National Bureau of Economic Research*, 62(1), s.609-626.
- Barca, M. (2002). “Stratejik Yönetim Yaklaşımları: Rekabet Avantajı Yaratmada Sinerjik Etki”. *Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları* içinde, İ. Dalay, R. Coşkun ve R. Altunışık (Ed.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, ss.27-45.
- Barney, J. (1991), Firm Resources and Sustained Competitive Advantage, *Journal of Management*, 17(1), 99-120.

- Bloodgood, J.M. ve Wm. D. Salisbury (2001), Understanding the Influence of Organizational Change Strategies on Information Technology and Knowledge Management Strategies, *Decision Support Systems* 31, 55–69.
- Budden M.C., R. C. Lake ve J. W. Yeagain (1995), Strategic Planning For Protection of Business Secrets Under The Uniform Trade Secrets Act, *Journal of Managerial Issues*, 7 (3), 343-357.
- Celep, C. ve B. Çetin (2003), Bilgi Yönetimi, 1. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Cheung, S. (1982), Property Rights in Trade Secrets, *Economic Inquiry*, 20,40-53.
- Davenport, T. H. ve L. Prusak (2001), İş Dünyasında Bilgi Yönetimi: Kuruluşlar Ellerindeki Bilgiyi Nasıl Yönetirler, Çev. Günhan Günay, 1. Baskı, Rota Yayınları, İstanbul.
- Dervişoğlu, H. G. (2004), Stratejik Bilgi Yönetimi, 1. Baskı, Rota Yayın Yapım Ticaret Ltd. Şti.(Dışbank Yayınları), İstanbul.
- Desouza, K.C. (2007), Managing Knowledge Security: Strategies for Protecting Your Company's Intellectual Assets, Kogan-Page.
- Faria, P. ve W. Sofka (2010), Knowledge Protection Strategies of Multinational Firm- A Cross-Country Comparison, *Research Policy*, 39, 956–968.
- Gupta, J. N. D., S. K. Sharma ve J. Hsu (2004), An Overview of Knowledge Management, (Ed.) J.N.D. Gupta; S.K. Sharma (2004), Creating Knowledge Based Organizations, içinde (ss.1–28), Hershey: Idea Group Publishing
- Goh, S. (2002), Managing Effective Knowledge Transfer: An Integrative Framework and Some Practice Implications, *Journal of Knowledge Management*, 6(1):23–31.
- İnce, M. ve E. Oktay (2006), Bilginin Bir Stratejik Güç Olarak Önemi ve Örgütlerde Bilgi Yönetimi, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 15–29.
- İpçioğlu, İ. ve Z. Erdoğan (2005), İşletme Stratejisinin Belirlenmesinde Bilgi Yönetimi Altyapısının Analizi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005/2, 89–112.
- Jang, S., K. Hong, G. W. Bock ve I. Kim (2002), Knowledge Management and Process Innovation : The Knowledge Transformation Path in Samsung SDI, *Journal of Knowledge Management*, 6(5): 479-486.
- Krogh, G.V., K. Ichijo ve I.Nonaka (2002), Bilginin Üretimi, Dışbank Yayınları, Rota Yayınları, İstanbul.
- Laursen, K. ve A. Salter (2005), My Precious The Role of Appropriability Strategies in Shaping Innovative Performance, *Druid (Danish Research Unit For Industrial Dynamics) Working Paper*, 5–2, 1–30.
- Lerner, J. (1995), Patenting in the Shadow of Competitors, *Journal of Law and Economics*, 38(2), 463-495.
- Levin, R., R. Klevorick, R. Nelson and S. Winter (1987), Appropriating the Returns from Individual Research and Development, *Brookings Papers on Economic Activity*, 3. 783-831.
- Liebeskind, J.B. (1997), Keeping Organizational Secrets: Protective Institutional Mechanism and their Costs, *Industrial and Corporate Change*, 6(3), 623–663.
- Mansfield, E. (1985), How Rapidly Does New Technology Leak Out?, *Journal of Industrial Economics*, 34, 217-224.
- Mansfield, E. (1986), Patents and Innovation: An Empirical Study, *Management Science*, 32(2), 173–181.
- Martensson, M. (2000), A Critical Review of Knowledge Management as a Management Tool. *Journal of Knowledge Management*, 4 (3), 204-216.
- Nelson ve Winter (1982), An Evolutionary Theory of Economic Change. Harvard University Press: Cambridge.
- Özdemirci, F. ve C. Aydın (2007), Kurumsal Bilgi Kaynakları ve Bilgi Yönetim, *Türk Kütüphaneciliği*, 21(2), 164–185.
- Özveren M. (2008), İşletmelerde Değer Yönetimi, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Probst, G., Büchel B. ve S. Raub (1998), Knowledge as a Strategic Resource, Knowing in Firms: Understanding, *Managing and Measuring Knowledge* içinde (Ed. Krogh, G., J.Roos ve D. Kleine), s.240-252.
- Rivette, K.G. ve D. Kline (2000), Discovering New Value in Intellectual Property, *Harvard Business Review*, 78(1), 54-66.
- Robertson S. (2002), A Tale of Two Knowledge Sharing Systems, *Journal of Knowledge Management*, 6(3), 295–309.
- Sınai Mülkiyet Kanunu, Kanun No.6769, Kabul Tarihi 22.12.2016.
- Schmid, T. (2006), An Empirical Analysis of the Effects of Patents and Secrecy on Knowledge Spillovers, *Center for European Economic Research (ZEW)*, 6(48), 1–29.
- Schultz, G. (2005), Knowledge as Intellectual Property, <http://cpd.ogi.edu>. Erişim Tarihi: 6.02.2011.
- Sedera, D. ve G., Guy (2010), Knowledge Management Competence for Enterprise System Success, *The Journal of Strategic Knowledge Systems*, 19(4), 296–306.
- Sveiby, K.E. (1997), The New Organizational Wealth: Managing&Measuring Knowledge-based Assets, Berrett-Koehler Publishers, Inc., San Francisco.
- Teece, D.J. (1986), Profiting From Technological Innovation: Implications for Integration, Collaboration, Licensing and Public Policy, *Research Policy*, 15, 285–305.
- Teece, D.J. (2000), Strategies for Managing Knowledge Assets: The Role of Firm Structure and Industrial Context, *Long Range Planning*, 33, 35–54.
- Ticari Sırlar Kanun Tasarısı, Madde 3.
- Türk, M. (2003), Küreselleşme Sürecinde İşletmelerde Bilgi Yönetimi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Tschetschönig, K. (2014), Collaboration Without Risk: How the Most Innovative SMEs Protect Critical Knowledge in Joint Innovation Activities with Partners, Anchor Academic Publishing, Hamburg.
- Wiig, K.M. (2000), Knowledge Management: An Emerging Discipline Rooted in a Long History, *Knowledge Horizons: the present and promise of Knowledge Management* içinde (Ed. Charles Despres, Daniele Chauvel), Butterworth-Heinemann.
- Zaim, H. (2005), Bilginin Artan Önemi ve Bilgi Yönetimi, İşaret Yayınları, İstanbul.

Summary

Knowledge is power for businesses. Therefore, the acquisition and creation of knowledge can be seen as one of the first and most important elements of the information management process. This process, which can be expressed as providing information needed from inside or outside the company, also includes converting data into information and information. It is more important for businesses to know which information is important, which ones should be kept and which ones should be shared. The subject of the study should develop strategies for the protection of enterprises for the information that can be described as Intellectual capital.

As Adams and Jaffe (1996) describe, the process of generating information occurs in two different ways: first, in enterprises that produce the process of producing information directly, and the other is indirect, ie, the information provided by enterprises benefiting from public information. The greatest danger to businesses that produce their own or innovate / invent the information directly is that other businesses, ie competitors, reach or imitate this information. A good knowledge protection strategy should be developed to ensure that follow-up does not reach this information when it is considered that the first entry through the market is a strategic competitive advantage.

One of the strategies of protecting information is to choose one of the legal protection methods. Legal information can be protected in three ways. Patent, copyrights and trade secrets laws are legal information protection strategies (Faria and Sofka, 2010: 957, Liebeskind, 1997: 627- 628).

Such strategies are built on the protection of intellectual property rights such as an invention (Arrow, 1962). Legally, the most important and first information protection method is a patent. Patent protection requires a legal process that begins with the application of the firm to the patent institute. With a patented innovation, businesses can prevent or delay their counterfeiting. But gaining patent protection requires a process and businesses to explain their discoveries to external sources. In other words, the patent cannot retain information against competitors and outside the organization (Tschetschonig, 2014: 19).

Second, information protection strategies such as confidentiality, lead time, and complex design are used to prevent infiltration of certain information about the functioning of the organization and negative consequences (Faria and Sofka, 2010: 957). The discrepancy between patent and confidentiality is that this does not apply to patents, while confidentiality prevents the information from overflowing. While the patent is protected by law, it is permitted for other firms to use for a certain period of time (Schmidt, 2006: 1).

The information is not easily sold and purchased. In general, information must be created in the business because they cannot be purchased. Therefore, the information belongs to the company that produces it and creates value for its owner. Today's competitive environment favors organizations that are able to protect their information assets against dangers, but can also use their knowledge assets to effectively address customer needs and changing competitive conditions. The use, development, protection and wise use of information assets are not physical assets, but they provide advantages to companies in the new economy. Therefore, the firms of the future will be both Te flexible aki and iye knowledge based Bu (Teece, 2000: 36.51).

This study, which argued that strategies should be developed on protection of information, provided information about some information protection strategies and aimed to shed light on the works to be done.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Topluma Hizmet Uygulamaları Etkinliklerinin Öğretmen Adaylarının Sosyal Becerileri ve Öz Yeterlik İnanç Düzeylerine Etkisi¹

The Effect of the Events aiming at Community Service Applications to the Social Skills and Self-efficacy of Teacher Candidates

Murat ÇETİNKAYA²

Geliş Tarihi: 02.06.2018 / **Düzenleme Tarihi:** 15.09.2018 / **Kabul Tarihi:** 19.09.2018

Özet

Öğretmen eğitiminin amaçları arasında, toplumsal sorumluluk bilinci, öz güven, işbirliği gibi değerler önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür değerlere sahip öğretmenlerin, kendi öğrencileri üzerindeki olumlu etkileri kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda, sosyal becerileri gelişmiş, kendini öğretmenlik mesleğinde yeterli gören öğretmenlerin yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, topluma hizmet uygulamaları (THU) etkinliklerinin, öğretmen adaylarının sosyal becerileri ve öz yeterlilik inanç düzeyleri üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Çalışmada, nitel ve nicel verilerin birlikte değerlendirildiği karma araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında, öğretmen adayları ile yapılan görüşmeler kullanılmış ve içerik analizi yapılarak betimlenmiştir. Nicel verilerin toplanmasında ise, cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olan 90 maddelik sosyal beceriler ölçeği ve cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86 olan 29 maddelik öz yeterlilik inanç ölçeği kullanılmıştır. Ön test-son test şeklinde çalışmanın başında ve sonunda öğretmen adaylarına uygulanan bu iki ölçeğe ait verilerin analizinde, “tek grüplü ön test-son test deneysel desen” kullanılmıştır. Elde edilen veriler, “bağımlı örneklem için t testi” kullanılarak analiz edilmiştir. Nicel verilerin analiz sonuçlarından, öğretmen adaylarının öz yeterliliklerine olan inançları ve sosyal becerilerinin anlamlı düzeyde ($p < 0,05$) pozitif yönde arttığı tespit edilmiştir. Nitel verilerin içerik analizinde ise, sosyal becerilerin ve öz yeterlilik inançlarının artmasının sadece THU'ya bağlı olmadığı anlaşılmaktadır. İyi planlanmış bir THU'nun sosyal beceriler ve öz yeterlilik inançlarına olumlu katkıları olurken, iyi planlanmamış bir THU'nun bu tür becerilerin gelişiminde katkısı olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu tür etkinliklerin iyi bir planlama ile topluma ve öğretmen adaylarına fayda sağlayacak şekilde birçok farklı boyutta ele alınması tavsiye edilir.

Anahtar kelimeler: Topluma Hizmet Uygulamaları, Öğretmen Eğitimi, Sosyal Beceriler, Öz Yeterlilik

Abstract

Among the teacher training goals, the values such as social responsibility consciousness, self-confidence and cooperation hold a significant place. The impact of the teachers having these types of values on their own students is inevitable. In this respect, training of the teachers having advanced social skills and well enough in teaching should be trained. The purpose of the study is to search the effects of the events aiming at Community Service Applications (CSA) to the social skills and self-efficacy of teacher candidates. In the study cause and effect searching pattern has been used to evaluate qualitative and quantitative data. The interviews with the teacher candidates have been used in collecting qualitative data described doing content analysis. In collecting quantitative data a 90-item social skills scale with internal consistency coefficient 94 of Cronbach alpha and a 29-item self-efficacy scale with internal consistency coefficient 86 have been used. In analyzing the scale applied to the teacher candidates at the beginning and end of the study as pre-test and the last-test, a one-group pre-test and the last-test pattern has been used. The obtained data have been analyzed using “t-test for dependent samples. From the analysis results of quantitative data, social skills and beliefs to self-efficacy of teacher candidates have been identified at meaningful level on positive way, ($p < 0,05$). In analyzing the qualitative data it has been identified that the increase of social skills and self-efficacy beliefs does not only depend on Community Service Applications (CSA). It has been concluded that while a well-planned CSA has positive contributions to social skills and self-efficacy beliefs, a badly planned CSA doesn't have a positive contribution in developing of these kinds of skills. It is advised that these types of events should be handled through a well-designed plan in a way that they offer profits to the teacher candidates.

Key Words: Community Service Applications, Teacher Education, Social Skills, Self-Sufficiency

Giriş

Çağın gereksinimlerine uyum sağlaması açısından, öğretmen eğitiminin yalnızca bilgi verme şeklinde değil, öğretmen adaylarının daha çok mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak organizasyonlara aktif olarak katılmalarını teşvik edici

¹ Bu çalışmanın bir bölümü, “9. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, Ordu, Türkiye / 11-14 Mayıs, 2017” adlı kongrede sözlü bildiri şeklinde sunulmuştur.

² Dr, Ordu Üniversitesi, Ünye Meslek Yüksekokulu.

E-posta: mchetinkaya@odu.edu.tr

olunmalıdır. Bu şekilde öğretmen adayları kendi kişisel mesleki becerilerini geliştirirken aynı zamanda toplumla daha fazla mesleki anlamda iç içe olacaktır. Öğretmen adaylarının profesyonel meslek hayatlarında toplumsal faktörler ya da olayların etkisi ile ortaya çıkabilecek sorunları çözebilme noktasında toplumu birçok farklı yönüyle iyi tanıyabilmesi gerekmektedir (Küçüköğlü ve Coşkun, 2012). Öğretmen eğitiminde, temel öğretmen yeterlilikleri ile beraber toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlayacak nitelik ve anlayışa sahip öğretmenler yetiştirilmesi gerekmektedir (Kesten ve ark., 2014). Öğretmen eğitiminde Topluma Hizmet Uygulamaları (THU) dersi, öğretmen adaylarının aktif olarak katılımlarıyla toplumsal sorumluluk bilinçlerinin gelişimine katkı sağlayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. THU'nun hizmet ederek öğrenme yoluyla öğretmen adaylarının toplumsal sorumluluklarının gelişmesi, toplumun sorunlarını tespit etmek çözüm sunabilmeleri, özgüvenlerinin gelişmesi, toplumsal duyarlılıklarının gelişmesi amaçlanmaktadır. Bununla beraber, bu tür etkinlikler işbirliği, dayanışma ve etkili iletişim becerilerinin de gelişimine katkı sağlanacaktır (Küçüköğlü, 2014).

Gönüllülük esasına dayanan iyi organize edilmiş THU dersi, öğretmen eğitiminin yanı sıra toplumsal sorunların çözümü ve toplumsal bilinç kazandırma gibi önemli kazanımlar sağlayan bir ders olarak ifade edilebilir (Kesten ve ark., 2014). THU'nun toplumsal duyarlılık ve farkındalık kazandırmada öğretmen adaylarına fayda sağladığının yanı sıra sosyalleşmelerinde de etkili olduğu ifade edilmektedir (Özdemir ve Tokcan, 2010; Gürol ve Özercan, 2010; Kesten ve ark., 2014). Bu görüşün aksine, THU'nun toplumsal duyarlılık, farkındalık, sorumluluk, işbirliği gibi kazanımlarda önemli katkıların olmadığı yönünde araştırma sonuçlarına da ulaşılmaktadır (Küçüköğlü, 2014). THU dersinin kazanımları açısından, olumlu ve olumsuz yanlarından bahseden bu çalışmalarda dersin etkili planlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Ders etkili bir şekilde planlanmaz, sadece bir ders geçmek için yapılması gereken ritüel olarak görülürse çalışmanın içeriğinin kalitesi ve amacı olması gerekenin dışına çıkacaktır. Burada, dersin danışman öğretim elemanının süreci planlama ve yönetmede öğretmen adaylarına ne derece profesyonel destek vereceği önem taşımaktadır. İyi planlanmış ve uygulanmış bir çalışmanın olumlu kazanımlar sağlayacağı gibi, tam tersi durumda hiçbir faydasının olmayacaktır.

THU dersi, öğretmen adaylarına uygulamalı olarak toplumsal sorumluluk bilincinin kazandırıldığı bir ders olma özelliği taşımaktadır. Uygulama esnasında, öğretmen adaylarının işbirliği ve etkili iletişim becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Yönergeye göre, bu dersi alan öğretmen adaylarının yerel ve evrensel sorunlara duyarlı olmasıyla beraber aktif olarak çözüm üretebilmesi, projeler üretmesi, öz değerlendirme becerilerini geliştirilmesi ve tüm bunları yaparken de yaratıcı düşünme becerilerini kullanabilmesi hedeflenmektedir (Eğitim Fakültesi, 2018). Etkili bir THU dersi alan öğretmen adayları kendine özgüveni olan, güçlükle başa çıkabilen ve bunları çözmeye becerisi kazanan bireyler olarak yetişeceklerdir (Gökçe, 2011; Chambers ve Lavery, 2012). İçerik ve uygulama açısından THU dersi, toplumsal sorunların çözümünde önemli bir rol üstlenmektedir (Ergül ve Kurtuluş, 2014). Bununla beraber, eğitim fakültelerinin toplumsal sorunlara çözüm üretebilen öğretmen yetiştirme konusunda etkinliği de ön plana çıkmaktadır (Sönmez, 2010).

Türkiye'de eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme ile ilgili bölümlerde uygulanan THU dersinin gelişmiş ülkelerde yükseköğretim bütünü bölümlerinde uygulandığı görülmektedir (Uğurlu ve Kıral, 2012). Üniversitelerin ve özellikle de eğitim fakültelerinin toplumun gelişmesinde önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Bu kurumlar ne kadar güçlü, etkin ve misyonunu yerine getirecek sorumluluklarının bilincinde olurlarsa toplumsal yapı da o derece güçlenecektir (Yılmaz, Göçen ve Yardımcı, 2017). Toplumsal birlik ve kalkınma adına bu tür derslerin ülkemizde de etkili bir şekilde yükseköğretim kurumlarının bütün bölümlerinde uygulanması faydalı sonuçlar ortaya koyacaktır. Özellikle de içeriği itibarıyla sosyal becerilerin gelişiminde olumlu katkılar sağlayacaktır. Bu noktada, üniversite öğrencilerine rehberlik edecek öğretim elemanlarının da etkili bir planlama yapmaları ve öğrencileri motive edici bir tutum sergilemeleri beklenmektedir.

Sosyal becerilerin gelişmesini destekleyici öğretim ortamları oluşturulmasının öğrencilerin akademik başarıları, sosyal ilişkileri ve uyum sağlama becerilerinin gelişimine olumlu yönde yansımaları olacaktır. Bu tür ortamların oluşturulmasında öğretmenin becerileri ön plana çıkmaktadır. Öğretmenlerin mesleki olarak kişisel gelişimleri sosyal beceri öğretimindeki başarılarına doğrudan etki etmektedir. Sosyal becerilere önem veren ve model olabilen öğretmenler, öğrencilerinin sosyal becerilerine olumlu yönde katkılar sağlayacaktır. Sosyal becerilerini geliştirmemiş ve bu konuda bilgi, beceri düzeyi yetersiz bir öğretmen, öğrencilerinin sosyal becerilerini geliştirmede beklenen verimi gösteremeyecektir (Yıldız, 2017). Öğretmen adaylarının eğitimi boyunca bu tür becerilerinin olumlu yönde gelişimine katkı sağlayabilecek derslerinden bir tanesi THU dersidir. THU dersinin sosyal becerilere etkilerinin ve öneminin ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, topluma hizmet uygulamaları etkinliklerinin, öğretmen adaylarının sosyal becerileri ve öz yeterlilik inanç düzeyleri üzerindeki etkilerini araştırmaktır.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Ordu üniversitesi eğitim fakültesinde, 2016-2017 eğitim öğretim dönemi bahar yarıyılında öğrenim görmekte olan, fen bilgisi öğretmenliği (N=30), sınıf öğretmenliği (N=31), matematik öğretmenliği (N=40) ve okulöncesi öğretmenliği (34) bölümlerinde okuyan 135 öğretmen adayı oluşturmaktadır.

2.2. Çalışma Modeli

Çalışmanın gerçekleştirildiği tüm bölümler, topluma hizmet uygulamaları dersini almış ve gruplar halinde bir proje çalışması gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel verilerin toplanmasında, yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Nicel verilerin toplanmasında ise, croanbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olan 90 maddelik sosyal beceriler ölçeği ve croanbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86 olan 29 maddelik öz yeterlilik inanç ölçeği kullanılmıştır. Bu iki ölçek, ön test-son test şeklinde çalışmanın başında ve sonunda öğretmen adaylarına uygulanmıştır.

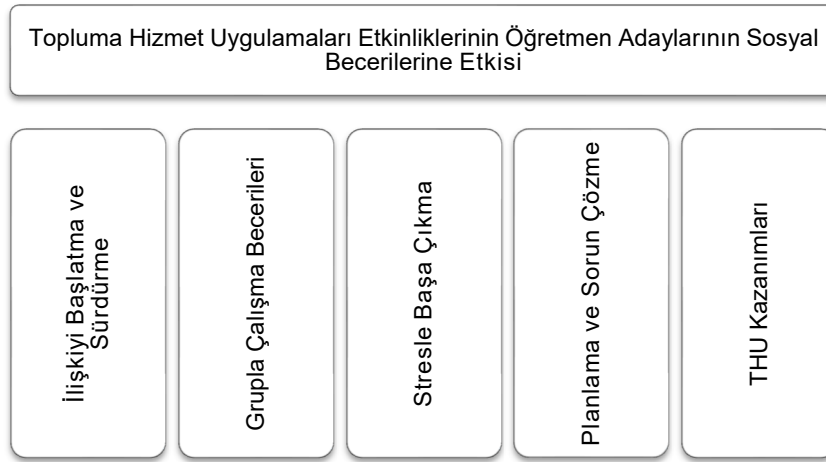
2.3. Verilerin Analizi

Nicel verilerin analizinde, “tek gruplu ön test-son test deneysel desen” kullanılmıştır. Elde edilen ön test ve son test verileri, “bağımlı örneklem için t testi” kullanılarak analiz edilmiştir. Bölümler ve grupların danışmanlarının farklı olmasından dolayı nicel veriler bölümler arasında karşılaştırılmamıştır. Elde edilen nicel veriler, derinlemesine analizinin yapılabilmesi için nitel verilerle birlikte değerlendirilmiştir. Nitel verilerin analizinde, betimsel analiz ve içerik analizi yaklaşımı kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Nitel Verilere Ait Bulgular

Nitel verilerin içerik analizi için mülakat verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmanın yapıldığı bölümlerden toplam 22 kişi rastgele olarak seçilmiş ve mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakata katılan öğretmen adayları bölüm isimlerine göre kodlanmıştır. Fen bilgisi öğretmenliği için F1, F2,..., matematik öğretmenliği için M1, M2,..., sınıf öğretmenliği için S1, S2,... ve okulöncesi öğretmenliği için O1, O2,... şeklinde öğretmen kodlanmıştır. Nitel verilerin içerik analizi; görüşme kodlarından yol çıkarak “ilişkiyi başlatma ve sürdürme”, “grupla çalışma becerileri”, “stresle başa çıkma”, “planlama ve sorun çözme” ve “THU kazanımları” temaları altında betimlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Mülakat kodları ve gözlem notlarından ortaya çıkan temanın örüntüsü.

Şekil 1’de, nitel bulguların bütüncül yapısının görülebilmesi amacıyla ortaya çıkan temalardan ortaya çıkan örüntü görülmektedir.

3.1.1. İlişkiyi Başlatma ve Sürdürme

Sosyal becerilerde iletişim çok önemlidir. Yeni bir ortam ya da bir olay anında ilişkiyi başlatabilmek ve sürdürülebilmek sonraki süreçler için önemli mesajlar barındırır. Böyle durumlarda, öğretmen adaylarının takınacağı tutum ilişkinin devamının nasıl ilerleyeceğini belirler. Öğretmen adaylarının yeni bir ortama girdiğinde nasıl bir tutum içerisinde olduklarını tanımlayabilmek için yöneltilen soruya verdikleri yanıtlar Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. “Yeni bir ortama girdiğiniz andaki sizi tarif edebilir misiniz?” sorusuna verilen cevapların frekans yüzdesi

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Kendimi tanıtırım	M1,M4,M5,S1,O3	5	22,7
Çekingen	M2,M6,F3,F5,S2,S5	6	27,2
Sakin, sessiz	M3,F1,F2,F6,S4	5	22,7
Gergin	F4	1	4,5
Heyecanlı, girişken	O1,O2,O4	3	13,6
Mesafeli	S3,O5	2	9

Mülakatta sorulan soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğretmen adaylarının önemli bir çoğunluğunun çekingen, sakın, sessiz, heyecanlı, mesafeli bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Tutumların çok zor ve belirli bir zaman sonra değişebildiği göz önüne alındığında, THU’nun çok da bu tür davranışlar için etkili olmadığı sonucuna varılabilir. Bununla beraber, bu tür ortamlara aktif olarak katılmaya teşvik edici THU etkinliklerinin, öğretmen adaylarının ilişkiyi başlatma ve sürdürmeye yönelik becerilerini geliştirmesinde cesaretlendirici etkileri olacaktır. Aşağıda, öğretmen adaylarının bu tür ortamlarda nasıl bir tutum sergilediklerine yönelik mülakatta yer alan ifadelerinden örnekler görülmektedir.

“İnsanlarla tokalaşıp ismimi söyleyerek onlarla tanışırım” (M1)

“Selam verip kendimi tanıtıp orada neden bulunduğunu açıklarım...” (O3)

“Başta çekingen olarak yaklaşırım ama karşıdaki bana karşı samimi olursa benim de çekingenliğimi gider...” (M3)

“Yeni girdiğin bir ortamda sakin ve sessiz olurum, öncelikle insanları tanımaya çalışırım” (F2)

“İlk aşamalarda gerilirim” (F4)

“Yeni insanlarla tanışma hissiyatı bana heyecan verir...” (O2)

“Tanımadığım insanlara karşı mesafeli ve saygı çerçevesinde yaklaşırım...” (S3)

Öğretmen adaylarının sosyal ilişkilerinde tanıdığı ya da tanımadığı kişilerden yardım isteyebilmesi önemli bir ayrıntıdır. Bu konuya ait öğretmen adaylarının mülakatta vermiş oldukları cevaplar aşağıdaki gibi kodlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. “Herhangi bir konuda zorlandığınızda tanıdığınız ya da tanımadığınız kişilerden yardım ister misiniz? Yardım isterken zorlanır mısınız?” sorusuna verilen cevapların frekans yüzdesi

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
İstemem, çekinirim	M2,S2	2	9
Tanıdığım kişilerden yardım isterim	M1,M3,F1,F2,F5,F6,S4	7	31,7
Herkesten yardım isteyebilirim	M4,M5,M6,F3,F4,S1,S3,S5, O1,O2,O3,O4,O5	13	59

Öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, önemli bir çoğunluğunun (%59) tanımasa bile başka kişilerden yardım isteyebileceğini belirttiği görülmektedir. Yine yardım isterken öncelikli tercihinin tanıdığı kişiler olduğunu belirtenlerin (%32) olduğunu yanı sıra yardım istemekten çekinen ve yardım istemeyen kişi oranının (%9) göz ardı edilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

“Çok ihtiyacım yoksa istemem” (M2)

“Yardım istemeye çekinirim...” (S2)

“Tanımadığım insanlardan yardım tek istemem isterken çok zorlanırım tanıdığım insanlarla rahatlıkla yardım isteyebilirim” (F1)

“Tanıdığın kişilerden yardım isterim tanıdığımdan isterken rahat bir şekilde yardım isterim. Ancak tanımadığım birinden çok zorda kalmadığım sürece istemem” (F6)

“Herhangi bir konuda zorlandığım anlarda yardım isteyeceğim kişi sıralaması ailem ve konuya dair bilgisine inandığım kişiler olur, tanımadıklarımın yardım istememeye çalışan birisiyimdir” (S4)

“Herkesten yardım isterim, zorlanmam” (M6)

“Herkesten yardım isterim, yardım isterken zorlanmam” (S3)

“Yardım isterim bu konuda zorlanmam çünkü İnsanlarla iletişim kurmayı seviyorum” (O2)

Karşılıklı ilişkinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için dinlemek ve dinlediğini belli etmek gerekmektedir. Karşısındaki kişinin, konuşan kişiyi dinlemediği ya da dinlerken söylenenlerin içeriğinden çok kendi söyleyeceği cevaba odaklandığı durumlarda iletişimin kalitesi düşecek ve bir müddet sonra taraflar iletişimin sürdürülmesi konusunda isteksiz davranmaya başlayacaklardır. Toplumla hizmet uygulamaları dersinde gerçekleştirilen etkinliklerde iletişim önemli bir yer tutmaktadır. İletişimin sağlıklı yürütülebilmesi ve sürdürülebilmesi için azami dikkat gösterilmelidir. Öğretmen adaylarının bu konudaki yaklaşımlarına yönelik mülakatta verdikleri cevaplar aşağıda görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Karşınızdaki kişiyi dinlerken ona vereceğiniz cevabı da düşünmeye başlar mısınız? Nasıl dinler ve cevap verirsiniz? (iletişim tarzınız nasıldır?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Düşünerek cevap veririm	M1,M2,M4,S2	4	18,1
Karşımdaki konuşurken cevabı düşünürüm	M5,M6,F1,F4,F6,S1,S3, S5,O4,O5	10	45,4
Önce dinler, sonra ona göre cevap veririm	M3,F2,F3,F5,S4,O1,O2,O3	8	36,3

Öğretmen adaylarının karşılıklı iletişim esnasında dinleme ve cevap vermeye yönelik tutumlarını belirlemek üzere sorulan soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde, mülakata katılanların hemen hemen yarısının (%45) dinlerken aynı zamanda da kendi vereceği cevabı düşündüklerini ifade ettikleri görülmektedir. Karşısındakinin söylediklerini önce dinleyip, daha sonra cevabını düşünerek vermenin daha uygun olacağını belirtenlerin oranının ise %36 olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının bu soruya verdikleri cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

“Düşünürüm sonra cevap veririm...” (M2)

“Olumlu ve yapıcı olmaya dikkat ederim, olaya farklı yanlarından yaklaşmaya çalışırım. Bu yüzden cevabımı önce düşünürüm” (S2)

“Karşımdaki kişiyi dinlerken vereceğin cevabı kafamda tasarlarım, sözünü bitirdikten sonra cevabımı veririm” (M6)

“Sözünü hiç bölmeden dinlerim ve dinlerken de vereceğim cevabı düşünürüm” (F6)

“... Evet dinlerken bir yandan da cevabı düşünmeye başlarım” (S5)

“Karşımdakini dinlerken cevabımı da düşünürüm...” (O4)

“Öncelikle karşıdaki kişiyi dinlerim vereceğim cevabı daha sonra düşünürüm birini dinlerken sözünü kesmemeye göz teması kurmaya dikkat ederim” (F2)

“Dinlemek konuşmanın başlangıcıdır, karşıdaki kişi konuşurken onun dediklerini düşünürsem başarılı bir dinleme olmayacağını düşünüyorum. Önce karşımdakini dinler daha sonra cevap veririm” (O3)

3.1.2. Grupla Çalışma Becerileri

İşbirliği ortamında grupla uyum içinde çalışmak öğretmen adaylarının sonraki profesyonel iş hayatlarında fayda sağlayacak becerilerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bu tür ortamlarda uyum içinde çalışmak ve kendi öğrencilerini motive edebilmek önemli bir yer tutmaktadır. İşbirliğine dayalı ortamlardaki tutumlarını belirlemek için sorulara öğretmen adaylarının vermiş olduğu cevapların frekans analizi aşağıda görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. İşbirliğine dayalı bir çalışma ortamındaki kendinizi hayal edin. Nasıl davranırsınız böyle ortamlarda?

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Ön plana çıkmayı, liderlik yapmayı severim	M1,F2,S1,S3,O1	5	22,7
Bu tür ortamları severim	M4,M6,F1,F3,S5,O2,O5	7	31,7
Bireysel çalışmayı tercih ederim	M2,F4,F5,S2,S4,O3,O4	7	31,7
Sıkılıyorum, kendimi dışlanmış hissedirim	M3,M5,F6	3	13,6

Öğretmen adaylarının işbirliğine dayalı bir çalışma ortamındaki kendilerini anlatmaları istenildiğinde mülakata katılanların yarısından fazlasının (%55) bu tür ortamları sevdiği hatta liderlik yapma eğilimleri olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının, meslek hayatlarında bu tür vasıflarının gelişmiş olmasının ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Kendi öğrencilerinin, işbirliğine dayalı çalışma becerilerinin gelişmesinde etkin rol alacakları ortamlar oluşturmada daha başarılı olabileceklerdir. Bunun yanı sıra, bireysel çalışmayı tercih ederim, bu tür ortamlardan sıkılıyorum tarzında yanıt veren öğretmen adaylarının (%45) sayısının fazlalığının da dikkatle incelenmesi gerekir. Bu ifadeyi kullanan öğretmen adaylarının THU dersinin almış olmaları ve bir etkinliğin içerisinde aktif rol almış oldukları düşünüldüğünde THU'nun bu tür becerilerin gelişimde eksikleri olduğu söylenebilir. İşbirliğine dayalı ortamlarda kendilerini anlatmaları istenen öğretmen adaylarını vermiş olduğu cevaplardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

“Ön plana çıkmayı severim böyle çalışmalardan hoşlanırım” (M1)

“Ön plana çıkmayı severim, örgütlemeyi severim, ortak bir ürün çıkarmak hoşuma gider” (S1)

“Genellikle lider ruhlu hareket edip grubu organize ederim” (O1)

“... Bu tür ortamlarda daha zevkli çalışırım” (F3)

“Grupla çalışmayı severim...” (S5)

“Bireysel çalışmayı daha çok tercih ederim, grup çalışmalarını vakit kaybı olarak görüyorum” (M2)

“Bireysel çalışmayı severim, bireysel çalışmanın beni daha fazla motive ettiğini düşünüyorum” (S2)

“Bazen sıkılıyorum, bazen de kendimi dışlanmış hissediyorum...” (M3)

“İşbirliğine dayalı çalışmaları pek sevmem bu tür ortamlardan sıkılıyorum” (F6)

Öğretmen adaylarına, ilk kez girdikleri bir ortamda kendilerini nasıl hissettiklerine yönelik görüşlerinin alındığı sorulara verdikleri cevaplar aşağıda görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. İlk kez girdiğiniz ortamın kurallarına uyma noktasında zorlanır mısınız? (Böyle bir ortamdaki sizi anlatabilir misiniz)?

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Uyum sağlarım	M1,M4,F1,F3,F6,S1,S2,S3,S4,S5,O1,O2,O3,O4,O5	15	68,1
Zorluk çekerim	M2,M3,F4,F5	4	18,1
Sessiz, sakın kalır gözlem yaparım	M5,M6,F2	3	13,6

İlk kez girilen bir ortamda nasıl davranış sergiledikleri sorulan öğretmen adaylarının %68'i uyum sağlamada problem yaşamayacağını, ortama çabuk kaynaşabileceğini ifade ettikleri görülmektedir. "Sessiz, sakin kalarak gözlem yaparım" şeklinde kendini ifade eden öğretmen adaylarının (%14) yanı sıra bu tür ortamlarda zorluk çektiğini ifade eden (%18) öğretmen adaylarının da düşük oranda yer aldıkları görülmektedir. Aşağıda, ilk kez girdiği ortamda nasıl bir davranış sergilediklerine yönelik öğretmen adaylarını vermiş olduğu bazı cevaplar yer almaktadır.

"Girdiğimi ortamlara ayak uydurmak da zorlanmam" (F3)

"Kurallara uymakta zorlanmam, uyum sağlarım, dikkatli olmaya çalışırım" (S2)

"Zorlanmam sosyal bir insan olmam girdiğim her ortamda çabuk kaynaşırım" (O2)

"Alışana kadar biraz zorlukta çekerim" (M3)

"İlk kez girdiğim ortamın kurallarına uymak da zorlanırım, çünkü yeni bir ortam her zaman benim için tedirgin edicidir" (F5)

"Ortama uymaya çalışırım başta biraz sessiz olabilirim ama alışıkça aktif olurum" (M6)

"İlk girdiğim ortamlarda sessiz ve sakin olduğum için uyum sağlamakta zorlanmam ve kurallara uyabilirim" (F2)

İşbirliğine dayalı ortamlarda uyum içerisinde çalışmanın yanı sıra, gruba sonradan dâhil olan kişilere karşı tutumlarda önemlidir. Bu tür bir durumla karşılaştığında nasıl davranış gösterdiklerine yönelik sorulan soruya öğretmen adaylarının vermiş oldukları yanıtların frekans analizi aşağıda yer almaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Beraber çalıştığınız gruba yeni dâhil olan birisini hemen kabullenebilir misiniz? (Nasıl bir davranış gösterirsiniz?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Kabullenirim	M1,M2,M6,F1,F5,F6,S1,S2,S4,S5	10	45,4
Uyumlu biriye kabullenirim	M3,F2,F3,F4,O1,O2,O3,O5	8	36,3
Kabullenmekte zorlanırım	M5,S3,O4,M4	4	18,1

Gruba dâhil olan yeni birisini kabullenebilme ve uyum sağlama sürecinde destek olma anlamında öğretmen adaylarının önemli bir çoğunluğunun (%82) olumlu bir tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının gruba yeni dâhil birisine nasıl bir davranış sergilediklerine yönelik görüşlerine ait ifadelerden bazıları aşağıda yer almaktadır.

"Kabullenirim bu konuda sıkıntı yaşamam, yardımcı olabileceğim durumlarda ona yardımcı olmam gerekirse elimden geleni yaparım" (M2)

"Kabullenirim iyi bir şekilde yaklaşırım gruba uyumunu kolaylaştırmaya çalışırım" (F5)

"Hemen kabullenir ve uyum sağlamasını isterim" (S1)

"Kabullenirim onun gruba yeni geldiğin ne yapacağım acaba dışlanır mıyım sorularına rahatlıkla cevap bulmasını sağlarım rahat çalışması için ona hoşgörülü davranmak gerektiğini düşünüyorum" (S4)

"Onun davranışına bakarım uyum sağlamaya çalıştığını görürsem ben de ona yardım ederim" (M3)

"Yeni gelen biri her ortamda problem yaratmazsa o kişiyi kabullenmekte zorluk çekmem..." (F3)

"Kişiliğine göre değişir eğer benim için düzgün bir kişilikse kabul ederim" (O5)

"Kabullenmek de zorlanırım..." (M5)

"Kabullenmem zaman alır ama o kişiye karşı kötü bir tavır sergilemem" (S3)

"Biraz zaman alabilir" (O4)

3.1.3. Stresle Başa Çıkma

Sosyal iletişim ortamlarında stresli iken davranışların kontrol altında tutulması ilişkinin sağlıklı olarak sürdürülebilmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Stres anında ortaya çıkacak endişe, kızgınlık, kaygı gibi etmenler iletişim içerisinde olduğunuz kişilerde olumsuz etkiler yaratabilir. Böyle durumlarda, stresle başa çıkabilmek iletişimin kalitesini arttıracaktır. Öğretmen adaylarının bu tür durumlarla karşılaştıklarında nasıl bir davranış sergilediklerine yönelik vermiş oldukları cevapların frekans analizleri aşağıda yer almaktadır (Tablo 7).

Tablo 7. Stresli olduğunuz durumlarda çevrenizdeki insanlarla olan iletişiminiz nasıl olur? (Biraz, böyle bir durumdaki sizden bahsedebilir misiniz?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Sessiz kalırım	M1,M2,M3,F3,F4,S2,O4	7	31,7
Sinirli, gergin olurum	M4,M5,F2,F5,F6,S3,S4, O2,O5	9	40,8
Etrafımdakilere yansıtırım	M6,F1,S1,S5,O1	5	22,7
Konuşup rahatlamak isterim	O3	1	4,5

Öğretmen adaylarının vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde, stresle başa çıkmada çok da başarılı olmadıkları anlaşılmaktadır. Böyle bir anda sinirli, gergin olup etrafındaki kişilere de bunu yansıtanların oranının %64 gibi çok yüksek bir yüzdeye sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında sessiz kalarak pasif bir yöntem sergileyenlerin %32 oranında olduğu göz önüne alındığında bu tür anlarda öğretmen adaylarının kendilerini geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

“Stresli durumlarda konuşmayı tercih etmem az iletişim kurarım” (M2)

“Stresim davranışlarıma yansır çok konuşmak istemem” (F4)

“Stresli olduğunda sinirli olurum iletişim kurmakta zorlanırım” (M4)

“Stresli olduğum durumlarda sinirli ve sessiz olurum, kendimi sakinleştirmeye çalışırım” (S3)

“Gergin ve sinirli olurum” (O5)

“Stresli olduğumdan etrafındaki kişilere yansıtabilirim dizginleme ye çalışsam da biraz belli ederim” (M6)

“Bazen kendime engel olmayayım stresimi belli ederim...” (S1)

“Genelde stresimi çevreme çok yansıtırım hemen stresli olduğumu anlarlar...” (S5)

“Stresli olduğumda insanlarla konuşmak isterim, konuşmanın her zaman rahatlatıcı bir faaliyet olduğuna inanırım” (O3)

İletişimde net olmak her zaman karşılıklı fayda sağlayan önemli bir konudur. Sevmediğiniz ya da inanmadığınız bir şeyi yapmak istemediğinizde bunu ifade ediş tarzınız iletişimin sürdürülmesindeki olumlu ya da olumsuz yönü belirleyebilecektir. Öğretmen adaylarının bu konudaki görüşlerini almak için yöneltilen soruya vermiş oldukları cevapların frekans analizi aşağıda sunulmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Sevdiğiniz arkadaşlarınızın isteklerine (sizin hoşunuza gitmese de) genellikle “hayır” diyebilir misiniz? (Cevabınızı kısaca tasvir edebilir misiniz? Neden olumlu, ya da olumsuz?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Kolaylıkla “hayır” diyebilirim	M2,M4,M5,F2,F3,S3,S4,S5, O1,O2,O3,O4,O5	13	59
Zorlanırım	M1,M3,S1,S2	4	18,1
Kırmamak için yaparım, “Hayır” diyemem	M6,F1,F4,F5,F6	5	22,7

Öğretmen adaylarının, hoşuna gitmeyen bir şey ya da konu hakkında rahatlıkla kendilerini ifade edebildikleri (%59) görülmektedir. Bununla beraber, karşısındakini kırmadan hayır diyebilmek için zorlandığını ifade eden (%18) ve kırmamak için hayır diyemeyen, hoşlanmasa da yapabileceğini belirten (%23) görüşe sahip öğretmen adayları da yer almaktadır. Hayır diyebilmenin karşısındakinin güvenini kaybetmesine neden olabileceğinden çekinen, karşısındakini kırabileceğini düşünen öğretmen adayları kendi fikirlerini açıkça belirtmek yerine sessiz kalmak ya da istemese de yapma eğiliminde olduklarını ifade etmektedirler. Kendisini net olarak rahatlıkla ifade edebilen öğretmen adayları her bölüm özelinde de yoğun olarak görülmektedir.

“İsteği benim hoşuma gitmiyorsa hayır cevabını verebilirim” (M5)

“Hoşuma gitmeyen davranışlara hayır diyebilme özelliğine sahibim” (F2)

“Hayır derim net bir şekilde söylerim netlik ısrarı ve muammayı ortadan kaldırır” (S3)

“Hayır derim, çünkü net bir insanım” (O4)

“Hayır demekte zorlanırım, hayır demeye çalışırım ya da sessiz kalırım” (M3)

“Genelde insanları kırmaktan korktuğum için hayır demekte zorlanırım” (S2)

“Onu kırmak istemediğim için çok yapılamayacak bir şey değilse yaparım” (M6)

“Onun güvenini kırmak istemem, o yüzden onu geri çevirmem” (F4)

“Diyemem çünkü kalbi kırılır beni yanlış anlar diye korkarım...” (F6)

3.1.4. Planlama ve Sorun Çözme

Sosyal ilişkilerde bir sorunla karşılaşıldığında nasıl bir tutum izlendiği sorunun çözümü için önemli bir yer tutmaktadır. Böyle bir durumda verilecek olan tepki, kişinin planlama ve sorun çözme becerileri ile doğru orantılı olacaktır. Öğretmen adaylarının herhangi bir kişi ile problem yaşadığında nasıl bir tutum ve davranış gösterdiklerine yönelik yöneltilen soruya verdikleri cevapların frekans analizi aşağıda verilmiştir (Tablo 9).

Tablo 9. İnsanlarla problem yaşadığınızda, nasıl davranırsınız? Nasıl bir strateji izlersiniz? (Ani tepkiler mi verirsiniz, anlaşmaya çalışırsınız, görmezden mi gelirsiniz, nedenlerini mi anlamaya çalışarak çözmeye mi çalışırsınız?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
Sessiz, sakin kalmaya çalışırım	M1,M2,F1,F3,F6,O5	6	27,2
Ani tepkiler veririm	M3,M4,F2,S1,S5	5	22,7
Konuşarak anlaşmaya çalışırım	M5,M6,S2,S4,O2,O3	6	27,2
Görmezden gelirim	F4,F5,S3,O1,O4	5	22,7

İnsanlarla bir problem yaşadığında nasıl tepki verirsiniz, nasıl strateji izlersiniz sorusuna öğretmen adaylarının %27'si konuşarak anlaşmaya çalışırım şeklinde cevap vermişlerdir. Bunun yanı sıra, görmezden gelirim (%23), ani tepkiler veririm (%23) ve sessiz sakin kalırım (%27) şeklinde sorunun çözümünden uzak cevaplar verdikleri görülmektedir. Verilen cevaplardan, öğretmen adaylarının önemli bir çoğunluğunun sosyal ilişkilerinde bir problemle karşılaştıklarında sorunun çözümü yönünde yetersiz kaldıkları söylenebilir. Öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplardan bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

"Sessiz kalmaya çalışırım, kötü bir şey konuşulmaması ve karşılıklı konuşmak için iki tarafında sakinleşmesini beklerim..." (M1)

"Problem yaşadığınız zaman önce susar sessiz kalmayı denerim önce kendi içimde çözümlerim eğer hatalı bensem özür dilerim karşı taraf ise o bana dönene kadar tavırlı davranırım" (F3)

"Ani tepkiler veririm o an düşünmem nedenini" (M4)

"Çok Sinirlendiğimde ani tepki verebilirim" (S1)

"Problemin neden kaynaklandığını anlamaya çalışırım, ani tepkiler vermem konuşma taraftarıyım" (M5)

"Problem olduğunda anlaşmaya çalışırım, çünkü insanların konuşarak her şeyi halledebileceğini düşünürüm" (O2)

"Ortamı terk ederim, bu tür kişiler muhatabım olamaz" (F4)

"... o ortamdan uzaklaşıyorum görmezden gelirim" (S3)

"...görmezden gelirim" (O4)

3.1.5. THU Kazanımları

THU dersinin öğretmen adaylarının sosyal becerilerinin gelişimine etkisinin olması beklenmektedir. Dersin içeriğindeki toplumsal kazanımların yanı sıra bireysel kazanımlar da göz önüne alındığında, öğretmen adaylarının mesleki becerilerine katkı sağlaması açısından önemli bir fırsat ortaya çıkmaktadır. THU dersini alan ve uygulamalara katılan öğretmen adaylarından, yer aldıkları etkinliklerin sosyal becerilerine yönelik katkılarını ifade etmeleri istenmiş ve verdikleri cevapların frekans analizi aşağıda sunulmuştur (Tablo 10).

Tablo 10. Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinde yapmış olduğunuz uygulamalar sizin sosyal becerilerinizin gelişimine katkı sağladı mı? Kısaca anlatabilir misiniz? (Sağladıysa nasıl sağladı, sağlamadıysa nedeni ne olabilir, olumlu ya da olumsuz süreci eleştirebilir misiniz?)

	Cevap Veren Kişi Kodu	N	F (%)
İletişim becerilerim gelişti	M1,M6,F2,F3,S1,S3	6	27,2
Empati duygum gelişti	M2	1	4,54
Farklı insanlar tanıdım	M3,S2,S4	3	13,6
Güzel vakit geçirdik	M4,O2	2	9
Grup (işbirliği) çalışması becerisi	M5,F1,F6	3	13,6
Kendimi faydalı hissettim	S5,O4	2	9
Hiçbir katkı sağlamadı	F4,F5,O1,O3,O5	5	22,7

THU dersinin öğretmen adaylarının sosyal becerilerine etkilerinin belirlenmesine çalışıldığı soruya verilen cevaplar incelendiğinde, iyi planlanmış bir THU dersinin öğretmen adaylarının sosyal becerilerinin gelişimine katkı sağladığı ifadelerinden anlaşılmaktadır. THU dersinde yapmış oldukları etkinliklerin; iletişim becerilerinin gelişimine katkı sağladığını

(%27), farklı insanlar tanımanın verdiği memnuniyeti (%14), grup çalışmasıyla daha önce hiç konuşmadığı arkadaşları ile bile beraber verimli vakit geçirdiğini (%14), faydalı bir şey yapmanın verdiği hazzı (%9), keyifli vakit geçirdiğini (%9) ve empati yapma duygularının geliştiğini (%5) belirten ifadelerle sosyal gelişimlerine olumlu katkılarının olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bunun yanında, THU dersinin hiçbir katkı sağlamadığını belirten (%23) ifadelerle bakıldığında öğretmen adaylarının yapmış oldukları etkinliklerin iyi planlanmadığı, bireysel katkı sağlamaları ve grup çalışmasının göz ardı edildiği, pasif kalındığı, etkinlik seçiminde özenli davranılmadığı anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının, THU dersinin sosyal gelişim becerilerine katkı sağlayıp sağlamadığına yönelik görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

“Bu derste konuşmadığım insanlarla iletişime geçtim işbirliğine dayalı çalışmada da bulunmuş olup iletişimimiz gelişmiş oldu” (F3)

“Empati duygumu geliştirdi” (M2)

“Farklı insanlarla birlikte olmak kendimi kontrol etme mi insanları dinlemeyi anlayışlı olmayı farklı düşüncelere saygılı olmayı gösterdi” (S2)

“Benim için yeni ve güzel bir deneyim oldu topluma hizmet başlı başına güzel bir şey, çok güzel vakit geçirdik” (O2)

“Grup arkadaşlarımız arasındaki iletişimimiz konusunda gelişim sağladı” (M5)

“Kendimi değerli, faydalı hissettim” (O4)

“Yaptığımız hizmet farkındalık amacına uygun değildi kan verme biriminde çalışmıştım. Kan vermek ister misiniz sorusu ile insanlarla muhatap olduk. Kan vermek isteyen kişi zaten orada oturup veya duraklayıp birime uğruyor...” (F4)

“Topluma hizmet uygulamalarında herhangi bir uygulama yapmadık. Bu nedenle bana kazandırdığı herhangi bir durum olmadı” (O1)

“Topluma hizmet uygulamaları dersinde sadece öğretmenimize kitap getirdik farklı bir etkinlik yapmadık bana bir faydası olmadı” (O3)

3.2. Nicel Verilere Ait Bulgular

Çalışmaya katılan tüm sınıflara ait sosyal beceriler ölçeği ve öz yeterlilik ölçeği ön test-son test sonuçları bu bölümde değerlendirilmiştir.

Fen bilgisi öğretmenliği öğretmen adaylarına uygulanan sosyal beceriler ölçeği ön test-son test bağımlı örneklem t testi analizi sonuçları **Tablo 11**'de görülmektedir.

Tablo 11. Fen bilgisi öğretmenliği öğretmen adaylarına ait sosyal beceriler ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Fen Bilgisi	Ön Test	30	227,47	23,829	-3,827	,001*
	Son Test	30	250,33	25,671		

(*P<0,05)

Tablo 11'de yer alan bağımlı örneklem t-testi analiz sonucuna göre, fen bilgisi öğretmen adaylarının ön test ortalamalarını 227,47'den son testte 250,33'e yükselttikleri görülmektedir. Ön test ve son test verilerinin analizinden, anlamlı olarak pozitif yönde bir fark ortaya çıktığı görülmektedir.

Fen bilgisi öğretmen adaylarının öz yeterlilik ölçeği ön test-son test bağımlı örneklem t testi analiz sonuçları **Tablo 12**'de görülmektedir.

Tablo 12. Fen bilgisi öğretmenliği öğretmen adaylarına ait öz yeterlilik ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Fen Bilgisi	Ön Test	30	108,16	10,007	-7,181	,000*
	Son Test	30	126,53	11,072		

(*P<0,05)

Tablo 12'de yer alan öz yeterlilik ölçeği sonucuna göre, fen bilgisi öğretmen adaylarının ön test ortalamalarını 108,15'dan son testte 126,53'e yükselttikleri görülmektedir. Bağımlı örneklem t testi analiz sonucuna göre, öz yeterliliklerinin pozitif yönde anlamlı olarak arttığı görülmektedir.

Matematik öğretmenliği öğretmen adaylarının, sosyal beceriler ölçeği ön test-son test bağımlı örneklem t-testi analiz sonuçları **Tablo 13**'de görülmektedir.

Tablo 13. Matematik öğretmenliği öğretmen adaylarına ait sosyal beceriler ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Matematik	Ön Test	40	220,65	21,543	-3,889	,000*
	Son Test	40	241,70	29,447		

(*P<0,05)

Matematik öğretmenliği öğretmen adaylarının sosyal becerilerine yönelik ölçeğin ön test ortalamaları 220,65 iken son test ortalamaları 241,70'dir. Bağımlı örneklem t-testi analiz sonuçlarına göre anlamlı olarak pozitif yönde bir fark ortaya çıktığı görülmektedir.

Matematik öğretmen adaylarının öz yeterliliklerine yönelik gerçekleştirilen ön test-son test verilerine ait analiz sonuçları **Tablo 14'**de görülmektedir.

Tablo 14. Matematik öğretmenliği öğretmen adaylarına ait öz yeterlilik ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Matematik	Ön Test	40	99,37	13,079	-6,925	,000*
	Son Test	40	118,87	12,028		

(*P<0,05)

Öz yeterlilik ölçeği analiz sonuçlarından, matematik öğretmen adaylarının ön test ortalamalarının 99,37 olduğu son test ortalamalarının ise 118,87'ye yükseldiği görülmektedir. Bağımlı örneklem t-testi analiz sonuçlarından, öz yeterliliklerinin pozitif yönde anlamlı olarak arttığı görülmektedir.

Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına ait, sosyal beceriler ölçeğinin ön test- son test verilerinin analiz verileri **Tablo 15'**de görülmektedir.

Tablo 15. Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına ait sosyal beceriler ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Sınıf	Ön Test	31	219,83	17,287	-5,672	,000*
	Son Test	31	258,83	29,660		

(*P<0,05)

Tablo 15'de, sınıf öğretmenliği bölümü öğretmen adaylarının sosyal beceriler ölçeği ortalamalarının ön testte 219,83 iken son testte 258,83'e yükseldiği görülmektedir. Bağımlı örneklem t testi analiz sonuçlarından, sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının sosyal becerilerinin pozitif yönde anlamlı olarak arttığı görülmektedir.

Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öz yeterlilik ölçeği ön test son test verilerine ait analiz sonuçlarına **Tablo 16'**da yer verilmiştir.

Tablo 16. Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarına ait öz yeterlilik ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Sınıf	Ön Test	31	103,96	12,505	-2,369	,025*
	Son Test	31	113,50	14,943		

(*P<0,05)

Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öz yeterlilik ölçeği ortalamalarının ön test verilerine göre 103,96 olduğu, son testte ise 113,50 olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının öz yeterlilik inançlarının pozitif yönde anlamlı olarak artış gösterdiği bağımlı örneklem t testi analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Okulöncesi öğretmenliği öğretmen adaylarına ait sosyal beceriler ölçeği ön test-son test verileri **Tablo 17'**de görülmektedir.

Tablo 17. Okulöncesi öğretmenliği öğretmen adaylarına ait sosyal beceriler ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Okulöncesi	Ön Test	34	219,55	28,036	-4,900	,000
	Son Test	34	250,26	24,982		

(*P<0,05)

Okulöncesi öğretmenliği öğretmen adaylarının sosyal beceriler ölçeği ön test ortalamalarının 219,55 olduğu, son test ortalamalarının ise 250,26'ya yükseldiği görülmektedir. Bağımlı örneklem t-testi analiz sonuçlarından, bu ortalamaların pozitif yönde anlamlı olarak bir fark ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır.

Okulöncesi öğretmenliği öğretmen adaylarının öz yeterlilik ölçeği verilerinin analiz sonuçları **Tablo 18**'de görülmektedir.

Tablo 18. Okulöncesi öğretmenliği öğretmen adaylarına ait öz yeterlilik ölçeği bağımlı örneklem t-testi analizi sonuçları.

Gruplar	Testler	N	Ortalamalar	Standart Sapma	t-testi sonuçları	Önem
Okulöncesi	Ön Test	34	106,82	12,427	-3,282	,002
	Son Test	34	115,97	12,415		

(*P<0,05)

Tablo 18 incelendiğinde, okulöncesi öğretmen adaylarının öz yeterlilik ölçeği ön test ortalamalarının 106,82 olduğu, son test ortalamalarının ise 115,97 olduğu görülmektedir. Bağımlı örneklem t-testi analiz sonuçlarından, bu ortalamadaki artışın pozitif yönde anlamlı bir fark oluşturduğu anlaşılmaktadır.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Elde edilen nicel verilerin analizinden, çalışmaya katılan tüm bölümlerde yer alan öğretmen adaylarının sosyal becerileri ve öz yeterlilik düzeylerinin anlamlı olarak pozitif yönde fark gösterdiği görülmektedir ($p<0,05$). Ancak, nitel verilerin içerik analizinden bu anlamlı farklılığın oluşmasında topluma hizmet uygulamaları dersinin çok fazla etkisinin olduğu söylenememektedir. Yapılan mülakatların analizinden, iyi planlanmamış ve yeterince önem verilmemiş uygulamaların öğretmen adaylarının bireysel gelişimlerine katkı sağlamadığı anlaşılmaktadır. Nicel verilerin anlamlı bir farklılık ortaya koymasında, THU dersinden başka etkenlerinde sosyal becerilerin ve öz yeterlilik tutumlarının gelişimine etki ettiği anlaşılmaktadır. Nicel verilerin anlamlı bir farklılık oluşturmasında THU dersinin etkili olup olmadığını tespit edebilmek için öğretmen adaylarının mülakatta vermiş oldukları cevaplar yakından incelenmelidir. THU dersi iyi yapılandırıldığında öğretmen adaylarında olumlu yansımaları olduğu kendi ifadelerinden anlaşılıyor, iyi planlanmamış bir THU'nun da hiçbir etkisinin olmadığı yine öğretmen adaylarının ifadelerinden anlaşılmaktadır. THU dersinin sosyal becerilerinin gelişimine hiçbir etkisinin olmadığını söyleyen öğretmen adaylarının nicel verilerinin analizinde pozitif yönde anlamlı bir farklılık görünmektedir. Buradan, sosyal becerilerin gelişimini etkileyen başka faktörlerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bir öğrenme ortamı olarak da değerlendirilen THU'nun, birden fazla faydası bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekenler; bireysel yararlar, toplumsal yararlar ve kurumsal yararlar olarak ön plana çıkmaktadır (Al Barwani, Al-Mekhlafi ve Nagaratnam, 2013). Alan yazında THU dersinin faydalarına yönelik birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Ayvaci ve Akyıldız, 2009; Gökçe, 2011; Kesten, 2012; Uğurlu ve Kıral, 2012; Beldağ ve ark., 2015). Bu çalışmalarda THU dersinin toplumsal duyarlılığın artırılmasında, sosyal ve bireysel becerilerin gelişmesinde önemli katkılar sağladığı belirtilmektedir. Ayrıca, öğretmen adaylarının mesleki gelişimlerine katkılar sunacak olan okulu, çevreyi, kurumları daha iyi tanıma ve işleyişlerini tecrübe etme gibi olanaklar sunulduğu belirtilmektedir.

THU dersinin amacına uygun planlaması yapıldığında öğretmen adaylarının kendilerini toplumsal hayata hazırlayan, sosyalleşmelerine katkı sağlayan, işbirliğine dayalı çalışmaya teşvik eden, özgüvenlerini arttıran, kişisel gelişimlerine fayda sağlayan ve zevkli bir ders olduğu yönünde görüş belirttiği görülmektedir (Kesten ve ark., 2014). Çalışmamız mülakat verilerinden, dersin iyi planlanmış ve özenli yürütüldüğü gruplarda, öğretmen adaylarının benzer görüşler belirttikleri görülmektedir.

Ergül ve Kurtulmuş (2014)'ün yapmış olduğu çalışmada, öğretmen adaylarının THU dersinin sosyal sorumluluklarını geliştirmede etkili ve yeterli olmadığını ifade ettiklerini belirttiktedirler. Bunun gerekçesi olarak da, dersi geçmek amacıyla teorikten öteye gitmeyen uygulamaları, öğretim elemanının isteksizliği gibi etkenleri göstermektedirler. THU dersinin kazanımları yönünden esasında güçlü bir ders olduğu fakat uygulamalardaki özensizliğin ve isteksizliğin bunu olumsuz yönde etkilediğini belirttiktedirler. Ayrıca sosyal sorumlulukların geliştirilmesi amacıyla yapılan bu tür uygulamaların tek bir dönemlik ders şeklinde değil lisans eğitimi boyunca etkinlik, proje gibi araçlar kullanılarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Tosun (2014), dersin yürütülmesinde iyileştirilmeler yapılmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Öğrencilerin bilgi ve becerilerine uygun projelerin geliştirilmesine olanak sağlayacak şekilde planlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Dersin sorumlu öğretim elemanının dersi önemsememesi, hazırlık yapmaması, öğretmen adaylarının ne yapılabileceği yönünde görüşlerinin alınmaması, yönlendirilen kurumların yeterli bilgiye sahip olmaması gibi durumların dersin etkilerinin azalmasına neden olduğu belirtilmektedir. Bu olumsuz etkenler, çalışmamızda yer alan dersin faydalı olmadığı yönünde görüş belirten öğretmen adaylarının gerekçeleri arasında da görülmektedir. Dersin etkili planlandığı gruplarda sosyal becerilerin gelişimine yönelik olumlu görüşlere rastlanırken, diğer gruplarda tam aksi yönde görüşler olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin sosyal beceri bilgi düzeylerinin araştırıldığı çalışmalarda, sosyal becerilerin önemini farkında oldukları fakat bilgi düzeylerinde yetersiz oldukları ve bunun uygulamaya olumsuz yansıdığı rapor edilmektedir (Sazak Pınar, 2012; Sazak Pınar, 2014; Yıldız, 2017). Eğitim fakültelerinde, öğretmen adaylarının sosyal becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilecek uygulamaların sayısı artırılmalıdır. Bu tür becerilerin geliştirilmesinde en etkili derslerden bir tanesi de THU dersidir. THU derslerinin planlanmasında bu ayrıntıya azami özen gösterilmelidir. Çalışmanın nitel ve nicel verileri birlikte değerlendirildiğinde, iyi planlanmış THU dersinin sosyal becerilerin gelişimine olumlu etkileri olurken, iyi planlanmamış THU etkinliklerinin sosyal becerilerin gelişimine etkisi olmadığı söylenebilir. THU dersi, bu tür becerilerin gelişimine etki edebilecek bir ders olmasına karşın tek başına etkilidir diyebilmek için çok daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Bu tür

etkinliklerin iyi bir planlama ile topluma ve öğretmen adaylarına fayda sağlayacak şekilde birçok farklı boyutta ele alınması tavsiye edilir.

Kaynakça

- Al Barwani, T., Al-Mekhlafi, A. & Nagaratnam, R.P. (2013). Service-learning might be the key: learning from the challenges and implementation strategies in efl teacher education in oman. *International Journal of Instruction*, 6 (2), 109-128.
- Ayvaci, H. Ş. ve Akyıldız, S. (2009). Topluma hizmet uygulamaları dersinin bireye ve topluma kazandırdıkları ve toplumun beklentileri. *Millî Eğitim* 184, 102-119.
- Beldağ, A., Yaylacı, A. F., Gök, E., & İpek, C. (2015). Topluma hizmet uygulamaları dersinin üniversite-toplum işbirliği açısından değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 161-178.
- Chambers, D.J. & Lavery, S. (2012). Service-learning: a valuable component of pre-service teacher education. *Australian Journal of Teacher Education*. 32 (4), 127-137.
- Dewey, J. (2010). Okul ve Toplum. (Çeviri: Başman, H. Avni). Pegem Akademi Yayınları. Ankara.
- Diñer, Ç., Ergül, A., Şen, M., & Çabuk, B. (2011). Bir topluma hizmet uygulaması örneği: haydi kavram oyuncaklarıyla oynayalım. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19/1, 19-38.
- Ergül, H. F. ve Kurtulmuş, M. (2014). Sosyal sorumluluk anlayışının geliştirilmesinde topluma hizmet uygulamaları dersine ilişkin öğretim elemanlarının görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(49), 221-232.
- Gökçe, N. (2011). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri. *Uluslararası İnsani Bilimler Dergisi*, 8 (2), 176-194.
- Gürol, A. & Özercan, M. G. (2010). Topluma Hizmet Uygulaması Dersinin Uygulanmasına İlişkin Görüşlerin Belirlenmesi. 9. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (539-544), Elazığ.
- Kesten, A. (2012). Öğretmen adaylarının ve öğretim elemanlarının bakış açısıyla topluma hizmet uygulamaları dersinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 2125-2148.
- Kesten, A., Köçer, M., & Egüz, Ş. (2014). Topluma hizmet uygulamaları dersinin toplumsal bilinç kazandırmadaki etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2), 393-410.
- Küçüköğlü, A. ve Coşkun, Z. S., (2012). Yeni bir çoklu pedagojik yaklaşım: topluma hizmet uygulamaları. *Millî Eğitim*, S.194, 92-107.
- Özdemir, M. N., & Tokcan, H. (2010). Topluma hizmet uygulamaları dersinin öğretmene adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 41-61.
- Özden, Y., 2002. Eğitimde yeni değerler. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Sazak Pınar, E. (2012). Identifying knowledge levels of Turkish teacher candidates about teaching social skills. *Elementary Education Online*, 11(1), 201-213.
- Sazak Pınar, E. (2014). Özel eğitim okullarında ve sınıflarında görev yapan öğretmenlerin sosyal beceri öğretimine ilişkin bilgi düzeyleri. *New World Sciences Academy- Education Sciences*, 9(1), 73-86.
- Sönmez, Ö. F. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik görüşlerinin kazanım boyutunda değerlendirilmesi. *The Black Sea Journal of Social Sciences*, 2 (2), 53-71.
- Tosun, N. (2014). Böte bölümü öğrencilerinin proje tabanlı topluma hizmet uygulamaları dersine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 961-980.
- Tuncel, G., Kop, Y., & Katılmış, A. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik görüşleri. *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications in (435-447)*, Antalya.
- Uğurlu, Z. ve Kırıl, E.(2012). Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersinin işleyiş süreci ve kazanımlarına ilişkin görüşleri. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 59-93.
- Yıldız, N. G. (2017). Öğretmenlerin Sosyal Beceri Öğretimine Yönelik Bilgi Düzeyleri ile Öğrencilerin Sosyal Becerileri Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online*, 16(3), 1275-1286.

Summary

The teacher candidates should get to know the community well in a variety of ways at the point of solving the problems arising from social factors through the impact of the events. In teacher training the lesson of Community Service Applications (CSA) is accepted to contribute the social responsibility consciousness of the teacher candidates in an active way. It is aimed at the improvement of social responsibilities of the teachers, offering the solution to social problems, developing of their self-efficacy and development of social sensitivity through Community Service Applications (CSA).

A wee-organized CSA lesson based on volunteering purpose can be stated as a lecture which profits important gains such as teacher training as well as solutions of difficult social problems and improving social consciousness. Community Service Applications can also be expressed that they gain profits to the teacher candidates in social sensitiveness and awareness and also are effective to be social.

On the contrary to this view some kind of research results point out that CSA don't have any contributions on the subjects; social sensitiveness, awareness, responsibility and cooperation. The purpose of the study is to search the effects of the events aiming at Community Service Applications (CSA) to the social skills and self-efficacy of teacher candidate. The study group consists of 135 teacher candidates studying at the departments of Science Teaching (N:30), Class Teaching (N:31), Math's Teaching (N:40) and Pre-School Teaching (34) at Ordu University. All the departments involved in the study have taken the lesson of CSA and carried out a project practice as group. In the study cause and effect searching pattern has been used to evaluate qualitative and quantitative data. In collecting qualitative data half-structured interviews have been used and the analysis of the data has been carried out using the approach of descriptive

and content analyses. In collecting quantitative data a 90-item social skills scale with internal consistency coefficient 94 of Cronbach alpha and a 29-item self-efficacy scale with internal consistency coefficient 86 have been used. These two scales as pre-test and last test have been applied to the teacher candidates at the beginning and end of the study. In analyzing the qualitative data, a one-group pre-test and the last-test pattern of experimental pattern has been used. The results of the obtained data have been analyzed using “t-test for dependent samples”. Due to the different consultants of each department and group, quantitative and qualitative data have not been compared among the departments. The obtained quantitative data has been evaluated together with qualitative data to analyze in detail. From the analysis of qualitative data it is observed that social skills and self-efficacy levels of all the teacher candidates display a meaningful difference in apposite way ($p>0,05$). However, it cannot be stated that the lesson of CSA is so effective in creation of the meaningful difference resulting in qualitative data in content analysis. In analyzing of the interviews, a badly-planned and little –caused applications are observed not to contribute the personal developments of teacher candidates. That qualitative data exhibits a meaningful difference shows that in addition to CSA any other causes can impact the improvement of social skills and self-efficacy attitudes. Though the lesson of Community Service Applications (CSA) can impact these kind of skills to develop, a lot more detailed studies should be done to say that it is itself quite effective. The lesson of CSA, when well-circulated, can create positive reflections to the teacher candidates. It is understood from their own statements that a badly-planned CSA doesn't have any effect on them.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), Kasım 2018
Ordu University Journal of Social Science Research, 8(3), November 2018

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Ordu İli Ulubey İlçesi Geleneksel Tedavi Yöntemleri

Ordu Ulubey District Traditional Treatment Methods

Mustafa EREN¹

Geliş Tarihi: 12.09.2018 / Düzenleme Tarihi: 19.10.2018 / Kabul Tarihi: 26.10.2018

Özet

Beylikler döneminden itibaren Türk Halkının yerleşmeye başladığı Ulubey, Ordu ilinin en eski ilçelerinden biri olmasının yanında, kültürel açıdan da zengin bir mirasa sahiptir. Bu mirasın önemli bir bölümünü de halk hekimliği dediğimiz geleneksel tedavi yöntemleri oluşturur. Halk hekimliği uygulamalarına yaygın olarak rastlanan Ulubey’de kırık çıkık başta olmak üzere, sarılık, basıklık, yilancık, ürfiye denilen hastalıklar ve geç konuşan, geç yürüyen bebeklere yapılan işlemler dikkat çeker. Bunların yanı sıra kırıklama, cin çıkarma ve muska yazma uygulamaları ile Evliya ve Ocak olarak tabir edilen yerlerin de bulunduğu Ulubey’de bugün bu geleneklerin birçoğu yok olmaya yüz tutmuştur. Bu çalışmada Ulubey ilçesi ve ilçeye bağlı olan köylerin birçoğunda derlemeler yapılarak geleneksel tedavi yöntemleri ve bu tedavilerin yapıldığı Ocak, Evliya denen yerler tespit edilip yazıya geçirilmiştir. Derleme metodu olarak mülakat ve yönlendirilmiş mülakat yöntemlerinin kullanıldığı araştırmada halk hekimliği dediğimiz geleneksel tedavi yöntemlerinin aslında her birinin mantıklı birer açıklaması olduğu tespit edilmiştir. Gelin, damat ve çocuk basıklığında basıklıktan korunmak için yüksek bir yere çıkılması buna en güzel örnektir. Yüksekte bulunan kişi psikolojik olarak kendisini rahatlatmakta, karşısındakine ezilmekte, dolayısıyla da basık olmamaktadır. Bu ve benzeri örnekler geleneksel tedavi yöntemlerinin halk yaşamında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Gelenek ve Göreneklerimiz bizi birbirimize bağlayarak kültürel kimliğimizi oluştururlar. Bunların gelecek nesillere aktarılması Halk bilimciler olarak hepimizin en temel görevidir.

Anahtar kelimeler: Ulubey, Halk Hekimliği, Kırık, Çıkık, Kırıklama, Basıklık, Ocak

Abstract

Ulubey, where the Turkish people began to settle since the rule of the Emirates, is one of the oldest counties of our province of Ordu, and also has a rich cultural heritage. An important part of this heritage is the traditional treatment methods we call folk medicine. Ulubey, which is widespread in folk medicine applications, is characterized by broken juxtaposition, jaundice, scurvy, serpentine, diseases called latex, and late-talking, late-moving babies. Besides these, many of these traditions are now disappearing in Ulubey where there are applications of forking, gin extraction and amulet writing, as well as places called Evliya and Ocak. In this study, the villages of Ulubey county and towns were compiled and the traditional treatment methods and the places called the quarry and the marriage where these treatments were made were determined and written. It has been determined that traditional methods of treatment, which we refer to as folk medicine in the research using interviews and directed interview methods as compilation methods, are in fact a logical explanation of each. The best example of this is to ascend a high place to protect the bride, the groom and the child from the rash. The person who is at the height psychologically relaxes himself, is not oppressed, and therefore is not flattened. These and similar examples show how important traditional treatment methods are in public life. Traditions and Customs form our cultural identity by connecting us to each other. Transferring them to future generations As the public scientists, it is the most basic duty of all of us.

Key Words: Ulubey, Folk Medicine, Fracture, Dislocation, Scaling, Kurtosis, Oven

Giriş

Ulubey ve yöresinde Türk hâkimiyeti kurulmadan önce Persler, Romalılar ve Bizanslıların yaşadıkları bazı kaynaklarda belirtilmektedir ancak Ulubey’de birçok köy adının Türk boylarının adı olması (Kumanlar gibi) Türklerin buraya bilinenden çok daha önceki yıllarda geldiğini göstermektedir (Günay, 2016:17). Orta Karadeniz Bölgesini de içine alan bir bölgede kurulan ve başkenti Niksar olan Danişmendliler Beyliği (1080-1178) Ordu ve dolayısıyla Ulubey İlçesini de içine alan bir bölgeye hâkim olmuş ve buraları Türkleştirmiştir. Ardından Hacı Emiroğulları Beyliğinin etkisi altına giren bölge 1427 tarihinde Hacı Emiroğulları Beyliğinin, Osmanlılar tarafından ilhak edilmesiyle Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girmiştir. Ulubey’le ilgili bilgiler çoğunlukla Trabzon Vilayeti Salnamelerinde yer almaktadır. Ulubey’in idari yapısı, 1 Nisan 1958 tarihinde ilçe hâline dönüştürülmüştür (Günay, 2016: 20).

Ulubey, sahile yakınlığı dolayısıyla ve Gököy-Mesudiye üzerinden Sivas bölgesiyle olan bağlantıyı sağlayan bir yerde kurulup geliştiği için, 550 yıldan beri bir bucak (nahiye) olma vasfını korumuştur (Çebi, 1995:8). 35 köy ve 6 mahallesiyle Ordu ilinin güneyine düşer. Ordu, Gököy, Mesudiye, Sivas karayolunun üzerindedir ve Ordu merkeze 22 km. mesafededir. İlçe merkezinin rakımı 586 metre olsa da köylerde 1.600 metreye ulaşan dağlar vardır, yüzölçümü 304 km²dir. En önemli

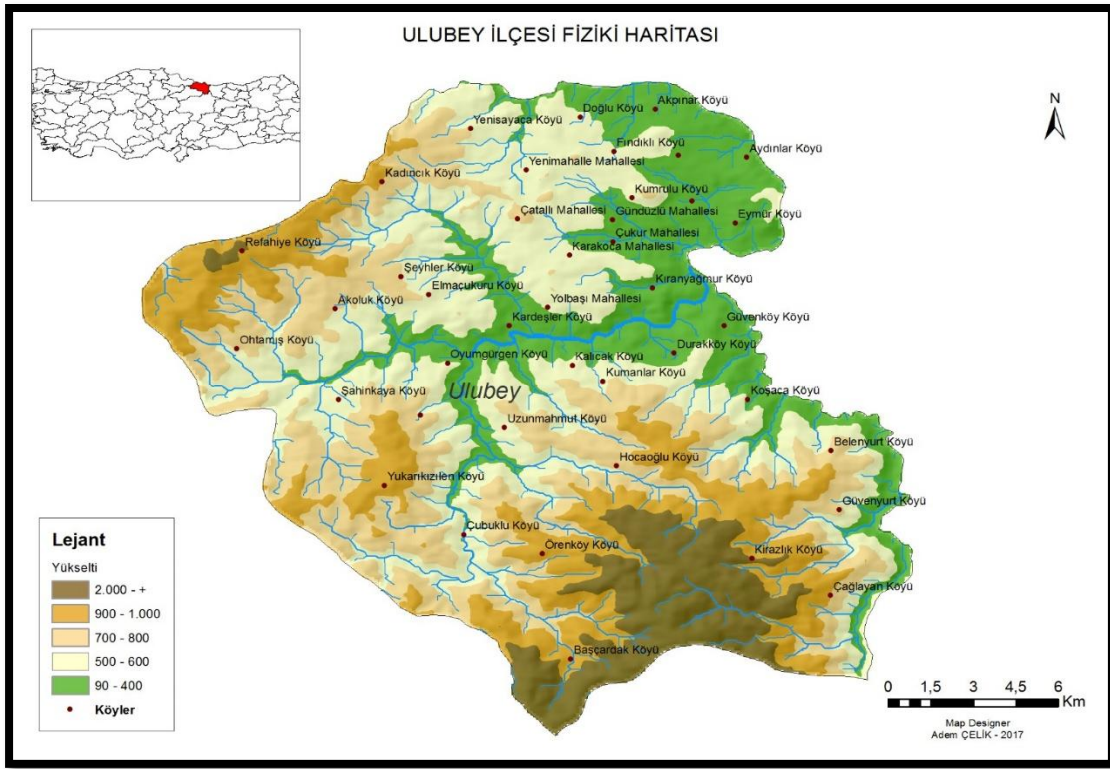
¹ Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Giresun, Türkiye.
E.posta: kutaymustafa@hotmail.com

geçim kaynağı fındık olan Ulubey'de Arıcılık da yapılmaktadır. 2015 yılındaki verilere göre İlçenin köyler dâhil toplam nüfusu 19.903'tür (Günay, 2016: 33-43).

Ulubey ilçesi zengin doğal güzelliklere sahiptir. Kaya mezarları, sarp deredeki kemer köprüleri ile Şeyh Abdullah ve Salih Derviş ziyaretgâhları tarihsel ve kültürel zenginliklerini oluşturmakta, iç ve dış turizm açısından da önem arz etmektedir. İlçede üç tane çeşme, üç tane köprü ve köprü ayakları, bir tane kaya mezarı ve bir tane de mescit olmak üzere sekiz tane tescilli kültür varlığı bulunmaktadır "Şekil 1."

Ordu ilinin en büyük ilçelerinden biri olan Ulubey Türk kültürüne ait birçok gelenek ve göreneklerin yanında geleneksel tedavi yöntemlerinin de hâlâ uygulandığı yörelerden bir tanesidir. Geleneksel tedavi yöntemleri olarak da bilinen halk hekimliği, hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak da ifade edilir (Türkdoğan, 1991: 24). Boratav halk hekimliğini, halkın doktora gidemeyince ya da gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu işlemlerin tümü olarak tanımlamaktadır (Boratav, 2013:10).

Bu çalışmada geçmişin geleceğe aktarımında, millet olma bağının güçlenmesinde önemli rolü olan geleneklerden bir tanesi olan halk hekimliği uygulamaları derlenerek incelenmiştir. Ulubey halkının büyük çoğunluğu eskiden bir rahatsızlık geçirdiğinde doktora gitmeden önce atadan, dededen gördüğü halk hekimliği yöntemlerine başvuruyordu, hasta belli bir zaman bekleyip iyileşmezse ondan sonra doktora gidilmekteydi. Günümüzde bu uygulama azalsa da devam etmektedir.

Şekil 1: Ulubey İlçesi Fiziki Haritası

2. Yöntem

Ulubey ilçesi ve köyleri ile ilçeye bağlı olmasa da ilçeye kültürel olarak yakınlıkları olan köyler ele alınıp incelenmiştir. İlçe geneline bakıldığında halk hekimliği tedavi yöntemlerinden birbirine benzeyenler olduğu gibi aynı tedavi yönteminin köyler arasında ufak tefek farklılıklarının da olduğu görülür. Bazı tedavi yöntemleri sadece bir köyde var iken diğerlerinde yoktur. Bu çalışmada ilk önce hastalıklar gruplandırılmış, sonra da bu hastalıklara ait köylerden farklı uygulamalar tespit edilerek kaynak kişi belirterek yazıya geçirilmiştir. Aynı uygulama birden çok köyde hiç değişmeden devam ediyorsa sadece bir tanesi ele alınmıştır. Bazı hastalıklarda ve tedavilerde adı geçen kişilerin adları gizlenmiştir.

Çalışmada farklı köylerden yaklaşık olarak yüz kırk kişiyle derleme ve mülakat yöntemleri kullanılarak görüşülmüş, bu kişilerin bilgileri dipnot olarak verilmiştir. Mülakat yöntemlerinden yönlendirilmiş mülakat soruları tekniği kullanılmıştır.

3. Ulubey ve Yöresinde Halk Hekimliği

Halk hekimliği, uluslararası eserlerde "folk medicine" olarak geçmekte, Türk halk biliminde ise "geleneksel tedavi yöntemleri veya geleneksel tıp" olarak ifade edilmektedir. Halk Hekimliği; hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi, toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak, bazı antropologlar tarafından da "ev tedavisi" olarak ifade edilmektedir (Türkdoğan, 1991: 24).

İnsanlar birçok nedene bağlı olarak hastane yerine halk hekimliği yöntemlerini tercih etmektedirler. Başta yıllar öncesinde şehre inmek için yol ve araçların olmayışı olmak üzere, ekonomik nedenler, şehre ulaşım zorluğu, çaresizlik, eğitimsizlik, dinî inançlar, insanların hastanelerdeki randevu ve ertelemelerden sıkılmaları olarak sıralanabilir.

Boratav halk hekimliğini, halkın doktora gidemeyince ya da gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu işlemlerin tümü olarak tanımlamakta ve konuyla ilgili olarak bir tasnifleme yapmaktadır. Bu tasnif büyüye dayalı uygulamalar, hem büyüye hem akla dayalı uygulamalar ve sadece akla dayalı uygulamalar olarak belirtilir. Büyüye dayalı uygulamalar yatırlara, ocaklara, kutlu yerlere, üfürükçüye gitmeyken büyü ve akla dayalı uygulamalarda ise büyüünün yanı sıra akıl ve mantık da önemli rol oynar. Sadece akla dayanan uygulamalar da ise bir hastalık cerrahi müdahalelerle veya bitkilerden yapılan ilaçlarla tedavi edilir. İster büyüye, ister hem akla hem büyüye, isterse de sadece akla dayanan uygulamalar olsun, Boratav halk hekimliği uygulamalarının her birinde yapılan işlemlerin kutlu kişilerin güçlerine dayandığını belirtmektedir (Boratav, 2013:139-144).

Orta Asya Türklerinde hastalıkların kötü ruhların bedeni ele geçirmesiyle oluştuğuna inanılıyordu ve hastaları tedavi eden kişilere kam, şaman, baksı adı veriliyordu. Günümüzde bu tedaviler ocak tabir edilen yerlerde ve hoca olarak tabir edilen kişiler tarafından yapılmaktadır.

Ulubey yöresinde halk hekimliği dediğimiz geleneksel tedavi yöntemleri "İnsan Hastalıklarında Halk Hekimliği", "Hayvan Hastalıklarında Halk Hekimliği", "Halk Hekimliğinde Ocaklar, Evliyalar ve Şifalı Sular" olarak üç bölüme ayrılmaktadır.

3.1. İnsan Hastalıklarında Halk Hekimliği

3.1.1. Yeni Doğan Bebeğin Güzellik Bakımı

Şahinkaya Köyünde bebeğin kırkı çıkana kadar son suyuna teri kokmasını diye tuz konur.² Gölköy'e bağlı Güzelyurt'ta da yeni doğan çocuğa tuzlu suyla banyo yaptırılmıştır.³ Yine Gölköy'e bağlı Damarlı'da Kız çocukların vücudu güzel olsun diye bebek tahta beşiğe sırt üstü yatırılır, beşiğin yöresi (bebeği beşiğe bağlayan kolan, kalın ip) ile sıkıca bağlanırmış. İlerde teri kokmasını diye tuzlu suyla birkaç defa banyo yaptırılmıştır. Kaşları çok olsun diye yeni doğan bebeğin kaşlarına kömür sürülmüştür.⁴ Şahinkaya Köyünde bebek doğduğunda yıkanmadan önce yay gibi güzel kaşları olsun diye kaşları kömürle çizilirmiş. Gözbebeğinin etrafı beyaz ve mavimsi olsun diye bebeğin gözüne limon damlatılmıştır.⁵

3.1.2. Yeni Doğan Bebeğin Kırklanması

Yukarı Kızılan Köyünde kırkı çıkmayan çocuğu dışarı çıkarmazlarmış, doğduğu gün ve Cuma gün yıkamazlarmış. Kırkı dolan ve 41 günlük olan bebek için anne abdest alır, kırk kaşık suyu ayrı bir tase koyar, bebeğe banyo yaptırmış, banyodan sonra ayırdığı kırk kaşık suyu bebeğin başından aşağı dökmüş. Daha sonra bebeği kolanla tavandan aşağı asar kendi kırkını çıkarana kadar basılmasını diye yere bırakmazmış. Aynı işlemi anne kendisi için de yapar ve kırkıdan çıkarmış. Anne böylece bebeğini asılı olduğu yerden alır ikisinin de kırkı çıkmış olurmuş.⁶

Çağlayan Köyünde bebek kırk günlük olunca, bebeğe banyo yaptırılır ve en sonunda başının üzerinden kırk kaşık su dökülerek kırkı çıkarılmıştır.⁷ Kıranyağmur Köyünde yeni doğan çocuk gün aşırı yıkanır, çocuğun kırkını gününde de banyo yaptırılan çocuğun başından aşağı kırk kaşık su dökülmüştür. Aynı işlem anne için de yapılmış.⁸

Şahinkaya Köyünde bebeğin kırkı çıkmadan kırk karınca yuvasından toprak alınır, bebek kız ise ilerde kıllı olmasını diye vücuduna sürülür ve bir kese içinde çocuk ilerde karınca gibi bereketli olsun diye saklanırmış.⁹

3.1.3. Bebeklerde ateş

Gölköy ilçesine bağlı Damarlı'da ateşlenen bebek sirkeli su ile ovulmuş. Ayrıca ağzı dualı kişilere okutulmuş.¹⁰ Diğer köylerin birçoğunda da ateşlenen bebeğe soğuk uygulamalar yapılmakta veya hoca denilen kişilere götürülüp okutulmaktaymış. Eğer ateşi geçmezse doktora götürülüp tedavi ettirilmeğeymiş.

3.1.4. Konuşamayan Çocukların Tedavisi

Yukarı Kızılan Köyünde Camiyanında evliya denen bir ağaç varmış, burada önceden bir mezar olduğuna inanılmıştır. Basık, konuşamayan, kekeleyen çocuğu köyden belli bir kişi (ismi gizlenmiştir) oraya yatırır, okur ve bekletirmiş.¹¹ Oradan kalkan çocuk iyi olurmuş. Sayaca'da geç konuşan çocuğu ahıra götürüp behniye bağlarırmış, önüne de alaf atarlarmış. "Adamsan gonuş, İneksen ye."¹² derlermiş. Fındıklı Köyünde konuşması geciken bebeği ahıra bağlayıp karanlıkta korkması sağlanırmış. Böylece konuşacağına inanılmıştır.¹³ Kıranyağmur'da geç konuşan veya konuşma kusuru olan çocuk ahıra bağlanarak ahırın kapısı kapatılmıştır. Güzel konuşana kadar oradan alınmazmış. Genelde de faydalı olurmuş.¹⁴

² Gamze Akbaş, Ordu Ulubey Şahinkaya Köyü, 1975 Doğumlu, Matematik Öğretmeni

³ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezun.

⁴ Selihan Çelenk, Ordu Gölköy Damarlı Köyü, 1944 Doğumlu, Okur Yazar Değil.

⁵ Gamze Akbaş, Ordu Ulubey Şahinkaya Köyü, 1975 Doğumlu, Matematik Öğretmeni

⁶ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁷ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde Okuma Yazma Öğrenmiş.

⁸ Gülçin Karadeniz, Ordu Ulubey Kıranyağmur Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezun.

⁹ Gamze Akbaş, Ordu Ulubey Şahinkaya Köyü, 1975 Doğumlu, Matematik Öğretmeni

¹⁰ Selihan Çelenk, Ordu Gölköy Damarlı Köyü, 1944 Doğumlu, Okur Yazar Değil.

¹¹ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹² Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezun, Tarih Öğretmeni

¹³ Emrullah Aksu, Ordu Ulubey Fındıklı Köyü, 1942 Doğumlu, Ortaokul Mezun.

¹⁴ Mehmet Bakar, Ordu Ulubey Kıranyağmur Köyü, 1969 Doğumlu, Ortaokul Mezun.

Ören Köyünde, konuşması geciken çocuk ahıra götürülür, oradaki ineklerden birinin ipi çocuğun boynuna bağlanır bir müddet sonra çözülür ve arkaya bakmadan eve götürülürmüş.¹⁵ Güzelyurt'ta geç konuşan çocuk karanlık bir odaya kapatılıp korkutulmuş.¹⁶ Cevizlik'te ise türbe ve yatırlara götürülürmüş.¹⁷

3.1.5. Yürüyemeyen Ya da Geç Yürüyen Çocukların Tedavisi

Sayaca'da cuma günü camiden ilk çıkan kişi çocuğun ayağına bağlı olan ipi kesermiş.¹⁸ Kadıncık'ta yürüyemeyen ya da geç yürüyen çocuk için, Cuma günü camiden ilk çıkan kişi tarafından ayak bağı kesilmiştir. İlk önce çocuğun ayağı bir iple bağlanır, sonra caminin kapısına götürülür orada çocuk kucakta bekletilmiştir. Cumadan ilk çıkan kişinin eline bir bıçak verilir ve o ip kesilerek düğüm çözülürmüş. Cumadan çıkan kişinin annesinin ilk çocuğu olması önemliymiş.¹⁹ Şahinkaya'da da çocuğun hızlı yürümesi ve hemen yürümesi için ayağı bağlı olan çocuğun ayağındaki ip Cuma namazından ilk çıkan kişiye kestirilmiştir.²⁰

Çağlayan'da geç yürüyen çocuğun ayakları birbirine bağlanır. Kapı eşliğinin üzerinde bu bağ kesilmiştir. Bu işlemi yaparken üç kere "kulhüvallahü ahad" duası okunmuş.²¹

Fındıklı'da geç yürüyen bebekler yaşlı ağaçların kökünden geçirilmiştir.²² Kıranyağmur'da Cuma günü, geç yürüyen çocuğun babası evden çıkarken önceden bacakları birbirine bağlanan çocuğun ayak bağını kesermiş. Bağı kestikten sonra baba hiç arkasına bakmadan gitmeliymiş. Arkasına dönüp bakarsa ayak bağı kesme işleminin faydası olmazmış.²³

Güzelyurt'ta geç yürüyen veya yürüyemeyen çocuğun ayakları birbirine bağlanır, Cuma günü camiden ilk çıkan kişiye bu bağ kestirilmiştir. Annenin çocuk kucağında camiden eve kadar hiç kimseyle konuşmaması gerekirmiş.²⁴

Kızılan'de yürüyemeyen çocukların ayağı bağlanır, Camiyandaki belli bir kişiye (ismi gizlenmiştir) götürülür, o kişi okuyarak çocuğun ayağındaki ipi kesermiş, buna ayak bağı kesme denirmiş.²⁵ Ören Köyünde, yürüyemeyen çocuğun ayağına kırmızı ip bağlanır ve camiden ilk çıkan kişiye bu ip kestirilmiştir.²⁶

Kabadüz İlçesinin Derinçay Köyünde ise yürümesi geciken çocuğun ayak bağı annenin ilk çocuğu tarafından kesilmiştir.²⁷ Özlü Köyünde yürüyemeyen veya geç yürüyen çocuğun ayağı bir iple bağlanır ve akrabadan olmayan birine bu ip kestirilmiştir.²⁸

3.1.6. Çocuklarda Basıklık ve Tedavisi

Basıklık, çocuğun büyüyüp gelişmemesi, çelimsiz kalması durumudur. Ulubey ve yöresinde basıklıkla ilgili şu inançlar vardır.

Sayaca'da evde kundaklı (kırkı çıkmamış) bebek varsa, cenazeden gelen kişiler o eve girmezler. Eğer cenazeden gelen kişi o eve girecekse bütün ev halkı ayağa kalkar o gelen kişi oturmadan kimse oturamazmış. Gelen kişi seslenir cenazeden geliyorum kalkın der. Eğer böyle bir olay olursa cenazeden gelen kişi eve gelir ve bebek havaya kaldırılmazsa basık olurmuş. O bebeği basıklıktan kurtarmak için cenazesi olan ölen kişinin mezarından veya yeni ölen bir kişinin mezarından bir avuç toprak alınır bebeğin beşiğinin üzerinde gezdirirler ve geri gönderirlermiş. Toprak geri gönderilmezse ölünün üzerinin açık kalacağına inanılmış. Diğer bir basıklık tedavisi de kuşbaşı et çiğ haldeyken suyun içine atılır karıştırılır ve çocuk o su ile banyo yaptırılmış.²⁹

Kadıncık'ta evde bebek varsa cenazeden gelen kişi o eve uğramazmış. Eğer gelirse çocuğu yükseğe kaldırırılar, cenazeden gelen kişi oturana kadar bebek yüksekte tutulmuş.³⁰ Oturak kalan, yürüyemeyen çocuklara basık denirmiş.

Yukarı Kızılan Köyünde, Camiyandaki belli bir kişi (ismi gizlenmiştir) basık kalan çocuklara kendi evinde mum dökermiş. Damarlı'da ıhlamur ağacı ocakmış burada bir kişi (ismi gizlenmiştir) ocakçıymış oraya getirilen çocuklara mum dökermiş. İlk önce tavada mumu eritir sonra basık olan çocuğun başının üzerinde gezdirerek sıcak mumu soğuk suya dökermiş. Ardından mumlu suyla çocuğu çimzirmiş (banyo yaptırmak). Bu işlem farklı günlerde üç kez yapılmış. Camiyannında Evliya denen bir ağaç varmış. Altında mezar olduğuna inanılan bu yere basık, konuşamayan, kekeleyen çocuğu Hoca yatırır okur ve bekletirmiş.³¹ Yine aynı köyde çocuklar basık olmasın diye 40'ı çıkmamış gelinler birbirlerine iğne alıp verirmiş.³²

¹⁵ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁶ Fedâkar Şen, Ordu Ulubey Cevizlik Köyü, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁷ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁸ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹⁹ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

²⁰ Gamze Akbaş, Ordu Ulubey Şahinkaya Köyü, 1975 Doğumlu, Matematik Öğretmeni

²¹ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

²² Emrullah Aksu, Ordu Ulubey Fındıklı Köyü, 1942 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

²³ Gülçin Karadeniz, Ordu Ulubey Kıranyağmur Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

²⁴ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

²⁵ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

²⁶ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

²⁷ Firdevs Karaarslan, Kabadüz Derinçay Köyü, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

²⁸ İbrahim Akdi, Ordu Gölköy, Özlü Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Terk

²⁹ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

³⁰ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

³¹ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

³² Ayşe Baybaba, Ordu Ulubey Çubuklu Köyü, 1951 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

Ulubey'in Eymür Köyünde, bebeğin kırkı çıkana kadar eve et getirilmezmiş, eğer getirilirse çocuk basık olurmuş.³³ Gölköy'ün Damarlı Köyünde de eğer evde kırkı çıkmamış çocuk varsa basık olmasın diye kırkı çıkana kadar eve et girmemiş.³⁴

Ören Köyünde ise çocuk basık olmasın diye kırkı çıkana kadar yastığının altına bıçak ve iğne bırakılmış.³⁵ Ayrıca bebek kırk gün dışarı çıkarılmaz ve pencereye diken konulmuş. Bunlara rağmen çocuk basık olursa herhangi bir atın dizgininden geçirilmiştir.³⁶

Kıranyağmur Köyünde basık olan çocuk, su değirmenine götürülür ve değirmenin çarkından püsküren suya tutulmuş. Yine geçmezse mum döktürülmüş. Çocuk basık olmasın diye kırk gün eve hiç kimse alınmazmış.³⁷

Gölköy'e bağlı Güzelyurt Köyünde basık olan çocuk herhangi bir mezar üzerinde banyo yaptırılır, böylece basıklıktan kurtarılır.³⁸

Kabadüz ilçesinin Derinçay köyünde ise basık olan çocuk, bir parça çiğ etin üzerinde banyo yaptırılarak basıklıktan kurtarılır.³⁹ Aynı işlem Ulubey Kıranyağmur köyünde de görülmektedir.⁴⁰

Gülyalı'ya bağlı Tepealtı Köyünde basık olan çocuğu tedavi ettirmek için ocakçı bir kadına gidilmiş, o kadın çocuğun etrafında dolanıp üzerinden atmış.⁴¹

3.1.7. Gelin, Damat basıklığı

Ulubey'e bağlı Kadıncık Köyünde, kırk günü dolmamış (kırkı çıkmamış) bir gelinin bulunduğu eve başka bir kırklı gelin gelirse evin sahibi olan gelin basık olur, çocuğu olmaz, eşiyile aralarında sıkıntılar olurmuş. Böyle bir olay olmuş basılan gelinin yedi yıl çocuğu olmamış. Basıklık olmaması için evin sahibi olan gelin diğer gelin gelirken sandalye masa gibi yüksek bir yere çıkarılır, gelen gelin oturmadan oradan indirilmezmiş.⁴²

Ayrıca düğünlerde gelin alma sonrasında gelin damadın evine girerken damadı gelin basmasını diye yukarı (serendi ya da çatıya) çıkarırlarmış.⁴³ Eğer damat yukarı çıkmazsa basık olur, gerekli işlemleri yapamazmış.

3.1.8. Sarılık

Sarılık, bebeklerde gözün beyaz olan kısmının ve bebeğin yüzünün sararmasıdır. Bu hastalıktan kurtulmak için Ulubey Ören Köyünde çocuğun başına sarı çember örterler ve yakasına altın yüzük takarlarmış.⁴⁴

Sayaca'da, dilin altından veya burnun altına yakın yerinden jiletle sarılık kesilmiştir. Korkunca geçtiğine inanılır ve geçermiş.⁴⁵

Kızilen'de sarılık olan çocuğun dilinin altından et kesilmiştir.⁴⁶ Kızilen'e bağlı Koççukuru mahallesinde ise sarılık olan çocuğun iki kaşının arasının biraz altı kızgın eyiş (ucu düz soba küreği) ile yakılmış.⁴⁷ Perşembe Güzelyurt Köyünde, sarılıkta ebe gömeci kaynatıp içirirlermiş.⁴⁸ Damarlı'da sarılık olan çocuğa camış yoğurdu yedirilmiştir.⁴⁹

Gölköy Güzelyurt'ta sarılık olan kişi camış yoğurdu yerse iyi gelmiş, bir de sarılık olana sarı eşarp, sarı elbise giydirilmiştir.⁵⁰

Ayrıca diğer yerlerin bazılarında, sarılık olan kişi yaşlı ağaçların kökünden geçirilmiştir.⁵¹ Sarılık olan kişinin damağı bir miktar kesilip kan akıtılmış,⁵² yayla çiçeği kaynatılıp suyu içirilmiştir.⁵³ Sarımsak ve tuz dövülerek ezilir, daha sonra yoğurda katılarak yenir.⁵⁴ Bebek sarılık olmasın diye sarı giydirilmiştir. Sarılık olan bebeğe kendi idrarı içirilmiştir.⁵⁵

³³ Songül Pala, Ordu Ulubey Eymür Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

³⁴ Ercan Çakır, Ordu Gölköy Damarlı, 1975 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

³⁵ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

³⁶ Nazife Özdemir, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1942 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

³⁷ Aysel Karadeniz, Ordu Ulubey Kıranyağmur, 1954 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

³⁸ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

³⁹ Firdevs Karaarslan, Kabadüz Derinçay Köyü, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁴⁰ Nazım Güven, Ordu Ulubey Kıranyağmur, 1949 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁴¹ Aydın Yılmaz, Ordu Gülyalı Tepealtı, 1937 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁴² Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁴³ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızilen Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁴⁴ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁴⁵ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

⁴⁶ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızilen Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁴⁷ Yunus Güzel, Ulubey Yukarı Kızilen Köyü, 1978 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Öğretmen

⁴⁸ Havva Baş, Perşembe Güzelyurt, 1957 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁴⁹ Ercan Çakır, Ordu Gölköy Damarlı, 1975 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁵⁰ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁵¹ Ömer Yıldız, Ordu Ulubey Yolbaşı Köyü, 1958 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁵² Hüseyin Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁵³ Muhlis Kılıç, Ordu Ulubey Elmaçukuru Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁵⁴ Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoglu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

⁵⁵ Akgül Öztürk, Ordu Kabadüz, 1940 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

3.1.9. Kırık Çıkık

Kıranyağmur'da kırık ve çıkıkla ilgili bir rahatsızlık olduğu zaman kırıkçı çıkıkçı denilen kişilere gidilirmiş. Kırık çıkıkçı kırılan bölgeyi sabunla yumuşatır, mısır unu ve sirkeyi karıştırarak hazırladığı malzemeyi beyaz bir çemberle kırık bölgesine sararmış.⁵⁶ Güzelyurt'ta kırık çıkıkta kül keleş (külü ısıtıp havluyla sarma) yapıp sararlarmış.⁵⁷

Sayaca'da eskiden çobanlık yapan Teynelili Kırıkçı Kemal (merhum) denen birisi, koyunların vs. bacaklarını iyileştirirken insanların da kırık ve çıkıklarının tedavi etmeye başlamış.⁵⁸ Kadıncık'ta kırık tahta sarılarak tedavi edilirmiş.⁵⁹ Kabadüz Derinçay Köyünde kırık olan yere hartama tahtası sarılırmış.⁶⁰ Çatak'ta (Ören) Bektaşlı Hasan iğne yaparmış, birçok hastalığı tedavi edermiş. Yanık tedavisi yaparmış. Artık dişi kerpetenle çekermiş. Kırıkçı, çıkıkçıymış aynı zamanda. Civarda bulunan birçok köyden Hasan'ın yanına tedavi için gelirlirmiş.⁶¹

Durak Köyünde çıkık olan bölgeye kızartılmış yumurta sürülürmüş.⁶² Şekeroluk'ta ise kırık, kırıkçı denilen kişi (Oyungürgeyi Köyünden Kırıkçı Ahmet) tarafından elle düzeltilerek mumlu bezle sarılırmış.⁶³ Özlü Köyünde, arı mumundan muşamba yapılır, kırılan yerin üzeri çubukla örtülür ve muşamba ile sarılır.⁶⁴

3.1.10. Siğil

Sayaca'da belli kişiler tarafından okunuyormuş.⁶⁵ Kadıncık'ta siğili kalemle çevirerek okurlarmış.⁶⁶ Kızılan'de ocak denen yerde yaşayan kişiler kırık bir tane arpaya okuyormuş, sonra arpaları keserek kâğıda sarıp toprağa gömerlirmiş.⁶⁷ Çağlayan'da yedi kere "İhlas Suresi" okunur ve siğilin etrafı parmakla çevrilirmiş.⁶⁸ Gülyalı Mustafalı Köyünde siğilin etrafında kalın tuz gezdirilir, bunu yaparken "Kulhü" okunurmuş.⁶⁹ Fındıklı'da mezarı parmakla gösteren kişinin elinde siğil çıkacağına inanılırmış. Siğil olan yere tuz basıp sonra yıkarlarmış.⁷⁰ Yolbaşı'nda siğili olan kişi gece dolunay çıktığı zaman, avucundaki tuza okutur, bunu da hiç arkasına bakmadan evine gelerek bir duvarın deliğine bırakırmış.⁷¹

Durak Köyünde eskiden, mezarı parmakla gösteren kişinin elinde siğil çıkacağına inanılırmış. Siğil tedavisi için tuza okunur ve bu tuz sobaya atılırmış.⁷² Cevizlik'te Tütüncüoğullarından birisinin bahçesinde taşın üzerine biriken su siğile iyi gelirmiş. Bahçe sahibi bu suyu sene boyunca biriktirir. Gelen hastaların siğillerine sürermiş.⁷³ Elma Çukuru Köyünde siğilin üzerine köyde yetişen siğil yaprağı denen bir ot koyulmuş ve ağzı dualı birine okutulmuş.⁷⁴ Çubuklu'da siğilin etrafı atın kuyruğundan alınan bir kılla çevrilir, sıkıca bağlanır ve okunurmuş.⁷⁵ Hocaoğlu'nda siğil ince iplikle dibinden bağlanır, kurur ve kendiliğinden düşermiş.⁷⁶ Ören Köyünde ise siğil incir sütü sürülerek, soğan suyu ile sarımsağa batırılmış kızgın iğne ile meloğcan tikeniyile müdahale edilerek iyileştirilirmiş.⁷⁷ Ayrıca incir dalı kırılarak oradan çıkan su siğilin üzerine sürülürmüş.⁷⁸

Şekeroluk'ta arpalar, siğilin etrafında dua okunarak döndürülür, sonunda arpalar ikiye bölünerek bir kâğıda sarılıp çürümesi için çorak bir yere gömülür, arpalar çürürse siğil de çürür, arpalar yeşerirse siğil de yeşerirmiş. Bu işlemi sadece belirli kişiler yaparmış.⁷⁹

Eymür Köyünde ay son dördün evresine girince siğil olan yer oraya tutulur ve geçermiş. Ayrıca ham incirin sütü sürülerek de tedavi edilirmiş.⁸⁰ Gülyalı Tepealtı Köyünde ise belirli kişiler siğili tuz ile çevirerek okurlarmış. Okuma işlemi bitince tuzu suya atıp eritirlermiş.⁸¹ Özlü köyünde, sekiz tane arpa okunarak toprağa gömülür, siğilin üzerine olmamış incir sütü sürülür, söğüt yaprağı ile sarılırmış. Ayrıca mezarlıkta bulunan bir ağacın öz suyu da siğile faydalıymış.⁸²

⁵⁶ Aysel Karadeniz, Ordu Ulubey Kıranyağmur, 1954 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

⁵⁷ Havva Baş, Perşembe Güzelyurt, 1957 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁵⁸ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

⁵⁹ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁶⁰ Firdevs Karaarslan, Kabadüz Derinçay Köyü, 1965 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁶¹ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁶² Bahri Aydın, Ordu Ulubey Durak Köyü, 1937 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁶³ Mehmet Doğan, Ordu Ulubey Şekeroluk Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁶⁴ İbrahim Akdi, Ordu Gököy, Özlü Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Terk

⁶⁵ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

⁶⁶ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁶⁷ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁶⁸ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

⁶⁹ Emriye Günday, Gülyalı Mustafalı Köyü, 1949 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁷⁰ Emrullah Aksu, Ordu Ulubey Fındıklı Köyü, 1942 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁷¹ Ömer Yıldız, Ordu Ulubey Yolbaşı Köyü, 1958 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

⁷² Bahri Aydın, Ordu Ulubey Durak Köyü, 1937 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁷³ Fedâkar Şen, Ordu Ulubey Cevizlik Köyü, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁷⁴ Muhlîs Kılıç, Ordu Ulubey Elmaçukuru Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁷⁵ Niyazi Karaoğlan, Ordu Ulubey Çubuklu Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁷⁶ Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoğlu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

⁷⁷ Abdurrahman Aksu, Ordu Ulubey Akpınar Köyü, 1944 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

⁷⁸ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁷⁹ Mehmet Doğan, Ordu Ulubey Şekeroluk Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁸⁰ Songül Pala, Ordu Ulubey Eymür Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁸¹ Aydın Yılmaz, Ordu Gülyalı, Tepealtı Köyü, 1937 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁸² İbrahim Akdi, Ordu Gököy, Özlü Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Terk

3.1.11. Yılançık (Yılançuk)

Özellikle çocukların yüzünde ve saçının içinde çıkan yaralardır. Sayaca Köyünden birisinin annesinin sırtında çiban çıkmış, doktor ameliyatsız geçmez acil ameliyat yapmalıyım, demiş. O gün hastanede bulunan birisi, bu yılançık demiş. Köyde bilinen bir kadın, Yılançık taşı denilen, Kâbeden getirildiğine inanılan bir taşla yaranın üzerinde uygulama yapmış. İyileşmiş, izi dâhi kalmamış. Yara yılançıkta taş orada yapışıp kalıyormuş değilse düşüyormuş. Taşın üzerinde yılan benzeren şekiller varmış.⁸³

Kızılan'de kömürle yılançık olan bölgeyi okuyarak çeviriyormuş.⁸⁴ Çağlayan'da Mekke'den hacıların getirdiği yılançık taşı yaranın üzerine sürülür ve yara iyileşirmiş.⁸⁵ Gököy Güzelyurt'ta köyde yılançık ocağı denen bir yer varmış, hasta oraya götürülür yaranın üzerine yılançık taşı konurmuş.⁸⁶

Cevizlik Köyünde değirmen suyu ile yılançık tedavi edilirmiş.⁸⁷ Çubuklu'da yılançık denilen sakat olan bölgeye kara renkli bir taş yedi defa sürülmüş.⁸⁸ Hocaoglu'nda yılançık hastalığı olan yerin etrafı kömürle çizilerek çevrilir. Bu işlem yapılırken okunurmuş.⁸⁹ Eymür'de yılançık olan bölgeye yılançık taşı sürülmüş, bir de o bölge ölmüş yılanın dişi ile çevrilirmiş.⁹⁰

Ulubey Çatalı mahallesinden bir çocuğun bacakları sakat olmuş, doktorlar çare bulamamış. Tam fındık toplama zamanıymış, fındık toplayanlardan Gürgentepeli bir kadın ben bunun çaresini biliyorum demiş. Çocuğu mezarlığa götürmüş, mezarlıkta bulduğu tiken bitkisinden geniş bir halka yapmış. Bu halkanın içinden çocuğu okuyarak yedi defa geçirmiş. Çocuk bir hafta içinde iyileşmiş.⁹¹ Gülyalı'da ise Yılançık olan bölge, tavuğun gö.üne sürülmüş böylece iyileşirmiş.⁹²

3.1.12. Pamukçuk

Pamukçuk, bebeklerin ağzında oluşan beyaz renkli yaralardır. Ulubey Ören Köyünde, annenin saçının teli bebeğin ağzındaki pamukçuk yarasına sürülür ve böylece tedavi edilirmiş.⁹³ Güzelyurt'ta da küçük çocuğun yarasına annenin saçından sürerlermiş ve böylece iyi olurmuş.⁹⁴

3.1.13. Göbek Düşmesi

Sayaca'da belirli kişiler düşen göbeği çekermiş. Bu kişi hastayı sırt üstü yatırır, bir kaba su koyar, içine de iğne atarmış. Dua okuyarak kabın içindeki iğneye parmağını bastırılmış, iğne parmağına yapışsa karın ağrısının nedeni göbek düşmesiymiş. Parmağını iğneyle beraber kaldırdıkça göbek de yerine gelirmiş. Bir kişinin göbeği çok düşüyorsa göbek okunan suya arpa veya buğday tanesi atılmış. Oradan alınan arpa veya buğday ekilirse kişinin göbeği artık düşmezmiş.⁹⁵

Kadıncık'ta göbeği düşen kişi sırt üstü yatırılır, okunarak parmak üzerine konur, sonra parmak çevrilerek yukarı doğru çekilir ve böylece göbek yerine gelirmiş. Bazıları da bir kaba su koyar, içine de iğne atarmış, dua okuyarak kabın içindeki iğneye parmağını bastırılmış, parmağını iğneyle beraber kaldırdıkça göbek de yerine gelirmiş.⁹⁶

Çağlayan'da göbeği düşen kişinin göbeğine bir hamur parçası koyulur, üzerine de kibrit batırılmış. Kibrit yakılarak üzerine hemen bardak kapatılmış. Böylece göbek yerine gelir, karın ağrısı geçermiş.⁹⁷ Ören'de göbeği düşen yani karın ağrıyan kişinin göbeği işaret parmağıyla döndürülerek çekilirmiş.⁹⁸ Hocaoglu'nda bir patates ortadan ikiye kesilir, bir parçası göbeğin üzerine konur. Patatese iki tane kibrit çöpü batırılıp yakılır. Ardından yanan kibrit ve patatesin üzerine hemen bardak konur, böylece göbek yerine gelirmiş.⁹⁹

Şekeroluk'ta ise bardağı sıcak suyun içinden alıp, göbeğin üzerine koyarlar. Bu şekilde sekiz bardakla göbeği çekerlermiş. Bu işlemi köyde belli bir kadın (ismi gizlenmiştir) yaparmış.¹⁰⁰

3.1.14. Karın Ağrısı

Cevizlik'te ve birçok köyde ılık suya beş kaşık şeker atılır okunur ve içilirmiş.¹⁰¹ Gülyalı'da ise şekerli şerbet yapıp hastaya içirilirmiş.¹⁰² Ayrıca karın ağrısı göbek düşmesiyle ilişkilendirildiği için birçok köyde yukarıda belirtilen göbek düşmesi ile ilgili uygulamalar yapılmaktadır.

⁸³ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

⁸⁴ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁸⁵ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

⁸⁶ Hüsne Kaya, Ordu Gököy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁸⁷ Fedâkar Şen, Ordu Ulubey Cevizlik Köyü, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁸⁸ Niyazi Karaoğlu, Ordu Ulubey Çubuklu Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁸⁹ Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoglu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

⁹⁰ Songül Pala, Ordu Ulubey Eymür Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁹¹ Nuh Turap, Ordu Ulubey Çatalı Mah. 1977 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Edebiyat Öğretmeni.

⁹² Emriye Günday, Gülyalı Mustafalı Köyü, 1949 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁹³ Şahinder Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1974 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁹⁴ Hüsne Kaya, Ordu Gököy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁹⁵ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

⁹⁶ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

⁹⁷ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

⁹⁸ Hüseyin Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

⁹⁹ Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoglu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹⁰⁰ Mehmet Doğan, Ordu Ulubey Şekeroluk Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰¹ Fedâkar Şen, Ordu Ulubey Cevizlik Köyü, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰² Emriye Günday, Gülyalı Mustafalı Köyü, 1949 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

3.1.15. Kulak ağrısı

Kadıncık'ta kulağı ağrıyan çocuğun kulağına kız çocuğu emziren kadının sütü damlatılmış.¹⁰³ Çağlayan'da köyde taşların üzerinde biten yıldırım otu denen bir ot ezilir, otun suyu kulağa damlatılmış. Aynı işlem anne sütü ile de yapılmış.¹⁰⁴

Kıryanığmur'da ağrıyan kulağa, soğan ezilerek suyu damlatılmış.¹⁰⁵ Ören'de kulağı ağrıyan kişinin kulağına yıldırım otu denen otun suyu damlatılmış.¹⁰⁶ Cevizlik'te elma kesilip ezilir, suyu kulağa damlatılmış.¹⁰⁷ Elmaçukuru'nda kulağı ağrıyan kişinin kulağına elma çürüğünün suyu damlatılmış.¹⁰⁸ Aynı işlem Ören¹⁰⁹ ve Akpınar Köyünde de yapılmaktaymış.¹¹⁰ Gülyalı'da ise kara pancar kelemi ezilir, suyu kulağın içine damlatılmış.¹¹¹

3.1.16. Çıban

Kızılın'de Pezük (pezik) yaprağı sarılmış, bir gecede çıban yumuşar ve patlayarak iyi olurmuş.¹¹² Kıryanığmur'da çıbanın üzerine Pezik yaprağı veya Tahin Helvası sarılmış. Böylelikle çıban patlar iyi olurmuş.¹¹³

3.1.17. Ürfiye

Özellikle bebeklerin ve küçük çocukların başlarında çıkan yaraya ürfiye denmektedir. Kadıncık'tan birisi çocuğunu Tepeköy'e şifalı suya göndermiş, orada çocuğu yıkamışlar, gelirken de şişede su getirmişler, sürmüşler. Ürfiye hemen tedavi olmuş, iyileşmiş.¹¹⁴ Annesinin ilk çocuğu olan kişi ürfiye (Çocukların başında çıkan sakat, kavlak) kesebilmiş. Çocuğu çayıra yatırılmış, jiletle çocuğun etrafını kazıyıp kurutup yakıyorlarmış. Böylece ürfiye iyi oluyormuş.¹¹⁵

3.1.18. Boğmaca

Sadece Yukarı Kızılın Köyünde görülen bu uygulamada, boğmaca olan bebek veya çocuk ceviz ağacının kökünden birkaç defa geçirilir ve üzerine süpürge ile su atılmış. Bunun yanı sıra bir yandan da kelek denilen hayvanların boynuna takılan zil çalınmış.¹¹⁶

3.1.19. Yanık

Kadıncık'ta yumurtayı bulayıp yanan yerin üzerine sürerlermiş.¹¹⁷ Kızılın'de yanan kişinin yanan bölgesine insan pisliği sarılmış.¹¹⁸ Çağlayan'da yanık olan yere yumurtanın sarısı sarılmış.¹¹⁹ Kıryanığmur'da yanan bölgeye zeytinyağı ile karıştırılan yumurtanın beyazı, tavuğun tüyüyle sürülmüş.¹²⁰ Yanan bölgeye diş macunu ve yoğurt sürerlermiş.¹²¹ Yolbaşı'nda yanık olan bölgeye yoğurt sürülmüş.¹²² Ören'de yanan bölgeye soğuk su dökülmüş.¹²³ Durak Köyünde yanık olan bölgeye yurtdiyen otu diye bir otun ezilmiş şekli sürülmüş.¹²⁴ Çubuklu'da yanan bölgeye yoğurt sürülmüş.¹²⁵ Hocaoğlu'nda yanık olan bölgeye yumurta sarısı ve yoğurt sürülmüş.¹²⁶

Delikkaya'da ise yanan bölgeye çam ağacı sakızı, yumurta sarısı, tereyağı ve mum karıştırılarak tavuk kanadıyla sürülmüş.¹²⁷

3.2. Hayvan Hastalıklarında Halk Hekimliği

3.2.1. Çon, Çon Kesme

Çon, hayvanların hareketsiz kalması, vücut ısısının düşmesi ve hiçbir şey yememesi hâlidir. Ulubey'de çon tedavisi için çon kesme tabiri kullanılmakta ve köylerde benzer uygulamalar yapılmaktadır. Kızılın'de ineğin gözünden, sırtından, kuyruğunun altından veya kulağının ucundan keserek kan akıtırlarmış, bunu da belirli kişiler yaparmış.¹²⁸

¹⁰³ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁰⁴ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

¹⁰⁵ Mehmet Bakar, Ordu Ulubey Kıran yağmur Köyü, 1969 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁰⁶ Hüseyin Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰⁷ Fedâkar Şen, Ordu Ulubey Cevizlik Köyü, 1971 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰⁸ Muhlis Kılıç, Ordu Ulubey Elmaçukuru Köyü, 1943 doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁰⁹ Nazife Özdemir, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1942 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹¹⁰ Abdurrahman Aksu, Ordu Ulubey Akpınar Köyü, 1944 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹¹¹ Emriye Günday, Gülyalı Mustafalı Köyü, 1949 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹¹² Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılın Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹¹³ Gülçin Karadeniz, Ordu Ulubey Kıryanığmur Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹¹⁴ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹¹⁵ Temel Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1958 Doğumlu, Yüksek Okul Mezunu.

¹¹⁶ Hikmet Bakı, Ordu Ulubey Yukarı Kızılın Köyü, 1972 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Avukat

¹¹⁷ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹¹⁸ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılın Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹¹⁹ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

¹²⁰ Aysel Karadeniz, Ordu Ulubey Kıryanığmur Köyü, 1954 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹²¹ Gülçin Karadeniz, Ordu Ulubey Kıryanığmur Köyü, 1967 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹²² Ömer Yıldız, Ordu Ulubey Yolbaşı Köyü, 1958 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹²³ Hüseyin Aktaş, Ordu Ulubey Ören Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹²⁴ Halil Şahan, Ordu Ulubey Durak Köyü, 1942 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹²⁵ Niyazi Karaoğlu, Ordu Ulubey Çubuklu Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹²⁶ Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoğlu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazma Yok.

¹²⁷ Mevlüt Aksu, Ordu Delikkaya Köyü, 1971 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹²⁸ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılın Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

Çağlayan'da saman sıcak suyla karıştırılır ve hayvana yedirilmiştir. Hayvan eski battaniyeyle sarılmıştır. Ayrıca sıcak patates verilir, yanına bir teneke konur ve içinde ateş yakılmıştır.¹²⁹ Sayaca'da köyde belli bir kişi (ismi gizlenmiştir) çon kesermiş. Kuyruğunun altından kesip kan akıtmıyormuş.¹³⁰

Kadıncık'ta yerde hareketsiz yatan ölmek üzere olan bir ineği, sırtından keserek çon almışlar. Çon alma kuyruğunun altından kesilerek de yapılmıştır.¹³¹ Özlü Köyünde hasta hayvanın yanına bir teneke konur ve içinde ateş yakılır, aynı zamanda hayvanın da üzeri sıcak çulla örtülmüştür.¹³² Gülyalı'da ise felç olan hayvanın başından aşağı soğuk su dökülmüştür.¹³³

3.2.2. Kesme Kesme

Gebe kalamayan ineklerin cinsel organından et parçası kesmeye kesme kesme denir. Kızılan'de belli bir kadın (ismi gizlenmiştir) kesme kesermiş. Yine gebe kalmazsa çiftleşme (tutma) işleminden sonra ineğin sırtını yere vururlar, cinsel organına ısırған sürerlermiş.¹³⁴

3.3. Halk Hekimliğinde Nazar, Cin, Ocaklar, Evliyalar ve Şifalı Sular

3.3.1. Nazar

Kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç, bir kişiye, bir hayvana veya cansız bir varlığa zarar verebilir, buna nazar denir. "Kem Göze uğramak" da nazar değmesi anlamındadır (Boratav, 2013:119).

Sayaca Köyünde nazar okuyanlar vardır. Köyde kimin nazarının değdiği bilinir. Nazar değen inek kan sağılır, ciciği kör olur, tepinir. Nazarlanan hayvanın sütü yoğurdu kokar ve süt kesilir. Sayaca Köyünde:

"Nazar insanı mezara,

Hayvanı kazana sokar." derler.

Mezarlıktan geçerken orada yatanların yarısının nazardan öldüğünü düşünmek gerekir. Nazar ota, samana, tuza ve kişinin kendisine okunur, üflenir. Nazar okurken okuyan kişi esner, bu okuyan kişiye bir şeyler vermek gerektiği anlamına gelir. Nazar okunan kişinin sağa sola sallanması istenir. İneklere nazar değmesin diye ham elma çubuğundan yapılmış kırmızı ipten yapılmış püsküllü kolye iki boynuz arasına asılır:

"Boşuna bakma dostum, ham elma var." denir.

Sayaca'da nazar için muska (nuska) yazan ve okuyan kişiler varmış. Bir muskayı boyuna asmak için verirmiş, bir muskayı da bir bardak suyun içinde karıştırıp yazıların tamamen suya geçirilmesi ve ondan sonra içilmesi için verirmiş. Bazen de muska yakılarak çıkan dumanın koklanması istenirmiş.¹³⁵

Bazılarının gözü nazara sebep olur, bunlar da köyde bilinirmiş. Kızılan'de nazar ekmeğe, tuza okunmuş. Okunan tuz ateşe atılmış çatlırsa nazar gidermiş.¹³⁶

Fındıklı'da nazar değmesin diye eve sarımsak asılmıştır.¹³⁷ Çubuklu'da evi nazardan korumak için evin odalarına su serpilir, soba dumanı püskürtülmüştür.¹³⁸

3.3.2. Cin Çıkarma

Yörede cin büyü ya da çalınma sonucu kişilere musallat olan ve hastalıklara neden olan varlık olarak bilinir. Çalınma bir cin tarafından ele geçirilmez. Gece dışarıya küçük abdest bozan kişi cinlerin saldırısına uğrar. Kötü niyetli okuyucular da insana cin musallat edebilir.

Sayaca'da köyden birisi koyunlarını bulup ahıra getirememiş ve o gece koyunlarını kurtlar yemesin diye, kurtların ağzını bağlatmak için cinci hocaya gitmiş. Cinci hocanın sayesinde o akşam kurtlar koyunları yiyememişler. Aynı şekilde tavuğu gece dışarda kalanlar da cinci hocaya gidip tilkilerin ağzını bağlatırlar ve tavuklarının tilkiler tarafından yenmesini engellemiş.

Köyden birisi eklem romatizması olmuş, doktorlar çare bulamamışlar. Hocaya götürmüşler: "Cin musallat olmuş buna, tedavi için cini olan başka birisi lazım, ikimizin cini bir araya gelirse anca tedavi edebiliriz." demiş. Bir tane kız ismi söylemiş, getirmişler. Hocayla cin sahibi diğer kız bir araya gelerek hasta kızın cinini çıkarmışlar. Kız o gün iyileşmiş ve şu an sapaşam hiçbir sıkıntısı yokmuş. Yine aynı köyden Fatsa'ya giden bir cinci hocanın köylünün gözü önünde, yoldan geçen bir kadını okuyarak soyunup giydirdiği söylenmiştir.¹³⁹

Korkudan dolayı kekeleyen birisi varmış, korku duası okumayla meşhur bir kadın okumuş ve anında kekemelik gitmiş. Bu kadının kızı bir rahatsızlık geçirmiş. Cinler ona senin annen korku duası okuyor, ondan hasta oldun demişler. Bu yüzden

¹²⁹ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

¹³⁰ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹³¹ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹³² Arife Akdi, Ordu Göközü Özlü Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹³³ Emriye Günday, Gülyalı Mustafalı Köyü, 1949 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹³⁴ Mehmet EREN, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹³⁵ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹³⁶ Mehmet EREN, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹³⁷ Emrullah Aksu, Ordu Ulubey Fındıklı Köyü, 1942 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹³⁸ Niyazi Karaoğlan, Ordu Ulubey Çubuklu Köyü, 1947 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹³⁹ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

kızın annesi korku duası okumaktan vazgeçmiş.¹⁴⁰ Sayaca'da Hoca denen birisi (ismi gizlenmiştir), cin çıkarırmış. Bağlanan birbirine yaklaşmayan oğlanı kızı birleştirmiş.¹⁴¹

Kızılın'de Hoca lakaplı birisi nuska ve cincilik yaparmış. Cinlenen kişi Hoca'ya götürülmüş. Hoca, ocaklık zincirini tencerede suyla kaynatıp cinlenmiş (çalınmış) kişiyi bu suyla banyo yaptırmış. Daha sonra bu zincir sudan çıkarılır, iki kişi birer ucundan tutar, cinlenen kişi zincirin içinden geçirilmiştir. Hoca istediği kişiye okuyormuş, şişiriyormuş sonra geri çözüyormüş. Kurani Kerimi kötü bir yere gömdüğü ve ayetleri tersten okuduğu söylenmiştir.¹⁴²

3.3.3. Muska (Nuska)

Muska, Arapçada "yazılı şey" anlamına gelir. Hastalıkları sağaltma ya da düşmandan gelebilecek kötülükleri önlemek amacıyla üstte taşınan yazılı kâğıttır (Boratav, 2013:136).

Sayaca'da muskayla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır: "Adamın birinin dişi ağrıyormuş, oğlunu muskacıya göndermiş, oğlum git bir muska yazdır da dişimin ağrısı geçsin, demiş. Muskacı oğlana babana söyle ona muska yazarsam üç bağ otunu alırım, demiş. Oğlan babasına söylemiş, babası da olmaz veremem sen selam söyle falciya yazsın, diye haber göndermiş.

Muskacı bu duruma çok kızmış ve kâğıda bir şeyler yazarak muska haline getirip oğlana vermiş göndermiş. Muskayı alan adam boynuna takmış ve hemen iyileşmiş. Aradan birkaç gün geçince muskada ne yazdığını merak etmiş ve muskayı açmış. Muskada şöyle yazıyormuş:

"Eşiğine beşiğine damak ettin üç bağ otuna

Falcının köpeğinin bacağı girsin babanın g.tüne..."

Muska, birbirine kavuşamayan âşıkların başvurduğu bir yolmuş. Muska yazan hoca şu ayetleri şöyle okursan dileğin kabul olur, kıza kavuşursun dermiş. Kişi de muskacının dediğini yapar ve sevdiğine kavuşurmuş. Ayrıca muskacıların kendilerine has usul ve yöntemleri varmış, duayı okurken belli harflere geldiklerinde o harfleri bükürlermiş. Bu şekilde muska yazan bir hoca, bir kişinin ikinci eşi almak için kendisini kandırdığını ve muskayı yazarak o kişiye yardımcı olduğunu ancak daha sonra ikinci eşi olarak aldığı öğrenince pişman olduğunu anlatmaktaymış.¹⁴³

Bahadun'da (Sevdeş) birisi (ismi gizlenmiştir) muska yazarmış, muskayı yazar, kişinin boynuna takar, bir de tabakta ezilip suyunun içilmesi için eline verirmiş.¹⁴⁴ Şekeroluk Köyünde de Hoca denen birisi tarafından muska yapılmış.¹⁴⁵ Akoluk Köyünde bir kişi sevdiği kıza kavuşmak için muskacıya gider, sevdiği kıza muska yazdırır ve bu muskayı su değirmenin alt çarkına poşet içinde bağlar.¹⁴⁶ Buradaki amaç kızın başını döndürüp aklını çelmek, dolayısıyla kendisini kabul etmesini sağlamaktır.

3.3.4. Ocak

Ocak belirli bir veya birkaç hastalığı iyileştirme gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen kişi ve kan bağı olan ailesini gösterir. Ocakçı kişiler çoğu zaman büyü ile tedavi yaparken bazen de ilaç saydıkları gereçleri kullanmaktadırlar (Artun, 2011:218).

Bir ermişin soyundan gelmek yahut onun türbesinde görevli olmak ocak olmaya etkindir. Ocaklık babadan oğula, anneden kızına geçebileceği gibi el verme yöntemiyle başkasına da geçebilir (Boratav, 2013:129).

3.3.4.1. Al Kesme Al Ocağı

Al'ın özellikle lohusa kadınlara musallat olan bir varlık olduğuna inanılır, bu duruma da al basması adı verilir. Bu tehlikeli varlığı yakalayan kişi onu kendisine kul edebiliyormuş. Böylece de yakalayan kişi al ocağı sahibi oluyormuş (Boratav, 2013:20).

Sayaca'da Aydınlar Sapağı, Dedeli Mahallesi Ellezoğulları mevkisinde Al Ocağı denen bir ev varmış. Hasta olan kişi götürülmüş, o eve yüz üstü yatırılmış. O evin kökünden gelen birisi veya onun çocuğu hasta kişinin üzerinden atlar ve al musallat olan kişiyi aldan kurtarırmış. Hastaya giderken de ocaklıktan bir miktar kül verilir, bu külün sürekli yanında bulundurulması istenirmiş. Bu ocaktaki birisinin cazıyı yakaladığına inanılmırmış. Cazıyı (kedi veya başka bir şekilde gelebiliyormuş.) yakalayıp hamama atarsan sabah o cazı aslına döner ve insan hâlini almış, bu evin kökünden birisinin cazıyı yakaladığına inanılmaktaymış. Al denilen cazı genellikle yeni doğum yapanlara, hamile kadınlara ve bebeklere musallat olurmuş.¹⁴⁷

Kadıncık'ta bir çocuğu hastaneye götürmüşler. Hastanede bir kadın bu çocuğa al dokunuyor, çocuğu boğmaya çalışıyor demiş. Bucak mahallesinde bir alcı var, al atlıyor, götür demiş. Götürmüşler kadın, çocuğu yere yatırmış, okuyarak üzerinden atmış, bir de al külü vermiş: "Sürekli çocuğun yanında bulundur. demiş. Çocuk hemen iyi olmuş, hastaneden taburcu olmuş.¹⁴⁸

¹⁴⁰ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹⁴¹ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁴² Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılın Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁴³ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni.

¹⁴⁴ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁴⁵ Mehmet Doğan, Ordu Ulubey Şekeroluk Köyü, 1954 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁴⁶ Selim Aksu, Ordu Ulubey Akoluk Köyü, 1940 Doğumlu, Okuma Yazması Yok

¹⁴⁷ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹⁴⁸ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

Şahinkaya Köyünde yeni doğum yapan annenin cebine al basmasın diye kırk gün boyunca sarımsak bırakılmış. Bebeği al basmasın diye ise bebeğin yastığının altına bıçak ve sarımsak, anne ve bebeğin kaldığı odada baca varsa bacanın içine de bebeğin babasının atleti konurmuş.¹⁴⁹

3.3.4.2. Mum Dökme Ocağı

Gölköy'e bağlı Damarlı'da Kızılan Damarlı arasındaki ıhlamur ağacı ocakmış. Burada birisi (ismi gizlenmiştir) ocakçısıymış, oraya getirilen çocuklara mum dökmüş. İlk önce tavada mumu eritir, sonra başının üzerinde gezdirerek sıcak mumu soğuk suya dökmüş. Ardından mumlu suyla çocuğu çimzirmiş. Bu işlem farklı günlerde üç kez yapılmış.¹⁵⁰ Bu şekilde mum dökülen basık, geç yürüyen, geç konuşan vb. çocuklar iyileşirmiş.

3.3.4.3. Kurşun Dökme Ocağı

Hemen hemen her köyde babadan oğula geçen ocak dediğimiz tedavi evleri bulunmaktadır. Bu ocaklarda genellikle çalınan (cinlenen) kişilere şifa için kurşun dökme işlemi yapılır. Çağlayan Köyünde kurşun bir kapta eritilerek hasta olan kişinin yanındaki soğuk suyun içine dökülmüş. Kurşun suyun içinde donarak şekil almış, kurşunun aldığı şekle göre hastalığına yorum yapılır ve hastalığı donan kuşunla beraber iyileşirmiş.¹⁵¹

Hocaoğlu Köyünde tavada eritilen kurşunun ilk önce dumanı hastaya solutulur, ardından başına tülent örtülü hâlde suya dökülen sıcak kurşundan çıkan duman hastaya solutulmuş.¹⁵²

3.3.4.4. Yılcık Ocağı

Gölköy Güzelyurt'ta köyde yılcık ocağı denen bir yer varmış, hasta oraya götürülür, yaranın üzerine yılcık taşı konurmuş.¹⁵³

3.3.5. Evliya (Yatır)

Evliya olarak tabir edilen ve halkın çoğunlukla tedavi için gittikleri yerler vardır. Buralar bir evliyanın veya gerçekte yaşamış veya yaşadığına inanılan bir ulu kişinin makamı olduğuna inanılan mezar, ağaç, taş gibi yerlerdir (Boratav, 2013:142).

Sayaca Köyünde Kurşunçalı'da Rosbene denilen bir yer varmış. Eskiden hasta olanların veya herhangi bir sıkıntısı olanların götürüldükleri bir yermiş. Bir kişiye seni Rosbene'ye götürülmü diye sorulduğunda benim Rosbenelik bir durumum yok derse, o kişi aslında Rosbenelik'miş.¹⁵⁴

Kadıncık'ta Muhtar Azmi'nin orası evliyaymış. Hasta olan kişiyi oraya götürüp bırakırlarmış. Hasta orada bir müddet beklemiş, uyurmuş. İyi olup gelirmiş. Dönerken de oradaki bulunan çalı çırpıya yamalık bağlarlarmış. Şihrler Değirmeninde (Kadıncık Şelalesi'nin yukarısında) de evliya varmış, oraya gidip dua ederlermiş. Hastaları götürürlermiş.¹⁵⁵

Şahincili Mezarlığında bir çam ağacı evliya olarak nitelendirilmiştir. Hasta olan, dersleri anlayamayan, kekeme olan çocukları çamin dibinde banyo yaptırılmış.¹⁵⁶

Yukarı Kızılan Köyü Camiyannın Mahallesinde Evliya denen bir ağaç varmış, dibinde mezar olduğu söyleniyormuş. Basık, konuşamayan, kekeleyen çocuklar oraya götürülür, belli bir kişi(ismi gizlenmiştir) çocuğu oraya yatırır okur ve bekletirmiş.¹⁵⁷ Burada yatan çocuk ve hastalar şifa bulurlarmış.

Yukarı Kızılan Köyü Sarı Sadık Evliyası, Tepeköy Mahallesi yol ayrımındaymış. Hasta olan çocuklar ve büyükler Sarı Sadık denen yerde taşın üzerine yatırılmış. Gözü dönen bir çocuğu götürmüşler orda uyumuş ve iyi olmuş.¹⁵⁸

3.3.6. Şifalı Sular

Kadıncık'ta Tepeköy denen yerde şifalı su varmış, suyun tadı ekşiymiş. Bütün hastalıklara faydalıymış.¹⁵⁹ Ulubey'in Sayaca Köyünde, böbrek taşı düşürmek için su varmış, suyun olduğu yerler günümüzde kapanmış.¹⁶⁰

4. Sonuç

Ulubey, Ordu ilinin en eski ve zengin kültüre sahip ilçelerinden biridir. Beylikler döneminden itibaren Türk halkının yerleşmeye başladığını bildiğimiz Ulubey birçok kültürel hazineye sahiptir. Bu hazinenin önemli bir bölümünü de halk hekimliği dediğimiz geleneksel tedavi yöntemleri oluşturur. Halk hekimliği uygulamalarına yaygın olarak rastlanan Ulubey'de kırık çıkık başta olmak üzere, sarılık, basıklık, yılcık, ürfiye denilen hastalıklar ve geç konuşan, geç yürüyen bebeklere yapılan işlemler dikkat çeker. Bunların yanı sıra kırıklama, cin çıkarma ve muska yazma uygulamaları ile evliya ve ocak tabir edilen yerlerin de bulunduğu Ulubey'de bugün bu geleneklerin birçoğu yok olmaya yüz tutmuştur.

¹⁴⁹ Gamze Akbaş, Ordu Ulubey Şahinkaya Köyü, 1975 Doğumlu, Matematik Öğretmeni

¹⁵⁰ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁵¹ Cemal Bodur, Ordu Ulubey Çağlayan Köyü, 1939 Doğumlu, Askerde okuma Yazma Öğrenmiş.

¹⁵² Dürdane Bektaş, Ordu Ulubey Hocaoğlu Köyü, 1956 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁵³ Hüsne Kaya, Ordu Gölköy Güzelyurt Köyü, 1958 Doğumlu, İlkokul Mezunu.

¹⁵⁴ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni

¹⁵⁵ Hatice Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1956 Doğumlu, Ortaokul Mezunu.

¹⁵⁶ Lütfiye Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1935 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁵⁷ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁵⁸ Ayşe Eren, Ordu Ulubey Yukarı Kızılan Köyü, 1950 Doğumlu, Okuma Yazması Yok.

¹⁵⁹ Temel Yılmaz, Ordu Ulubey Kadıncık Köyü, 1958 Doğumlu, Yüksek Okul Mezunu, Emekli.

¹⁶⁰ Alparslan Çalışkan, Ordu Ulubey Sayaca, 1976 Doğumlu, Üniversite Mezunu, Tarih Öğretmeni.

Bu çalışmada Ulubey ilçesi ve köyleri ile ilçeye bağlı olmasa da ilçeye kültürel olarak yakınlıkları olan köyler ele alınıp incelenerek birçok geleneksel tedavi yöntemi yazıya geçirilmiştir. Halk hekimliği dediğimiz geleneksel tedavi yöntemlerinin aslında her birinin mantıklı birer açıklaması olduğu görülmektedir. Gelin, damat ve çocuk basıklığında basıklıktan korunmak için yüksek bir yere çıkılması buna en güzel örnektir. Yüksekte bulunan kişi psikolojik olarak kendisini rahatlatmakta, karşısındakine ezilmemekte, dolayısıyla da basık olmamaktadır. Siğil tedavisi için kullanılan arpaların kolayca çürüyecek nemli bir yere kesilerek gömülmesi de arpanın çürümesiyle beraber siğilin yok olacağı inancındandır. Çünkü kesilen arpa yeşermez ve toprağın içinde çürür bu da hastaya iyileşmesi için psikolojik rahatlık verir. Çocuğun ve annenin kırklanmasında kırk kaşık su dökülmesi, kendisine bahşiş vermeyen muskacı hocanın muskaya karşısındakine dokuduran şeyler yazması, cin çıkarmada hastanın zincirden geçirilmesi, al kesmede alıcının hastanın üzerinden atlayıp yanında taşımaya için ocağın külünden vermesi gibi örnekler geleneksel tedavi yöntemlerinin halk yaşamında ne kadar önemli ve etkili olduğunu göstermektedir.

İlçe geneline bakıldığında halk hekimliği tedavi yöntemlerinden sadece bir köye has olanlar ve birbirine benzeyenler olduğu gibi aynı tedavi yönteminin köyler arasında ufak tefek farklılıklarının da olduğu görülmektedir. Bu da Ulubey ve yöresinde yaşayanların aynı kültürün birer parçası olduğunu göstermektedir. Gelenek ve göreneklerimiz bizi birbirimize bağlayarak kültürel kimliğimizi oluştururlar. Bunların gelecek nesillere aktarılması halk bilimciler olarak hepimizin en temel görevidir.

Kaynakça

- Artun, E. (2011). **Türk Halk Bilimi**. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bayat, F. (2016). **Mitolojiye Giriş**. İstanbul: Ötüken Yay.
- Bayat, F. (2015). **Türk Mitolojisi 1**. İstanbul: Ötüken Yay.
- Bayat, F. (2016). **Türk Mitolojisi 2**. İstanbul: Ötüken Yay.
- Boratav, P. N. (2013). **Yüz Soruda Türk Folkloru-İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar**. Ankara: BilgeSu Yay.
- Boratav, P. N. (2013). **Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı**. Ankara: BilgeSu Yay.
- Çebi, S. (1995). **Bütün yönleriyle Düünden Bugüne Ulubey**. Ordu: Ulubey Bel. Başk. Yay.
- Demir, N. (2001). **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Demir, N. (2006). **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Elçin, Ş. (1997). **Halk Edebiyatı Araştırmaları 1-2**. Ankara: Akçağ Yay.
- Eren, Mustafa. (2014). **Bir Köy Var Yukarda**, Ankara: Altınpost Yay.
- Güleç, H. (2011). **Türk Halk Edebiyatı**. Çanakkale: Kriter Yay.
- Günay, M. (2016). **Bütün Yönleriyle Ulubey**. İstanbul: Ofis Yay.
- Güzel, A. (2008). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Akçağ Yay. Ankara: Akçağ Yay.
- Kafesoğlu, İ. (2016). **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Yay.
- Köprülü, F. (2004). **Edebiyat Araştırmaları 1-2**, Ankara: Akçağ Yay.
- Köprülü, F. (2009). **Türk Edebiyat Tarihi**. Ankara: Akçağ Yay.
- Oğuz, M. Ö. (2006). **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yay.
- Türkdoğan, O. (1991). **Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2213, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 522, Araştırma ve İnceleme Dizisi: 17
- Yediyıldız, B. (1992). **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları 1**. Ankara: TTK Yay.
- Yediyıldız, B. (2002). **Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları 2**. Ankara: TTK Yay.
- Yediyıldız, B. (1985). **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Summary

Before Ulubey and its territories Turkish domination was mentioned in some sources of Persians, Romans and Byzantines before Ulubey was founded, but Ulubey shows that many of the village names are Turkish names (like Kumanlar). Information about Ulubey is mostly found in Salname of the province of Trabzon. Ulubey's administrative structure was converted into a district on 1 April 1958. Ulubey falls to the south of Ordu province with 35 villages and 6 neighborhoods and has rich natural beauty. The rock tombs, the belt bridges on the steep hill and Şeyh Abdullah and Salih Derviş visit gateways constitute historical and cultural riches and are also important in terms of internal and external tourism. There are eight registered cultural assets in the district, including three fountains, three bridges and bridges, one rock tomb and one mosque. Ulubey, Ordu is one of the oldest and richest cultural cities of our province. Ulubey, which we know that the Turkish people have started to settle since the rule of the Emirates, have many cultural treasures. An important part of this treasure is the traditional treatment methods we call folk medicine. Ulubey, which is widespread in folk medicine applications, is characterized by broken juxtaposition, jaundice, scurvy, serpentine, diseases called latex, and late-talking, late-moving babies. Many of these traditions have been destroyed in Ulubey where there are also applications of forking, gin and amulet writing, as well as places called saint and ocak.

Folk medicine, also known as traditional treatment methods, can be defined as beliefs, attitudes and behaviors about diseases and health as well as medical practices related to beliefs, traditions and value systems of societies. Boratav describes folk medicine as the whole process that the public resorted to for the purpose of diagnosing and curing illnesses whether or not they could go to a doctor. In this study, folk medicine practices, one of the traditions that played an important role in strengthening the bond of nationhood, have been examined in the transfer of the past to the future.

The great majority of the Ulubey people used to refer to the folk medicine methods they had seen before, before they went to the doctor when they had a discomfort, and when the patient did not recover after a certain period of time he was going to a doctor. Nowadays, this practice is still continuing. Ulubey towns and villages are not considered to be related to the provinces, but the villages which have cultural relations with the towns have been studied. When we look at the district as a whole, it is seen that there are similarities between the folk medicine treatment methods and there are also slight differences between the villagers. Some treatments exist only in one village while others are absent. In this study, illnesses were first grouped, then different applications from villages belonging to these diseases were determined and written by specifying the source person. If the same practice has never been changed in more than one village, only one has been dealt with. The names of the people mentioned in some diseases and treatments are hidden. Approximately one hundred forty villagers from different villages were interviewed using compilation and interview methods. Interview questionnaires guided by interview methods were used. It seems that the traditional treatment methods we call folk medicine are in fact each one a logical explanation. The best example of this is to ascend a high place to protect the bride, the groom and the child from the rash. The person who is at the height psychologically relaxes himself, is not oppressed, and therefore is not flattened. These and similar examples show how important traditional treatment methods are in public life. Traditions and Customs form our cultural identity by connecting us to each other. The transfer of these to future generations is the fundamental task of all of us as folklorists.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Halkla İlişkilerin Stratejik Bir İşlevi Olarak Konu Yönetimi: Bir Havayolu Şirketinde Konu Yönetimi Analizi¹

Issue Management As A Strategic Function Of Public Relations: The Analysis of Issue Management In A Civil Aviation Company

Osman YILDIRIM²

Çiğdem KARAKAYA ŞATIR³

Geliş Tarihi: 09.07.2018 / Düzenleme Tarihi: 22.10.2018 / Kabul Tarihi: 25.10.2018

Özet

Kamuların, özellikle de aktif kamuların kurum üzerindeki baskıları ve olası krizlerin kurumsal sürdürülebilirliği tehlikeye soktuğu yeni küresel düzende geleneksel yönetim anlayışı ile toplumsal onayın sağlanamayacağına anlaşılmış üzerine konu yönetimi, kurumsal yönetim içinde vazgeçilmez bir stratejik yöneme dönüşmüştür. Bu doğrultuda bu çalışmada paydaşlarla kurum arasında karşılıklı fayda ortamı yaratmayı ve görüş farklılıklarını uzlaştırmayı amaçlayan “konu yönetimi” kavramı ele alınmış ve halkla ilişkilerin stratejik bir işlevi olan konu yönetiminin Türkiye’deki bir havayolu şirketi üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Havacılık sektöründe sürekli olarak meydana gelen krizlere karşı uyarıcı bir rehber niteliğinde olacağı ve sektörün geleceği ile ilgili yönetsel stratejilere katkı sağlayacağı düşünülen araştırmanın verileri yöneticiler ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlardan elde edilmiş ve betimsel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’de havacılık sektörünün önde gelen bir işletmesinde önemli pozisyonlarda görev alan yöneticilerce yönetilemeyen her bir konunun kurumsal itibarı ve finansal sonuçları etkileyebileceği düşüncesinin gelişmiş olması umut verici olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Halkla İlişkiler, Stratejik Halkla İlişkiler, Konu Yönetimi

Abstract

Today, an organization is faced with a wide range of publics in different areas and more likely be faced with a lot of different issues to meet with success accordingly. Therefore, it is basic necessity for an organization to establish and implement processes which identify these issues in a proactive approach; analyze, evaluate and manage them with the appropriate strategies. In this direction the concept of issue management, both creating a mutually beneficial environment among stakeholders with the institutions and aiming at reconciling differences of opinion is discussed in this study. It is aimed that issue management, a strategic function of public relations is investigated through an international civil aviation company in Turkey. The findings of the study is considered both as a stimulating guide to the crises that are constantly taking place in the aviation industry and is considered to contribute to the managerial strategies related to the future of the industry. The data was obtained from semi-structured interviews with the managers of a civil aviation company and the data was evaluated using descriptive analysis. As a result, it is considered as promising that the managers, working as key positions in a leading company in civil aviation sector, have developed the idea that each issue that cannot be managed can affect the corporate reputation and financial outcomes negatively.

Key Words: Public Relations, Strategic Public Relations, Issue Management

Giriş

Stratejik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde halkla ilişkiler, kurum ve kurumsal ortamı arasında bir eşgüdüm mekanizması görevi üstlenmekte ve toplumsal fayda ile kurumların misyonu arasında dengeleyici bir unsur işlevi görmektedir. Bu aynı zamanda kurumların itibarlarını geliştirme çabaları olarak da tanımlanabilir (Steyn, 2011). Toplumsal alana yönelik kurumsal davranışın sonuçlarını önemseyen ve bu yüzden stratejik olarak kurumu dışarıdan bir perspektifle görme süreci olarak paydaş beklentileri ile örgütsel misyonu harmanlayan stratejik halkla ilişkiler, kurumun makro ve mikro çevresine uyum sağlaması konusunda, stratejik paydaşları, toplumsal konuları ve sorunlar etrafında oluşan kamuları, örgütlerin karar alma süreçlerinde kurumun strateji oluşturma sürecine dâhil etmektedir (Steyn, 2007: 3).

Teknolojik ve ekonomik gelişmeler, her alandaki kurumların ölçeklerinin büyümesine olanak sağladığı gibi, söz konusu kurumları daha karmaşık yapı ve faaliyet sistemlerine yönlendirmektedir. Kurumların geçmişten gelen kâr odaklı yaklaşımları günümüzde evrilerek, sosyal sorumluluk odaklı ve paydaş memnuniyetini ön planda tutan stratejik bir yönetim anlayışını

¹ Bu çalışma 24.03.2017 tarihinde Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

E-posta: osman.yildirim34@gmail.com.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü.

E-posta: csatir@akdeniz.edu.tr.

dayatmaktadır. Nitekim stratejik yönetim bağlamında kurum içerisinde belirlenecek stratejileri kurumun farklı yönetim kademelerine göre belirlemek mümkündür. Bu doğrultuda halkla ilişkilerin stratejik olma durumu üst düzey stratejilerden sosyal strateji düzeyine sağlayacağı katkı ile açıklanırken (Steyn, 2011), kurumun orta (meso) düzeyinde tanımlanan stratejiler işlevsel strateji, mikro düzeyde tanımlanan stratejiler ise operasyonel strateji olarak sınıflandırılmaktadır. Kurumların başarılı olması, bu üç düzeydeki stratejilerin birbirleriyle uyumlu ve etkileşim içerisinde olması ile doğrudan ilgilidir.

Hızla değişen çevre koşullarına uyum sağlamakta sorun yaşayan kurumlar, bu çevre koşullarının yarattığı avantaj ve dezavantajları en kısa sürede ve en sağlıklı şekilde belirlemek durumundadırlar. Kurum için geleceğe yönelik en iyi alternatifleri saptamaya ve bu alternatifler doğrultusunda mevcut kararlar ve düzeltmeler yapmaya imkân veren sosyal strateji düzeyindeki bir halkla ilişkiler yönetimi bu gereklilik doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda halkla ilişkiler stratejistinin sosyal düzey bir strateji formülasyonuna katkı sağlayabilmesi, değişen dış çevrenin beklentilerini öğrenmek ve böylece ortama adapte olabilmek için "ortam taraması", ortam taraması sonucu ortaya çıkan paydaş ve kamuları önceliklerine göre belirlemek için "paydaş - kamu segmentasyonu", bu kamulara ve ortamın dinamikliğine bağlı olarak ortaya çıkabilecek konuları yönetebilmesi için "konu yönetimi" ve ayrıca konulara bağlı senaryoların üretimi" sürecini uygulaması ile ilişkilendirilmektedir (Şatır Karakaya vd., 2015).

Halkla İlişkilerin Stratejik Bir İşlevi Olarak Konu Yönetimi ve Önemi

Stratejik halkla ilişkiler kapsamında konular (Ansoff, 1980), kurumların faaliyetleri ile paydaş gruplarının beklentileri arasında bir boşluk meydana geldiğinde ya da eksiklik algılandığında ortaya çıkabilecek ve kurum üzerinde etkiye sahip olabilecek, kurum içerisinde ya da dışarısında gelişebilecek potansiyel veya gelişen olgular ya da durumlar olarak açıklanmaktadır (Kiple ve Lewis, 2009: 15). Kurumların faaliyet gösterdikleri ortamın tamamını veya bir bölümünü etkileyebilecek düzeye gelmeden ele alınmayan konular ve bu konular çerçevesinde gelişen olaylar, kurumların yatırımları, yönetsel kararları ve işleyiş düzenleri açısından birer tehdit unsuru olacaktır. (Chase, 1984: 4). Jaques (2004), toplum üzerinde her gün milyonlarca konunun gündeme getirildiğini, bunlar arasından hangilerinin öne çıkacağını ve kurumu nasıl etkileyeceğini önceden belirleyebilmenin son derece önemli olduğuna dikkat çekmekte ve konu tanımlamasının stratejik yönetimin başarısı için oldukça önem taşıdığına işaret etmektedir.

Kurumsal sistemin bütünü üzerinde, içsel ve dışsal çevre değişikliklerinin ortaya çıkarabileceği etkilerin önceden sezimlenmesi olarak tanımlanan konu yönetimi anlayışı 1976 yılında Jones ve Chase tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu anlayışa göre, herhangi bir sistemde meydana gelen en ufak bir değişim diğer sistemleri de etkileyebilecektir. Konu yönetimi, birçok kişi tarafından riskler ve arzu edilmeyen olaylarla ilgili olumsuz bir kavram olarak algılsa da; hükümet politikaları ve yasal düzenlemelerin getirdiği değişiklikler gibi kurumlar açısından olumlu sonuçlar doğurabilecek birçok durum da bu kapsamda ele alınabilir. Bu sebeple, yıllar içerisinde konu yönetimi kavramı giderek önem kazanmaya başlamış ve halkla ilişkilerin önemli bir parçası haline almıştır (Dalton, 2011: 229).

Literatürde "issue management" olarak ortaya çıkan konu yönetimi, krizlerin ortaya çıkmadan önce sezilenebilmesine yönelik kurumların içerisinde buldukları ortamı tarayarak kendilerini dışarıdan içeriye doğru gözlemlenmelerine dayanan ve kriz senaryoları oluşturarak oluşabilecek felaketleri önceden tahmin edebilmelerine olanak sağlayan proaktif bir stratejik halkla ilişkiler fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir. Konu yönetimi, krize neden olabilecek konuları erken belirlemenin yanı sıra, kuruma göre sıraya koymayı, konulara ilgili politikalar geliştirmeyi ve bu politikaları uygulamayı, paydaş ya da kamularla uygun iletişim kurmayı ve tüm bu çabaların sonuçlarını değerlendirmeyi içermektedir.

Birçok araştırmaya göre konu yönetimi, kamunun kurumdan beklentileri ile kurumun faaliyetlerinin kamu tarafından ne şekilde algılandığı arasında oluşan ve kurumun meşruiyet kazanabilmesi için kapatmak zorunda olduğu boşlukların yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle krizlerin önüne geçilebilir ve gelişmekte olan iş fırsatlarından yararlanabilmek için etkin bir konu yönetimi kaçınılmazdır. Bu bağlamda doğru bir şekilde yaklaşılacak konular, kurumun kimliği, itibarı, politikası ve yasal konumu üzerinde kilit derecede önemli farkındalık ve güven inşa edebilecek fırsatlar sunarken; yanlış biçimde yönetilen konular paydaşları nezdinde itibar ve meşruiyet kaybı ile sonuçlanmaktadır (Laufer, 2006: 1-3).

Başarılı bir konu yönetim süreci hem içeriden – dışarıya (kurum içerisinden bir bakış açısıyla) hem de dışarıdan – içeriye (kurum dışındaki paydaşların yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak) yapılan analizleri kapsamalıdır. Böylelikle sadece potansiyel konuların değil, aynı zamanda bu konuların birbirleri ile olan bağlantılarının da ortaya çıkarılması kolaylaşacak ve krizlerin ortaya çıkmadan önlenmesi için harekete geçilmesi sağlanacaktır (Laufer, 2006: 3).

1976 yılında Jones ve Chase tarafından bir model olarak tanımlanan ve formüle edilen konular "stratejik konular" olarak tanımlanmış ve konu yönetimi modeli sistemli bir faaliyet olarak kabul edilmiştir. Tek bir değişimin diğer sistemleri de etkileyebileceğini öne süren stratejik konu yönetim modelinin; konu tanımlama, konu analizi, konu değişim stratejileri seçenekleri, konu hareket programı ve sonuçların değerlendirilmesinden oluşan beş aşaması bulunmaktadır.

Bir diğer model olan Dutton ve Ottensmeyer'in (1987) stratejik konu yönetim modelinde ise konular, iç ve dış konular olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Konu tanımlaması yapabilmek için öncelikle konuya yönelik olarak yapılandırılmış yönetim sistemi aktif ya da pasif olarak kategorileştirilmektedir. Bu aktif ve pasif stratejik konu yönetim sistemi incelemesinde koleksiyoncular, duygular, harekete geçiriciler ve müdahale ediciler olmak üzere dört adet stratejik yönetim sistemi davranışı ortaya konulmuştur.

Crable ve Vibbert'in (1985) stratejik konu yönetim modelinde ise konuların nasıl ve neden meydana geldiğini saptamak, çözüme yönelik en önemli adımdır. Her konunun bir yaşam döngüsü vardır ve bu döngüye göre gelişimleri önceden saptanabilmektedir. Konular yaşam döngüsünü oluşturan beş temel seviye ile açıklanmaktadır.

Gruning ve Repper'in (2005) daha çok simetrik bir süreç olarak yorumladıkları konu yönetim modeline göre ise, konuların ortaya çıkması ile birlikte stratejik halkla ilişkiler yöneticisinden beklenen, stratejik yönetime bu konuların yönetim kararları içine dahil edilmesi yönünde hizmet etmesi ve probleme yönelik kararlar alınmadan ve kamu bu konularla yüzleşmeden önce kamu ile iletişime geçmesidir (Moss, vd., 2002: 42). Modelde paydaş evresi, kamu evresi ve konu evresi olmak üzere üç aşama bulunmaktadır.

Coates'in (1986) geliştirdiği diğer bir modelde konu yönetim sürecinde kurumların gelecekte karşılaşacağı konulara hazırlıklı olmaları için her bir adımda yapılması gereken görev ve sorumluluklar belirtilmiştir. Bunlar; teşhis etme: küçük adımlarla başlama ve kademeli genişlemedir.

Tüm bu modellerin dışında araştırmalarda sıklıkla tercih edilen Tucker ve Trumpfheller'ın (1993) beş aşamalı konu yönetimi modelinde ise; model; konu önceliklerinin belirlenmesi, konuların analiz edilmesi, konu üzerinde organizasyonel bir pozisyon ortaya koymak, kurumun pozisyonunu geliştirecek fikir grupları ve liderlerinin teşhis edilmesi ve arzu edilen davranışların tanımlanması aşamalarından oluşmaktadır.

Konu yönetimi modeli birçok farklı araştırmacı tarafından birbirleri ile oldukça bağlantılı ancak birbirlerinden kısmen farklı olarak şekillendirilmiş olmakla birlikte temel olarak ortam taraması, konu tanımlama, konu izleme, konu analizi, stratejik konu seçenekleri ve eylemleri, uygulama ve değerlendirmeden oluşmaktadır (Dalton, 2011, s.230).

Kurum ve paydaşları arasındaki ilişkilerin yönetiminin vazgeçilmez bir gerekliliğe dönüştüğü günümüzde, özellikle de havacılık sektörü gibi krizi bol ve sonuçları sonradan telafi edilemeyecek kadar insan hayatı ile ilişkilendirilen bir sektörde önemi giderek artan konu yönetimine olan farkındalığın ölçülebileceği düşüncesi, örneklem çalışmasında bir havayolu şirketinin ele alınabileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Türkiye'deki stratejik halkla ilişkiler literatüründe akademik alanda konu yönetimi kavramı ile ilgili daha önceki araştırmalara bakıldığında, konu yönetiminin ilaç, gıda gibi farklı sektörler bağlamında incelendiği görülmektedir. Bu sebeple araştırma, tüm bu yaklaşımlardan bağımsız olarak halkla ilişkilerin geleneksel ekolden evrimleşerek stratejik halkla ilişkilere geçiş sürecini içermesi, halkla ilişkilerin stratejik bir işlevi olarak konu yönetiminin sosyal (enterprise) düzey strateji perspektifi ile incelenmesi ve bu kavramın havacılık sektörü bağlamında ilk kez ele alınması gerekliliği üzerinde odaklanmaktadır. Bu yönüyle araştırmanın, havacılık sektöründe sürekli olarak meydana gelen krizlere karşı uyarıcı bir rehber niteliğinde olacağı ve sektörün geleceği ile ilgili yönetsel stratejilere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı halkla ilişkilerin stratejik bir işlevi olan konu yönetiminin Türkiye'deki bir havayolu şirketi üzerinden incelenmesidir. Nitekim konu yönetimi proaktif bir yaklaşımla kurumların içerisinde buldukları ortamı uzlaşma temelinde tarayarak paydaşlarla kurum arasında karşılıklı fayda ortamı yaratmaya dayanak oluşturur. Bu doğrultuda, kurumsal yapısı bakımından stratejik çalışma olanaklarının en fazla olduğu düşünülen ve en çok noktaya uçuş yapan bir hava yolu firması araştırma kapsamında ele alınmıştır. Tam sayım yöntemiyle araştırmaya dahil edilen 23 birim yöneticisinden 9'u ile görüşme imkanı sağlanabilmiştir. Araştırmanın SHGM'ye (Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü) kayıtlı 13 havayolu⁴ işletmesinden sadece bir tanesinde gerçekleştirilmesi temel kısıttır.

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış mülakat ile elde edilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat, incelenmek istenen konu hakkında katılımcılardan aynı türde bilgilerin toplanması amacıyla yapılan bir görüşme türüdür. Bu görüşmede, görüşme formu yaklaşımı kullanıldığı için toplanan veriler daha sistematiktir (Sever ve İspir, 2012: 115-120). Araştırmada, veri toplama yöntemi olarak kullanılan yarı yapılandırılmış mülakat formu 5 bölüm ve toplam 15 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular hazırlanırken, Tucker ve Trumpfheller (1993) tarafından geliştirilen stratejik konu yönetim modelinin beş temel boyutu (konu önceliklerinin belirlenmesi, konuların analiz edilmesi, konu üzerinde organizasyon bir pozisyon ortaya koyulması, kurumun pozisyonunu geliştirecek fikir grupları ve liderlerinin teşhis edilmesi, arzu edilen davranışların tanımlanması) kullanılmıştır. 30.12.2015-27.01.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilen görüşmeler ortalama 45 dakika ile bir saat arasında sürmüştür.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz modelinde amaç, görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Toplanan verileri açıklayabilecek kavramalara ve ilişkilere ulaşmak için daha önceden belirlenmiş temalardan yararlanılır. Bu temalara göre veriler sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224).

Araştırma verilerinin değerlendirilme sürecinde, kurum ve kişi isimlerini kullanmamak amacıyla yöneticilerin görev yaptıkları birimler A'dan l'ya kadar harf kodlamaları ile ifade edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Demografik özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan 9 kişinin tümü erkektir. Yaş aralıkları 32 ile 51 arasında değişmekte olup, yaş ortalamaları 39'dur. Araştırmaya katılanların 6'sı (%66) evli, 3'ü (%33) bekârdır. Tümü lisans derecesi almış olup, buna ek olarak 2'si yüksek lisans ve 1'i doktora derecesine sahiptir. 5'i (%55) üst düzey, 4'ü (%44) ise orta düzey yönetici ünvanlarına sahiptir.

Konu Yönetimine İlişkin Bulgular

Araştırmanın amacına ilişkin olarak, havayolu şirketinde konu yönetiminin analizi kapsamında elde edilen tüm bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

⁴ web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/havacilik_isletmeleri/Havayolu_isletmeleri.pdf (erişim tarihi: 03.10.2016)

Tablo 1. Bir Havayolu Şirketinde Konu Yönetimi Analizi

BİR HAVAYOLU ŞİRKETİNDEKİ UYGULAMALAR ÜZERİNDEN KONU YÖNETİMİ ANALİZİ													
KONU YÖNETİMİNE İLİŞKİN BULGULAR	HAVAYOLU ŞİRKETİ BAŞKANLIKLARI									KONU YÖNETİMİ ANALİZ DEĞERLERİ			
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	ORANSAL DEĞER	ORTALAMA DEĞER	GENEL ORTALAMA DEĞER	
KONU ÖNCELİKLERİNİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN BULGULAR													
Rakiplerin veya Mücadele Edilecek Sosyal & Yasal Faktörlerin Sezinlenebilmesi	+	+	+	+	+	+	+	+	-	89%	86%	79%	
Politik & Sosyal Ortamlardaki Değişimlerin Sezinlenebilmesi	+	+	+	+	+	-	-	+	+	77,77%			
Çalışma Biçimini Etkilemesi Muhtemel Faktörlerin Sezinlenebilmesi	+	+	+	+	+	+	+	+	+	100%			
Pazar Koruma ve Geliştirme Becerisi Üzerinde Etkili Olabilecek Olayların Sezinlenebilmesi	+	-	+	+	+	-	+	+	+	77,77%			
KONULARIN ANALİZ EDİLMESİNE İLİŞKİN BULGULAR													
Fırsat ve Tehditler Üzerinden Konu Özeti Çıkarılabilirliği	+	+	-	+	+	-	+	+	-	67%	70,36%		
Konunun Göz Ardı Edilmesinin Doğuracağı Sonuçların Öngörülebilirliği	+	+	-	+	+	+	-	+	+	77,77%			
Konunun Hangi Yön Doğrultusunda İlerleyeceğinin Özetlenebilirliği	+	+	+	-	-	+	-	+	+	67%			
KONU ÜZERİNDE ORGANİZASYONEL BİR POZİSYON ORTAYA KOYULMASINA İLİŞKİN BULGULAR													
Konudan Etkilenen Kişi ya da Grupların Belirlenebilirliği	-	-	+	+	+	+	+	+	+	77,77%	74,07%		
Konudan Etkilenen Kişi ya da Grupların Konu Algılarının Belirlenebilirliği	+	+	-	+	-	+	+	+	+	77,77%			
Kurumun Durumunu Destekleyici Bilgi ve Verilerin Belirlenebilirliği	+	+	+	+	-	-	+	+	-	67%			
KURUMUN POZİSYONUNU GELİŞTİRECEK FİKİR GRUPLARI VE LİDERLERİNİN TESPİTİNE İLİŞKİN BULGULAR													
Konu Üzerinde Karar Alıcı Kişilerin Tespit Edilebilirliği	+	+	+	+	+	+	+	+	+	100%	63,89%		
Kurumun Pozisyonunu Desteklemesi Muhtemel Kişilerin Tespit Edilebilirliği	+	+	+	+	-	-	+	-	+	67%			
Kurumun Pozisyonunu Desteklememesi Muhtemel Kişilerin Tespit Edilebilirliği	-	-	-	-	+	+	-	+	+	44,44%			
Kurumun Pozisyonunu Geliştirmede Yetkilendirilecek Kişilerin Tespit Edilebilirliği	+	-	+	-	-	-	+	+	+	44,44%			
ARZU EDİLEN DAVRANISLARIN TANIMLANMASINA İLİŞKİN BULGULAR													
Konunun Yönetilmesine İlişkin Kurumsal Davranışın Ortaya Koyulması	+	+	+	+	+	+	+	+	+	100%	100,00%		

Konu Önceliklerinin Belirlenmesine İlişkin Bulgular

Tablo 1'e göre, Mevcut Çalışma Biçimine Etki Etmesi Muhtemel Faktörlerin Sezinlenebilmesi noktasında katılımcıların tam anlamıyla bir konu yönetim bilinci sergiledikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan tüm katılımcılar (% 100), hem iç hem de dış birtakım etkenlerin çalışma biçimini etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, dünya havacılık sektöründeki giderek artan rekabetin kurum üzerinde dış kaynaklı olumsuz sonuçlar doğurduğu ve ülke politikalarının dolaylı olarak şirket faaliyetlerini de etkilemekte olduğu düşüncesinde birleşen katılımcılar; ülkenin içinde bulunduğu sosyo - politik ortam, kurumun teknik altyapısı, personelin bilgi ve birikim düzeyi gibi iç kaynaklı etkenleri de bu noktadaki diğer önemli unsurlar olarak açıklamaktadırlar. Bu durumu, bir katılımcı şu şekilde örneklendirmiştir: *"Başta Çin ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere dünya havacılığında söz sahibi olmak isteyen havayolu firmalarının sayıları 300'ü geçen uçak siparişleri, havayolu şirketinin büyüme planlarına yönelik çalışmalarını etkileyebilecek bir faktör olarak görülmektedir."* Bir diğer katılımcı da *"Kurum bünyesinde görevli personelin sayısı, bilgi birikimi ve etkinliği ile kurumun yürüttüğü faaliyetlerin verimliliği arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Personellerin kurum bünyesinde etkili bir iletişim ve etkileşim yapısına sahip olması, çalışanların motivasyon seviyelerinin yüksek olması, doğru potansiyele sahip çalışanların doğru pozisyonlarda değerlendirilmesi kuşkusuz ki çalışma biçimini olumlu yönde etkileyecektir."* ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1'e göre, Rakiplerin veya Mücadele Edilecek Sosyal & Yasal Faktörlerin Sezinlenebilmesi noktasında araştırmaya katılan 9 katılımcıdan 8'inin (%89) ifadeleri, bu kurumda ağırlıklı olarak büyümenin önceliklendirildiğini, büyümeye paralel olarak ise başta terör olmak üzere havayolu şirketinin pazarlama ve sosyal faaliyetleri açısından ele alınması gereken siyasi, hukuki ve operasyonel anlamda çeşitli konular üzerinde durulduğunu göstermektedir. Bu duruma örnek olarak bir katılımcı, *"Şirketimiz, değişen dünya ve ülke koşulları ile birlikte seyahat ve iş bağlantılarının doğurduğu ihtiyaca cevap verebilmek için başta rakipler olmak üzere birden çok faktör ile mücadele etmek durumundadır. Bu sebeple şirketimiz, %100 büyüme stratejisi kapsamında rakipleri ile girdiği mücadelede önemli bir konuma sahip olabilmek için genişleyen*

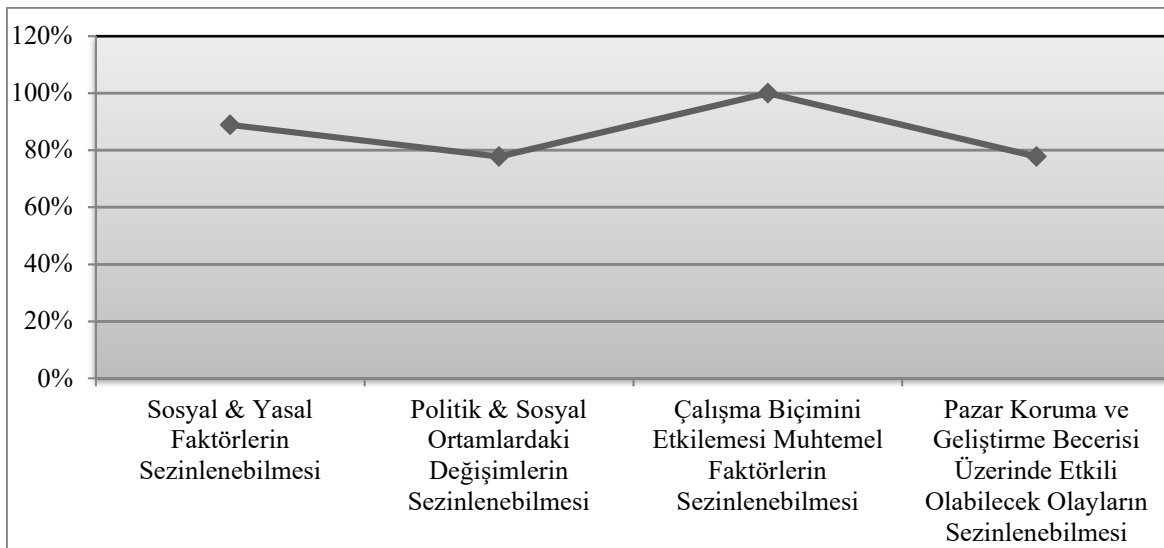
operasyon ağının yönetiminde hem ekonomik hem de yasal anlamda beklenmedik gelişmelerle her an karşılaşılabilir bir havayolu şirkettir.” ifadesini kullanmıştır. Diğer yandan, her geçen gün etkisi giderek artan sosyal medyanın, bir kitlesel iletişim ve etkileşim aracı olarak tüketici eğilimlerini ve algılarını açıklıkla yansıtabilmesinin, havayolu açısından konuya dönüşebilecek birer unsur olarak algılandığı görülmektedir. Bir katılımcı, bununla ilgili olarak; “Sosyal anlamdaki konuların önceliklendirilebilmesi ve ele alınabilmesi ile ilgili olarak yürüttüğümüz çalışmaların hacimli bir kısmını, sosyal mecrada havayolu şirketi hakkında çıkan tüketici yorumlarının günlük, haftalık ve aylık taranması ve analiz edilmesi faaliyetleri oluşturmaktadır.” ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1’e göre, Politik & Sosyal Ortamlardaki Değişimlerin Sezinlenebilmesi noktasında 9 katılımcıdan 7’sinin (%77,7) ifadeleri, kurum eksenindeki politik ve sosyal ortamlardaki olumsuz değişimlerin ülke ekseninde meydana gelen terör olaylarının doğrudan bir sonucu olduğunu ve komşu ülkelerde meydana gelen iç karışıklıkların havayolu şirketinin faaliyetlerini dolaylı olarak etkileyen unsurlar doğurduğunu göstermektedir. Bu duruma örnek olarak bir katılımcı, “Son 3 - 4 yıldır Arap Baharı olarak nitelendirilen ülkelerin içinde bulunduğu iç karışıklık sürecinin, havayolu şirketinin önemli ölçüde kar elde ettiği Libya, Suriye, Mısır, Tunus gibi birçok hat operasyonunu olumsuz anlamda etkilediği ve bu bölgelerdeki pazar paylarında kayıplar yaşandığı görülmektedir.” ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda, ortadoğudaki karışıklığın, ülke havayolları üzerindeki etkisinin devam edeceğini belirten katılımcılar, Rusya ile yaşanan siyasi kriz ve Sultanahmet meydanında 11 Alman’ın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan terör saldırısı sonrası gelecek 12 aylık süreçte Türkiye’ye seyahat amacıyla gelen yolcu sayısında azalma olacağını tahmin etmektedirler. Bunun yanı sıra katılımcılar, III. Havaalanı Projesi’nin hayata geçirilmesi ile birlikte havayolu şirketinin dünya havacılığında sahip olduğu payda artış olacağını beklemektedirler. Bir katılımcı bu konuda; “III. Havaalanı Projesi, Frankfurt ve Dubai gibi önemli transit geçiş noktalarını İstanbul’a taşıyacak ve Türk Sivil Havacılığı’na pozitif yönlü bir ivme kazandıracaktır.” ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1’e göre, Pazar Koruma ve Geliştirme Becerisi Üzerinde Etkili Olabilecek Olayların Sezinlenebilmesi notasında 9 katılımcıdan 7’sinin (%77,7) ifadeleri, havayolu şirketinin faaliyet gösterdiği pazarları korumada etkili olabilmek için çağın değişen rekabet anlayışına paralel olarak hareket etmenin bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Bu noktada şirket, gerek donanımsal anlamda gerekse ürün - hizmet ve servis kalitesi anlamında gelişim ve değişimlere açık olmalı ve iletişim faaliyetlerini artırarak devam ettirmelidir. Bir katılımcı, bu konu ile ilgili olarak; “Mevcut pazarların korunması ile ilgili yürütülen faaliyetlerde, yolcuların uçak içinde sunulan ikram hizmetlerinden memnuniyetini gösteren yolcu profili araştırmalarından yararlanılmaktadır.” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca katılımcılar, İstanbul’da devam etmekte olan III. Havaalanı Projesi’nin havayolu şirketinin pazarının geliştirilmesi için avantajlı bir konum doğuracağı görüşünde birleşmektedirler. Bir katılımcı bu düşüncesini; “İstanbul’da devam eden III. Havaalanı Projesi ile birlikte Türk sivil hava taşımacılığında pozitif yönlü bir ilerleme görüleceği; Türkiye’nin, dünyada yolcu ve yük taşımacılığı bakımından söz sahibi bir hava ticaret merkezi olacağı tahmin edilmektedir.” cümlesi ile açıklamıştır.

Havayolu şirketinde konu önceliklerinin belirlenmesine ilişkin olarak elde edilen bulgulara bakıldığında, rakiplerin ya da mücadele edilecek sosyal ve hukuksal faktörlerin sezinlenebilmesi ölçeğinde şirket bünyesinde % 89 oranında bir katılım olduğu belirlenmiştir. Ancak, ilk 12 ay ve ilerisinde politik ve sosyal değişimlerin sezinlenebilmesi noktasında bu oranın %77,77’ye düştüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra, çalışma biçimlerini etkileyebilecek faktörleri önceden görebilmeleri söz konusu olduğunda tüm yöneticilerin (%100) konu yönetimi bilinci ile hareket ettikleri; ancak pazar koruma ve geliştirme becerisi üzerinde etkili olabilecek özel olayların öngörülebilmesi noktasında havayolu şirketi genelinde yine %77,77 oranında bir farkındalık olduğu gözlemlenmiştir.

Konu önceliklerinin belirlenmesine ilişkin olarak elde edilen bu bulguların yüzdelerle dağılımları ve birbirleri ile olan bağlantıları Grafik 1’de gösterilmiştir:

Grafik 1. Konu Önceliklerinin Belirlenmesi

Bu dört aşamalı sürecin betimsel analizlerinden elde edilerek yukarıda verilen değerlerinin ortalaması %86,13 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak; havayolu şirketine konu önceliklerinin belirlenmesi aşamasında %86,13 oranında bir konu yönetimi yaklaşımı gösterildiği belirlenmiştir.

Konuların Analiz Edilmesine İlişkin Bulgular

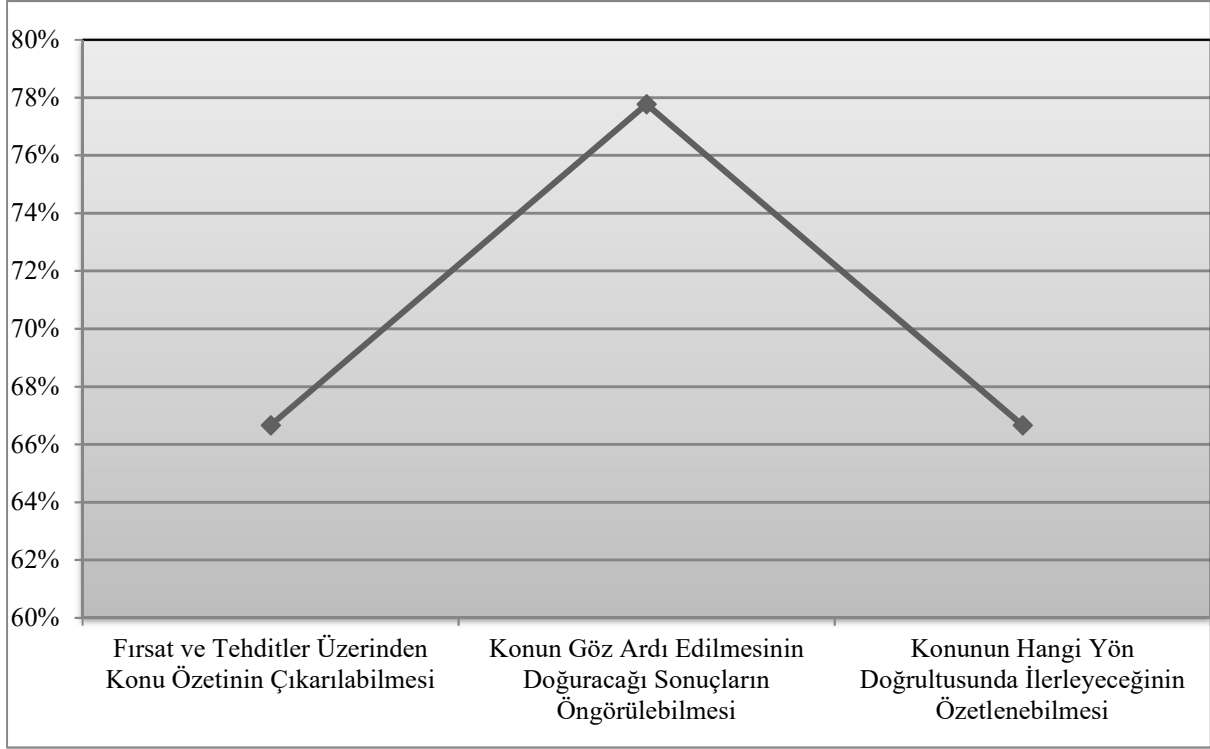
Tablo 1'e göre, Fırsat ve Tehditler Üzerinden Konu Özeti Çıkarılabilirliği noktasında araştırmaya katılan 9 katılımcıdan 6'sının (%67) ifadeleri, fırsat ve tehditler üzerinden konu özeti çıkarılabilirliği ile ilgili olarak şirket içi simülasyon çalışmalarından; ileride oluşabilecek farklı senaryoların tasarımı ise SWOT, PEST gibi analizlerden yararlandığını göstermektedir. Bir katılımcı, bu durumu şu cümle ile ifade etmiştir: *"İyi tahlil edilmiş rakip analizleri ve pazar formasyonu sonrasında gerek hattın, gerekse hattın besleyeceği networkun, birim maliyet ve birim geliri arasında oluşacak karlılığın iyi hesaplanması son derece önemlidir. Daha sonra ise elde edilen verilerin simülasyonlara dökülmesi ile yeni açılacak ya da derinleştirilecek hatlara karar verilirken oluşabilecek fırsat ve tehditler öngörülebilecektir."* Buna ek olarak katılımcılar, havayolu şirketindeki birçok birimin entegre olmasıyla, çeşitli zaman aralıklarında gerçekleştirilen stratejik çalıştayların, her türlü senaryo üzerinde durabilme olanağı sağladığı görüşünde birleşmektedir. Katılımcılara göre, yine bu çalıştaylar aracılığıyla, en kötü senaryonun işaret edeceği tehditlerin bile başarılı bir konu iletişim çalışması ile bertaraf edilebileceği tahmin edilmektedir. Örneğin bir katılımcı *"Ülke gündeminden kaynaklanan bu tablonun özellikle uzakdoğu bölgelerinde ciddi bir talep kesintisine yol açtığı görülmektedir. Bu gibi tehditler, şirketin sadece kendi görev sahası içindeki olaylarla başa çıkmaktan sorumlu olmadığını, aynı zamanda temsil ettiği ülkeye dışarıdan bakıldığında görülen resmin içeriğinin ne olduğunu doğru anlatabilmekle de yükümlü olduğunu göstermektedir."* ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1'e göre, Konunun Göz Ardı Edilmesinin Doğuracağı Sonuçların Öngörülebilmesi noktasında 9 katılımcıdan 7'sinin (%77.7) ifadeleri, havayolu şirketi ile bağdaştırılabilecek herhangi bir konunun göz ardı edilmesinin, gelir ve maliyet yönetimi başta olmak üzere yönetsel tüm stratejilerin negatif yönlü etkileneceği bilincinin hakim olduğunu göstermektedir. Bu noktada bir katılımcı şu cümleyi kullanmıştır: *"Görmezden gelinecek her bir konu havayolunu tercih eden yolcuların algılarında olumsuz bir imaj oluşturarak yolcu kaybına yol açabilmektedir."* Katılımcılara göre, görmezden gelinen bir konudan sadece kurumun değil, kurum ile doğrudan bağlantılı olarak faaliyetlerini yürüten diğer tüm paydaşların da etkilenmesi söz konusu olacaktır. Bu bağlamda, idari birimler arasında gerçekleştirilen oturumlarla söz konusu konudan kişi ya da kurumların nasıl ve ne oranda etkilenebileceğinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmakta olduğu ifade edilmiştir. Potansiyel tehlike içeren bir konunun, telafisi mümkün olmayacak krizlere kadar uzanan oldukça ağır sonuçlar doğurabileceğinin bilincinde olan katılımcılar, proaktif bir yaklaşımla hareket edebilme becerisinin ve ön hazırlık yapmanın önemini belirtmiş ve her bir konunun titizlikle ele alınması gerekliliği düşüncesinde birleşmişlerdir. Örneğin bir katılımcı; *"Güvenlikle ilgili konular başta olmak üzere ticari bir havayolunun uçuş operasyonunun içereceği tüm konuların titizlikle planlanması ve tüm konuların doğurabileceği sonuçları içeren pre-taktik çalışmaların yapılması önem arz etmektedir."* ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1'e göre, Konunun Hangi Yön Doğrultusunda İlerleyeceğinin Özetlenebilmesi noktasında araştırmaya katılan 9 katılımcıdan 6'sının (%67) ifadeleri, senaryo analizleri yardımı ile konunun özetle hangi doğrultuda ilerleyebileceğini görebilmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak katılımcılar, bu noktada pazardaki anlık gelişimlerin ve değişimlerin de düzenli olarak izlenmesinin yararlı olacağını belirtmişlerdir. Bir katılımcı, bununla ilgili olarak şu örneği vermiştir: *"Finansal bir konunun hangi yön doğrultusunda ilerleyebileceği ile ilgili olarak, o konu ile bağlantılı maliyetlerin ve gelir sağlayıcı faktörlerin analizi olmak üzere iki anahtar çalışma referans alınmaktadır."* Öte yandan katılımcılar, geçmiş dönemdeki gerek kişisel gerekse kurumsal anlamdaki deneyimlerin, konunun hareket yönünün tayin edilebilmesi açısından göz ardı edilmemesi gereken etmenler olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bir katılımcı, bu noktada; *"Titizlikle ele alınmayan her konunun sırasıyla güven kaybına, itibar kaybına ve müşteri kaybına yol açabileceğinin bilinci ile hareket ediyoruz."* ifadesinde bulunmuştur.

Havayolu şirketinde konuların analiz edilmesine ilişkin olarak elde edilen bulgulara bakıldığında, fırsat ve tehditler üzerinden konu özeti çıkarılabilirliği ve konunun hangi yön doğrultusunda ilerleyeceğinin özetlenebilmesi noktalarında havayolu şirketi yöneticilerinin %67 oranında konu yönetimi bilinci ile hareket ettikleri görülmektedir. Öte yandan, konunun göz ardı edilmesinin doğuracağı sonuçların öngörülebilmesi söz konusu olduğunda ise havayolu şirketi yöneticilerinin gösterdikleri konu yönetimi yaklaşımı farkındalık oranının %77,77' ye çıktığı gözlemlenmiştir.

Konuların analiz edilmesine ilişkin olarak elde edilen bu bulguların yüzdelik dağılımları ve birbirleri ile olan bağlantıları Grafik 2'de gösterilmiştir:

Grafik 2. Konuların Analiz Edilmesi

Bu üç aşamalı sürecin betimsel analizlerinden elde edilerek yukarıda verilen değerlerinin ortalaması %70,36 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak; havayolu şirketinde konuların analiz edilmesi aşamasında %70,36 oranında bir konu yönetimi yaklaşımı gösterildiği belirlenmiştir.

Konu Üzerinde Organizasyonel Bir Pozisyon Ortaya Koyulmasına İlişkin Bulgular

Tablo 1'e göre, Konudan Etkilenen Kişi ya da Grupların Belirlenebilirliği noktasında 9 katılımcıdan 7'sinin (%77.7) ifadeleri, havayolu şirketi ile bağdaştırılabilecek herhangi bir konudan hem finansal hem de operasyonel anlamda etkilenebilecek paydaş toplulukları olabileceğini ve bu paydaşların, kurum içi ya da dışı olmak üzere iki farklı grupta incelenebilecek kişilerden oluştuğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar, kurum bünyesinde ortaya çıkabilecek bir konunun, sadece ilgili olduğu birimi değil; kimi zaman tüm organizasyonu negatif yönlü olarak etkileyebileceği düşüncesini paylaşmaktadırlar. Bir katılımcı, bu durumu; *"Bir konunun kimi zaman sadece ilgili olduğu başkanlığa bağlı birimleri kimi zaman da şirket içerisindeki tüm birimleri kapsayan oldukça geniş bir topluluğu etkileyebildiği görülmektedir. Örneğin, herhangi bir başkanlığın yapılması planlanan ticari bir anlaşmayı gerçekleştirilememesi sadece pazarlama, satış ve gelir yönetimi gibi departmanları etkilemektedir. Ancak, herhangi bir ülkedeki bir nokta için uçuş frekans izni alınamaması, şirket içerisindeki A'dan Z'ye tüm departmanları etkileyebilecek sonuçlar doğuracaktır."* cümlesi ile ifade etmiştir. Bunlara ek olarak katılımcılar, ürün ve hizmet arz eden üretici bir marka ile ilgili olarak ortaya çıkan bir konudan, bu ürün ve hizmeti talep eden tüketicinin de etkilene potansiyeli olduğu görüşünde birleşmektedirler. Bir katılımcı, bu bağlantıyı: *"Anadolu'nun bir ucundan bir ucuna sadece insanların ulaşım ihtiyacını değil iletişim ihtiyacını da karşılayan bir havayolu şirketinin etkileneceği bir konudan, hiç şüphesiz sadece organizasyonel yapı içerisinde değil organizasyon dışında da doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenebilecek kişi ya da gruplar bulunmaktadır."* ifadesi ile açıklamıştır.

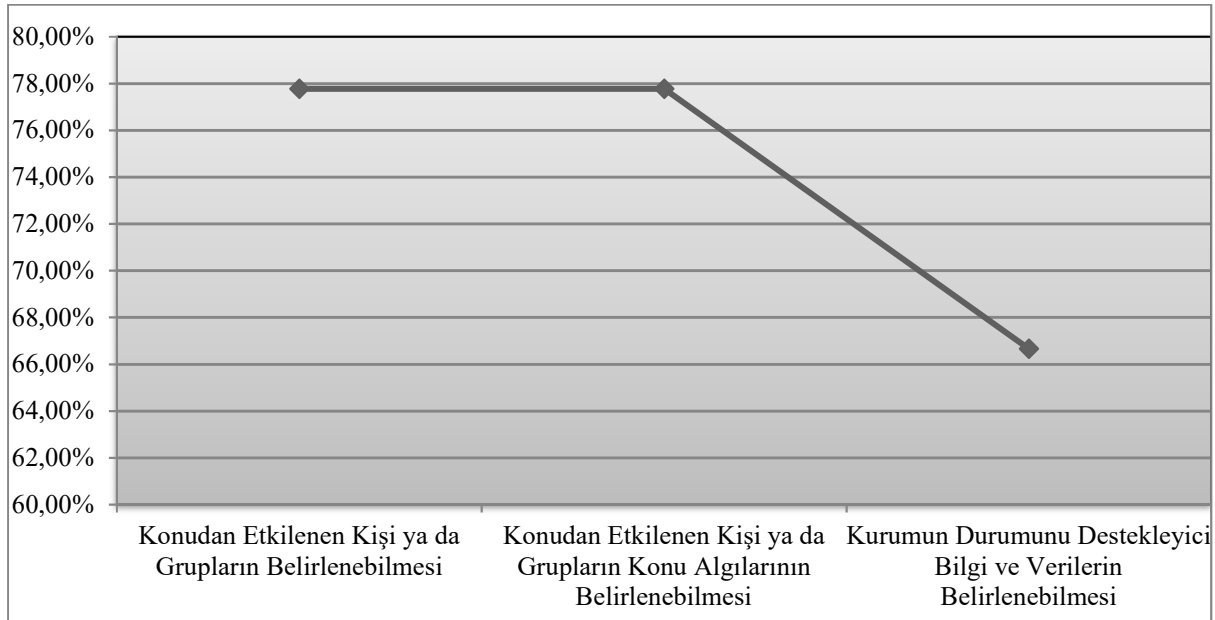
Tablo 1'e göre, Konudan Etkilenen Kişi ya da Grupların Konu Algılarının Belirlenebilirliği noktasında 9 katılımcıdan 7'sinin (%77.7) ifadeleri, konunun kaynağına bağlı olarak organizasyon içerisinde ya da dışarısında konudan etkilene kişi ya da grupların sayısında değişiklik olabileceğini ve aynı konunun farklı kişilerde farklı bir algı oluşturabileceğini göstermektedir. Öte yandan, katılımcıların ifadelerine göre, küçük ya da büyük her bir konu kitleleri etkileyebilecek büyük bir krize dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle, kurum içerisinde ya da dışarısında gelişen çeşitli sosyo-ekonomik olayların etkisiyle yolcuların algılarında oluşan olumsuz kurum imajını düzeltebilmek kurumun öncelikli çalışmalarından biri olarak açıklanmaktadır. Bu noktada, hem yurt dışındaki iş ortakları, hem de sosyal kanallar aracılığı ile mümkün olan her durumda yolcuyla temas edilebilmesinin ve doğru ilişki yönetimi kurulabilmesinin son derece önemli olduğu belirtilmiştir. Bir katılımcı, bu noktada; *"Know-how çalışmaları sonucunda küçük ya da büyük her bir konunun kitleleri etkileyebilecek büyük bir krize dönme potansiyeli taşıdığı her personel tarafından bilinmektedir."* ifadesini kullanmıştır. İkram ve uçak içi ürünlerle ilgili olan bir konunun gündeme gelmesinden birçok kişi ya da grubun etkilenebileceğini belirten başka bir katılımcı ise bu düşüncesini; *"Uçak içi ikramlarından kaynaklanabilecek olası bir zehirlenme vakasında organizasyon dışında meydana gelecek algı bozulmasından başta müşteriler olmak üzere birçok dış paydaş etkilenecektir."* ifadesi ile açıklamıştır.

Tablo 1'e göre, Kurumun Durumunu Destekleyici Bilgi ve Verilerin Belirlenebilirliği noktasında 9 katılımcıdan 6'sinin (%67) ifadeleri, konu üzerinde organizasyonel bir pozisyon ortaya koyulmasına ilişkin olarak kurumun ihtiyaç duyacağı bilgi ve verilere ulaşılmasında ilgili konunun kaynağına inilmesinin ve konunun çıkış noktasına yönelik olarak neden - sonuç ilişkileri kurulmasının önemli olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak katılımcılar, iç ve dış paydaşlar ile olan iletişimin bu gibi durumlarda en üst seviyede tutulması gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Bu noktada kurumsal iletişim dili, tarzı ve

yoğunluğunu önceden kararlaştırmasının önemini vurgulayan bir katılımcı; *“Bu kapsamda, düzenli olarak tutulan günlük ve haftalık sosyal medya trend-topic raporlarının yanı sıra; insanların ilgi, beğeni ve beklenti yönünün ne eksene kaydığını gösteren aylık trend takip raporları da sürekli olarak izlenmektedir.”* ifadesini kullanmıştır. Ayrıca katılımcılar, kurumun aleyhinde sonuçlanabilecek gelişmelerin önüne geçebilmek için pazar araştırma, ekonomik göstere, marka algısı ve müşteri memnuniyeti analizlerinin yanı sıra çeşitli anket çalışmalarından ve dışarıdan içeriye doğru kurumun analiz edilmesine olanak sağlayacak pazar araştırmalarından yararlandığını ifade etmişlerdir. Bu araştırmalara örnek olarak bir katılımcı; *“Kurum içi ya da dışı kaynaklı ve yolcu tercihlerinde değişikliğe sebep olabilecek ücretlendirme politikaları, terör olayları, politik olaylar, destinasyona duyulan ilgi azalması gibi birçok konunun kaynağına inebilmek için çeşitli anket çalışmalarından ve dışarıdan içeriye doğru kurumun analiz edilmesine olanak sağlayacak pazar araştırmalarından yararlanılmaktadır.”* ifadesini kullanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar, yönetim sistemini oluşturan her biriminin, birbirleri ile entegre olarak çağın gerekliliklerine, sosyal medya trendlerine, ve günlük aktüel gelişmelere duyarlı olması gerektiği ve kurumun her ünitesinde proaktif bir yönetim yaklaşımının hakim olması gerektiği düşüncesinde birleşmektedirler.

Havayolu şirketindekonular üzerindenorganizasyonel bir pozisyon ortaya koyulmasına ilişkin olarak elde edilen bulgulara bakıldığında, konudan etkilenen kişi ya da grupların belirlenebilmesi ve bu kişi ya da grupların konuyu nasıl algıladıklarının açıklanabilmesi aşamalarında havayolu şirketi yöneticilerinde %77,77 oranında konu yönetimi bilinci ile hareket edildiği görülmektedir. Ancak, kurumun konu karşısındaki durumunu destekleyici bilgi ve verilerin belirlenebilmesi söz konusu olduğunda ise bu oranın %67'ye düştüğü gözlemlenmiştir.

Konular üzerinde organizasyonel bir pozisyon ortaya koyulmasına ilişkin olarak elde edilen bu bulguların yüzdelik dağılımları ve birbirleri ile olan bağlantıları Grafik 3'te gösterilmiştir:

Grafik 3. Konu Üzerinde Organizasyonel Bir Pozisyon Ortaya Koyulması

Bu üç aşamalı sürecin betimsel analizlerinden elde edilerek yukarıda verilen değerlerinin ortalaması %74,07 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak; havayolu şirketindekonu üzerinde organizasyonel bir pozisyon ortaya koyulması aşamasında %74,07 oranında bir konu yönetimi yaklaşımı gösterildiği belirlenmiştir.

Kurumun Pozisyonunu Geliştirecek Fikir Grupları ve Liderlerinin Teşhis Edilmesine İlişkin Bulgular

Tablo 1'e göre, Konu Üzerinde Karar Alıcı Kişilerin Tespit Edilebilmesi noktasında katılımcıların tam anlamıyla bir konu yönetim bilinci sergiledikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan tüm katılımcılar (% 100), konu üzerinde kurumun pozisyonunu geliştirmek üzere karar alıcı kişilerin belirlenmesi ölçeği ile ilgili olarak stratejik konu yönetimi ile örtüşen ortak ifadelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda katılımcılar, bir konunun, aşağıdan ya da yukarıdan başlayan bir süreçle bölüm ve departman yetkililerince ele alındığı düşüncesinde birleşmişlerdir. Bir katılımcı bu durumu şu cümle ile açıklamıştır: *“Konunun ilgili olduğu bölüm ve departmanın tanımlanmasını takiben ilgili organizasyon şemasında belirlenmiş ve uzmanlıklarına göre yetkilendirilmiş her bir yönetici, konunun takibinden doğrudan sorumlu tutulmaktadır.”* Bunun yanı sıra konu ile ilgili tüm kararların tek bir kişi tarafından alınmasının bütüncül sistem içerisindeki organların hareket kabiliyetini kısıtlayabileceğini belirten katılımcılar, farklı birimlerin koordinasyonu ile daha hızlı ve daha etkili kararlar alınabileceğinin tespit edildiği kimi konularda çalışma grupları oluşturulduğunu açıklamışlardır. Bir katılımcı bu durumu; *“Farklı birimlerin koordinasyonu ile yönetilebileceğinin tespit edildiği kimi konularda ise farklı başkanlıklar ile oluşturulan çalışma grupları içerisinde konuya müdahale edilmeye çalışılmaktadır.”* ifadesi ile açıklamıştır. Tüm bunlara ek olarak katılımcılar, konu üzerinde karar alıcı kişi ya da kişilerin tespit edilebilmesinde, konunun ulusal ya da uluslararası nitelikte olması, stratejik ya da taktiksel olması veya büyük ya da küçük ölçekli olması gibi etkenlerin de önemli olduğundan söz etmişlerdir.

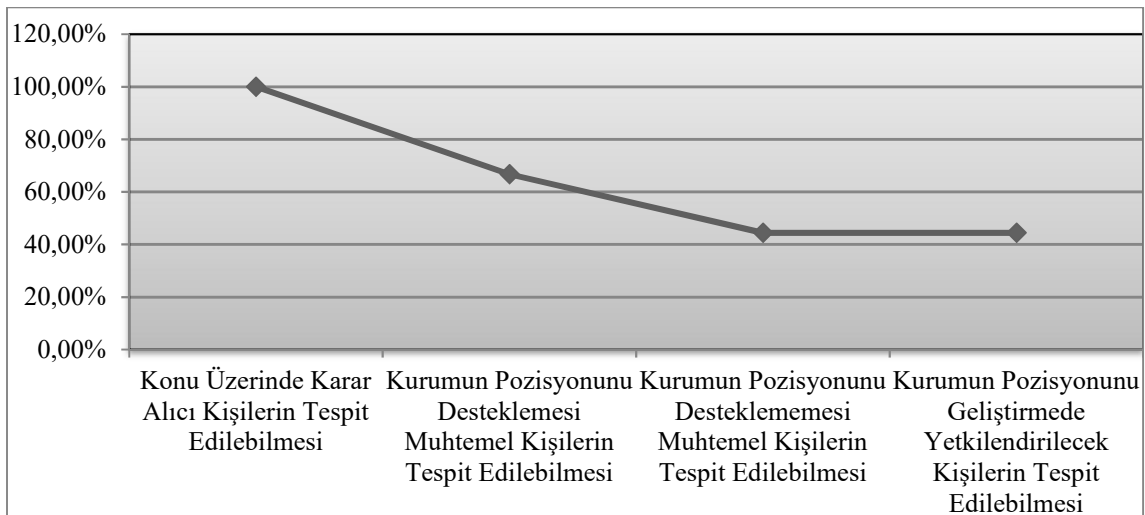
Tablo 1'e göre, Kurumun Pozisyonunu Desteklemesi Muhtemel Kişilerin Tespit Edilebilmesi noktasında 9 katılımcıdan 6'sının (%67) ifadeleri, kurumun konu üzerindeki pozisyonunu geliştirmesinde, her kademedeki yöneticilerin dikey ya da yatay olarak başka birim ve yöneticiler ile işbirliği içerisinde hareket etmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar, başta pazarlama ve iş geliştirme birimleri olmak üzere yönetim sistemini oluşturan her biriminin, birbirleri ile koordineli bir biçimde hareket etmeleri ve kendi departmanları dışında olmasına rağmen kurumla ilgili olabilecek her türlü gelişmede birbirlerini uyarıcı, yönlendirici ve destekleyici nitelikte olmaları gerektiği düşüncesinde birleşmektedirler. Bir katılımcı, bu durumu şu cümle ile açıklamıştır: "Yeni uçuş hattı açılımı ya da uçak satın alma gibi konularda farklı bakış açıları ortaya çıksa da diğer başkanlıklarla şirket çıkarlarının gözetildiği ortak bir paydada her zaman bir araya gelinmektedir." Bir diğer katılımcı da bununla ilgili olarak; "Şirketin üst yönetiminde görevli organları, konunun kaynağı, başlangıç noktası ve gelişimi ile ilgili alt yöneticilerinden aldıkları detaylı raporlar neticesinde hareket etmektedirler." ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1'e göre, Kurumun Pozisyonunu Desteklememesi Muhtemel Kişilerin Tespit Edilebilmesi noktasında 9 katılımcıdan 4'ünün (%44,44) ifadeleri, kurumun stratejik konu yönetimi perspektifi ile konu üzerindeki pozisyonunu geliştirmesine yönelik olarak, hem kurum içerisinde hem de kurum dışarısından tehditler ile karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir. Katılımcılara göre, gerek kurum içerisindeki görüş farklılıkları, gerekse kurum dışarısındaki baskılar nedeniyle herhangi bir konu açığa çıktığında kurumun destek bulamayacağı birimler ya da kurumlar olacaktır. Departmanlar arasındaki görüş ayrılıklarından söz eden bir katılımcı, bu anlaşmazlıkları şu örnek ile açıklamıştır: "Örneğin, gelir yönetimi departmanı tarafından uçaktaki doluluk oranlarının artırılması düşüncesiyle uygunlukla karşılanan bir anlaşma tasarısı, satış departmanı tarafından satış gelirlerini düşüreceğini öngörüsüyle reddedilebilmektedir." Başka bir katılımcı ise, bu durum ile ilgili olarak; "Bir departman ile doğrudan ilgili olan bir konunun başka bir birimi de etkilemesi durumunda departmanların bir araya gelerek çözüm önerileri üretmesi aşamasında gerekli matris yapının sağlanamadığı; kurumun sosyo-kültürel yapısına uygun olarak eskiden beri süregelen piramit modelinin korunmakta olduğu görülmektedir." ifadesini kullanmıştır.

Tablo 1'e göre, Kurumun Pozisyonunu Geliştirmede Yetkilendirilecek Kişilerin Tespit Edilebilmesi noktasında 9 katılımcıdan 4'ünün (%44,44) ifadeleri, kurumun konu karşısında pozisyon geliştirmedeki başarısının, olayları çoklu perspektif yaklaşımı ile ele alabilen, hem sonuç hem fayda odaklı olabilen, tecrübe düzeyi yüksek personellerin sayısı ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak katılımcılar, özellikle orta ve üst düzey yöneticilerin, gerçekleştirilen projelerin aktarılması ve anlatılması noktasında doğrudan sorumlu tutulmaları sebebiyle, bu kişilerin eğitimi ve profesyonel gelişimi üzerinde dikkatle durulması gerekliliğinden söz etmişlerdir. Bir katılımcı, bu düşünceleri şu cümle ile açıklamıştır: "Konuların yönetiminde analitik bir bakış açısıyla şirketi, rakipleri, iş süreçlerini, kariyer patikasında etkileşen tüm insanları, şirketin faaliyet gösterdiği ülkenin bütünü ve ülkedeki rekabet şartlarını çok yönlü değerlendirip, fayda odaklı sonuçları öngörebilen personellere yetki verilmektedir." Bunun yanı sıra katılımcılar, daha önceki süreçlerde aynı ya da benzer bir konu ile karşılaşan yöneticilerin aldıkları kararların doğru analiz edilmesinin gelecek süreçler için önemli birer kaynak oluşturacağı düşüncesinde birleşmektedirler. Bir katılımcı, bu durumu; "Ülke ya da dünya sivil havacılığında aynı ya da benzer senaryolarda ortaya çıkan vakaların sebep ve sonuçları ile ilgili sürekli çalışmalar yapılmaktadır. Daha sonra ise elde edilen veriler tüm çalışma arkadaşları ile paylaşılmakta ve kendilerinden geri bildirim talep edilmektedir." ifadesi ile açıklamıştır.

Havayolu şirketinde kurumun pozisyonunu geliştirmede yetkilendirilecek kişilerin tespit edilebilmesine ilişkin olarak elde edilen bulgulara bakıldığında, konu üzerinde karar alıcı kişilerin belirlenmesi noktasında tüm yöneticilerin (%100) stratejik konu yönetimi perspektifi doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Ancak, kurumun pozisyonunu geliştirmesine katkı sağlayacak kişi ya da grupların tespit edilebilmesi söz konusu olduğunda bu oranın %67'ye düştüğü gözlemlenmiştir. Öte yandan, kurumun pozisyon geliştirmede destek bulamayacağı birimlerin ya da kurumların tespit edilebilmesi ve bu süreçte yetkilendirilecek kişilerin belirlenebilmesi noktaları söz konusu olduğunda havayolu şirketi yöneticilerindeki konu yönetimi bilinci ile hareket etme oranının %44'e kadar gerilediği görülmektedir.

Kurumun pozisyonunu geliştirecek fikir grupları ve liderlerinin teşhis edilmesine ilişkin olarak elde edilen bu bulguların yüzdelik dağılımları ve birbirleri ile olan bağlantıları Grafik 4'te gösterilmiştir:

Grafik 4. Kurumun Pozisyonunu Geliştirecek Fikir Grupları ve Liderlerinin Teşhis Edilmesi

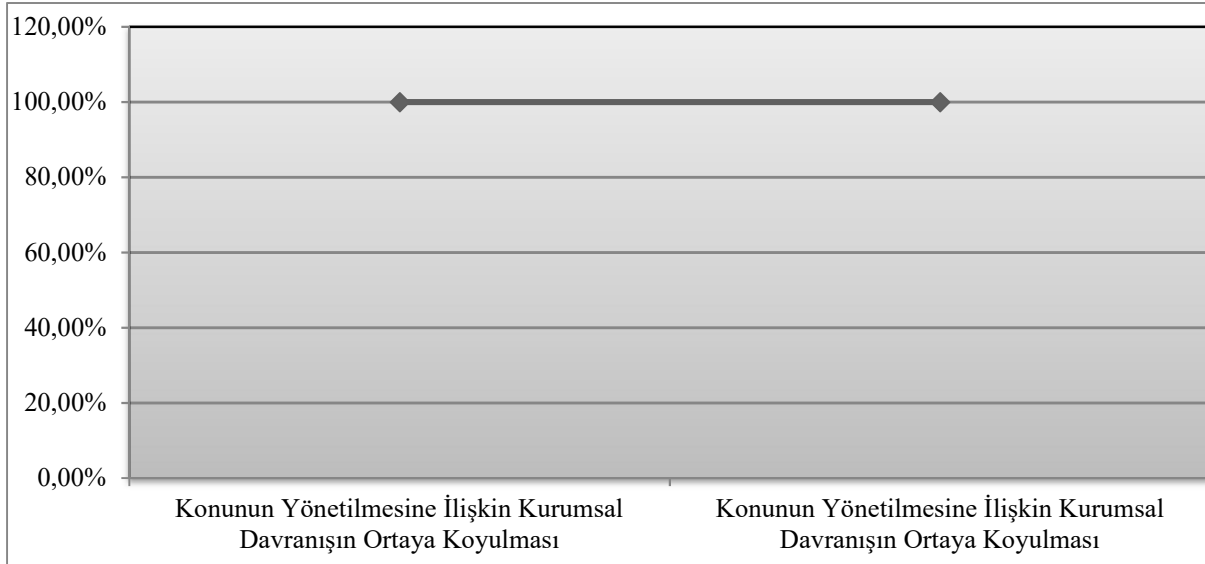
Bu dört aşamalı sürecin betimsel analizlerinden elde edilerek yukarıda verilen değerlerinin ortalaması %63,89 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak; havayolu şirketinde kurumun pozisyonunu geliştirecek fikir grupları ve liderlerinin teşhis edilmesi aşamasında %63,89 oranında bir konu yönetimi yaklaşımı gösterildiği belirlenmiştir.

Arzu Edilen Davranışların Tanımlanmasına İlişkin Bulgular

Tablo 1'e göre, Konu Üzerinde Arzu Edilen Kurumsal Davranışın Ortaya Koyulması noktasında katılımcıların tam anlamıyla bir konu yönetim bilinci sergiledikleri görülmüştür. Araştırmaya katılan tüm katılımcılar (% 100), konunun yönetilmesine ilişkin olarak kurumsal davranışın ortaya koyulması noktasında stratejik konu yönetimi ile örtüşen ortak ifadelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda katılımcılar, bir konunun ağırlıklı olarak ilgili birim yöneticilerinin tecrübe ve uzmanlık süzgeçlerinden geçirilmesinin ardından üst yönetimin nihai kararına bırakıldığı düşüncesinde birleşmişlerdir. Buna ek olarak katılımcılar, ilgili süreçte kurumsal değerler ve stratejik hedefler doğrultusunda üst yönetime konu hakkında etkili bir yönlendirme yapılmasının yanı sıra, üst yönetimin de konuya doğrudan temas eden personelin perspektifinden bakabilme yetisine sahip kişiler olmasının öneminden söz etmişlerdir. Bir katılımcı, bununla ilgili olarak; *"Konunun durumuna ve naturasına göre bir üst makama taşınmasından önce, başkanlık içinden gelen ve işin dinamiğini oluşturan faktörlerin analiz edilmesine dayanan temel analiz ve başkanlık dışından gelen faktörlerin yorumlanmasına olanak sağlayan teknik analiz yöntemlerinden yararlanılmaktadır."* ifadesini kullanmıştır. Öte yandan katılımcılar, bir konunun birden fazla temas edeceği birim olabileceğini belirterek, hem konu ile ilgili en doğru çözümün ortaya koyulabilmesi hem de birimler arasında etkili ve bir dayanışma ortamının oluşabilmesi için koordine hareket etmenin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu durumu operasyonel açıdan ele alan bir katılımcı; *"Bir sefer iptalinin söz konusu olması durumunda operasyon kontrol merkezi, üretim planlama başkanlığı, gelir yönetimi başkanlığı, pazarlama başkanlığı, bölgesel uçuşlar başkanlığı, kurumsal pazarlama ve dağıtım kanalları başkanlığı gibi birçok birimin konudan etkileneceği bilinmektedir."* ifadesini kullanmıştır. Tüm bunlara ek olarak katılımcılar, konunun sinyal seviyesi ile bağlantılı olarak kurum içerisindeki farklı departmanların yanı sıra kurum dışısındaki ajanslar ve danışmanlık firmaları ile de konu üzerinde çalışma gruplarının oluşturulabileceğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı, bu durumla ilgili olarak; *"Konu sinyal seviyesinin üst sınırdaki olduğu bir konunun gündeme gelmesi durumunda haftalık ya da aylık olmak üzere belirli periyotlarda yapılan toplantılarda konu doğrudan üst yönetime sunulmakta ve gerekli görüldüğünde alınan talimatlar doğrultusunda kurum dışından da destek alınmasına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır."* ifadesini kullanmıştır.

Havayolu şirketinde konular üzerinden arzu edilen kurumsal davranışların tanımlanmasına ilişkin olarak elde edilen bulgulara bakıldığında, konunun yönetilmesine ilişkin kurumsal davranışın ortaya koyulması noktası ile ilgili olarak tüm yöneticilerin (%100) stratejik konu yönetimi perspektifi doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir.

Arzu edilen kurumsal davranışların ortaya koyulmasına ilişkin olarak elde edilen bu bulguların yüzdelerle ifadesi Grafik 5'te gösterilmiştir:

Grafik 5. Arzu Edilen Davranışların Tanımlanması

Bu tek aşamalı sürecin betimsel analizlerinden elde edilerek yukarıda verilen değerlerin %100 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak; havayolu şirketinde konular üzerinden arzu edilen kurumsal davranışın tanımlanması aşamasında %100 oranında bir konu yönetimi yaklaşımı gösterildiği belirlenmiştir.

Sonuç

Konu yönetimi kurumlar üzerinde her gün milyonlarca konunun gündeme getirildiği ve bu kaos ortamı içinde hangilerinin öne çıktığı ve kurumu nasıl etkileyeceğini önceden belirleyebilmenin son derece önemli olduğuna dikkat çekmekte ve konu tanımlanmasının stratejik yönetimin başarısı için oldukça önem taşıdığına işaret etmektedir. Bu doğrultuda bu araştırmanın

sonuçları konu yönetiminin krize neden olabilecek konuları erken tanımladığını, bu konulara ilgili geliştirilen politikaların proaktif olarak paydaş ya da kamularla uygun iletişim kurmaya olanak sağladığını somutlaştırmaktadır.

Havacılık sektörü, doğası gereği hem küresel hem de bölgesel anlamda krizler ile çok sıklıkla karşı karşıya kalınan sektörlerin başında gelmektedir. Özellikle, bu sektör oyuncularından talep edilen hizmetlerin başında güvenilirlik, kalite anlayışı, çevresiyle kurduğu iletişimin etkinliği, sosyal sorumlu davranışları gibi çok yönlü kurumsal özellikler gelmektedir. Bu nedenle havacılık sektöründe faaliyet gösteren kurumların telafi edilemeyecek kadar ağır sonuçları olabilecek krizlerden korunmaları ve yaşamlarını sürekli kılabilmeleri, bu kurumların eylemlerini, kararlarını, politikalarını ya da amaçlarını etkileyebilecek konuların önceden belirlenmesi ve bertaraf edilmesi ile ilişkilendirilmektedir. Konu yönetimi perspektifinin havayolu şirketindeki farkındalığının ölçümünün amaçlandığı bu araştırmada önceliklendirilen beş temel konu yönetimi boyutu Tucker ve Trumppheller (1993) tarafından geliştirilen stratejik konu yönetim modelinin boyutlarının sırası ile örtüşmemektedir. Araştırmada, öncelik sırasının konuların yönetiminde nasıl davranılması gerektiğinin belirlenmesi, konuların önceliklendirilmesi, konular üzerinde organizasyonel bir pozisyon ortaya koyulması, konuların analiz edilmesi ve son olarak kurumun konular üzerindeki pozisyonunu geliştirici fikir grupları ve liderlerinin belirlenmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada, konu yönetiminin her aşamasının bir sonraki pozisyonun geliştirilmesi açısından bir veritabanı sunması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda arzu edilen kurumsal davranışın belirlenmesi aşamasının öne çıkması dikkat çekicidir.

Halkla ilişkilerin stratejik bir işlevi olarak konu yönetiminin Türkiye'deki bir havayolu şirketi üzerinden incelenmesine yönelik olarak yapılan bu araştırmaya göre Türkiye'de konu yönetiminin uygulandığı sonucuna varılmıştır. Bu noktada, havayolu şirketindeki konu önceliklerinin ağırlıklı olarak ülkesel krizler ve giderek artan terör olayları olduğu saptanmıştır.

Havayolu şirketi ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir konunun göz ardı edilmesinin, gelir ve maliyet yönetimi başta olmak üzere yönetsel tüm stratejilerin negatif yönlü olarak etkilenmesi ile sonuçlanacağı düşüncesinin tüm havayolu birimlerinde hakim olduğu ve havayolu şirketi çalışanlarında proaktif bir yaklaşımla hareket edebilme becerisinin kazandırılmasına son derece önem verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra havayolu şirketinde her ne kadar senaryo analizlerinden faydalanılarak konunun gelişimini izleyebilmenin mümkün olacağı düşünülse de pazardaki anlık gelişimlerin ve değişimlerin de düzenli olarak izlenmesinin yararlı olacağı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de havacılık sektörünün önde gelen bir işletmesinde önemli pozisyonlarda görev alan yöneticilerce yönetilemeyen her bir konunun kurumsal itibarı ve finansal sonuçları etkileyebileceği düşüncesinin gelişmiş olması umut verici olarak değerlendirilmektedir. Benzer bu araştırmanın eğitim, sağlık, iletişim vb. farklı sektörlerde ve sektörlerdeki diğer yöneticilerin de katılımı ile yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Ansoff, H. I. (1980). Strategic Issue Management. *Strategic Management Journal*. 1(2), 131-148.
- Chase, W. H. (1984). *Issue Management: Origins of the Future*. Stamford: CT Issue Action Publications.
- Coates, J. F. (1986). *How You Can Plan, Organize & Manage for the Future*. Lomond Publications.
- Crable, R. E. ve Vibbert, S. L. (1985). Managing Issues and Influencing Public Policy. *Public Relations Review*. 11(2), 3-16.
- Dalton, J. (2011). Reputation and Strategic Issue Management. Hiles, A. (Ed.). *Reputation Management: Building and Protecting Your Company's Profile in a Digital World* içinde, (ss. 225-239). London: Bloomsbury Information Ltd,
- Dutton, J. E. ve Ottensmeyer, E (1987). Strategic Issues Management Systems: Forms, Functions and Contexts. *Academy of Management Review*. 12(2), 355-365.
- Grunig, J. E. ve Repper, F. C. (2005). Stratejik Yönetim, Kamular ve Gündemler. James E. G. (Ed.). *Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik* içinde (ss.131-172). İstanbul: Rota Yayınları.
- Jaques, T. (2004). Issue Definition: The Neglected Foundation of Effective Issue Management. *Journal of Public Affairs, An International Journal*. 4(2), 191-200.
- Jones, B. L. ve Chase W. H. (1979). Managing Public Issues. *Public Relations Review*. 5(2), 3-20.
- Kiple, D. ve Lewis, A. (2009). The Scalability of H.Igor Ansoff's Strategic Management Principles for Small and Medium Sized Firms. *Macrothink Institute: Journal of Management Research*.1(1).
- Laufer, D. G. (2006). *A Practical Process Guide to Issues Management*. Washington DC: Public Affairs Council.
- Moss, D., Vercic, D. ve Warnaby G. (2002). *Perspectives on Public Relations*. New York: Research Routledge Taylor ve Francis Group.
- Sever, N. S. ve İspir, N. B. (2012). *İletişim Araştırmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No.2676.
- Steyn, B. (2011). Halkla İlişkiler Stratejist Rolü. Karakaya Şatır, Ç. (Ed.). *Halkla İlişkilerden Stratejik Halkla İlişkilere* içinde (ss.119-170). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Steyn, B. (2007). Contribution of Public Relations to Organizational Strategy Formulation. Toth, R.,L. (Ed.). *The Future of Excellence in Public Relations and Communication Management: Challenges for the Next Generation* içinde (ss.158-166). Mahwah, Nj: Lawrence Erlbaum.
- Şatır Karakaya Ç., Erendağ Sümer, F. ve Gök Demir Z., (2015). *Stratejik Halkla İlişkiler ve Uygulamaları*. Nobel Yayıncılık. Ankara.
- Tucker, A. ve Trumppheller, B. (1993). Building an Issues Management System. *Public Relations Journal*. 49: 36-39.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Summary

Since the beginning of the 21st century, progress in communication technologies has not only enabled people to get information in all areas quickly but internal and external environment of an organization has also been more dynamic and challenging than ever. In today's complex environment, which rapid changes are experienced, expectations of groups that are side or aside with the organizations have constantly increased and the competition has increasingly

heightened; organizations have to understand and respond rapidly to shifting public values, rising expectations, demands for public consultation and increasingly intrusive news media. Today, an organization is faced with a wide range of publics in different areas and more likely be faced with a lot of different issues to meet with success accordingly. Therefore, it is basic necessity for an organization to establish and implement processes which identify these issues in a proactive approach; analyze, evaluate and manage them with the appropriate strategies. In this direction the concept of issue management, both creating a mutually beneficial environment among stakeholders with the institutions and aiming at reconciling differences of opinion is discussed in this study. According to Cheney & Christensen (2001), issue management involves aggressive attempts to shape the grounds for discussing social issues and political issues. Furthermore through issue management, corporations play a strategic role in structuring the corporate position in the global governance (Zoller, 2004). Moreover, the importance, effectiveness and necessity of the issue management as a function of strategic public relations are explained and a variety of issue management approaches in strategic aspect raised in years in the literature are examined. It is aimed that issue management, a strategic function of public relations is investigated through an international civil aviation company which is active in one of the most riskiest industries in the world in Turkey. The findings of the study is considered both as a stimulating guide to the crises that are constantly taking place in the aviation industry and is considered to contribute to the managerial strategies related to the future of the industry. The data was obtained from semi-structured interviews with the managers of a civil aviation company and the data was evaluated using descriptive analysis. As a result, according to this study focusing on investigating issue management as a strategic function of public relations through an international civil aviation company in Turkey, it was concluded that issue management has been applied in Turkey. At this point, it has been identified that priorities in the civil aviation company are predominantly national crises and terrorist incidents. It is considered as promising that the managers, working as the key positions in a leading company in civil aviation sector, have developed the idea that each issue that cannot be managed can affect the corporate reputation and financial outcomes negatively. It is recommended for other researchers who will work on issue management to create a similar research within different sectors such as education, health or communication and with the attendance of the whole departments managers.

MÖ 4. Yüzyıl Karia İmar Programında Mimarlar ve Mimari Atölyeler

Architects and Architecture Workshops in the 4th Century Building Program of Caria

Ögül Emre ÖNCÜ¹

Geliş Tarihi: 18.06.2018 / Düzenleme Tarihi: 17.09.2018 / Kabul Tarihi: 29.09.2018

Özet

MÖ 4. yüzyılda Karia'da, Batı Anadolu'daki diğer bölgelerden farklı biçimde, ekonomik ve kültürel yükseliş yaşanmıştır. Bunun temel nedeni Hekatomnid Sülale yönetimidir. Maussollos ve kardeşi Idrieus Dönemleri'nde, sayıları azımsanmayacak kadar çok anıtsal yapılar inşa edilir. Bu yapılar arasındaki Halikarnassos Maussolleionu, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları, Labraunda'daki Andronlar ve Kaunos kaya mezarlarından bazıları arasında mimari benzerlikler gözlemlenir. Farklı bölgelerde yaklaşık aynı tarihlerde inşa edilen bu yapılarda grid sistem, arşitrav soffitti kullanımı ve çatı mimarilerinde yakın tasarımlar uygulanmıştır. Bu detaylar mimari bakımdan yapılacak dikkatli incelemelerde açıkça görülmektedir. Bu makalede, yukarıda belirtilen yapılar bu gözle incelenerek, aralarındaki bağlantılar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlantılar üzerinden, Karia'da yaklaşık MÖ 390-340 yılları arasındaki kısa sürede inşa edilen anıtsal binaların mimarları ve mimari atölyeleri üzerine bir tez sunulmuştur. Burada ortaya koymaya çalışacağımız önerimizin kısa bir özeti MÖ 4. yüzyılda yaşamış ünlü mimarlar Pytheos ve Satyros'un bu yapıların hepsinde çalıştığı şeklinde sunulabilir. Tarihsel kayıtlar, bu mimarların Maussolleion ve Priene Athena tapınağı ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Maussolleion ve Athena tapınağı ile aynı zaman diliminde bölgede inşa edilen diğer anıtsal yapıların mimari benzerlikleri, Pytheos ve Satyros'un bölgede yürütülen tüm büyük projelerde aktif olduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Sonuç olarak, "Hekatomnid Sülale yönetimi altında Karia imar programı" olarak tanımlanabilecek süreci açıklarken, aynı zamanda mimari atölyelerin çalışma organizasyonu üzerine yorumlarımız okuyucunun ilgisine sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Karia, Mimari, Pytheos, Satyros, Hekatomnid Sülale

Abstract

Caria had a rapid economic and cultural rise different from other regions in Western Anatolia in the 4th c. B.C. The main reason for this was the rule of Hekatomnid dynasty. There were numerous monumental structures that were constructed during the reigns of Maussollos and his brother Idrieus. Among them are the Halikarnassos Maussolleion, Labraunda Zeus and Priene Athena temples, Androns in Labraunda and the rock tombs of Kaunos that feature similar architectural characteristics. The buildings which were constructed in different places at about the same time display architectural similarities in grid system, plan types, use of architrave soffits and their entablatures. These details are evident when they are carefully examined from an architectural point of view. In this article, the above mentioned structures have been evaluated in this framework and the link between them has been identified. With the help of the data obtained, a thesis is proposed on the architects and architectural workshops of monumental buildings in Caria in the period between the years 390 and 340 B.C., a relatively short period of time for such a zoning program. A brief summary of our proposal is that the famous architects Pytheos and Satyros, who lived in the 4th c. B.C. worked on all of these constructions. Historical records show that these architects were directly related to the Maussolleion and Priene Athena temple. Other monumental buildings which were built in the same time frame with the Maussolleion and Athena temple lead us to think that Pytheos and Satyros were active in all major projects carried out in the region. As a result, I will explain the process that is defined as "the new reconstruction program of Caria under the Hekatomnid Dynasty" while at the same time presenting my interpretations on the working organization of architectural workshops.

Key Words: Caria, Architecture, Pytheos, Satyros, Hekatomnid Dynasty

Giriş

MÖ 392 yılında Hekatomnos'un Karia yöneticisi olmasıyla başlayan süreçte, bölgede büyük güç kazanan Hekatomnid sülale yöneticileri (Hekatomnidler), Pers merkezi yönetimiyle her zaman iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle, özellikle babası Hekatomnos'un yerine tahta geçen Maussollos'un (MÖ 377) yönetim döneminde, Karia'da ekonomik olarak belirgin bir yükseliş yaşanır. Bu gelişmeler Maussollos'un diplomatik dehasının ve politik etkinliğinin bir sonucudur. Bunun örneklerinden biri, Attika-Delos Birliği ikinci kez kurulduğunda başlayan Atina, Sparta ve Pers çekişme sürecini çok iyi değerlendirmesi olarak gösterilebilir (Diod. XV. 47.2; Hammond, 1986: 485-491). Ayrıca aynı yıl başlayan Satrap İsyanı'nda (Diod. XV. 90. 3, XV. 91. 1; Ksen. Hell. I. 4. 7, V. 1. 28, VII 1. 27), Maussollos'un isyana açıkça destek

¹ Dr., İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Sultanahmet – İSTANBUL.
E-posta: oenocu@gmail.com.

vermemesi, ancak isyan süresince Spartalılar'ın yanında durması sonucu, Karia'nın çoğunlukla siyasi ve ekonomik kargaşa ortamından uzak kalması da konu hakkında düşüncelerimizi pekiştirir (Ksen. *Agēs*. 2. 27).

Hekatomnidler Dönemi'ne kadar küçük polislere sahip Karia Bölgesi'nde, Deniz Kavimleri Göçü sonrası bölgeye gelen Dorlar ile yerli halk olarak nitelenen Lelegler yaygın yerleşimcilerdi (Plin. *Nat. His.* V. 107; Strab. XIII. 611). Bu nedenle bölgede kültürel bir birlik oluşmamıştı. Maussollos Helenizm kültürünü Karia'ya yayarak tek bir etnik kimlik oluşturma çabasına girmiştir. Başkenti Mylasa'dan Halikarnassos'a taşımış olması bu çabanın sonucudur. Halikarnassos'un bir liman kenti olmasıyla hem ticari hem kültürel etki alanını genişleten Maussollos, böylelikle Hellen etkilerinin bölgeye girişini hızlandırmış, aynı zamanda elde edilen ekonomik güçle, büyük mimari faaliyetleri hızla gerçekleştirilebilmiştir (Hornblower, 1982: 298-99; Pedersen, 1994: 12)².

İskender, MÖ 334 yılında Halikarnassos'a geldiğinde tüm kentin etrafını kuşatan surlar, kent içinde tümüyle mermerden yapılmış Apollon ve Ares Tapınağı, tiyatro, etrafı duvarlarla çevrili görkemli bir saray, iyi tasarlanmış liman gibi özenle imar edilmiş bir kentle karşılaşır. Halikarnassos'un İskender üzerinde yarattığı etki öylesine büyük olmuştur ki, Aleksandria'nın imarında Halikarnassos örnek alınır (Pedersen, 1994: 16). Başkentin Mylasa'dan, yaklaşık MÖ 375 yıllarında Halikarnassos'a taşındığı ve MÖ 334 yılında İskender'in kente geldiğinde mimari projelerin büyük çoğunlukla tamamlanmış olduğu düşünüldüğünde, kırk yıl gibi kısa sayılabilecek sürede böylesine büyük bir imar faaliyetinin gerçekleştirilebilmiş olduğu anlaşılır³. Bu zaman dilimi sadece Maussollos'un yönetim dönemini (MÖ 357-353) kapsamaz. Aynı zamanda ardılları Artemisia (MÖ 353-351), Idrieus (MÖ 351-344), Ada I (MÖ 344-341), Piksodaros (MÖ 341-336), Orontobates ile Ada II (MÖ 336-334) dönemlerinde de imar faaliyetinin sürdüğünü gösterir (Pedersen, 1994: 12). Bu ise konunun, Hekatomnid Sülale tarafından önemsenen politik bir çizgi olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitekim imar faaliyetleri sadece Halikarnassos ile sınırlı değildir. Örneğin Labraunda Kutsal Alanı bu konuda önemli bir örnektir ve Hekatomnidler Dönemi Karia imar hareketinin sadece Halikarnassos'ta değil, Karia'da farklı bölgelerde eşzamanlı yürütüldüğünü açıkça ortaya koyar. Labraunda'nın ardından Alinda ve Amyzon'da benzer imar faaliyetleriyle karşılaşılır. Piksodaros tarafından sürgüne gönderilen Ada I' in Alinda'nın kent surlarını yaptırması ve Idrieus tarafından Amyzon kutsal alanının teras duvarlarının inşasının başlatılması konu açısından değerlendirilebilecek örnekler olarak sıralanabilir (Arrian. *Anab.* 1. 23; Diod. XVII. 24; Pedersen, 1994: 12).

Bu kısa girişte sunulmaya çalışılan bilgiler, Karia'da MÖ 4. yüzyılda birden çok kentte aynı anda büyük çaplı ve hızlı bir inşaa sürecinin yaşandığını göstermektedir. Bu faaliyetlerin Hekatomnid yöneticilerle ilişkili olduğu açıktır. Merkezi bir yönetimin iradesinin sonucunda, yapılan anıt binaların birbirine benzerlikleri ve ortaklıkları oluşmuştur. Bu noktada ortaya çıkan mimari detayların doğru okunması, konuya yeni yaklaşımlar getirilebilmesine olanak sağlar. Bu makalede, "Hekatomnidler Dönemi Karia İmar Programı" olarak nitelediğimiz süreçte inşa edilmiş bazı yapıların, mimari detay karşılaştırmaları sonucu elde edilmiş veriler üzerinden ortaya çıkan bazı tezler bilim dünyasına sunulmaya çalışılacaktır.

Yapı Grubu

Karia'da Hekatomnidler döneminde inşa edilmiş yapılar arasında değerlendirilecek ilk örnek kuşkusuz Halikarnassos'taki Maussolleion'dur (Şekil 1). İnşasına MÖ 355/53 yıllarında, Maussollos döneminde başlanmıştır. Ancak yapı Idrieus döneminde tamamlanabilmiştir (Dinsmoor 1950: 258; Hellström, 1994: 38; Svenson-Evers, 1996: 141-142). Yaklaşık 220x110 m ölçülerindeki bir avlunun kuzeydoğu köşesinde inşa edilmiştir. Ölçüleri 38.25x32.50 m olup, 28 m yüksekliğindeki bir podyum üzerinde, 9x11 lon sütunlu bir peripterostur. Peristasis içinde yer alan cella, sütunlar üzerinde lon düzeni çatı ve bunun üzerinde dört yöne eğimli piramidal üst örtülü biçimde tasarlanmıştır (Jeppesen, 1992: taf. 21.1, 22.2, 27-28). Yapıda çalışan dönemin ünlü heykeltıraşları Leokhares, Bryaksis, Skopas, Timotheus, podyum üzerinde yer alan kabartmaların sanatçıları olarak bilinir (Vitruv. Prf. VII. 13; Plin. *Nat. His.* XXXVI 3).

Labraunda Kutsal Alanı, Hekatomnidler Dönemi'nin ikinci önemli imar programına ev sahipliği yapmıştır. Labraunda, Mylasa'nın başkent olduğu dönemde küçük bir kutsal alanken, MÖ 4. yüzyılda önemli bir dini-siyasi merkeze dönüşür ve MÖ 357-345 yılları arasında, Maussollos ve Idrieus'un yönetim döneminde yeniden inşa edilir (Hellström ve Thieme, 1982: 45). Kutsal alanda yer alan Zeus Tapınağı'nın inşasına Maussollos döneminde başlanmıştır (Şekil 2-3). Ancak yapı Idrieus döneminde tamamlanır. Kurvatura uygulanmış üç krepisli krepidoma üzerinde 6x8 sütunlu bir peripteros olarak inşa edilmiştir. Pronaos ile opisthodomosunda anteler arasında ikişer sütun yer alır. Alandaki diğer yapılardan Andron B'nin Maussollos, Andron A'nın ise Idrieus tarafından yaptırıldığı arşitrav yazıtlarından bilinmektedir (Hellström ve Thieme, 1994: 59-68). Andron B yaklaşık 20x11.5 m ölçülerinde, in-antis planlıdır. Zeus Tapınağı'nın 25 m kadar güneydoğusunda, tapınağa göre - 8 m kodundaki aşağı terasta inşa edilmiştir (Şekil 5). Sütun altlıkları, sütunlar, sütun başlıkları ve ante başlıkları lon düzeninde olan yapının, ithaf yazıtı içeren düz arşitravı üzerinde, Dor düzenine özgü triglif frizi yer alır. Pronaostan cellaya açılan kapının iki yanında iki pencere vardır (Hellström ve Thieme, 1994: 61, fig. 2-3, 18). Andron A, 20.60x12.28 m ölçülerindedir ve tapınakla aynı terastadır (Şekil 6). Bu yapı Andron B ile aynı mimari düzenlemeye sahiptir (Hellström ve Thieme, 1994: 71, fig.1, 19-21). Tapınak ve Andronlar dışında, alandaki bir diğer önemli yapı Oikos'tur. Özellikle kutsal alandaki konumuyla tapınakla birlikte inşa edildiği anlaşılmıştır⁴. 13x11 m ölçülerindedir. Yatay eksenle yan yana bulunan iki oda önünde, tek cephe oluşturan ve anteler arasında dört sütun içeren Dor düzeni peristase sahiptir

* Dr. Öğül Emre Öncü, İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Sultanahmet – İSTANBUL, oenonc@gmail.com

² Vitruvius, "Halikarnassos'ta tuğla duvarların kullanımıyla ilgili olarak, Maussollos'un bu duvarları yoksulluk nedeniyle kullanmış olamayacağını, çünkü sınırsız bir geliri olduğunu" belirtir, Vitruv. II. 8. 10.

³ İskender'in Halikarnassos'a geldiğinde Maussolleion'un inşasının henüz tamamlanmamış olduğu ve Kral'ın mali yardımlarıyla tamamlandığı yönünde bir görüş mevcuttur, Buschor, 1950: 78.

⁴ Labraunda Zeus tapınağı için önerilen tarih MÖ 355-350 dir. Oikos ise tapınakla bağlantılı olması ve konum olarak Andron A'nın arkasında kalmasından dolayı, inşasına Maussollos döneminde MÖ 353'te başladığı, ancak Idrieus döneminde MÖ 349'da tamamlandığı düşünülmektedir, Hellström-Thieme, 1982: 46.

(Şekil 10). Yapının arşitravında Idrieus tarafından yaptırıldığını gösteren ithaf yazıtı bulunur (Hellström, 1994: 46, fig. 23). Kutsal alandaki, konu kapsamında değerlendirebileceğimiz son yapı Güney Propylon'dur. Idrieus döneminde, MÖ 350-345 tarihleri arasında inşa edilmiştir (Hellström-Thieme 1982: 46). Tapınağa göre -15 m kodunda yer alan en alt terastadır. Yapı her iki cephesinde in-antis plana sahiptir ve lon düzenindedir (Thieme, 1989: 86, fig.2, 8-9; Hellström, 1994: 43, fig.15).

Priene Athena tapınağı bu yazıda konu edilecektir. Çünkü mimarı Pytheos Karia imar programıyla bağlantılıdır. Tapınağın inşasına yaklaşık MÖ 340 yılında, Halikarnassos Maussolleionu ve Labraunda Zeus Tapınağı inşalarından kısa süre sonra başlanmıştır. Kurvaturalı üç krepisli krepidoma üzerinde, 6x11 sütunlu lon düzeninde bir peripteros olarak inşa edilmiştir (Şekil 4). Stylobat 17.60x35.20 m ölçülerindedir. Pronaos ve opisthodomosta anteler arasında iki sütun yer alır ve pronaosun cellaya oranı 1/2 dir (Dinsmoor, 1950: 221-223, fig. 80; Rumscheid, 1994: 44; Svenson-Evers, 1996: 146; Gruben, 2001: 419; Bauer, 1969: abb.1).

Kaunos kaya mezarları tasarımsal benzerlikler göstermesi nedeniyle Karia imar programı çerçevesinde ele alınacaktır. Kısa bir dönemde hızlı biçimde yapıldığı anlaşılan, nicelik ve nitelik yönünden zengin mezarlar büyük çoğunlukla MÖ 4. yüzyıl ikinci çeyreğiyle İskender'in bölgeye geldiği MÖ 334 yılları arasında tarihlenir (Roos, 1972: 17-60). Mezarlar arasında lon düzeni cephede tasvirli B grubu mezarlarından bazıları incelediğimiz konu açısından önemli veriler sunar (Roos, 1972: 18-35, pl. 3-12, 23-32). Peripteros planlı bir yapıyı örnek aldığı anlaşılan B1 (Şekil 8), anteler arasında dört sütun içermesiyle in-antis planlamanın düzensiz örneği olarak gördüğümüz B2 (Şekil 9), kapının iki yanında pencere tasvirleriyle diğer tüm Kaunos kaya mezarlarından ayrılan B10 mezarları (Şekil 7), MÖ 4. yüzyıl Karia imar programı kapsamında değerlendirilen diğer yapılarla, mimari detaylardaki benzerlikler yoluyla bağlantı kurmak açısından önemlidir.

Yapıların Mimari Detayları

Karia'da MÖ 4. yüzyıl mimarisinde, antik çağ lon mimarisinde yeni bir uygulama olarak karşımıza çıkan grid planlama, değerlendirilmesi gereken öncelikli detaydır. Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları ile Labraunda Güney Propylon'da ilk uygulamalar izlenmektedir. Grid sistemin başlıca amacı, stylobat üzerinde sütunların ve duvarların yerleşim planını kolaylaştırmaktır.

Maussolleion temel seviyesine kadar yıkılmış olduğundan grid sistemiyle ilgili önerilerde bulunmak mümkün değildir. Ancak Maussolleion terasında tespit edilen propylon (C Yapısı) hakkında elde edilen veriler, burada kullanılan bir grid birimin 30.2 cm olduğunu ortaya koyar (Jeppesen, 1983: 170). Bu genel olarak 1 ayak veya 15 parmaktır. Yapıda grid sistemin kullanılması dışında bir diğer önemli plan özelliği, uzun ve kısa cephelerinin 1/2 oranında tasarlanmasıdır. Bu özellik Labraunda Güney Propylon ve Priene Athena Tapınağı ile aynıdır (Pedersen, 1989: 10, fig.4-5).

Grid sistemin uyguladığı diğer bir yapı olan Labraunda Güney Propylon'da grid çizgiler, sütunların ve duvarların aksı boyunca yerleştirildiğinde, iç ve dış salonların 1/2 oranında düzenlendiği görülür. Yapının grid sisteminin 81.75 cm' lik birimler üzerine kurulduğu anlaşılmıştır (Jeppesen, 1973: 535-536). Buna göre grid birim 40 parmak veya 32.7 cm olarak kabul edilen birimde 2.5 ayak olarak tespit edilir.

Labraunda Zeus Tapınağı'nda, sütun aralığı olan 242.0 cm üzerine kurulmuş grid planla karşılaşılır (Şekil 3). Ortaya çıkan her bir birim üç grid kareyi kapsar. Elde edilen birim ise 80.68 cm'dir. Bu birim Güney Propylon'un 40 parmak veya 2.5 ayak olan grid birimiyle aynıdır. Tapınağın cella duvarı grid ile doğrudan ilişkili değildir. Ancak kapı duvarı ikiye bölündüğünde, en azından sisteme uygunluk kazanabileceği üzerine bir öneri mevcuttur (Hellström veThieme: 1982: pl.41). Yapının Arkaik Dönem evresiyle bağlantılı olduğu düşünülen cellası için 161.0 cm'lik birimlerden oluşan ayrı bir grid plan olduğu ortaya çıkarılmıştır (Hellström ve Thieme, 1989: 12). Bu, 242.0 cm olan sütun aralığına bağlı birimle değerlendirildiğinde 2/3 oranını verir.

Priene Athena Tapınağı grid birimi sütun aralıklarının 353.3 cm'lik ölçüsünün yarısı oranında, yani 176.6 cm olarak hesaplanır (Şekil 4). Bu değer çok yüksek olduğu, bu nedenle daha küçük birimlere bölünmesi gerektiği ve bu doğrultuda lon ayak birimine yakın bir değer olarak 29.4 cm'lik ölçünün kabul edilebileceği önerilmiştir (Pedersen, 1989: 12). Yapıda plinthoslar grid birimden yaklaşık 8 cm daha geniştir. Bundan dolayı stylobat, plinthos dış çizgisi önünde 3.8 cm genişletilmiştir. Plinthoslara dair bu durum Labraunda Zeus Tapınağı'yla oldukça benzerdir (Pedersen, 1989: 12, fig. 9).

Konumuzla ilişkili yapılarda değerlendirilmesi gereken önemli mimari detaylardan bir diğeri planlarda karşımıza çıkar. Ana grubu oluşturan Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları peripteros planlıdır. Bunlardan Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınağı aynı zamanda opisthodomoslu plan tasarımına sahiptir⁵. Kaunos B1 mezarının peripteros planlı bir yapıyı model aldığı açıktır. Bunun önemli göstergeleri cephede antelerin önünde gösterilen dört sütun, antelerin iki yanında yer alan birer sütun ve krepidomanın sadece cephede işlenmeyip, köşelerden yapının yanlarına dönmesi olarak sıralanabilir (Roos, 1972: 18, pl.3, 23). Peripteros dışında, Karia İmar programında en sık kullanılan planın in-antis olduğu görülür. Labraunda Andron A ve B ile Güney Propylon, Kaunos kaya mezarlarından B6, B8, B9, B10, C2 ve C12 mezarları bu plandadır (Hellström ve Thieme, 1994: 43-44, fig.15-16; Roos, 1972).

Labraunda Oikos planı, Batı Anadolu'nun klasik mimarisinde görülmeyen düzensiz bir tasarım ortaya koyar. Anteler arasında dört sütun içerir ve bu klasik mimaride bildiğimiz planların dışına çıkmaktadır⁶. Bu farklı tasarımın ana nedeni,

⁵ Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları opisthodomosları, Dor mimarisi özelliklerinin, MÖ. 4. yüzyıl içinde, özellikle Hekatomnidler'in etki alanındaki yapılara, bazı noktalarda adapte edilmiş olduğunu gösterir, detaylı bilgi için bkz. Hellström ve Thieme, 1982: 47-49. Ancak bu uygulama Hekatomnidler Dönemi'nde ilk kez kullanılmış değildir. Nereidler Anıtı opisthodomosu buna açık bir kanıtken, Batı Anadolu'da en azından MÖ 5. yüzyıl sonlarında bu özelliğin ortaya çıkmış olduğunu kanıtlar, Coupel ve Demargne, 1969: pl. XXV, XLIII.

⁶ Labraunda Oikos'un bir tür stoa olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Bu değerlendirme genel olarak anteler arasındaki dört sütunun düzensiz bir plan uygulaması olması üzerinden düşünülerek ortaya koyular ve üst örtünün, stoalarda olduğu gibi öne eğimli şekilde olduğu

yan yana yapılmış iki odasının tek ortak cepheyi kullanmasıdır (Şekil 10). Sonuç olarak Oikos'un mimarı/mimarları, yapıcı bir çözümlerle, plan bakımından klasik sınırların dışına çıkılarak yeni bir tasarım geliştirmiştir. Kaunos kaya mezarlarından bir örnek, yarım kalmış B2 mezarı (Şekil 9), Labraunda Oikos ile paralel olarak anteler arasında dört sütunlu düzensiz plan tasarımına sahiptir (Roos 1972, 20, 73-74, pl.5.1, 25). Mezarın özellikle tamamlanmış çatı kısmı altında bir bölümü görülen anteler ve dış konturları işlenmiş lon düzeni sütun başlıkları, anteler arasında dört sütun olan bir yapıyı model aldığı açıkça göstermektedir⁷.

Maussolleion yüksek podyumu ve piramidal çatısıyla, değerlendirilen yapılar içerisinde farklı bir tasarıma sahiptir⁸ (Şekil 1). Bu farklar dışında yapının ana gövdesi lon düzeninde ve peripteros planlıdır. Bu bölümü üzerinden konu kapsamında değerlendirilen diğer yapılarla karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılabilir. Mimarisindeki farklı tasarım çizgileri Pers etkilidir. Mezar sahibi Maussollos bölgedeki Pers yöneticilerinden biridir ve yapıdaki doğu etkili düzenlemeler bununla doğrudan ilişkilidir. Bu öneri, yapının üst örtüsünün piramidal olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde güç kazanır. Nitekim özellikle Karia'daki diğer piramidal örnekler olan Alinda Piramidal Mezarı'nda (MÖ 4. yüzyıl), Knidos Aslanlı Mezarı'da (MÖ 350-325), Teke Kale anıtsal mezarlarında (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) ve Latmos Herakleia güney nekropolündeki bir anıt mezarında (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) yüksek podyum geleneğinin bölgenin Akhaemenid hâkimiyet altında olduğu döneme ait örneklerini görmek mümkündür (Fedak, 1990: 76-77, 78, fig. 85-89, 321; Ateşlier, 2006: 149-151, fig. 3, çiz. 2; Öncü, 2009: 149-157; Peschlow, 2005: 125, 127). Bu nedenle Maussolleion'un sadece lon düzeninde yapılmış peripteral gövdesi üzerinden diğer yapılarla ilişki kurmak daha doğru sonuçlar verebilir.

Yapılarda gözlemlenen bir diğer önemli mimari detay arşitravlardaki fascia sayısıdır (Şekil 11). Ana yapılardan Halikarnassos Maussolleion ve Priene Athena Tapınağı arşitravları, Batı Anadolu lon mimarisinin karakteristik özelliği olarak nitelenen üç fascialı tasarıma sahiptir (Dinsmoor 1950: 64; Gruben, 1963: 142-147, 175-176; Jeppesen, 2002: 85-86, taf. 23.1; Koenigs, 1983: taf. 1; Gruben, 2001: 480). Buna karşın diğer bir ana yapı olan Labraunda Zeus Tapınağı arşitravları iki fascialıdır (Hellström ve Thieme, 1982: 53, pl. 45). Ana yapılar dışında üç fascialı arşitrav uygulaması sadece Kaunos B1 mezarında karşımıza çıkar. B1 mezarı dışındaki Kaunos kaya mezarlarının lon düzeni cephe mimarisi tasvirli tüm örneklerinde arşitravların iki fascialı olduğu görülür (Roos, 1972: 73, pl. 23-24). Arşitrav soffiti kullanımı ile bunların dekorasyonlarında görülen benzerlikler karşılaştırma için önemli bir detaydır ve yapılar arasında bağlantı kurmaya yönelik teorilerde değerlendirilmelidir. Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları'nda Lesbos kyması bezemeli arşitrav soffitleri görülür. Maussolleion, Andron A ve Güney Propylon'da ise bezemesiz soffitler kullanılmıştır (Jeppesen, 2002: 136; Hellström, 1994: 164).

Çatı mimari elemanlarının diziliminde de bazı önemli benzerliklerle karşılaşmaktayız (Şekil 11). Ele alınan örneklerin, Batı Anadolu'da daha önce yapılmış örneklerinden izler taşıyan, ancak kesin olarak geleneksel bir şema oluşturmak yerine, dekoratif amaçlı detaylarda farklılıklar ortaya koyan biçimler sergilediği anlaşılır. Maussolleion ve Labraunda Zeus Tapınağı arşitrav, lon kyması, geisipodes, Lesbos kyması, geison dizilimine sahiptir (Hellström ve Thieme, 1982: 54, pl.42; Jeppesen, 2002: 131-132, fig. 13.12). Priene Athena Tapınağı'nda arşitrav, birinci lon kyması, geisipodes, ikinci lon kyması, geison şeklinde dizilim görülür⁹. Labraunda Güney Propylon'un çatısı arşitrav, lon kyması, geisipodes, geison şeklinde dizilime sahiptir (Thieme, 1989: 86, fig.15). Kaunos kaya mezarlarında bu uygulamanın paralellerini izlediğimiz B6, B8, B9 mezarları yanında, arşitrav, geisipodes, geison şeklinde, lon kyması içermeyen çatı mimarisi dizilimine sahip B2, B4, B10 mezarları vardır (Roos, 1972).

Labraunda örnekleri, Pers etkinlik dönemi Batı Anadolu mimarisinde Andronların net olarak tanımlandığı ilk yapılarıdır (Şekil 5-6). Çünkü arşitravlarındaki ithaf yazıtlarında andron oldukları yazılmıştır (Hellström ve Thieme, 1994: 43-44, fig.15-1). Batı Anadolu mimarisinde bağımsız yapılar olarak ender uygulanan andronlar, bölgedeki Pers etkilerinden biri olarak değerlendirilerek, satrap konutu olarak nitelendirilir¹⁰. Konut olarak nitelenmesine karşın bir yaşam alanı olmaktan çok, özel toplantıların yapıldığı ve satrapların misafirleri için şölenler düzenlediği mekânlar olmalıdır. Genel mimari özellikleri, in-antis planlı ve kapısının iki yanında birer pencere içerir biçimde karşımıza çıkar. Kaunos B10 mezarı, bu andron tanımıyla benzeştir ve mezar cephesinin bir andronu model aldığı açıktır¹¹ (Şekil 7). Andron A ve B ile Kaunos B10 mezarı,

düşüncesiyle desteklenmeye çalışılır, bkz. Hellström, 1994: 45, fig.23. Ancak yapının stoalardan farklı olarak iki odalı tek bir mekânın, özellikle tapınakla bağlantılı kullanımıyla, bağımsız bir bina olarak düzenlenmiş olmasıyla değerlendirilmelidir. Nitekim yapı, kutsal stoa değil, oikos olarak isimlendirilmiştir. Bu nedenle Labraunda Oikos'un tasarımında stoa mimarisinden alıntılar yapıldığı önerisi kabul edilebilir, ancak bu sadece tasarım aşamasında bir çözüm etkileşimi olarak düşünülmektedir, yapının bir stoa olduğu önerisi gözden geçirilmelidir.

⁷ Yarım kalmış mezar eğer bitirilebilseydi, belki de Labraunda'daki Oikos gibi iki odalı bir düzenlemeye sahip olacaktı.

⁸ Maussolleion'un farklı tasarım çizgileri Pers etkilidir. Nitekim Maussollos, Karia'daki Pers yöneticilerinden biridir ve bu nedenle Doğulu mimari üslupların bu yapıda kullanılması şaşırtıcı olmaz. Yapının üst örtüsünün piramidal olması bu konuya yaklaşımlarımızı netleştirmektedir. Nitekim Karia'da aynı dönemde yapılmış diğer piramidal mezarlar olarak sıralayabileceğimiz; Alinda Piramidal Mezarı (MÖ 4. yüzyıl), Knidos Aslanlı Mezarı (MÖ 350-325), Teke Kale'de yer alan anıtsal mezarlar (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) ve Latmos Herakleiası güney nekropolünde yer alan bir anıt mezar (MÖ 4. yüzyıl ikinci yarısı) yüksek podyum geleneğinin, bölgenin Akhaemenid hâkimiyet altında olduğu dönemde yaygın kullanımını ortaya koyar, bkz. Fedak, 1990: 76-77, 78, fig. 85-89, 321; Ateşlier, 2006: 149-151, fig. 3, çiz. 2; Öncü, 2009: 149-157; Peschlow, 2005: 125, 127.

⁹ Priene Athena tapınağı çatı mimarisi için, bkz. Koenigs, 1983. Yapının çatısında uygulanan ikinci lon kyması, Maussolleion ve Labraunda Zeus Tapınağı'nda uygulanan Lesbos kymasının yerine geçmiş olmalıdır. Bunun Batı Anadolu lon mimarisinin erken örneklerindeki geleneksel mimari tarzı devam ettirdiği düşünülebilir, Öncü, 2004: 151-164.

¹⁰ Batı Anadolu'daki en erken andronlardan biri olarak önerilen ve yaklaşık MÖ 480 yıllarına tarihlenen, Daskyleion'daki Artabazos Sarayı için, bkz. Ateşlier, 2001: 156-157, fig.21.

¹¹ Roos, B10 mezarının, B grubuna ait diğer mezarlarda olduğu gibi, lon düzeni tapınak modeli olduğunu ve kapısının iki yanında bulunan pencerelerin dekoratif bir uygulama şeklinde görülmesi gerektiğini söyler, bkz. Roos, 1972: 28, pl. 11, 32. 1987 yılında düzenlenen bir sempozyumda, Roos'un sunumu sonrasında gerçekleşen tartışma bölümünde, Jeppesen, Kaunos kaya mezarlarının tapınakları değil de, andronları model almış olup olamayacağını sormuştur. Bu soruya Roos, "bu konuda kronolojik bir problemin var olduğu, andron

MÖ 4. yüzyıl Karia imar programında andron ve andron modelli yapıların birbirinden farklı kentlerde, aynı zaman diliminde yapıldığını ortaya koyarken, aşağıda sunmaya çalışacağımız önerilere önemli bir dayanak teşkil eder.

Mimarlar ve Mimari Atölyelere İlişkin Öneri

Yukarıda sıraladığımız örnekler, MÖ 375-334 yılları arasındaki kısa dönemde, tüm Karia'da hızlı bir imar faaliyeti gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Örnekler bu faaliyetlerin hem coğrafi hem de ekonomik boyutta büyüklüğünü anlamamıza yardımcı olur. Bu noktada kaçınılmaz bir soru ortaya çıkar. Birbirinden farklı yerlerde eşzamanlı yürütülen ve mimari tasarımları bakımından yakın benzerlikler içeren projelerin, mimar ve/veya mimarları ile mimari atölyeleri arasında bağlantı var mıdır?

Konu kapsamında değerlendirdiğimiz ana yapılardan Halikarnassos Maussolleionu ve Priene Athena Tapınağı dönemin en görkemli yapıları olmaları yanında, yapımlarını üstlenen mimarların isimlerinin bilinmesiyle de önemlidir. Bu bağlamda değerlendirilecek antik çağ yazılı bilgileri, bu iki yapıyla bağlantılı olarak iki önemli mimarın isimlerini, Pytheos ve Satyros'u işaret ederler. Vitruvius, Maussolleion için Pytheos ve Satyros'un isimlerini verirken, aynı zamanda bu iki mimarın yapıyla ilgili bir de kitap yazdıklarını¹² belirtir. Alexandriyalı Leterculi (M.S. 3. yüzyıl) bir dizisinde, Mausolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmuştur (Leterculi Alexandrini, Z 15-17). Delphi buluntusu bir heykel kaidesinin üzerinde, Pytheos ve Satyros'un Hekatomnidler ile bağlantısını ortaya koyan bir yazıt vardır¹³.

Maussolleion'un mimarı olarak Satyros'la birlikte anılan Pytheos'un, aynı zamanda Priene Athena Tapınağı'nın mimarı olduğunu bilmekteyiz (Vitruv. VII, prf. 12). Vitruvius'un belirttiği üzere, Pytheos'un mimari konusunda, günümüze değin ele geçmemiş bir kitabı vardır¹⁴. Bu konu özellikle, yine Vitruvius'tan bildiğimiz, Maussolleion'un mimarları Satyros ve Pytheos'un yapı hakkında birer kitap yayınladıkları anlatımıyla birlikte değerlendirilebilir (Vitruv. VII, prf. 12). Bu anlatımlardan, her iki mimarın, MÖ 4. yüzyılda yaşamış ve Karia ile yakın çevresinde çalışmış yetkin ve ünlü mimarlar olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşlı Plinius, Maussolleion'un piramidal çatısına yerleştirilmiş ünlü quadriga heykelinin Pythis tarafından yapıldığını söyler¹⁵. Plinius'un belirttiği bu isim beraberinde bir soru getirir. Vitruvius'ta geçen Pytheos ile Plinius'un belirttiği Pythis aynı kişi midir? Pythis'in, Pytheos'un farklı veya hatalı bir yazımı olduğu düşünülebilir. Bu düşünce üzerinden Pytheos ile Pythis'in aynı kişi olduğu savlanabilir¹⁶.

Antik kaynakların gösterdiği kadarıyla, Karia'da değerlendirdiğimiz dönemde yürütülen büyük çaplı inşaa projelerinin mimarları bu şekildeyken, aynı metinler bizlere imar programının ana merkezini Halikarnassos olduğunu göstermektedir. Kentte yürütülen projelerin büyük kısmının, Hekatomnid yöneticilerin iradesi altında gerçekleştiği açıktır. Sıfırdan kurulan Maussolleion'un yeni polisinin imarında en önemli proje kuşkusuz Maussolleion'dur. Yapının mimarları olan Satyros ve Pytheos'un, Hekatomnid Sülale eliyle bölgede sürdürülen diğer inşaa projelerinin büyük kısmında çalıştığını düşünmek yanıltıcı olmaz. Satyros ve Pytheos'un Maussolleion, Pytheos'un Priene Athena Tapınağı inşasını üstlendiklerine yönelik kuşku duyulmaz bilgilerden yola çıkarak, bu iki yapı ile çağdaşları diğer yapılardaki mimari benzerlikler gözetilerek mimar/mimarlar ve mimari atölyeler hakkında bazı bağlantılar kurulabilir.

Labraunda Oikos ile Andron A ve B çatı mimarisi dışında¹⁷, bölgede inşa edilmiş anıtsal yapıların tümünde lon düzeni tercih edilmiştir. Pytheos, "bakışım kurallarından kaynaklanan kusurlar nedeniyle Dor düzeninin özellikle tapınak mimarisinde kullanılmaması" gerektiğini savunmuştur (Vitruv. IV, 3.1). Bu bilgi, lon düzeninin bölgedeki yaygın kullanımının, inşa edilen yapılarla Pytheos arasında bağlantı kurma açısından önemli olduğunu anlamamıza yardım eder. Lon düzeninin yaygın kullanımı dışında, Batı Anadolu mimarisinde MÖ 4. yüzyılda ilk kez Karia'da kullanılan grid planlamaya ait yukarıda sunduğumuz bilgiler de yapılar arasındaki mimari benzerlikleri açıkça sunmaktadır. Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları'nda ilk kez kullanılan kurvatura, her iki yapının üç krepisli olması diğer benzer özellikler

mimarisinin sadece Labraunda'dan bilindiği, kaya mezarlarının ise Labraunda Andronlar'dan önce yapılmaya başlanmış olabileceği" şeklinde cevap vermiştir, bkz. Roos, 1972: 68.

¹² "... Pytheos, Minerva'nın Priene'deki lon tapınağı, ...büyük ve yüksek bir talihe erişen Satyros ile Pytheos ise Mausolleion üzerine birer kitap yayınladılar. Sanat yeteneklerinin kendilerine en yüksek şanı ve sonsuza değin yeşil defne yapraklarını kazandırdığı bu insanlar, bu yapıda en mükemmel yapıtlarını düzenleyip gerçekleştirdiler", Vitruv. VII, prf.12-13.

¹³ "Μιλῆριοι ἀνεθεν Ἀπολλωνίου Πυθίου. Ἰδριεύς Ἑκατόμνω. Ἄδα Ἑκατόμνω. Σάτυρος Ἰσοτίμου ἐπιήρησε Πάριος." (Çevirisi: Uzak Miletoslu Apollon Pythios. Idrieus, Hekatomnos'un oğlu, Ada Hekatomnos'un kızı. Satyros, Isotimos'un oğlu, Paros'ta yapıldı), Delphi, Envanter No: 631.

¹⁴ "Priene'deki Minerva tapınağının ünlü mimarı Pytheos, bir mimarın bütün sanat dallarında, kendi konularında uzmanlaşarak deneyim kazanmış ve tek bir konuyu kendilerine özgü yönlerle mükemmelliğe ulaştırmış kişilerden çok daha fazla işler gerçekleştirebilmesi gerektiğini yazar", Vitruv. I, 1.12. "Arcesius ve Pytheos'un yanında Hermogenes de, eski mimarların bazılarının bakışım kurallarından kaynaklanan kusurlar ve uyumsuzluklar nedeniyle Dor düzeninin tapınaklarda kullanılmaması gerektiğini söylemiştir...", Vitruv. IV, 3.1.

¹⁵ "...Karya'nın çok sevilen kralı Mausollos'un anısına karısı Artemisia tarafından yaptırılan kendi adıyla isimlendirilmiş mezarı olan Mausolleium'da Skopas'ın yönetimi altında Bryaksis, Timotheus ve Leokhares beraber çalıştı. Sanatlarının en üst noktasında bir eser ortaya koyan sanatçıların bu yapıtı dünyanın yedi harikasından biri oldu... Yapıda çalışmış beşinci bir sanatçı, pteronun üzerinde yükselen 24 basamaklı piramidal çatının tepesindeki platformda duran dört atlı quadriga heykelini yapan Pythis tir", Plin. Nat. His. XXXVI 30.

¹⁶ Bu konu hakkında tartışmalar şu şekildedir. Drerup, Maussolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmanın gerekli olmadığını savunmaktadır, Drerup, 1954: 30-31. Dinsmoor, Maussolleion'un mimarlarının Satyros ve Pytheos olduğunu, Pytheos'un aynı zamanda quadriga heykelini de yapmış olduğunu düşünmektedir, Dinsmoor, 1950: 258. Jeppesen, Maussolleion'un mimarları olarak Vitruvius'un Satyros ve Pytheos isimlerini önermesine karşın, Satyros'un yapının mimarı, Pytheos'un ise projede quadriga heykelini yapan genç bir heykeltıraş olduğunu düşünür. Ardından Pytheos'un projenin mimarisine de katkıda bulunarak, elde ettiği ünle Priene Athena Tapınağı'nın mimarı olarak atanmış olabileceğini belirtir, Jeppesen, 1976: 72. Hellström, Priene Athena Tapınağıyla Labraunda Zeus Tapınağı arasındaki mimari benzerlikler nedeniyle, Labraunda Zeus Tapınağı'nın mimarının Pytheos olduğunu kabul ederek, Maussolleion ile Pytheos arasında bağlantı kurmanın zorunlu olduğunu savunur, Hellström, 1994: 51).

¹⁷ Oikos, Dor düzeninde sütun ve başlıklara sahip olsa da, lon düzenine özgü bakışım kurallarına bağlı oranlarla yapılmıştır. Andronlar ise çatıları dışında lon düzeni mimari elemanlar içermektedir ve bu özellikleri yapılarda lon düzeni etkilerinin baskın olduğunu gösterir.

olarak sıralanabilir. Bu iki ana yapı dışında, Kaunos kaya mezarlarında üç krepisli krepidomanın yaygın kullanımı de yapılar arasında bağlantı kurmamıza yardımcı olur.

Andron A ve B'de İon ve Dor düzenlerinin beraber kullanılmış olması, her iki yapının aynı mimar/mimarlar tarafından yapılmış olduklarını ifade etmemize güçlü bir dayanaktır. Batı Anadolu İon mimarisinin, Arkaik Dönem'den itibaren MÖ 4. Yüzyıla kadar, orijininden gelen kendi tasarım çizgisini takip ettiği bilinmektedir (Öncü, 2004: 151-164). Bu nedenle, Karia'da ilgili dönem imar faaliyetlerinde izlenen bu değişim özel bir nitelik olarak ön plana çıkar. Dor düzenine ait mimari unsurların, İon düzeni yapılara adapte edilmesinin bir dönem modası değil, yenilikçi, fark yaratmaya çalışan ve mimarının bazı noktalarındaki detaylarla kendini tanımlayarak, adeta yapıtına ismini yazan bir ressam gibi, yapılara imzasını atma gayretinde olan mimar veya mimarları işaret eder.

Bağlantılara ilişkin bir diğer önemli kanıt, Labraunda yapılarıyla, Kaunos mezarları arasında izlediğimiz paralel tasarım çizgileridir. Kaunos B2 mezarında görülen anteler arasında dört sütunlu plan tasarımı, Labraunda Oikos'la aynıdır. Ayrıca andronlar, Kaunos B10 mezarına örnek olmuştur.

Buraya kadar sunmaya çalıştığımız açıklamalar yanında, çatı mimarisinde karşımıza çıkan benzerlikler de mimari bağlantıların anlaşılmasında öneme sahiptir. Maussolleion, Priene Athena Tapınağı ve Kaunos B1 mezarının üç fascialı arşitravları vardır. Labraunda Zeus Tapınağı, Güney Propylon ve Kaunos mezarlarının B1 dışındaki tüm örneklerinde ise iki fascialı arşitravlar uygulanmıştır. Bunun yanında, Batı Anadolu mimarisinde ilk kez MÖ 4. yüzyılda Karia'da kullanılan arşitrav soffitlerinin Priene Athena Tapınağı, Maussolleion, Andron A ve Güney Propylon'da benzer çizgilerle kullanılmış olması da yapılar arasında bağlantı kurmamıza yardımcı olmaktadır.

Yukarıda sunmaya çalıştığımız bilgiler ışığında, MÖ 4. yüzyılda Karia'da, en az dört farklı büyük inşa sahası olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz Halikarnassos'tur. Halikarnassos ile bağlantılı olan ve Hekatomnidler'in politik etkinliğini arttırmaya yönelik çabalarının sonucu olarak değerlendirilebilecek Labraunda Kutsal Alanı bir diğer proje bölgesidir. Priene kenti, MÖ 4. yüzyılda yeni yerinde ikinci kez kurulurken, Athena kutsal alanı ve tapınağın inşası üçüncü proje alanı olur. Kaunos kaya mezarları dördüncü büyük proje sahasını oluşturur.

Mimari değerlendirmelerimiz sonucunda, dört farklı bölgede eş zamanlı yürütülen projelerin, Pytheos ve Satyros'la bağlantılı olduğu düşüncesindeyiz. Halikarnassos'un yeniden imarı için, kentte yürütülen mimari etkinliklerin patronları olarak görevlendirilen iki mimar, öncelikle Maussolleion ve Labraunda mimari projelerinde çalışmış olmalıdır. Mimari ustalıklarından dolayı Halikarnassos'a çağrılan, Karia imar programının en erken tarihli yapılarını inşa eden bu iki mimar, Hekatomnid yöneticiler tarafından bizzat görevlendirilmiş olmalıdır. Bunun sonucunda da, Karia'da planlanan diğer büyük inşa projelerinde yer bulabilmişlerdir.

Antik dönemde mimari atölyelerin; mimar, taş ustaları, heykeltıraşlar gibi farklı meslek dallarından kişileri bünyesinde barındıran organizasyon yapılarına sahip olduğu bilinmektedir (Coulton, 1977: 15-19). Bu büyük sektöre ait atölyenin yöneticileri ise, çoğunlukla mühendislik faaliyetleri de yürüten mimarlardır. Her atölyenin mimar dışındaki çalışanları zaman içinde değişebilir ve/veya organizasyona yeni çalışanlar eklenebilir. Bunun dışında bir atölyenin aynı anda birden fazla çalışma alanında faaliyet yürüttüğü de düşünülebilir. Sektör içerisindeki faaliyetler, bir projenin tamamlanması sonrası atölyenin başka bir proje bölgesine geçmesi biçiminde olabileceği gibi, eş zamanlı projelerde atölyeye ait çalışanların birden çok gruba ayrılması sonucu, farklı projelerde görev almak şeklinde de düzenlenebilir. Her durumda atölyenin yöneticisi, daha açık bir ifadeyle patronu konumundaki mimar/mimarlar, diğer meslek gruplarının aksine sabit kalmış olmalıdır.

Bu genel değerlendirmeler sonucunda, Karia İmar Programı olarak adlandırdığımız çalışmalarda, Pytheos ve Satyros'un patronluğunu yapmış olduğu bir mimari atölyeden söz etmek olasıdır. Hekatomnid yöneticilerin büyük bütçeler ayırdığı anlaşılabilir mimari projelerde görev alan bu atölye, Maussolleion ve Labraunda yapılarında eş zamanlı çalışmıştır. Bu düşünce aynı mimari atölyeye ait iki farklı grubun varlığını göstermektedir. Bu atölye Kaunos kaya mezarları projesini de üstlenmiş olmalıdır. Bu durumda, atölye içinde yeni bir grup oluşturularak Kaunos'ta da çalışmalara başladığını düşünmek gerekir. Yakın bir tarihte Priene Athena Tapınağı imarı için yine Pytheos görevlendirilmiştir. Labraunda Kutsal Alanı imarının bu dönemde büyük çoğunlukla bitmiş olmasından ötürü, buradaki grubun yine Pytheos'un yönetiminde Priene'de çalışmaya başladığını düşünmek yanıltıcı olmaz. Yapılar arasındaki mimari benzerlikler ile ortaya koyulan bu teori, MÖ 4. yüzyılda Karia'da, ele alınanlar dışında yürütülen farklı mimari projelerin varlığıyla genişletilebilir. Ancak günümüze değin ele geçen mimari buluntular diğer projelerin bu değerlendirme kapsamına alınması aşamasında yeterli değildir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Diod.	Diodorus Siculus, <i>Bibliotheca Historica</i>
Ksen. Ages.	Ksenophon, <i>Agesilaus</i>
Ksen. Hell.	Ksenophon, <i>Hellenica</i>
Lat. Alex. Laterculi Alexandrini (anonim)	
Plin. Nat. His.	Plinius, <i>Naturalis Historia</i>
Strab.	Strabon, <i>Geographika</i>
Vitruv.	Vitruvius, <i>De Architectura</i>

Modern Kaynaklar

- Ateşlier, S. (2001) Observations on an Early Classical Building of the Satrapal Period at Daskyleion. Sancisi-Weerdenburg, H. ve Tomris B. (Ed.). *Achaemenid Anatolia* (Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Bandırma 15-18 August 1997) içinde (ss.147-168). Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Ooste.
- Ateşlier, S. (2004) Phokaia'daki Taş Kule Anıt Mezarının Üst Yapısına ait Gözlemler. *OLBA* IX, 111-121.
- Ateşlier, S. (2006) Teke Kale'de Bir Mezar. *OLBA* XIII, 145-177.
- Bauer, O. (1969) Beobachtungen zum Athenatempel von Priene. *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinland* 169, 117-129.
- Buschor, E. (1950) *Maussollos und Alexander*. München: C.H.Beck'sche Verlagbuchhandlung.
- Cahil, N. (1988) Taş Kule: A Persian-Period Tomb Near Phokaia. *American Journal of Archaeology* 92, 481-501.
- Coulton, J. J. (1977) *Ancient Greek Architects at Work*. New York: Cornell University Press.
- Coupe, P. ve Demargne, P. (1969) Le Monument des Néréides, L'Architecture (Études et Restitutions). *Fouilles de Xanthos* III. Paris: Institut Français D'Archeologie D'Istanbul.
- Dinsmoor, W. B. (1950) *Architecture of Ancient Greece*. New York: B. T. Batsford.
- Fedak, J. (1990) *Monumental Tombs of the Hellenistic Age: A Study of Selected Tombs from the Pre-Classical to the Early Imperial Era*. Toronto: University of Toronto Press.
- Gruben, G. (1963) Das Archaische Didymaion. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 78, 78-182.
- Gruben, G. (2001) *Griechische Tempel und Heiligtümer*. München: Hirmer Verlag.
- Hammond, N. G. L. (1986) *A History of Greece to 322 B.C.* Oxford: Oxford University Press.
- Hellström, P. ve Thieme, T. (1982) The Temple of Zeus. *Labraunda* 1, Stocholm: Swedish Research Institute in İstanbul.
- Hellström, P. ve Thieme, T. (1994) The Androns at Labraunda. *Medelhavsmuseet Bulletin* 16, 59-74.
- Hellström, P. (1994) Architecture. Characteristic building-types and particularities of style and techniques. Possible implications for Hellenistic architecture. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 36-56), Odense.
- Hoepfner, W. (1983) Zum Mausoleum von Belevi. *Archäologischer Anzeiger* (1993), 111-123.
- Hornblower, S. (1982) *Mausolus*. Oxford: Oxford University Press.
- Jeppesen, K. (1973) The Reconstruction of the Mausoleum. Akurgal, E. (Ed.). *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology* (Ankara – İzmir 23-30/ 9/1973) içinde (ss.535-542). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Jeppesen, K. (1983) Zu den Proportionen des Maussolleion von Halikarnass. *Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung* 4, 167-174.
- Jeppesen, K. (1992) Ergebnisse der dänischen Forschungen zum Maussolleion von Halikarnass seit 1966. *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 107, 59-102.
- Jeppesen, K. (1994) Founder Cult and Maussolleion. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 73-84), Odense.
- Jeppesen, K. (2002) The Maussolleion at Halikarnassos, The Superstructure. *Maussolleion* 5. Aarhus: Jysk Arkaeologist Selskab.
- Koenigs, W. (1983) Der Athenatempel von Priene. *Istanbul Mitteilungen* 33, 134-175.
- Öncü, Ö. E. (2004) Erken İon Yapılarında Architrav ve Geisipodes. *OLBA* X, 151-168.
- Öncü, Ö. E. (2009) Tekekale Piramidal Mezarları. *Arkeoloji Dergisi* XIII (2009/1),149-168.
- Pedersen, P. (1989) Some general trends in architectural layout of 4th c. Caria. Linders, T. ve Hellström, P. (Eds.). *Boreas* 17 (Architecture and Society in Hekatomnid Caria, Proceedings of the Uppsala Symposium 1987) içinde (ss.9-14). Uppsala: Acta University Press.
- Pedersen, P. (1994) The Ionian Renaissance and some aspects of its origin within the field of architecture and planning. Isager, J. (Ed.). *Hekatomnid Caria and the Ionian Renaissance* (Acts of the International Symposium at the Department of Greek and Roman Studies, Odense University, 28-29 November 1991) içinde (ss. 11-32), Odense.
- Peschlow, A. (2005) *Latmos'ta Bir Karia Kenti. Herakleia, Şehir ve Çevresi*. İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları.
- Roos, P. (1972) The Rock-Tombs of Caunus I: The architecture. *Studies in Mediterranean Archaeology* 34:1. Göteborg: P. Astrom.
- Rumscheid, F. (1994) Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus. *Beiträge zur Erschließung hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur* 14. Mainz: Philipp von Zabern.
- Svenson-Evers, H. (1996) Die griechischen Architekten archaischer und klassischer Zeit. *Arhaologische Studien* 11. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Thieme, T. (1989) Metrology and planning in Hekatomnid Labraunda. Some general trends in architectural layout of 4th c. Caria. Linders, T. ve Hellström, P. (Eds.). *Boreas* 17 (Architecture and Society in Hekatomnid Caria, Proceedings of the Uppsala Symposium 1987) içinde (ss.77-91). Uppsala: Acta University Press.

Summary

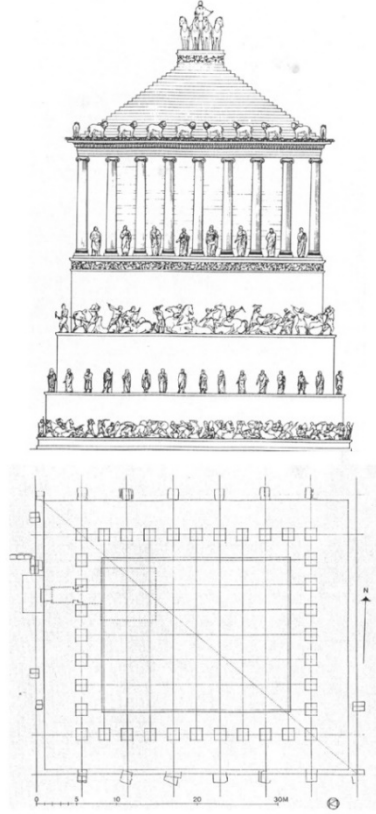
The Hekatomnid dynasty (Hekatomnids) that gained the strength after Hekatomnus got the reign in 392 BC in Caria, had always preserved good relations with the Persian rulers. It is quite clear that a significant economical increase started especially after Maussollus had come to the throne in 377 BC. As a result, as contrasted with other areas, Western Anatolia was the place where significant architectural projects were brought into life. Up to 334 BC when Alexander the Great conquered this area, during a short period of time as forty years Halicarnassus was constructed from top to bottom as a new capital of Hekatomnids, Labraunda sanctuary area was also entirely renovated. Halicarnassus city impressed Alexander so much that during planning of Alexandria it was taken as an example.

Above-mentioned constructions were not performed only in Halicarnassus and Labraunda. There are also examples of synchronical constructions in various cities of Caria. Alinda and Amyzon are bare examples of it. During reigns of Ada I and Idrieus, rulers of Hekatomnids dynasty the construction of temenos wall in Amyzon and Alinda's fortification walls are some of these examples. Except for constructions having direct connection with the dynasty, being a result of economic prosperity in the area, important construction programs were also implemented in various cities as well as Kaunos. Rock-cut tombs in Kaunos can be interpreted in this scope. These tombs are a beautiful example of Ionic facade architecture and one can distinguish influence of Halicarnassus and Labraunda there. In addition to all above-mentioned, construction of the famous Athena temple in Priene, outside Caria area, started during the reign of the Hekatomnid dynasty, is an example that we can consider in this scope. All because of the architect Pythius who also worked in the construction of Mausoleum in Halicarnassus.

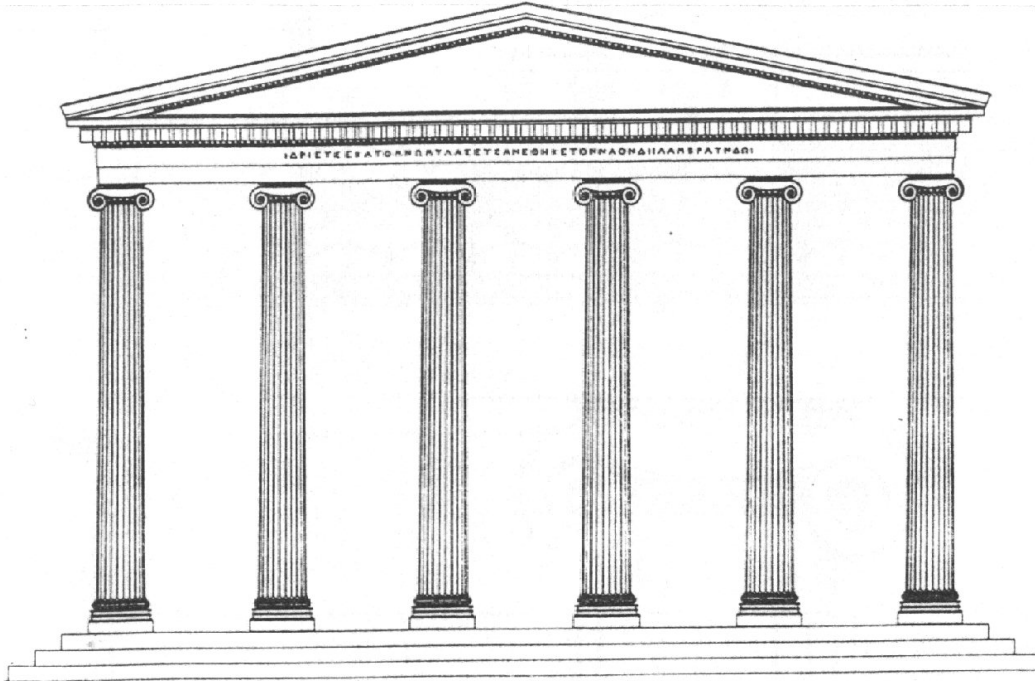
This information demonstrates us that the 4th century BC was the period of quick and significant constructions being made at the same time in several cities of Caria. This activity is clearly connected with Hekatomnids rulers. Monumental buildings that were constructed as a result of ruler's willpower resemble each other and have something in common. We consider Halicarnassus Mausoleum, Labraunda Zeus and Priene Athena temples, Labraunda Androns and Southern Propylon, Kaunos rock-cut tombs, it is barely clear that there should have been connections between architect/architects of these buildings. Plans implemented in the buildings, grid system used in plans, common usage of Ionic order, similar arrangement in entablature constructions, fractional similarities of style of architectural elements, architrave soffit usage correct consideration of these common features provides us an opportunity to develop new approaches in this field. Architects Pythius and Satyros who worked in Halicarnassus, Labraunda and Priene, are a key aspect in case of a new analyze here. The fact that buildings were constructed at the same time in different places shows that more than one architectural workshop had been in process during the 4th century BC in Caria. It is clearly known that architectural workshops in ancient period were organizations that comprised people of various professions, such as architects, stonemasons and sculptors. Managers of these workshops were also architects who also carried out the engineering work. If to consider generally, in Caria's architectural programme in 4th century BC, it is possible to say about an architectural workshop managed by Pythius and Satyros.

It is understood that this workshop that took place in projects financed by Hekatomnid rulers, also worked in projects of Mausoleum and Labraunda at the same time. It means that there were two different groups working in one workshop. Most likely that the project of rock-cut tombs in Kaunos was also undertaken by the same workshop. In this case we can assume that one new group was created in order to perform Kaunos project. Very close to this date, when the construction of Athena temple in Priene started, Pythius was assigned as an architect and workshop was shifted to that city together with the architect.

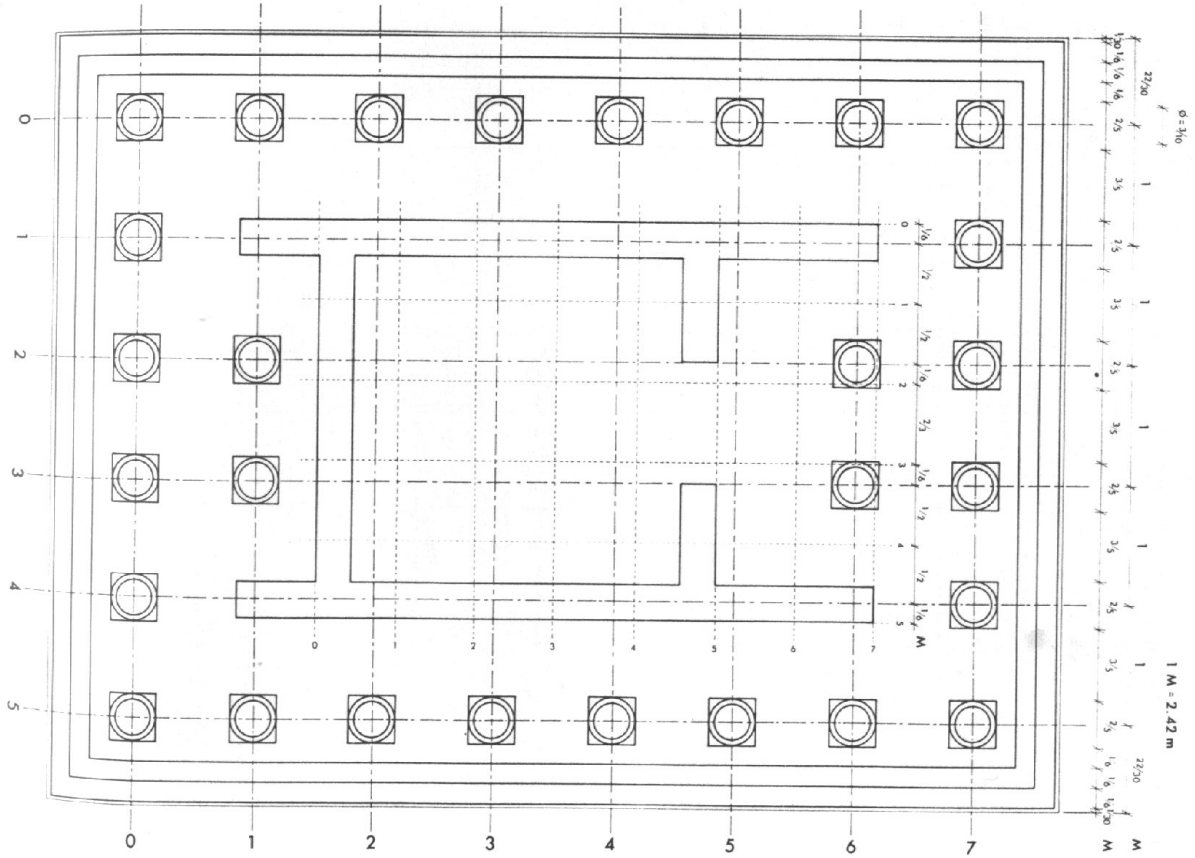
As it is clear from the summary, when we look at things widely, Hekatomnids period has provided us information about work of architectural workshops and their system not only in Caria area, but also in all Aegean settlements of Classical period. With this approach a thesis especially on Caria is being developed. This article, "Construction program of Hekatomnids' Caria" is shared with scientific society and evaluates the activity of architectural workshops and their relations in Caria area.

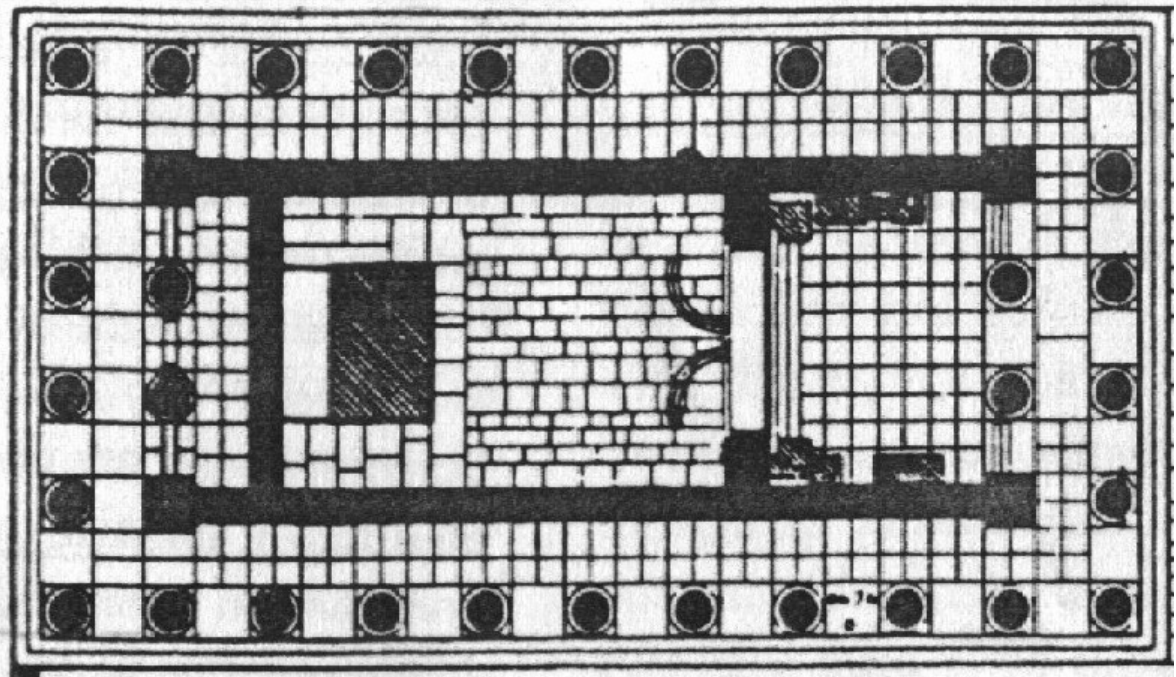
Şekil 1. Mausolleion plan ve rekonstrüksiyon önerisi (Jeppesen, 1992: taf. 21. 1-2).

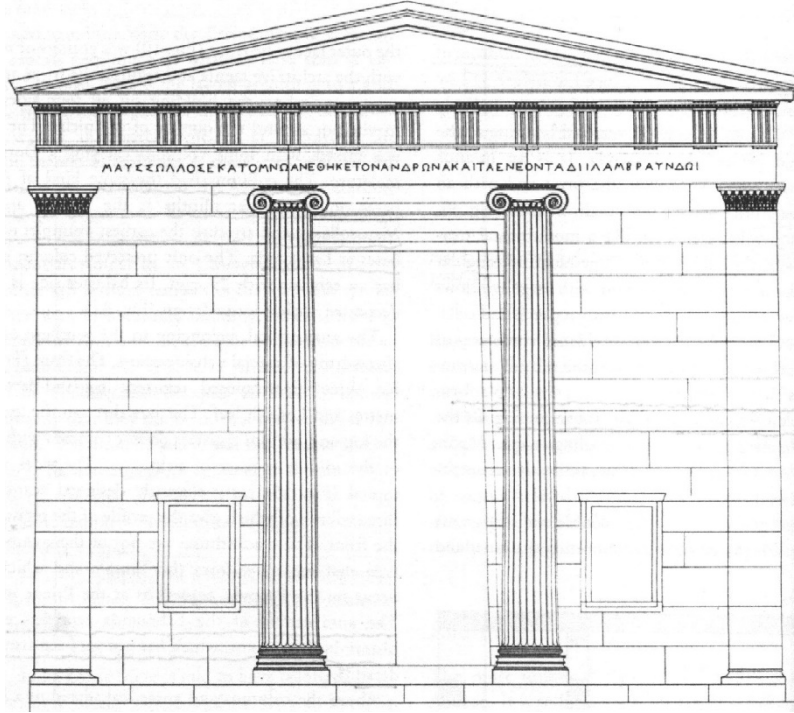
Şekil 2. Labraunda Zeus Tapınağı cephe çizimi (Hellström, 1994: fig. 2).

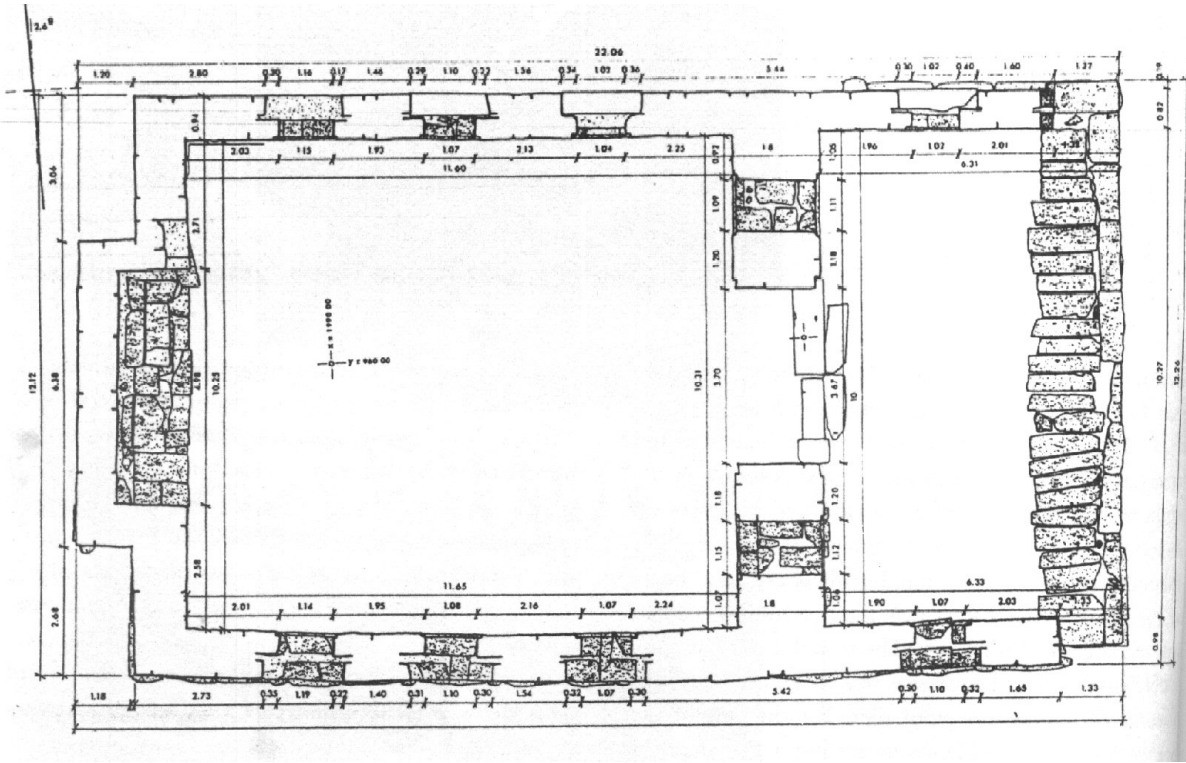
Şekil 3. Labraunda Zeus Tapınağı grid planı (Hellström, 1994: fig. 1).

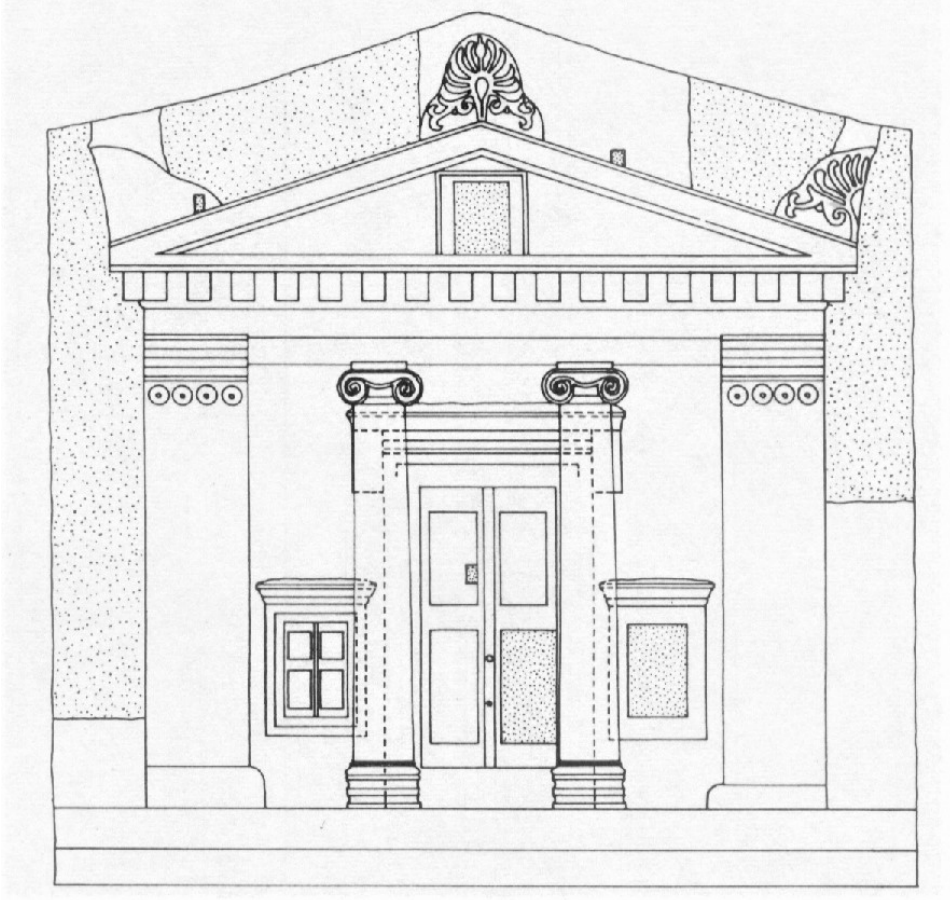
Şekil 4. Priene Athena Tapınağı grid planı (Pedersen, 1994: fig. 11).

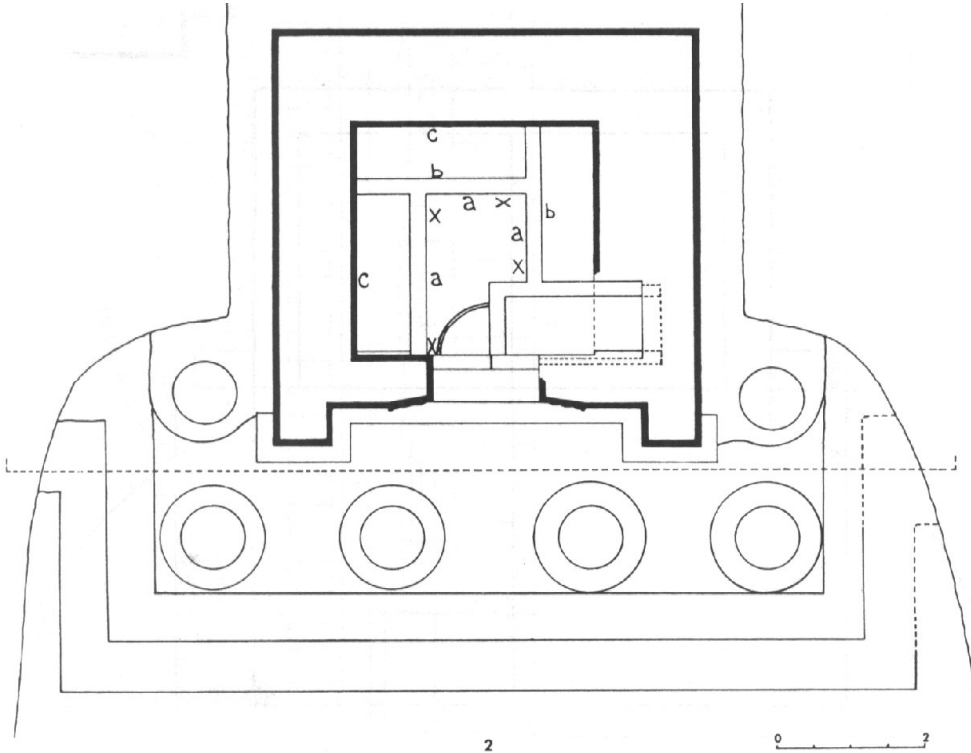
Şekil 5. Labraunda Andron B cephe çizimi (Hellström, 1994: fig. 10).

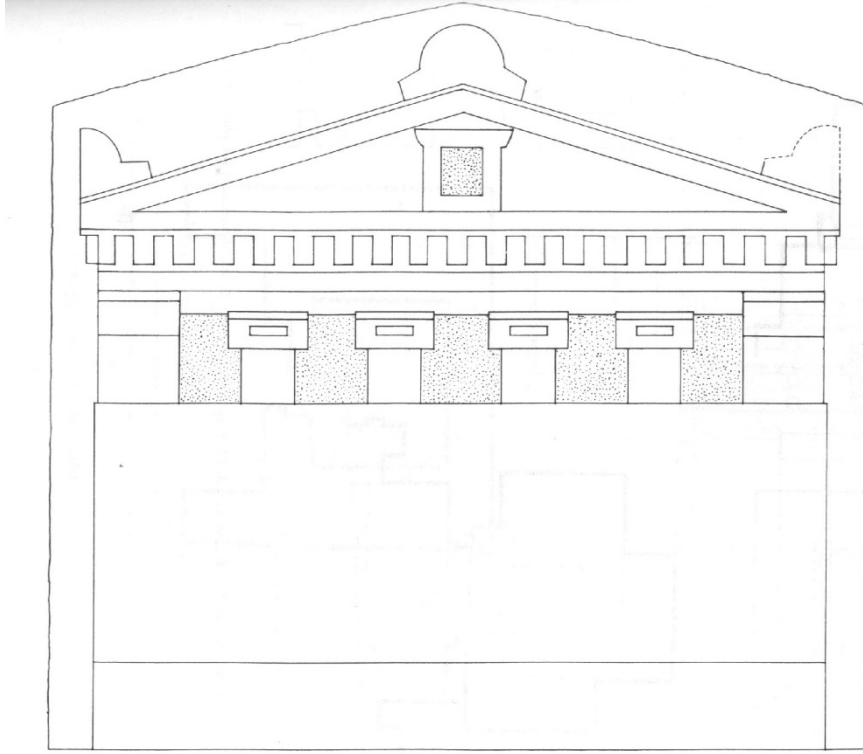
Şekil 6. Labraunda Andron A plan (Hellström, 1994: fig. 14).

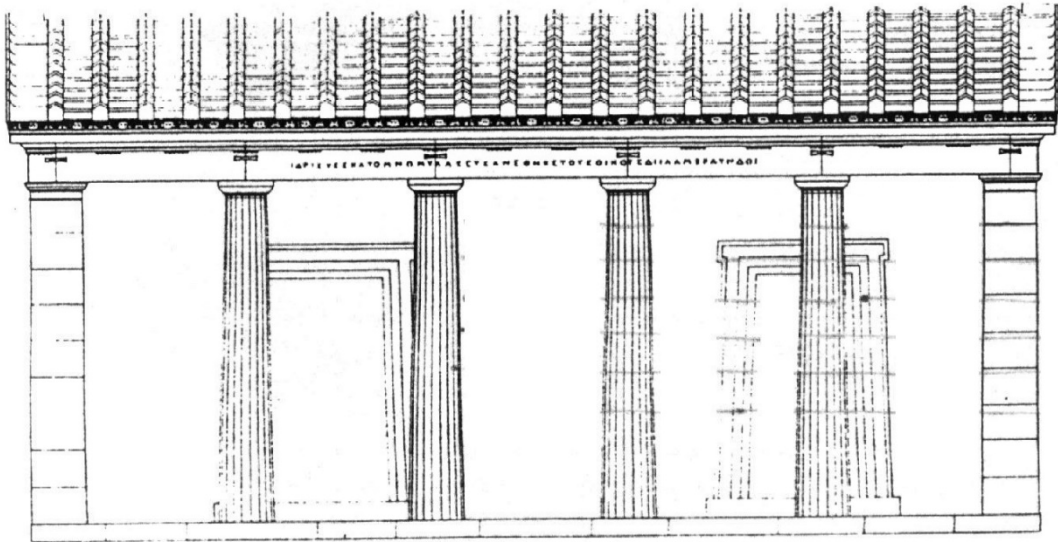
Şekil 7. Kaunos B10 mezarı cephe çizimi (Roos, 1972: pl.32.1).

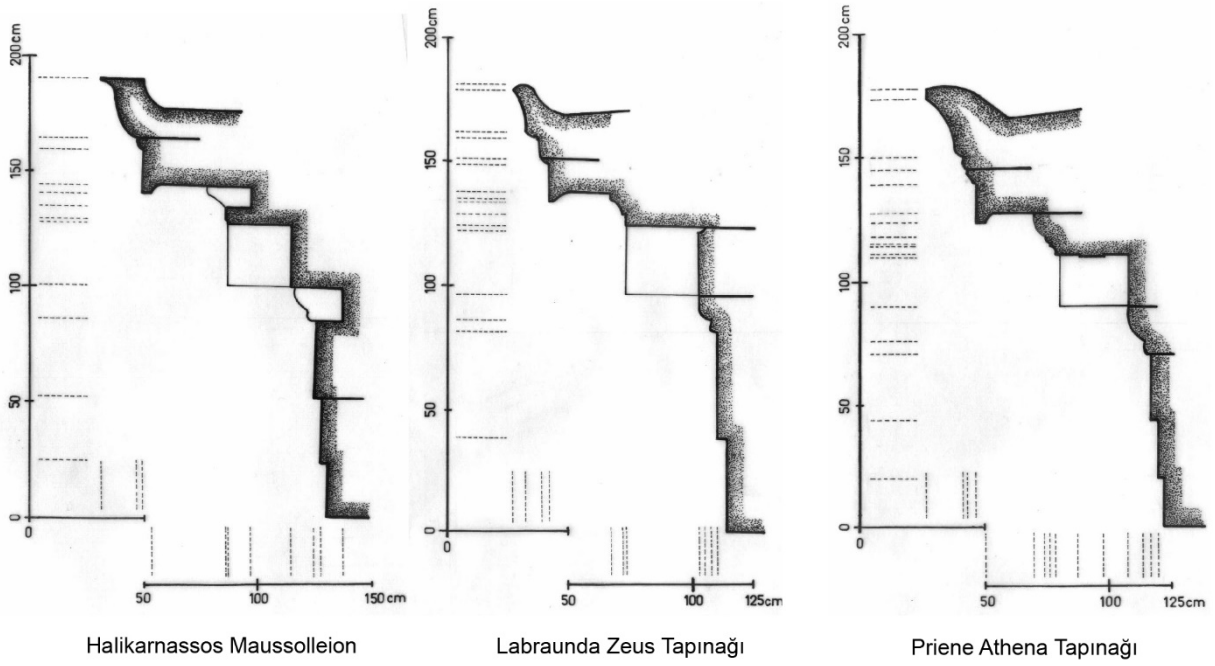
Şekil 8. Kaunos B1 mezarı planı (Roos, 1972: pl. 3.2).

Şekil 9. Kaunos B2 mezarı cephe çizimi (Roos, 1972: pl. 5.1).

Şekil 10. Labraunda Oikos cephe çizimi (Hellström, 1994: fig. 23).

Şekil 11. Halikarnassos Maussolleion, Labraunda Zeus ve Priene Athena Tapınakları çatı profilleri.

Heykeli Sinestetik Düşünmek

Thinking Sculpture Synesthetically

Önder YAĞMUR¹

Geliş Tarihi: 18.06.2018 / Düzenleme Tarihi: 13.09.2018 / Kabul Tarihi: 16.09.2018

Özet

Sanatsal üretimin biçim ve form olarak bütünlüğünü sağlayan kompozisyon sanatın ifade dilini oluşturmaktadır. Duyulararası ilişkiler sanat eserinin oluşmasında önemli bir etkidir. Sanat ve sanat eserinin oluşumunda psikolojik/nörolojik bir durum olarak değerlendirilen sinestezik durumun doğrudan veya dolaylı olarak etken olduğunu ifade etmek gerekir. Bu bilinç dışı durum sanatçının estetik algısıyla kurgulanarak sanatsal çıktıya dönüşmektedir.

Bu çalışmada estetik sanatsal bir niyet ile ortaya konan sanat yapıtlarında literatür taraması ve doküman analizi yapılarak sinestetik bir bakışla betimsel okuma yöntemi kullanılmıştır. Sanatsal üretim sürecinde sanat yapıtına psiko-nörolojik bir durum olan sinestetik bakışla anlamlandırılmaların ortaya konulması ve sinestezinin, bir sanatsal çalışmaya bakıldığında, sanatsal yaratıcılığı anlamak ve anlamlandırmak için önemli bir anahtar olarak düşünülmesi amaçlanmıştır. Sinestezî, birçok sanatçıyı yoğun yaratıcılık dönemlerinde etkilemiş olduğu düşünülmektedir. Çevresel faktörlerin ve yaşam şartlarının da sıra dışı yaratıcı eserlerin ortaya çıkmasında önemli katkı sağladığı düşünülmektedir. Bu çalışmada sinestezik sanatsal üretim durumları Umberto Boccioni (Görsel Enerji Dönüşümleri), Marcel Duchamp (Yaratıcı Bir Konsept Olarak Hareket), Man Ray (Duyuların Kararsızlığı), Meret Oppenheim (Bilinçdışından Rapor), Carol Steen (Sinestezik Yaratım), Füsun Onur'un (Müziksel Ritm), eserleri üzerinden incelenmiş, sanatsal üretim sürecinde sinestezik bulgu Önder Yağmur'un (Sinestezik Kompozisyon) kişisel deneyimleriyle ilişkilendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sanat, Heykel, Sinestetik

Abstract

The composition that provides the integrity of artistic production as form and form constitutes the language of expression of art. Sensory relations are an important factor in the creation of art. It is necessary to state that the synesthetic state, which is considered as a psychological / neurological condition in the formation of art and art work, is the direct or indirect factor. This unconscious situation is transformed into artistic output by being constructed with the aesthetic perception of the artist.

In this study, literature review and document analysis were performed in the works of art which were presented with an aesthetic artistic intent and descriptive reading method was used with a synesthetic look. In the artistic production process, it is aimed to reveal the semantics with synesthetic view, which is a psycho-neurological state of the art work, and to consider synesthesia as an important key to understand and understand artistic creativity when looking at an artistic study. Synesthesia is thought to have influenced many artists during periods of intense creativity. It is thought that environmental factors and living conditions also contribute to the emergence of extraordinary creative works. In this study, the synesthetic artistic production states Umberto Boccioni (Visual Energy Transformations), Marcel Duchamp (Moving as a Creative Concept), Man Ray (Sensation of Sensations), Meret Oppenheim (Unconscious Report), Carol Steen (Synesthetic Creation), Füsun Onur (Musical Rhythm) has been studied through his works, and the synesthetic finding in the artistic production process has been associated with the personal experiences of Önder Yağmur (Synesthetic Composition).

Key Words: Art, Sculpture, Synaesthetic

Giriş

İnsan varoluşu icabı dış dünya ile sürekli ve karşılıklı bir diyalog halindedir. Duyularımızı bir anlamda dış dünyadan bilincimize veri ulaştırın kapılar olarak niteleyebiliriz. Duyma, görme, koklama, tatma, dokunma, zaman hissi vb. (Keskiner, 2013:1) duyularla İnsan, kendisinin dışındaki nesnelere kavradığı gibi kendi varlığını ve psikolojik yapısını da iç gözlem yoluyla kavrayıp bir bilinçlenme süreci yaşayabilir.

İnsanın kendisini bilme serüveninde estetik ve sanatsal resim, mimarlık, heykel, edebiyat, müzik vb. gibi üretimler işitme ve görme duyularıyla ilgilidir (Tunalı, 2008:31-32). Böylece sanatsal ve/ya psikolojik yaşantıları anlamlandırmak mümkündür. Dolayısıyla, estetik davranışın (Gürsu, 2015:1029), sanat ve sanat eserinin, doğrudan veya dolaylı olarak

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü.
E-posta: oyagmur@atauni.edu.tr

psikolojik/nörolojik durumlarla ilişkisinin olduğunu sanatçı, izleyici ve sanat eserinin psikolojik yansıması ve analizinin de önemli bir yer işgal ettiğini ifade etmek gerekir.

Sanatsal eylem algılamayla başlar. İşitsel algı ile görsel algı, müzik ile renk, (Manav, 2014:197) algılama sürecinde; göz veya kulak frekans analizi yapamaz ancak farklı dalga boylarındaki renklere veya seslere görsel-işitsel tepki verebilme yeteneğine sahiptir.

Bu tepkiler sanatta renk, şekil ve ses olarak ifade bulur ve bazen farklı duyuları, hatta Rimbaud'ya göre bütün beş duyuyu birden kışkırtabilir (synesthesia). Burada özne ve nesne, ruh ve madde, soyut ve somut birbirleri içinde erir (Artun, 2018:29). Farklı duyu organları bir bütün halinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin renkler sadece görsel algıyı fiziksel bir uyarıcı olarak etkilememekte, aynı zamanda dokunsal ve işitsel algıya da etki etmektedir (Meerwein vd, 2007:26). Ortaklaşa duyumsayan yalnız göz ve kulak olmakla birlikte yanlısamalar sonucu beş duyudan birine özgü olan duyumsama yaşantısının ötekilere de geçmesinde aynı ölçüde etkindir. Böylece sanatın dilinde karşılıklı etkileşim ve iç içe geçmişliğin göstergesidir (Asiltürk, 2007: 197).

Algılama, anlamlandırma ve aktarma yaratıcılık sürecinde yaratıcı insanların bilişsel yapılarına göre nitelenebilir (Soygür, 1999:127). Yaratıcılığın normal ya da psikolojik/nörolojik kişilerde farklı düşünebilme özelliklerinden sinestezi (Salderay, 2014:14) duyu algılarının birbirini etkileyerek harekete geçirmesi, gerçeği farklı duygusal algılamaların karışımı olarak, iç içe girerek bütünleşmesidir. Sinesteziye sahip olan kişi için yazılı sözcükler, rakamlar renklenmekte, tatlar şekillenmekte, sesler, konuşulan dil zihinsel bir gökkuşağına dönüşmektedir (Albekoğlu, 2015:56). Bu eşzamanlı ilişkilendirmeler, herhangi bir bilinçli çaba olmadan doğal olarak gelişir (Bulut, 2017).

Bu algı biçiminin ya anormal ya da metaforik olduğunun daha eski görüşleri olsa da, eskiden beri düşünüldüğünden çok daha gerçek ve daha yaygın olan bir deneyimdir (Ione, 2008). Duyular arasındaki zengin ilişkiyi amaçlayan simgesel, metaforik ve çağrışımsal yaklaşım olan 19. Yüzyılda sembolistlerle güncellik kazanan sinestezi, bütüncül sanat düşüncesinin temel taşlarından biridir (Albekoğlu, 2015:56).

Araştırmalar, beynin işlevi ve uyaranlara verilen yanıtlar hakkındaki nörolojik bulguların, beynin metaforları nasıl geliştirdiğini ve sanatı nasıl yorumladığına dair iç görü sunabileceğini göstermekte, bu teorilerin ve gözlemlerin sanatsal bilimin yeni nöro-estetik bilimi keşfeden bir sanat bilimine evrilmesinden başka bir şey olmadığını vurgulamaktadır. 20. yüzyıl, makineler, bilim ve teknoloji, iç gözlem, deney, değişim ve yenilikçi bir anlayış ile sanatçılar, bilim adamları, filozoflar zaman ve mekânın yeniden tanımlanmasından esinlenerek, sanatta sınırların ötesine geçmek için kullanılan sinestezi, iki duyu arasında duyu geçişi ve çok duyu, üç veya daha fazla, duyu geçişi olarak gerçekleştirilmekte, doğuştan ve estetik sanatsal bir niyetin ortaya konması olarak tanımlanmaktadır (Heyrman, 2005).

Umberto Boccioni Görsel Enerji Dönüşümleri

İtalyan fütürist heykeltıraş Umberto Boccioni, hız ve gücü, eşzamanlılık için bir arayışta (Boccioni,) sinestezik olarak hatırlananları ve görülenleri heykel formuna koyar. Figür (Resim 1) ileriye doğru ilerler, vücudun sınırlarını aşar, eğri ve akıcı çizgileri rüzgâra karşı savrulur durumdadır.

Resim 1. Umberto Boccioni, Uzayda Özgün Süreklilik Formları, Bronz, 1913

Boccioni bu heykeli iki yıl boyunca çizerek ve insan kas sistemi üzerinde çalışmalarda bulunarak geliştirmiştir. Sonuç, dinamizm ve eylem halinde güçlü bir bedenün üç boyutlu halidir. Boccioni, sıkışmış öznenin sınırlarını patlatıp aşması gerektiğini ve duyuların ötesine geçmesini istemektedir.

Marcel Duchamp Yaratıcı Bir Konsept Olarak Hareket

Fransız sanatçı Marcel Duchamp yaratıcı eylemin, içsel (sinestetik) nitelikleri çözüp yorumlayarak dış dünyaya aktarılması yönündeki tanımı aynı zamanda sanatçının sorgulamacı kimliğinin de sanatsal yaratıcılık sürecine dahil edilmesi gerektiğini savlamaktadır. Duchamp bu düşüncesiyle, sineztesinin anestezi (Cox, 2014:96) ile yan yana kullanılmasını tavsiye eder durumdadır.

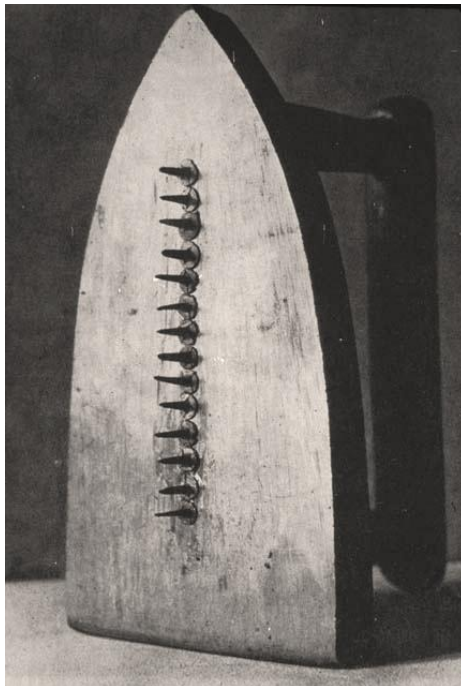

Resim 2. Marcel Duchamp, Bir Masa Etrafında, Photograph, 1917

Marcel Duchamp, kendisinin bir masa etrafında oturur portre fotoğrafını çektiği (Resim 2) kendi ek benleriyle sanatçının kendisinin bir beyin fırtınası oturumunun mizansen görüntüsünü beş figürle sunmuştur. Sinestezinin beş duyu organıyla duyu geçişlerine atıfta bulunmuş ama iç gözlemin bir sorgulamacı tezahürünü savunmaktadır.

Man Ray Duyuların Kararsızlığı

Amerikalı sanatçı Man Ray, bir demire bir dizi çivi eklenerek potansiyel olarak tehdit edici nesne oluşturur. Çivi ve metal arzu ve şiddeti çağırmasıyla çalışmaya verilen "Hediye" (Resim 3) ismi bir paradoks oluşturmakta, sanatsal fikir sadece onu işe yaramaz hale getirmek değil, aynı zamanda sinestetik duyuların deneyimlenmesi Ray'in ifade ettiği gibi "Hayallerimi, onları gerçekleştirme..." (Ray, 2015:219) kararlılığını ortaya koymuştur.

Resim 3. Man Ray, Gift 1921

Meret Oppenheim Bilinçdışıdan Rapor

Sanatçı Oppenheim'in "Kürk kaplı kahvaltı" (Resim 4) çalışması, duyuusal hazzın çeşitliliğine yani estetik sanatsal sinezteziye referans yapar; kürk dokunsal hazzı tatmin ederken, izleyiciyi de kürkle kaplı kaptaki bir içeceği, sosyalleşmiş insanın duyularını farklı psikolojik modlarını sistematize ederek (Erinç, 2011:51) düşündürüp neler hissedebileceğini hayal etmeye ve duyuların karışımı üzerindeki anti-estetik hissi sorgulamaya sevk eder.

Resim 4. Meret Oppenheim, Kürk Kaplı Kahvaltı, 1936

Carol Steen Sinestezik Yaratım

Bazı insanlar için, sinestezi, dünyayı algılayış biçimlerinin güçlü bir parçasıyken, bazıları için ise hayata yön veren duygulanım halidir. Sanatçı Carol Steen sinestezik halini sanatsal üretiminin merkezine koyan hatta sanatının kaynağı olarak sinestezisini görmektedir. Sanatçının Cyto (Resim 5) isimli çalışması kompozisyon, renk ve formlarının sinestezik görüntüsünün senteziyle ortaya çıkmıştır. Gördüğü birçok şekilden sade bir form oluşturmaya uygun olanlarını seçerek çalışmasını tamamladığını belirten (Carol, 2001:206) sanatçının eseri bir müzik eşliğinde dans eden formların birlikteliğini hissettirmektedir.

Resim 5. Carol Steen, Cyto, 1995

Füsun Onur Müziksel Ritm

Zamansal bir özelliğe sahip olan müziğin izlenmesi ve algılanmasında belirli bir sürenin geçmesi gerekirken, heykel karşısında izleyicinin ne kadar zaman geçireceği izleyicinin duyum birlikteliğinin işleyişine bağlı olup heykel sanat disiplininin sorunsal olmamıştır. Sanatçı Füsun Onur müziği sinestezik (Brehm, 2007:98) algıyla heykel çalışmalarının yaratımında kullanmaktadır.

Tekrar ve tekrarda farklılık Füsun Onur'un sanatsal çalışmalarının temelindedir. Sanatçının müziksel sinesteziğinde objeler, onların birbirleri ve yerleştirildikleri mekânla ilişkileri aracılığıyla sanata dönüştürdüğü "Opus II: Fantasia" (Resim 6) isimli yerleştirmelerinde görülür (Duben ve Yıldız, 2008:44).

Resim 6. Füsun Onur, Opus II: Fantasia, 2001

Sergi salonunun bütününe yayılarak sergilenen Opus II: Fantasia için 19 heykel kaidesi, 250 çift 9 numara örgü şişi, porselen figürler ve altın yaldızlı ip yumakları kullanılmıştır. Yerleştirme tek bir müzik aletinin kullanıldığı bir beste gibi düşünülmüştür, zaman zaman karmaşa, zaman zaman da sessizlikler kurgulanmıştır (Akbaş, 2014:24).

Sonuç:

Sanatsal Üretimde Sinestezik Durumun Kişisel Olarak Deneyimlenmesi Önder Yağmur Sinestezik Kompozisyon

Psikiyatrik ve nörolojik temelli durumların, birtakım yaratıcı üstünlüklerin oluşmasını tetikleyip tetiklemediği araştırmalarla irdelenmeye çalışılmış ve bazı zihinsel durumların sanatsal üretim aşamasında sanatçıların eserlerine olumlu kazanımda bulunduğu düşünülmektedir. Sinestezi ve metafor bir sanatsal çalışmaya bakıldığında, sanatsal yaratıcılığı anlamak ve anlamlandırmak için önemli bir anahtar olabilir. Sinestezi, birçok sanatçıyı yoğun yaratıcılık dönemlerinde etkilemiştir. Çevresel faktörlerin ve yaşam şartlarının da sıra dışı yaratıcı eserlerin ortaya çıkmasında katkı sağladığı düşünülmektedir. Sanatsal üretiminin kaynağı olarak sinestezik hallerini kullanan sanatçılar duyumlararası ilişkiler durumunun sonucu oluşan görüntüleri kendi salt gerçekliğinden sentezleyerek ve yeniden kurgulayarak sanat eserini oluşturmada kullanmaktadırlar.

Yapılan birçok araştırmada, sanatsal çalışmalarda bulunan sanatçılarda psikolojik ve nörolojik temelli rahatsızlıklarının (Salderay, 2014:15) sanatsal üretimlerinde bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmış ve bir dereceye kadar etkin bir ilişkinin olduğu savlanmıştır. Justice isimli çalışma sanatçının dünyayı algılayış biçimini ortaya koymaktadır. Geçmişte kazanılan görsel bilgi, görüş alanında ortaya çıkan bir nesnenin ya da eylemin doğasını fark etmekle birlikte, ona topyekûn dünya görüşünü oluşturan bir yer tayin eder ve böylece düşünce görsel bir kavram altına yerleştirilir (Arnheim, 2007:109), yaratının gerektirdiği özel biçim bulunduğu keskin bir coşku duygusu (May, 1987:122) ve haz ortaya çıkar. Sanatçının sinestezik durumunun sanatsal üretiminin bir örneği olarak Justice (Resim 7) isimli çalışması, gerek renk, gerek kompozisyon ve gerekse form olarak duyu geçişlerinin organizasyonu sonucu oluşturulmuştur.

Resim 7. Önder Yağmur, Justice, 2006

Kaynakça

- Akbaş, S. (2014). Sessiz Müzik, Yıldız Journal Of Art And Design Volume:1, Issue: 2
- Albekoğlu, D. (2015). Dışavurumcu Sanatta Kandinsky, Klee ve Webern, Hero Dergisi, Sayı 1
- Arnheim, R. (2007). Görsel Düşünme, Metis Yayınları
- Artun, A. (2018). Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm, <http://www.aliartun.com/yazilar/ baudelairede-sanatin-ozerklesmesi-ve-modernizm/>
- Asiltürk, C. (2007). Düşünce, İnsan Dili Ve Sanat Dili, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (1)
- Boccioni, U. Technical Manifesto of Futurist Sculpture, <https://www.unknown.nu/futurism/techsculpt.html>
- Brehm, M. (2007). Füsün Onur-Dikkatli Gözler İçin, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları
- Bulut, S. (2017). Renkleri Duymak, Sesleri Tatmak: Sinestezi, <https://noroblog.net/2017/04/29/renkleri-duymak-sesleri-tatmak-sinestezi/>
- Cox, H. (2014). Seeing Is Not Hearing: Synaesthesia, Anaesthesia And The Audio-Visual, <http://faculty.hampshire.edu/ccox/Cox.Seeing%20is%20Not%20Hearing.pdf>
- Duben, İ. & Yıldız, E. (2008). Seksenlerde Türkiye'de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Eriş, S. (2011). Sanat Psikolojisine Giriş, Ütopya Yayınevi, Ankara
- Gürsu, O. (2015). Sanat ve Psikoloji Etkileşimi: Geleneksel Türk-İslam Sanatları Merkezli Bir Okuma Denemesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 38
- Heyrman, H. (2005). Art and Synesthesia: in search of the synesthetic experience", file:///Volumes/TOSHIBA/synesthesia/_Art%20and%20Synesthesia_%20in%20search%20of%20the%20synesthetic%20experience_%20by%20Dr.%20Hugo%20Heyrman.htm
- Ione, A. (2009). Synesthesia: Art and the Mind, (reviewed), Leonardo, Volume 42, Number 3
- Keskiner, S. (2013). Sinestezik Algı, <http://www.felsefesi.org/sinestezik-algı/>
- Manav, B. (2014). Işığın Müziğin Rengine Katarak Mekânın İletişim Gücünü Tasarlamak, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi Yıl: 13, Sayı: 26
- May, R. (1987). Yaratma Cesareti, Metis Yayınları
- Meerwein, G. & Rodeck, B. & Mahnke, F. H. (2007) Color Communication in Architectural Space, Basel: Birkhauser
- Ray, M. (2015). Man Ray Writings On Art, Edited By Jennifer Mundy, , Published by the Getty Research Institute, Los Angeles
- Salderay, B. (2014). Psikolojik Temelli Zihinsel Rahatsızlık, Sanat Ve Yaratıcılık, Uluslararası Hakemli Tasarım Ve Mimarlık Dergisi, Yaz Dönemi Sayı:02 Cilt:01
- Soygür, H. (1999). Sanat ve Delilik, Klinik Psikiyatri, 2

Steen, C. (2001). Visions Shared: A Firsthand Look into Synesthesia and Art, LEONARDO, Vol. 34, No. 3

Tunalı, İ. (2008). Estetik, 11. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul

Görseller İçin Kaynak

Resim 1. <https://www.moma.org/audio/playlist/3/178>

Resim 2. <http://www.npg.si.edu/exhibit/duchamp/pop-ups/01-02a.html>

Resim 3. <http://slideplayer.com/slide/9272834/>

Resim 4. <https://www.mactechnews.de/gallery/picture/Noch-eine-Tasse-50836.html>

Resim 5. <https://www.pinterest.fr/pin/1055599891943478/?lp=true>

Resim 6. <http://www.nordbayern.de/kultur/wie-ein-gedicht-saum-der-zeit-1.7386011>.

Summary

The composition, which provides the form and form of artistic production as a whole, constitutes the expression language of the art. Hearing relationships are an important influence on the formation of the work of art. It is necessary to state that the synesthetic condition, which is considered as a psychological / neurological condition in the formation of art and art work, is a direct or indirect factor. This unconscious situation is transformed into artistic output by being edited with the aesthetic perception of the artist.

In a way, we can define our senses as gateways that transmit data to our consciousness from the outside world. Hearing, seeing, smelling, tasting, touching, feeling of time and so on. With the senses, human beings can experience a process of consciousness by grasping their own existence and psychological structure through internal observation as well as the objects outside it. Artistic action begins with perception. Visual perception with visual perception, music and color, perception process; it can not perform eye or ear frequency analysis but has the ability to react audiovisual to colors or voices of different wavelengths.

These reactions are expressed in art as color, shape and sound, and sometimes they can provoke different senses, or even all five senses according to Rimbaud (synesthesia). Here the subject and the object, the soul and the matter, the abstract and the concrete, melt together. Different sense organs emerge as a whole. For example, colors do not only affect visual perception as a physical stimulus, but also affect tactile and auditory perception. The feelings that are unique to one of the five senses, which are not only the eyes and ears that are sensed together but are illusive with being not the ears, affect the others in the same way in the past. Thus, the language of art is an indication of mutual interaction and interiors.

Perception, meaning, and transmission can be characterized by creative human cognitive structures in the creative process. The fact that creativity affects sensory perceptions interacting with each other in normal psychological / neurological individuals is a result of integrating reality into a mixture of different emotional perceptions. For the person who owns the synesthesia, written words, figures are colored, tastes are shaped, voices, spoken language becomes a mental rainbow. These simultaneous associations develop naturally without any conscious effort.

This is an experience that is far more real and more prevalent than ever before, even though it has earlier views that the form of perception is either abnormal or metaphorical. The symbolic, metaphoric and associative approach aiming at the rich relationship between the senses is one of the cornerstones of the idea of holistic art, which is becoming more and more popular with symbolists in the 19th century.

Umberto Boccioni, in a quest for speed and power, synchronicity (Boccioni,) puts in the form of sculpture what is remembered and seen as synesthesia. The French artist Marcel Duchamp argues that the definition of creative action, of interpreting and interpreting internal (synesthetic) qualities and transferring it to the outside world, must also include the artist's interrogative identity in the artistic creativity process. The American artist Man Ray creates a potentially threatening object by adding a series of nails to a demon. Artist Oppenheim's "Fur-covered breakfast" study makes reference to the variety of sensual pleasure, that is, aesthetic artistic taste; While the fur satisfies the tangible pleasure, the spectator systematizes different psychological modes of a drink in the fur-covered door, socialized human senses. For some people, cinesthesia is a powerful part of the way of perceiving the world, while for some it is the feeling that gives way to life. The artist Carol Steen sees the synesthetic state as the center of artistic production, even as a source of art. The difference in repetition and repetition is based on the artistic work of Fusun Onur. In the musical synesthesia of the artist, objects are seen in placements where they transform into art through the interrelationships between each other and the place in which they are placed. In the past, visual knowledge acquired in the past, while recognizing the nature of an object emerging in the field of view, assigns it a place that creates a total world view, and thus the thought is placed under a visual concept. The synesthetic finding in terms of artistic production was made with the personal experiences of Önder Yağmur (Sinesthetic Composition).

As a result, artists who use the cinesthetic states as a source of artistic production use the resulting images of the state of sensory relations to synthesize artwork by synthesizing and reconstructing their own mere reality.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Afganistanda Yapılan Bir Türkoloji Alan Araştırması: Gözlem ve Deneyimler¹

Survey of a Turkology Field in Afghanistan: Observation and Experiences

Savaş ŞAHİN²

Geliş Tarihi: 10.05.2018 / **Düzenleme Tarihi:** 11.10.2018 / **Kabul Tarihi:** 13.10.2018

Özet

Türkoloji alanında yapılan alan araştırmaları çok kıymetlidir. Bu çalışmalardan Türk kültürüne ait somut veya somut olmayan birçok malzeme derlenir ve yüzyıllar sonra yapılacak olan çalışmalara bile kaynaklık eder. Bu çalışmalar, Türk kültürüne ait olan malzemelerin belgelendirilmesini sağlar. Elbette gelişmiş ülkelerdeki bu tür çalışmalar, Türkiye'dekilerin aksine geçmişten beri çoğunlukla kolektif bir çalışmayla yürütülmektedir.

Türkiye'de yaşayan Türkologların yurt dışında Türk Lehçeleri ve edebiyatları, halk bilimi alanında çoğunlukla kendi imkânlarıyla yaptığı çalışmalar yetersizdir. Bu çalışmaların yetkin bilim adamlarıyla geniş maddi imkânlarla, geniş bir saha da çok yönlü yapılması verimi artıracaktır.

Afganistan gerek jeopolitik önemi, gerekse de yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından oldukça önemli bir ülke olup aynı zamanda çok dilli ve kültürlü bir yapıya sahiptir. Afganistan; tarihi boyunca birçok Türk devletine ev sahipliği yapmış, günümüzde de büyük bir Türk nüfusunu barındıran bir devlettir. Bu çalışmada 2013, 2015 ve 2017'de Afganistan'da Türkoloji ile ilgili yaptığım alan araştırmalarında yaşadığım tecrübeler ve gözlemler aktarılacaktır. Bir alan araştırmasında nelere dikkat edilmeli, ön çalışmalar neler olmalı, bu çalışmalardan elde edilen malzemeler nasıl değerlendirilmeli vb. konularda tecrübe paylaşımı yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türkoloji, Saha çalışması için öneriler, Türkoloji araştırmaları, Afganistan

Abstract

As in languages philological studies field researches in Turkology are also very valuable. From these works, many tangible or intangible materials belonging to the Turkish culture are collected and these materials become resource of future studies even after centuries. These studies ensure that the materials belonging to the Turkish culture are documented. Of course, such studies in developed countries, unlike those in Turkey have been conducted mostly with a collective work since the beginning.

Turkish dialects and literature abroad and those living Turkologist in Turkey in the field of folklore is often insufficient for his work with their own resources. These studies will be made with proficient scientists and with wide financial means, and a wide field will be increased in versatility.

Afghanistan is an important country in terms of both geopolitical importance and surface and underground sources also has a multilingual and multicultural structure. Afghanistan, has hosted many Turkish state throughout its history, today Afghanistan is a state that hosts a large Turkish population. In Afghanistan, after the Uzbeks, which has the largest population Turkish tribe is Turkmen. In this study, I will share my experiences and observations that I have experienced in field researches on Turkology in Afghanistan in 2013, 2015 and 2017. I will share my experience in these matters what should be considered in a field research, how to make preliminary studies, how to evaluate the results obtained from the studies etc.

Key Words: Turkology, Suggestion about fieldwork, Turkology research, Afghanistan

Giriş

Türkoloji genel olarak Türk dilini, edebiyatını, kültürünü inceleyen bilim dalı kısaca Türklük bilimi olarak tanımlanmıştır. Türkoloji çalışmaları yapan bilim adamları ve araştırmacılarına ise Türkolog denilmektedir. Türkoloji elbette sanat tarihi, tarih, güzel sanatlar, folklor, etnoğrafya vb. bilim dalları ile yakından ilgilidir. Türkiye'deki Türkoloji çalışmaları dil ve edebiyatla sınırlandırılmış gibidir. Türkoloji çalışmalarını yalnızca dil ve edebiyatla sınırlandırmak, Türk diline ve kültürüne temel teşkil eden unsurları göz ardı etmek Türkoloji ile ilgili sağlıklı sonuç almamızı engeller.

Türkoloji alanında yapılan ilk çalışma ve yayınlar, bilindiği üzere Avrupa ülkelerinde ve Rusya'da görülmeye başlamıştır. Türk dilleri ve kültürleri hakkındaki ilk bilgileri, Türkler arasında Hıristiyanlık propagandası yapan misyonerler vermiştir. Son

¹ Bu makale 19-20 Ekim 2017 tarihleri arasında Hacettepe Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Türkmençe Araştırmaları Çalıştayı'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilerek düzenlenmiş şeklidir.

² Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya, Türkiye.

E-posta: savasss154@gmail.com

yıllarda ise ülkemizde çeşitli kurumların destekleri ile bu araştırma faaliyetleri hız kazanmaya başlamıştır. Batı ülkeleri hem kendi kültürlerini hem de, başta etkileşim içerisinde olduğu kültürler olmak üzere, diğer kültürleri araştırmak için 17. yüzyıldan itibaren araştırma merkezleri kurmaya başlamışlardır. Türkoloji'nin gelişmesinde ve Türkiye'de Türk kültürünü araştırma merkezlerinin kurulmasında da gelişmiş Batı ülkelerinin Türk kültürü üzerine yaptıkları araştırmalar etkili olmuştur. Türkler ve Türk kültürü üzerine 16.yüzyıldan itibaren özellikle Avrupa ülkeleri ve Rusya'daki çalışmalar Türkoloji'nin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bundan dolayı İnalçık, Türkoloji'nin, Türk filolojisinin kurucularının oryantalistler olduğunu belirtir (İnalçık, 2002:28). Wilhem Thomsen, Türk lehçeleri lügatini yazan W. Radloff, Orta Asya Türk kavimleri üzerinde en yetkili eserleri yazan V. Barthold oryantalist okulundan yetişmiş batılı bilim adamlarıdır (Gelekçi, 2006:21).

Bir derviş kılığına bürünerek Osmanlı pasaportuyla Orta Asya'yı dolaşan, kimilerine göre bir casus, kimilerine göre ise büyük bir Türk dostu olan Vambery 1863'te Tahran'dan başladığı gezisini, Hive, Buhara, Semerkand, Herat şehirlerine giderek devam ettirmiştir. Vambery topladığı bilgi, belge ve ders notlarını Türkçü aydınlarla göndermiştir. Macarca olarak ama Arap harfleriyle tuttuğu notları Bir Sahte Derviş'in Orta Asya Gezisi ismiyle kitaplaştırmıştır (Vambery, 1993:7-16). Bugün de alan araştırmalarının önemini iyi kavrayan Türkologlar özellikle ağız araştırmacıları, çalışmalarının daha sağlıklı ve nitelikli olması için bizzat alanda çalışma yapmayı yeğlemektedir.

Bu çalışmada, Afganistan'da Türkoloji alanında yaptığım deneyimler ve gözlemler anlatılacaktır. Alan araştırması öncesinde ve alan araştırması sırasında nelere dikkat edilmesi, çalışmaya başlamadan önce nasıl bir planlama yapılması gerektiği gibi konularda tavsiyelere de yer verilecektir. Bu çalışmanın amacı yurtdışında alan araştırması yapacak olan araştırmacılarla tecrübelerimizi paylaşarak onlara rehberlik yapmaktır.

1. Alan Araştırması Yapılacak Bölgeye Gidilmeden Önce Yapılması Gerekenler

Alan araştırmaları; anket yapma, planlanmış veya gayri resmi mülakat, alan deneyi ve katılımcı gözlem olarak bilinir (Wood, 2007:124). Alan araştırması, öncelikle sistemli ve düzenli bir planlama süreci gerektirir. Araştırmacı; sahada yapacağı çalışmaları önce her yönüyle planlamalı, sağlık, güvenlik gibi olası riskleri hesap etmeli, yasal tüm izinleri almalı, araştırma süresince planlanan çalışmanın dışına çıkmamalıdır.

Ülkemizde ve dünyada resmî ya da özel teşebbüsler, demekler, sivil toplum kuruluşları (Tübitak, Yök, Yunus Emre Enstitüsü, üniversiteler, Yurt Dışı ve Akraba Türkler Topluluğu Başkanlığı vb. kurumlar) alan araştırmalarını, bilimsel çalışmalarını maddi olarak desteklemektedir. Ülkemizde özellikle üniversitelerin Türk dili ve kültürü alanında alan araştırmalarını destekleme konusunda oldukça yetersiz olduğu, üniversitelerin bilimsel araştırma projelerindeki maddi kaynakların daha çok yurt içindeki araştırmalar için kullanıldığı görülmektedir.

Alan araştırmalarının bilime katkıları şüphesiz önemlidir. Birebir gözleme dayanan bu araştırmalara yurt dışındaki üniversiteler büyük bütçeler ayırmaktadır. Yurt dışındaki bazı üniversiteler alan araştırması yapmadan önce gerekli olan prosedürleri bir zamana yayarak araştırmacının saha çalışması yapmadan önce ne yapması gerektiğini listelemişlerdir. (http://www.fieldoffice.ualberta.ca/en/~media/fieldoffice/Documents/FieldResearch_International_Time-Table_Final.pdf)

Kimi üniversiteler, saha araştırmacıları için güvenlik rehberleri hazırlamışlar ve araştırmacıları bu kurallara uymalarını istemişlerdir. Bu rehberde takım liderinin, araştırmacıların sorumlulukları belirlenmiştir (<http://www.ehs.ucf.edu/biosafety/FieldResearchSafety>).

Tecrübelerimize dayanarak, alan çalışması yapılacak olan bölgeye varılmadan önce şu hususların yerine getirilmesi araştırmacının sağlığı, can güvenliği ve verimli çalışabilmesi açısından elzem olduğu düşünülmektedir:

-Alan çalışması yapılacak bölgede virüs, bakteri, parazit gibi hastalık yapıcı mikroplar konusunda dikkatli olmalı, mümkünse hastalıklardan korunmak için çalışmaya yapılacak bölgeye gitmeden Sağlık Bakanlığına danışarak aşı olunmalıdır.

-Önceden gezilip görülecek yerlerin bir planlaması yapılmalıdır. Kimi yerlerin güvensiz olması (hırsızlık, adam kaçıma vb.) araştırmacıyı sıkıntıya sokacaktır.

-Araştırma yapılan alana uygun kıyafet ve ekipmanlar seçilmeli, yöreye uygun kıyafetler önceden temin edilmelidir.

- Bölgeye intikal etmeden evvelsahada kullanılacak cep telefonu numaraları yakınlarınıza, başkonsolosluk, elçilik vb. kurumlara verilmelidir.

- Bölgedeki faaliyet planınızın bir kopyasını çalıştığınız kuruma, ilgili dış temsilciliklere ve gezdiğiniz bölgedeki emniyet güçlerine vermelisiniz.

- Acil tıbbi veya güvenlikle ilgili yardım gerektiren durumlarda nereye başvuracağınızı bilmelisiniz. Örneğin, bölgedeki acil yardım numaralarını, hastanelerin, karakolların telefonlarını bilmeniz gerekir.

- Çalışma yapacağınız bölgenin tarihini, coğrafyasını, siyasetini, yönetim şeklini, genel olarak hukuk kurallarını bilmelisiniz. Araştırma yapılan coğrafya sosyolojik açıdan da incelenmelidir. Örneğin, Afganistan gibi bir yerde bir izin almadan erkeğin kadınlarla veya kız çocuklarıyla konuşması, mülakat yapması oldukça risklidir.

- Eğer bölgede resmî olarak görevlendirilmişseniz izin belgenizi, pasaportunuzu mutlaka yanınızda bulundurmalısınız.

- Arazide, arazi koşullarına uygun ve güvenilir taşıtlarla gezilmelidir.

- Acil ve riskli durumlar için önceden plan (hırsızlık, hastalık, kazalara karşı) yapılmalıdır. Acil bir durumda nereye nasıl başvurulacağı, kimden yardım istenebileceği bilinmelidir.

- Yurt dışına çıkmadan önce mutlaka sağlık sigortası yaptırılmalıdır.

-Fiziksel ve çevresel felaketler önceden hesaplanmalıdır. Örneğin Afganistan'da araştırma yapan bir araştırmacının kum fırtınası, deprem veya terör saldırısıyla karşılaşma olasılığı yüksektir.

-Alan araştırmasına çıkılmadan önce öncelikle teknik ekipmanlarınızın, elektronik cihazlarınızın hazır olması gerekir. Türkoloji alanında araştırma yapan bir Türkolog'un yanında iyi bir ses kayıt cihazı, bir fotoğraf makinesi ve bir kameranın mutlaka bulunması gerekir.

2. Afganistan'a Gezi Sürecinin Planlanması ve Alan Araştırmaları Sırasındaki Gözlemlerim

Afganistan'a ilk kez 2013'te Ağustosunda Prof. Dr. Sema Barutçu Özönder ve Doç. Dr. Seyit Ernazarov'un tavsiyesi üzerine ağız araştırmaları yapmak üzere gittim. İlk seyahatimde bölgede yaklaşık yirmi gün kaldım. Alan çalışması yapmadan önce, tecrübesiz olduğum için Türk dünyasını iyi tanıyan Türkologlardan tavsiyeler aldım.

Özellikle sosyal medya hesaplarından bulduğum Afgan dernekleri vasıtasıyla Türkiye'de eğitim gören veya görmüş birkaç öğrenciye ulaştım. Bir seyahat planlaması yaparak önce Kabil'e ardından Mezar-ı Şerif'e gittim. Mezar-ı Şerif havaalanına indiğimde 50 dereceyi geçen bir çöl sıcaklığıyla karşılaştım. Kaldığım misafirhanede teknik bir arıza nedeniyle maalesef su yoktu. Çalışmalarına başlamadan önce bölgedeki Afgan yetkililere ülkeye hangi maksatla geldiğimi bildirdim.

Yanıma verilen on civarında polis ve iki polis arabasıyla Mezar-ı Şerif ve Belh'e yakın Türkmen ve Özbeklerin yaşadıkları bölgelere geziler yaptım. Bu geziler günlük yaklaşık iki üç saat kadar sürüyordu. Saat beşi geçtiği zaman yanımdaki polisler tedirgin oluyordu ve hava karamadan misafirhaneye dönmek zorunda kalıyorduk. Herhangibir köye girdiğimizde Taliban'ın bana veya askerlere saldırılacağından endişe ediliyordu. Özellikle dönüş yollarında oldukça tedirgin oluyordum. Polislerin bana bir şey olmaması için araçta aralarına alması, can güvenliğim konusunda çok hassas davranmaları da bana güven veriyordu.

Bir bölgeye gidilmeden önce bölgeyle ilgili istihbarat alınıyordu. Nüfusunun tamamına yakını Türkmen olan Akça kasabasını mutlaka görmem gerektiği tavsiye edildi. Bana emniyet açısından en güvenilir yerlerden birinin Akça olduğu söylenmişti. Akça'ya planladığımız gezi bize verilecek arabanın şoförünün işinin çıkması nedeniyle ertelenmişti. Ne yazık ki o gün de Akça'da bir terör saldırısı olmuş, biz de olası bir patlamadan kurtulmuş olduk. Polis veya askerle gezmemin tehlikeli olduğunun farkına varduktan sonra yerel bir kıyafet giyerek ve sivil araçlarla rehberlerimle gezmeye başladım. Sivil araçlarla önceden kimseye haber vermeden kuzeydeki Türk köylerini gezmeye başlamıştık. Bizim için en büyük tehlike, dağlardan veya yol kenarından yapılacak silahlı bir saldırı ya da Taliban çevirmesiyle karşılaşmaktı. Nitekim Belh'den dönerken biz geçtikten yarım saat sonra yol kenarından rastgele açılan bir ateş sonucu bir Afgan öldürülmüştü.

2015'te yaptığım gezilerde daha tecrübeliydim. Örneğin Herat'ın bir köyüne yaptığımız gezi öncesi Afgan emniyetinden sivil polis görevlendirmesini rica etmiştik. Yine Herat'ın bir köyüne yaptığımız bir geziye mavi bir araçla yola çıkıp bir evin avlusunda gri renkli bir araca binip bizi tanımalarını engellemeye çalışmıştık. Hayatımda ilk kez gördüğüm Afgan çölleriindeki kum fırtınaları büyük korkular yaşamama neden oldu. Alan araştırmaları için çıktığımız yolda herhangi bir saldırıda kendimi nasıl savunacağımı bilmiyordum.

Afganistanla tarihi, siyasi, stratejik ortaklığımız, etnik kardeşliğimiz dolayısıyla, Türkler ülkede çok sevilmektedir. Özellikle, Türkiye'nin verdiği cazip eğitim bursları bölge insanının Türkiye'ye olan ilgisini artırmıştır. Afganistan'da Türk'üm dediğiniz zaman size bütün kapılar açılır. Tartışmasız tüm etnik gruplar Türkiye'nin dostluğu, Türk insanının misafirperverliği ve samimiyetine inanmaktadır.

Afganistan seyahatim esnasında elbette pek çok anım oldu fakat Afganistan Türkmenlerinin büyük şairlerinden biri olan Abdülkerim Behmenle ilk görüşmemiz hafızamdan ömür boyu silinmeyecektir. Türkmen ve Özbek yazar ve şairler benim Türkiye'den gelmemi haber almışlar ve bir toplantıda benimle tanışmak istemişlerdi. O toplantıdan sonra Üstad Abdülkerim Behmen beni evine davet etmişti. Davete icabet ederek Behmen'i ertesi gün evinde ziyaret etmiştik. Behmen Türk tarihiyle, Türkmen edebiyatı ve folkloruyla ilgili önemli çalışmalar yapmış önemli bir şahsiyettir. Afganistandaki Türklerin birliğini, barışı savunan Behmen, tanıştığımız gün bana en büyük hayalinden birinin Türkiye'den birinin gelerek kendi çalışmalarını ölmeden önce görmesi olduğunu söyledi. Ardından Atatürk'e yazdığı şiirleri ardı ardına okumaya başladı. Tüylerim diken diken olmuştu. Tarif edemeyeceğim duygular yaşamıştım. Behmenle görüştüğümüzden iki gün sonra Behmen vefat etti.

Çalışma yaptığım bölgeler kozmopolit, çok kültürlü, ekonomik olarak zayıf, siyasi yapı olarak karışık bir yapıdaydı. Afganistan'a gitmeden önce ülkenin siyasi yapısı hakkında yapılan bazı araştırmaları okudum. Daha sonra ülkede uzun süre gazetecilik yapmış birinin siyasi yapı hakkındaki görüşlerini sorup, tavsiyelerini dinledim. Kozmopolit, savaşın ve felaketlerin insanları ezdiği, göçlerin yıkıma yol açtığı bu ülkede oldukça dikkatli davranmam gerektiğini biliyordum. İnsanlar oldukça duygusal ve çekingendi. Ülke ve ülke insanının karakteri, yaşam tarzı gibi konularda asla yorum yapmadım, mülakat yaptığım veya tanıştığım insanlarla siyasi meseleler konusunda tartışmalara girmedim. Afganistan'ın siyasi, ekonomik vb. sorunlarını onları ilgilendirdiğini, benim başka bir ülkenin vatandaşı olduğumu, ülkelerinin iç işleri hakkında yorum yapmaya hakkımın olmadığını söyledim. Hiçbir zaman ülkedeki sosyal, ekonomik vb. durumları eleştirmeyip, orada bir misafir olduğumu göz önünde bulundurarak insanlara ülkenin eksiklerinden ziyade ülkenin ve ülke insanlarını iyi taraflarını konuşmaya çalıştım.

Afganistan'da bulunduğum sırada belki de en faydalı çalışmalarımın birini Herat'ta yaptım. Herat, tarihte Türk kültürünün önemli merkezlerinden birdir. Herat'ta Ali Şir Nevai ve Hüseyin Baykara'nın mezarları yan yanadır. Herat ziyaretimiz esnasında Hüseyin Baykara'nın mezarının son derece bakımsız, etrafının kısmen korunaksız olduğunu tespit ettik. Durumu hemen Tika'ya rapor ettik. Tika yetkilileri tarafından raporun olumlu değerlendirildiği, mezarın en kısa sürede yaptırılacağı sözünü aldık.

3. Afganistan'da Ağız Çalışmalarıyla İlgili Tespit ve Öneriler

Ağızların yok olacağı endişesi ağız çalışmalarının yapılmasını gerekçelendirmede en sık ileri sürülen görüştür. Bir ağızın yok olmasıyla birlikte o ağızla üretilmiş bilgi de büyük oranda yok olur (Demir, 2009:3-6). Sözlü aktarılan ve yok olma tehlikesi altındaki bilgi ve kültürün kayıt altına alınması, ağızların dil incelemeleri açısından vazgeçilmez oluşları, kültürel öge olarak taşıdıkları önem açısından ele alınmaya çalışılmıştır (Demir, 2012:3). Bizim de Afganistan'da öncelikle bulunma amacımız yok olma tehlikesi altındaki ya da Fars, Peştun dillerinin tesiri altındaki Türk dillerini kayıt altına almaktır. Ağız çalışmalarının bizzat bölgeye gidilerek bölgenin etnik yapısı, sosyolojik durumu, kaynak kişilerin güvenilirliği, kaynak kişinin bölgede ne zamandır yaşadığı vb. durumların analizi yapılarak bir alan çalışması yapılmalıdır. Oysa kimi araştırmacıların amatör kayıt cihazlarıyla başkalarına yaptırdıkları çalışmalar özellikle Afganistan için son derece sağlıksızdır.

Araştırma yapmadan önce sahada hangi konuda (sözlük çalışması, somut olmayan kültür mirasını tespit etme, dil bilimi, ağız çalışması vb.) çalışılacağı belirlenmelidir. Mülakatta sorulacak sorular seçilen çalışma alanına göre hazırlanmalıdır. Afganistan'da kaynak kişiye soracağınız soruları da o bölgenin kültürüne uygun olarak seçmelisiniz. Afganistan tarih boyunca sürekli göç almış bir bölgedir. Türkmenler veya Özbekler karışık olarak yaşadığı gibi bir arada yaşadığı bölgeler de mevcuttur. Aynı köyde bile birbirlerinin dillerini iyi konuşan insanlar bulunmaktadır. Yani, bir Özbek Türkmenceyi çok iyi konuşabildiği gibi bir Özbek de Türkmenceyi çok iyi konuşabilmektedir. Afganistan'da bir topluluk içerisinde Özbeklerin yaşadığı bir köyde Özbek Türkçesi konuşan bir köylü tüm sorulara Özbekçe cevap verdikten sonra şüphelenip aslen Özbek mi olduğunu sorduğumda köylü Tatar olduğunu söylemişti. Özbekler arasında Tatar, Kıpçak, Kazak vb. Türk gruplarının yaşadığı zamanla kimliğini yitirdiği veya zorunlu olarak sakladığı unutulmamalıdır. Bölgede özellikle Özbeklerin Tacikle ya da Peştunlarla evlilik yapması dolayısıyla ve evliliğin etkisiyle dilde ağızlarda değişimin olduğuna ve bu tür kaynak kişilere de dikkat edilmesi gerekir.

Ağız araştırmalarında derleyicinin ağız malzemesi derleyeceği bölgeyle ilgili bilgilere ve asgarî Türkoloji bilgisine sahip olması hususu oldukça önemlidir. Kaynak kişilerin tespit edilmesi, ağız özelliklerini yitirmemiş kaynak kişileri bulabilmek, ağız özelliklerini nispeten daha iyi korumuş yerleşim birimlerini bulabilmek önemlidir (Akar, 2006:47-49).

Bugün Afganistan'da Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Halaç, Kızılbaşlar gibi birçok Türk soylu kavim yaşamaktadır. Bir köyün içerisinde Özbek Türkçesini ana dili gibi konuşan Türkmen'e veya Özbek Türkçesini ana dili gibi iyi konuşan bir Özbek'e rastlamanız mümkündür. Özbekler içerisinde aslen Tatar ya da Kazak olan daha sonra kimliklerini kaybederek Özbekleşmiş olan insanlara da rastlamak mümkündür. Bu yapıdaki bazı insanların Tatar ya da Kazak olduklarını gizlediklerini tespit ettim. Bazı Kıpçak asıllı Özbek köylülerinin, aslı Kıpçak olmasına rağmen nüfusun yoğunluğu Karluk olan Özbekler içerisinde orijinal ağız özelliklerinin kaybettiklerini tespit ettim. Afganistan'da Özbek ve Türkmen kavimlerinin boyları arasında dil açısından bazı ses ve şekil özellikleri bakımından farklılıklar vardır. Örneğin Ersarılar içerisinde uzun zamandır yaşayan bir Alili Türkmeninin ağız özelliklerini tespit edebileniz oldukça zordur. Özellikle Afganistan'ın kuzeyinde bir Türkmen ağız çalışılıyorsa örneğin Akça gibinüfusun tamamına yakını Türkmen olan, dil ve kültür değişimi konusunda oldukça muhafazakâr olan bölgeler seçilmelidir.

Kültür ve dil malzemeleri derlenirken mülakat yapmadan önce sorular mutlaka önceden planlanmalıdır. Sorular, o bölgenin politik, ekonomik, kültürel ve tarihsel yapısına uygun olmalıdır. Örneğin bir Ersarı Türkmeni'ne Ersarı Baba kim dediğinizde o Türkmeni saatlerce konuşturabilirsiniz. Afganistan'da yaptığım mülakatlarda gündelik hayatınız hakkında bilgi verebilir misiniz ya da başınızdan geçen bir hatıranızı anlatabilir misiniz dediğimde konu daha çok savaş ve Taliban'a gelmekteydi. Bölgede eskiden mücahit olan ya da Taliban'a sempati duyan bazı insanlar yaşamaktadır. Çalışmalarım sırasında, Türkmenlerin ve Özbeklerindil ve kültürlerini yaşatma konusunda oldukça muhafazakâr olduklarını gördüm. Türkmenler arasında "Yedi arkanı bilmek farzdır." diye bir söz vardır. Afganistan Türkmenleri özellikle kadim tarihlerini ve kültürlerini çok iyi bilirler.

Afganistan gibi çok kültürlü bir yapıya sahip bir ülkede araştırma yapıyorsanız dilciden, edebiyatçıya, tarihçiden, sosyoloğa nitelikli bir ekibinizin olması gerekir. Ağızların belgelenmesiyle dil incelemeleri yanında sosyoloji, tarih, folklor, edebiyat, psikoloji, iktisat, geleneksel tıp, ziraat, veterinerlik gibi farklı bilim dallarının yararlanabileceği zengin bir malzeme kayıt altına alınmış olur (Demir, 2008:6-7).Afganistan çok farklı etnik gruplara ev sahipliği yapan bir ülke olduğu için ülkede yaşayan Türk kavimlerinin bölgeye geliş tarihleri, nüfusları, ne kadarının asimile olduğu vb. konularda bilgimiz kısıtlıydı. Örneğin Seripul'da yaptığım derlemelerde Seripul Özbek ağızlarını tespit ederken kimi kaynak kişilerin Karluk, kimilerinin Kıpçak kökenli olduklarını sonradan tespit ettim. Oturumdar ve vatani Türkmen tabiri hiçbir akademik çalışmada yer almamakla birlikte bu tabirler bölgede yaşayan Türkmenlerin kendilerini sınıflandırmada kullandıkları bir tabirdi. Bunun gibi birçok tarihi bilgiyi birebir derleme yaparken tespit ettim.

Türk soylularla yapılan mülakatlarda mülakat öncesinde kaynak kişinin hangi boya mensup olduğu önceden sorulmalıdır. Kaynak kişi bir Türkmen ise önceden Teke mi, Yomut mu, Ersarı mı olduğu önceden öğrenilmelidir. Kaynak kişinin uzun yıllar o bölgede yaşamış olması özellikle ağız özelliklerini tespit etmede oldukça önemlidir. Özellikle Afganistan'da ekonomik, savaş, baskı vb. sebeplerle çok fazla göçaldığı veya verdiği için nüfus bakımından heterojen bir yapı vardır.

Afganistan Haritası

Sonuç

Bugün dünyanın birçok yerinde gerek bireysel gerekse kurumsal olarak bilimsel çalışmalar yapan araştırmacılar bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerin bu araştırmaları maddi olarak desteklemekte, araştırmacıları ya da araştırma ekiplerini profesyonel metotlarla bölgeye göndermektedir. Örneğin, Berkley ve benzeri üniversitelerin yaptığı gibi araştırma yapılacak olan bölgeyle ilgili tüm tehlikeler konusunda araştırmacı bir formla bilgilendirmiştir. Bu metot ülkemizde de uygulanabilir.

Bilimsel amaçla ilk kez bulunduğunuz bir bölgede araştırma yapmanın elbette büyük zorlukları vardır. Çalışmaya yapacağınız bölgeye gidilmeden önce mutlaka sağlık ve emniyet tedbirleri alınmalıdır. Her şeyden önce kişinin can güvenliği ve sağlığı geldiği unutulmamalıdır.

Alan araştırmalarının her biri alanında uzman bir ekiple yapılması toplanan malzemenin sağlıklı değerlendirilmesi ve bilimsel alana sağlıklı katkısı önemlidir. Bir dilci dil malzemesini, bir halk bilimci folklor malzemelerini derlemelidir. Derlenen malzemeler mutlaka alanın uzmanı insanlardan yardım alınarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- AKAR, A. (2006). Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, *Turkish Studies* 1(2), 41-53.
- DEMİR, N. (2012). Türkçe Ağız Araştırmalarında Bazı Yöntem Sorunları, *Diyalektolog*, 4, S.1-8.
- _____ (2009). Ağız Dokümantasyonu Niçin Gereklidir? *Türkiye Türkçesi Ağızları Çalıştayı Bildirileri*, 25-30 Mart 2008, (ss.183-192), Ankara: TDK Yayınları.
- EREN, H. (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü*, I. Yabancı Türkologlar, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 705, Ankara, ISBN: 975-16-1033-8.
- GELEKÇİ, C.(2006). Türk Diyalektolojisinin Araştırılmasına Dair Birkaç Söz: Bakış ve Hedefler, *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (ss.31-44), 25-26 Mayıs 2006, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları.
- WOOD, E. J. (2007). The Oxford Handbook of Comparative Politics, Chapter 5, (Ed. Carles Boix, Susan C. Stokes) New York: Oxford University Press.
- VAMBERY, A. (1993). *Bir Sahte Derviş'in Orta Asya Gezisi*, (Haz. N. Ahmet Özalp), 1. Bas., İstanbul:Orhan Ofset.

Elektronik Adresten Yaralanılan Kaynak

URL:http://www.fieldoffice.ualberta.ca/en/~media/fieldoffice/Documents/FieldResearch_International_Time-Table_Final.pdf

URL: <http://www.ehs.ucf.edu/biosafety/FieldResearchSafety>

Summary

Afghanistan is an important country in terms of both geopolitical importance and surface and underground sources also has a multilingual and multicultural structure. Afghanistan, has hosted many Turkish state throughout its history, today Afghanistan is a state that hosts a large Turkish population. In Afghanistan, after the Uzbeks, which has the largest population the second Turkish tribe is Turkmen. The settlement of Turkmens in Afghanistan started with Gaznevids and Seljuks, then continued into the large influx after 1900. People belonging to the Ersari tribe of Turkmenistan live in the North of Afghanistan. Ersaris have the biggest population of all Afghanistan Turkmens. Together accounting for 3.8 million people or about 12 per cent of the total Afghan population both Uzbeks and Turkmen live in the northern part of Afghanistan. Afghanistan's population is around 35 million people according to general data. As you would expect, there is a diverse range of ethnic groups within the country. Of the 31 million or so Afghan residents, 42% are Pashtun, 27% Tajik, 9% Hazara, 9% Uzbek, 4% Aimak, 3% Turkmen, 2% Baloch and 4% fall into an unspecified "other" group. Field research is a methodological approach to observe behaviour under natural conditions. Field research is traditionally contrasted to research conducted in laboratories or academic settings, or to research exclusively relying on existing, or secondary, data. Field research is often necessary to fill an information void related to the problem to be investigated. Even in cases where there is a perfect set of available data to answer a research question, researchers opt to conduct complementary field research. Field research is really a variety of data collection strategies: observation, interviewing, surveys, focus groups. Fieldwork allows the researcher to examine political and policy processes as they occur, giving a complementary perspective to historical or diachronic analyses. This paper addresses the appropriate unit of analysis in field research. Various measures must be taken before a field study is conducted in a region. this study will also discuss the preliminaries that should be taken before the field study begins. it is explained what should be taken into consideration when dialect work is done. Studies in turkology related fields, posters, culture, international relations, economics, technology, in short, topical culture should also be well known. In the 11th century, the lakes belonging to Mongolia and China from the north of the Black Sea were Mahmud Kashgar, who traveled like a Turkish traveler. In this study, the experiences and observations I made during field researches in the field of Turkology in Afghanistan will be explained. Suggestions will be given before the field survey and during the field survey, such as what to look out for, what kind of planning should be done before starting work. The aim of this study is to provide guidance by sharing our experiences with researchers who will conduct field research abroad. . In this study, experiences and observations that I have experienced in field researches on Turkology in Afghanistan in 2013, 2015 and 2017 will be transferred. What should be considered in a field research, preliminary studies should be what, how to evaluate the materials obtained from these studies, and so on experiences will be shared.

Ödül Yönetiminin İşgücü Atıklığı Üzerine Etkisi: Kahramanmaraş İli Tekstil Sektöründe Bir Araştırma¹

The Effect of Reward Management on Workforce Agility: A Research in Kahramanmaraş Textile Sector

Sevda DEMİR²

Firdevs YAŞAR³

Geliş Tarihi: 13.06.2018 / Düzenleme Tarihi: 17.10.2018 / Kabul Tarihi: 20.10.2018

Özet

Bu çalışmada; işletmelerin ödül yönetimi uygulamaları ile çalışanların işgücü atıklığı arasında ilişkinin söz konusu olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Öncelikle ilgili literatür incelenmiş ve kavramlar teorik açıdan ele alınmıştır. Araştırma kapsamında ödül yönetimi algısı ve alt boyutlarının ve işgücü atıklığı algısı ve alt boyutları ile ilişkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik olduğundan, ilişkişimsel bir model deseni kurgulanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren ve tekstil sektöründe çalışan 132 kişi oluşturmaktadır. Veri elde etmek amacı ile Karalar (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan; Nawab, Ahmad ve Shafi (2011) tarafından geliştirilen, Rahim ve Wan Daud (2013) tarafından uygulanan, 17 maddelik "Ödül Yönetimi Ölçeği" ve Sherehiy (2008) tarafından geliştirilen, Sohrabi, Asari ve Hozoori (2014) tarafından uygulanan 39 maddelik "İşgücü Atıklığı Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan verilerin istatistiksel analizinde ise SPSS 21.0 veri analizi programı kullanılmıştır. Hipotezlerin testi için korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi, tek yönlü varyans analizi ve bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; çalışanların ödül yönetimi algıları ve alt boyutları ile işgücü atıklığı ve alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca ödül yönetimi algısının işgücü atıklığı üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ödül Yönetimi, İş Atıklığı, Tekstil Sektörü

Abstract

In this study; it is aimed to determine whether there is a correlation between the reward management of the enterprises and the workforce agility of the employees or not. First of all, related literature has been investigated and the notions have been discussed from theoretical aspect. Because it is directed to determine whether there is a correlation between the reward management perception and its sub dimensions and workforce agility perception and their sub dimensions or not in the coverage of this study, a correlational and interactional model pattern has been designed.

The working group of this study is composed of 132 personnel working and employed in the textile sector and carrying out activities in Kahramanmaraş province. In order to obtain data, it was adapted to Turkish by Karalar (2015); the "Reward Management Scale" which is composed of 17 articles which is developed by Nawab, Ahmad and Shafi (2011), implemented by Rahim and Wan Daud (2013) and "Workforce Agility Scale" which is composed of 39 articles was used by Sohrabi, Asari and Hozoori (2014) developed by Sherehiy (2008) have been used. The SPSS 21.0 data analysis program has been used in the statistical analysis of the data gathered together. Correlation analysis, simple linear regression analysis, one way analysis of variance and independent sample t test were used for the test of hypotheses. According to the findings; the reward management perceptions and sub-dimensions of the employees were found to be significantly related to the workforce agility and sub-dimensions. Moreover, the reward management perception is an effect on the workforce agility in the positive direction.

Key Words: Reward Management, Business Agility, Textile sector

Giriş

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği rekabet ortamında işletmeler, eldeki kaynaklarını en etkili bir şekilde kullanmaya ve müşteri sadakati oluşturmaya zorlanmıştır. Bu noktada bir işletmenin sahip olduğu insan sermayesi ve yetenek yönetimi, günümüz insan kaynaklarının en önemli konusunu oluşturduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarla da bu durum desteklenmektedir. İç ve dış çevre faktörlerine bağlı olarak değişen işgören ihtiyaç ve beklentileri, işletmeleri, güdüleyici unsurlara gereken önemi vermeleri konusunda daha bilinçli hale getirmiştir.

¹ Bu makale 03-05 Mayıs 2018 tarihlerinde Bayburt'da gerçekleştirilen Uluslararası Uygulamalı İşletme Yönetim ve Ekonomik Araştırmaları Sempozyumu adlı sempozyumda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sağlık Yönetimi Bölümü. 05356781881
E-posta: sevdademir@osmaniye.edu.tr

³ Öğr. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Bahçe Meslek Yüksekokulu Dış Ticaret Bölümü. 05547122602
E-posta: firdevsyasar@osmaniye.edu.tr

Çalışmamızın konularından birisi olan ve çalışan motivasyonunun sağlanması için gerekli unsurların başında gelen ödüller etkin bir yönetim anlayışı ile dağıtıldığında; personel devir oranının düşme eğilimi gösterdiği örgüt performansının arttığı ve işletmeye rekabet avantajı kazandırdığı savunulmaktadır. Öyle ki, ödüllerin, performansın ortaya çıkarılmasında ve güçlendirilmesinde etkili olduğu, ekonomik ve davranışsal literatürde yüksek derecede kabul görmektedir (Chiang ve Birtch, 2012: 538).

Türk Dil Kurumu ödül kavramını “bir başarı karşılığında verilen armağan, mükâfat” şeklinde tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr, 15.03.2018). Armstrong (2012: 1)’a göre ödül, bireylerin ve/veya grupların elde ettikleri başarıların ya da yaptıkları katkıların, maddi bir ödeme veya maddi olmayan tahakkuk yoluyla tanınmasıdır.

Örgütlerde ödül-ceza sisteminde izlenmesi gereken temel ilke, ceza yerine ödül yaklaşımının öncelikli tercihidir. Diğer bir ifade ile işgörenleri motive etmenin yolu, başarı ve olumlu davranışların gündeme getirilerek takdir edilmesinden geçmektedir (Fındıkcı, 2009: 385). Böylece olumlu davranışların pekiştirilmesi mümkün olmakta ve işgörenler, yeteneklerini geliştirmeye, içerisinde buldukları örgüt için daha çok çaba sarf etmeye, kendilerini örgütlerine daha bağlı hissetmeye yönelebilmektedirler.

Örgütler tarafından uygulanan ödüllendirme yöntemleri, maddi ödüller ve maddi olmayan ödüller olarak da adlandırılan dışsal ve içsel ödüllerini içermektedir (Güngör, 2011: 1512). Ödül kavramının kesinliğini ya da gerçekliğini vurgulayan dışsal ödüller; ücretler ve hakları kapsıyorken; günümüzde dikkat çeken konulardan biri haline gelen içsel ödüller ise tanınma, iş memnuniyeti, iş ikliminin diğer boyutları, işyeri ve istihdam ile ilgili kesinlik taşımayan, değişiklik gösterebilen birtakım ödüllerini kapsamaktadır (Wright, 2010: 190). Diğer bir ifade ile içsel ödüllerin psikolojik bir yönünün olduğu kabul edilmektedir. 1950-1960’lı yıllarda, genel performans ve motivasyonun artırılması için içsel ve dışsal ödüllerin birlikte düşünülmesi gerektiği varsayılmıştır. Öyle ki; dışsal (ücret ve promosyon) ve içsel ödüller (sorumluluk alma, başarı elde etme duygusu, kişisel gelişim vb.) birleştiren stratejilerin, en yüksek dereceli ve en nitelikli kurumsallaşma ile sonuçlandığı görülmektedir (Schuster ve Zingheim, 1992: 19). 1960’lı yılların sonlarına gelindiğinde ise Psikolog DeCharms (1968: 329) yapmış olduğu çalışmasında, işgörenlerin kendilerine verilen görevleri zaman içerisinde, ilgi alanları ve zevkleri yerine, vaad edilen ödül için yerine getirmeye başlayabileceklerini ve sunulan dışsal ödüllerin, içsel motivasyona zarar verebileceğini belirtmiştir.

Ödül yönetimi, insan kaynakları yönetiminin temel çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Ödül yönetiminin etkili bir şekilde işleyebilmesi adına bu sürecin, örgütün yönetim stratejisi ile uyumlu bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Aslında ödül yönetiminin, bir yönetim becerisi olduğu gibi bir yönetim aracı olma özelliği de taşıdığı söylenebilir (Hewitt Associates, 1991: 245). Nitekim oluşturulan adil bir ödül yönetimi politikasının, çalışanların örgüte olan katkılarının artırılmasında, beceri ve yeteneklerinin geliştirilmesinde ve sonuç olarak örgütün stratejik açıdan güçlenmesinde etkili olduğu kabul edilmektedir.

Çalışmamızın diğer bir konusu olan işgücü atikliğinin; örgütlerin üretkenlik düzeyleri, kâr marjları ve pazar paylarını artırdığı, sürekli ve beklenmeyen değişimlerin yaşandığı yoğun rekabet piyasalarında örgüt büyüklüğünü arttırmaya yardımcı olduğu kabul edilmektedir (Muduli, 2013: 55).

Genel anlamda, atik işgücü dış çevrede meydana gelen değişimlere cevap verebilen, becerilerini kıyaslayan, hızlı bir şekilde beceri geliştirebilen, yeni çalışma koşullarına uyum sağlayabilen, bilgi edinen ve edindiği bilgiyi paylaşan, mobil teknolojileri kullanan, sanal takımlarda çalışabilen bir işgücü şeklinde tanımlanabilir (Naktiyok ve İşcan, 2004: 84).

Başka bir tanımda ise işgücü atikliği, “işgörenlerin günlük sorunları giderme becerileri” şeklinde ifade edilmektedir (Al-Faouri vd., 2014: 434).

Glinska vd. (2012: 2) işgücü atikliğini, “işgörenlerin belirsizliğe karşı stratejik olarak cevap verme yetenekleri” şeklinde tanımlamışlardır.

İşgücü atikliği, zorlu rekabet ortamında avantaj elde etmek isteyen işletmelerin ve istihdam sürecinde rakiplerinden önde olmaya çabalayan bireylerin dikkate almaları gereken önemli bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu işgücü atikliğine sahip örgütler ve işgörenler birtakım avantajlara sahip olmaktadır. İşgücü atikliğinin; kalite geliştirme, müşteri hizmetlerini iyileştirme, öğrenme eğrisini hızlandırma ve faaliyet ekonomisini hareketlendirme gibi birçok fayda sağlayabileceği kabul edilmektedir (Sohrabi vd., 2014: 280). Al-Faouri vd. (2014: 440) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında; atik işgücünün, örgütsel hafızayı güçlendirdiğini belirtmişlerdir.

Örgütsel performansı artırmada etkili olduğu kabul edilen işgücü atikliği, kar marjlarının artması ile birlikte işgörenlere finansal ödüller getirebilmektedir. Aynı zamanda başarıya katkıda bulunma hissi ile işgörenler, içsel ödüller de elde edebilmektedirler. İşgücünün atik özellik taşıması örgütlere, maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin artırılması açısından da fayda sağlamaktadır.

İşgücü atikliğinin maliyet üzerindeki etkisini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Hosein ve Yousefi, 2012: 50):

- ✓ Yüksek esneklik sayesinde atik işgücünün verimlilik oranı da artmakta; böylece faaliyetler daha az zaman ve maliyetle yapılabilmektedir.
- ✓ Atik işgücünden dolayı artan örgütsel esneklikle, stoklara yapılan yatırım ve üretim maliyetleri düşmektedir.
- ✓ Son olarak, atik işgücünün diğer üyelerle işbirliği halinde hareket etmesi, örgüt içerisinde güçlü bir sinerji yaratmakta; bu sayede görevler daha yüksek kalitede ve daha az maliyetle yerine getirilebilmektedir.

Sherehiy vd. (2007: 458) atik işgücünün özelliklerini üç boyutta gruplandırmışlardır. Söz konusu alt boyutlar *proaktiflik*, *uyumluluk* ve *esneklik* şeklinde sıralanmıştır. *Proaktiflik*; kişisel inisiyatif kullanabilme, değişim ile ilgili sorunları öngörme

ve çözüm üretebilme özelliğini; *uyumluluk*, kendiliğinden oluşan işbirliğine dahil olma, yeni görev ve sorumlulukları alabilme, mesleki esnekliğe sahip olabilme, kişilerarası ve kültürlerarası uyum sağlayabilme özelliğini nitelendirmektedir. *Esneklik* boyutu ise değişime, yeni fikirlere ve teknolojik yeniliklere karşı uyum sağlayabilme, belirsiz ve ani durumlara karşı kontrollü olma, stresle başa çıkabilme özelliğini açıklamaktadır.

2. Yöntem ve Uygulama

Bu bölümde araştırmanın; amacı, önemi, kapsamı (evren ve örneklem), araştırma sınırlılıkları, araştırmada kullanılan veri toplama aracı ve yöntemi, araştırma modeli ve hipotezleri ele alınmıştır.

2.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızda, tekstil sektöründe gerçekleştirilen ödül yönetimi uygulamalarının çalışanların işgücü atıklığı üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu kapsamda araştırmamızın alt amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek.
2. Bu sektörde çalışan kişilerde kurumlarına yönelik oluşan ödül yönetimi algılarını belirlemek
3. Kurumun ödül yönetimi uygulamalarındaki etkinliği ile çalışanlarında oluşan işgücü atıklığı algısı arasındaki ilişkiyi belirlemek.
4. Kurumların ödül yönetimi uygulamaları ve çalışanların işgücü atıklığı algıları ile ilgili ortaya çıkmış ve/veya çıkabilecek sorunları belirlemek ve bu sorunların giderilmesine yönelik öneriler sunmak.

Kısacası araştırmamızın temel amacı Kahramanmaraş ili tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin işgücü ödül yönetimi uygulamalarını belirlemek ve bu uygulamaların çalışanların işgücü atıklığına olan katkısını ortaya çıkarmaktır.

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde söz konusu iki kavramı birlikte irdeleyen sınırlı sayıda ve farklı sektörlerde çalışmaya rastlanmıştır. Çalışma, akademik literatürle beraber iş dünyasına da yararlı olması amacıyla yapılmıştır. Bundan dolayı, araştırmanın hazırlanması ve uygulanması süreçlerinde teorik çalışmalarla beraber iş dünyasının mevcut durumu ve beklentileri de dikkate alınmıştır.

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmamızın kapsamı, coğrafi olarak Kahramanmaraş ili, konu itibarıyla ödül yönetimi ve işgücü atıklığı ilişkisi, uygulama alanı olarak ise Kahramanmaraş ilinde üretim yapan çalışan sayısı 50 kişinin üzerinde olan tekstil işletmeleri şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın güven seviyesi ve kabul edilebilir hata oranları dikkate alınarak tesadüfi örneklem yöntemi ile belirlenmiş olan çalışanlara 200 adet anket formu dağıtılmıştır. 150 adet personelden %80,5 oranında geri dönüş sağlanabilmiştir. Geri dönüş sağlanabilen anketler içerisinden, 132 adet anket bilimsel açıdan kullanılabilir nitelikte olduğundan çalışmanın analizine dâhil edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışanların kurumlarına yönelik ödül yönetimi algıları ve işgücü atıklığı algılarını test etmek amacıyla geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

Hipotez₁: Ödül yönetimi ile işgücü atıklığı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Hipotez₂: Ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.

Hipotez₃: Demografik özelliklerdeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.1}: Cinsiyet değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.2}: Yaş değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.3}: Medeni durum değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.4}: Eğitim durumu değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.5}: Çalışma süresi değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.6}: Aylık gelir değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{3.7}: Kurum içi pozisyon değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez₄: Demografik özelliklerdeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.1}: Cinsiyet değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.2}: Yaş değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.3}: Medeni durum değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.4}: Eğitim durumu değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

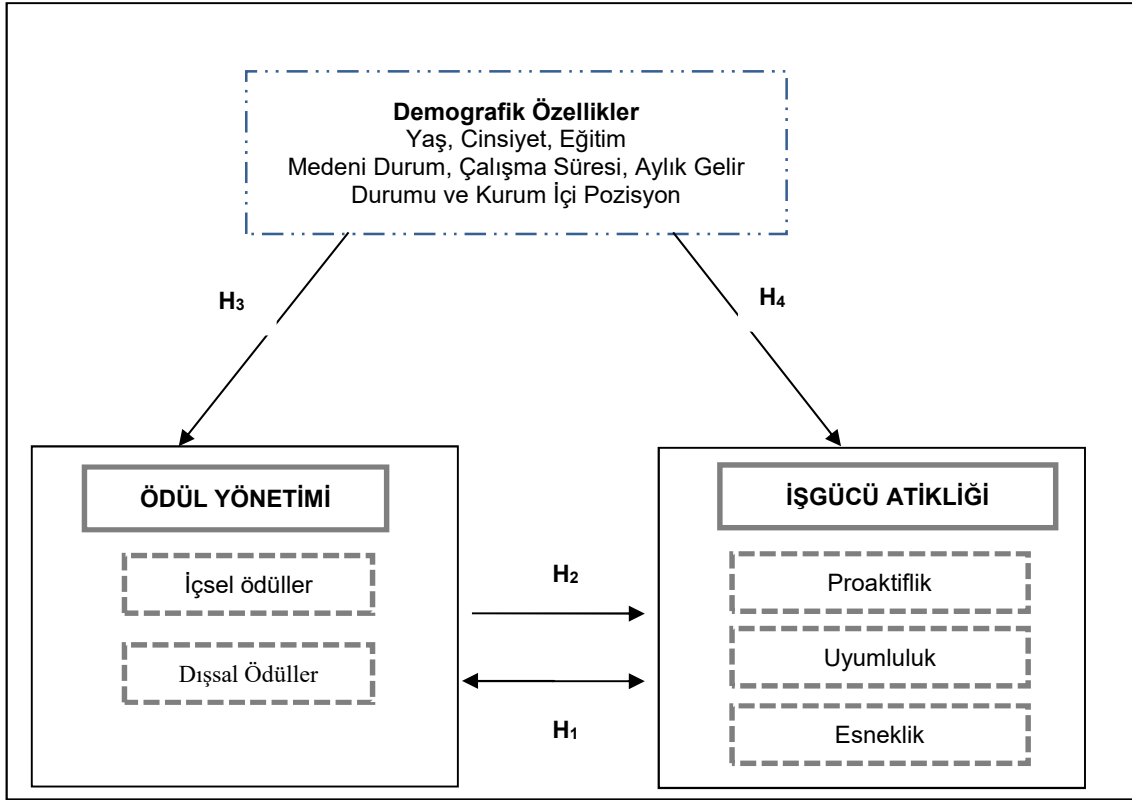
Hipotez_{4.5}: Çalışma süresi değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.6}: Aylık gelir değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Hipotez_{4.7}: Kurum içi pozisyon değişkenindeki farklılıklar işgücü atıklığı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

2.4. Araştırma Modeli

Bu çalışmada çalışanların ödül yönetimi algılarının çalışanların işgücü atıklığı algılarını nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızın bağımsız değişkeni çalışanların ödül yönetimi algılarıdır. Araştırmamızın bağımlı değişkeni ise işgücü atıklığıdır. Çalışanların ödül yönetimi algılarına göre işgücü atıklığı algı düzeylerinin etkilenip etkilenmediği irdelenmiştir.

2.5. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Aracı

Alan yazın çalışmaları ışığında teorik alt yapı oluşturulmuş ve uygulama kısmında, anket yöntemi kullanılarak nicel bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

İki farklı ölçeğin yer aldığı anket formundaki soru önermeleri 5'li likert yöntemi ile hazırlanmıştır. Ölçekte "1-Kesinlikle katılmıyorum", "2-Katılmıyorum", "3-Kararsızım", "4-Katılıyorum" ve "5-Kesinlikle katılıyorum" şeklinde kodlanmıştır. Ayrıca araştırma ölçeği içerisinde ek olarak katılımcıların "yaş, eğitim, cinsiyet, medeni durum, çalışma süresi, aylık gelirleri ve kurum içi pozisyonları" gibi demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla 7 adet nominal ve ordinal soruya da yer verilmiştir.

Ödül Yönetimi Ölçeği: Nawab, Ahmad ve Shafi (2011) tarafından geliştirilen, Rahim ve Wan Daud (2013) tarafından uygulanan ve Karalar (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 10 ifade/ iki boyuttan (içsel ve dışsal ödüller) oluşan ölçek kullanılmıştır.

İşgücü Atıklığı Ölçeği: Sherehiy (2008) tarafından geliştirilen, Sohrabi, Asari ve Hozoori (2014) tarafından da uygulanan ve Karalar (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 33 ifade/üç boyuttan (Proaktiflik, uyumluluk, esneklik) oluşan ölçek kullanılmıştır.

2.6. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın mevcut kısıtları; toplanan nicel verilerin güvenilirlik ve geçerliliği, kullanılan anket tekniğinin özellikleriyle sınırlıdır. Araştırma için gerekli olan veriler tek kaynaktan yani çalışanlardan toplanmış ve değerlendirilmiştir. Bu nedenle bu değerlendirme şekli öznel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca tekstil sektöründe faaliyet gösteren bir kısım işletmenin anketlere yanıt vermedeki isteksizliği de çalışmamızın sınırlılıklarındandır.

Araştırmanın yapılmasına ilgi ve istek göstermeyen işletme yönetici ve çalışanlarının tutumları çalışmaya olumsuz etki edeceği düşünülerek cevaplandırma konusunda ısrarcı davranılmamış, çalışmaya ilgi gösteren ve destek veren işletmeler seçilmiştir. Bu çalışmada elde edilen tüm bulgular araştırmanın yapıldığı sektörde faaliyet gösteren toplam çalışan sayısı 50 kişi ve üzeri olan, 3 tekstil işletmesi ile sınırlıdır. Elde edilen bulguların örneklem grubunun dışında genellemeler yapılarak yorumlanması doğru olmayacaktır. Bulgular sadece çalışmanın yapıldığı işletmelerdeki örneklem grubunu temsil etmektedir.

3. Bulgular ve Yorumlar

Kahramanmaraş ili tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanlar üzerinde uygulanan anketten elde edilen veriler SPSS 21.0 istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiş ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır. Sonuçların elde edilmesinde faktör analizi, korelasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır.

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ait dağılım Tablo 1.' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Yaş	Sayı	%
20-24	28	21,2
25-29	20	15,2
30-34	33	25,0
35-39	23	17,4
40 +	28	21,2
Çalışma Süresi	Sayı	%
1 yıldan az	32	24,2
1-4 Yıl	40	30,3
5-9 Yıl	44	33,3
10-14 Yıl	10	7,6
15 Yıl ve üstü	6	4,5
Cinsiyet	Sayı	%
Erkek	102	77,3
Kadın	30	22,7
Eğitim	Sayı	%
İlkokul	30	22,7
Lise	54	40,9
Ön Lisans	14	10,6
Lisans	22	16,7
Lisansüstü	12	9,1
Aylık Gelir	Sayı	%
1601-2600	90	68,2
2601-3600	26	19,7
3601-4600	5	3,8
4601-5600	4	3,0
5601 TL Üzeri	7	5,3
Kurum İçi Pozisyon	Sayı	%
Üst Kademe Yönetici	7	5,3
Orta Kademe Yönetici	22	16,7
İlk Kademe Yönetici	24	18,2
İşgören(Yönetici Olmayan)	79	59,8
Medeni Durum	Sayı	%
Evli	79	59,8
Bekâr	53	40,2
(N:132)		

Araştırmaya katılan çalışanların, % 25'inin 30-34 yaş aralığında; %33,3'ünün 5-9 yıl arasında çalışma süresine sahip olduğu; %77,3'ünün erkek çalışanlardan oluştuğu; %40,9'unun lise mezunu olduğu; %68,2'sinin 1601-2600 tl aylık gelir elde ettiği; %59,8'inin işgörenlerden (yönetici olmayan) oluştuğu ve son olarak katılımcıların %59,8'inin evli olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Anket Formunun Geçerliliği ve Güvenilirliği

Çalışmamızın bu kısmında ödül yönetimi ve iş atıklığı ölçeklerine ait geçerlilik ve güvenilirlik bulguları tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2: Faktör Analizi Sonrası Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Alt Boyutlar	Soru Önerme Aralığı	Cronbach's Alpha	Genel Cronbach's Alpha
Ödül Yönetimi	Dışsal ödüller	1-6	,814	,852

	İçsel ödüller	7-10	,815	
İşgücü Atıklığı	Proaktiflik	1-6	,857	,779
	Uyumluluk	7-16	,643	
	Esneklik	17-23	,662	

Ödül yönetimi ölçeğine ait genel geçerlilik düzeyinin tespiti için yapılan analiz sonucunda (KMO: ,810; Ki-Kare: 581,828; sd: 45; p:,000); dışsal ödüller alt boyutunun ,814 ve içsel ödüller alt boyutunun ,815 güvenilirlik derecelerine sahip olduğu, ölçeğin genel güvenilirlik derecesinin ise ,852 olduğu tespit edilmiştir.

İşgücü atıklığı ölçeğine ait genel geçerlilik düzeyinin tespiti için yapılan analiz sonucunda (KMO: ,789; Ki-Kare: 1347,298; sd: 253; p:,000); proaktiflik alt boyutunun ,857; uyumluluk alt boyutunun ,643 ve esneklik alt boyutunun ,662 güvenilirlik derecelerine sahip olduğu, ölçeğin genel güvenilirlik derecesinin ise ,779 olduğu tespit edilmiştir.

Cronbach's alpha değeri dikkate alındığında her bir ölçek değerinin 0,60'tan yüksek olduğu görülmektedir. Cronbach alpha değeri, 852 olarak bulunan ödül yönetimi ölçeğinde kullanılan soru önermelerinin ve Cronbach alpha değeri, 779 olarak bulunan işgücü atıklığı ölçeğinde kullanılan soru önermelerinin; çalışanların ödül yönetimi algılarını ve işgücü atıklığı algılarını ölçmek için yeterli olduğunu ve güvenilir bir şekilde kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

3.3. Değişkenler Arasındaki İlişkilere Ait Korelasyon Sonuçları

Korelasyon analizi aralık ve rasyo düzeyinde ölçülmüş iki değişken arasındaki ilişkiyi ya da bağımlılık durumunun var olup olmadığını, varlığı halinde yönünü ve gücünü belirlemek amacıyla kullanılan bir analiz tekniğidir. Korelasyon analizi ile hesaplanan Korelasyon katsayısı r ile gösterilir. Katsayı (r) -1 ve +1 arasında bir değer almaktadır. Katsayının (r) +1 olması iki değişken arasında tam bir pozitif doğrusal ilişki olduğunu, diğer bir ifade ile x değeri 1 birim artış gösterirken y değerinin de 1 birim artış sergilediğini göstermektedir. Buna karşı, katsayının (r) -1 olması değişkenler arasında tam bir negatif ilişkinin var olduğunu gösterir. Örneğin x değeri 1 birim artarken y değeri 1 birim azalır. Katsayının 0 olması halinde ise iki değişken arasında açık, görülebilir herhangi bir ilişkinin olmadığı söylenir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2011: 329).

Araştırmamızın ana konusu olan ödül yönetimi ve işgücü atıklığı olguları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına yönelik kurgulanan **Hipotezi**'i test etmek amacıyla değişkenler arasındaki korelasyon değerlerine bakılmıştır. Bulgular Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler / Alt Boyutlar		1	2	3	4	5	
Ödül Yönetimi	Dışsal Ödül (1)	Pearson Corr.	1				
		Sig.(2-tailed)					
	İçsel Ödül (2)	Pearson Corr.	,515**	1			
		Sig.(2-tailed)	,000				
İş Atıklığı	Proaktiflik (3)	Pearson Corr.	,510**	,563**	1		
		Sig.(2-tailed)	,000	,000			
	Uyumluluk (4)	Pearson Corr.	,413**	,500**	,527**	1	
		Sig.(2-tailed)	,000	,000	,000		
	Esneklik (5)	Pearson Corr.	,416**	,359**	,323**	,441**	1
		Sig.(2-tailed)	,000	,001	,005	,000	

Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). (p < 0,01, * p < 0,05)

Ödül yönetimi ile işgücü atıklığı arasında; ayrıca ödül yönetimi alt boyutları ile işgücü atıklığı alt boyutları arasındaki korelasyon incelendiğinde elde edilen verilere göre yapılan değerlendirme sonuçları:

- ✓ Ödül yönetimi ile işgücü atıklığı arasında (r=,580; p<0,01) orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.
- ✓ Ödül yönetimi dışsal ödül alt boyutu ile sırasıyla işgücü atıklığı proaktiflik alt boyutu arasında (r=,510; p<0,01) orta düzeyde; uyumluluk alt boyutu arasında (r=,413; p<0,01) zayıf düzeyde ve son olarak esneklik alt boyutu arasında (r=,416; p<0,01) zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.
- ✓ Ödül yönetimi içsel ödül alt boyutu ile sırasıyla işgücü atıklığı proaktiflik alt boyutu arasında (r=,563; p<0,01) orta düzeyde; uyumluluk alt boyutu arasında (r=,500; p<0,01) orta düzeyde ve son olarak esneklik alt boyutu arasında (r=,359; p<0,01) çok zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

✓ Bu bulgu neticesinde “Ödül yönetimi ve alt boyutları ile işgücü atıklığı ve alt boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur” şeklinde test edilmek istenilen **Hipotez₁** kabul edilmiştir. Değişkenler arasında herhangi bir negatif ilişkiye rastlanmamıştır.

3.4. Değişkenlere Ait Regresyon Sonuçları

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki doğrusal ilişkinin varlığı test edilirken, regresyon analizi ile bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler tarafından nasıl açıklandığı saptanmaya çalışılır. Regresyon analizlerinde ilk olarak modelin geçerliliğini gösteren anlamlılık düzeyine dikkat edilir. Anlamlılık düzeyinin 0,05'ten küçük olduğu durumlarda model geçerli kabul edilir. Diğer bir ifade ile bu durum, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücü olduğunu gösterir (Kalaycı, 2008: 19).

Çalışmamızın temel konusu olan ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak, “**Hipotez₂**: *Ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.*” şeklinde kurgulanmış olan varsayımı test etmek amacıyla basit regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ödül Yönetiminin İşgücü Atıklığı Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Bulguları

Model	Coefficient		Sig.
	Beta (β)	t	
İşgücü Atıklığı R= ,580 ^a R ² = ,336 F= 65,738, p= ,000 a.Predictors (Contant), Ödül Yönetimi Anova ^a :Sig.,,000 ^b	,580	8,108	,000
	Coefficient ^a : Sig.,,000 ^b		

Öncelikle elde edilen regresyon modelinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere F değeri ve bu değere ait önem seviyesi incelenmiştir. Modele ait F değerinin 65,738 olduğu ve bu değere ait önem seviyesinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile ödül yönetimi değişkeni, işgücü atıklığı değişkeninin anlamlı bir tahmin edicisidir denilebilir. Ayrıca R değeri, ödül yönetimi algısı ile işgücü atıklığı arasındaki korelasyon değerini ifade etmekte ve değişkenler arasında orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir (R=,580). Belirlilik katsayısı olan R² değeri ile işgücü atıklığı üzerindeki varyasyonun (çeşitliliğin) %33,6'sının ödül yönetimi değişkenine bağlı olduğu bulunmuştur. Özet olarak ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde genel bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik oluşturulan, “**Hipotez₂**: *Ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.*” şeklinde kurgulanmış olan **Hipotez₂** kabul edilmiştir.

3.5. Demografik Özelliklerdeki Farklılıkların Değişkenler Üzerindeki Etkisi

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin ödül yönetimi algısı ve alt boyutları ile işgücü atıklığı ve alt boyutları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

3.5.1. Demografik Özelliklerdeki Farklılıkların Ödül Yönetimi Üzerindeki Etkisi

Cinsiyet değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan Bağımsız Örneklem T Testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Cinsiyet Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	M	sd	t	p
Dışsal Ödüller	Kadın	30	3,41	132	,776	,439
	Erkek	102	3,26			
İçsel Ödüller	Kadın	30	4,03	132	,970	,075
	Erkek	102	3,86			

Tablo 5'te görüldüğü gibi, çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller [t(132)=,439; p>.05] ve içsel ödüller [t(132)=,075; p>.05] alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{3.1}** reddedilmiştir.

Yaş değişkeni ile ödül yönetimi algıları alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Yaş Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Dışsal Ödüller	20-24 yaş	28	3,24	,412	,800
	25-29 yaş	20	3,48		
	30-34 yaş	33	3,18		
	35-39 yaş	23	3,39		
	40 yaş +	28	3,25		
İçsel Ödüller	20-24 yaş	28	3,98	1,012	,404
	25-29 yaş	20	3,72		
	30-34 yaş	33	3,74		
	35-39 yaş	23	4,14		
	40 yaş +	28	3,89		

Tablo 6'da görüldüğü üzere çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller ($p=0,800>0,05$) ve içsel ödüller ($p=0,404>0,05$) alt boyutlarında yaş dağılımına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{3,2}** reddedilmiştir.

Medeni durum değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7: Medeni Duruma Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	M	sd	t	p
Dışsal Ödüller	Evli	79	3,24	132	-,744	,458
	Bekar	53	3,37			
İçsel Ödüller	Evli	79	3,88	132	-,324	,747
	Bekar	53	3,93			

Tablo 7'de görüldüğü gibi, çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller [$t(132)=-,458$; $p>,05$] ve içsel ödüller [$t(132)=-,747$; $p>,05$] alt boyutlarında medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla **Hipotez_{3,3}** reddedilmiştir.

Eğitim değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 8' de sunulmuştur.

Tablo 8: Eğitim Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Dışsal Ödüller	Lisansüstü	12	4,60	9,682	,000
	Lisans	22	3,55		
	ÖnLisans	14	3,33		
	Lise	54	3,03		
	İlkokul	30	3,03		
İçsel Ödüller	Lisansüstü	12	4,65	3,145	,017
	Lisans	22	4,03		
	ÖnLisans	14	3,68		
	Lise	54	3,81		
	İlkokul	30	3,78		

Tablo 8'de görüldüğü üzere çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller ($p=,000<0,05$) ve içsel ödüller ($p=,017<0,05$) alt boyutlarında eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Buna göre lisansüstü mezunlarının dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,60$) en yüksek, ilkokul ve lise mezunu katılımcıların dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,03$) en düşük olduğu söylenebilir. Yine, lisansüstü mezunlarının içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,65$) en yüksek, önlisans mezunu katılımcıların içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,68$) en düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{3,4}** kabul edilmiştir.

Çalışma süresi değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9: Çalışma Süresi Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Dışsal Ödüller	1 yıldan az	32	3,27	1,755	,012
	1-4 yıl	40	3,04		
	5-9 yıl	44	3,37		
	10-14 yıl	10	3,73		
	15 yıl +	6	3,78		
İçsel Ödüller	1 yıldan az	32	3,85	3,588	,008
	1-4 yıl	40	3,70		
	5-9 yıl	44	3,86		
	10-14 yıl	10	4,48		
	15 yıl +	6	4,79		

Çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller ($p=0,012<0,05$) ve içsel ödüller ($p=0,008<0,05$) alt boyutlarında çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre 15 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip çalışanların dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,78$) en yüksek, 1-4 yıl çalışma süresine sahip çalışanların dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,04$) en düşük olduğu söylenebilir. Yine 15 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip çalışanların içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,79$) en yüksek, 1-4 yıl çalışma süresine sahip çalışanların içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,70$) en düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{3,5}** kabul edilmiştir.

Aylık gelir değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 10' da sunulmuştur.

Tablo 10: Aylık Gelir Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Dışsal Ödüller	1601-2600 TL	90	3,02	6,785	,000
	2601-3600 TL	26	3,77		
	3601-4600 TL	5	4,07		
	4601-5600 TL	4	3,75		
	5601 TL ve üzeri	7	4,14		
İçsel Ödüller	1601-2600 TL	90	3,76	2,196	,073
	2601-3600 TL	26	4,14		
	3601-4600 TL	5	4,05		
	4601-5600 TL	4	4,19		
	5601 TL ve üzeri	7	4,50		

Tablo 10'da görüldüğü üzere çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller ($p=0,000<0,05$) alt boyutunda aylık gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülürken; içsel ödüller ($p=0,073>0,05$) alt boyutunda aylık gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Buna göre aylık gelir seviyesi 1601-2600 TL ve üzeri olan çalışanların dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,14$) en yüksek, aylık gelir seviyesi 5601 TL ve üzeri olan çalışanların içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,50$) en yüksek, aylık gelir seviyesi 1601-2600 TL arasında olan çalışanların içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,76$) en düşük olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{3,6}** kısmen kabul edilmiştir.

Kurum içi pozisyon değişkeni ile ödül yönetimi algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 11' de sunulmuştur.

Tablo 11: Kurum İçi Pozisyon Değişkenine Göre Ödül Yönetimi Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Dışsal Ödüller	Üst Kademe Yönetici	7	4,02	6,350	,000
	Orta kademe Yönetici	22	3,74		
	İlk Kademe Yönetici	24	3,54		
	İşgören	79	3,03		
İçsel Ödüller	Üst Kademe Yönetici	7	4,46	2,215	,090
	Orta kademe Yönetici	22	4,02		
	İlk Kademe Yönetici	24	4,07		
	İşgören	79	3,76		

Tablo 11'de görüldüğü üzere çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller ($p=0,000<0,05$) alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülürken; içsel ödüller ($p=0,090>0,05$) alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Buna göre üst

kademe yöneticilerin dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,02$) en yüksek, yönetici pozisyonunda olmayan işgörenlerin dışsal ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,03$) en düşük olduğu söylenebilir. Benzer şekilde üst kademe yöneticilerin içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=4,46$) en yüksek, yönetici pozisyonunda olmayan işgörenlerin içsel ödül algıları ortalama değerinin ($X=3,76$) en düşük olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez3.7** kısmen kabul edilmiştir.

3.5.2. Demografik Özelliklerdeki Farklılıkların İşgücü Atıklığı Üzerindeki Etkisi

Cinsiyet değişkeni ile İşgücü Atıklığı algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan Bağımsız Örneklem T Testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: Cinsiyet Değişkenine Göre İşgücü Atıklığı Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız

Örneklem T Testi Sonuçları						
Ölçek Boyutları	Grup	N	M	sd	t	p
Proaktiflik	Kadın	30	3,64	132	,589	,557
	Erkek	102	3,74			
Uyumluluk	Kadın	30	3,86	132	,680	,497
	Erkek	102	3,74			
Esneklik	Kadın	30	3,49	132	,493	,623
	Erkek	102	3,42			

Tablo 12’de görüldüğü gibi, çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik [$t(132)=.557$; $p>.05$], uyumluluk [$t(132)=.497$; $p>.05$] ve esneklik [$t(132)=.623$; $p>.05$] alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez4.1** reddedilmiştir.

Yaş değişkeni ile çalışanların işgücü atıklığı algıları alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13: Yaş Değişkenine Göre İşgücü Atıklığı Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans

Analizi Sonuçları						
Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p	
Proaktiflik	20-24 yaş	28	3,69	,212	,931	
	25-29 yaş	20	3,78			
	30-34 yaş	33	3,62			
	35-39 yaş	23	3,79			
	40 yaş +	28	3,75			
Uyumluluk	20-24 yaş	28	3,68	1,048	,385	
	25-29 yaş	20	3,84			
	30-34 yaş	33	3,73			
	35-39 yaş	23	4,04			
	40 yaş +	28	3,62			
Esneklik	20-24 yaş	28	3,16	2,948	,123	
	25-29 yaş	20	3,68			
	30-34 yaş	33	3,30			
	35-39 yaş	23	3,61			
	40 yaş +	28	3,54			

Tablo 13’te görüldüğü üzere çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik ($p= 0,931>0,05$), uyumluluk ($p= 0,385>0,05$) ve esneklik ($p= 0,123>0,05$) alt boyutlarında yaş dağılımına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez4.2** reddedilmiştir.

Medeni durum değişkeni ile işgücü atıklığı algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan bağımsız örneklem t testi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 14’ te sunulmuştur.

Tablo 14: Medeni Duruma Göre İşgücü Atıklığı Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Bağımsız

Örneklem T Testi Sonuçları						
Ölçek Boyutları	Grup	N	M	sd	t	p
Proaktiflik	Evli	79	3,77	132	,852	,396
	Bekar	53	3,65			
Uyumluluk	Evli	79	3,75	132	-,387	,699
	Bekar	53	3,81			
Esneklik	Evli	79	3,44	132	,175	,861
	Bekar	53	3,42			

Tablo 14' te görüldüğü gibi çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik [$t(132)=,396$; $p>,05$], uyumluluk [$t(132)=,699$; $p>,05$] ve esneklik [$t(132)=,861$; $p>,05$] alt boyutlarında medeni durum değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla **Hipotez_{4.3}** reddedilmiştir.

Eğitim değişkeni ile işgücü atıklığı algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulguları Tablo 15' de sunulmuştur.

Tablo 15: Eğitim Değişkenine Göre İşgücü Atıklığı Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Proaktiflik	Lisansüstü	12	4,18	1,746	,144
	Lisans	22	3,85		
	ÖnLisans	14	3,63		
	Lise	54	3,71		
	İlkokul	30	3,51		
Uyumluluk	Lisansüstü	12	3,69	1,076	,371
	Lisans	22	3,85		
	ÖnLisans	14	4,15		
	Lise	54	3,73		
	İlkokul	30	3,65		
Esneklik	Lisansüstü	12	4,01	4,704	,001
	Lisans	22	3,45		
	ÖnLisans	14	3,73		
	Lise	54	3,23		
	İlkokul	30	3,40		

Tablo 15' de görüldüğü üzere çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik ($p= ,144>,05$) ve uyumluluk ($p= ,371>,05$) boyutlarında eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmazken; esneklik ($p= ,001<,05$) alt boyutunda eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Buna göre lisansüstü mezunlarının proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=4,18$) en yüksek, ilkokul mezunu katılımcıların proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=3,51$) en düşük; benzer şekilde, önlisans mezunlarının uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=4,15$) en yüksek, ilkokul mezunu katılımcıların uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=3,65$) en düşük; son olarak lisansüstü mezunlarının esneklik algıları ortalama değerinin ($X=4,01$) en yüksek, lise mezunu katılımcıların esneklik algıları ortalama değerinin ($X=3,23$) en düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{4.4}** kısmen kabul edilmiştir.

Çalışma süresi değişkeni ile işgücü atıklığı algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 16' da sunulmuştur.

Tablo 16: Çalışma Süresi Değişkenine Göre İşgücü Atıklığı Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Proaktiflik	1 yıldan az	32	3,71	2,996	,021
	1-4 yıl	40	3,48		
	5-9 yıl	44	3,75		
	10-14 yıl	10	4,10		
	15 yıl +	6	4,50		
Uyumluluk	1 yıldan az	32	3,83	1,344	,257
	1-4 yıl	40	3,61		
	5-9 yıl	44	3,76		
	10-14 yıl	10	4,23		
	15 yıl +	6	3,90		
Esneklik	1 yıldan az	32	3,23	2,799	,029
	1-4 yıl	40	3,41		
	5-9 yıl	44	3,45		
	10-14 yıl	10	4,00		
	15 yıl +	6	3,60		

Çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik ($p= 0,021<,05$) ve esneklik ($p= 0,029<,05$) alt boyutlarında çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilirken; uyumluluk ($p= 0,257>,05$) alt boyutunda çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Buna göre 15 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip çalışanların proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=4,50$) en yüksek, 1-4 yıl çalışma süresine sahip çalışanların proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=3,48$) en düşük olduğu; yine 10-14 yıl arası çalışma süresine sahip çalışanların uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=4,23$) en yüksek, 1-4 yıl çalışma süresine sahip çalışanların uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=3,61$) en düşük olduğu ve son olarak, 10-14 yıl arası çalışma süresine sahip çalışanların esneklik algıları ortalama değerinin ($X=4,00$) en yüksek, 1 yıldan az çalışma süresine sahip çalışanların esneklik algıları ortalama değerinin ($X=3,23$) en düşük olduğu söylenebilir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{4.5}** kısmen kabul edilmiştir.

Aylık gelir değişkeni ile işgücü atikliği algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 17' de sunulmuştur.

Tablo 17: Aylık Gelir Değişkenine Göre İşgücü Atikliği Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Proaktiflik	1601-2600 TL	90	3,63	,938	,444
	2601-3600 TL	26	3,93		
	3601-4600 TL	5	3,73		
	4601-5600 TL	4	3,96		
	5601 TL ve üzeri	7	3,95		
Uyumluluk	1601-2600 TL	90	3,66	1,961	,141
	2601-3600 TL	26	4,04		
	3601-4600 TL	5	4,18		
	4601-5600 TL	4	4,08		
	5601 TL ve üzeri	7	3,80		
Esneklik	1601-2600 TL	90	3,29	3,539	,102
	2601-3600 TL	26	3,75		
	3601-4600 TL	5	3,71		
	4601-5600 TL	4	3,82		
	5601 TL ve üzeri	7	3,65		

Tablo 17'de görüldüğü üzere çalışanların işgücü atikliği algıları, proaktiflik ($p= 0,444>0,05$), uyumluluk ($p= 0,141>0,05$) ve esneklik ($p= 0,102>0,05$) alt boyutlarında aylık gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{4.6}** reddedilmiştir.

Kurum içi pozisyon değişkeni ile işgücü atikliği algısı alt boyutları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla yapılmış olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 18' de sunulmuştur.

Tablo 18: Kurum İçi Pozisyon Değişkenine Göre İşgücü Atikliği Algısı ve Alt Boyutları Arasındaki Farklılığa Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Grup	N	X	F	p
Proaktiflik	Üst Kademe Yönetici	7	3,67	1,131	,339
	Orta kademe Yönetici	22	3,76		
	İlk Kademe Yönetici	24	3,98		
	İşgören	79	3,64		
Uyumluluk	Üst Kademe Yönetici	7	4,49	2,184	,009
	Orta kademe Yönetici	22	4,92		
	İlk Kademe Yönetici	24	4,07		
	İşgören	79	3,68		
Esneklik	Üst Kademe Yönetici	7	3,82	5,556	,001
	Orta kademe Yönetici	22	3,82		
	İlk Kademe Yönetici	24	3,51		
	İşgören	79	3,27		

Tablo 18'de görüldüğü üzere çalışanların işgücü atikliği algıları, proaktiflik ($p= 0,339>0,05$) alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken; uyumluluk ($p= 0,009<0,05$) ve esneklik ($p= 0,001<0,05$) alt boyutlarında kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre ilk kademe yöneticilerin proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=3,98$) en yüksek, yönetici pozisyonunda olmayan işgörenlerin proaktiflik algıları ortalama değerinin ($X=3,64$) en düşük olduğu söylenebilir. Benzer şekilde orta kademe yöneticilerin uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=4,92$) en yüksek, yönetici pozisyonunda olmayan işgörenlerin uyumluluk algıları ortalama değerinin ($X=3,68$) en düşük olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla oluşturulan **Hipotez_{4.7}** kısmen kabul edilmiştir.

Sonuç

Kahramanmaraş ili tekstil sektöründe faaliyet gösteren çalışan sayısı 50 ve üzeri olan 3 ayrı işletmede ödül yönetimi algısı ve işgücü atikliği düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 132 çalışan üzerinde uygulanan anketten elde edilen analiz sonuçlarına göre;

Araştırmaya katılan çalışanların cinsiyet dağılımları incelendiğinde erkek çalışan oranının (%77,3) kadın çalışan oranından (%22,3) fazla olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde yığılmanın 30 ile 34 yaş arası çalışanlarda olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde ise, yığılmanın evli çalışanlar (%59,8) üzerinde gerçekleştiği görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında, yığılmanın lise mezunu çalışanlar (%40,9) üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışma süresi bakımından 5-9 yıl arasında (%33,3) yığılma gösterdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların aylık gelirlerine dair oranlar incelendiğinde, yığılmanın 1601-2600 TL (%68,2) arasında olduğu tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların çoğunluğunun işgörenlerden (%59,8) oluştuğu, yönetici pozisyonundaki katılımcıların oranının ise %40,2 olduğu belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen amaç ve hipotezler doğrultusunda uygulanan korelasyon ve regresyon analizleri ile elde edilen sonuçlar ve bu sonuçlar ile ilgili yapılan yorumlar şu şekildedir:

✓ Araştırmaya katılan çalışanların ödül yönetimi algıları ile işgücü atıklığı düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında herhangi bir negatif ilişkiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla içsel ve dışsal ödül uygulamaları arttıkça çalışanların işgücü atıklığı düzeylerinin de artacağı düşünülmektedir. Nitekim kişilerarası ya da örgütsel açıdan yararlı olarak algılanan proaktif davranışlar ödül kavramı ile yakından ilişkilendirilmektedir (Grant ve Ashford, 2008: 18). Ödül yönetiminden tatmin olan bireyler, işyerinde oluşması muhtemel sorunları önceden tahmin ederek söz konusu sorunlara ilişkin tedbirleri alabilmektedirler. Bu nedenle proaktif davranarak sorunları ortaya çıkmadan çözmek isteyen işletmelerin içsel ödüllere önem vermeleri gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin ödül yönetimi algısı ve alt boyutları ile işgücü atıklığı ve alt boyutları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Bu testler sonucunda;

✓ Çalışanların ödül yönetimi algıları ve alt boyutlarında cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgu, erkek yöneticilerin kadınlara oranla ücret artışı ve prim havuzu gibi dışsal ödülleri daha çok tercih ettiği sonucuna ulaşan Karalar (2015)'ın ve Grund (2015) 'un çalışmalarıyla örtüşmemektedir. Ancak söz konusu çalışmaların farklı sektörlerde uygulanması ve üretim sektörünün özelliklerinin farklı olması nedeniyle elde edilen bu sonuçun olağan karşılanabileceği söylenebilir.

✓ Çalışanların ödül yönetimi algıları ve alt boyutlarında eğitim durumu ve çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Bu durumda lisansüstü mezunlarının dışsal ve içsel ödül algılarının diğer katılımcılara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir. Çalışma süresi bakımından 15 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip katılımcıların dışsal ve içsel ödül algıları ortalama değerlerinin diğer katılımcılara göre en yüksek olduğu görülmüştür. 1-4 yıl arasında çalışma süresine sahip katılımcıların ise dışsal ve içsel ödül algılarının en düşük olduğu belirlenmiştir.

✓ Çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller alt boyutunda aylık gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülürken; içsel ödüller alt boyutunda aylık gelir durumu değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Aylık gelir seviyesi yüksek olan bireylerde dışsal ödül algılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

✓ Çalışanların ödül yönetimi algıları, dışsal ödüller alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülürken; içsel ödüller alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

✓ Çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik, uyumluluk ve esneklik alt boyutlarında cinsiyet, medeni durum, yaş ve gelir durumu değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgu, yaş değişkeni ile işgücü atıklığı alt boyutu olan uyumluluk özelliklerinin 30 yaşına kadar yüksek seviyeye çıktığını savunan Bafitis ve Sargent (1977)'in gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarıyla çeliştiği gözlenmiştir.

✓ Çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik ve uyumluluk boyutlarında eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmazken; esneklik alt boyutunda eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuç, eğitim düzeyinin katılımcıların uyumluluk özelliğini etkilemediğini savunan Guan vd. (2013: 561) araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir. Lisansüstü mezunu katılımcıların esneklik özelliklerinin diğer eğitim seviyesine sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

✓ Çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik ve esneklik alt boyutlarında çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilirken; uyumluluk alt boyutunda çalışma süresi değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

✓ Çalışanların işgücü atıklığı algıları, proaktiflik alt boyutunda kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülürken; uyumluluk ve esneklik alt boyutlarında kurum içi pozisyon değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre belirlenen hipotezlere ait Kabul/Red durumu aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Hipotezler	Durum
Hipotez₁: Ödül yönetimi ile işgücü atıklığı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.	KABUL
Hipotez₂: Ödül yönetiminin işgücü atıklığı üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır.	KABUL
Hipotez₃: Demografik özelliklerdeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL
Hipotez_{3.1}: Cinsiyet değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez_{3.2}: Yaş değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez_{3.3}: Medeni durum değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez_{3.4}: Eğitim durumu değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KABUL
Hipotez_{3.5}: Çalışma süresi değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KABUL
Hipotez_{3.6}: Aylık gelir değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL

Hipotez3.7: Kurum içi pozisyon değişkenindeki farklılıklar ödül yönetimi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL
Hipotez4: Demografik özelliklerdeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL
Hipotez4.1. Cinsiyet değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez4.2. Yaş değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez4.3. Medeni durum değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez4.4. Eğitim durumu değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL
Hipotez4.5. Çalışma süresi değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL
Hipotez4.6. Aylık gelir değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	RED
Hipotez4.7. Kurum içi pozisyon değişkenindeki farklılıklar işgücü atikliği üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.	KISMEN KABUL

Söz konusu sınırlılıkların ortadan kaldırılabilmesi için; gelecek araştırmalarda anketlerin uygulandığı işletme sayısının artırılması ve örneklem büyüklüğünün tamamına ulaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Böylece elde edilen sonuçların, daha anlamlı hale geleceği düşünülmektedir. Ayrıca, araştırma kapsamında ele alınan değişkenler başka değişkenler ile birlikte incelenerek bu kavramların araştırılmamış yönleri ortaya çıkarılabilir.

İnsan kaynakları yönetiminin önemli işlevlerinden biri olan ödül yönetimi, etkili ve adil uygulandığında işletmelere birtakım yararlar sağlamaktadır. Ödül yönetimi sürecinin en doğru şekilde yürütülmesi adına çalışanların istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kaynakça

- Al-Faouri, H. A., Al-Nsour M. M., Al-Kasasbeh, M. M. (2014). The Impact of Workforce Agility on Organizational Memory. *Knowledge Management Research & Practice*, Vol. 12, pp. 432-442.
- Armstrong, M. (2012). *Armstrong's Handbook of Reward Management Practice: Improving Performance Through Reward*. 4th Edition, Kogan Page Limited, London, UK.
- Bafitis, H., Sargent, F. (1977), "Human Physiological Adaptability Through the Life Sequence", *Journal of Gerontology*, Vol. 32, No. 4, pp. 402-410.
- Chiang, T. F. F., Birtch, A. T. (2012). The Performance Implications of Financial and Non-Financial Rewards: An Asian Nordic Comparison. *Journal of Management Studies*, Vol. 49, No. 3, pp. 538- 570.
- De Charms, R. (1968). *Personal Causation: The Internal Affective Determinants of Behavior*. Lawrence Erlbaum Publishers, New Jersey, USA.
- Fındıkcı, İ. (2009). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 7. Basım), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Glinska, M., Carr, S. D., Halliday, A. (2012). *Workforce Agility: An Executive Briefing*, Batten Institute, Virginia, USA.
- Grant, M. A., Ashford, S. J. (2008), "The Dynamics of Proactivity at Work", *Research in Organizational Behavior*, Vol. 28, pp. 3-34.
- Grund, C. (2015), "Gender Pay Gaps Among Highly Educated Professionals Compensation Components Do Matter", *Labour Economics*, Vol. 34, pp. 118-126.
- Guan, Y., H. Deng, J. Sun, Y. Wang, Z. Cai, L. Ye, R. Fu, Y. Wang, S. Zhang and Y. Li (2013), "Career Adaptability, Job Search Self-Efficacy and Outcomes: A Three-Wave Investigation Among Chinese University Graduates", *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 83, Iss. 3, pp. 561-570.
- Güngör, P. (2011). The Relationship Between Reward Management System and Employee Performance With the Mediating Role of Motivation: A Quantitative Study on Global Banks, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, Vol. 24, pp. 1510- 1520.
- Hewitt Associates, (1991). *Total Compensation Management: Reward Management Strategies for the 1990s*, Basil Blackwell, Oxford, UK.
- Hosein, Z. Z., Yousefi, A. (2012). The Role of Emotional Intelligence on Workforce Agility in the Workplace. *International Journal of Psychological Studies*, Vol. 4, No. 3, pp. 48-61.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, (3. Baskı), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karalar, S., (2015). *Ödül Yönetiminin Örgütsel Özdeşleşme ile İşgücü Atikliği Üzerine Etkisi ve Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Muduli, A. (2013). Workforce Agility: A Review of Literature. *The IUP Journal of Management Research*, Vol. 12, No. 3, pp. 55-65.
- Naktiyok, A., İşcan, Ö. F. (2004). Temel Yetenek Olarak İşgücü Atikliği: Bilgi Yönetimi Altyapısı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *12. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, pp. 84-87, 27-29 Mayıs, Bursa.
- Schuster, R. J., Zingheim, P. K. (1992). *The New Pay: Linking Employee and Organizational Performance*. Lexington Books, New York, USA.
- Sherehiy, B., Karwowski, W., Layer, J. K. (2007). A Review of Enterprise Agility: Concepts, Frameworks, and Attributes. *International Journal of Industrial Ergonomics*, Vol. 37, pp. 445-460.

Sohrabi, R., Asari, M., Hozoori, M. J. (2014). Relationship Between Workforce Agility and Organizational Intelligence. *Asian Social Science*, Vol. 10, No. 4, pp. 279-287.

Wright, A. (2010). Culture and Compensation: Unpicking the Intricate Relationship Between Reward and Organizational Culture. *Journal of Thunderbird International Business Review*, Vol. 52, No. 3, pp. 189-202.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ac9545d14c423.60778308, Erişim Tarihi: 15.03.2018.

Summary

In a competitive environment brought by globalization, enterprises have had to use their resources most effectively and create customer loyalty. human capital and talent management, which an enterprise has, are supported by the studies that are the most important issue of today's human resources.

When the prizes which are one of the subjects of our work and which are required to provide employee motivation are distributed with an effective management understanding; it is argued that the personnel turnover rate tends to decrease, the performance of the total organization increases and it gives the business a competitive advantage (Chiang ve Birtch, 2012: 538). The rewarding methods applied by organizations include external and internal awards, also called material prizes and intangible prizes (Güngör, 2011: 1512).

Another aspect of our work, workforce agility; it is accepted that organizations are helping to increase organizational size in intense competition markets where productivity levels, profit margins and market share are increased and continuous and unexpected changes are experienced (Muduli, 2013: 55). Sherehiy et al. (2007: 458) have grouped the characteristics of the waste workforce into three dimensions. These; proactiveness; to use personal initiative, to anticipate problems with change and to produce solutions. compatibility; to participate in spontaneous cooperation, to take on new duties and responsibilities, to be able to have professional flexibility, to be interpersonal and intercultural adaptation. Flexibility dimension describes the ability to adapt to change, new ideas and technological innovations, control against uncertain and sudden situations, and ability to cope with stress.

In this study; it is aimed to determine whether there is a correlation between the reward management of the enterprises and the workforce agility of the employees or not. The working group of this study is composed of 132 personnel working and employed in the textile sector and carrying out activities in Kahramanmaraş province. the data obtained from the applied questionnaire were evaluated using the SPSS 21.0 statistical package program and the results were interpreted. Obtaining the results; factor analysis, correlation analysis, simple linear regression analysis, independent sample t test and one way ANOVA were used. According to findings: When the gender distributions of the employees participating in the survey are examined, it is seen that the male employee ratio (77.3%) is higher than the female employee ratio (22.3%). It has been found that there is a positive relationship between the employees' reward management perceptions and the levels of workforce agility. It is seen that there is a statistically significant difference in employees perception and sub-dimensions of reward management, according to the educational status and duration of study. In this case, it can be said that the external and internal reward perceptions of postgraduate graduates are higher than the other participants. While there was no statistically significant difference in terms of employees' perceptions of workforce, proactiveness and compliance dimensions according to education level; it is seen that there is a statistically significant difference in the flexibility sub-dimension according to the education level.

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Türk Resim Sanatına Dair Eleştirilere Genel Bir Bakış

The Criticism of Turkish Painting in The Early Republican Period (1923-1950) General Overview

Sevinç EREN¹

Geliş Tarihi: 24.09.2018 / Düzenleme Tarihi: 09.11.2018 / Kabul Tarihi: 10.11.2018

Özet

Bu çalışmada, 1923-1950 yılları arasındaki resim eleştirisine yönelik görüşlere ve bu görüşler doğrultusunda ortaya konulan kriterlere, mevcut yayınlar doğrultusunda yer verilmiştir.

Günümüzde özellikle plastik sanatlardaki eleştiri kriterleri konusunda büyük boşluklar bulunmaktadır. Konumuzu oluşturan eleştirel yaklaşımın, güzel, başarılı gibi ifadeler ve teknik olarak yapılan tanımlamaların dışında, sanat tarihi, sosyoloji, felsefe, psikoloji ve edebiyat gibi bilim dallarının da katkısıyla ortak bir disiplin içinde ele alınması gerekmektedir. Ayrıca resim yapıt- sanatçı- izleyici bağlamında kendi dilini ve üslubunu oluşturmalıdır. Plastik sanatlardaki eleştiri olgusu ele alınmadan önce, 1923 öncesi Batılılaşma etkileri doğrultusunda ortaya çıkan resim sanatı, özellikle asker ressamı olarak literatüre geçen Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyid gibi isimlerin katılımıyla gerçekleşen ilk sergilere değinildikten sonra dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanan konuyla ilgili yazılar aktarılmıştır. Gazete ve dergilerdeki bu yazılar, duyuru ve açıklama niteliğinde olsa bile plastik sanatlara ilişkin ilk aktarımlar olması bakımından önemli kaynaklardır.

Erken Cumhuriyet Döneminde grup etkinlikleriyle karşımıza çıkan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, D grubu ve Yeniler, Cumhuriyet rejiminin getirisi olarak toplumun sosyo-kültürel yapısındaki değişimleriyle birlikte, bazen birbirini takip etmiş, bazen de farklı anlayışlar ortaya koymuştur. Bu doğrultuda öncelikle bahsedilen grupların etkinlikleri ve resim anlayışları ele alınarak, dönemin gazete ve dergilerinde grupların belirlediği resim üslupları, yine dönemin edebiyatçıları, sosyologları ve 1940'lardan itibaren de ressamların eleştirileriyle oluşan ve gelişen eleştirel bakış açılarına yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Erken Cumhuriyet, Sanat, Resim, Eleştiri, Sergi

Abstract

This study covers the critical viewpoints towards pictures between the years of 1923 to 1950 and the criteria born out of these viewpoints in accordance with existing publications.

Empty spaces are found regarding criticisms that don't carry much effect even in the modern age, especially when it comes to the criteria for criticisms of plastic artworks. Besides statements such as "good" or "successful" and technical terms, a critical approach needs to be made using branches such as art history, sociology, philosophy, psychology and literature, and with a joint discipline stemming from these branches.

The relationship between the artwork, the artist and the audience should have its own terminology and style. The first exhibitions that were held with the participation of military artists found in literature such as Seker Ahmet Pasha and Suleyman Seyyid in accordance with Westernisation movements prior to 1923. Besides exhibitions, articles from newspapers and magazines will also be shared. Even if they are just notice announcements and explainers, these articles are important sources as the first information shared regarding plastic.

Groups that emerged in the Early Republican Period such as the Union of Independent Painters and Sculptors, the D group and the Yeniler, as products of the Republican regime would sometimes follow each other and other times act in line with different understandings regarding the changes in the socio-cultural structure of the society.

In this context, the activities of the mentioned groups and their understanding of painting will be discussed. On place will be given to the picture styles determined by the groups in newspapers and magazines, The literary writers of the period, the sociologists and the critical perspectives that developed out of the criticisms of painters after the 1940s.

Key Words: Early Republic, Art, Picture, Criticism, Exhibiton

Giriş

Eleştiri, genel olarak eserin iyi ve kötü yönlerini inceleyerek bir yargı belirten, yazım türü olarak ifade edilmektedir. (Başkan,1984: 24) Bir yaratma olayı, bir yaratma çabası olan sanat ise, duygu ve düşünce yoğunluğu içinde bileşimlere varma çabasıdır. Yani bilinmeyeni bilinir, görülmeyeni görülür hale getirmektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: sevinceren1970@gmail.com

Sanat eleştirisi ya da eleştiri kritiği ise anlam olarak, üretilen bir eserin (eserin önemini vurgulayarak) ve sanatçının sorgulanarak, betimlenen imge yolu ile algı ve aydınlanmanın sağlanmasıdır. Ayrıca sanat yapıtı ile ilişki kuran izleyicinin bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesidir (Erinç, 2009: 9).

Bu doğrultuda sanat alanında eleştiri yapmak, sanat yapıtını sanatsal ölçüler doğrultusunda inceleyerek değerini ortaya çıkarmaktır. Sanatın tanımı gibi, sanatsal eleştirinin de dönemlere göre anlam ve kavranılışında farklılıklar görülmektedir. Bunun nedeni döneme, zamana ve mekâna hâkim olan sosyal, siyasal ve kültürel değişimler olarak görülmektedir. Türkiye’de eleştiri, temeli sanat tarihi ve estetik kuramlarına dayanan farklı disiplinlerden beslenmektedir (Azman ve Yetim, 2013: 68). Plastik sanatlar alanında ilk olarak bu tür eleştirilere dönemin dergi ve gazetelerinde rastlanmaktadır.² Bahsedilen yayınlardan bazıları çoğunlukla fikir ve sanat dergileri olan Milli Mecmua, Meş’ale, Hayat, Yeni Adam, Ülkü, Varlık ve Ar Dergileridir. Ayrıca Resim ve Heykel sergileri hakkında tanıtım amaçlı bilgi veren İkdam ve Ulus Gazeteleri önemli yayın organlarıdır. Bu yayınların çoğu genellikle edebiyatçıların plastik sanatlar üzerine yaptığı eleştirileri içermektedir. (Erinç, 1995: 115)

Cumhuriyet Dönemi resim sanatının başlangıcının, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. yüzyıl sonlarından itibaren izlenen Batılılaşma hareketleri ile oluşmaya başladığı söylenilebilir. 19. yüzyılın ilk yarısı içerisinde yurt dışına sanat eğitimi için gönderilen öğrencilerin ülkeye döndükten sonra açtıkları ilk sergilerle ilgili dönem gazetelerindeki haber ve yorumlar bize bu süreçte eleştiri kavramının başladığını gösterir (Özyiğit, 2010: 2). Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte sanata ve özellikle resme karşı, devletin himayesiyle daha düzenleyici ve yönlendirici bir politika izlenmeye başlanmıştır (Erol, 1991: 8-9). 1923’ten itibaren sanat alanları da dâhil olmak üzere birçok öğrenci devlet bursuyla yurtdışına eğitim almaya gönderilir. Ayrıca 1930-1944 yılları arasında Anadolu’nun her köşesinde genellikle Cumhuriyet temalı, milli duyguları öne çıkaran sergilerin düzenlendiği bilinmektedir.

1950 sonrası ön plana çıkan Suut Kemal Yetkin, Sezer Tansuğ, Mehmet Ergüven, Ali Akay ve Kemal İskender gibi isimlerin daha çok sanat tarihi ve sanat felsefesinden beslenen eleştiri yazılarının varlığı dikkat çekmektedir. (Azman ve Yetim, 2013: 69). Sanat eleştirisi konusunda Sezer Tansuğ *Sanata Yaklaşım* adlı kitabında eleştirinin tanımını farklı bir üslupla ele almaktadır.

“Bir adamın kendi yazarlığını sürdürmek için başkalarının yapıtlarını birer vesile sayan bir kavrama ilişkindir. Bazı sanatçılar eleştiri konusunda alarge hassastırlar, kimi hiç aldırmaz. İkinciler makbuldür. Çünkü eleştirinin doğal tarihsel planda sanat yapmakla yaşıt bir uğraş olduğunu biliyorlardır. Eleştiri ayrıca bir çevrenin doğal koşulları ve toplumsal alışverişler çevresinde oluşur. Arkadaş, markadaş demeyip canını okuyabiliyor musun eleştiren aklınla. Ama akıl akıldan, serüven serüvenden üstün gelirse, bir yaratma, coşma, yenileme yarışı sürüp giderse bir teslim alır, bir teslim olursunuz. Eleştiriye en katlanmasını bilen dayanıklı ustaları bile sarsmak isterim. Boyun eğmem kısacası; Sanatçının hik deycisi olmadım hiçbir zaman. Çünkü eleştiren aklından başka özgürlüğün temeli yok kanımca” (Tansuğ, 1994:308).

Eleştiri Üzerine Soruşturma” başlıklı makalesinde Mehmet Ergüven ise görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

“Eleştiri resmin yine resimden çıkan ölçütlerle sınılanmasıdır. Gerçekte sanat yapıtı ile karşı karşıya gelen hemen herkes şu ya da bu biçimde kendi düşüncelerini açığa vurur. Ancak sergi sonrası ya da sırası bu fısıltı düzeyindeki anonim eleştiri, ne o oranda küçük gruplara ayrılır ve sözden yazıya geçmemekte direnirse, o oranda tevilli olmayan okkalı bir dedikodudur. Söylemenin bile söylemeye yeğ tutulduğu ülkemizde oldukça yaygın olan bu tavır yüzünden, eleştirenle eleştirilen arasındaki ilişkide bir yol tamamlayıcı ve zorunlu etkileşime dönüşmemiştir. Bundan dolayı olumlu yaklaştığı ölçüde, sırtı sıvazlanan eleştirmen, bir parça zülfü yâre dokunmaya görsün, derhal cehaletle suçlanmıştır” (Ergüven, 1984: 22).

Yine aynı makalede Kemal İskender ise eleştiriye dair şunları söylemektedir:

“Eleştiri- eleştirmen sözleri ya olumsuz değerlendirmeler için ya da bu ilk anlama dayanarak kendilerini, değerlendirmelerin olumsuz niteliği ile parlamak zorunda hisseden kişiler için kullanılmaktadır. Yapıtın kusurlarını göstermek, onun niteliklerini, yararlılığını, yeteneğini bulup ortaya çıkarmak daha kolaydır. İnsan yitirdiği zaman, onayladığı zamandan daha fazla üne ermektedir. Hâlbuki eleştirinin her şeyden önce sevdirmeyi bilmek gibi güç bir işlevi olmalıdır. Ancak bu hiçbir zaman sanatsal değeri olmayan, günün beğeni modası içinde kendine yer açmaya çalışan yapıtları beğendirmeye, sevdirmeye yöneltmemiştir beni. Sanatçının yapıtına yaklaşırken olanı anlamaya çalışmayıp olması gereken diye bir savla ortaya çıkan eleştiri türüne karşı çıkmışım hep. Çünkü önce sanat vardır, ardından sanat yapıtıyla bağımlı; ama eleştirmeni gerçek anlamda bir yazar kişiliğine dönüştüren özgün yaratıcı ve sanatçının bile ayırımına varamadığı sorunları yapıtıdan izleyiciye geçiştirilebilen bir eleştirmen. Eleştiri içten dışa bir yorumla sanat eserinin yanında bir kişilik olarak yer alabilmektedir” (İskender, 1984: 22-23).

Tüm bu görüşler doğrultusunda öncelikle Osmanlı’da 19. yüzyıl yarısında başlayan resim eleştirisi, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde devletin resim ve heykel gibi plastik sanatlara gösterdiği ilginin, yeni kurulan bir ülkenin millî duygularını yüceltme maksatlı girişimleri olarak görülse de bu durum plastik sanatlarla olan ilgiyi arttırmıştır. Buna paralel olarak geçmişten beslenen eleştiri hareketi Cumhuriyet Dönemi’yle beraber daha yaygın ve sistematik olarak yapılmaya başlanmıştır.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Dizdaroğlu, Neden Eleştirmeci Yetişmez, *Varlık*, S. 425, 1 Aralık, 1955, s.8; Julien Benda, Eleştirme Nedir, (Çev. İhsan AKAY), *Varlık*, S. 409, Ağustos, 1954, s. 13; Adnan Binyazar, Eleştiri Açısından Ataç’ın Kişiliği, *Varlık*, S. 728, 15 Ekim, 1968, s. 8.

1923 Öncesi Türkiye'de Resim Eleştirisi

Osmanlı İmparatorluğu'nda belli siyasal, ekonomik etkenlere bağlı olarak 18. yüzyıl sonlarından itibaren izlenen Batılılaşma hareketleri çerçevesinde, sanatta Batılılaşmanın ileri bir boyut kazandığı görülmektedir (Çetintaş, 2000: 457). III. Selim ve II. Mahmut zamanında Batı'ya yönelik anlayışın kendini yavaş yavaş göstermesiyle 1793'te kurulan Mühendishane-i Berri Hümayun ve 1834'te açılan Harbiye Mektebi'nin programlarında teknik resim dersleri yer almaya başlamıştır (Aytaç, 1976: 216). Sanatsever bir padişah olan Abdülaziz döneminde Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyid gibi Türk resminin öncülerinin Paris'te eğitim görmeleri sağlanmıştır (Okay, 1993: 62). 1869'da kurulan Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde desen ve perspektif dersleri de bu eğitim halkasının bir zinciri olmuştur (İskender, 1983: 1678). Askeri okul çıkışlı olanların dışında 1838'lerde kendi olanaklarıyla Batı'da eğitim görenler arasında arkeolog ve ressam olan Osman Hamdi Bey, sanat eğitimi, müzecilik ve arkeoloji sahalarında önemli hizmetler vermiştir (Karoğlu, 1986: 12).

Yetenekli öğrencilerin Avrupa'ya gönderilmesi 1880'lere değin sürmüş ve Güzel Sanatlar Akademisi'nin açılışı resim sanatını biçimlendiren etkenlerin en önemli kaynağı olmuştur (İskender, 1983: 1678). Meşrutiyet öncesine kadar, sultanlar ve şehzadeler tarafından desteklenen sanat etkinliklerinin izleyicisi ve alıcısı doğrudan saray çevresi olmuştur (Giray, 2003: 28). İnsan figürüne sıklıkla yer veren Osman Hamdi Bey'in temsil ettiği Oryantalizm akımı dışında, Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekai Paşa, Hoca Ali Rıza, Süleyman Seyyid, Halil Paşa gibi asker ressamı daha çok manzara ve natürrmort gibi iki temel türde eserler vermişlerdir. İstanbul ve çevresinin zengin resimselliğini geleneksel bir dille işleyen Şeker Ahmet Paşa ve çağdaşları Çallı kuşağın öncüleri sayılmıştır (İskender, 1983: 1679). II. Meşrutiyet'in getirdiği yenileşme olgusu bağlamında, kültürel alanda büyük katkıları olan "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" 1908 yılında Ruhi Arel öncülüğünde kurularak, dönemin önemli isimlerini bünyesinde toplamıştır (Özol, 2003: 72). 1921'de Türk Ressamlar Cemiyeti, 1923'te Türk Sanayi-i Nefise Birliği ve 1929'da Güzel Sanatlar Birliği'ne dönüştürülen Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, içerisinde Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Ruhi Arel, Sami Yetik, Hikmet Onat, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Avni Lifij, Namık İsmail gibi isimler öne çıkmıştır. Batılı anlayışla Türk resminin akademik gerçekliği aşılmış, yenilikler ve arayışlar devrine zemin hazırlanmıştır (Okay, 1993: 62). Eğitim amacıyla Paris'e gönderilen Çallı Kuşağı Ressamları I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle 1914 yılında yurda geri dönerek, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin çıkardığı gazetede resim ve güzel sanatlar konusunda çeşitli yazılar yazarak sonradan Galatasaray Lisesi'ne dönüştürülen İtalyanların Societa Operaira salonunda 1915'ten itibaren düzenlemeye başlayan sergilere kesintisiz katılmıştır (Berk ve Gezer, 1973: 22).

Manzara ve natürrmort türlerinde başarılı örnekler vermelerinin yanı sıra Çallı ve Namık İsmail nü, Feyhaman Duran *portre*, Ruhi Arel, Sami Yetik, Avni Lifij, güncel yaşam içindeki insan figürlerinin çeşitli örneklerini vermiştir. Çallı Kuşağı ne tam anlamıyla Batı sanatının izleyicisi olmuş, ne de bütünüyle yerel nitelikte bir sanat anlayışını temsil etmiştir. Batı resim sanatından etkilenmekle beraber bu etkileri kendilerine özgü doğaya yaklaşım biçimi içinde özümseyebilmişlerdir. Bu özellikleriyle Çallı Kuşağı Türk resminde kesin bir dönüm noktası olmuştur (İskender, 1983: 1683).

1923 öncesi resim sanatına ilişkin eleştirel bakış Meşrutiyet ile başlamıştır. Bu dönemden önce plastik sanatlar konusunda daha çok akımlara bağlı, kaynaklardan aktarılmış seçmecî bir anlayış gözlenmektedir. Yabancı ressamı öncülüğünde giderek toplum hayatına girmeye başlayan Batılı anlamdaki Türk resmi ve bu resmin Türkiye'deki ilk temsilcileri olan asker ressamı, devletin desteği ile sanat faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır (Karoğlu, 1986: 18). Bu doğrultuda Şeker Ahmet Paşa'nın yerli ve yabancı ressamı katılımıyla 1873'te açılmasını sağladığı karma sergi Türkiye'de düzenlenen gerçek anlamdaki ilk resim sergisi özelliğini taşımaktadır. (İskender, 1983: 1679). Şeker Ahmet Paşa'nın üst düzey erkânın, sergiyi gezmelerini sağlaması, dönemin sanat etkinliklerine değer verilmesi açısından önemlidir. Sergi açılışından sonra Türkçe ve yabancı dilde yayınlanan gazetelerde sergiye katılan sanatçılar ve onların eserlerini tanıtan teşvik edici yazılar yayınlamıştır (Çetintaş, 2000: 460).

Yine Şeker Ahmet Paşa'nın çabalarıyla 1 Temmuz 1875'te otuz sanatçının katılımıyla gerçekleşen ikinci sergiye azınlık kökenli sanatçıların yanı sıra Ahmet Ali Efendi, Halil Efendi, Ahmet Bedri, Osman Hamdi Bey gibi tanınmış isimlerde katılmıştır (Başkan, 1994: 6). A.B.C. Kulübü'nün İngiliz Konsolosluğu'nun desteği ile 1880 ve 1881 yıllarında düzenlediği sergilerde Gayrimüslimler ve yukarıda belirttiğimiz ressamı katılımı söz konusudur. 220 eserin yer aldığı 1881 sergisinin kataloğu basılarak izleyiciye dağıtılmıştır. "La Turkuie" adlı gazetede bu sergi hakkında "Birkaçı gerçekten takdire değer birçok tablo teşhir edilmektedir." diye tanıtım ve haber yazısı yayınlanmıştır (Çetintaş, 2000: 462).

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılmasından sonra, etkinliklerini ortaya koyan sergiler 1880'lere kadar sürekli olarak tekrarlanmıştır. 1885 yılında açılan ilk sergiye dair Osmanlı Gazetesi'nin 14. sayısında Abdullah Kâmil tarafından kaleme alınan yazı, Türkiye'de resim eleştirisinin ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Karoğlu, 1986: 22; Çetintaş, 2000: 463). "Masencer" Gazetesi'nde Türk Sanatını basit bir dille ele alıp, istismar eden Fransızca bir makaleye karşılık olarak yazılan bu ilk eleştiri örneğinde Abdullah Kâmil öncelikle sergiyi tanıtıcı bilgiler verdikten sonra Osmanlı ressamılarına dair övücü ve iyimser bir değerlendirme yapmıştır (Karoğlu, 1986: 21). 1890'dan sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nin yılsonu sergileri daha fazla dikkat çekmiş, 1898, 1899 yıllarında gazete ve edebi nitelikli sanat dergilerinde sergilere yer veren yazılar artmaya başlamıştır.

Tamamen sanat konuları işleyen ilk sanatçı birliği yayın organı "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" Gazetesi'nin ilk sayısı 20 Ocak 1911 tarihinde yayınlanmıştır. 14 Temmuz 1914'e kadar 18 sayı çıkan gazetede cemiyetin görüş ve politikaları Sami Yetik ve Hüseyin Hâşimi tarafından çeşitli yazılarda dile getirilmiştir. Özellikle Sami Yetik'in yazılarında Sanayi-i Nefise'nin eğitim öğretim durumu, alınması gereken önlemler belirtilerek, olumsuz fakat yıkıcı olmayan eleştirinin örnekleri verilmiştir (Başkan, 1994: 43-44). Aynı yıllarda çıkan *Şehbal* Dergisi'nde de izlenimcilik akımı ve bu akımı savunan görüşlere yer verilmiştir (Turani, 1977: 10-11). 1914-1923 yılları arasında kesintisiz olarak devam eden Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, 1919-1923 yılları arasında düzenlenen beş serginin kataloglarını da yayınlamıştır (Çetintaş, 2000: 463-464). Bu sergilere yönelik, ressamı, felsefe ve edebiyatçıların eleştirileri gazete ve dergilerde sıkça görülmüştür. 1915-1923 yılları arasında Dergâh Dergisi, Tercümân-ı Hakikât ve İktam gibi gazetelerde genellikle sergilerin duyurusunu veren yazılara rastlanmaktadır. Bu yazılarda sanat eserini tabiatın bir taklitçisi olarak gören anlayışlar eleştirilmektedir (Karoğlu, 1986: 23).

1915'e gelinceye dek bazı gazete ve dergilerde sergiler sadece duyuru niteliğinde verilmiş, sanat konularında sadece bilgi vermek amacıyla yazılar yazılmıştır. 1915-1923 yılları arasında sanat etkinliklerinin artış göstermesine rağmen eleştirilerinin niteliği değişmemiştir. 1918 yılında Münih Şehri Ressamları Tepebaşı'nda önemli bir sergi düzenlenmişlerdir. Sergi hakkında Sabah Gazetesi'nin 9-11 Mayıs 1918 günlü sayılarında "*şehrimizde Münih sergisi ne gibi güzellikler taşımaktadır.*" başlığıyla Vahit Bey'in bir makalesi yayınlanmıştır (Çetintaş, 2000: 467).

1920-1923 yılları arasında Sanayi-i Nefise öğrencilerinin sergisi ve Türk Ressamlar Cemiyeti'nin Galatasaray Yurdu'nda açtıkları sergi dikkat çekmektedir (Özyiğit, 2017: 174-196; Dal, 2011: 43).

1922'de açılan sergiyle ilgili olarak Dergah Dergisi'nde çıkan bir yazıda, "*Serginin gelecekte sanat görüşünün olgunlaşmasında temel olacak ve ışık tutacak nitelikte olması beklendiği, lakin sanatçıların henüz kendilerini bulamadığı, ancak dillerden 'millî' ve 'mahallî' sözcüklerini düşürmedikleri belirtilmekte ve ressamların eleştiriye gelmedikleri*" ifade edilir (Karoğlu, 1986: 43). 1873'ten 1923'e kadar geçen sürede otuzdan fazla sergi açılmıştır. Bu sergiler doğrultusunda yapılan eleştiriler şu şekilde değerlendirilebilir:

Sergi henüz açılmadan duyurusunu veren ve sergilenecek yapıtları çok olumlu değerlendiren, sergi açıldıktan sonra duyurusunu yapıp, yapıtları gene tümüyle olumlu değerlendirenler ve edebiyatçılar tarafından edebi bir gözle yazılan plastik sanatlara yönelik eleştiriler bu döneme ait bazı eleştiri gruplarını oluşturmaktadır (Dal, 2011: 44). Batılılaşma düşüncesiyle kültürel yaşama giren, ancak Türkiye'de düşünsel ve somut bir temeli olmayan Batı tekniğindeki sanatlar, tamamen biçimsel bir yaklaşımla ressamlar tarafından ele alınmış, eleştirmenlerde bu sanat akımlarını özümsemekten kendi toplumlarındaki sanat etkinliklerine göre temellendirmeye çalışmışlardır (Dal, 2011: 44).

1923- 1950 Yılları Arasında Türkiye'de Resim Eleştirisi

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşamın her alanında kökten değişimler yaşanmıştır. Demokratik bir sisteme geçişle başlayan bu değişimler, Anadolu topraklarındaki Türk Halkının yaşamının her alanına ulaşmış, edebiyat ve sanatta da önemli ölçüde yerini almıştır (Giray, 2003: 29). Bu dönemdeki temel amaç uluslaşma ve Cumhuriyet ilkelerinin benimsenmesi olmuştur. Sürecin işleyişinde sonradan kurulan Halkevleri'nin etkisinin fazla olduğu görülmektedir (Ünsal, 2009: 156; Okay, 2009: 97-99).

1923-1950 yılları arasındaki resim eleştirisine geçmeden önce, özellikle grup etkinlikleriyle karşımıza çıkan sanat faaliyetlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Batılı anlayıştaki Türk resim sanatının ortaya çıktığı 19. yüzyıl ortalarından, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar yetişen sanatçıların, sanat anlayışlarını tanıtmalarını ve yaşatmalarını sağlayan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden itibaren farklı birlikler de ortaya çıkmıştır. Cemiyetten sonra Güzel Sanatlar Birliği'ne, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ne ardından "D" grubuna ve günümüzün popülerist avant-garde eğilimlerine kadar uzanan Türk sanatçısının kendisini ifade edebildiği gruplaşma eğilimlerinin yaşandığı kürsüler oluşmuştur (Başkan, 1994: 46). Türkiye'de çağdaş sanat gelişmelerine paralel olarak sanatçıları bir araya toplayan gruplaşma eğilimlerinin kökeninde ortak bir sanat anlayışı oluşturmaktan çok, birlikten güç doğar ilkesinin egemen olması dikkat çekmektedir (Özsezgin, 1996: 44-49). Çünkü Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve onları izleyen Müstakiller, "D" grubu, Yeniler ve benzeri gruplaşma hareketleri arasında biçimsel gelişim ve süreklilikle sonuçlanan bir etki diyalogu yoktur. Gruplaşma eylemleri, daha çok Batı sanatında izlenimcilerle birlikte başlayan akımların tepkiselliğinin kendilerinden öncekilere karşı çıkması olarak benimsenmiştir (İskender, 1983: 1683).

Cumhuriyet Dönemi Türk resminde 1923'te kurulan *Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar Birliği* sanatsal bir yenilik anlayışına yönelen ilk grup hareketidir. Bu grupla birlikte, kuramsal temelleri edebi, felsefi ve sosyolojik referanslara sahip resim ortamı, kendi koşullarında sanat yazıcılığı kimliğini de geliştirmeye çalışmıştır (Başkan, 1998: 16). Almanya ve Fransa'daki çeşitli atölyelerde resim eğitimi gören Müstakillerin başlangıçtaki kurucuları Refik Epikman, Hamit Görele, Şeref Akdik, Nurullah Berk, Hale Asaf, Zeki Karamemi, Mahmut Cuda ve heykeltıraş Ratip Aşir Acudoğlu'dur. Amaçları, ülkede yeni başlayan resim sanatına karşı var olan ilgisizlik ve sevgisizliği ortadan kaldırarak sanatın gelişmesini sağlamak olan grup, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere çeşitli kentlerde yirmiyi aşkın sergi açmışlardır (Yanardal, 1983: 3-10).

Özellikle Müstakillerin 1931'de Beyoğlu Turkuaz Salonu'nda açtıkları dördüncü ve en önemli sergileri Türkçe ve Fransızca yayınlanan gazetelerde zamana göre geniş yankılar uyandırmıştır. Gerçek eleştirmenlerin yokluğunda sanatçıların kendilerine danışarak görüş oluşturmaya çalışan basın, Eşref Üren, Refik Epikman, Nurullah Berk, Mahmut Cuda'yı övgüye değer buluyor, Turgut Zaim'in yerel yaklaşımlarından dolayı arkadaşları tarafından tutulmadığından bahsediyordu (İskender, 1983: 1683-1684).

1930'lara kadar süre gelen plastik sanatlar eleştirisinde genellikle yapıtların konusal ve duygusal içeriği üzerinde durulmuş, biçimsel açıdan ise teknik ve renk temel değerlendirme ölçütleri olarak kullanılmış, konunun ve resmin güzelliği eş anlamlı tutulmuştur (İskender, 1983: 1746-47). 1930'lu yılların başlarından itibaren devlet, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kültür programını, imparatorluk döneminin geleneksel yapısından farklı bir temele oturtmayı amaçlamış, ulusçuluk, halkçılık anlayışları yönünde belirlenen bir kültür politikası sanata bilinçli olarak yön vermeye başlamıştır (Başkan, 1998: 16).

Bu anlayış doğrultusunda 1932'de açılan Halkevleri, Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle düzenlenen inkılâp sergisi, millî kültür politikasının uygulama araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. *Millî* ve *yerel sanat* kavramlarının yoğunlaştığı bu dönemde edebiyatçılar, sosyologlar ve ressamlar konu üzerinde düşünmeye ve yazmaya başlamışlardır. Hem millî sanat anlayışıyla iç içe hem de Batı sanatının biçimsel gereklerine göre yeni bir anlayış doğrultusunda arayış tutumuyla öne çıkan bu tartışma ortamında çağdaş yaklaşım, ilkin Kübizmi anlamak olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra Fütürizm ve Konstruktivizm akımları ile bağ kuran ancak geleneksel tutumu reddetmeyen bir anlayışa yönelinmiştir.

1933 yılında D grubunun kuruluşuna da ilham veren bu düşünce ortamında Kübizmin biçim dili Genç Cumhuriyet'in çağdaş sanatı olarak görülmüştür (Başkan, 1998: 16). D grubunun, resim yaşamını canlandırmanın yanı sıra, akademizme karşı çıkmak, resimde hacmi ve desen yapısını yeniden kurmak, Batı'da gelişen Kübizm, Konstrüktivizm, Sürrealizm gibi eğilimleri Türk Resim ortamına tanıtmak ve uygulamak gibi düşünceleri bulunmaktaydı (Yanardal, 1984: 10). Bu anlayış doğrultusunda, D grubu 1933'ten dağılışına kadar her yıl 15 grup sergisi açmış, yazar ve sanatçı çevrelerinde olumlu olumsuz eleştiriler almıştır. Ancak Müstakillere göre daha Batıcı tutuma sahip olan D grubunun, Peyami Safa, Mustafa Şekip Tunç, Hilmi Ziya Ülgen, Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret Adil gibi düşünce ve sanat adamlarının lehte ve aleyhte yorumlarıyla bu ortama canlılık getirdiği gözlenmektedir (Başkan, 1998: 16). D grubunun sergilerine dair portrelerde çıkan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler arasında yer alan görüşlerden bazıları şunlardır:

"Sanat yorumlama ve yaratmadır. Oysa Türk sanatında bugüne dek taklit yer almıştır. D grubu bu alanda önemli rol oynayacaktır" (Yanardal, 1983: 5) denilerek olumlu bir değerlendirme yapılırken, grup karşıtı yazarlar kişinin bilmediği bir lisanda yazılmış yapıtı beğenmesinin olanaksız olduğunu, sanatçıların resmin kurallarını bilip, resim yapmasını bilmemekle suçlanmıştır (Berk ve Gezer, 1973: 53).

1940'lara gelindiğinde Türk Resim Sanatı'nda bazı yeni gelişmeler olmuştur. Devletin desteğiyle bir resim heykel müzesinin kurulması, yurdun çeşitli yerlerine ressam gönderilmesi ve ilk devlet resim ve heykel sergisinin gerçekleşmesi bu döneme ait önemli girişimlerdir.

Devlet Resim ve Heykel Sergileri, sanatçıları bir araya getirerek yapıtlarının sergilemesi, resmi kurumlara bu eserlerin satabilme imkânı sunması açısından devletin sanata destek verdiği göstergesidir. Sergilerde bankaların eser satın alarak, koleksiyonculuk sürecine katılmaları önemli bir gelişme olarak izlenir (Keskin, 2017: 81-82). II. Dünya Savaşı sonrası Modernizm düşüncesi, yerini çağdaş sanat kavramına bırakmış savaşın getirileri, sanata da yansımıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan Çağdaş Sanat (Post modern sanat) geleneksel tüm sanat akımlarına tepki duymuştur. Soyut dışavurum gibi estetik kaygıdan ziyade düşüncenin öne çıktığı ve "Kavramsal Sanat" çerçevesinde ele alınan sanat akımları Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşır (Keskin, 2014: 87-101). Ülkemizde ise ulusal ve yöresel eğilimlerin yoğun olduğu bu dönemde daha çok Anadolu odaklı konuların betimlendiği eserler Türk Resim Sanatı'nda belirginleşmiştir. 1950'lerde geleneksel ile Batılı tartışması devam ederken, dönemin sanatçılarında Türk üslubu arayışı başlamıştır.

Yurt gezileri, resmi İstanbul dışına taşımış, resimde daha öncede görülen yerelcilik anlayışının güç kazanmasını sağlamıştır (İskender, 1983: 1685-86). Sanatın evrensellikle milli karaktere dönüş karsılığı içinde tartışıldığı bu dönemde daha önce bireysel çıkışlar olarak örnekleri görülen yerel kökenli sanat düşüncesi Batı grup hareketlerinin amacı haline gelmiştir. 1950'lerle birlikte Türk toplumunda yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler plastik sanatta da etkisini hissettirmiştir. Bu görüşler doğrultusunda toplumun yoksul kesimleri ve İstanbul Limanı çevresinde balıkçıların yaşam biçimlerine yakınlık duyan genç sanatçılar *Yeniler* adı altında bir araya gelmişlerdir (Berk ve Gezer, 1973: 70; İskender, 1983: 1687). D Grubuna karşı bir hareketi temsil ettiği ileri sürülen *Yeniler*'i destekleyenlerin başında gelen sosyolog Hilmi Ziya Ülgen 1940 yılında grubun ilk sergisi olan "Liman sergisini" destekleyerek bu sanatçıları ülke gerçeklerinin temsilcileri olarak, *Resim ve Cemiyet* adlı kitabında övgüyle ön plana çıkarmaya çalışmıştır (İskender, 1983: 1752; Başkan, 1998: 17). Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret Adil tarafından da savunulan *Yeniler*, Türk resminin dördüncü kuşağı olarak kabul edilmiştir (İskender, 1983: 1753). Çoğunlukla Türk resminde sadece milli özellikleri değerlendirme eğilimindeki yazarlar yanında resim çalışmaları konusunda geniş ve sistematik bir inceleme mantığıyla hareket eden önemli yazarlardan birisi de Ahmet Muhip Dırnas'tır.

Yeniler'i izleyen diğer bir grup *On' lar*dır. 1947'de Bedri Rahmi atölyesinde onun öğrencileri tarafından kurulan grup Doğu-Batı birleşimini yaratmak konusunda kayıplarını resimlerinde dile getirmişlerdir (Yanardal, 1984: 4-5). Türk resminde "On" larla birlikte grup hareketleri giderek önemini kaybetmiş, yerini kişisel etkinliklere bırakmıştır.

Grup etkinliklerinin yoğun olduğu Erken Cumhuriyet Dönemi'nde edebiyat ve sosyoloji alanlarına mensup düşünce adamlarının yanında ressamalarda eleştiri de yer almaya başlamıştır. Müstakillerle birlikte görülmeye başlayan ressam eleştirmenler *D grubunda* eleştiri alanındaki etkinlikleri önemli ölçüde arttırmışlardır. Ressam yazarların 1940'lara kadar ortaya koydukları eleştiri anlayışı sistematik bir yaklaşım temelinden yoksundur. Güzel, muvaffak, yeknesak, ışık, gölge, iyi gibi sıfat ve tamlamalar sık sık kullanılan ifadelerdir. Desenin kuvvetli olması ise hemen hemen, her dönemde sözü edilen değerlendirme ölçütlerinden biridir. Refik Epikman, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk gibi ressamlar şekil kontrastları, üç boyutlu desenler, dinamik, statik, kompozisyon, derinlik gibi teknik terimlerinde yer aldığı bir eleştiri dilinin gelişmesinde etkili olmuş isimlerdir (İskender, 1983: 1753).

Ancak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde öz ve biçim arasındaki bağlantılar ne edebiyatçı ne de ressam eleştirmenler tarafından yeteri kadar analitik bir yaklaşımla incelenmiştir. Dönemin eleştiri anlayışını eleştirmenlerin bakış açısını, sanat eserini oluşturan yapıt, sanatçı ve izleyici bağlamında birkaç örnekle irdelemek konuya açıklık getirecektir.

Sanatın özünü doğrudan sanat eserinin kendisinde aramak anlayışında eleştirmenin hareket noktası eserin kendisini incelemektir. Ressamın içinde bulunduğu şartları önemli kılan şeyden önce eserdir (Karoğlu, 1986: 24-25).

Eşref Üren "*Arif Kaptan'ın Sergisi*" adlı yazısında, (Üren, 1949: 7) "*Corot'un bir sözü vardır: Tablomun kompozisyonunu hallettiğim zaman kendimi resmin yarısından fazlasını bitirmiş sayarım der. Batı tuvaleri konudan ziyade, adeta kompozisyonların hatırı için yapılmıştır ve kolay bir iş değildir.*" diyerek sanatın başarısını, eserlerinde plastik öğelerde aradığını dile getirmektedir.

Orhan Hançeroğlu, Varlık Dergisi'nde yayınlanan "*Non- Figüratif İçin Ne Düşünüyorsunuz*" (Hançeroğlu, 1954: 5) adlı yazısında,

"...sadece renk ve çizgiden ibaret tabloya baktığım zaman doğrudan doğruya sanatçıyı görüyorum." derken sanatçının kişiliğine, tablodaki renk ve çizgilerle ulaştığından söz ediyor olmalıdır.

Sabahattin Kudret, “Sanat Üzerine Düşünmek” başlıklı yazısında (Kudret, 1957:7)

“...her şiir, her roman, her tablo güzel bir değer taşıyorsa, bir eleştirme yazısıdır... Sanatçı sanatı üzerine, insan üzerine düşünmeli, kişiliğini edinmeli, kararlı zevklere varmalı ve ondan sonra sanat yapmalıdır” derken sanatçı, sanat, insan ve toplum üzerine düşünerek kişiliğini edinmesi ve kararlı zevklere vardığından sonra sanat yapmasını ifade etmektedir.

Zahir Güvemli, “Aydın Sergileri” (Güvemli, 1954:23) adlı yazısında

“...Bir süre Paris’te kalan Haşmet Akal’ın non-figüratif denemeleri Paris’te çalışmadıkları halde sanat cereyanlarını yakından takip eden gençlerin burada yaptıklarına nazarın daha zevksiz, daha kuru... Demek ki mühim olan, sanatçıların kendisiymiş, kişiliği” derken sanatçının kişiliği esere yansımada zevksiz bir tutum sergileyeceğini dile getirmektedir.

İzleyiciye yönelik eleştiri kapsamında, sanat olayında ön planda tutulan öge sanat izleyicisi olmakla beraber, sanatın özü, izleyicide uyandırdığı estetik beğeni ve coşkuda aranmaktadır (Karoğlu, 1986: 48)

Bu doğrultuda Nurullah Berk’in “Mücerret Resme Dair Notlar” (Berk,1952:14) yazısı izleyiciye yönelik eleştiri bağlamında değerlendirilebilir.

“Türkiye’de mücerret sanatın ilk denemeleri 1933’te D Grubunun kuruluşu ile başlar... Mücerret Sanat derken bu kelimeyi Fransızca ‘abstrait’ ye karşılık kullanmak adettir... Abstrait kelimesinin istediklerini ifade edemeyeceğini gören Batılılar onu bir tarafa atarak Non-figüratifi ele aldılar... Tabiatdaki hiçbir elemanı ‘figür’ etmeyen, temsil etmeyen bir görüşe bundan daha uygun bir isim takılamazdı. Bu ince farkı kaydetmekle beraber bundan böyle gene ‘mücerret’ kelimesini kullanabileceğim. Bize daha yakın ve artık alışılmış olduğu için...”

Sonuç

1923-1950 yılları arasında Türk Resim Eleştirisi konulu çalışma literatür araştırmalarının sonuçlarına dayalı mevcut kriterler doğrultusunda hazırlanmıştır.

18. yüzyıl sonlarında başlayan Batılılaşma hareketlerinin etkileri Türk Sanatı’nın diğer dallarında olduğu gibi resim sanatını da etkilemiştir. Ancak bu etkileşim daha çok saray çevresi ve İstanbul’la sınırlı kalmıştır. Cumhuriyet’in ilanına kadar düzenlenen sergilerle ilgili yazılar eleştiri niteliğinden çok, sergileri duyuran, tanıtan ve genellikle olumlu değerlendirmelerin yapıldığı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu dönemde sanat yapıtlarına dair ilk eleştirisel yazı örnekleri 1911 ve 1914 tarihleri arasında yayımlanan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesinde yer almıştır. Ancak yazılar daha çok estetik temellendirmeye dayalı olmaları ve plastik sanatlara dair terminolojinin yetersiz kalması sebebiyle gerçek eleştiri niteliğine ulaşmamıştır.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Atatürk’ün önderliğinde plastik sanatların devlet tarafından desteklediği dönemlerde daha çok milli sanat düşüncesi hâkim olmuş, hemen hemen aydınların tümü bu görüş doğrultusunda birleşmişlerdir. 1930’larda Ar, Varlık, Ülkü, Yeni Adam gibi dergiler ve günlük basında, Müstakiller, D Grubu, Yeniler Hareketi üyelerinin plastik sanatlarla ilgili yazılarına sıkça rastlanmıştır. Bu dönemlerde yazılmış eleştiriler daha gelişmiş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet öncesinde tabiatçı ve izlenimci anlayışlar yerini yeni dönemde Kübist, Fütürist akımlara bırakmıştır. Ancak sanatçıların birbirlerine yönelik eleştiri ve savunmaları eleştiride ölçütlerin belirsizliği sebebiyle zaman zaman kavram kargaşası yaşanmasına da sebep olmuştur.

1940’lardan sonra özellikle resim üzerine yoğunlaşan eleştiri örneklerinde ise daha çok Batılı ressam, sanat akımları, Türk ressamı tanıtılırken, klasik- modern kavramların sürdüğü tartışmaların devam ettiği görülmüştür. 1950’lerde ise figüratif- non figüratif kavramlarının tartışıldığı bir süreç başlamıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi Resim Sanatı’nda, öz ve biçim arasındaki bağlantı, gerek edebiyatçıların gerekse resim eleştirmenleri tarafından yeteri kadar analitik bir yaklaşımla ele alınmamıştır. Esere yönelik üslup ve yaklaşımdan kaynaklanan farklılıkla resimsel öğelerin biçimleri dışında taşıdığı sembolik, dönemsel ve mekânsal anlamlar doğrultusunda yapılan eleştiriler bu döneme dair yaklaşımları daha iyi ortaya koyacaktır. Bu bağlamda sanat eleştirilerinin temel sorunu yapıtı değerlendirmek olduğu kadar, yapıtı anlamak da olmalıdır. Yapıtı anlama kaygısı içerisinde olan eleştirmen, öncelikle sanat tarihi, estetik kuramlar, felsefeye dair bir alt yapı oluşturarak iyi bir yazın diliyle, esere yönelik eleştirileri yüceltme ve karalama gibi sıradan ifadelerle değil, saptamalar ve karşılaştırmalar eşliğinde bir değer sorgulaması yaratacak biçimde ele almalıdır.

Kaynakça

- ARIK, R. (1986). Günümüz Türkiye’sinde Güzel Sanatlara Genel Bir Bakış. *Erdem*, 2(5), 373- 403.
- AZMAN A. ve YETİM, N. (2013). Eleştiri Metinleri Üzerinden Toplumsal Kimlik Okumaları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 64-83.
- BAŞKAN, S. (1998). Cumhuriyet’ten Günümüze Türk Sanatında Resim ve Edebiyatla İlişkileri. *Kültür ve Sanat*, (46), 16.
- BAŞKAN, S. (1984). Sanatçı ve Sanat Yapmak. *Oluşum*, Yıl: 11 75/117), 29-32.
- BAŞKAN, S. (1984). Sanatta Eleştiri Üzerine. *Oluşum*, Yıl:11,(787120), 21-24.
- BAŞKAN, S. (1994). *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti*. Ankara: Çardaş.
- BEND, J. (1954). Eleştirme Nedir. İ. Akay (Çev.). *Varlık*, (409), 13.
- BİNYAZAR, A. (1968). Eleştiri açısından Ataç’ın Kişiliği. *Varlık*, (728), 8.
- BERK, N. ve GEZER, H. (1973). *50 Yıllık Türk Resim Ve Heykeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- BERK, N. (1952). Mücerret Resme Dair Notlar. *Varlık*, (385), 14.
- V. ÇETİNTAŞ. (2000). Türk Plastik Sanatlarının Gelişim Süresince İstanbul'da Açılan Sergiler (1849-1923) ve Sanata Katkıları. *Türk Dünyası Kültür Ve Sanat Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 07-15 Nisan 2000 - Isparta: Bildiriler*. (s. 457-467). Isparta.
- DAL, E. (2011). 1915-1923 Yılları Arasında Türkiye'de Plastik Sanatlar Eleştirisi. *Türkiye'de Sanat*, 42-44.
- DİZDAROĞLU, H. (1955). Neden Eleştirmeci Yetişmez. *Varlık*, (425), 8.
- ERGÜVEN, M. (1984). Eleştiri Üzerine Soruşturma I. *Boyut*, (27), 22-24.
- ERİNÇ, S. M. (1995). *Kültür Sanat*. İstanbul: Çınar Yayıncılık.
- ERİNÇ, S.M. (2009). *Resmin Eleştirisi Üzerine*, 2. Baskı, Ankara: Ütopya Yayınları.
- EROL, T. (1991). Bugünün Tek Resminde 1950 Öncesinin Yeri. *Kültür Ve Sanat*, (9), 7-11.
- GİRAY, K. (2003). Resim Heykel Sanatımızın Gelişim Çizgisinde Sanat Ortamı ve Pazar Sorunu. (98), *Türkiye'de Sanat*, 28-32.
- GÜVEMLİ, Z. (1954). Ayın Sergileri. *Varlık*, (404), 23.
- HANÇEROĞLU, O. (1954). Non-figüratif İçin Ne Düşünüyorsunuz. *Varlık*, (403), 5.
- İSKENDER, K. Eleştiri Üzerine Soruşturma 1. *Boyut*, (27), 22-24.
- İSKENDER, K. (1983) Cumhuriyet Türkiye'sinde Sanat ve Estetik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 7, 1746-1758.
- İSKENDER, K. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Resim. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 6, 1678-1710.
- KAROĞLU, A. (1986). *1923-1973 Yılları Arasında Türkiye'de Resim Eleştirisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KESKİN, C.(2017). 1940-60 Yılları Arası Türk Resminde Modern Sanat Eleştirisinden Seçkiler, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), Mayıs, 81-93.
- KESKİN, C. (2014). Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Resminde Toplumsallıktan Bireyselliğe Geçiş Süreci, *TSA / YIL: 18 (1)*, Nisan, 87-101.
- KUDRET, S. (1950). Sanat Üzerine Düşünmek. *Varlık*, (356), 7.
- OKAY, S. (1993). Atatürk ve Plastik Sanat. *Kültür*, (107), Kasım-Aralık, 61-69.
- OKAY, S.(2009). Cumhuriyet Dönemi Türk Plastik Sanatları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7(14), 97-124.
- ÖĞÜT, A. (2006). *Günümüz Sanatının Kurumsallaşma Sürecinde Sanat Yapıtının Dolaşımı ve "Strateji"nin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZOL, A. (2003). Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nden Güzel Sanatlar Birliği Resim Derneğine. *Arkitekt*, Yıl. 70, (2003/ 02), 2003, 72-73
- ÖZSEZGİN, K. (1996). Resmimizde Gruplaşmayı Yönlendiren Etkenler Üzerine. *Türkiye'de Sanat*, (25), 1996, s. 44-46
- ÖZSEZGİN, K. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Türk Resmi*. İstanbul: TİBKY.
- ÖZYİĞİT, H. (2010). 1830–1920 Yılları Arasında Süreli Yayınlarda Türk Resim Sanatı Eleştirisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZYİĞİT, H. (2017) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş Sürecinde Basında Resim Eleştirisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 174-196.
- TANSUĞ, S. (1994). *Sanata Yaklaşım*. İstanbul: Künmat.
- TURANİ, A. (1977). *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÜREN, E. (1949). Arif Kaptan'ın Sergisi. *Şadırvan*, (11), 7.
- YARAR, E.S. (1984). Onlar Grubu. *Boyut*, (34), 3-7.
- YARAR, E.S. (1983). D Grubu ve Türk Resmindeki Yeri. *Boyut*, (15), 3-9.
- YARAR, E.S. (1984). Türk Resminde Grupların Yeri. *Boyut*, (26), 3-10.

Summary

A criticism is to reach a conclusion having analysed the good and bad aspects of a work. To create art is an attempt to formulate a composition comprised of both thought and emotion. In other words, it is to make the unknown known, and the unseen seen. Accordingly, it is extremely difficult to criticise in the field of art by analysing an artwork in accordance with its artistic measurements and values. The meaning and understandings of artistic criticisms differ from era to era. Criticisms in Turkey stem from different disciplines based on its history of art and aesthetics.

Even today, when the relevant art and artwork, which cannot be fully explained, becomes a critical concept, it becomes even more confusing. It needs to be made within a joint discipline alongside the participation of sciences such as art history, aesthetics, sociology, philosophy, psychology and literature. By securing the image, along with perception, and the enlightenment of the questioning of an artwork and an artist, their observation through different viewpoints, the relationship of the audience to that artwork can be informed and directed through multidisciplinary study and participation.

When it comes to pictures, a separate language and style should be established to describe the relationship between the artwork, the artist and the audience. Before taking into consideration critical approaches to plastic artworks between the years of 1923 - 1950, this study will give place to picture art, and will particularly focus on providing informations on the first exhibitions that were held with the participation of military artists found in literature such as Seker Ahmet Pasha and Suleyman Seyyid in accordance with Westernisation movements prior to 1923. Besides exhibitions, articles from newspapers and magazines, even if they are just notice announcements and explainers, are important sources as the first information shared regarding plastic artworks. In this period, the first criticism related to both aesthetics and artwork were published in the Ottoman Artists Association Newspaper between 1911 and 1914.

In the middle of the 19th century, when Western understanding first emerged in Turkish painting art, it emerged in different units from the Ottoman Artists Association, from the middle of the Republic Period, which introduced and maintained the understanding of art. After the association, the Turkish Society of Fine Arts, the Association of Independent Painters and Sculptors, and then the D group emerged, as well as today's populist avant-garde tendencies, allowing Turkish artists to express themselves. Turkey, parallel to developments in contemporary art, artists, rather clustered around a common understanding of the origins of art which gather grouping tendency is noted to be the dominant principle of the power of nature together. Because there is no effective dialogue between the Ottoman Painters Society and the followers, the D group, the Yeniler and similar grouping movements, resulted in formal development and continuity. The grouping actions were adopted as opposed to the predecessors of the movements in the Western art, which started with impressionism.

In this context, firstly, the activities of the mentioned groups and the developing conceptions of painting were discussed. Afterwards, in the periodicals and magazines of the period, the painting styles determined by the groups, the literary writers of the period, the sociologists and critics of the critics from the 1940s onwards were included.

On October 29, 1923, with the proclamation of the Republic, radical changes took place in every aspect of life. These changes, which started with the transition to a democratic system, have reached every area of the Turkish people's lives in Anatolia and have taken a significant place in literature and art. The main purpose of this period was to adopt the principles of nationalization and republic. It is observed that the effect of the public houses established later on in the process is very high.

The group of Independent Painters and Sculptors, D group and Yeniler, who came up with group activities in the early period of the Republic, sometimes followed each other with the changes in the socio - cultural structure of the society as a result of the Republican regime and sometimes they produced works in line with different understandings. During the period when the state supported the plastic arts under the leadership of Atatürk, the idea of national art dominated and almost all the intellectuals were united in this direction. However, the criticism of the symbolic, periodic and spatial meanings carried out by literary figures and art critics in the art of painting, the connection between the self and form, the differences arising from the style and the approach, and the symbolic, periodic and spatial meanings carried out outside the forms of the pictorial elements.

After the 1940s, in the examples of criticism especially focused on painting, Western painters, art movements and Turkish painters were introduced, while classical-modern concepts continued to be debated. In the 1950s, a process in which figurative non-figurative concepts were discussed.

The critic, who is concerned with understanding the work, should firstly consider art history, aesthetic theories, a philosophy of philosophy, and in a way that creates a question of value in the light of determinations and comparisons rather than ordinary expressions such as good literature, exaltation of critics and scribbling.

Okul Müdürlerinin Yönetsel Özellikleri, Kültüre Bağlı Yönetsel Değerleri ve Kendilerinden Beklenen Evrensel Liderlik Değerleri ¹

The Administrative Characteristics of School Principals, Cultural-based Managerial Characteristics and Universal Leadership Values Expected Them

Şenol SEZER²

Durdağı AKAN³

Geliş Tarihi: 28.09.2018 / Düzenleme Tarihi: 15.10.2018 / Kabul Tarihi: 19.10.2018

Özet

Bu araştırma, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetsel özelliklerine ilişkin algıları ile okul müdürlerinin sergilediği kültüre bağlı yönetsel özellikleri ve sergilemeleri beklenen evrensel liderlik değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel araştırma deseninde ve tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın örneklem grubunu, tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen 960 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen yönetsel özellikler ölçeği ile toplanmıştır. Öğretmenler, okul müdürlerinin yönetsel özelliklerini, okul müdürlerinin yöneticilik özelliklerini, babacan-anlayışlı (f=199, %20.7), yeterli-yardımsever (f=153, %15.9), demokratik-katılımcı (f=148, %15.4), otoriter-kuralcı (f=133, %13.9), donanımlı-lider yönetici (f=133, %13.9), yetersiz-mevzuatçı (f=78, %8.1), etkisiz-günü kurtarıcı (f=71, %7.4) ve karizmatik-buyurgan (f=45, %4.7) şeklinde değerlendirmektedir. Öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemlediği kültüre bağlı yönetsel özellikler, resmî, hoşgörülü, tedbirli, samimi, duyarlı, sonuç odaklı, ilkeli, hırslı, düzenli, baskın, yenilikçi ve mantıklı şeklindedir. Öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istediği evrensel liderlik değerleri ise adalet, donanım, etkili iletişim, motive edicilik, ileri görüşlülük (vizyon), zekâ, dürüstlük, güvenilirlik, ekip kuruculuk, tutarlılık, dinamizm ve kararlılık şeklindedir.

Anahtar kelimeler: Yönetsel Özellik, Yönetsel Değerler, Evrensel Liderlik Değerleri, Okul Müdürü, Öğretmen

Abstract

This research aims to determine the perceptions of teachers about the managerial characteristics of school principals and the cultural characteristics of the school principals and the universal leadership values they are expected to exhibit. The research was conducted in the quantitative research design and the survey model. The sample group of the study was 960 teachers determined by stratified sampling method. The data were collected by the managerial characteristics scale which developed by the researchers. According to teachers' opinions the administrative characteristics of school principals were paternalistic-heartthrob (f=199, 20.7%), adequate-helpful (f=153, 15.9%), democratic-participative (f=148, 15.4%), authoritarian-normative (f=133, 13.9%), equipped-leader manager (f=133, 13.9%), inadequate-legislator (f=78, 8.1%), ineffective-saver the day (f=71, 7.4%) and charismatic-bossy (f=45, % 4.7). The managerial values depending on the culture which the teachers observe from the principals exhibit were official, tolerant, cautious, sincere, responsive, result-oriented, principled, ambitious, coordinated, dominant, innovative and logical. The universal leadership values that the teachers wish to see the principals' exhibit justice, proficiency, effective communication, motivation, vision (vision), intelligence, honesty, reliability, team building, consistency, dynamism and determination.

Key Words: Administrative Characteristics, Managerial Values, Universal Leadership Values, Principal, Teacher

Giriş

Okul amaçlarının etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi, okulun eğitim öğretim kalitesi ve sürdürülen ilişkilerin niteliği, okul müdürünün yöneticiliğe bakışı ve sergilediği yönetsel özellikler ile yakından ilgilidir. Okul müdürlerinin sergilediği yönetsel tutumlar, yalnızca yöneticiliğe bakış açılarını ve yöneticilik stillerini ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda okulda paylaşılan örgütsel değerleri ve sürdürülen eğitimin kalitesini de belirler. Okul ortamında paylaşılan vizyon ve değerler, okulun genel amaçlarına, öğretmenlerin ve öğrencilerin ideallerine, okulun eğitim standartlarına ve eğitim uygulamalarına yansımaktadır. Demokratik ve katılımcı yönetim anlayışı benimseyen okul müdürlerinin, paylaşılan bir vizyon oluşturma ve okul amaçlarını gerçekleştirmede daha başarılı olması beklenir. Katı ve otoriter yönetim tarzını benimseyen okul müdürleri ile çalışanların ödediği bedel, ilerleyen yıllarda toplumun ödediği bedele göre sınırlı kalmaktadır.

¹ Bu çalışma Şenol SEZER'in 2013 yılında Atatürk Üniversitesi KKEF Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde hazırladığı doktora tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-posta: senolsezer@odu.edu.tr

³ Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi KKEF Eğitim Bilimleri Bölümü, Erzurum, Türkiye.
E-posta: durdagiakan@atauni.edu.tr

Yönetim, örgütün hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik ortak kararlar alma ve eylemde bulunma süreci olarak tanımlanmaktadır (Bratton ve Gold, 2000; Mullins, 2006; Özden, 2002; Şişman, 2010). Tortop (1983), yönetim kavramını, ortak amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen insanların yeteneklerini ve enerjilerini örgütleyici eylemleri ve bu eylemleri yönlendiren ilkeler şeklinde tanımlamaktadır. Erdoğan (2010) ve Memduhoğlu (2010) klasik anlamıyla yönetimi, örgütü amaçlarına ulaştırmak için zaman, madde ve insan kaynaklarının etkili ve verimli şekilde kullanılması süreci olarak tanımlamaktadır. Eğitim yönetimi ise eğitim örgütlerini belirlenen amaçlara ulaştırmak üzere insan ve madde kaynaklarından etkili biçimde yararlanma, eğitim amaçları ve politikaları doğrultusunda kararlar alma ve uygulama sürecidir (Erdoğan, 2000). Okul müdürlerinin başarısı, büyük ölçüde okul çalışanlarını etkileyerek okulun amaçları doğrultusunda davranışlar sergilemelerini sağlama yeteneğine bağlıdır (Teyfur, 2011). Okulda rutin işleri sürdürürken, karşılaşılan sorunlara alternatif yaklaşımlar uygulayabilen okul müdürleri, nitelikli ve farkındalığı yüksek yöneticiler olarak kabul edilmektedir (Bush, 2007; Evers, 2004; Mulford, 2003). Araştırmalar, okul müdürünün iş yükünün arttığını ve bu durumun doğal bir sonucu olarak okul müdürlerinin katılımcı, işbirliğine dayalı ve lider yöneticilik özellikleri sergilemeleri gerektiğini ortaya koymaktadır (Foster, 2007; Grogan ve Andrews, 2002; Hess ve Kelly, 2005; Morrison, 2007). Okul müdürlerinden sergilemeleri beklenen başlıca yönetsel özellikler arasında liderlik, etkili iletişim, örgütsel öğrenme, personel geliştirme ve işi kolaylaştırma, motivasyon sağlama, ilgi, anlayış ve bilgi paylaşma yer almaktadır (Gümüseli, 2001; Mombourquette, 2013). Öte yandan okul müdüründen öğrenen bir lider olması, yönetsel tutum ve davranışları ile çalışanlara güven vermesi, okulda olumlu bir iklim ve paylaşılan değerler oluşturması beklenmektedir (Gray ve Lewis, 2011). Okul müdürleri, okuldan beklentileri karşılamak durumundadır (Holly ve Southworth, 2005). Araştırmalar, okul müdürlerinin beklentileri karşılayamadıkları durumlarda otoriter ve katı bir yönetim anlayışı benimsediklerini ortaya koymaktadır (Greenfield ve Ribbins, 2005; Kouzes ve Posner, 2011). Okuldan beklentileri karşılamada başarılı olan okul müdürlerinin, işbirliğine açık oldukları, iletişime ve ekip çalışmasına önem verdikleri görülmektedir (Dunham, 2005; Hoy ve Miskel, 2010; Karip, 2004; Şişman ve Turan, 2004).

R. Likert, Michigan araştırmalarının devamı olarak geliştirdiği modelde, yöneticilerin davranışlarını grubun lideri değişkenine göre istismarcı otokratik, yardımsever otokratik, katılımcı ve demokratik olarak sınıflandırılmaktadır (Martin, 2005). Araştırmalar, okul müdürlerinin yönetsel özelliklerinin yöneticiliğe ilişkin algı ve beklentileri tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Aydın, 2010; Bursalioğlu, 2005; Leithwood ve Jantzi, 2006; Rajimon, 2009). Çünkü yönetsel algı ve beklentiler, okul müdürüne zihinsel modeller sunarak yönetsel uygulamalarının altyapısını oluşturmaktadır (Bush, 2006; Creighton, 2009; Leithwood, Day, Sammons, Harris ve Hopkins, 2006). Başka bir ifadeyle, okulda alınan kararlar ve sürdürülen etkinliklerin, okul müdürünün yönetsel tutum ve anlayışlarından doğrudan etkilendiği söylenebilir (Başaran, 1982; Leonard ve Johnes, 2009). Kendilerini yeterli görmeyen, yöneticilik ideallerinden uzaklaşan, günü kurtaran ve otoriter yöneticilik tarzını benimseyen okul müdürleri, liderlik davranışları sergileyemedikleri gibi öğretmenlerin ve öğrencilerin üretkenliğine zarar vermektedir (Beycioğlu ve Dönmez, 2006; Erdoğan, 2010; Glasser 1999). Okul müdürleri, öğrenmeye öncülük eden, öğrendiklerini uygulayan, kararları ortaklaşa alan, yenileşme ihtiyaçlarını görebilen ve bunu okula yansıtan, herkese güven dolu ve samimi bir çalışma ortamı sağlayabilen, paylaşılan bir vizyon oluşturan, okulu yeni teknolojilerle buluşturan, gerekli esnekliği sergileyebilen ve değişimi gerçekleştiren lider yöneticiler olmalıdır (Ağaoğlu, Altınkurt, Yılmaz ve Karaköse, 2012; Balcı, 2011). Bu yüzden okul müdürlerinin geleneksel yönetim anlayışının ötesinde çağdaş ve evrensel liderlik değerleri ile donanımlı olmaları gerekmektedir (Fullan, 1999; Spillane, 2003). Lider yönetici özellikleri sergileyen okul müdürleri, tüm enerjilerini öğrencilerin okulda mutlu olmasını ve öğrenmesini sağlamaya, okulda sürdürülen eğitimin kalitesini artırmaya harcamaktadır (Beycioğlu ve Aslan, 2010; Erden, 2009). Bu bağlamda, okul müdürlerinden karar alma süreçlerinde demokratik ve katılımcı bir yol izlemeleri beklenmektedir (Bartell, 1990; Foley, 2001; Hall, 2005; Parks ve Barret, 1994; O'Hair ve Reitzug, 1997).

Değer, bir toplumun veya sosyal grubun üyeleri tarafından doğru olarak kabul edilen, ortak duygu, düşünce ve amaçları yansıtan, genelleştirilmiş temel ilke veya inançlardır (Akbaba-Altun, 2003; Kızılçelik ve Erjem, 1994). Birey açısından değer, belirli bir davranış biçimini ya da durumunu diğerlerine tercih etme durumudur (Sezgin, 2006). Çünkü belirli bir biçimde davranma, belli konulara öncelik verme, tercih etme ve seçme davranışları, benimsenen değerlerle yakından ilişkilidir (Özguven, 1994). Değerler, ideal davranış tarzları, yaşamın anlamı ve amacına ilişkin inanç ve tutumları yansıttığı için bireylerin davranışlarına rehberlik eden çok yönlü standartlardır. Bu bağlamda değerler, bireylerin yaşamlarına yön verir, kural işlevi görür, farklı önem derecelerine sahiptir ve istendik özellikler gösterir (Schwartz ve Sagie, 2000). Ciulla (2003), liderlik ile etik arasındaki ilişkileri incelediği çalışmada değerleri ahlakî değerler, manevî değerler ve amaçla ilgili değerler olmak üzere üç başlıkta ele almaktadır. Yönetsel değerler ise yönetsel tutumlardan daha içseldir ve doğal olarak daha temel bir özelliğe sahiptir. Örgüt ve üyeleri açısından neyin doğru ya da yanlış, neyin iyi ya da kötü olduğunu belirlemede ölçüt olarak kullanılan değerler, okul yöneticilerinin tutum ve davranışlarını belirlemede önemli bir rol oynar (Şişman, 2007; Turan ve Aktan, 2008). Yönetsel değerler, yönetsel davranışları değerlendirmeye, başkalarının davranışlarını algılama, değişen koşullara uyum sağlama ve yön belirlemede, yöneticinin ikeli ve tutarlı davranmasına zemin oluşturur (Aşan ve Aydın, 2006). Bireylerin düşüncelerinin ve eylemlerinin sonuçlarını değerlendirip yargılamalarına yarayan ölçütlerin kaynağını oluşturan değerler, günlük yaşamda olduğu gibi çalışma ortamında da çalışanların örgütsel tutum ve davranışlarında önemli etkiye sahiptir (Argon, İsmetoğlu ve İşeri, 2014). Okul yönetiminde değerler söz konusu olduğunda, yöneticinin mesleki, teknik ve duygusal yeterliklerinin yanı sıra sergilediği kültürel ve insani değerlerin önemi göz ardı edilemez. Torlak (2007), okul yöneticilerinin sahip olması gereken değerleri, yönetim bilgi ve becerisi, meslek onuru, adalet, doğruluk, dürüstlük, katılımla belirlenecek objektif ölçütler, önyargılardan sıyrılabilme ve gündelik kaygıların baskısında kurtulabilme şeklinde ifade etmektedir. Aslanargun (2012) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin sahip olması gereken yönetsel değerler adalet, güven, kanunlara uyma, çalışkanlık şeklinde sıralanmaktadır. Okul müdürlerinin atanması sürecinde göz önünde bulundurulması gereken başlıca ilke ve değerler ise liyakat, kariyer ve liderlik şeklinde ifade edilmektedir.

Kültürün en önemli özelliklerinden biri de her kültürün kendine özgü değerler sistemi oluşturmasıdır. İnsanların düşünsel, ruhsal, toplumsal yaşamı, toplum tarafından üretilen değerler arasından seçip bağlandığı değerler bağlamında şekillenmektedir (Yılmaz, 2008, s.44). Bir anlamda değerler, üretildikleri kültür ve topluma damgasını vurmaktadır. GLOBE araştırmasının sonuçlarına göre, kültüre bağlı yönetmel özellikler hırslı, tutkulu, bağımsız, mantıklı, samimi, dünya insanı, tedbirli, baskın, bireyci, düzenli, duyarlı ve resmî şeklindedir (Chokar, Brodbeck ve House, 2007). GLOBE araştırmasında Türk kültürüne bağlı olarak öne çıkan liderlik özellikleri işbirliği sağlama, ikna etme, statü, otokratiklik şeklindedir. Bu sonuçlar, Hofstede tarafından 74 ülkeyi kapsayan araştırmadan elde edilen sonuçlarla tutarlıdır (Baltaş, 2011). Evrensel liderlik değerleri ile ilgili olarak pek çok özellikten bahsedilmektedir. Ancak lider yöneticilerde gözlemlenebilecek başlıca değerler arasında tutku, samimiyet, dürüstlük, dayanıklılık, adalet, alçakgönüllülük ve güven sayılabilir (Adair, 2007). Aynı araştırmanın sonuçlarına göre, evrensel liderlik değerleri, inandırıcılık, adalet, dürüstlük, ileri görüşlülük, geleceği planlama, bilgi, mükemmellik yönelimi, olumlu düşünme, dinamizm, anlam yaratma, motive edicilik, güvenilirlik, koordinatörlük, zekâ, kararlılık, iyi pazarlık yapma, birleştiricilik, etkili iletişim, ekip kuruculuk ve yönetmel yeterlik şeklindedir (House, Javidan, Hanges ve Dorfman, 2002). Okul müdürlerinin yönetmel özelliklerine ilişkin daha önce yapılan araştırmalarda, okul müdürlerinin yönetmel özellikleri (Teyfur, 2013), okul müdürlerinin yönetim tarzları (Argon ve Dilekçi, 2014), başarılı okul müdürlerinin özellikleri (Gürbüz, Erdem ve Yıldırım, 2013), okul müdürlerinin kişilik özellikleri (Yıldırım ve Ada, 2015), okul müdürlerinin liderlik stilleri (Karabağ-Köse, Güçlü, 2017), öğretmenlerin okul müdürü algılarının liderlik modellerine göre değerlendirilmesi (Boydak-Özan ve Şener, 2014), okul müdürlerinin yönetmel becerileri (Şahin, Beycioğlu ve Fırat, 2011), etkili yöneticilik özellikleri (Aslantaş ve Özkan, 2014) konuları ele alınmıştır. Okul müdürlerinin sahip olması gereken değerlere ilişkin araştırmalar ise sınırlı sayıda. Bu araştırmalarda araştırmacıların, yönetimde ahlâk ve sorumluluklar (Torlak, 2007), okul müdürlerinin yönetmel davranışlarının etik ilkelere uygunluğu (Erdoğan, 2012), okul müdürlerinin sahip olması gereken değerler (Aslanargun, 2012) üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Okul müdürlerinin yönetmel özellikleri ve yönetmel değerleri üzerinde sınırlı sayıda araştırmaların olması nedeniyle bu çalışmanın, literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırmanın amacı, öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetmel özelliklerine, okul müdürlerinin sergilediği kültüre bağlı yönetmel özelliklere ve sergilemeleri beklenen evrensel liderlik değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetmel özelliklerine ilişkin algıları nelerdir?
2. Öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemlediği kültüre bağlı yönetmel özellikler nelerdir?
3. Öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istediği evrensel liderlik değerleri nelerdir?

Yöntem

Öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetmel özelliklerine ilişkin algıları ile okul müdürlerinin sergilediği kültüre bağlı yönetmel özellikleri ve sergilemeleri beklenen evrensel liderlik değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırma nicel araştırma deseninde yürütülmüştür. Nicel araştırmada algular, sayısal veriler toplanarak açıklanır ve veriler belirli istatistiksel yöntemlerle matematiksel olarak analiz edilir (Aliaga ve Gunderson, 2002).

Araştırma Deseni

Bu araştırma, tarama modelindedir. Tarama modelindeki araştırmalar, bir grubun belli özelliklerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalardır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Tarama modeli, geçmişte var olan veya hâlen varlığını sürdüren bir niceliği olduğu şekilde betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte, araştırmacılar tarafından bir konu veya olaya ilişkin katılımcı görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özellikleri belirlenir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012; Karasar, 2017).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklem grubu, tabakalı örneklem alma yöntemiyle belirlenmiştir. Tabakalı örneklem alma yönteminde, her bir tabaka bağımsız bir örneklem grubu olarak düşünülmektedir. Tabakalı örneklemelerde, evrendeki alt grupların örneklemde temsil edilmeleri garanti altına alınmaktadır. Örneklem içinde yer alan alt gruplar arasında karşılaştırma yapılmak istendiğinde, tabakalı örneklem yöntemi en uygun yöntem olarak değerlendirilebilir (Balci, 2001).

Tablo 1’de, örneklem grubunun demografik özelliklerine yer verilmektedir.

Tablo 1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri (N=960)

Değişkenler	1					2					3					4					5					Toplam
	Kadın		Erkek		-		-		-		-		-		-		-		-		-		-			
Cinsiyet	<i>f</i>	481	479	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	960			
	%	50.1	49.9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100			
Meslek Kıdemi	1-6 Yıl		7-12 Yıl		13-18 Yıl		19-24 Yıl		25 Yıl ve Üzeri		-		-		-		-		-		-		-			
	<i>f</i>	88	212	312	172	176	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	960			
	%	9.2	22.1	32.5	17.9	18.3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100			
Okul Türü	İlkokul		Ortaokul		Meslek L.		Anad-Fen L.		-		-		-		-		-		-		-		-			
	<i>f</i>	313	307	143	197	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	960			
	%	32.6	31.9	15.0	20.5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100			
Birlikte Çalışma Süresi	1-2 Yıl		3-4 Yıl		5 Yıl ve Üzeri		-		-		-		-		-		-		-		-		-			
	<i>f</i>	513	303	144	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	960			
	%	53.3	31.6	15.1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	100			

Veri Toplama Araçları

Araştırmancının verileri, araştırmacılar tarafından uzman görüşü alınarak geliştirilen ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapıldıktan sonra uygulanan yönetim stilleri ölçeği aracılığı ile elde edilmiştir. Yönetim stilleri ölçeğinin I. bölümünde 7 adet olgusal soru, II. bölümde ise 55 ölçek maddesi yer almaktadır. Bu araştırmancının verileri, katılımcıların ölçeğin olgusal sorularına verdiği yanıtlardan elde edilmiştir. Veri toplama aracındaki "Okul yöneticinizi nasıl tanımlarsınız?" şeklindeki soruda katılımcılardan: a) Karizmatik-Buyurgan b) Otoriter-Kuralcı c) Yetersiz-Mevzuatçı d) Etkisiz-Günü Kurtarıcı e) Yeterli-Yardımsesver f) Babacan-Anlayışlı g) Demokratik-Katılımcı h) Donanımlı-Lider Yönetici, seçeneklerinden kendi okul yöneticilerinin yönetsel özelliklerine uygun olan üç tanesini, 1. 2. 3 şeklinde önem derecesine göre sıralamaları istenmiştir. "Okul yöneticinizde gözlemediğiniz kültüre bağlı yönetsel özellikler nelerdir?" şeklindeki soruda katılımcılardan: a) Hırslı b) Resmî c) Tedbirli d) Düzenli e) Baskın e) Sonuç Odaklı f) Duyarlı g) İlkeli h) Mantıklı h) Samimi i) Hoşgörülü j) Yenilikçi, seçeneklerinden kendi okul yöneticilerinin yönetsel özelliklerine uygun olan üç tanesini, 1. 2. 3 şeklinde önem derecesine göre sıralamaları istenmiştir. "Okul yöneticinizde görmek istediğiniz evrensel liderlik değerleri hangileridir?" şeklindeki soruda katılımcılardan: a) Zekâ b) Donanım c) İleri Görüşlülük d) Ekip Kuruculuk e) Motive Edicilik f) Dinamizm g) Adalet h) Dürüstlük i) Etkili İletişim j) Güvenilirlik k) Kararlılık l) Tutarlılık, seçeneklerinden kendi okul yöneticilerinin yönetsel özelliklerine uygun olan üç tanesini, 1. 2. 3 şeklinde önem derecesine göre sıralamaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS istatistik paket programı kullanılmıştır. Öğretmenlerin ölçekte yer alan sorulara verdiği yanıtlar dijital ortama aktarılmıştır. Önem derecesine göre sıralanan yönetsel özellik ve değerlerden katılımcıların ilk sırada belirttikleri analize tabi tutulmuştur. Bu şekilde elde edilen veriler, betimsel analiz tekniği ile analiz edilerek frekans ve yüzdeleri belirlenmiş, sonuçlar tablolar halinde gösterilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmancının alt problemlerine ilişkin bulgular, sırasıyla tablolar halinde verilmektedir. Bulgular, betimsel analiz sonuçları doğrultusunda frekans ve yüzde tabloları şeklinde sunulmaktadır.

Tablo 2'de, okul müdürlerinin yöneticilik özelliklerine ilişkin öğretmen algıları yer almaktadır.

Tablo 2. Öğretmenlerin Okul Yöneticilik Özelliklerine İlişkin Algıları (N=960)

Yöneticilik Özelliği	f	%
Babacan-Anlayışlı	199	20.7
Yeterli-Yardımsesver	153	15.9
Demokratik-Katılımcı	148	15.4
Otoriter-Kuralcı	133	13.9
Donanımlı-Lider Yönetici	133	13.9
Yetersiz-Mevzuatçı	78	8.1
Etkisiz-Günü Kurtarıcı	71	7.4
Karizmatik-Buyurgan	45	4.7
Toplam	960	100

Tablo 2'de, öğretmenler, okul müdürlerinin yöneticilik özelliklerini, babacan-anlayışlı (f=199, %20.7), yeterli-yardımsesver (f=153, %15.9), demokratik-katılımcı (f=148, %15.4), otoriter-kuralcı (f=133, %13.9), donanımlı-lider yönetici (f=133, %13.9), yetersiz-mevzuatçı (f=78, %8.1), etkisiz-günü kurtarıcı (f=71, %7.4) ve karizmatik-buyurgan (f=45, %4.7) şeklinde değerlendirmektedir.

Tablo 3'te, öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemedikleri kültüre bağlı yönetsel özelliklere yer verilmektedir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Okul Müdürlerinde Gözlemediği Kültüre Bağlı Yönetsel Özellikler (N=960)

Kültüre Bağlı Yönetsel Özellik	f	%
Resmî	142	14.8
Hoşgörülü	114	11.9
Tedbirli	104	10.8
Samimi	101	10.5
Duyarlı	86	9.0
Sonuç Odaklı	75	7.8
İlkeli	72	7.5
Hırslı	68	7.1
Düzenli	59	6.2
Baskın	56	5.8
Yenilikçi	55	5.7
Mantıklı	28	2.9
Toplam	960	100

Tablo 3'te, öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemedikleri kültüre bağlı yönetsel özellikler, resmî (f=142, %14.8), hoşgörülü (f=114, %11.9), tedbirli (f=104, %10.8), samimi (f=101, %10.5), duyarlı (f=86, %9), sonuç odaklı (f=75, %7.8),

ilkeli (f=72, %7.5), hırslı (f=68, %7.1), düzenli (f=59, %6.2), baskın (f=56, %5.8), yenilikçi (f=55, %5.7) ve mantıklı (f=28, %2.9) şeklindedir.

Tablo 4'te, öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istedikleri evrensel liderlik değerlerine yer verilmektedir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Okul Yöneticilerinde Görmek İstedikleri Evrensel Liderlik Değerleri (N=960)

Evrensel Liderlik Değerleri	f	%
Adalet	242	25.2
Donanım	132	13.7
Etkili İletişim	96	10.0
Motive Edicilik	90	9.4
İleri Görüşlülük (Vizyon)	90	9.4
Zekâ	81	8.4
Dürüstlük	66	6.9
Güvenilirlik	64	6.7
Ekip Kuruculuk	41	4.3
Tutarlılık	23	2.4
Dinamizm	22	2.3
Kararlılık	13	1.3
Toplam	960	100

Tablo 4'te, öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istedikleri evrensel liderlik değerleri, adalet (f=242, %25.2), donanım (f=132, %13.7), etkili iletişim (f=96, %10), motive edicilik (f=90, %9.4), ileri görüşlülük (vizyon) (f=90, %9.4), zekâ (f=81, %8.4), dürüstlük (f=66, %6.9), güvenilirlik (f=64, %6.7), ekip kuruculuk (f=41, %4.3), tutarlılık (f=23, %2.4), dinamizm (f=22, %2.3) ve kararlılık (f=13, %1.3) şeklindedir.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetmel özelliklerine, sergiledikleri kültüre bağlı yönetmel özelliklere ve sergilemeleri beklenen evrensel liderlik değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bu araştırmada, öğretmenlerin büyük çoğunluğu, okul müdürlerinin babacan-anlayışlı, yeterli-yardımsever ve demokratik-katılımcı yönetmel özellikler sergilediklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bir bölümü ise okul müdürlerinin otoriter-kuralcı ve donanımlı-lider yönetici özellikleri sergilediği şeklinde görüş belirtmektedir. Okul müdürlerinin yetersiz-mevzuatçı, etkisiz-günü kurtarıcı ve karizmatik-buyurgan yönetmel özellikler sergilediğini ifade eden öğretmenlerin sayısı görece daha düşüktür. Bu sonuçlar, okul müdürlerinin öğretmenleri destekleyen, hoşgörülü ve katılımcı bir yönetim anlayışı sergilediklerini ortaya koymasından anlamlı bulgular olarak değerlendirilebilir. Araştırmalardan elde edilen bulgular, otokratik yöneticilerin astlarına güvenmediği, örgütsel sorunların çözümünde nadiren astların görüşlerine başvurduğu, demokratik yöneticilerin ise astlarına tam olarak güvendiği, örgütsel sorunların çözümünde astlarının fikirlerine başvurduğu ve astların kendilerini özerk hissettiğini ortaya koymaktadır (Martin, 2005). Elde edilen bulgular, daha önce bu konuda yapılan araştırmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Polat ve Küçük (2012) ve Terzi ve Kurt (2005) tarafından yapılan araştırmalarda öğretmenler, genel olarak okul müdürlerinin demokratik-katılımcı ve babacan-anlayışlı yönetmel özellikler sergilediklerini ifade etmektedir. Benzer şekilde Argon ve Dilekçi (2014) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin demokratik yönetim tarzı, katılımcı-demokratik yönetim tarzını yüksek düzeyde ve paylaşımcı-otoriter yönetim tarzı ile otoriter yönetim tarzını orta düzeyde sergiledikleri bulgularına yer verilmektedir. Çağlar, Yakut ve Karadağ (2005) tarafından yapılan araştırmada ise okul müdürlerinin, otoriter liderlik, kişisel uyum, şefkat ve gösteriş gibi yönetmel özellikleri daha fazla sergilediği belirlenmiştir. Demirtaş ve Özer (2013) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin demokratik, işbirlikçi, yenilikçi, teknolojiyi kullanabilen, vizyon ve misyon sahibi, okul-çevre iletişimini sağlayan olumlu ve dinamik yönetmel özelliklere sahip olması gerektiği bulgularına yer verilmektedir. Boydak-Özan ve Dilekçi (2014) tarafından yapılan araştırmada ise öğretmenler okul müdürlerini yüksek düzeyde hümanist lider ve düşük düzeyde de otokratik lider olarak değerlendirmektedir.

Öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemlediği kültüre bağlı yönetmel özellikler sırasıyla resmî, hoşgörülü, tedbirli, samimi, duyarlı, sonuç odaklı, ilkeli, hırslı, düzenli, baskın, yenilikçi ve mantıklı şeklindedir. Elde edilen bulgulara göre, okul müdürlerinin yasa ve yönetmelikler titizlikle uygulamakla birlikte insan ilişkilerini ön plana çıkaran kültüre bağlı yönetmel özellikleri daha fazla sergiledikleri, Avrupa toplumlarında görülen mantıklı, dünya insanı, bağımsız, yenilikçi ve baskın gibi kültüre bağlı yönetmel özellikleri ise daha düşük düzeyde sergiledikleri söylenebilir (Baltaş, 2011). Hoşgörülü, samimi ve duyarlı yönetmel özellikler sergileyen okul müdürlerinin çalışanlara rehberlik ve liderlik ettiği, çalışmalarına değer verdiği görülmektedir (Argon ve Dilekçi, 2014). Okul müdürlerinin sergilediği kültüre bağlı yönetmel özellikleri göz önüne alındığında okul müdürlerinin öğretmen merkezli bir okul kültürü oluşturmaya çalıştığı söylenebilir. Öğretmenlerin okul müdürlerinde gözlemlediği kültüre bağlı yönetmel özellikler daha önce yapılan araştırmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir. Turan, Yıldırım ve Aydoğdu (2012) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürünün iletişime açık, sabırlı, koruyucu, eleştiriye açık, destekleyici, yönlendirici, lider, cesur, hoşgörülü, empatik, azimli, yenilikçi, dengeli, iyi bir gözlemci ve fedakâr olması gerektiği belirtilmektedir. Benzer şekilde Yıldırım ve Ada (2015) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin yüksek bir katılımla okul müdürlerini uyumlu, sorumlu ve dışadönük olarak değerlendirdikleri bulgusu yer almaktadır. Yine Çağlar, Yakut ve Karadağ (2005) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin otoriter liderlik, kişisel uyum, şefkat ve gösteriş gibi özellikleri daha fazla sergilediği, yakınlık, bağımsızlık, değişiklik ve otokontrol gibi özellikleri daha az sergilediği belirlenmiştir.

Öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istediği evrensel liderlik değerleri sırasıyla adalet, donanım, etkili iletişim, motive edicilik, ileri görüşlülük (vizyon), zekâ, dürüstlük, güvenilirlik, ekip kuruculuk, tutarlılık, dinamizm ve kararlılık şeklindedir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istedikleri evrensel liderlik değerlerinin

ilk sıralarında adalet, donanım, etkili iletişim, motive edicilik, ekip kuruculuk ve ileri görüşlülük yer almaktadır. Bu sonuçlar, öğretmenlerin okul müdürlerinden öncelikle vizyon sahibi ve donanımlı olmalarını, çalışanları motive ederek adaletli bir yönetim sergilemelerini ve etkili iletişim becerilerine sahip olmalarını beklemedikleri şeklinde değerlendirilebilir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, öğretmenlerin örgütsel liderlik özellikleri yanında zekâ, dürüstlük, tutarlılık, dinamizm ve kararlılık gibi kişisel liderlik değerlerine sahip olmalarını beklemediklerini ortaya koymaktadır. Daha önceki araştırmalarda benzer sonuçlara rastlanmaktadır. Aslanargun (2012) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin sahip olmaları gereken değerler arasında adalet, eşitlik, tarafsızlık, etkili iletişim, güvenilirlik ve insan ilişkileri gibi değerler ilk sıralarda yer almaktadır. Erdoğan (2012) tarafından yapılan başka bir araştırmada, müfettişler okul müdürlerinin dürüstlük, adalet, hoşgörü ve sorumluluk etik ilkelerine uygun yönetsel tutumlar sergileme düzeylerini, çok yeterli bulmadıkları şeklinde görüş belirtmektedir. Gürbüz, Erdem ve Yıldırım (2013) tarafından yapılan araştırmada ise okul müdürlerinin başarılı bir yönetim sergileyebilmeleri için etkili iletişim kurma, özverili ve idealist olma, adaletli olma ve yetkilerini uygun bir şekilde kullanma, okul kültürünün oluşmasını sağlama ve ekip ruhunu geliştirme becerilerini sergilemeleri gerektiği şeklinde görüşlere yer verilmektedir. Şahin (2000) tarafından yapılan araştırmada, öğretmenlerin okul müdürlerinden beklediği yönetsel değerler, demokratiklik, adalet, insanlara saygı, güven verme, duyarlı olma, sabırlı olma ve eleştiriye açık olma şeklindedir. Benzer şekilde Helvacı ve Aydoğan (2011) tarafından yapılan araştırmada, okul müdürlerinin sergilemeleri gereken liderlik özellikleri eşitlik, adalet, insan ilişkileri, tutarlılık kararlılık, anlayış, empatik tutum şeklinde sıralanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, GLOBE araştırmasına göre Türk kültüründe öne çıkan yönetsel özelliklerle de tutarlıdır (Chokar, Brodbeck ve House, 2007).

Sonuç olarak öğretmenler, okul müdürlerinin babacan-anlayışlı, yeterli-yardımsever ve demokratik-katılımcı yönetsel özellikleri yüksek düzeyde, otoriter-kuralcı ve donanımlı-lider özelliklerini orta düzeyde ve yetersiz-mevzuatçı, etkisiz-günüt kurmacı ve karizmatik-buyurgan yönetsel özellikleri ise görece düşük düzeyde sergilediğini ifade etmektedir. Öğretmenler, okul müdürlerinde resmî, hoşgörülülük, tedbirli, samimi, duyarlı, sonuç odaklı, ilkel, hırslı, düzenli, baskın, yenilikçi ve mantıklı şeklinde kültüre bağlı yönetsel özellikler gözlemlemiştir. Öğretmenlerin okul müdürlerinde görmek istedikleri evrensel liderlik değerleri sırasıyla adalet, donanım, etkili iletişim, motive edicilik, ileri görüşlülük (vizyon), zekâ, dürüstlük, güvenilirlik, ekip kuruculuk, tutarlılık, dinamizm ve kararlılık şeklindedir. Bu sonuçlara dayalı olarak, okul müdürlerinin insan ilişkilerine dayalı ve katılımcı ve çalışanları destekleyici bir yönetim sergilemeleri gerektiği söylenebilir. Okul müdürleri, otoriter ve kuralcı bir yönetim anlayışı yerine demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışıyla kararlar almalı ve uygulamalıdır. Yetersiz-mevzuatçı ve etkisiz-günüt kurmacı okul müdürleri yerine donanımlı-lider yöneticiler seçilmeli, yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir. Okul yöneticilerinin çalışanlara karşı resmî ve mesafeli olma yerine, karar alma ve uygulama süreçlerinde duyarlı, hoşgörülülük ve samimi olmaya özen göstermeleri gerekmektedir. Okul müdürlerinin ilkel, düzenli, yenilikçi ve mantıklı olmaları gerekmektedir. Okul müdürleri evrensel liderlik değerleri arasında yer alan adalet, donanım, etkili iletişim motive edicilik ve vizyon sahibi olma konusunda daha duyarlı olmalıdır. Bu araştırmada, nicel araştırma deseninden yararlanılarak, okul müdürlerinin yönetsel özellikleri, kültüre bağlı yönetsel değerleri ve kendilerinden beklenen evrensel liderlik değerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu konuda farklı desenlerde daha derinlikli araştırmalar planlanabilir. Ayrıca okul müdürlerinin değer yargıları ve zihinsel modellerine ilişkin farklı desenlerde kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Adair, J. (2007). *Develop your leadership skills*. Philadelphia: Kogan Page Publishers.
- Ağaoğlu, E., Altinkurt, Y., Yılmaz, K., & Karaköse, T. (2012). Okul yöneticilerinin yeterliklerine ilişkin okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin görüşleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(164), 159-175.
- Akbaba-Altun, S. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-18.
- Aliaga, M., & Gunderson, B. (2002). *Interactive statistics*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Argon, T., İsmetoğlu, M., & İşeri, B. (2014). İlkokullarda sanatsal denetim ve öğretmen motivasyonu üzerine öğretmen görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 286-296.
- Argon, T., & Dilekçi, Ü. (2014). Öğretmenlerin okul müdürlerinin yönetim tarzları ve kurumsal itibara yönelik algıları arasındaki ilişki. *Turkish Studies*, 9(2), 161-181.
- Aslanargun, E. (2012). Okul müdürlerinin atanmaları sürecinde idari yargı kararları ve öne çıkan değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(3), 347-376.
- Aslantaş, H. İ., & Özkan, M. (2014). Öğretmen ve yönetici gözüyle etkili okulda yönetici özelliklerinin belirlenmesi. *International Journal of Social Science*, 26, 181-193. Doi Number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2295>
- Aşan, Ö., & Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel davranış*. (Ed. Halil Can). İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
- Aydın, M. (2010). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Balci, A. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem, teknik ve ilkeler*. (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balci, A. (2011). Eğitim yönetiminin değişen bağlamı ve eğitim yönetimi programlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 36(162), 196-208.
- Baltaş, A. (2011). *Türk kültüründe yönetmek: Yerel değerlerle küresel başarılar kazanmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bartell, C. A. (1990). Outstanding secondary principals reflect on instructional leadership. *High School Journal*, 73, 118-128.
- Başaran, İ. E. (1982). *Örgütsel davranış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Beycioğlu, K., & Dönmez, B. (2006). Eğitim yönetiminde kuramsal bilginin üretilmesi ve uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 47(12), 317-342.
- Beycioğlu, K., & Aslan, M. (2010). Okul gelişiminde temel dinamik olarak değişim ve yenileşme: Okul yöneticileri ve öğretmenlerin rolleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 153-173.
- Boydak-Özan, M., & Şener, G. (2014). Öğretmenlerin okul müdürü algılarının liderlik modellerine göre incelenmesi: Elazığ ili örneği. *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 111-130.

- Bratton, J., & Gold, J. (2000). *Human resource management: Theory and practice*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bursalıoğlu, Z. (2005). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bush, T. (2006). *Theories of educational management*. <http://cnx.org/content/m13867/1.1/> adresinden erişildi.
- Bush, T. (2007). Educational leadership and management: Theory, policy, and practice. *South African Journal of Education*, 27(3), 391–406.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demir, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Chhokar, J. S., Brodbeck, F. C. & House R. J. (2007). *Culture and leadership across the world: The globe book of in-depth studies of 25 societies*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Ciulla, J. B. (2003). *The ethics of leadership*. Belmont, CA: Wadsworth/Thomson.
- Creighton, T. (2009). Paradigms, mental models, and mindsets in-use. *International Journal of Educational Leadership Preparation*, 4(3), 1-22.
- Çağlar, A., Yakut, Ö., & Karadağ, E. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan kişilik özellikleri ve liderlik davranışları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(1), 61-80.
- Demirtaş, H., & Özer, N. (2014). Okul müdürlerinin bakış açısıyla okul müdürlüğü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 1-24.
- Dunham, J. (2005). *Developing effective school management*. London: Taylor & Francis Group.
- Erden, A. (2009). İspanya eğitim sistemi. İçinde, Ali Balcı (Ed.). *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri*. (ss. 267-292). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2000). *Okul yönetimi ve öğretim liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Erdoğan, İ. (2010). *Eğitim ve okul yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Erdoğan, Ç. (2012). İlköğretim okul müdürlerinin davranışlarının etik ilkelere uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 503-518.
- Evers, C. W. (2004). Ethics and ethical theory in educative leadership: A pragmatic and holistic approach. In P. A. Duignan & R. J. S. Macpherson (Eds.). *Educative Leadership*. (pp. 21-43). London: Taylor & Francis Group.
- Foley, R. M. (2001). Professional development needs of secondary school principals of collaborative-based service delivery models. *The High School Journal*, 85(1), 10-23.
- Foster, L. (2007). Changing secondary school leaders' role in public education, changing role of the middle level and high school leader: Learning from the past-preparing for the future. *National Association of Secondary School Principals*, 1-4.
- Fraenkel, J., Wallen, N., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. Columbus, OH: McGraw-Hill.
- Fullan, M. (1999). *Change forces: The sequel*. London: Taylor & Francis Group.
- Glasser, W. (1999). *Okulda kaliteli eğitim*. (Çev. Ulaş Kaplan). İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Gray, D. & Lewis, J. (2011). A paradigm shift in preparing instructional leaders. *International Journal of Educational Leadership Preparation*, 2(6), 1-23.
- Greenfield, T., & Ribbins, P. (2005). *Greenfield on educational administration: Towards a humane science*. London: Taylor & Francis Group.
- Grogan, M., & Andrews, R. (2002). Defining preparation and professional development for the future. *Educational Administration Quarterly*, 38(2), 233-256.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Çağdaş okul müdürlerinin liderlik alanları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 7(28), 531-548.
- Gürbüz, R., Erdem, E., & Yıldırım, K. (2013). Başarılı okul müdürlerinin özellikleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 167-179.
- Hall, P. A. (2005). The principal's presence and supervision to improve teaching, *SEDL Letter* 17(2), 12-16.
- Helvacı, M. A., & Aydoğan, İ. (2011). Etkili okul ve etkili okul müdürüne ilişkin öğretmen görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 41-60.
- Hess, F. M., & Kelly, A. P. (2005). *Learning to lead? What gets taught in principal preparation programs*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Holly, P., & Southworth, G. (2005). *The developing school*. London: The Falmer Press.
- House, R., Javidan, M., Hanges, P., & Dorfman, P. (2002). Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: An introduction to project GLOBE. *Journal of World Business*, 37, 3-10.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. K. (2010). *Eğitim yönetimi, teori, araştırma ve uygulama*. (Çev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karabağ-Köse, E., & Güçlü, N. (2017). Okul müdürlerinin liderlik stilleri, okullarda karara katılım ve örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiler. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 209-224.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Karip, E. (2004). *Eğitim yöneticilerinin yetiştirilmesi ile ilgili politikalar ve uygulamalar*. Özel Okullar ve Eğitim Yönetimi Sempozyumu. 25-27 Ocak 2004. Antalya, Türkiye.
- Kızılcılık, S., & Erjem, Y. (1994). *Açıklamalı sosyoloji terimler sözlüğü*. Ankara: Atilla Kitabevi.
- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (2011). *Credibility: How leaders gain and lose it? Why people demand it?* California: John Wiley & Sons Inc.
- Leithwood, K., & Jantzi, D. (2006). Transformational school leadership for large-scale reform: Effects on students, teachers, and their classroom practices. *School Effectiveness and School Improvement*, 2(17), 201-227.
- Leithwood, K., Day, C., Sammons, P., Harris, A. & Hopkins, D. (2006). *Successful school leadership: What it is and how it influences pupil learning*. (Research Report). London: University of Nottingham.
- Leonard, N., & Jones, A. (2009). *Synergistic leadership theory*. <http://cnx.org/content/m27130/1.1/> adresinden erişildi.
- Martin, J. (2005). *Organizational behaviour and management*. (Third Edition). London: Thomson.

- Memduhoğlu, H. B. (2010). Yönetim düşüncesinin evrimi ve yönetişim. İçinde, H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Eds.). *Yönetimde yeni yaklaşımlar*. (1. Baskı). (ss. 1-27). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Mombourquette, C. (2013). Principal leadership: Blending the historical perspective with the current focus on competencies in the Alberta context. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 147(28), 1-19.
- Morrison, H. (2007). Promising leadership practices, Changing role of the middle level and high school leader: Learning from the past-preparing for the future. *National Association of Secondary School Principals*, 19-30.
- Mulford, B. (2003). School leaders: Changing roles and impact on teacher and school effectiveness. <http://www.oecd.org/education/school/2635399.pdf> adresinden erişildi.
- Mullins, L. J. (2006). *Essentials of organisational behaviour*. Essex: Pearson.
- O'Hair, M. J., & Reitzug, U. C. (1997). Restructuring schools for democracy: Principals' perspectives. *Journal of School Leadership*, 7(4), 266-286.
- Özden, Y. (2002). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özguven, İ. E. (1994). *Psikolojik testler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası.
- Özyürek, A., Gümüş, H., & Doğan, S. (2012). Öğretmen ve okul yöneticilerinin tükenmişlik ve yaşam doyumunun incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 892-904.
- Parks, D., & Barrett, T. (1994). Principals as leader of leaders. *Principal*, 74(2), 11-12.
- Polat, S., & Küçük, Z. (2012). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim okul yöneticilerinin yönetim süreçlerine ilişkin yönetici davranışlarını demokratik olarak algılama düzeylerinin değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 437-450.
- Rajimon, J. (2009). Towards a new paradigm in education management. *Vision of the Future*, 12(2), 1-17.
- Sezgin, F. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin bireysel ve örgütsel değerlerinin uyumu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schwartz, E. H., & Sagie, G. (2000). Value consensus and importance: A cross national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 465-497. DOI:10.1177/002202202100031004003
- Spillane, J. P. (2003). Educational leadership. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 25(4), 343-346.
- Şahin, A. E. (2000). İlköğretim okulu müdürlerinin yeterlikleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(22), 243-260.
- Şahin, İ., Beycioğlu, K., & Fırat, N. (2011). Öğretmen görüşlerine göre çeşitli yönetim becerilerinin okul müdürleri için önem dereceleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, 58-75.
- Şişman, M., & Turan, S. (2004). Eğitim ve okul yönetimi. İçinde, Yüksel Özden (Ed.). *Eğitim ve okul yöneticiliği el kitabı*. (ss. 99-146). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Şişman, M. (2010). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Terzi, A. R., & Kurt, T. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin yöneticilik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 166, 98-113.
- Teyfur, M. (2011). *İlköğretim okul yöneticilerinin uyguladıkları yönetim biçimlerine ilişkin algıları ve velilere göre okul yöneticilerinin yönetim becerilerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Torlak, Ö. (2007). Yönetimde ahlak ve sorumluluklar. *Eğitime Bakış*, 3(8), 34-40.
- Tortop, N. (1983). *Yönetim Bilimi*. (Birinci Baskı). Ankara: S Yayınları.
- Turan, S., Yıldırım, N., & Aydoğdu, E. (2012). Okul müdürlerinin kendi görevlerine ilişkin bakış açıları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 2(3), 63-76.
- Turan, S., & Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, İ. & Ada, Ş. (2015). Okul müdürlerinin kişilik özellikleri ve denetim odakları ile okul etkililiği arasındaki ilişki. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 113-130.

Summary

In addition to effectively achieving school goals, the quality of the education and the quality of the school's relationships are closely related to the school principals' approach to management and the managerial characteristics they exhibit. The school principals, who exhibit democratic and participatory management are more successful in creating a shared vision and achieving school goals. The price paid by the employees working with the principals who adopt the strict and authoritarian management style is limited, but the price paid by the society in the following years gets heavier. Education management is the process of the effective use of human and material sources in order to achieve the goals set by education organizations, by making decisions in accordance with educational objectives and policies. R. Likert, in the model he developed as a continuation of his research in Michigan, classifies the behaviour of managers according to the group leader variable as abusive, autocratic, benevolent, autocratic, participatory and democratic. The main managerial characteristics expected to be exhibited by school principals include leadership, effective communication, organizational learning, staff development and facilitating work, motivation, interest, understanding and sharing of information. On the other hand, it is expected from the school principals to be leaders who continuous learn, to give confidence to the employees with their managerial attitudes and behaviours, to create a positive climate and shared values in the school. Research shows that the managerial characteristics of school principals are shaped by the perceptions and expectations of managers. Values are the multifaceted standards that guide individuals' behaviour, as they reflect ideal behaviours, beliefs and attitudes about the meaning and purpose of life. Managerial values are more inherent than managerial attitudes and naturally have a more fundamental characteristic. The values used as criteria

for determining what is right or wrong, what is good or bad for the organization and its members, play an important role in determining the attitudes and behaviours of school administrators. Managerial values are the basis for the manager to act principally and consistently in evaluating managerial behaviour, perceiving the behaviour of others, adapting to changing conditions and determining direction. One of the most important features of culture is that each culture creates a system of values. In a sense, values are marked by culture and society. According to the results of the GLOBE study, the managerial characteristics depend on the culture are ambitious, passionate, independent, logical, sincere, human, prudent, dominant, individualist, regular, sensitive and official. According to the results of the same research, universal leadership values are credibility, justice, honesty, forward-thinking, future planning, knowledge, perfection orientation, positive thinking, dynamism, meaning-making, motivation, reliability, coordination, intelligence, determination, good bargaining, unity, effective communication, team building, managerial competence.

In this research it is aims to determine the perceptions of teachers about the managerial characteristics of school principals and the cultural characteristics of the school principals and the universal leadership values they are expected to exhibit. For this purpose, the following questions were sought:

1. What are the perceptions of teachers about the managerial characteristics of school principals?
2. What are the managerial characteristics observed by teachers in school principals depend on the culture?
3. What are the universal leadership values that teachers want to see in school principals?

The research was conducted in the quantitative research design and the survey model. The sample group of the study was 960 teachers determined by stratified sampling method. The data were collected by the managerial characteristics scale which developed by the researchers. SPSS statistical package program was used to analyze the data. The answers of the teachers to the questions on the scale were digitized. Data were analyzed by descriptive analysis technique and their frequencies and percentages were determined and the results were shown in tables. According to teachers' opinions the administrative characteristics of school principals were paternalistic-heartthrob (f=199, 20.7%), adequate-helpful (f=153, 15.9%), democratic-participative (f=148, 15.4%), authoritarian-normative (f=133, 13.9%), equipped-leader manager (f=133, 13.9%), inadequate-legislator (f=78, 8.1%), ineffective-saver the day (f=71, 7.4%) and charismatic-bossy (f=45, % 4.7). The managerial values depending on the culture which the teachers observe from the principals exhibit were official, tolerant, cautious, sincere, responsive, result-oriented, principled, ambitious, coordinated, dominant, innovative and logical. The universal leadership values that the teachers wish to see the principals' exhibit justice, proficiency, effective communication, motivation, vision, intelligence, honesty, reliability, team building, consistency, dynamism and determination.

As a result, teachers observe a paternalistic-heartthrob, adequate-helpful and democratic-participative administrative characteristics of school principals, medium level authoritarian-normative and equipped-leader manager characteristics, and the relatively low level inadequate-legislator, ineffective-saver the day and charismatic-bossy managerial characteristics. The values depend on the culture such as official, tolerant, cautious, sincere were observed in high level by teachers in principals, the values such as responsive, result-oriented, principled, ambitious were observed in medium level, and the values such as coordinated, dominant, innovative and logical were observed relatively low level. The universal leadership values that teachers want to see in school principals were justice, hardware, effective communication, motivation, vision, intelligence, honesty, reliability, team building, consistency, dynamism and determination.

School principals should take decisions and implement in a democratic and participatory management approach instead of an authoritarian and prescriptive management. Instead of the school principals who inadequate-legislative and ineffective-saver the day, the school principals who equipped-leader manager should be selected, trained and employed. School administrators need to be sensitive, tolerant and sincere in decision making and implementation processes instead of being formal and distant to employees. School principals should be principled, regular, innovative and logical. In this research, by using quantitative research design, the managerial characteristics of the school principals, the administrative values depending on the culture and the universal leadership values expected from them are tried to be determined. In this respect, more in-depth research can be planned in different designs. In addition, extensive research can be carried out in different designs related to school principals' value judgments and mental models.

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), Kasım 2018
Ordu University Journal of Social Science Research, 8(3), November 2018

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

KİTABİYAT

KASIM 2018

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 8(3), Kasım 2018
Ordu University Journal of Social Science Research, 8(3), November 2018

ISSN: 1309-9302
<http://dergipark.gov.tr/odusobiad>

Bu sayfa boş bırakılmıştır.

Abid, Sebine (2017). Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Cümlelerin Mantıksal Yapısı. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Büşra AKKUŞ¹

Geliş Tarihi: 22.11.2018 / Düzenleme Tarihi: 25.11.2018 / Kabul Tarihi: 25.11.2018

Oğuz Türkçesi ile ilgili ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmut'tan öğrenmekteyiz. "Divanu Lugati't-Türk" adlı şaheserinde Türk boylarını ve Türk lehçelerini ayrıntılarıyla incelemiştir. Tarih sahnesinde Türkmen ve Oğuz boyları, Harezm, Horasan, Maverâünnehir, Sirderya bölgelerine X. yüzyıldan başlayarak yerleşmiş, buralardan da geniş topraklara yayılmışlardır.

Oğuz grubu lehçeleri üzerinde pek çok bilim adamının çalışması bulunmakta olup, cümle tahlilleri ve söz varlığı esaslı çalışmalar arasında Tahsin Banguoğlu, Zeynep Korkmaz, Metin Karaörs, Melek Erdem, Ercan Petek, Baskakov, Kononov, İvanov sayılabilir. Konu üzerine Sebine Abid'in yaptığı son çalışma, lehçelerin mantıksal cümle yapısını incelemesi bakımından dikkat çekici olup, bu konuda çalışanların sayısı oldukça azdır.

Artvin Çoruh Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Sebine Abid, 2014 yılında Berdi Sarıyev danışmanlığında tamamladığı doktora tezini düzenleyerek bu çalışmayı hazırlamış ve Kriter Yayınevi yayınları arasında (İstanbul, 2017) bastırmıştır. 177 sayfadan oluşan çalışma, giriş bölümü ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın ön sözünde, çalışmada Türklerin düşünme biçimini, cümledeki ifade tarzını daha iyi anlatmak amacıyla dört lehçeden eserler seçmiştir. Türkiye Türkçesi için Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*, Azerbaycan Türkçesi için Mehmet Emin Resulzade'nin *Esrimizin Siyavuşu*, Türkmen Türkçesi için Saparmurat Türkmenbaşı'nın *Ruhname* adlı eserlerinden yararlanılan yazar; Gagavuz Türkçesi için çeşitli edebi eserlerden örnekler alma yoluna gitmiştir. Yazar, kısaltmalar bölümünde yukarıda adı geçen eserlere ek olarak çalışma için taranan diğer eserlerin de künyesini vermiştir.

Çalışmada, taranan eserlerin kısaltmaları ön söz kısmından önce liste halinde verilmiştir fakat dikkati çeken bir nokta da şudur ki taranan eserlerin kısa isimli hallerini çalışmanın okumasını yaparken hafızada tutmak güç bir hal almaktadır. Adı geçen kitap ya da makale isimleri tam olarak adı geçen cümle sonunda bir parantez açılarak okuyucuya sunulmuş olsa idi zaman kaybetmemek ve okuma sırasında konu bütünlüğünü bozmamak için kolaylık sağlanmış olurdu.

Giriş kısmı kendi içerisinde dört ana bölüme ayrılmış; ilk olarak konudan, daha sonra ise konu külliyatından bahsedilmiştir. Burada yazar, ön söz kısmında verdiği konu külliyatı ile ilgili bilgileri yineleyerek tekrara düşmüştür. Devamında çalışma yazılırken uygulanan metottan, son olarak da Oğuz Türkçesinin tarihsel gelişiminden ve basit cümle yapılarından kısaca bahsedilmiş, açıklamaları Oğuz Türkçesi lehçelerinden örneklerle çeşitlendirilmiştir.

Eserin birinci bölümünde ilk önce cümlenin gramer açısından tanımı yapılmış ve modern Oğuz Türkçesinde cümle türleri ve yapılarına örnekler verilerek açıklama yoluna gidilmiştir.

Türkiye Türkçesi cümle yapısı Leyla Karahan'a göre	Esas öğeler Özne Yüklem	Yardımcı öğeler Nesne Yer tamlayıcısı Zarf
Azerbaycan Türkçesi cümle yapısı Memmedov'a göre	I.Dereceli Üzvlər Mübtəda Xeber	II. Dereceli Üzvlər Teyin Tamamlıq Zerflik
Türkmen Türkçesi cümle yapısı Berdi Sarıyev'e göre	I.Dereceli ağzalar Eye Habar	II.Dereceli ağzalar Ahvalat Ayırğaç Doldurgıç
Gagavuz Türkçesi cümle yapısı Özkan'a göre	Esas öğeler Özne Yüklem	Yardımcı öğeler Nesne Yer Tamlayıcısı Zarf

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak mantıksal açıdan cümlenin tanımı yapılmıştır. Bazı kaynaklara göre mantığın dört ana gruba ayrıldığını belirten Abid, bunları şöyle sıralamıştır:

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu, Türkiye.
E-Posta: Busrakkus93@hotmail.com

1. Aristoteles öncesi mantık
2. Aristoteles (klasik) mantığı
3. Ortaçağda mantık
4. Sembolik mantık

Daha sonra *Kavram* alt başlığı altında bazı filozofların tanımlarına² değinerek kavram tanımını kendi içinde, *açık ve seçik kavramlar, genel, tümel, tikel, tekil kavramlar, somut ve soyut kavramları olumlu ve olumsuz kavramlar, kolektif ve distribütif kavramlar* olarak alt başlıklara ayırmıştır.

Kavramdan sonra *Önermeler* alt başlığını da kendi içerisinde, epistemolojik değeri, yargının yapısı ve sayısı ve yargının kipliği modalitesi bakımından olmak üzere üçe ayırmıştır. Burada *önermeler* başlığını açması, bilimin bir "önermeler bütünü" olduğu savını desteklemesinden ileri gelmektedir.

Kitabın üçüncü bölümünde basit cümlelerin mantıksal yapısı hakkında şöyle bir giriş yapılmıştır:

Türk lehçelerinin söz dizimi araştırılırken basit cümlelerin formal yönlerine dikkat edilmemektedir. Basit cümlelerin mantıksal yapısı Türkologların dikkat merkezinin dışında kalmıştır. Ancak cümle ve kelime tamlamalarının öğelerinden, onların münasebetleri ve şekillerinden, konuşmada ve söylenilenin amacına bağlı olarak cümle şekillerinin farkının karşılaştırılması ortaya çıktığı zaman mantıksal yapı akla gelir.

Cümlelerin mantıksal yapısını da Oğuz grubu lehçelerinin gramer yapısına göre şu şekilde örneklendirme yoluna gitmiştir:

T.T.	<i>Kapıyı açan adam eve girdi.</i>
Türkm.T.	<i>Gapı:nı açan a:dam,öye girdi.</i>
Az.T.	<i>Qapını açan adam,eve girdi.</i>

Yukarıda verilen örnek cümlede cümlelerin gramer bakımından dört ögesi vardır:

tamlayan	<i>kapıyı açan</i>
özne	<i>adam</i>
yer tamlayıcısı	<i>eve</i>
yüklem	<i>girdi</i>

Mantıksal hükme göre ise bu cümlelerin iki ögesi vardır:

subje	<i>kapıyı açan adam</i>
predikat	<i>eve girdi</i>

Çalışmanın üçüncü bölümünün devamında çağdaş dilcilikte cümlelerin mantıksal yapısında çeşitli yaklaşımlar olduğu söylenmektedir. En yaygın yaklaşımlardan biri cümlelerin anlamının *situatif (denotatif)*³ kavranmasıdır. V. Q. Qak tarafından öne sürülen bu düşünceye göre bu durumun öğeleri "aktantlarda" kendini bulmaktadır. Qak araştırmalarında aktantı yediye ayırmaktadır:

- Subje (gönderen)
- Nesne (obje)
- Adresat (gönderilen adres)
- Substansiya (alet,sebebe,teşebbüs)
- Belirleyici alan (hareketin çıkış,son noktası)
- Geçici detay belirleme

Eserin üçüncü bölümü kitabın sonuna kadar Oğuz grubu Türk lehçelerinde cümlelerin mantıksal yapısına örnekler vererek, bunların yapı modeli ve anlam modeli açısından incelenmesini kapsamaktadır. Konu, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinden örnekler verilerek açıklanma yoluna gidilmiştir. Ancak mantıksal cümle yapısı açıklamalarında Azerbaycan, Türkmen ve Türkiye Türkçelerine mutlaka örneklendirme yapılırken Gagavuz Türkçesine her alt başlıkta örnek verilmemiş ve bazı tanımlarda atlanmış olması, çalışmada dikkat çeken hususlardandır.

Cümlelerin mantıksal yapısı kısmında ilerleyen sayfalarda ayrı bir alt başlık altında *Günlük hayatta kullanılan cümlelerin mantıksal bakımdan incelenmesi* de yapılmıştır.

Çalışmanın bu bölümü, basit cümlede mantıksal predikat, mantıksal subje, mantıksal somutlayıcı ve mantıksal niteleyici şeklinde ele alınıp alt başlıklar halinde incelenerek sonlandırılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise basit cümledeki genel söz dizimsel yönlerin, cümlelerin mantıksal yapı şekillerinin incelendiğine vurgu yapılmıştır. Bu bölümde eser içinde yazılanlar analiz edilmiş, belli başlı hususlar sentezlenmiş ve çalışmayla amaçlanan hedefin ne olduğu kısa ve öz şekilde aktarılmıştır. Sonuç bölümünde, giriş bölümündeki cümlelere benzer şekilde, ayrıntılı bilgilere ve tanımlara girilmiş olması konu bütünlüğünü bozarken, çalışmada geçen ve eser içinde

² Kavramın varlığını, ne olduğunu değişik açılardan düşünürler incelemişlerdir. Felsefe tarihinde kavramların varlığı üzerine ilk tartışmayı Platon başlatmıştır. Ona göre kavramlar zihinde bağımsız olarak gerçekten vardılar. Platon kavrama bir gerçeklik yükleyerek ona "idea" demiştir. Mantığın kurucusu Aristoteles'e göre kavram, "Nesnelerin tarifinin bir kelime (terim) ile ifadesidir".

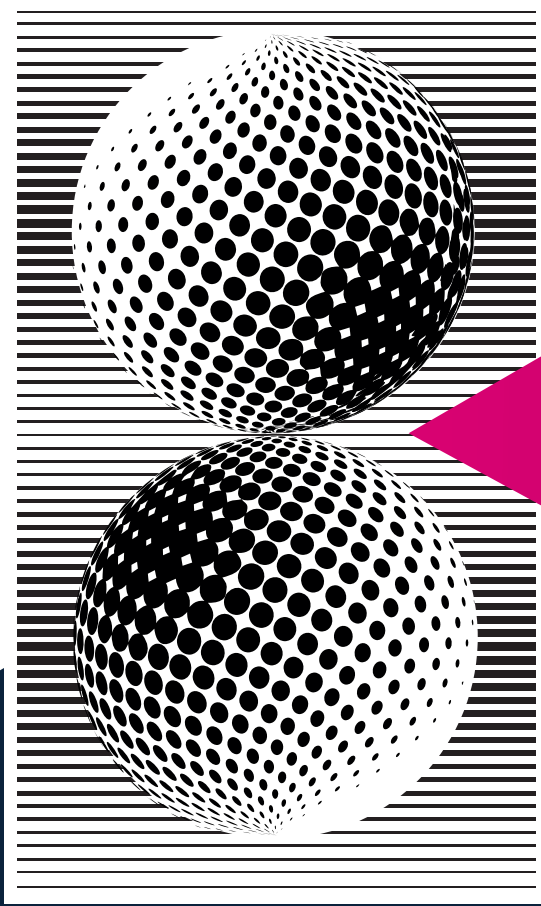
³ Situative (durumsal), Denotative (düzanlamsal), Connotative (çağrimsal), Aktant (eyleyen,yapan).

açıklanmayan bazı terim ve kavramların çalışmanın sonunda bir sözlükçeyle sunulmaması da okuyucunun eseri anlamasını güçleştirmektedir.

Kaynakça kısmında genellikle tarihsel anlamda eski kaynaklardan yararlanılmış ve yabancı kaynaklara sıkça başvurulmuş, güncel kaynaklar da olabildiğince takip edilmiştir.

Yazarın, alanda ihtiyaç olan, az çalışılmış bir konu üzerinde incelemelerde bulunup, bu bilgileri ortaya çıkarması ve Oğuz grubu lehçelerinin bilimsel açıdan eksik kalmış tarafını aydınlatması, Türkoloji bilimine katkılar sağlamıştır. Bu özgün çalışma ile elde ettiği başarıların artarak devam etmesini temenni ederiz.

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ODÜSOBİAD

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Cumhuriyet Yerleşkesi, Cumhuriyet Mah. P.K. 52200
Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi Binası 3. Kat
Sosyal Bilimler Enstitüsü Merkez/ORDU/TÜRKİYE

Tel : 0452 234 50 10 Müdüriyet Özel Kalem 1776
Faks : 0452 226 52 31 sbe@odu.edu.tr

www.odu.edu.tr
sbe.odu.edu.tr